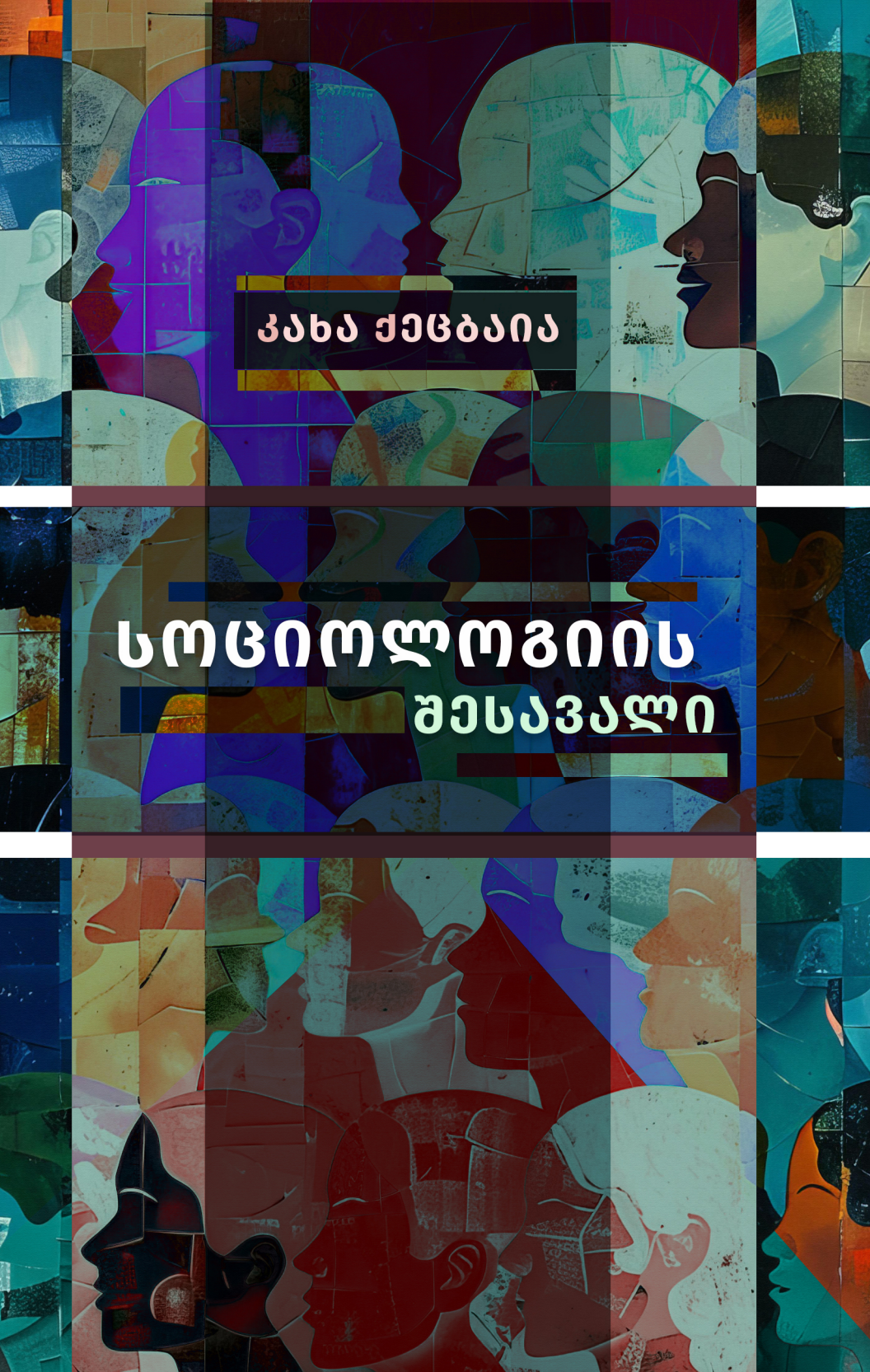

კახა ქეცბაია

სოციოლოგიის
შესავალი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

სოციალურ და პოლიტიკურ მეცნიერებათა ფაკულტეტი
სოციოლოგიისა და სოციალური მუშაობის მიმართულება

კახა ქეცბაია

სოციოლოგიის შესავალი

(განახლებული სახელმძღვანელო)

უნივერსიტეტის
გამომცემლობა

წიგნი შეიცავს ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში სოციალურ და პოლიტიკურ მეცნიერებათა ფაკულტეტზე სოციოლოგიის შესავადში წაკითხულ ლექციებს. სალექციო თემატიკას ერთვის შესაბამისი თეორიული და პრაქტიკული ხასიათის კითხვები და დავალებები, საპრეზენტაციო თემები, აგრეთვე – სოციოლოგიის ცალკეულ კლასიკურ და თანამედროვეტერმინთა განმარტებანი და ა. შ.

წიგნი განკუთვნილია სოციალურ და პოლიტიკურ მეცნიერებათა ფაკულტეტის საბაკალავრო პროგრამის სტუდენტებისა და, საერთოდ, სოციოლოგიის შესწავლის მსურველთათვის. დაინტერესებული მკითხველი გაეცნობა სოციოლოგიის კლასიკურ და თანამედროვე მიდგომებს, სოციოლოგიის ძირითად ცნებებსა და პრობლემებს, სოციოლოგიური მეცნიერების თავისებურებებს და მრავალ სხვა მსგავს საკითხს.

სოციოლოგია ცოცხალი მეცნიერებაა: მისმა შესავალმა კურსმა მკითხველი მარადიულ საჭირობოტო სოციალურ პრობლემებსა და კითხვებზე უნდა დააფიქროს და სოციალურ მოვლენათა კვლევის ლაბორატორიაში შეიყვანოს; წიგნმა მკითხველს უნდა უთხრას, რომ სოციოლოგია მას და მის ყოველდღიურ ყოფა-ცხოვრებას ეხება; ის უნდა დაეხმაროს ადამიანს გარემომცველ სოციალურ მოვლენათა სამყაროში ორიენტირებაში. ამ შემთხვევაში მთავარია არა სოციოლოგიური თეორიების ზედმიწევნით ცოდნა, არამედ ის, რომ სახელმძღვანელომ მკითხველს თვალი აუხილოს და იმ რეალობის კანონზომიერება დაანახოს, რომელიც, ნაწილობრივ, მისი შექმნილია და რომელიც მასზე მძლავრად ზემოქმედებს. გარდა ამისა, სახელმძღვანელოს ერთ-ერთი მიზანი სოციოლოგიური ცოდნის გავრცელება და პოპულარიზაციაა.

იმედია, დაინტერესებულ მკითხველს არერთი კითხვა და კრიტიკული მოსაზრება გაუჩნდება სახელმძღვანელოში წარმოდგენილი და განხილული საკითხების მიმართ, რასაც ავტორი კეთილგანწყობით მიიღებს.

სამეცნიერო რედაქტორიამირან ბერძენიშვილი

ფილოსოფიის მეცნიერებათა დოქტორი, სოციოლოგიისა და სოციალური მუშაობის მიმართულების პროფესორი (თსუ)

რეცენზენტი შორენა თურქიაშვილი

სოციოლოგიის დოქტორი, სოციოლოგიისა და სოციალური მუშაობის მიმართულების ასისტენტ-პროფესორი (თსუ)

© ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2025

ISBN 978-9941-36-364-1 (pdf)

სარჩევი

მადლობის გვერდი	21
წინასიტყვაობა	22
შესავალი	31
თავი I	
რა არის და რას შეისწავლის სოციოლოგია	36
თავი II	
სოციოლოგიის მოკლე ისტორია	57
თავი III	
სოციოლოგიური ცოდნის სტრუქტურა სოციოლოგიის ადგილი მეცნიერებათა სისტემაში სოციოლოგიის მონათესავე დარგები და სოციოლოგიური დისციპლინები	107
თავი IV	
სოციოლოგიის მეთოდები	135
თავი V	
საზოგადოება	162
თავი VI	
კულტურა	186
თავი VII	
სოციალიზაცია	213
თავი VIII	
ინტერაქცია	230
თავი IX	
დევიაცია	247

თავი X	
სქესი, სექსუალობა, გენდერი, ფემინიზმი	265
თავი XI	
რასა და ეთნიკურობა	286
თავი XII	
სოციალური ჯგუფები და ორგანიზაციები	298
თავი XIII	
სოციალური ინსტიტუტები	312
თავი XIV	
სოციალური სტრატეფიკაცია და	
სოციალური მობილობა	367
თავი XV	
სოციალური ტრანსფორმაციები	386
დასკვნა	406
საკონტროლო კითხვები	408
საპრეზენტაციო თემები*	416
Kakha Ketsbaia INTRODUCTION TO SOCIOLOGY (Revised Textbook) Abstract	433
ლიტერატურა	444

დანვრილებითი შინაარსი

მადლობის გვერდი	21
წინასიტყვაობა	22
მაინც რა არის ეს სოციოლოგია	25
შესავალი	
პროფესია სოციოლოგი	31

თაზი I

რა არის და რას შეისწავლის სოციოლოგია

§1. ტერმინ სოციოლოგიის წარმომავლობა და მნიშვნელობა: განსხვავებული თვალსაზრისები ტერმინთან დაკავშირებით (კონტი, სოროკინი)	36
§2. სოციოლოგიის საგანი და ობიექტი	38
§3. სოციალური ფაქტი და სოციალური მოქმედება, როგორც სოციოლოგიის საგანი	39
§4. სოციოლოგია პიტირიმ სოროკინის მიხედვით	42
§5. სოციოლოგიის ძირითადი ფუნქციები	43
§6. სოციოლოგიის კანონებისა და კატეგორიების შესახებ	46
§7.ძირითადი მიდგომები სოციოლოგიაში (ნეილ სმელზერის მიხედვით)	48
§8. სოციოლოგია, როგორც მეცნიერება	49
§9. სოციოლოგიური წარმოსახვა და სოციოლოგიის მომავალი კითხვები:	51
დავალებები:	55
სავარჯიშოები:	56
სავარჯიშო N1.	56
სავარჯიშო N2.	56
სავარჯიშო N3.	56

თაზი II

სოციოლოგიის მოკლე ისტორია

§1. სოციოლოგიის წარმოშობისა და განვითარების განმაპი- რობებელი ფაქტორები ჯ. რიტცერის მიხედვით	57
	58

§2. პროტოსოციოლოგია	59
§3. სოციალური ფიზიკიდან სოციოლოგიამდე (როდის და როგორ შემოიღო ოგიუსტ კონტმა ტერმინი „სოციოლოგია“)	62
§4. სოციოლოგიის განვითარების ადრეული პერიოდი: ჰერბერტ სპენსერი. ჰარიეტ მარტინო	66
§5. კლასიკური პერიოდი: მ. ვებერი, კ. მარქსი, ე. დიურკემი, ფ. თიონისი, გ. ზიმელი, ვ. პარეტო	69
§6. თანამედროვე პერიოდი	76
§7. პოსტთანამედროვე სოციოლოგია	87
§8. სოციოლოგია საქართველოში	92
კითხვები:	105
დავალებები:	105
სავარჯიშოები:	105
სავარჯიშო N1.	105
სავარჯიშო N2.	106
სავარჯიშო N3.	106

თავი III

სოციოლოგიური ცოდნის სტრუქტურა სოციოლოგიის ადგილი მეცნიერებათა სისტემაში სოციოლოგიის მონათესავე დარგები და სოციოლოგიური დისციპლინები

§1. ზოგადი (თეორიული) და ემპირიული სოციოლოგია საშუალო დონის სოციოლოგიური თეორიები	107
§2. მიკრო და მაკროსოციოლოგია	109
§3. სოციოლოგიის ადგილი მეცნიერებათა სისტემაში	111
§4. ენტონი გიდენსი: არის თუ არა სოციოლოგია მეცნიერება?	116
§5. დარგობრივი სოციოლოგიები	117
§6. სოციოლოგიის მონათესავე დისციპლინები	119
კითხვები:	132
დავალებები:	132
სავარჯიშოები:	133

სავარჯიშო N1.	133
სავარჯიშო N2.	133
სავარჯიშო N3.	134

თავი IV

სოციოლოგიის მეთოდები	135
§1. მეცნიერული კვლევის საერთო (ზოგადი) მეთოდები	135
§2. მეცნიერული კვლევის ინტერდისციპლინური მეთოდები	138
§3. მაქს ვებერი გაგებითი მეთოდის შესახებ	139
§4. სოციოლოგიური გამოკვლევის სპეციფიკური მეთოდები - რაოდენობრივი და თვისებრივი	139
§5. ფოტოსოციოლოგია, როგორც კვლევის მეთოდი	143
§6. ანკეტის შედგენის ზოგადი წესები	148
§7. სოციოლოგიური კითხვები ე. გიდენსის მიხედვით სოციოლოგის მიერ შეკითხვის დასმის წესი	152
§8. სოციომეტრია	155
§9. სოციოლოგიური კვლევის ეტაპები და პროცედურები	156
§10. კვლევის ეთიკური ასპექტები კითხვები	159
დავალებები	160
სავარჯიშოები	160
სავარჯიშო N1.	160
სავარჯიშო N2.	160
სავარჯიშო N3.	160

თავი V

საზოგადოება	162
§1. საზოგადოების არასოციოლოგიური გაგება	162
§2. საზოგადოების სოციოლოგიური გაგება	164
ა) ჰერბერტ სპენსერი - საზოგადოების ორგანიცისტული გაგება	165
ბ) ემილ დიურკემი - საზოგადოების ფუნქციონალისტური გაგება	166

გ) კარლ მარქსი. საზოგადოების კონფლიქტოლოგიური გაგება	168
დ) მაქს ვებერი. საზოგადოების რაციონალისტური გაგება	170
ე) ფერდინანდ თიონისი. „გემაინშაფტი“ და „გეზელშაფტი“ – ტრადიციულიდან თანამედროვე საზოგადოებისაკენ	173
ვ) გერჰარდ ლენსკი. საზოგადოების სოციოკულტურული გაგება	175
ზ) ამიტაი ეტციონი. „აქტიური სოციუმი“	180
§3. ღია და დახურული საზოგადოება	180
§4. სამოქალაქო საზოგადოება	181
§5. უღრის ბეკი. რისკების საზოგადოება	181
§6. საზოგადოების თანამედროვე გაგება	182
კითხვები	183
დავალებები	184
სავარჯიშოები	184
სავარჯიშო N1.	184
სავარჯიშო N2.	185
სავარჯიშო N3.	185
თავი VI	
კულტურა	186
§1. კულტურის რაობა	187
§2. კულტურა და ცივილიზაცია	189
§3. ცივილიზაციის ისტორიული ტიპები პიტირიმ სოროკინის მიხედვით	190
§4. მატერიალური და სულიერი კულტურა	192
§5. კულტურის ელემენტები	193
ა) სიმბოლოები	193
ბ) ენა	194
გ) ღირებულებები	195
დ) ნორმები	197
ე) ცოდნა და ტექნოლოგიები	198
§6. კულტურული მრავალფეროვნება	199

§7. ელიტარული და პოპულარული კულტურა	199
§8. სუბკულტურა	200
§9. მულტიკულტურალიზმი	200
§10. კონტრკულტურა	200
§11. მასკულტურა	201
§12. მარგინალური კულტურა	201
§13. გლობალური კულტურა	201
§14. კულტურული და გენდერული იდენტობა	202
§15. კულტურის სოციოლოგიური ანალიზი	202
ა) კულტურის სტრუქტურულ-ფუნქციონალისტური ანალიზი	203
ბ) კულტურა სოციალური კონფლიქტის თეორიის მიხედვით	203
გ) კულტურის სოციობიოლოგიური ანალიზი	204
§16. კულტურის სოციოლოგია	204
კითხვები	205
დავალებები	205
სავარჯიშოები	206
სავარჯიშო N1. კულტურის გავლენა საზოგადოებრივ ცხოვრებაზე	206
სავარჯიშო N2.	207
სავარჯიშო N3.	210
თავი VII	
სოციალიზაცია	213
§1. სოციალიზაციის ცნება	213
§2. სოციალიზაციის ამხსნელი ფსიქოლოგიისტური თეორიები	215
ა) ზიგმუნდ ფროიდი: პიროვნების ელემენტები:	215
ბ) ჟან პიაჟე: პიროვნების კოგნიტური განვითარება	216
გ) ლორენს კოლბერგი: მორალური განვითარება	217
დ) ქეროლ გილიგანი: გენდერული ფაქტორი	218
ე) ერიკ ერიქსონი: პიროვნების განვითარების რვა სტადია	218
§3. სოციოლოგიური თეორიები	220
ა) ჩარლზ ჰორტონ ჟული: „სარკისებრი მეს“ თეორია	220

ბ) ჯორჯ ჰერბერტ მიდი: სოციალური „მე,” I და Me	221
§4. სოციალიზაციის აგენტები	222
ა) ოჯახი	222
ბ) სკოლა	223
გ) თანატოლები	223
დ) მასმედია	223
§5. სოციალიზაცია ზრდასრულ ასაკში	224
ა) რესოციალიზაცია	224
ბ) დესოციალიზაცია	225
§6. სოციალიზაციის სხვა აგენტები	225
კითხვები	226
დავალებები	226
სავარჯიშოები	227
სავარჯიშო N1.	227
სავარჯიშო N2.	227
სავარჯიშო N3. დიდებისა და წარმატების სოციოლოგია	228
თაზო VIII	
ინტერაქცია	230
§1. ინტერაქციის ცნება	231
§2. ინტერაქცია და კომუნიკაცია	231
§3. სოციალურის პრიორიტეტი ინტერაქციულ პროცესებში	231
§4. ინტერაქციის სოციოლოგიური გაგება	232
ა) სოციალური სტატუსი	232
ბ) სოციალური როლი	234
§5. სტატუსური იდენტობის რღვევა	234
§6. რეალობის სოციალური კონსტრუირება	236
§7. სიმბოლური ინტერაქციონიზმი	236
§8. ჟესტებისა და სხეულის ენის შესახებ	237
§9. ინტერაქციის გეომეტრია	237
§10. საპირ-უორფის ჰიპოთეზა	238
§11. ეთნომეთოდოლოგია	239

§12. საუბრის ანალიზი	240
§13. ი. გოფანის დრამატურგიული ანალიზი: "თვითპრეზენტაცია"	240
§14. სოციალური გაცვლა	241
§15. ემოციების სოციოლოგია	243
§16. იუმორი: რეალობასთან თამაში	244
კითხვები	244
დავალებები	245
სავარჯიშოები	246
სავარჯიშო N1	246
სავარჯიშო N2	246
სავარჯიშო N3	246
თავი IX	
დევიაცია	247
§1. დევიაციის ცნება	247
§2. დევიაციისადმი სოციოლოგიური და არასოციოლოგიური მიდგომის თავისებურება	249
§3. დევიანტური ქცევის ამხსნელი თეორიები	249
§4. ბიოლოგიური (გენეტიკური) თეორიები: „კრიმინალური ტიპები"	250
§5. ფსიქოლოგიური თეორიები: პიროვნული ფაქტორები, „ანორმალური ფსიქიკური მდგომარეობა"	251
§6. საზერლენდის დიფერენციალური ასოციაციის თეორია	251
§7. სოციოლოგიური თეორიები	252
ა) ფუნქციონალისტური თეორია – ემილ დიურკემი: დევიანტობის ფუნქციები	252
ბ) დიურკემი: თვითმკვლელობის ანალიზი	253
გ) რობერტ კინგ მერთონის დაძაბულობის თეორია	254
დ) სიმბოლური ინტერაქციონიზმი: იარლიყების მიკერების თეორია	255

§8. ი. გოფმანი: ტოტალური ინსტიტუტები და სტიგმა	256
§9. პირველადი და მეორეული დევიაცია	259
§10. დევიაცია კონფლიქტის თეორიის მიხედვით	259
§11. ტრევის ჰირში: სოციალური კონტროლის თეორია	260
§12. დევიაცია და გენდერი	262
§13. დევიაცია და ასაკი	262
კითხვები	262
დავალებები	263
სავარჯიშოები	263
სავარჯიშო N1.	263
სავარჯიშო N2.	263
სავარჯიშო N3.	264
თავი X	
სქესი, სექსუალობა, გენდერი, ფემინიზმი	265
§1. განსხვავებული მიდგომები სქესისადმი	266
ა) ბიოლოგიური მიდგომა	266
ბ) სოციოკულტურული მიდგომა	267
§2. სექსუალური განწყობები	268
§3. სექსუალური რეგულაცია	268
§4. სექსუალური კონტრეგულაცია	268
§5. სექსუალური ორიენტაცია	269
§6. სექსუალობის სადავო ასპექტები	270
§7. სექსუალობის სოციოლოგიური ანალიზი	271
ა) სტრუქტურულ – ფუნქციონალისტური ანალიზი	271
ბ) სექსუალობა სიმბოლურ-ინტერაქციონისტული პარადიგმის მიხედვით	272
გ) სექსუალობა სოციალური კონფლიქტების თეორიის მიხედვით	273
§8. სექსუალობის სოციოლოგია	274
§9. გენდერის ცნება	275

§10. სოციოლოგია გენდერის შესახებ	276
§11. გენდერი გლობალური თვალსაზრისით	278
§12. მარგარეტ მიდის გამოკვლევა	279
§13. ჯორჯ მერდოკის გამოკვლევა	280
§14. გენდერის სოციოლოგიური ანალიზი	280
ა) სტრუქტურულ-ფუნქციონალური პარადიგმა	280
ბ) სოციალური კონფლიქტის თეორია და გენდერი	281
§15. გენდერის სოციოლოგია	282
§16. ფემინიზმი	282
§17. ძირითადი ფემინისტური იდეები	282
§18. ფემინიზმის ტიპები:	283
კითხვები	285
სავარჯიშოები	285
სავარჯიშო N1.	285
სავარჯიშო N2.	285
სავარჯიშო N3.	285

თაზი XI

რასა და ეთნიკურობა	286
§1. რასა	286
§2. რასის ტიპები	287
§3. ეთნიკურობა	288
§4. უმცირესობები	288
§5. რასობრივი და ეთნიკური სტერეოტიპები	289
§6. რასიზმი	289
§7. რასისტული და ეთნიკური ცრურწმენების ამხსნელი თეორიები	290
§8. დისკრიმინაცია რასისტების ტიპები რობერტ მერტონის მიხედვით	292
§9. ცრურწმენებისა და დისკრიმინაციის მანკიერი წრე უ. ტომასის თეორია	293
§10. უმრავლესობებისა და უმცირესობების ურთიერთობის	

ფორმები	293
§11. ეთნოსოციოლოგია	295
§12. საქართველოს მოსახლეობის ეთნიკური შემადგენლობა	295
კითხვები	296
დავალებები	296
სავარჯიშოები	297
სავარჯიშო N1.	297
სავარჯიშო N2.	297
სავარჯიშო N3.	297
თავი XII	
სოციალური ჯგუფები და ორგანიზაციები	298
§1. სოციალური ჯგუფები	299
§2. ჯგუფის ძირითადი ნიშან-თვისებები	299
§3. ჯგუფური იდენტობა	300
§4. ჯგუფის მიზნები და ამოცანები	300
§5. ე. იუბენკი: ჯგუფის კლასიფიკაცია	300
§6. მცირე, საშუალო და დიდი ჯგუფები	301
§7. პირველადი და მეორეული ჯგუფები	301
§8. ჯგუფის სახეები	302
§9. ჯგუფში ლიდერობა	302
§10. ლიდერობის სამი სტილი	303
§11. სოციალური ქსელი	304
§12. რ. ემერსონის სოციალური ქსელების თეორია	305
§13. სოციალური ორგანიზაციები	306
§14. ა. ეტციონი: ფორმალური ორგანიზაციების სამი ტიპი	307
§15. ბიუროკრატია	308
§16. მ. ვებერი: ბიუროკრატიული ორგანიზაციის ძირითადი ნიშნები	308
§17. ბიუროკრატია და თანამედროვე საზოგადოება	309
კითხვები	310
დავალებები	310

სავარჯიშოები	310
სავარჯიშო N1.	310
სავარჯიშო N2.	311
სავარჯიშო N3.	311
თავი XIII	
სოციალური ინსტიტუტები	312
§1. ინსტიტუტის ცნების ორგვარი გაგება	313
§2. სოციალური ინსტიტუტების ტიპები ზოგადი ნიშნები და ფუნქციები	313
§3. კ. სპენსერი სოციალური ინსტიტუტების შესახებ	314
§4. სოციალური ინსტიტუტების სოციოლოგიური ანალიზის თავისებურებები	314
§5. სოციალური ინსტიტუტების ზოგადი ნიშნები	317
§6. ძირითადი სოციალური ინსტიტუტების ფუნქციები და სტრუქტურული ელემენტები	318
§7. ინსტიტუციონალიზმი და დეინსტიტუციონალიზმი	318
§8. ოჯახი, როგორც ძირითადი სოციალური ინსტიტუტი	319
§9. ოჯახის ტიპები	321
§10. ქორწინების ტიპები	323
§11. ფუნქციური მიდგომა ოჯახისადმი	325
§12. კონფლიქტოლოგიური მიდგომა ოჯახისადმი	327
§13. წარმოება, ეკონომიკა, როგორც ძირითადი სოციალური ინსტიტუტი	329
§14. ეკონომიკის სოციოლოგია	331
§15. პოლიტიკა, როგორც ძირითადი სოციალური ინსტიტუტი	333
§16. ძირითადი კონცეფციები პოლიტიკის შესახებ	334
§17. პოლიტიკის სტრუქტურა და ფუნქციები	336
§18. პოლიტიკის უმთავრესი ფუნქციები	336
§19. პოლიტიკის სოციოლოგია	337
§20. განათლება, როგორც ძირითადი სოციალური ინსტიტუტი	337

§21. განათლების ძირითადი სოციალური ფუნქციები	342
§22. რელიგია, როგორც ძირითადი სოციალური ინსტიტუტი	344
§23. რელიგია, როგორც სოციალური ფენომენი	345
§24. სოციოლოგები და რელიგიის ცნება	350
§25. რელიგიის სტრუქტურა	358
§26. რელიგიის ფუნქციები	362
კითხვები	363
დავალებები	364
სავარჯიშოები	364
სავარჯიშო N1.	364
სავარჯიშო N2.	365

თავი XIV

სოციალური სტრატეფიკაცია და სოციალური მობილობა	366
§1. სოციალური სტრატეფიკაციის ცნება	366
§2. სტრატეფიკაციის ისტორიული ტიპები	368
§3. სოციალური სტრატეფიკაციის თეორიულ-სოციოლოგიური ანალიზი	369
§4. მაქს ვებერი: კლასი, სტატუსი და ძალაუფლება	370
§5. სტრატეფიკაციის გაზომვა	371
§6. სოციალური ფენები თანამედროვე საზოგადოებაში (აშშ-ის მაგალითი)	372
§7. სოციალური სტრატეფიკაციის ფუნქციები	373
§8. თანამედროვე ქართველი საზოგადოების სოციალურ - სტრატეფიკაციული პროფილი	373
§9. თანამედროვე ქართველი საზოგადოების სტრატეფიკაციული სტრუქტურის თავისებურებები	375
§10. სოციალური მობილობის ცნება	379
§11. ვერტიკალური და ჰორიზონტალური, აღმავალი და დაღმავალი სოციალური მობილობა	380
§12. ინდივიდუალური და ჯგუფური მობილობა	381
§13. სტრუქტურული მობილობა	382

§14. მობილობის გაზომვა - მობილობის დისტანცია და მოცულობა.	382
§15. სოციალური მობილობის დემოგრაფიული ფაქტორები კითხვები	383
დავალელები	384
სავარჯიშოები	384
სავარჯიშო N1. კურტ ვონეგუტი: საშიში თანასწორობა	384
სავარჯიშო N2.	385
სავარჯიშო N3.	385
თაში XV	
სოციალური ტრანსფორმაციები	386
§1. სოციალური ტრანსფორმაციის ცნება	386
§2. სოციალური ტრანსფორმაციის ძირითადი ნიშნები	387
§3. სოციალური ტრანსფორმაციის მიზეზები	388
§4. სოციალური ტრანსფორმაციის ფორმები	389
§5. პოსტმოდერნის ძირითადი ნიშნები	395
§6. ევოლუცია და რევოლუცია	396
§7. პ. სოროკინი რევოლუციის შესახებ	398
§8. თეორიები სოციალური პროგრესის შესახებ	399
§9. სოციალური პროგრესის კრიტერიუმები კითხვები	401
დავალელები	403
სავარჯიშოები	404
სავარჯიშო N1.	404

სავარჯიშო N2. მარკ ტვენის: ტრაგიკული ნათესაობა	405
სავარჯიშო N3.	405
დასკვნა	406
საკონტროლო კითხვები	408
საპრეზენტაციო თემები	416
სახელმძღვანელოში გამოყენებული ძირითადი ცნებებისა და ტერმინების განმარტებები	418
Kakha Ketsbaia INTRODUCTION TO SOCIOLOGY (Revised Textbook) Abstract	433
ლიტერატურა	444

ედღვნება ფილოსოფოსის,
თსუ-ს პროფესორის,
აკაკი ყულიჯანიშვილის
ნათელ ხსოვნას

მადლობის გვერდი

სახელმძღვანელოს ავტორი განსაკუთრებულ მადლობას უხდის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სოციალურ და პოლიტიკურ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ხელმძღვანელობას, რომელმაც ფაკულტეტზე განხორციელებული პროექტის („სახელმძღვანელოების კონკურსის“) ფარგლებში მხარი დაუჭირა სახელმძღვანელოს განახლებას.

მადლიერება უნდა გამოვხატოთ თსუ-ის პროფესორის, ცნობილი ქართველი ფილოსოფოსის, აკაკი ყურიჭანიშვიდს მიმართ წიგნის პირველი გამოცემის რედაქტორობისათვის.

მადლობას ვუხდით თსუ-ის სოციოლოგიისა და სოციალური მეშაობის მიმართულების ხელმძღვანელს, პროფესორ იაგო კაჭკაჭიშვილს და ამავე მიმართულების თანახელმძღვანელს, პროფესორ ამირან ბერძენიშვილს მხრადაჭერისა და ადრინდელი გამოცემის შემდეგ შემოთავაზებული სასარგებლო პროფესიული რჩევებისათვის.

მადლობას ვუხდით წიგნის რეცენზენტს, ქალბატონ შოხენა თუჩქიაშვიდს.

მადლობა ყველა იმ სტუდენტს, დაინტერესებულ პირსა და კოლეგას, რომლებმაც ფრიად საინტერესო და სასარგებლო იდეები შემოგვთავაზეს სახელმძღვანელოს განახლების პროცესში.

მადლობას ვუხდით ბატონ გრიგოლ ჯოხაძეს ტექსტის რედაქტირებისათვის და თსუ-ის გამომცემლობის ხელმძღვანელობასა და თანამშრომლებს, რომლებმაც მაღალი პროფესიონალიზმში გამოავლინეს განახლებული სახელმძღვანელოს მომზადებისას.

წინასიტყვაობა

„სოციოლოგიის შესავლის“ განახლებული სახელმძღვანელო შეიქმნა თსუ-ში - 2012 წლიდანდღემდე და თბილისის სხვადასხვა უმაღლეს სასწავლებელში „სოციოლოგიის შესავალში“ წაკითხული ლექციების საფუძველზე.

მისი პირველი ვერსია 2011 წელს მომზადდა და დაიბეჭდა, რის შემდეგაც ყოველგვარი ცვლილებების გარეშე სხვადასხვა დროს ხუთჯერ გამოიცა.

სახელმძღვანელო სასწავლო სტანდარტებს ესადაგება, ამიტომაც სალექციო თემების მიხედვით არის შედგენილი და მთლიანად 15 თემას (სახელმძღვანელოს 15 თავი) მოიცავს (იხ. სარჩევი). აქ არის ყველა ის აუცილებელი საკითხი, ცნება, თეორია, მიდგომა და შეხედულება, რომლებსაც „სოციოლოგიის შესავლის“ კურსის მსმენელი უნდა გაეცნოს. სალექციო თემატიკას ერთვის თეორიული და პრაქტიკული ხასიათის კითხვები, შესაბამისი დავალებები და სავარჯიშოები და სხვ.

განახლებულ ვარიანტში შეიცვალა სახელმძღვანელოს სტრუქტურა: თავებადდა პარაგრაფებად დაიყო, ხოლო, შინაარსობრივი თვალსაზრისით, მრავალი ახალი თავი და თემა(პარაგრაფი) დაემატა.

ნავარაუდევია, რომ სოციოლოგიის ისტორიიდან მოხმობილი არაერთი საინტერესო მასალა, სოციოლოგიის კლასიკოსებისა და თანამედროვე წარმომადგენელთა ინტელექტუალური ბიოგრაფიის მნიშვნელოვანი დეტალები, მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში სოციოლოგიის განვითარების ტენდენციები სტუდენტებს სოციოლოგიური წარმოსახვისა და თვალსაწიერის ჩამოყალიბებასა და განვითარებაში დაეხმარება. ყოველივე ამას ერთვის სალექციო თემების განხილვის პროცესში გამოყენებული ძირითადი სოციოლოგიური ცნებებისა და ტერმინების აუცილებელი განმარტებები (სახელმძღვანელოს ბოლოს).

სალექციო თემატიკა განხილულია კლასიკური, თანამედროვე და პოსტთანამედროვე თეორიული და ემპირიული კვლევების, შეხედულებებისა და მიდგომების მიხედვით. გამოკვეთილია საკითხის, პრობლემის, ცნებისადმი სოციოლოგიური მიდგომის თავი-

სებურებანი. სოციოლოგიური მიდგომის სპეციფიკურობა წარმოჩნდება სხვა, არასოციოლოგიურ (მაგალითად, ფსიქოლოგიურ, ისტორიულ, ფილოსოფიურ, კულტუროლოგიურ, ანთროპოლოგიურ და სხვ.) მიდგომებთან შედარებით.

სახელმძღვანელო ითვალისწინებს სოციოლოგიის სფეროში არსებულ ავტორიტეტულ უცხოელ (ე. გიდენსი, ნ. სმელზერი, ქ. კალჰუნი, დ. ლაითი, ს. კელერი, ჯ. მასიონისი, პ. ბერგერი, ჯ. რიტცერი და სხვ.) და ქართველ (ვ. ქვაჩაია, პ. გუგუშვილი, ბ. ლუტიძე, გ. ასათიანი, ე. კოდუა, ა. ბერძენიშვილი, ი. კაჭკაჭიშვილი და სხვ.) ავტორთა ანალოგიურ გამოცემებს.

ყოველი ახალი თემა ძირითადი შინაარსის გადმოცემით იწყება. სტუდენტებთან მუშაობის პრაქტიკამ სახელმძღვანელოს სათანადო განახლების საჭიროება მოითხოვა. კერძოდ, შემოკლდა ზოგიერთი სალექციო თემა (მასალის სიდიდის გამო), ჩაემატა ცალკეული თემები: მაგალითად, გენდერი, სექსუალობა, ფემინიზმის თანამედროვე თეორია, გენდერის მიკრო და მაკროსოციოლოგიური თეორიები, რასა და ეთნიკურობა. ინტერაქციის თემას დაემატა ახალი საკითხები. მაგ., სოციალურის პრიორიტეტი, სიმბოლოების ათვისება და მნიშვნელობა, სხეულის ენა და სხვ.

სახელმძღვანელოს ადრინდელ ვარიანტში ძირითად სოციალურ ინსტიტუტებზე (ოჯახი, ეკონომიკა, პოლიტიკა, რელიგია და განათლება) ზოგადად ვსაუბრობდით. განახლებულ ვარიანტში თითოეული მათგანი ცალ-ცალკეა განხილული, ხოლო საზოგადოების შესახებ სალექციო თემატიკას „სამოქალაქო საზოგადოების“ ცნება დაემატა.

წიგნს გამოარჩევს მარტივი და გასაგები თხრობის სტილი, სპეციფიკური ტერმინები სათანადოდ განიმარტება. მაქსიმალური სიმარტივე იმას გულისხმობს, რომ სტუდენტი არათუ დაინტერესდეს სოციოლოგიის პრობლემეტიკით, არამედ მან ამ მეცნიერების სამომავლო შესწავლა მოინადინოს.

მარტივი სასაუბრო ენა, საილუსტრაციო მასალის (ცალკეული მაგალითების სახით) სიჭარბე და ზოგჯერ დასაშვები განმეორებები სხვადასხვა სოციოლოგიური პრობლემის ახსნისას, ვფიქრობთ, სტუდენტებს „სოციოლოგიის შესავლის“ უკეთ შესწავლასა და გაცნობიერებაში დაეხმარება.

იმედია, დაინტერესებულ მკითხველს მრავალი კითხვა და კრიტიკული მოსაზრება გაუჩნდება სახელმძღვანელოში წარმოდგენილი და განხილული საკითხების მიმართ, რასაც ავტორი კეთილგანწყობით მიიღებს.

საბოლოოდ, უნდა აღვნიშნოთ: ცუდიც რომ იყოს ეს წიგნი, თუკი ის სამომავლოდ სხვებს სოციოლოგიის შესავდის უკეთესი ვერსიის შექმნის სურვილს გაუღვიძებს, მაშინ ვიტყვით, რომ დრო ტყუილუბრალოდ არ დაგვიკარგავს.

კახა ქეცბაია
თბილისი, 2024 წლის 1 აპრილი

მაინც რა არის ეს სოციოლოგია

(სახელმძღვანელოს პიხვედი გამოცემის ხედაქმოხის წინასიტყვაობა)

სოციოლოგია მეცნიერების ერთ-ერთი დარგია. მეცნიერება კულტურის თავისებური ფენომენია. ეს თავისებურება იმას გულისხმობს, რომ მასში ადამიანის სურვილები კი არ არის უკუფენილი, არამედ იგი ზეპიროვნული მოვლენაა. მეცნიერება მონოდებულია, საგანი ცნებათა ქსელის საშუალებით ისე წარმოადგინოს, როგორც ის თავისთავად არსებობს. მეცნიერება ცნებების საშუალებით გვაძლევს ცოდნას საგანზე. აქ ადამიანი თითქოსდა თავის თავს მაღავს, თუმცა რასაც ადამიანი მეცნიერების სახით აკეთებს, ყველაფერი ეს ადამიანისათვის არის გამიზნული, რადგან ადამიანს სინამდვილის თავის სასარგებლოდ გამოყენება სურს. ეს კი ვერ განხორციელდებოდა სინამდვილის შემეცნების გარეშე. მეცნიერების ბუნების ასეთი გაგება სწორია არა მარტო ბუნების მეცნიერებების, არამედ სოციალური მეცნიერებების მიმართაც, ვინაიდან ეს უკანასკნელიც საგანთა (კერძოდ სოციალურ მოვლენათა) ბუნების ცოდნას იძლევა.

მეცნიერების რამდენიმე სახე არსებობს, რომლებიც ერთმანეთისაგან ცოდნის ხასიათით, შინაარსით და კრიტერიუმებით განსხვავდება. ამის გათვალისწინებით ადგენენ მეცნიერებათა კლასიფიკაციას. ლაპარაკობენ ბუნების მეცნიერებების და სოციალური მეცნიერებების, ჰუმანიტარული და კულტურის მეცნიერებების, ფორმალური და ისტორიული მეცნიერებებისა და ა. შ. შესახებ. უახლესი კლასიფიკაციის მიხედვით, მეცნიერების სამ ჯგუფს გამოყოფენ - ფორმალურს, რეალურსა და ისტორიულს.

ფორმალურ მეცნიერებათა კლასში მოიაზრება ლოგიკა და მათემატიკა. ამ მეცნიერებათა სპეციფიკა ისაა, რომ ისინი რეალურ ფაქტებს და მოვლენებს კი არ იკვლევენ, არამედ - აზროვნების პრინციპებს. მეთოდი, რომელსაც ეს მეცნიერებები იყენებენ, ლოგიკური დასაბუთებაა.

რეალურ მეცნიერებათა კლასში ის მეცნიერებები ერთიანდება, რომლებიც მეთოდად გამოიყენებენ დაკვირვებას, ცდას და ექსპერიმენტს. რეალურ მეცნიერებებს მიეკუთვნება: ფიზიკა, ქიმია, ასტრონომია, ბიოლოგია, სოციოლოგია, პოლიტიკური და კულტურის მეცნიერებები და სხვ.

ისტორიული მეცნიერება კი სწავლობს წარსულის ფაქტებს. იგი აღწერითი მეცნიერებაა. მისი მიზანია, აღადგინოს და აღწეროს რეალურად მომხდარი ფაქტი. ამისათვის ის პირველწყაროების კრიტიკულ ანალიზს იყენებს.

სოციოლოგია, ამ კლასიფიკაციის მიხედვით, რეალურ მეცნიერებათა ჯგუფს განეკუთვნება, თუმცა სოციოლოგიას მეცნიერულობის კრიტერიუმები - ობიექტურობა, გამოთვლადობა, შემოწმებადობა, ინტერსუბიექტურობა, შეფასებითი მსჯელობისაგან თავისუფლება რომ დაემკვიდრებინა, საკმაოდ დრო დასჭირდა. შესაბამისად, უაღრესად საინტერესოა მისი ინტელექტუალური თავგადასავალი.

სოციოლოგია დემოკრატიული საზოგადოების მეცნიერებაა იმ მარტივი მიზეზის გამო, რომ ტირანიის, დიქტატურის, აბსოლუტური მონარქიის, ტოტალიტარიზმისა და ავტორიტარიზმის ფარგლებში სოციალური სფეროს კვლევა არავის სჭირდება, რადგან ტრადიციულ საზოგადოებებში (ასევე ტოტალიტარულშიც, გარკვეული სახესხვაობით) მონარქი აბსოლუტურ ქვეშევრდობას განასახიერებდა, რომლის ძალაუფლების ლეგიტიმაციაც ღმერთს მიეწერებოდა.

სოციოლოგია საზოგადოების მოდერნიზაციის პირმშოა. საზოგადოების მოდერნიზაცია, თავის მხრივ, ემყარება სუბიექტის აქტივობის პრინციპის დამკვიდრებას ევროპულ კულტურაში. ადამიანი აცნობიერებს, რომ მას თავისუფალი შემოქმედებითი აქტივობა ახასიათებს. შესაბამისად, სოციალური სფეროც ეპოქის სულის შესატყვისს მოწყობას საჭიროებს. უღმერთო და უმონარქო სამყაროში საჭიროა ახალი თამაშის წესების შემოღება. რაციონალური მიდგომა მსჭვალავს საზოგადოებისა და ინდივიდის გაგებასაც. ამ ეპოქაში ინდივიდი აღარ განიხილება სუბსტანციური ბუნების შემცველად. ინდივიდს ღირებულებას სხვა ინდივიდებთან მიმართება სძენს. ახალი დროის აზროვნება ფუნქციურ-რელაციურ მიდგომას ავრცელებს საზოგადოებაზეც. ახალი დროის საბუნებისმეტყველო აზროვნებამ უარყო სამყაროს იერარქიული გაგება. ასევე უარყოფს ახალი დროის სოციალური და პოლიტიკური აზრი საზოგადოების იერარქიულ გააზრებასაც. საზოგადოების ყოველი წევრი თავისებური ატომია, რომლის ურთიერთობაც საზოგადოების დანარჩენ წევრებთან მათ მიერვე დადგენილი წე-

სებით, მაგალითად, კონსტიტუციით, სამოქალაქო კოდექსით და სხვ. განისაზღვრება. კანონის წინაშე ყველა თანასწორია.

ახალ დროში მოიძებნა სრულიად ახალი პრინციპი, რომელიც საფუძვლად დაედო სამოქალაქო-სეკულარული საზოგადოების ჩამოყალიბებას: ესაა კონვენციის პრინციპი, რომელიც ემყარება ადამიანის ავტონომიურობისა და რაციოს (გონების) პრიმატს. ახალი დროისათვის დამახასიათებელია მსოფლმხედველობრივი პლურალიზმი, რაც, ერთი შეხედვით, საზოგადოებაში ანარქისტულ განწყობებს უნდა იწვევდეს. საქმე ისაა, რომ, ამ მსოფლმხედველობის მიხედვით, ადამიანი ცხადდება ავტონომიურ არსებად, რომელიც აბსოლუტურ ქვემარტეობას ვერასოდეს ეზიარება. შესაბამისად, სამართალცნობიერება ამ კულტურაში ყალიბდება საზოგადოებრივ ხელშეკრულებაზე დაყრდნობით, რომელიც მრავალპარტიული და დემოკრატიული ინსტიტუტების მონაწილეობით მსოფლმხედველობრივი პლურალიზმის გათვალისწინებას უზრუნველყოფს კანონშემოქმედებით საქმიანობაში. მოკლედ, ადამიანები, რომლებიც თავიანთი აქტივობით ქმნიან საზოგადოებას, ზებუნებრივი ავტორიტეტის გარეშე, თვითონ ადგენენ „თამაშის“ წესებს და აღიარებენ ამ წესებით თამაშის უპირობობას. ამ დროს მკვიდრდება კანონის უზენაესობა, რელიგიასთან დამოკიდებულება ცხადდება ადამიანის პირად საქმედ. ეკლესია გამოყოფილია სახელმწიფოსგან, სკოლა კი - ეკლესიისაგან.

ახალი დროის საზოგადოების პრინციპია თვითორგანიზება. საზოგადოება მოდერნიზდება. თამაშის წესები ემყარება უმრავლესობის ნებას ან, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, რადგან აბსოლუტური ქვემარტეობის მფლობელი სუბერენი აღარ არსებობს, მაშინ სახელმწიფო უნდა იმართოს უმრავლესობის ნების შესატყვისად. უმრავლესობის ნება გამოიხატება კანონმდებლობით მიღებული კონსტიტუციითა (ძირითადი კანონი) და სხვა კანონებით. თანდათანობით მკვიდრდება კანონის უზენაესობა.

სოციალურ სფეროში მიმდინარე ცვლილებებმა დღის წესრიგში დააყენა ისეთი მეცნიერების ჩამოყალიბების აუცილებლობა, რომელიც სოციალურ კანონზომიერებებს დაადგენდა, შეისწავლიდა საზოგადოების სტრუქტურასა და მისი ფუნქციონების ხარისხს, გამოიკვლევდა საზოგადოებრივ აზრს და ა.შ. სწორედ ამ მოთხოვნის საფუძველზე გაჩნდა ახალი მეცნიერება - სოციოლოგია, რომელმაც არა მხოლოდ საზოგადოებაში მიმდინარე პროცე-

სების კვლევა დაიწყო: ის მომავლითაც დაინტერესდა. დაგეგმვა, პროგნოზირება და წინასწარმეტყველება სოციოლოგიის ერთ-ერთ ძირითად ამოცანად გამოცხადდა. აღარ კმაროდა სოციალური სინამდვილის დესკრიფცია. სოციოლოგიური თეორიის „სრულყოფისათვის“ სოციოლოგია იძულებული გახდა, გადაეღაზა აღწერის ფარგლები და მიემართა პრესკრიფციისათვის, რაც, ერთი შეხედვით, გამართლებული ჩანს, რადგან, ზოგი მოსაზრების თანახმად, სოციოლოგიის მიზანი არა მარტო სინამდვილის აღწერა, არამედ მომავლის ხდომილებების განჭვრეტაც და, ამრიგად, სოციალური თერაპიაცაა.

მომავლის განჭვრეტისაკენ ლტოლვამ სოციოლოგია მეცნიერულობის კრიტერიუმის შესუსტებასა და თეორიის მორალიზებამდე მიიყვანა. ეს ფაქტი აუცილებლად მოითხოვდა სოციოლოგთა ყურადღებას: სოციოლოგია ასეთ შემთხვევაში იქცევა ფილოსოფიად (სოციალურ ფილოსოფიად), რისგან გამოყოფასაც ასე ესწრაფოდა. სოციოლოგმა უნდა აკონტროლოს საზღვრები დესკრიფციასა (აღწერა) და პრესკრიფციას (გამოთქმა, მიწერა), მეცნიერებასა და ფილოსოფიას, „უნდა იყოს“ და „არის“ შორის. მომავლის პროგნოზირება სოციოლოგიური თეორიის ფარგლებს გარეთ უნდა „გავიდეს“, თორემ სოციოლოგიური თეორია დარჩება ფილოსოფიურ პარადიგმაში და თეორიისთვის აუცილებელ სიმკაცრესა და ობიექტურობას დაკარგავს.

ადამიანისა და საზოგადოების შესახებ არსებული თეორიები შეიძლება პირობითად ორ ჯგუფად დავყოთ: ფილოსოფიურ და სოციოლოგიურ თეორიებად. ფილოსოფიური კონცეფცია ადამიანისა და საზოგადოების ჯერარსულ, მეტაფიზიკურ გაგებაზეა ორიენტირებული, რაც იმის აღიარებაა, რომ ადამიანის მოქმედება რეალობის გარეთ არსებულ საფუძვლებს ემყარება. ეს კონცეფციები ანტიუტილიტარული სულისკვეთებისაა, თუმცა არსებობს ე.წ. უტილიტარული ფილოსოფიური კონცეფციები, რომელთა ძირითადი იდეაც ადამიანის მოთხოვნილების დაკმაყოფილებაა (ლოკი, ჰობსი, ჰიუმი). სოციოლოგია ინდივიდის და საზოგადოების მოქმედებას განიხილავს ემპირიულ ფენომენად. იგი უყურადღებოდ ტოვებს მოქმედების ფილოსოფიურ საფუძვლებს და მათ ადგილს უთმობს საზოგადოების მოქმედების ემპირიულ ბუნებას და კანონზომიერებას. ე.წ. უტილიტარული ფილოსოფიური კონცეფცია სოციოლოგიის ენაზე „ითარგმნა“ *ხაცონანდუჰი აჩჩევანის*

თეოხიად, ხოლო ანტიუტილიტარული კონცეფციის სოციოლოგიური ტრანსფორმაცია გამოიხატა ამ კითხვებით: არის თუ არა ადამიანის მოქმედება მისი სურვილების თავისუფალი გამოხატულება, თუ დეტერმინირებულია კულტურით ან სოციალიზაციის პროცესით (ვებერი, პარსონსი, გიდენსი)? ამდენად, სოციალური ფილოსოფიისა და სოციოლოგიის ურთიერთგანსხვავება არა საგანი (ერთიც და მეორეც საზოგადოებას იკვლევს), არამედ ამ საგნისადმი მიდგომის წესი და კვლევის მეთოდებია.

სოციოლოგია ფილოსოფიისგან საბოლოოდ გასამიჯნად იყენებს ემპირიული კვლევის რაოდენობრივ და თვისებრივ მეთოდებს, თუმცა ჯერ კიდევ ფრანკფურტის სკოლის ფუძემდებელი, მ. ჰორკჰაიმერი აღნიშნავდა, რომ სოციოლოგიამ ვერ შეძლო დაეკავშირებინა სპეციალური სოციალური მეცნიერებები და, ამდენად, ვერ მოახერხა საზოგადოების ერთიანი სურათის შექმნა. ამ სკოლის წარმომადგენლების (ჰ. მარკუზე, თ. ადორნო) აზრით, სოციოლოგია ფილოსოფიის გარეშე ვერ გადაჭრის მისთვის საინტერესო პრობლემებს. მათი აზრით, სოციოლოგია, რომელსაც უნდა ეკვლია საზოგადოება, როგორც მთლიანობა, კმაყოფილდება ისეთი ფენომენების შესწავლით, რომლების გაზომვაც შესაძლებელია. ეს იმას ნიშნავს, რომ მას შეუძლია უპასუხო კითხვას - როგორ არის საზოგადოება მოწყობილი, მაგრამ ვერ უპასუხებს კითხვას - რატომაა ეს საზოგადოება ასეთი. ამიტომ სოციალური მეცნიერებები რელევანტურობას მაშინ აკლენენ, თუ ფილოსოფიასთან სინთეზისკენ მიილტვიან. ფრანკფურტის სკოლის ეს იდეა დღესაც აქტუალურია.

მეცნიერული ობიექტურობა და სიმკაცრე რომ შეენარჩუნებინა, თანამედროვე სოციოლოგია იძულებული გახდა, ხელი აეღო საზოგადოების, როგორც მთლიანობის, კვლევაზე, აირჩია სოციალური სინამდვილის ფრაგმენტაცია, და ჩამოყალიბდა ე.წ. დარგობრივი სოციოლოგიური დისციპლინები: ოჯახის სოციოლოგია, რელიგიის სოციოლოგია, პოლიტიკის სოციოლოგია, ხელოვნების სოციოლოგია, სოციალური ანთროპოლოგია, ცოდნის სოციოლოგია და ა.შ., ანუ გამოიყო სოციალური ცხოვრების ის სფეროები, რომელთა შესწავლისათვის უპრიანია კვლევის ემპირიული მეთოდები.

კიდევ ერთი რამ, რამაც შეიძლება საფრთხე შეუქმნას სოციოლოგიის მეცნიერულობას და ობიექტურობას, პოლიტიკაა. სოციოლოგიისა და პოლიტიკის ურთიერთმიმართება შეიძლება განვი-

ხილეთ მეცნიერების მიმართებად არამეცნიერებისადმი. საქმე ისაა, რომ საგანი, რომელიც სოციოლოგიის კვლევის სფეროა, პოლიტიკის მართვის ობიექტია, რის შესახებაც უკვე ჩამოყალიბებულია გარკვეული პოლიტიკური მიდგომები და იდეოლოგიური დისკურსი. ჩვენ წინაშეა სოციალური სინამდვილის იდეოლოგიური ობიექტივაცია, რაც, თავის მხრივ, სოციოლოგიურ კვლევებზე მოქმედ ერთგვარ ლატენტურ ძალაუფლებას ავლენს. ეს გარემოება სოციოლოგიას ხშირად აქცევს პოლიტიკური მანიპულირების ინსტრუმენტად. მეცნიერულობის შესანარჩუნებლად სოციოლოგია მუდამ უნდა ცდილობდეს პოლიტიკური კონიუნქტურის მარწუხებიდან გათავისუფლებას.

სოციალური სწავლებანი საქართველოში შეიძლება დაიძებნოს ადრეულ ლიტერატურულ ძეგლებში, არაფერს ვამბობთ XVIII-XIX საუკუნეებში ჩამოყალიბებულ სოციალურ თეორიებზე. თუმცა ეს იმას სულაც არ ნიშნავს, რომ საქართველოში ამ დროისათვის არსებობდა სოციოლოგია, როგორც რეალური მეცნიერება. პირველი სოციოლოგიური ანკეტა, რომელიც ამ ტიპის პროდუქტისათვის წაყენებულ ყველაზე მაღალ მოთხოვნებს აკმაყოფილებს, შექმნილია 1911 წელს ივანე ჯავახიშვილის მიერ, რომელსაც სურდა, იმ პერიოდის ქართველი სტუდენტების სამშობლოსადმი დამოკიდებულება გამოეფლინა (ეს ანკეტა სანკტ-პეტერბურგის უნივერსიტეტის არქივში მოიძია მკვლევარმა სოსო კაკუბავამ, რომელიც მან თავის სადისერტაციო ნაშრომს დაუდო საფუძვლად).

კომუნიზმის ეპოქაში ისტორიული მატერიალიზმი მიიჩნეოდა საზოგადოებასა და მის კანონზომიერებაზე არსებულ საბოლოო ინსტანციის შეუვალ ქეშმარიტ მოძღვრებად. თუმცა 30-იან წლებში გამოდის კ. მეგრელიძის წიგნი „აზროვნების სოციოლოგია“, რამაც ავტორს გადასახლება და, საბოლოოდ, სასტიკი დასასრული არგუნა. საკვირველია, მაგრამ უკვე 70-იან წლებში ქართველი ფილოსოფოსის, ვ. ქვაჩახიას თაოსნობით, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ყალიბდება საბჭოთა კავშირში ერთ-ერთი პირველი სოციოლოგიის კათედრა. 1984 წელს კი იქმნება სოციოლოგიის სპეციალობა. დღეს რამდენიმე წამყვან უნივერსიტეტში არსებობს სოციოლოგიის სპეციალობა: ახალგაზრდები ეუფლებიან ამ მეტად საინტერესო და რთულ მეცნიერებას.

აკაკი ყულიჯანიშვილი
თბილისი, 2011 წლის 25 სექტემბერი

„სოციოლოგი საზოგადოების მკურნალია“.
იაკობ მორენო

შესავალი

პროფესია სოციოლოგი

ზოგადად, სოციოლოგია საზოგადოებაში მომხდარ სოციალურ ურთიერთობებს, პროცესებს და მოვლენებს შეისწავლის. იგი არა მხოლოდ მიმდინარე სოციალური ურთიერთობებით ინტერესდება, არამედ - საუკუნეთა წინანდელითაც. ამასთან, სოციოლოგიას პროგნოზისტული ფუნქცია აქვს, ანუ მისი მეშვეობით ადამიანს საზოგადოებრივი ცხოვრების პროგნოზირება და სამომავლო ცვლილება, მისთვის სასურველი მიმართულების მიცემა შეუძლია.

საზოგადოება ის გარემოა, რომელშიც ადამიანი იმყოფება. ამდენად, იგი ნებისმიერ ადამიანზე ახდენს გავლენას, მაგრამ - სხვადასხვაგვარს. ადამიანს, რომელიც ამ ზემოქმედების კანონზომიერებებს შეიმეცნებს, ბუნებრივია, მისი კონტროლირება შეუძლება.

სოციოლოგიური ცოდნის ბირთვი სოციოლოგიური თეორიაა, რომელიც საშუალებას იძლევა, პასუხი გავცეთ საზოგადოების, ადამიანის სოციალური ყოფიერებისა და გლობალური საკაცობრიო პრობლემების შესახებ კითხვებს.

ნებისმიერი საზოგადოების ნორმალური განვითარება სოციუმის შესახებ ცოდნის გარეშე წარმოუდგენელია. ამიტომ სოციოლოგიის შესწავლის აუცილებლობა აქტუალური იქნება, სანამ ადამიანი და საზოგადოება იარსებებს, მით უფრო, რომ ადამიანთა ურთიერთობის ნიუანსების გაუთვალისწინებლად თანამედროვე საზოგადოებაში რაიმე სახის წარმატების მიღწევა თითქმის შეუძლებელია.

სოციოლოგიური თეორიის გარეშე სოციოლოგია მშრალი ფაქტებისა და სტატისტიკური მონაცემების გროვა იქნება და მეტი არაფერი. ამის შესახებ ცნობილი ამერიკელი სოციოლოგი, რობერტ პარკი აღნიშნავდა, რომ „აუდიტორიაში მიღებული ცოდნის ცხოვრებისეულ გამოცდილებასთან ინტეგრირების გარეშე სო-

ციოლოგიის სწავლების პროცესი უბრალო პედანტიზმია და მეტი არაფერი. ცხოვრებისეული შინაარსებისაგან დაცლილი მშრალი, ფორმალური სოციოლოგიური ცნებებისა და კატეგორიების დაზუსტება კი დიდ საფრთხეს უქმნის სოციოლოგიურ აზროვნებასა და განათლებას“.

ყოველდღიურ ცნობიერებაში სოციოლოგია გამოკითხვების ჩატარებასა და საზოგადოებრივი აზრის შესწავლასთან ასოცირდება ხოლმე. გარკვეულწილად ეს ასეც არის, რადგანაც სოციოლოგიის სხვა ასპექტები უხილავია, მაგრამ დღეისათვის სოციოლოგიას ინტერესთა უფრო ფართო დიაპაზონი აქვს: დაწყებული საზოგადოების წევრთა პოლიტიკური გემოვნებით, ტანსაცმლის, საჭმელ-სასმელის, საოჯახო ტექნიკისა და სხვა მისთანების შეჩვევისას მათი ქცევის თავისებურებებით და დასრულებული - უმუშევრობის, დამნაშავეობის, განათლების, ოჯახური კონფლიქტების და ა. შ. შესწავლით.

სოციოლოგიის ძირითად დარგებს მიეკუთვნება: განათლების, ეკონომიკის, მართვისა და ორგანიზაციის, პოლიტიკის, მედიისა და კომუნიკაციის, პიროვნებისა და ოჯახის, რელიგიის და მეცნიერების, შრომის და დასვენების და სხვა სოციოლოგიები.

ჩვენი ყოველდღიური არჩევანი – ანუ ის, თუ როგორ ვისვენებთ, ვქმნით ოჯახს, ხმას ვაძლევთ თუ ვირჩევთ პროფესიას, გვიყვარს თუ გვძულს ვიღაც – მეტწილად, საზოგადოებას უკავშირდება. ყველაფერი ეს იმ საზოგადოებაში ხდება, რომლის წევრებიც ვართ და რომელშიც ვცხოვრობთ. სოციოლოგიას ადამიანის ქცევისა და მოქმედების სოციალური განსაზღვრულობა აინტერესებს, ანუ ჩვენს მოქმედებაში იმ თავისებურებათა გამოვლინება, რომლებიც, გარემო პირობების ზეგავლენით, ამა თუ იმ სოციალური ჯგუფისადმი (მამაკაცები ან ქალები, ახალგაზრდა თუ საშუალო ასაკის, სოფლის თუ ქალაქის მცხოვრები, მდიდარი თუ ღარიბი და სხვ.) მიკუთვნებულობის შედეგად ჩამოგვიყალიბდა. მაგალითად, ადამიანი ზამთარში გარეთ პალტოთი იმიტომ გამოდის, რომ არ შესცივდეს, მაგრამ ის, თუ რა ფერის, როგორ და რა ღირებულების პალტოს შეარჩევს, მის სოციალურ მახასიათებლებზეა (ასაკი, სქესი, ეკონომიკური მდგომარეობა, შეხედულება მოდაზე და სხვ.) დამოკიდებული. თუმცა ეკონომიკური გათვლა - „ხარჯები-შემოსავალი“ - ყოველთვის როდი განსაზღვრავს ადამიანის ქცევას. ხშირად ჩვენს მოქმედებებს ეთიკური ღირებულებები, კულტურული

ნორმები, ადათ-წესები, სხვადასხვა სახის იდეა და შეხედულება განაპირობებს. მაგალითად, სკანდინავიის ქვეყნებში გიგანტური კომპანიის მფლობელისა და მისი რიგითი თანამშრომლის საშობაო სუფრაზე თითქმის ერთი და იგივე საჭმელ-სასმელი იქნება და, მიუხედავად იმისა, რომ მათი შემოსავალი ურთიერთგანსხვავებულია, ისინი საშობაო საჩუქრებშიც, დაახლოებით, ერთნაირ თანხას დახარჯავენ, რაც მათი რელიგიური მრწამსის – პროტესტანტიზმის – მოქმედების პრინციპებით აიხსნება: საკუთარი შემოსავლის მიუხედავად, ადამიანი უბრალოდ და ეკონომიურად უნდა ცხოვრობდეს, ხოლო დანარჩენი ფული საქმეში უნდა ჩადოს. ასე რომ, ამ ქვეყნებში მდიდრული ცხოვრება არა მაღალი სოციალური სტატუსის, არამედ უღირსი ქცევის მაჩვენებელია. ეს ფაქტი იმ საზოგადოებისათვის, რომელიც საბაზრო ეკონომიკის დამკვიდრებას მიეღობოდა, ჭკუის სასწავლებელი უნდა იყოს.

ადამიანთა ქცევაზე, ადამიანთა ურთიერთობის ფორმებზე დაკვირვება მრავალ კითხვას წარმოშობს. მაგალითად, „რატომ ხარჯავს ადამიანი კოლოსალურ თანხას ცნობილი ბრენდის შესაძენად მაშინ, როდესაც ხარისხით ის სხვა მარკისაგანდიდად მაინცდამაინც არ გამოირჩევა?“ „იარსებებენ თუ არა 50 წლის შემდეგ ტრადიციული ოჯახები?“ „როგორ აღწევენ ადამიანები დიდებას, წარმატებას და რა არის ამის საიდუმლო?“ და ა.შ. კითხვათა ასეთი რიგი შეიძლება უსასრულოდ გაგრძელდეს. ამ კითხვებს ყოველი თქვენგანი საკუთარ პასუხს გასცემს, მაგრამ მათგან სწორი პასუხების გამოვლენაში მხოლოდ სოციოლოგიური ცოდნა, წარმოსახვა და ტექნოლოგიები დაგვეხმარება. ეს ცხადყოფს, რომ სოციოლოგს ადამიანებთან უწევს მუშაობა; ის სპეციალურად მომზადებულია იმისათვის, რომ იმუშაოს ადამიანებთან, მართოს ან კონსულტაცია გაუწიოს, დაეხმაროს მათ, რადგანაც ყველაზე უკეთ მან იცის ადამიანთა ინსტერესები და მოთხოვნილებები, მათი ადგილი საზოგადოებაში, მათი პერსპექტივები, წინააღმდეგობები და კონფლიქტები, ადამიანთა ურთიერთშემოქმედების კანონზომიერებები და ცხოვრებისეულ პრაქტიკაში მათი ეფექტურად გამოყენების გზები და საშუალებები. ამ თვალსაზრისით, სოციოლოგიმრავალმხრივ განათლებული ადამიანია. ეკონომისტმა საზოგადოების ეკონომიკური მხარე და მისი დამახასიათებელი კანონზომიერება იცის; ფსიქოლოგმა – საზოგადოების ფსიქიკური მხარე და კანონზომიერებანი; პოლიტოლოგმა – პოლიტიკა და

პოლიტიკური შრე საზოგადოებრივი ორგანიზმისა; ისტორიკოსმა – საზოგადოების ისტორია; სამართალმცოდნემ–სამართლებრივი ურთიერთობები და ა.შ. ყოველი მათგანი საზოგადოების ერთ, ცალკეულ მხარეს იკვლევს. მათგან განსხვავებით, სოციოლოგია საზოგადოებას ერთ მთლიანობად შეისწავლის. ამიტომაც არის სოციოლოგის პროფესია მრავალგანზომილებიანი და ყოვლისმომცველი.

სოციოლოგობა, სხვა პროფესიებთან შედარებით, ახალგაზრდა და პერსპექტიული პროფესიაა, რომელიც საზოგადოებრივი პრობლემების მოგვარებაზეა ორიენტირებული. პრაქტიკულად ძნელად თუ მოიპოვება საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ისეთი სფერო, რომელშიც სოციოლოგს მუშაობა არ შეეძლოს.

მსოფლიოს თითქმის ყველა ქვეყანაში სხვადასხვა ტიპის ორგანიზაციასა თუ დაწესებულებას სოციოლოგები სჭირდება. სოციოლოგებით განსაკუთრებით ის ორგანიზაციები და მსხვილი კომპანიები ინტერესდებიან, რომლებიც დაკავებული არიან მარკეტინგული გამოკვლევებით, ინოვაციური ტექნოლოგიების შემოღებითა და დანერგვით, შრომის ბაზრისა და თანამედროვე ეკონომიკური კულტურის შესწავლით, განათლების და სხვა სისტემის რეფორმებით, პოზიტიური საზოგადოებრივი იმიჯის შექმნასა და რეკლამასთან დაკავშირებული საკითხებით და სხვ.

არც ერთი პოლიტიკური პარტიის საქმიანობა და საარჩევნო კამპანია არ მიმდინარეობს საზოგადოებრივი აზრის შეუსწავლელად.

ნებისმიერი ორგანიზაციის ხელმძღვანელობა დაინტერესებულია საკუთარი დადებითი იმიჯით, კორპორაციული კულტურის მოდერნიზაციით, კომუნიკაციის სისტემების ეფექტურობით, პერსონალის სტიმულირების ოპტიმალური სისტემის შექმნით და ორგანიზაციული კონფლიქტების მოგვარებით. ამ პრობლემების მოწესრიგება სოციოლოგის პროფესიული დანიშნულებაა.

სოციოლოგები შეისწავლიან რეკლამის ეფექტურობას, აანალიზებენ, თუ როგორ აღწევს რეკლამა მიზნობრივ სივრცეს, როგორია მისი აღქმისა და დამახსოვრების მექანიზმები, რა გავლენას ახდენს იგი ადამიანთა ქცევაზე და ა. შ.

ნებისმიერი ტელეარხი, გაზეთი თუ სხვა ტიპის მედიასაშუალება დაინტერესებულია, ჰყავდეს მაყურებელი, მსმენელი და მკითხველი, მას ენდობოდნენ, ხოლო მის მიერ გადმოცემულ ინ-

ფორმაციას იმახსოვრებდნენ და იყენებდნენ; ამ ამოცანების შესრულებაში მათ სოციოლოგები ეხმარებიან.

თანამედროვე საზოგადოებაში სოციოლოგიის საშუალო შემოსავალი არაერთგვაროვანია, შეიძლება ითქვას, საშუალოზე მაღალი. სოციოლოგიის შემოსავალი მისი საქმიანობის მოცულობასა და სირთულეზე დამოკიდებული. ამ შემთხვევაში საქმე კვლევითი ცენტრის მუშაკ სოციოლოგს შეეხება, თუმცა, ზოგადად, სოციოლოგს კარიერული ზრდის ყველაზე მაღალი მაჩვენებლები აქვს.

ჩვეულებრივ, სოციოლოგიის მიმართულების I კურსის სტუდენტები ინტერვიუერად მუშაობენ, რაც პროფესიული კარიერის კარგი დასაწყისია. ინტერვიუერად მუშაობა ხელს უწყობს ისეთი პროფესიული უნარ-ჩვევების გამომუშავებას, როგორებიცაა მოთმინება, სკრუპულოზურობა და ადამიანებთან ურთიერთობის ცოდნა. კარიერული ზრდის მომდევნო ეტაპი მომავალი სპეციალისტის მიერ სოციოლოგიის ცალკეულ სფეროებს შორის გაკეთებულ არჩევანზე იქნება დამოკიდებული. ვისაც სამეცნიერო საქმიანობა იტაცებს, მას შეუძლია სწავლის გაგრძელება; ვინც პრაქტიკულ სოციოლოგიურ საქმიანობას აირჩევს, მას შეეძლება, დასაქმდეს სოციოლოგიური კვლევის ცენტრებში, ანალიტიკურ და საკონსულტაციო კომპანიებში, სახელმწიფო და მუნიციპალურ დაწესებულებებში, სცადოს განათლების, პოლიტიკის, ეკონომიკის, მედიცინის, სპორტისა და ხელოვნების მართვა და მენეჯმენტი, იმუშაოს პიარკომპანიებში, იმიჯცენტრებში, რეკლამისა და მედიის სფეროში, საკადრო სამსახურში, კერძო ფირმებისა და კომპანიების მარკეტინგულ განყოფილებებში, საგამომცემლო ბიზნესში, არტსააგენტოებში, არტბიზნესში და სხვ.

ყოველივე ზემოაღნიშნულის საფუძველზე შეგვიძლია ვთქვათ, რომ სოციოლოგია(სოციოლოგობა) უაღრესად საინტერესო, პერსპექტიული და პრესტიჟული საქმიანობაა.

„სოციოლოგიური ცოდნა აუცილებელია ნებისმიერი ადამიანისათვის, რომელიც კი საზოგადოებაში მოქმედებს“.

პიტერ ლუდვიგ ბერგერი

თავი I

რა არის და რას შეისწავლის სოციოლოგია

საკვანძო სიტყვები: სოციოლოგია, საზოგადოებათმეტყველება, საზოგადოებათმცოდნეობა, სოციოლოგიის ობიექტი და საგანი, სოციალური აქტორი, სოციალური ფაქტი, სოციოლოგიის ფუნქციები, სოციალური კანონზომიერება, ძირითადი სოციოლოგიური მიდგომები, სოციოლოგია, როგორც მეცნიერება, სოციოლოგიური წარმოსახვა.

შესავალი

სოციოლოგია, სხვა მეცნიერებებთან შედარებით, ყველაზე ახალგაზრდაა. ცნობილი პოლონელი სოციოლოგის, პიოტრ შტომპკას თქმით, „სოციოლოგია ახალი მეცნიერებაა ძალიან ძველი თემის შესახებ.“ ეს ძველი თემა კი, სხვა არაფერია, თუ არა - საზოგადოება. პარადოქსია, მაგრამ რეალობაა: საზოგადოება ბევრად ადრე გაჩნდა, ვიდრე მის შესახებ მეცნიერება.

თანამედროვე გაგებით, სოციოლოგია წმინდა ევროპული მოვლენაა. დამოუკიდებელ მეცნიერებად მისი ჩამოყალიბება ახალი დროის ევროპაში მიმდინარე საზოგადოებრივმა გარდაქმნებმა და ევროპული საზოგადოების გაღიაების, დემოკრატიზაციის პროცესებმა განაპირობა. სოციოლოგიის ჩამოყალიბება და განვითარება, შეიძლება ითქვას, ევროპული დემოკრატიული საზოგადოების ფორმირებას თან სდევდა.

§1. ტერმინ სოციოლოგიის წარმომავლობა და მნიშვნელობა: განსხვავებული თვალსაზრისები ტერმინთან დაკავშირებით (კონტი, სოროკინი)

კლასიკური, კონტიანურიგაგებით, სიტყვა „სოციოლოგია“ ლათინური და ბერძნული სიტყვებისაგან წარმოდგება: ლათინური – **societas-საზოგადოება** და ძვ. ბერძნული – **logia** - (ძვ. ბერძნული

logos-ის მრავლობითი რიცხვიდანაა ნაწარმოები) **სიტყვა**, რაც პირდაპირი მნიშვნელობით ასე ითარგმნება: „**მრავალი, მრავალი სიტყვა საზოგადოების შესახებ**“ ანუ, თანამედროვე გაგებით, მოძღვრება, მეცნიერება საზოგადოების შესახებ.

ტერმინ **სოციოლოგიის** მეორენაირი, თანამედროვე განმარტებაც არსებობს, რომლის მიხედვითაც, ის შემდეგი ნაწილებისაგან შედგება: ლათინური – **socius** – **კომპანიონს**, ხოლო ძველბერძნული – **logos** – **მოძღვრებას, სწავლებას ნიშნავს** (პიტირიმ სოროკინი); სიტყვასიტყვით **სოციოლოგია** ურთიერთობის, კომპანიონობის შესახებ მოძღვრებას, სწავლებას ნიშნავს. თანამედროვე გაგებით, ეს ადამიანთა საქმიანი ურთიერთობის შესწავლაა. ორივე შემთხვევაში ტერმინი ნათლად მიაჩნდება იმაზე, თუ რა არის სოციოლოგია: მოძღვრება, სწავლება, მეცნიერება საზოგადოების შესახებ.

ტერმინოლოგიური და მეცნიერული თვალსაზრისით, სოციოლოგიის, როგორც საზოგადოების შემსწავლელი მეცნიერების, ფუძემდებელი ფრანგი სოციოლოგი, ოგიუსტ კონტია. კონტამდე ასეთი რამ არ არსებობდა.

არსებობს მოსაზრება, რომ ტერმინი **სოციოლოგია** კონტამდე ბევრად ადრე ბელგიელ მეცნიერ კასტელეტთან გვხვდება, მაგრამ, ფაქტია, კასტელეტი სოციოლოგიის ფუძემდებლად არ მიიჩნევა, რადგანაც მას ეს მეცნიერება არ შეუქმნია.

საქართველოში სოციოლოგიის ერთ-ერთი ფუძემდებლის, აკად. პაატა გუგუშვილისა და დიდი ქართველი მეცნიერის, ვიკტორ ნოზაძის მიხედვით, სოციოლოგიის ქართული შესატყვისია „საზოგადოებათმეტყველება“, თუმცა ქართულ მეტყველებაში ეს ტერმინი (რომელსაც არქაული ელფერი აქვს) ვერ დამკვიდრდა.

სოციოლოგია არ უნდა გავაიგივოთ საზოგადოებათმცოდნეობასთან. საზოგადოებათმცოდნეობა სპეციალურად შექმნილი სასკოლო-სასწავლო დისციპლინაა, რომელიც ფილოსოფიის, ეკონომიკის, პოლიტიკის მეცნიერების, სამოქალაქო სამართლის, ისტორიის, ეთნოგრაფიის, ფსიქოლოგიის და სხვა მსგავსი მეცნიერების საფუძვლებს მოიცავს. მისგან განსხვავებით, სოციოლოგია საზოგადოების შემსწავლელი სპეციალური მეცნიერებაა. იგი იმ სოციალურ პროცესებს შეისწავლის, რომლებიც თანამედროვე საზოგადოებაში მიმდინარეობს. საზოგადოებათმცოდნეობა საზოგადოების უკვე შესწავლილ კანონზომიერებებს შეეხება. სოციოლოგიასთან მისი მსგავსება გარეგნულია და განპირობებულია იმით, რომ საზოგადოებას შეეხება.

§2. სოციოლოგიის საგანი და ობიექტი

სოციოლოგიის რაობის, საზოგადოებისადმი სოციოლოგიური მიდგომის თავისებურებათა გასაგებად აუცილებელია კვლევის იმ სფეროს შემოსაზღვრა, რომელიც სპეციფიკურია სოციოლოგიისათვის. შესაბამისად, უნდა განვსაზღვროთ სოციოლოგიის ობიექტი და საგანი.

ჩვეულებრივ, ამა თუ იმ მეცნიერების ობიექტად ჩვენ გარემომცველ მატერიალურ ან არამატერიალურ სამყაროს მოიაზრებენ, რეალობას, რომელიც მის შესახებ ჩვენი ცოდნისაგან დამოუკიდებლად არსებობს. ლათინური სიტყვა – *obiectum* დამოუკიდებლად აჩსებულს ნიშნავს; ამ თვალსაზრისით, საგანთან შედარებით, მეცნიერების ობიექტი უფრო ფართო მნიშვნელობის ცნებაა.

ობიექტისაგან განსხვავებით, მეცნიერული კვლევის საგანი მხოლოდ მკვლევრის თავში არსებობს, რაც იმას ნიშნავს, რომ ის მთლიანად ჩვენს ცოდნაზეა დამოკიდებული. კვლევის საგნის განსაზღვრებისას ჩვენ აბსტრაქტულად გამოვყოფთ ობიექტის ერთ ან რამდენიმე მხარეს და მის გაანალიზებას ვცდილობთ. ამ ლოგიკით, შესაძლებელია კვლევის ყოველ ობიექტს ერთი ან მეტი საგანი შეესაბამებოდეს. მაგალითად, ავილოთ ქვის შენობა. იგი, როგორც ჩვენგად დამოუკიდებლად არსებული ობიექტი, შესაძლებელია ეკონომისტის, არქიტექტორის, ისტორიკოსის და ა. შ. ინტერესის საგანი იყოს. ეკონომისტი მის აგებაზე დახარჯული სახსრებით დაინტერესდებოდა; არქიტექტორი – არქიტექტურული სტილითა და ლანდშაფტთან შეხამებით, ისტორიკოსი იმით – თუ როდის, ვის მიერ და რატომ იქნა იგი აშენებული და ა. შ. ყოველი მათგანი ერთსა და იმავე ობიექტს უტრიალებს. ის, რაც თითოეულ მათგანს უშუალოდ აინტერესებს, არის სწორედ მათი კვლევის საგანი. ამ მაგალითით ჩანს, რომ ასეთი რამ მოცემულ ობიექტში თავისთავად არ არსებობდა.

ყველა მეცნიერებას თავისი საგანი აქვს. უსაგნო მეცნიერება არ არსებობს. მეცნიერების საგანი ის არის, რასაც ის უშუალოდ შეისწავლის, ხოლო მეცნიერების ობიექტიკი ის, რასაც შეეხება. კლასიკური გაგებით, სოციოლოგია საზოგადოების შესახებ მეცნიერებაა. ამიტომ მისი ობიექტი საზოგადოებაა, ხოლო, რადგანაც საზოგადოებას შეისწავლის, მისი საგანი საზოგადოებაა, ანუ ამ შემთხვევაში სოციოლოგიის საგანი და ობიექტი ერთმანეთს ემთხვევა. სხვა ვითარებაა თანამედროვე სოციოლოგიაში, რომლის

მიხედვითაც, სოციოლოგიის ობიექტი საზოგადოებაა, რადგან საზოგადოებას შეეხება, მაგრამ საგანი შეიძლება იყოს სოციალური ფაქტი, სოციალური მოქმედება, სოციალური ურთიერთობა და სხვ. ამ შემთხვევაში სოციოლოგიის საგანი და ობიექტი ერთმანეთისაგან განსხვავდება.

ზოგადად, სოციოლოგიის ობიექტია საზოგადოება მთლიანად და ერთიანად. საზოგადოება, როგორც მთელი, ყოველთვის მეტია იმ ნაწილებზე, რომელთაგანაც ის შედგება და რომელთაც სხვადასხვა მეცნიერებები შეისწავლიან.

სოციოლოგიური ცოდნის ობიექტებია:

- საზოგადოება, როგორც მთელი;
- გლობალური, მსოფლიო საზოგადოება;
- ტრადიციული, ლოკალური, ნაციონალური საზოგადოება;
- მიკროსაზოგადოება (სოციალური ჯგუფი, ოჯახი და სხვ.);
- ინდივიდი, აქტორი

§3. სოციალური ფაქტი და სოციალური მოქმედება, როგორც სოციოლოგიის საგანი

აღსანიშნავია, რომ სოციოლოგიას ნაკლებად აინტერესებს ცალკე აღებული ინდივიდის მოქმედება, აზრები, გრძნობები. იგი ინდივიდით მაშინ ინტერესდება, როდესაც მასში ტიპურ, ყველასათვის დამახასიათებელ განმეორებად ნიშან-თვისებებს დაინახავს; შესაბამისად, ეს მეცნიერება დაბადებისთანავე პრინციპულად უპიროვნოა. ამასთან დაკავშირებით, თანამედროვე სოციოლოგიაში დამკვიდრებული ტრადიციის მიხედვით, საზოგადოების ცალკეული წევრი არა ინდივიდად ან პიროვნებად, არამედ, სპეციალური სოციოლოგიური ტერმინოლოგიით, აქტორად მიიჩნევა. აქტორი – ეს არის ის, ვინც გარკვეულ აქტებს ახორციელებს, მოქმედებს (აქტორი – ინდივიდუალური როლის შემსრულებელი ნებისმიერი ერთეული, მოქმედების სუბიექტი). ამით ხაზგასმულია, რომ სოციოლოგია ადამიანებს ყოფს არა პიროვნებად, არამედ სხვადასხვა ფუნქციის მატარებელ ტიპებად. ასეთი მიდგომა ემპირიული სოციოლოგიური გამოკვლევებისთვისაა ნიშანდობლივი, რომლებიც ანონიმური ხასიათისაა.

სოციოლოგია ადამიანის შემეცნებითი საქმიანობის შედეგია. ამიტომ მისი საგნის ცალსახად და ერთმნიშვნელოვნად განსაზღვრა თითქმის შეუძლებელია. ამის შესახებ ერთი ყველასათვის

მისაღები მოსაზრება, კონტის დროიდან მოყოლებული - დღემდე, არ არსებობს. სოციოლოგიის სხვადასხვა მიმართულებისა და სკოლის წარმომადგენლებს სხვადასხვანაირად ესმოდათ და ეს-მით სოციოლოგიის საგანი, რაც გაკვირვებას არ უნდა იწვევდეს, რადგან მეცნიერების საგანი მჭიდროდ უკავშირდება სამეცნიერო კვლევებს.

სოციოლოგიის ფუძემდებელმა, ოგიუსტ კონტმა სოციოლოგია ფილოსოფიას დაუპირისპირა და განსაზღვრა, როგორც მკაცრად პოზიტიური (დადებითი) მეცნიერება საზოგადოების შესახებ, რომელმაც მეტაფიზიკურ, რეალობას მოწყვეტილ (ძვ. ბერძნულად – “მეტა-ტა-ფიზიკა” – ფიზიკის იქითა რეალობა) მსჯელობებს სოციალური რეალობის შესწავლა დაუპირისპირა. ფილოსოფიისა და სოციოლოგიის ბრძოლაში სოციოლოგიამ გაიმარჯვა.

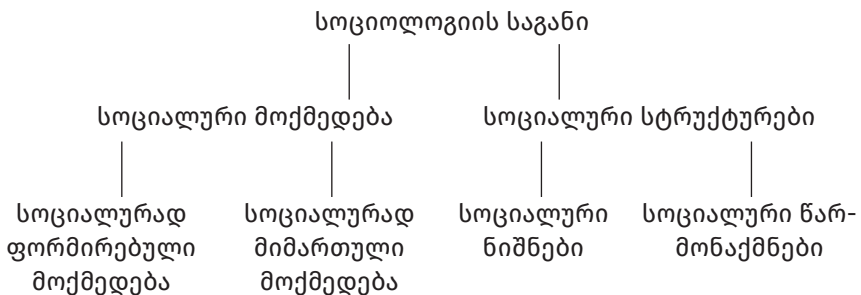
სოციოლოგიის კლასიკოსი, ემილ დიურკემი სოციოლოგიის საგნად **სოციალურ ფაქტებს** მიიჩნევდა. სოციალური ფაქტის ცნებით დიურკემი იმ სოციალურ (საზოგადოებრივ) ფენომენებს აღნიშნავდა, რომლებიც ინდივიდების მიმართ გარეგანია და შემზღუდველი, მაიძულებელი მნიშვნელობა აქვს. როგორც ამინდი გვკარნახობს იმას, თუ რა ჩავიცვათ, სწორედ ასე გვკარნახობენ სოციალური ფაქტები შესაბამის მოქმედებებს. ეს ფაქტები რეალურად არსებობს და გავლენას ახდენს ჩვენზე. სოციოლოგიამ სოციალური სინამდვილე სოციალური ფაქტების პოზიციიდან უნდა ახსნას და არა - პიროვნულ-სუბიექტური მოტივაციის გათვალისწინებით.

სოციოლოგიის დიდი წარმომადგენელი, მაქს ვებერი სოციოლოგიის საგნად აქტორის **სოციალურ მოქმედებას** მიიჩნევდა; მისი აზრით, სოციოლოგიის ამოცანა ამ მოქმედებათა საზრისის გაგებაა.

სოციოლოგიის საგნის არსში გასარკვევად მნიშვნელოვანია საზოგადოების, როგორც სტრუქტურის, სისტემური მთლიანობის გაგება, ანუ ის არის ისეთი მთელი, სტრუქტურული მთლიანობა, რომლის ნაწილებიც ურთიერთზემოქმედებს. ამის გათვალისწინებით, ძნელია იმის თქმა, რომ ადამიანები თვითონ ირჩევენ მათთვის სასურველ საქმიანობას. საზოგადოებისა და სოციალურ ურთიერთობათა მეცნიერული, სოციოლოგიური ანალიზი გვიჩვენებს, რომ ჩვენი ყოველდღიური არჩევანი იმ საზოგადოებაზეა დამოკიდებული, რომელშიც ჩვენ ვცხოვრობთ. ამგვარად, სოციოლოგიის მეშვეობით ჩვენ ორ ქკუის სასწავლებელ და დასამახსოვრებელგაკვეთილს მაინც ვიღებთ: პირველ ყოვლისა, ვაცნობიერებთ,

რომ ჩვენს მოქმედებებს სოციალური სამყარო განაპირობებს, და მეორე - სოციალური სამყაროს კანონებისა და კანონზომიერებათა შესწავლით საკუთარ და სხვათა მოქმედებებზე სასიკეთო ზეგავლენის მოხდენა, მთელი რიგი სოციალური პროცესების მართვა და კორექტირება შეგვეძლება. ასე რომ, სოციოლოგიის საგანი ადამიანთა სოციალური ურთიერთხემოქმედებაა; ამ ზემოქმედების კანონთა და კანონზომიერებათა დადგენა კი სოციოლოგიის უმთავრესი და ძირითადი ამოცანაა. ამ შემთხვევაში სოციოლოგია არა ცალკეული, ერთეული ფაქტით ინტერესდება, არამედ მას ისეთი ტიპური სოციალური ფენომენებით, რომლებიც ყველგან და ყოველთვის არსებობს. ყოველივე ამის გათვალისწინებით, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ **სოციოლოგიური კვლევის საგანია:**

- საზოგადოების წევრთა სოციალური ურთიერთხემოქმედება;
- ურთიერთხემოქმედების ჯგუფური ფორმები (მაგალითად, კონფლიქტები ან ინტეგრაცია საზოგადოების შიგნით);
- სოციალური ინსტიტუტების ჩამოყალიბება და ფუნქციონირება (მაგალითად, ოჯახის, რელიგიის, სპორტის და ა. შ.);
- სოციალური პროცესები (მაგალითად, მიგრაცია, სოციალური მობილობა და სხვ.);
- სოციალური სუბიექტები.
- სოციოლოგიის, როგორც სოციალური ქცევის, სოციალური მოქმედებისა და სოციალური სტრუქტურების შემსწავლელი მეცნიერების, განსაზღვრება გერმანელი სოციოლოგის, გიუნტერ ვისვედეს (1991 წ.) მიხედვით, ასე შეიძლება წარმოვიდგინოთ:

ამ მოდელის მიხედვით, „სოციალურად ფორმირებული მოქმედება“ ისეთი მოქმედებაა, რომელიც საზოგადოებაში არსებული ნორმებისა და ღირებულებების გათვალისწინებით პროცესში საზოგადოების გავლენით ყალიბდება; ხოლო „სოციალურად მიმართულია“ ის მოქმედება, როდესაც ცალკეული ადამიანის მოქმედება გარემომცველ ადამიანთა მოქმედებებთანაა შეფარდებული, ანუ ჩემი მოქმედების მიმართულებას სოციალური განაპირობებს. „სოციალური სტრუქტურების“ შემადგენელი ნაწილებია: სოციალური ნიშნები და სოციალური წარმონაქმნები. პირველი მათგანი ასაკობრივ, ეკონომიკურ და პროფესიონალურ სტრუქტურებს მოიცავს. სოციალურ წარმონაქმნებში კი ისეთი ერთობები მოიაზრება, როგორებიცაა ეკლესია, სამრეწველო კომპანია, სხვადასხვა სახის საზოგადოებრივი გაერთიანება, ორგანიზაცია და ინსტიტუტი; სოციოლოგიის საგნის ეს მოდელი ალბათ სრულყოფილი არ არის, მაგრამ თანამედროვე სოციოლოგიაში არსებული ზოგადი ტენდენციებზე მიუთითებს, რომლის მიხედვითაც, თუ საზოგადოება ადამიანთა ურთიერთშემოქმედების შედეგია, მაშინ სოციოლოგიის ამოცანა ამ ურთიერთშემოქმედების სოციალური (საზოგადოებრივი) კანონზომიერებების შესწავლა ყოფილა. ეს შორს დგას სოციოლოგიის საგნის კლასიკური გაგებისაგან, რომლის მიხედვითაც, სოციოლოგიის საგანი მთლიანი საზოგადოებაა. ამ თვალსაზრისით, სოციოლოგიის საგანი და ობიექტი ერთმანეთს ემთხვევა.

დღეს სოციოლოგიის კვლევის სფერო ძალზე გაფართოვდა. მასში მოქცეულია საზოგადოებრივი ჯგუფებისა და პიროვნების სოციალური მოქმედებისა და ქცევის კანონზომიერებანი, საზოგადოების სტრუქტურისა და სოციალური ინსტიტუტების ცნებები, რომლებსაც საზოგადოებრივი ფაქტორები განაპირობებს.

§4. სოციოლოგია პიტირიმ სოროკინის მიხედვით

პოზიტივისტი კონტის მსგავსად, პ. სოროკინს მიაჩნდა, რომ სოციოლოგია უნდა აიგოს ბუნებისმეტყველებითი პრინციპების მიხედვით; მან უნდა შეისწავლოს საზოგადოება ისე, როგორადაც ის არის მოცემული; სოციოლოგიამ უნდა შეისწავლოს ადამიანთა რეალური ურთიერთობები, რომლებიც ხელმისაწვდომია (გაზომვადია) მეცნიერული შემეცნებისათვის, და დაუსაბუთებელი დასკვნები არ უნდა დაუშვას.

პ. სოროკინის აზრით, **სოციოლოგიის ობიექტია:** ადამიანთა სოციალური ქცევა და მოქმედება; სოციალური ჯგუფები და სოციალური სტრუქტურები (სოციალური ჯგუფების კლასიფიკაციის კრიტერიუმები შეიძლება იყოს ერთი ან მრავალი ფაქტორი) და ის სოციალური პროცესები, რომლებიც საზოგადოებაში ხდება.

ხოლო **სოციოლოგიის საგანია:** საზოგადოებრივი ცხოვრება და ის პროცესები, რომლებიც ორი ან მეტი ინდივიდის ურთიერთობის სახით ვლინდება; ორი ან მეტი ინდივიდის ურთიერთობა, როგორც მარტივი სოციალური მოვლენა, საიდანაც უფრო რთული სოციალური მოვლენები ყალიბდება.

სოროკინის მიხედვით, სოციოლოგია ორ: **თეორიულ** და **პრაქტიკულ** ნაწილებად იყოფა. თეორიული სოციოლოგიის ნაწილებია: **1) სოციალური ანალიტიკა**, რომელიც სოციალური მოვლენის სტრუქტურასა და მის ძირითად ფორმებს შეისწავლის. **2) სოციალური მექანიკა (სოციალური ფიზიოლოგია)** ადამიანთა ურთიერთობას (მათ ქცევებს) შეისწავლის. **3) სოციალური გენეტიკა** სოციალური ყოფა-ცხოვრების ცალკეული მხარეებისა და ინსტიტუტებისგანვითარებას შეისწავლის. **პრაქტიკული სოციოლოგია** სოციოლოგიის გამოყენებითი დარგია, რომელიც თეორიული სოციოლოგიის მიერ შემუშავებულ კანონებს ემყარება.

საბოლოოდ, პ. სოროკინის მიხედვით, სოციოლოგია არის მეცნიერება, რომელიც ერთად მყოფ ადამიანთა ცხოვრებასა და მოქმედებას და ამ თანაცხოვრებისა და მოქმედების შედეგებს შეისწავლის. სოციოლოგიამ ადამიანი უნდა განიხილოს არა როგორც განმარტოებული არსება, არამედ - როგორც მსგავს არსებებთან ერთად მცხოვრები სოციუსი.

§5. სოციოლოგიის ძირითადი ფუნქციები

თანამედროვე სოციოლოგიას, როგორც საზოგადოების არსებობისა და განვითარების სოციალური კანონზომიერებების შემსწავლელ მეცნიერებას, ძალზე ფართო ფუნქციები აქვს, რომელთაგან უმთავრესია:

- **შემეცნებითი (თეორიული) ფუნქცია:**

სოციოლოგია სხვადასხვა სახის საზოგადოებრივი სისტემის არსებობისა და ფუნქციონირების სოციალურ კანონზომიერებებს შეისწავლის, რაც მისი შემეცნებითი ფუნქციის

გამოვლინებაა. ეს ფუნქცია სოციოლოგიური კვლევის თეორიისა და მეთოდოლოგიის შემუშავებასაც გულისხმობს.

- **ევრისტიკული ფუნქცია:**

სოციოლოგია ორიენტირებულია პიროვნებისა და საზოგადოების, სოციალური გაერთიანებების, სოციალური წარმონაქმნების, ჯგუფების, ორგანიზაციებისა და ინსტიტუტების შესახებ ახალი ცოდნის მოპოვებაზე, რაც სოციოლოგიის ევრისტიკული ფუნქციის გამოვლინებაა.¹

- **პროგნოზისტული ფუნქცია:**

საზოგადოებრივი ცხოვრების კანონზომიერებათა ცოდნის საფუძველზე სოციოლოგია აკეთებს მოკლე, საშუალო და გრძელვადიან პროგნოზებს საზოგადოების ამა თუ იმ სფეროს (მოსახლეობის მიგრაცია, სოციალური სტრუქტურების ეფექტური ფუნქციონირება, ურბანიზაცია, ცხოვრების დონე, განათლების რეფორმების მიმდინარეობა, კულტურის ტრანსფორმაცია, მიმდინარე პოლიტიკური პროცესები და სხვ.) შესახებ. სოციოლოგიური პროგნოზი რეკომენდაციული ხასიათისაა და არსებული ვითარების სასიკეთოდ შეცვლას ისახავს მიზნად.

- **სოციალური პროექტირების ფუნქცია:**

სოციალური პროექტირების ამოცანა სოციალური სისტემებისა და ერთობების ორგანიზაციისა და ფუნქციონირების ოპტიმალური მოდელების შემუშავებასთან ერთად დასახული ამოცანების მიღწევის მენეჯმენტსაც ითვალისწინებს. განვითარებული სამოქალაქო საზოგადოების ქვეყნებში პროფესიონალი სოციოლოგების უმრავლესობა ამ საქმიანობითაა დაკავებული.

- **სოციალურ-ტექნოლოგიური ფუნქცია:**

სოციოლოგიის ამ ფუნქციის ტიპური მაჩვენებელია სწავრობებში, მსხვილ კომპანიებსა და გაერთიანებებში სოციოლოგის მუშაობა. აქ ის კოლექტივის ფსიქოლოგიური მდგო-

¹ ძვ. ბერძნულად „ევრიკა“ პოვნას ნიშნავს. ცნობილია არქიმედეს წამოდახილი ჰიდროსტატიკური კანონის აღმოჩენასთან დაკავშირებით. ევრისტიკა არის მეცნიერება, რომელიც იმ შემოქმედებით მიღწევებსა და მეთოდებს სწავლობს, რომლებიც ახალი კონცეფციების, იდეებისა და ობიექტების ურთიერთმიმართებას პოულობს, აღმოაჩენს.

მარეობისა და განწყობის ანალიზით, საკადრო საკითხების გადაწყვეტით, სოციალური კონფლიქტების მართვითაა დაკავებული. სოციალური ინჟინერიის ფარგლებში ორგანიზაციულ-ტექნოლოგიური ფუნქცია სოციალური გამომგონებლობის სახით წარმოდგება. სოციოლოგის მიერ გაწეულ დახმარებას სოციალური სინამდვილის ამ სფეროში ძალზე დიდი მნიშვნელობა აქვს.

- **მმართველობითი ფუნქცია:**

სოციოლოგია, უმთავრესად, გამოყენებითი სოციოლოგია, პირდაპირ უკავშირდება მმართველობით საქმიანობას. თანამედროვე პირობებში სოციოლოგიური ცოდნის გარეშე მართვა ძალზე ძნელი საქმეა. ამ მხრივ, სოციოლოგია სოციალური გარდაქმნების არაპირდაპირ ინსტრუმენტად გვევლინება. იგი სოციალური პოლიტიკის თეორიულ საფუძვლებს ქმნის.

- **იდეოლოგიური ფუნქცია:**

სოციოლოგიას, გარკვეულწილად, იდეოლოგიური ფუნქცია აქვს, რამდენადაც ის ხსნის საზოგადოების მდგომარეობას, მან იცის საზოგადოებრივი აზრი ამა თუ იმ სოციალური პრობლემის შესახებ და ა. შ. საზოგადოების შესწავლის პროცესში სოციოლოგია ცალკეული იდეის ფორმირების პროცესსაც უწყობს ხელს, რაშიც ვლინდება მისი იდეოლოგიური ფუნქცია, თუმცა იდეოლოგია ამ შემთხვევაში პოზიტიური მნიშვნელობით უნდა გავიგოთ. როცა სოციოლოგიის იდეოლოგიურ ფუნქციაზე ვსაუბრობთ, გაბატონებულ იდეოლოგიას როდი ვგულისხმობთ. პირიქით, სოციოლოგია ებრძვის ამგვარ იდეოლოგიებს, რასაც მოწმობს ჩვენში ამ მეცნიერების განვითარების ისტორია. გაბატონებული იდეოლოგიის პერიოდში ჩვენში სოციოლოგია აკრძალული იყო. დღეს სოციოლოგია შეიძლება წარმოვიდგინოთ, როგორც ღია, დემოკრატიული საზოგადოების თეორია და იდეოლოგია, რომელსაც სხვა ალტერნატივა არ გააჩნია.

- **ინფორმაციული ფუნქცია:**

სოციოლოგიური ცოდნის (თეორიული და ემპირიული) მეშვეობით იქმნება საინფორმაციო ბაზა, რომელსაც საჭიროების

შემთხვევაში სხვადასხვა დაინტერესებული პირი და ორგანიზაცია იყენებს (მაგ., სოციოლოგიური ცოდნის საფუძველზე მიღებული მთავრობის დადგენილებები, საკანონმდებლო აქტები, ინდივიდუალური გადაწყვეტილებები და სხვ.).

- **ჰუმანისტური ფუნქცია:**

სოციოლოგიის ჰუმანისტური ფუნქცია სოციალური ურთიერთობის სრულყოფის ხელშეწყობას გულისხმობს. სოციოლოგიამ შეიძლება ხელი შეუწყოს ადამიანთა ურთიერთობის გაუმჯობესებას, ურთიერთდაახლოებას. პ. სოროკინის მიხედვით, სოციოლოგიამ ხელი უნდა შეუწყოს ადამიანთა თანაგრძნობისა და ალტრუისტული გრძნობების განვითარებას.

§6. სოციოლოგიის კანონებისა და კატეგორიების შესახებ

სოციოლოგიის, როგორც ახალგაზრდა მეცნიერების, კანონებისა და კატეგორიების სისტემა ჯერ კიდევ ჩამოყალიბების პროცესშია. მიუხედავად ამისა, გარკვეულია, რომ სოციოლოგიის უმთავრესი კატეგორია *სოციალულის* ცნებაა. მას სოციოლოგიის ისეთი კატეგორიები უკავშირდება, როგორებიცაა: სოციალური ურთიერთობა, სოციალური ინსტიტუტები, სოციალური ჯგუფები, სოციალური პროცესები და სოციალური სტრუქტურა.

ყოველი მეცნიერების ბირთვს კანონები ქმნიან. კანონი, როგორც ცნობილია, არის საგანთა და მოვლენათა არსებითი, აუცილებელეული, ზოგადი, ობიექტური, საყოველთაო და განმეორებადი კავშირის გამოხატულება. კატეგორიები კი კანონთა უზოგადესი გამოვლინებებია. ასე იქმნება ყოველი მეცნიერების განსაკუთრებული ენა. როდესაც სპეციალისტები თავიანთ ენაზე საუბრობენ, არაპროფესიონალს ეს არ ესმის. არადა, ამ შემთხვევაში კანონებზეა საუბარი. აქედან მომდინარეობს ანეკდოტი, რომლის მიხედვითაც, მეცნიერება ისაა, როდესაც გასაგებ საგნებზე გაუგებრად საუბრობენ. მთავარი იმის დაზუსტებაა, რომ სოციოლოგია სოციალურ კანონებს გულისხმობს, რომლებიც ადამიანური მოღვაწეობის ნებისმიერ სფეროში მოქმედებს. მაგალითად, ზოგი მათგანი მოიცავს მხოლოდ მცირე სოციალურ ჯგუფებს, ზოგი კი – მთელ საზოგადოებას.

სხვა კანონების მსგავსად, სოციალური კანონები ამ ნიშან-თვისებებით ხასიათდება:

- კანონი გარკვეული მოცემულობის არსებობის შემთხვევაში მოქმედებს;
- ამ პირობებში კანონი ყოველგვარი გამონაკლისის გარეშე ვლინდება;
- პირობები, რომლებშიც სოციალური კანონები მოქმედებს, რეალიზდება არასრულად, ნაწილობრივ და დაახლოებით.

სოციალური კანონები ორ ძირითად ჯგუფად შეიძლება დაიყოს: ორგანიზაციის ანუ ფუნქციონირების კანონები და განვითარების კანონები. გარდა ამისა, არსებობს სხვა კანონებიც: მაგალითად, ოჯახის, შრომითი კოლექტივის, პიროვნების და ამა თუ იმ სოციალური ჯგუფის. სწორედ ისინი ქმნიან სოციალურ-სოციოლოგიური თეორიების კარკასს. საზოგადოების სოციოლოგიური ხედვა იმის საშუალებას იძლევა, რომ ცალკეული სოციალური მოვლენა სხვასთან დაკავშირებით გავაანალიზოთ. სოციოლოგია საზოგადოებრივი მოვლენებისა და პროცესების დინამიკური და სტატიკური შესწავლის საშუალებას იძლევა. სოციალური მოვლენების დინამიკის შესწავლა სოციოლოგიას მათი პროგნოზირების საშუალებას აძლევს. ამერიკელი სოციოლოგი, ჩარლზ რაით მილსი ამბობდა, რომ მხოლოდ სოციოლოგიურ წარმოდგენას ძალუძს საზოგადოებისა და პიროვნების ურთიერთმიმართების ურთულესი პრობლემის სწორად გაგება.

ოგიუსტ კონტმა და სოციოლოგიის სხვა კლასიკოსებმა სოციოლოგია მეცნიერულობის გზაზე დააყენეს, ხოლო თანამედროვე მეცნიერებად იგი XX საუკუნეში ამერიკელმა სოციოლოგებმა აქციეს.

საინტერესოა ოქსფორდის უნივერსიტეტის პროფესორების: ჯეინ ტომპსონისა და ჯუდიტ პრისტოლის მოსაზრება, რომლის მიხედვითაც, სოციოლოგია ადამიანებისა და საზოგადოების ურთულესი ურთიერთმიმართების შესწავლაა; იმის კვლევაა, თუ როგორ ქმნიან და ცვლიან საზოგადოებას ადამიანები, და - პირიქით, როგორ ცვლის სოციუმი ადამიანებს.

მართალია, სოციოლოგიის უფრო რთული განსაზღვრებაც არსებობს, მაგრამ, სოციოლოგიის შესავლის წარმოდგენილი სახელმძღვანელოს გაცნობის შედეგად, გავიგებთ, რომ ადამიანებისა და საზოგადოების ურთიერთობა ისეთი ელემენტარული რამ როდია, როგორიც შეიძლება ერთი შეხედვით გვეგონოს.

§7. ძირითადი მიდგომები სოციოლოგიაში (ნეილ სმელზერის მიხედვით)

საზოგადოებას არც ერთ ეპოქაში არ მოჰკლებია დიდი მოაზროვნეების (პლატონი, არისტოტელე, ჰობსი, რუსო და სხვ.) ყურადღება. ბუნებრივია, მათ ჰქონდათ საკუთარი შეხედულებები საზოგადოებაზე, მაგრამ ისინი სოციოლოგებად ვერ ჩაითვლებიან, რადგან თავიანთ კონცეფციებში უფრო მეტად იდეალურ (რაც უნდა იყოს და როგორიც უნდა იყოს) საზოგადოებას გამოსახავდნენ და შორს იდგნენ არსებულის ანალიზისგან. ბუნებრივია, სრულყოფილ სოციალურ სამყაროზე სოციოლოგიის მამებიც ფიქრობდნენ, მაგრამ მათი მთავარი ამოცანა რეალურად არსებული საზოგადოების ფუნქციონირების პრობლემას შეეხებოდა, რაც საზოგადოებისადმი მეცნიერული - სოციოლოგიური მიდგომის საწინდარია.

სოციოლოგია საზოგადოებას სისტემურად შეისწავლის. საზოგადოების სისტემური შემეცნების ბირთვი კი სოციოლოგიური მიდგომაა.

ამერიკელი სოციოლოგის, ნეილ სმელზერის მიხედვით, განსხვავებული სოციალური ფაქტების შესასწავლად სოციოლოგია სხვადასხვა მიდგომას იყენებს, რომლებსაც სოციოლოგიურ მიდგომებს უწოდებს. ეს მიდგომებია: დემოგრაფიული, ფსიქოლოგიური, კოლექტივისტური, ინტერაქციული და კულტუროლოგიური.

დემოგრაფიული მიდგომის მიხედვით, სწავლობენ მოსახლეობის სიდიდეს, შობადობას, სიკვდილიანობას, მიგრაციას და სხვ. სოციოლოგმა შეიძლება საზოგადოების დემოგრაფიული ანალიზი მისი ეკონომიკური მდგომარეობის ასახსნელად გამოიყენოს.

ფსიქოლოგიური მიდგომის გამოყენებით სოციოლოგი აანალიზებს ადამიანის ქცევას, გუნება-განწყობილებას, ჩვევებს, საკუთარ თავსა და სხვებზე წარმოდგენას, პიროვნებისა და საზოგადოების ურთიერთობის სოციალურ-ფსიქოლოგიურ პარამეტრებს და სხვ.

კოლექტივისტური მიდგომის მეშვეობით სოციოლოგი ორ და მეტ ადამიანთა ერთობას, გაერთიანებას და მის საფუძველზე შექმნილ სოციალურ წარმონაქმნებს - სოციალურ ჯგუფებს, ორგანიზაციებს და ინსტიტუტებს - შეისწავლის.

ინტერაქციონისტული მიდგომის მიხედვით, სოციოლოგი საზოგადოებრივ ცხოვრებას განიხილავს სოციალური სტატუსებითა და როლებით განპირობებულ ინტერაქციული პროცესების ერთობლიობად.

კულტუროლოგიური მიდგომის საშუალებით სოციოლოგი სხვადასხვა კულტურულ იდენტობას და ღირებულებით ორიენტაციას შეისწავლის. არკვევს ადამიანისა და ჯგუფის ქცევის განმსაზღვრელი კულტურის ელემენტებს და სხვ..

§8. სოციოლოგია, როგორც მეცნიერება

ვფიქრობთ, ყველასათვის ნათელია, რომ სოციოლოგია მეცნიერებაა. მეცნიერულობა, პირველ ყოვლისა, ცოდნის დასაბუთებულ სისტემას გულისხმობს. მეცნიერული ცოდნის უმთავრესი ნიშნებია:

- ემპირიულობა (ძვ. ბერძნულად – **empirica** - ცდა, გამოცდილება) – რაც იმას ნიშნავს, რომ ცოდნა დაკვირვებასა და გამოცდილებაზეა დამყარებული.
- ემპირიულად შემოწმებადობა (ვერიფიცირებადობა) – ცოდნის პრაქტიკული შემოწმებადობა
- არანორმატიულობა შორს დგას შესამეცნებელი საგნისადმი ყოველგვარი ღირებულებით-შეფასებითი მიმართებისაგან, ოღონდ ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ მეცნიერული კვლევა ღირებულებითი ვაკუუმის პირობებში მიმდინარეობს. აქ ის იგულისხმება, რომ მეცნიერული ცოდნა ერთხელ და სამუდამოდ დადგენილი ნორმა ან კანონი არ არის.
- გადაცემადობა – ცოდნა თაობიდან თაობას გადაეცემა.
- ლოგიკურობა – აზრები ერთმანეთს კი არ ეწინააღმდეგება, არამედ ერთმანეთისაგან გამომდინარეობს.
- ზოგადობა – მეცნიერული ცოდნა განზოგადებული ხასიათის მატარებელია.
- ახსნითი ბუნების ქონა – საგნებისა და მოვლენების მიზეზ-შედეგობრივი კავშირის ახსნა იგულისხმება.
- დროულობა – მეცნიერული ცოდნა დროითი ბუნებისაა. ის დროის გარკვეული პერიოდის შემდეგ შეიძლება შეიცვალოს.

სოციოლოგიური ცოდნა მეცნიერული ცოდნის ზემოთ მოყვანილ ყველა ნიშან-თვისებას ითავსებს, ამიტომ სოციოლოგიის მეცნიერულობა სადავო არ უნდა იყოს.

ცნობილია, რომ მეცნიერება კანონზომიერებას ადგენს და სწავლობას, რაც სოციოლოგიასაც ეხება. სხვა მეცნიერებებისაგან განსხვავებით, სოციოლოგია იკვლევს საზოგადოების, სოციალური ჯგუფების, სოციალური წარმონაქმნების, თუნდაც - პიროვნების

და ა. შ., როგორც მთლიანი წარმონაქმნების არსებობის, ფუნქციონირების და ცვალებადობის **კანონებსა და კანონზომიერებებს**.

ცოდნის ნებისმიერი სისტემა მეცნიერულად მიიჩნევა მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც ამ მოთხოვნებს მაინც აკმაყოფილებს: ა) თუ მას აქვს კვლევის საკუთარი, სპეციფიკური ობიექტი; ბ) თუ იყენებს მეთოდებს, რომელთა მეშვეობითაც შეისწავლის თავის ობიექტს; გ) თუ ადგენს კანონებს, ობიექტურად აუცილებელ, არსებით და განმეორებად კავშირებს, რომლებსაც მისი შესწავლის სფეროში შემავალი მოვლენები და პროცესები ექვემდებარება; დ) თუ მის მიერ ფორმულირებული დებულებები და დასკვნები, ასევე - მათი განმამტკიცებელი არგუმენტები, სარწმუნოა, ე. ი. ობიექტურ ვითარებას შეესაბამება.

ეს მოთხოვნები საყოველთაო უნდა იყოს როგორც ბუნების, ისე საზოგადოების შემსწავლელი მეცნიერებებისათვის. სწორედ მსგავსი მეცნიერული პათოსით იყო დამუხტული სოციოლოგიის არაერთი კლასიკოსის შემოქმედება (კონტი, სპენსერი, დიურკემი და სხვ). საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ბუნება და საზოგადოება სამყაროს ორი თვისებრივად განსხვავებული რეალობაა, მაგრამ ეს მეცნიერების არსს არ ცვლის. ცოდნის დამოუკიდებელ სისტემად თითოეული მეცნიერების ჩამოყალიბება მხოლოდ იმ პირობით არის შესაძლებელი, თუ კვლევის საგნად იქცევა სინამდვილის გარკვეული სფეროსათვის, მოვლენების და პროცესების ამა თუ იმ ჯგუფისთვის დამახასიათებელი კანონზომიერებები, მათ შესაცნობად მრავალფეროვან სამეცნიერო მეთოდებს გამოიყენებენ, დებულებებისა და დასკვნების სახით ჩამოყალიბდება ვერიფიცირებადი სისტემური ცოდნა, რომელიც კვლევის ობიექტის საგნობრივ ბუნებას შეესაბამება. სოციოლოგია პოეზია ან ფილოსოფია არ არის. შესაბამისად, პასუხი კითხვაზე - „არის თუ არა სოციოლოგია მეცნიერება?“ - დამოკიდებულია იმაზე, თუ, საერთოდ, როგორ გავიგებთ მეცნიერებას.

სოციალური მეცნიერებები და, მათ შორის, სოციოლოგიაც, საზოგადოებრივი მოვლენებისადმი ღირებულებითი დამოკიდებულებით ხასიათდება. საზოგადოებაში ცხოვრობენ და მოქმედებენ საზრისის, მიზნების, ნებისყოფის მქონე ადამიანები, რაც სოციოლოგიას ხელს უშლის სუბიექტურობაზე ამაღლებაში და იმაში, რომ, საბუნებისმეტყველო მეცნიერებათა მსგავსად, ზუსტად გაარკვიოს, რა ხდება, რა ხდებოდა და რა უნდა მოხდეს საზოგადოებაში.

სოციოლოგია ცდილობს, ნეიტრალობა შეინარჩუნოს მორალური თუ პოლიტიკური საკითხების მიმართ, მაგრამ ძალზე ძნელია მიუკერძოებლობის დაცვა ისეთი საზოგადოებრივი მოვლენებისადმი, როგორებიცაა უსამართლობა, უთანასწორობა, უფლებობა, ადამიანური ღირსების შელახვა და სხვ. მართალია, სოციოლოგს ძალუძს თავიდან აიცილოს პირადი შეხედულებები სოციალურ სინამდვილეზე, გათავისუფლდეს ცრურწმენებისაგან, რათა მეცნიერულად, ობიექტური დამატყუებლობით შეისწავლოს საკუთარი და სხვა ადამიანების ცხოვრების განმაპირობებელი ფაქტორები, სოციალური ურთიერთქმედების ხასიათი საზოგადოებაში და საზოგადოებათა შორის და სხვ., მაგრამ ამით ბოლომდე არ იხსნება სოციოლოგიის წინაშე მდგარი სიძნელეები, რომლებიც საერთოდ არ ახასიათებს საბუნებისმეტყველო მეცნიერებებს. კერძოდ, როცა დამიანებმა იციან, რომ სოციოლოგები საგულდაგულოდ სწავლობენ მათ მოქმედებებს, ხშირად ისე არ იქცევიან, როგორც ჩვეულებრივ მდგომარეობაში მოიქცეოდნენ. მაგალითად კითხვარის შემვსებ ინდივიდს შეუძლია შეგნებულად თუ შეგნებლად ისეთი წარმოდგენა შეგვიქმნას საკუთარ თავზე, რომელსაც, მისი ვარაუდით, მისგან მოელიან. ამიტომ სოციოლოგიური დებულებები ხშირად საზოგადოებაში არსებულ კონფლიქტებსა და კამათს ასახავს, წინააღმდეგობრივია, ხოლო მათი ობიექტურობა ურთიერთკრიტიკის საშუალებით თუ მიიღწევა. ამრიგად, ადამიანურ არსებათა შესწავლა შეუძლებელია აბსოლუტურად იმავე წესით, როგორითაც ბუნების ობიექტებს ვსწავლობთ. ამიტომ მიღებული ცოდნა ალბათური ხდება. სოციოლოგიაც ისევე, როგორც ნებისმიერი მეცნიერება, მოწოდებულია დაადგინოს გარკვეული კანონზომიერებანი. უამისოდ ის შეუძლებელია, მეცნიერებად მივიჩნიოთ.

59. სოციოლოგიური წარმოსახვა და სოციოლოგიის მომავალი

სხვადასხვა სოციოკულტურული ფაქტისა და მოვლენის გასაგებად ამერიკელმა სოციოლოგმა, ჩარლზ რაიტ მილსმა *სოციოლოგიური წახმოსახვის* ცნება შემოიტანა.² მისი აზრით, სოციოლოგთეორიული პოსტულატების ცოდნა და მეთოდოლოგიური პრინციპების გამოკვეთვა არაფრად გამოადგება. გარდა ამისა, სოციოლოგიური გამოკვლევის ტექნიკის ცოდნა სოციოლოგობა როდია. სოციოლოგობისთვის დინამიკური, კრიტიკული აზროვნება და სა-

² სოციოლოგიური წარმოსახვის კონცეფცია მილსმა ჩამოაყალიბა წიგნში „სოციოლოგიური წარმოსახვა“ (1959 წ.).

კუთარი თეორიულ-მეთოდოლოგიური ინსტრუმენტებია საჭირო, რომლებიც სოციალურ გარდაქმნებსა და ღირებულებათა დინამიკას ადეკვატურად ასახავს. სწორედ მაშინ შეიძენს ჩვეულებრივი ყოფითი სოციალური ფაქტები (ყავის სმა, ტელესერიალების ცქერა, სელფების გადაღება და სოციალურ ქსელებში განთავსება, პოლიტიკურ პროცესებში (მაგ. არჩევნებში) მონაწილეობა და სხვ.) და მოვლენები სხვა საზრისს, რაც სოციოლოგიური წარმოსახვით მიიღწევა (სოციოლოგიურ წარმოსახვას ქართულ მეტყველებაში სოციოლოგიური თვალთახედვა შეესატყვისება).

მილსის მიხედვით, სოციოლოგიური წარმოსახვა აზროვნებისა და ინტელექტის განსაკუთრებული წესია, რომელიც ჩვენი ყოფის იდუმალი მხარის უფრო ფართო სოციალურ სინამდვილესთან კავშირის ცხად წარმოდგენას იძლევა. ამგვარად გაგებული სოციოლოგიური წარმოსახვა არა მხოლოდ სოციოლოგებსა და სოციალურ მეცნიერებათა წარმომადგენლებს, არამედ ნებისმიერ ინტელექტუალს სჭირდება.

სოციოლოგიური წარმოსახვა პიროვნული სიძნელებისა და სოციალური პრობლემების ურთიერთკავშირის შემთხვევაში წარმოქმნილი რეალობის გაგებაში გვეხმარება. პიროვნულ სიძნელებებში მილსი ცალკეულ ინდივიდთან პრივატულ (არაოფიციალურ) პრობლემებს გულისხმობს, რომელთაც ბიოგრაფიული ხასიათი აქვს, ხოლო სოციალური პრობლემები ინსტიტუციური წესრიგის კრიზისს უკავშირდება. პირადი და ინსტიტუციური პრობლემების საილუსტრაციოდ მილსის მოყვანილი ერთ-ერთი მაგალითი ასეთია: „ომის დროს პიროვნული პრობლემა გადარჩენას, გმირობის ჩადენას ან ფულის კეთებას უკავშირდება, მაგრამ ომის სტრუქტურული პრობლემების გადასაწყვეტად მისი მიზნების, ეკონომიკური, პოლიტიკური, რელიგიური, ოჯახური და სხვა ინსტიტუტების გავლენის ცოდნაა საჭირო“. სოციალური სტრუქტურის იდეის გაცნობიერება და მისი ადეკვატურად გამოყენების შესწავლა მრავალფეროვანი ინდივიდუალური გარემოსათვის თვალყურის მიდევნებას ნიშნავს. ამის ცოდნა სოციოლოგიური წარმოსახვის ქონის ტოლფასია.

შეიძლება გაჩნდეს კითხვა: მილსამდე არსებობდა თუ არა სოციოლოგიური წარმოსახვა არა როგორც ტერმინი, არამედ როგორც თეორიული კონცეპტი და მოვლენა? სავარაუდო პასუხი ასეთია: სოციოლოგიური აზროვნება და სოციოლოგიური წარმოსა-

ხვა ერთდროულად გაჩნდა. მათ წარმოშობისა და განვითარების იმანენტური ლოგიკა აქვთ. ამ შემთხვევაში არ იგულისხმება მათი ურთიერთკავშირის მექანიკური გაგება. სოციოლოგიურ წარმოსახვაში სოციოლოგიის პიროვნული თვისებები, სოციოლოგიურ აზროვნებასთან შედარებით, ფართოდ და მასშტაბურად წარმოჩნდება. ამ შემთხვევაში უნდა გავიხსენოთ რ. მერთონის მოსაზრება, რომლის მიხედვითაც, სოციოლოგიის, როგორც მეცნიერების, წარმოშობის წანამდღვარი საზოგადოების კანონებთან მიმართებით ორგანიზებული სკეპტიციზმის სახით აზროვნება გახლდათ. უნდა ვივარაუდოთ, რომ ორგანიზებული სკეპტიციზმი **სოციოლოგიური წარმოსახვის პირველი ტიპია**, რომელიც სოციოლოგთა პირველი თაობის თითქმის ყველა წარმომადგენელს ახასიათებს. მაგ., მარქსმა „თავისუფალ“ ეკონომიკურ ურთიერთობებში „უცხო ნების“ გამოვლინება დაინახა, რომელმაც გაუცხოებისა და ნივთიერი ფეტიშიზმის შესახებ კონცეფციების სახით მძლავრი ინტელექტუალური იმპულსის როლი შეასრულა შემდგომი კვლევებისათვის.

სოციოლოგიური წარმოსახვის მეორე ტიპი ანტიპოზიტივისტური აზროვნების საფუძველზე ჩამოყალიბდა და, აქსიოლოგიური კონტექსტის გათვალისწინებით, სოციალური მოქმედების შინაგანი, ლატენტური, გაუცნობიერებელი მექანიზმების გამოვლინებას მიემართებოდა. „კაპიტალიზმის სულისკვეთების“ ვებერისეული ანალიზი თანამედროვე კაპიტალიზმის შინაგან საზრისს ავლენს და რაციონალობის, პოლიტიკური და ეკონომიკური ორგანიზაციის ახალ ტიპებს აყალიბებს.

სოციოლოგიური წარმოსახვის მესამე ტიპი მილსმა შემოგვთავაზა. ის, სოციოლოგიური შემეცნების თვალსაზრისით, იმდენად სრულყოფილია, რომ აზროვნების დინამიკურ ტიპს შეესაბამება. მარქსისაგან განსხვავებით, თავისუფლებისაკენ სვლა მილსმა შედარებით რთული დინამიკის კონტექსტით წარმოადგინა, კერძოდ ჰუმანისტური რაციონალობის კულტურის დამკვიდრებით, რომელიც ინდივიდის აქტიურ როლს გულისხმობს. აღსანიშნავია, რომ მილსის *სოციოლოგიური წახმოსახვა* საზოგადოების პოლიტიკური და კულტურული ცხოვრების ტრანსფორმირებაში მკვლევრის აქტიურობასაც ითვალისწინებს.

სოციოლოგიური წარმოსახვის მეოთხე ტიპი ცნობილმა პოლონელმა სოციოლოგმა, პიოტრ შტომპკამ შემოგვთავაზა ახალი კონცეფციის სახით. შტომპკას კონცეფცია რადიკალური მოდერ-

ნის რეფლექსური მეტაპარადიგმის ადეკვატურია დასოციალურ რეალობას აღიქვამს „მედიანი სამყაროს“ (ე. გიდენსი), „თხევადი მოდერნულობისა“ (ზ. ბაუმანი) და განსხვავებულობათა ზრდის აღიარების კონტექსტით.

დღეს სოციოლოგები **სოციოლოგიური წარმოსახვის მეხუთე ტიპის** ჩამოყალიბებაზე მსჯელობენ, რომელიც პოსტმოდერნის არასწორხაზოვანი მეტაპარადიგმის ადეკვატური იქნება. მსგავსი კონცეფციის შექმნის მცდელობაა ბრიტანელი სოციოლოგის, სტივ ფულერის წიგნი „ახალი სოციოლოგიური წარმოსახვა“ (2008 წელს გამოიცა).

ს. ფულერის *სოციოლოგიური წარმოსახვის* ახალი კონცეფციაგაფართოებული სინთეზის ტერმინებით აზროვნებას გვთავაზობს, რომლის მაგალითადაც ისეთი ე.წ. „პროგრესული“ მეცნიერებები გვევლინება, როგორებიცაა: სოციობიოლოგია, ევოლუციური ფსიქოლოგია და ქცევითი გენეტიკა. ამ ტიპის *სოციოლოგიური წარმოსახვა* სოციოლოგების ყურადღებას სამეცნიერო ინოვაციების შესაძლებელი მოულოდნელი შედეგებისაკენ მიმართავს, რადგანაც საეჭვო იქნება შედეგების კონტროლი. ამასთან, ახალი *სოციოლოგიური წარმოსახვის* კონცეფცია ბიოლოგიურ რედუქციონიზმს ემყარება და ნანოტექნოლოგიების მეშვეობით შექმნილი რეალობის კონტროლს საეჭვოს ხდის. ეს ახალი კონცეფცია შეიძლება წაადგეს ისეთ კვლევებს, რომლებიც ჯანმრთელობის რისკს, დაბერების სანინალმდგომ დისკურსსა და ადამიანის სხეულის ახლურ გაგებას შეეხება.

სხეულისა და სხეულებრივი ტექნიკების კვლევა თანამედროვე სოციოლოგიაში დრომ დაამკვიდრა. ამიტომ ისეთი პრობლემები, როგორებიცაა სხეულებრიობის საზღვრები, სხეული და ბუნება, კიბერსივრცეში მოცეკვავე სხეულები, ტრანსსექსუალი და ტრანსგენდერი სხეულები, სხეულებრივი ფაქტორი სოციალურ ქსელებში და მრავალი სხვა, შეიძლება ახალი სოციოლოგიური წარმოსახვის საფუძველზე კვლევას საჭიროებს. ამრიგად, სოციალური მოქმედების კვლევაში უახლესი პარადოქსული სინთეზების შემოთავაზება და სამეცნიერო ინოვაციების შედეგები, ამბივალენტურობაზე აქცენტირება ამ კონცეფციის ძლიერ მხარედ შეიძლება მივიჩნიოთ, მაგრამ მისი რადიკალური ხასიათი და ადამიანის ყოველდღიურ ცხოვრებაში სულიერ-ზნეობრივი მხარის უგულებელყოფა მაინც მიუღებელი იქნება.

სოციოლოგიური წარმოსახვის ერთ-ერთ მორიგ პოსტმოდერნულ ვარიანტს წარმოადგენს კიბერადამიანის კონცეფცია, რომლის არსებობაც უახლესი ტექნოლოგიებისა და „ინტელექტუალური მანქანების“ გარეშე - უკომპიუტეროდ წარმოუდგენელია. ეს მანქანები გავლენას ახდენს თანამედროვე აქტორთა ფუნქციონირებაზე და მათ ახალ ძალაუფლებრივ შესაძლებლობებს სთავაზობს. სოციოლოგიური წარმოსახვის ახალი კონცეფციის საჭიროება სოციოლოგიის სამომავლო პერსპექტივაზე მიანიშნებს, რაც თანამედროვე გართულებული სოციოკულტურული დინამიკის პირობებში აუცილებელია. მაგრამ საკითხავია, შეინარჩუნებს თუ არა სოციოლოგია თავის ზნეობრივ სახეს და დარჩება თუ არაჰუმანისტური იდეების ერთგული? ამას მომავალი გვიჩვენებს.

კითხვები:

- საიდან მომდინარეობს და რას ნიშნავს ტერმინი „სოციოლოგია“?
- როგორია ტერმინ „სოციოლოგიის“ ორგვარი - კლასიკური (კონტი) და თანამედროვე (სოროკინი) გაგება. რა მსგავსება და განსხვავებაა ამ გაგებებს შორის?
- რას შეისწავლის სოციოლოგია?
- რა განსხვავებაა სოციოლოგიის საგანსა და ობიექტს შორის?
- დაახასიათეთ სოციოლოგიის ფუნქციები.
- ვინ არის სოციოლოგიის ფუძემდებელი და რა იცით მის შესახებ?
- არის თუ არა სოციოლოგია მეცნიერება?
- რა არის სოციოლოგიური წარმოსახვა?

დავალებები:

- მოამზადეთ პრეზენტაცია თემაზე: რატომ (რისთვის) - სოციოლოგია?
- მოამზადეთ ესეი თემაზე: საჭიროა თუ არა სოციოლოგიის შესწავლა.

სავარჯიშოები:

სავარჯიშო N1.

ჩვენ საღი აზრის დონეზე შემდეგ ფაქტებს ვასხვავებთ:

- ა) ბიოლოგიური (ძილი, კვება, სუნთქვა და ა.შ.);
- ბ) ფსიქოლოგიური (სიყვარული, სიძულვილი, სიამოვნება და ა.შ.) და
- გ) სოციალური

მოიყვანეთ სოციალური ფაქტების 3-4 მაგალითი.

სავარჯიშო N2.

შესაძლებელია ერთი და იმავე ფაქტის ან მოვლენის სხვადასხვა თვალსაზრისით (მაგ., ფსიქოლოგიური, ისტორიული, ეკონომიკური. კულტუროლოგიური, სოციოლოგიური და ა.შ.) გაანალიზება.

მოცემულია ფაქტი: ოთხნევრიანი ოჯახი (ცოლი, ქმარი, 6 წლის ბიჭუნა და 17 წლის გოგონა) უქმეების ქალაქგარეთ გატარებას აპირებენ. თქვენი აზრით, როგორ გაანალიზებდნენ ამ ფაქტს სხვადასხვა მეცნიერების წარმომადგენლები და რა პრობლემებს მიაქცევდნენ ყურადღებას? (ჩაწერეთ):

ფსიქოლოგი

.....

ისტორიკოსი

.....

ეკონომისტი

.....

სოციოლოგი

.....

სავარჯიშო N3.

სოციოლოგიის ობიექტია (იპოვეთ ერთი სწორი პასუხი).

- ა) საზოგადოება
- ბ) ბუნება
- გ) ცნობიერება

„საზოგადოების შესწავლა და გაანალიზება უფრო მეტია, ვიდრე მისთვის მორალის კითხვა“.

ვინსენტ ვან-გოგი

თავი II

სოციოლოგიის მოკლე ისტორია

საკვანძო სიტყვები: პროტოსოციოლოგია, სოციოლოგიის წარმოშობა, ინტელექტუალური ფაქტორები, სოციალურ-პოლიტიკური და სხვა ფაქტორები, კლასიკური სოციოლოგია, სოციოლოგიის კლასიკოსები, თანამედროვესოციოლოგია, პოსტთანამედროვე სოციოლოგია, ქალები სოციოლოგიაში, სოციოლოგია საქართველოში.

შესავალი

სოციოლოგია, როგორც საზოგადოების შემსწავლელი დამოუკიდებელი მეცნიერება, აფროდიტესავით ზღვის ქაფიდან არ წარმოშობილა. სოციოლოგიური ცოდნის ძირები წინარესოციოლოგიურ აზროვნებაში ანუ პროტოსოციოლოგიაშია საპოვნო, რომელსაც კაცობრიობის ისტორიულ წარსულში გაუდგამს ფესვები. მართალია, ანტიკური, შუა საუკუნეების ან აღორძინების ეპოქის მოაზროვნეები თანამედროვე გაგებით სოციოლოგებად არ მიიჩნევიან, მაგრამ ფაქტია, რომ მათმა ნააზრევმა საზოგადოებისა და ადამიანის (ადამიანთა ურთიერთობის) შესახებ დიდი გავლენა მოახდინა სოციოლოგიის კლასიკოსებისა თუ თანამედროვე წარმომადგენელთა ნააზრევზე. სოციოლოგიური ცოდნის ძირითად თეორიული ბაზა ანტიკური, შუა საუკუნეების, აღორძინებისა და ახალი დროის მოაზროვნეთა სოციალური და ფილოსოფიური იდეებია. მათ შემდგომ თავიანთი ადგილი დაიმკვიდრეს სოციოლოგიურ თეორიებში, თანამედროვე გაგებით კი - სოციოლოგიაში.

სოციოლოგიას, როგორც საზოგადოების შემსწავლელ მეცნიერებას, თავისი ისტორია აქვს, რომელიც კონტის დროიდან იწყება და დღემდე გრძელდება. ზოგადად, შეიძლება ითქვას, რომ სოციოლოგიის ისტორია კლასიკურ, თანამედროვე და პოსტთანამედროვე პერიოდებად იყოფა.

§1. სოციოლოგიის წარმოშობისა და განვითარების განმაპირობებელი ფაქტორები ჯ. რიტცერის მიხედვით

სოციოლოგიის წარმოშობა ევროპულ საზოგადოებაში მიმდინარე მრავალმა სოციალურმა, პოლიტიკურმა და ეკონომიკურმა პროცესმა განაპირობა. უპირველესად, ევროპული საზოგადოების რაციონალიზაციისა და გაღიავების, სამოქალაქო საზოგადოების ჩამოყალიბების პროცესებმა მძლავრი ბიძგი მისცა სოციოლოგიის წარმოშობასა და განვითარებას.

ევროპაში საზოგადოების მოდერნიზაციას, სოციალური ინსტიტუტების დიფერენციაციას და საზოგადოების სეგმენტაციას, პლურალიზმის ზრდას თავისი არამატერიალური ე.წ. ინტელექტუალური საფუძვლები ჰქონდა, რომლებსაც სოციოლოგიის წარმოშობის ინტელექტუალურ ფაქტორებად განიხილავენ.

სოციოლოგიის თანამედროვე ამერიკელმა თეორეტიკოსმა, ჯორჯ რიტცერმა თავის წიგნში „თანამედროვე სოციოლოგიური თეორიები“ იმ ფაქტორებზე გაამახვილა ყურადღება, რომლებმაც სოციალური თეორიების ჩამოყალიბებასა და განვითარებაზე მოახდინეს გავლენა. ფაქტობრივად, ეს ის ფაქტორებია, რომელთა გარეშეც სოციოლოგია დამოუკიდებელ მეცნიერებად ვერ ჩამოყალიბდებოდა.

რიტცერის მიხედვით, სოციოლოგიის წარმოშობა, ძირითადად, ორი რიგის ფაქტორმა განაპირობა: ინტელექტუალურმა და სოციალურ-პოლიტიკურმა.

ინტელექტუალურ ფაქტორებად იგულისხმება:

- პოზიტივიზმი
- რაციონალიზმი
- ემპირიზმი
- განმანათლებლობა
- კონსერვატიული რეაქცია განმანათლებლობაზე
- კრიტიკული აზროვნება

ხოლო სოციალურ, პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და სხვა ფაქტორთაგან უმთავრესია:

- საზოგადოების გაღიავების, დემოკრატიზაციის პროცესი
- პოლიტიკური რევოლუციები
- სამრეწველო გადატრიალებები, შრომის საზოგადოებრივი დანაწილება
- ფაბრიკა-ქარხნული წარმოება

- ურბანიზმი და ურბანული პროცესები
- მეცნიერების როლის ზრდა და ახალი მეცნიერული აღმოჩენები
- რელიგიური მოძრაობები (პროტესტანტიზმი) და საზოგადოების სეკულარიზაცია
- ფემინისტური მოძრაობები

საზოგადოების ტრადიციული, არასოციოლოგიური გაგება ზემოაღნიშნულ ფატორებს არ შეესაბამებოდა. შესაბამისად, ამკარა იყო საზოგადოების შემსწავლელი სპეციალური სოციალური მეცნიერების საჭიროება, რომელიც საზოგადოების შესახებ აბსტრაქტულ ფილოსოფიურ სქემებს ჩაანაცვლებდა და საზოგადოების ტრანსფორმირების შედეგად წარმოქმნილ სოციალურ მოვლენებს ახლებურ, სოციოლოგიურ ახსნას მოუძებნიდა. მოდერნიზებულ საზოგადოებას ახალი „სარკე“ სჭირდებოდა და ასეთი „სარკე“ სოციოლოგია გახდა.

§2. პროტოსოციოლოგია

პროტოსოციოლოგიაში იგულისხმება სოციალურ-ფილოსოფიური წარმოდგენები და შეხედულებები საზოგადოების წარმოშობაზე, სახელმწიფოზე, სოციალური პროცესებისა და სოციალური სტრუქტურების, სხვადასხვა სოციალური წარმონაქმნის არსსა და თავისებურებებზე, კულტურასა და ადამიანთა ურთიერთობაზე, რომლებიც ისტორიულად არსებობდა უძველესი დროიდან - ოგიუსტ კონტის მიერსოციოლოგიის შექმნამდე (XIX საუკუნის 30-40-იანი წლები). ისტორიულად ადამიანთა სხვადასხვაგვარი ურთიერთობა, მათი ერთობლივი ცხოვრების სხვადასხვა ფორმა დროთა განმავლობაში ფილოსოფიური განსჯის საგანი ხდებოდა, რაც, თავის მხრივ, მომავალში (შორეულ პრესპექტივაში) სოციოლოგიური ცოდნის თეორიულ წინაპირობად იქცა. ეს მოაზროვნეები არა მხოლოდადამიანისა და საზოგადოების არსში გარკვევას ცდილობდნენ, არამედ ადამიანურ ურთიერთობათა საკაცობრიო დრამას ფუნდამენტურადიაზრებდნენ და მის საფუძველზე ადეკვატურ სოციალურ შეხედულებებს აყალიბებდნენ.

ტერმინი „პროტოსოციოლოგია“ ნაწარმოებია სიტყვებიდან: „პროტო“ (ბერძნ. πρωτος - პირველი) და „სოციოლოგია“ - მეცნიერება საზოგადოების შესახებ) - და სიტყვასიტყვით „სოციოლოგიამდელ სოციოლოგიად“ ითარგმნება. ამ შემთხვევაში ძირითადი

აქცენტი თანამედროვე გაგებით სოციოლოგიამდელ, წინარესოციოლოგიურ, წინარეკლასიკურ თეორიებზე, მიდგომებსა და შეხედულებებზე დაისმის, რაც, ფაქტობრივად, რეტროსპექტულ სოციოლოგიას ანუ სოციოლოგიური ცოდნის წინარე ისტორიას და თეორიას გულისხმობს. ის შეისწავლის ფაქტებს, შეხედულებებს, იდეებს, კონცეფციებს და სოციალურ პრაქტიკებს, რომლებიც უკავშირდება იმ სოციალური პროცესების, მოვლენებისა და ტენდენციების აღწერას და ანალიზს, რომლებიც ირიბად თანამედროვე სოციოლოგიის საგნობრივ სფეროს განეკუთვნება.

პროტოსოციოლოგია გულისხმობს სოციოლოგიურ ცოდნის განვითარების ეტაპს, რომელიც წინ უძღოდა სოციოლოგიის, როგორც მეცნიერების, წარმოშობას.

გარდა ამისა, პროტოსოციოლოგია ზოგჯერ მოიცავს იდეებს საზოგადოების შესახებ, რომლებიც კონცეფციებად არ ჩამოყალიბებულა, მაგრამ მაინც შეიძლება მივიჩნიოთ სოციალური ცოდნის ასახვად. იგულისხმება მითოლოგია, ეპოსი, რელიგიური შეხედულებები, ისტორიული ნაწარმოებები, კანონები და ყოველდღიური ცხოვრება, წარმოდგენები, მხატვრული ლიტერატურა და ა.შ.

ზოგჯერ პროტოსოციოლოგიას სოციალურ ფილოსოფიასთან აიგივებენ, რაც, ნაწილობრივ, სწორია. სიმართლე ისაა, რომ პროტოსოციოლოგიური იდეები და შეხედულებების სოციალური ფილოსოფიის წიაღში წარმოიშვა და განვითარდა. საკაცობრიო აზროვნებას ყოველთვის აინტერესებდა ადამიანის სოციალური ქცევის თავისებურებები, ის, თუ რატომ ქმნიან რთულ სოციალურ სტრუქტურებსა და ინსტიტუტებს და ა.შ. შესაბამისად, მსგავსი პრობლემატიკით ინტერესდებოდნენ ანტიკური, შუა საუკუნეებისა და ახლი დროის მოაზროვნეები, რომელთა სოციალური კონცეფციებიც მათი ფილოსოფიური აზროვნების წიაღში ყალიბდებოდა და იხვეწებოდა.

საზოგადოებაზე შეხედულებები ადამიანებს უხსოვარი დროიდანვე უყალიბდებოდათ, მაგრამ მეცნიერული ცოდნის სახით მათი კონცენტრირება დიდი ხნის განმავლობაში ვერ მოხერხდა. ამიტომ XIX საუკუნის პირველ ნახევრამდესოციოლოგიის შესახებ არც ტერმინი არსებობდა და, ბუნებრივია, არც ცალკე მეცნიერება. თუმცა არსებობს მოსაზრება ე. წ. „სოციოლოგიამდელი სოციოლოგიის“ არსებობის შესახებ. ამ მოსაზრების წარმომადგენლები კონტის წინამორბედებზე სვამენ აქცენტს, რომელთა ნააზრევიც

წინარესოციოლოგიურ თეორიებად წარმოდგენიან. მათ რიცხვს მიაკუთვნებენ ფრანგ განმანათლებელ მონტესკიეს („კანონთა გონი,” 1798 წ.), შოტლანდიელ მორალისტებს: ადამ ფერგიუსონს („ნარკვევი სამოქალაქო საზოგადოების ისტორიისათვის,” 1768 წ.) და ჯონ მილარდს („საზოგადოებრივ ფენათა შორის სხვაობაზე დაკვირვება,” 1771 წ.), ცნობილ ინგლისელ ეკონომისტს, ადამ სმიტს („ერთა სიმდიდრე,” 1776 წ.), თომას ჰობსსა და ჟან-ჟაკ რუსოს (საზოგადოებრივი ხელშეკრულების თეორია) და სხვ. თუმცა, ისტორიული ფაქტია, რომ არც ერთ მათგანს საზოგადოების შემსწავლელი მეცნიერების შექმნა მიზნად არ დაუსახავს. გარდა ამისა, მათი ნააზრევი სოციალურ-ფილოსოფიური, ან სოციალურ-ეკონომიკური ხასიათისაა, რაც სოციოლოგიის თანამედროვე გაგებასთან ახლოსაც არ არის. ამიტომ პროტოსოციოლოგია ვერ ჩაანაცვლებს სოციოლოგიას. მან მხოლოდ ნიადაგი მოამზადა სოციოლოგიისათვის. მრავალი პროტოსოციოლოგიური აზრი და იდეა შემდგომ სოციოლოგიური დისკურსის შემადგენელი ნაწილი გახდა. მან შეავსო და სრულყოფილი გახადა სოციოლოგიური ცოდნა იმ გაგებით, რომ სამყაროსა და ადამიანის შესახებ ონტოლოგიური, გნოსეოლოგიური, აქსიოლოგიური კონცეფციები სოციალურ განზომილებაში გადაიტანა და ყოველდღიური სოციალური პრაქტიკების შესწავლაზე გაამახვილა ყურადღება. შესაბამისად, პროტოსოციოლოგიის ობიექტი ადამიანთა ყოველდღიური ყოფითი ცხოვრება, მისი ფილოსოფიური გააზრება გახდა. შემდგომ სოციოლოგიამ თავისი მეცნიერული პროფილი და ლეგიტიმური მეცნიერული სტატუსი საზოგადოების ყოველდღიურ მოთხოვნებზე საპასუხოდ შეიძინა, რასაც პროტოსოციოლოგიური წანამძღვრები აქვს. პროტოსოციოლოგიის მზერა იმთავითვე მიმართულია სოციალური ყოფიერებისაკენ. იგი ადამიანისა და საზოგადოების სოციალურ ბუნებას შეისწავლის და ამით მათ შესახებ ინტეგრალურ შეხედულებას აყალიბებს. მთავარი პროტოსოციოლოგიური კითხვა ადამიანისა და საზოგადოების რაობას შეეხება. ამ კითხვაზე საპასუხოდ ის ადამიანთა ერთობლივი ცხოვრების შესახებ თავის კოგნიტურ (რეფლექსურ) დამოკიდებულებასა და შეხედულებას აყალიბებს, რაც სოციოლოგიური ცოდნის საფუძველია. ამ ცოდნის გარეშე სოციოლოგიური შემეცნება და სოციოლოგიური ცოდნის კულტურა სრულყოფილი ვერ იქნება. შესაბამისად, პროტოსოციოლოგია სოციოლოგიის შესწავლისათვის აუცილებელი პირობაა.

53. სოციალური ფიზიკიდან სოციოლოგიამდე

(როდის და როგორ შემოიღო ოგიუსტ კონტმა ტერმინი „სოციოლოგია“)

საყოველთაოდ გავრცელებულ ტერმინს „სოციოლოგია“ საინტერესო ისტორია აქვს. სოციოლოგიის მამას – ოგიუსტ კონტს – იგი შემთხვევით არ დაურქმევია საზოგადოების შემსწავლელი მეცნიერებისათვის.

კონტი ხედავდა, რომ ახალი *epoch*-ის ევროპაში მიმდინარე ცვლილებებს – სამრეწველო საზოგადოების ფორმირების პროცესს, რომელსაც უმტკივნეულოდ არ ჩაუვლია, ძველის სანაცვლოდ, მეტაფიზიკურ-თეოლოგიური და სპეკულატური, ახალი ფილოსოფია სჭირდებოდა. ამ მიზნით მან შეიმუშავა პოზიტიური ფილოსოფია, როგორც ფაქტებისა და კანონთა ცოდნის დადებითი მთლიანი მეცნიერული სისტემა. საზოგადოების შესახებ ობიექტური მეცნიერება მან პოზიტიურ ფილოსოფიაზე დაამყარა. კონტის ვარაუდით, საზოგადოების შემსწავლელი ახალი მეცნიერება კაცობრიობისათვის ბედნიერების მომტანი უნდა ყოფილიყო. მისი მთავარი იდეა რაციონალური წესრიგი და პროგრესი გახლდათ. კონტმა ამ მეცნიერებას თავდაპირველად „**სოციალური ფიზიკა**“ უწოდა (1822 წ. აპრილი. ტრაქტატი „მეცნიერულ ნაშრომთა გეგმა საზოგადოების გარდასაქმნელად“), რამაც „სოციოლოგიის“ შემოღებამდე ერთგვარი სამუშაო ვარიანტის როლი შეასრულა. შემდგომ კონტმა იგი კონცეპტუალურად ახალი ტერმინით – „სოციოლოგიით“ შეცვალა, რასაც, რა თქმა უნდა, თავისი მიზეზები ჰქონდა. 1822 წლის აპრილში კონტმა თავისი მასწავლებლის, სენ-სიმონის დავალებით მოამზადა „მრეწველთა კატეხიზმო“ და მესამე რვეული ტრაქტატისა – „მეცნიერულ ნაშრომთა გეგმა საზოგადოების გარდასაქმნელად“, რამაც პრინციპული უთანხმოება გამოიწვია მხცოვან მასწავლებელსა და ახალგაზრდა მოსწავლეს შორის. სწორედ მაშინ გამოთქვა კონტმა საზოგადოების შესახებ პოზიტიური მეცნიერების ახალი იდეა, რომელიც დაკვირვებას დაემყარება და განიხილავს არა განყენებულ ცნებებს, არამედ – რეალურ ფაქტებს. ამ ახალ მეცნიერებას, ფიზიკის მსგავსად, საზოგადოების ობიექტური კანონები უნდა შეესწავლა; სენ-სიმონი კი საზოგადოების შესახებ მეცნიერებას ორგანიზმების შესახებ ზოგადი მეცნიერების ანუ ფიზიოლოგიის ნაწილად განიხილავდა. სოციალური ორგანიზმების შესახებ ახალი მეცნიერება, კო-

ნტის მიხედვით, ცოდნის დამოუკიდებელ სფეროს მიეკუთვნება, რომელსაც მან „სოციალური ფიზიკა“ დაარქვა (**physique sociale**). კონტის თქმით, „სოციალური ფიზიკა ისეთივე პოზიტიური მეცნიერებაა, როგორიც სხვა ნებისმიერი, რომელიც დაკვირვებას ემყარება. მისი თავდაჯერებულობის წყარო რეალობაა“. ამგვარად, კონტმა საერთოფუძიანი ტერმინებით სახელდებული მეცნიერების სამი სფეროს კავშირის იდეა ჩამოაყალიბა: ფიზიკის (ბერძნ. Physis – მეცნიერება ბუნების შესახებ), ფიზიოლოგიისა (მეცნიერება ბუნებრივი ორგანიზმების შესახებ) და სოციალური ფიზიკის (საზოგადოების ანუ სოციალური ორგანიზმების შესახებ მეცნიერება). მათი საგანი თანდათანობით რთულდება. კონტმა მეცნიერებათა იერარქიის მწვერვალზე სოციალური ფიზიკა მოათავსა, როგორც - ცოდნის ყველაზე რთული დარგი. 1825 წელს მან კიდევ უფრო გაამყარა „სოციალური ფიზიკის“ იდეა თავის სტატიაში „ფილოსოფიური მსჯელობა მეცნიერებისა და მეცნიერთა შესახებ.“ „სოციალური ფიზიკა, – წერდა იგი, – ეს არის მეცნიერება, რომლის ნამდვილი მიზანიც სოციალური მოვლენების შესწავლაა. ამ მოვლენებს იგი იმგვარად განიხილავს, როგორც ასტრონომია, ფიზიკა, ქიმია და ფიზიოლოგია – თავის შესასწავლ საგანს.“

კონტი 1825 წლის აპრილში პარიზის პოლიტექნიკურ კოლეჯში კითხულობს თავის ცნობილ „პოზიტიური ფილოსოფიის კურსს.“ კურსი 72 ლექციისაგან შედგებოდა (1826-1827 წწ.). ორ შესავალ თემასთან ერთად იგი სამ დიდ ნაწილად იყოფოდა: 1) მათემატიკა; 2) მეცნიერება მატერიალური სხეულების შესახებ: ასტრონომია, ფიზიკა, ქიმია და 3) მეცნიერება ორგანიზმების შესახებ: ფიზიოლოგია, სოციალური ფიზიკა; მიღებული სალექციო გამოცდილების შედეგად, 1828 წელს კონტმა ზემოხსენებული კურსის დეტალიზებული გეგმა შეადგინა, რომელიც უკვე 50 ლექციისაგან შედგებოდა. ამ შემთხვევაში მან კიდევ უფრო დახვეწა კურსის ის ნაწილი, რომელიც სოციალურ ფიზიკას შეეხებოდა: კერძოდ, მას დაუმატა შემდეგი ნაწილები: შესავალი, მეთოდი; ცოდნა ანუ საკუთარი თეორია.

1835 წელს კონტი მის მიერ შემოღებული ტერმინის – „სოციალური ფიზიკა“ „უზურპაციის“ ფაქტს აწყდება. ცნობილი ბელგიელი მათემატიკოსი და სტატისტიკოსი, ადოლფ კეტლე (სოციოლოგიაში სტატისტიკური სკოლის წარმომადგენელი) წერს წიგნს „ადამიანის უნარების განვითარების შესახებ ანუ სოციალური ფიზიკის ცდები“. ამ წიგნში კეტლემ „საშუალო სტატისტიკური ადამიანის“

კონცეფცია წარმოადგინა, რომელმაც სოციოლოგების კრიტიკა დაიმსახურა, განსაკუთრებით, დიურკემისა. ლაზარსფელდის თქმით, კეტლეს წარმოდგენაც კი არ ჰქონდა იმის შესახებ, რომ მისი სოციოლოგიური შეხედულებები დიდად სცდება იმ მათემატიკური მოდელების ფარგლებს, მან რომ შეიმუშავა. კეტლეს მოთხოვნა იყო სოციალური რეალობის მათემატიკური მეთოდებით შესწავლა. მან საფუძველი ჩაუყარა მორალურ სტატისტიკას და იმ დროისათვის ინგლისში პოპულარულ „პოლიტიკურ არითმეტიკას“ (ჯ. გრუანტი, ვ. პეტი, ე. ჰალეი). გაეცნო რა მის მიერ შემოღებული ტერმინის მისთვის უკვე არასასურველ ინტერპრეტაციას, კონტმა არათუ დაიცვა საკუთარი პრიორიტეტი ტერმინის კონსტრუირების საქმეში, არამედ არსობრივად განავითარა იგი ან უკვე ახალი ტერმინის - „**სოციოლოგიის**“ შემოღებით. 1839 წლის მარტში თავისი ლექციების კურსის VI ტომში (46-51 ლექციები) მან სოციალური ფიზიკა **სოციოლოგიით – sociologie** – შეცვალა. 1839 წლის მარტი ტერმინ **სოციოლოგიის** დაბადების თარიღად შეიძლება მივიჩნიოთ.

ტერმინ **სოციოლოგიის** შემოღებისას კონტის არგუმენტები ასეთი იყო: 1) ლინგვისტური: ბევრად უმჯობესია ახალი მეცნიერების სახელწოდების ერთი სიტყვით და ისიც - არსებითი სახელით აღნიშვნა. თუმცა ეს სარისკოც გახლდათ, რადგან კონტის მიერ კონსტრუირებული სიტყვა ორ სხვადასხვა ენას გულისხმობდა – ლათინურს – **Societas** და ბერძნულს – **Logos**, რაც სიტყვათშედგენის მკაცრი წესების დარღვევაა, მაგრამ კონტის ეს მცდელობა ილბლიანი გამოდგა. გარდა ამისა, კონტის მიერ შედგენილ მეცნიერებათა კლასიფიკაციაში მარჯვედ ჩაჯდა ტერმინი „სოციოლოგია“, რომელიც, „სოციალურ ფიზიკასთან“ შედარებით, უფრო მეტი კომპლემენტარულობით გამოირჩევა, თანაც კარგად ჟღერს – „ბიოლოგია-სოციოლოგია.“ 2) მეორე არგუმენტი უფრო სერიოზულია. მის მიხედვით, კეტლესთან შედარებით, კონტის „სოციალურმა ფიზიკამ“ სხვა შინაარსი შეიძინა. იგი ინდივიდის სოციალურ-დემოგრაფიული მახასიათებლის როლში მოგვევლინა, ხოლო სოციალური პარამეტრები „საშუალო ინდივიდის“ რაოდენობრივ მაჩვენებლებს გაუთანაბრდა. კონტს კი სხვა ამოცანა ჰქონდა გადასაჭრელი: მას უნდა დაეფუძნებინა ახალი დისციპლინა – სოციოლოგია, საზოგადოების, როგორც მთლიანი ორგანიზმის, როგორც მთელის, შესახებ პოზიტიური მეცნიერება. შემდგომ კონტმა ამ ახალი მეცნიერების სახელწოდება შეუსაბამა საზოგადოების შე-

სახეებ თეორიას, მეთოდოლოგიას, კვლევის ობიექტსა და საგანს. მომდევნო 48 ლექციაში ამ ახალი ტერმინის მეშვეობით მრავალი სოციოლოგიური ცნების კონსტრუირება მოახერხა: სოციოლოგიური მეცნიერება, სოციოლოგიური კანონი, სოციოლოგიური გამოკვლევა, სტატიკური სოციოლოგია და სოციალური სტატიკა, დინამიკური სოციოლოგია და სოციალური დინამიკა, სოციალური განვითარება, სოციოლოგიის მეცნიერული მეთოდები: უბრალო დაკვირვება, სოციოლოგიური დაკვირვება, სოციოლოგიური დემონსტრაციის მეცნიერული ძალმოსილება, შედარება, სოციოლოგიური შედარება, შედარებითი მეთოდი სოციოლოგიაში, ისტორიული მეთოდი სოციოლოგიაში, სოციოლოგიური ანალიზი. ამ ცნებების საავტორო უფლება სოციოლოგიის მამას ეკუთვნის.

მაშასადამე, სოციოლოგიის ფუძემდებელი ფრანგი სწავლული, ოგიუსტ კონტია. კონტს მიაჩნდა, რომ ახალი მეცნიერება საზოგადოებას, როგორც სტრუქტურულ ორგანიზმს, ისე უნდა განიხილა, რომლის ყოველი უჯრედის შესწავლაც საზოგადოების კეთილდღეობასა და პროგრესს უნდა ემსახურებოდეს. იგი „ნესრიგისა და პროგრესის“ პრინციპის მომხრე იყო, რომელიც მას, ფიზიკის ანალოგიით, საზოგადოების ყოველი ელემენტის სიმეტრიულ და განონასწორებულ მდგომარეობად წარმოედგინა. ხოლო სოციოლოგია, მისი აზრით, არის ცოდნა საზოგადოების შესახებ, რომელიც, უწინარესად, ადამიანთა ურთიერთობის ოპტიმიზაციისთვისაა აუცილებელი. ამასთან დაკავშირებით, სოციოლოგიას იგი ორ ძირითად ნაწილად: სოციალურ დინამიკად და სოციალურ სტატიკად ყოფდა. სოციალური სტატიკა საზოგადოების ანატომიას მოგვაგონებს. ის საზოგადოების აღნაგობას შეისწავლის, იმას ანალიზებს, როგორ იქმნება საზოგადოებრივი მთლიანობა სხვადასხვა სტრუქტურული ელემენტისაგან.

ყველაზე მარტივ სოციალურ ერთეულად მას ოჯახი წარმოედგინა. ოჯახი კონტისთვის საზოგადოების მინიატურული მოდელია; სოციალური დინამიკა საზოგადოების ფიზიოლოგიას წარმოადგენს. ის საზოგადოების ცვლილებებსა და ამ ცვლილებათა კანონზომიერებებს შეისწავლის. სოციოლოგიის, როგორც დამოუკიდებელი მეცნიერების, დაფუძნებას ემსახურება კონტის „სამი სტადიის კანონი.“ „კონტის მახვილმა თვალმა კარგად შენიშნა მისი თანამედროვე ეპოქის სილუეტები და საინტერესოდაც აღწერა ეს სიახლეები. მან უშეცდომოდ აღწერა ღირებულებათა გადაფასება და საზოგადოების სტრუქტურული შეცვლა; იწინასწარმეტყველა

მეცნიერებისა და ტექნიკის ხანა, ბიზნესის ცივილიზაცია, პიროვნების ქრობა მასაში და მისი ანონიმური ცხოვრება“. კონტმა სოციოლოგიას დიდი მომავალი უწინასწარმეტყველა, რაც გამართლდა კიდევ. სოციოლოგია, საბუნებისმეტყველო მეცნიერებათა მსგავსად, პოზიტიური ფაქტების შემსწავლელი მეცნიერებაა, ამიტომაც შემთხვევითი არ არის ის ფაქტი, რომ თავდაპირველად მას *სოციალური ფიზიკა* ერქვა.

მეცნიერების ამა თუ იმ სფეროს წარმომადგენლები თავიანთი მიღწევებით იმკვიდრებენ სამარადისო სახელს. სოციოლოგიის, როგორც მეცნიერების ახალი დარგის, შექმნით კონტმა საკუთარი სახელი სამუდამოდ ჩაწერა მსოფლიო მეცნიერების ისტორიაში. თავდაპირველად ახალი ტერმინი ძალიან მალე დამკვიდრდა საფრანგეთში, შემდეგ კი - სხვა ქვეყნებში. იგი აღიარეს სოციოლოგიის სხვა დიდმა კლასიკოსებმა: ჰერბერტ სპენსერმა და ფერდინანდ თიონისმა. ოდესმე ალბათ სხვაც იზრუნებდა ახალი მეცნიერების დამკვიდრებაზე, მაგრამ მეცნიერების ისტორია მხოლოდ კონტის ღვაწლს იცნობს.

§4. სოციოლოგიის განვითარების ადრეული პერიოდი: ჰერბერტ სპენსერი. ჰარიეტ მარტინო

სოციოლოგიის დამოუკიდებელ მეცნიერებად ჩამოყალიბებაში დიდი როლი მისმა ინგლისელმა კლასიკოსმა, ჰერბერტ სპენსერმა შეასრულა. დარვინის ევოლუციონისტური თეორიის გავლენით, მან საზოგადოება ცოცხალ ორგანიზმს შეადარა. სპენსერის აზრით, საზოგადოება განვითარებადი ორგანული მთელია, რომელიც უფრო რთულია, ვიდრე - მისი შემადგენელი ნაწილების უბრალო ჯამი. სპენსერმა საზოგადოების სისტემურ თეორიას დაუდო სათავე. სოციოლოგია, სპენსერის თანახმად, საზოგადოების განვითარების პროცესების შემეცნებაა, რომლის მიზანიც სოციალური ჰარმონიის მიღწევაა. სპენსერიდან მომდინარეობს თანამედროვე სოციოლოგიაში პოპულარული იდეა იმის შესახებ, რომ საზოგადოების განვითარებაყოველთვის „პროგრესს“ როდი გულისხმობს. სპენსერი სოციალური ინსტიტუტების თეორიის ავტორია. ადამიანთა სოციალური ცხოვრების თვითორგანიზების ფორმად მას სოციალური ინსტიტუტები მიაჩნდა. ის ფიქრობდა, რომ ეს ინსტიტუტები ბუნებით ასოციალურ არსებას – ადამიანს სოციალურ არსებად აქცევს. სპენსერი შემდეგი სახის სოციალურ

ინსტიტუტებს გამოყოფდა: საშინაო – ოჯახი, ქორწინება, აღზრდა-განათლება; რიტუალური – ადამიანის ყოველდღიურ ქცევას არეგულირებენ ტრადიციები, ზნე-ჩვეულებანი, ეტიკეტი და სხვ.; პოლიტიკური – ჩნდება სხვადასხვაგვარი კონფლიქტის მოსაგვარებლად; საეკლესიო – ეკლესია-მონასტრები, რელიგიური ტრადიციები, სამრევლო სკოლები და სხვ.; პროფესიული და სამრეწველო ინსტიტუტები – შრომის დანაწილების საფუძველზე იქმნება და პროფესიული ნიშნით აერთიანებს ადამიანებს. სამრეწველო ინსტიტუტები საზოგადოების სანარმოო სტრუქტურას უზრუნველყოფენ.

სპენსერის თეორიის მიხედვით, საზოგადოება, ბიოლოგიური ორგანიზმის მსგავსად, ინდივიდთა ერთობლიობაა, რომელიც იბადება, იზრდება და კვდება. იგი სამი შედარებით ავტონომიური ერთეულისაგან შედგება: 1) მწარმოებელი, 2) მომმარაგებელი და 3) მარეგულირებელი. მან შემდეგი სახის საზოგადოების ტიპოლოგია შემოგვთავაზა: სამხედრო საზოგადოება ძალადობასა და ცენტრალიზებულ კონტროლზეა დამყარებული; სამრეწველო საზოგადოება ემყარება სამრეწველო კონკურენციას, რომელშიც იმარჯვებს ის, ვინც მორალური და ინტელექტუალური თვისებებით მდიდარი და ძლიერი. ამ ტიპის საზოგადოება პოლიტიკური თავისუფლებითა და მშვიდობიანი თანაცხოვრების პრინციპებით გამოირჩევა. სპენსერის აზრით, სოციალური ევოლუციის პრინციპებია: „ბუნებრივი გადარჩევა“, „ბრძოლა არსებობისათვის“ და „ძლიერთა გადარჩევა.“ საზოგადოებაში მიმდინარე ბუნებრივ პროცესებში მთავრობა არ უნდა ჩაერიოს. მხოლოდ ასეთ პირობებში იმოქმედებს ევოლუციის კანონი. მთავრობა ამ კანონს ხელს არ უნდა უშლიდეს. რაც შეეხება სოციალიზმს ანდა კომუნიზმს: სპენსერის მიხედვით, ამ მოძღვრებებს განხორციელება არ უნერია, რადგან ადამიანი პატივმოყვარე, უსამართლო და ეგოისტი არსებაა. სოციალური ორგანიზმის ყოველი ნაწილი, ბიოლოგიური ორგანიზმის მსგავსად, საკუთარ ფუნქციას ასრულებს (ამის გამო სპენსერს ფუნქციონალიზმის წარმომადგენლადაც მიიჩნევენ). ინდივიდუალიზმის მომხრე სპენსერმა პიროვნების რამდენიმე ძირითად უფლებაზე გაამახვილა ყურადღება: პიროვნების უსაფრთხოება, გადაადგილების თავისუფლება, სინდისისა და გამოხატვის თავისუფლება. სპენსერს მიაჩნდა, რომ პოლიტიკური უფლებები საჭიროა პიროვნების უფლებათა დასაცავად. თავისი ლიბერალისტური შეხედულებების მიუხედავად, სპენსერი ქალებისათ-

ვის პოლიტიკურ უფლებათა მინიჭებას არ ითვალისწინებდა.

სოციოლოგიის კლასიკოსების სახელმა და დიდებამ მრავალი ისეთი საინტერესო მოაზროვნის სახელი დაჩრდილა, რომლებმაც გარკვეული წვლილი შეიტანეს ამ მეცნიერების ფორმირებაში. მათ რიცხვს მიეკუთვნება პირველი სოციოლოგი ქალი, ჰარიეტ მარტინო. იგი სოციოლოგიის ე. წ. „კლასიკურ ეპოქაში“ მოღვაწეობდა, თუმცა მისი სახელი მრავალთათვის დღესაც უცნობია. ის, რა თქმა უნდა, კონტის, დიურკემის ან ვებერის დონის მოაზროვნე არ ყოფილა, მაგრამ მან მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა სოციოლოგიის პოპულარიზაციაში. იგი დაიბადა ინგლისში. იმ დროისათვის შესაფერისი განათლებაც იქვე მიიღო. 500-ზე მეტი წიგნისა და უამრავი ესეის ავტორია. სოციოლოგიის წინაშე მისი დამსახურება, პირველ ყოვლისა, იმით ვლინდება, რომ მან ერთ-ერთმა პირველმა თარგმნა კონტის წიგნი „პოზიტიური ფილოსოფიის კურსი“ და გააცნო იგი ინგლისელ მკითხველს. ჰარიეტ მარტინო, იმავედროულად, ერთი იმათგანია, ვინც პირველმა ჩაატარა სისტემური სოციოლოგიური გამოკვლევები. 30-იან წლებში მან ამერიკის შეერთებულ შტატებში იმოგზაურა და ამერიკული საზოგადოების სისტემური მეცნიერული – სოციოლოგიური გამოკვლევა აწარმოა. ამ გამოკვლევების საფუძველზე მან დაწერა სოციოლოგიური ნაშრომი „საზოგადოება ამერიკაში.“

ჰარიეტ მარტინოს, როგორც სოციოლოგის, პრინციპი იყო საზოგადოების შესწავლა არა რომელიმე ასპექტის მიხედვით, არამედ მისი მრავალმხრივი და სიღრმისეული ანალიზი. აქედან გამომდინარე, სოციოლოგი საგანგებოდ უნდა სწავლობდეს საზოგადოების პოლიტიკურ, რელიგიურ, ინსტიტუციონალურ და სხვა განზომილებებს ერთიანად და მთლიანად. ამასთან, ჰარიეტ მარტინო სოციოლოგიაში ფემინისტური თეორიების წარმომადგენლადაც უნდა მივიჩნიოთ. მისი აზრით, სოციოლოგიას განსაკუთრებული კვლევის საგნად უნდა ექცია ქალთა ცხოვრება და საზოგადოებრივი მდგომარეობა. მან ერთ-ერთმა პირველმა მიაქცია ყურადღება ისეთი პრობლემების სოციოლოგიურ ანალიზს, როგორებიცაა ქორწინება, ოჯახური და რელიგიური პრობლემები, ბავშვთა, რასობრივი და გენდერული მწვავე პრობლემები. ამგვარად, იგი ოჯახის სოციოლოგიის თეორეტიკოსადაც გვევლინება. „ბავშვთა ოთახი, საძინებელი და სამზარეულო – შესანიშნავი სკოლაა ადამიანთა ზნე-ჩვეულებათა შესასწავლად“, – წერდა იგი. სოციოლოგია არავითარ შემთხვევაში არ უნდა დაკმაყოფილდეს

საზოგადოების უბრალო, გარეგნული დაკვირვებით: ისე უნდა იმოქმედოს, რომ სიკეთე მოუტანოს მას, – ამბობდა მარტინო. მან დიდი როლი შესარულა ქალთა უფლებების დაცვისა და მონათა გათავისუფლების საქმეში.

§5. კლასიკური პერიოდი: მ. ვებერი, კ. მარქსი, ე. დიურკემი, ფ. თიონისი, გ. ზიმელი, ვ. პარეტო

სოციოლოგიის ისტორიას თუ გადავხედავთ, აღმოჩნდება, რომ განვითარების ადრეულ ეტაპზე სოციოლოგიის შესახებ ევროპული საზოგადოების დიდმა ნაწილმა, ფაქტობრივად, არაფერი იცოდა. ეს გამოწვეული იყო იმით, რომ კონტი თავის ლექციებს ე.წ. ფრანგულ ინტელექტუალურ სალონებში კითხულობდა, სადაც საზოგადოების მცირე ნაწილი, ინტელექტუალთა ვიწრო წრე იკრიბებოდა, შესაბამისად, საზოგადოების ფართო ფენებს სოციოლოგიის შესახებ წარმოდგენაც კი არ გააჩნდა. ამდენად, სოციოლოგიის პოპულარიზაციისა და საზოგადოების ფართო ფენებისთვის მისი გაცნობის თვალსაზრისით, მომდევნო, კლასიკური პერიოდია მნიშვნელოვანი. სოციოლოგიის კლასიკოსებმა, რომლებიც ამ მეცნიერების ფუძემდებლები არიან, დიდი როლი შესარულეს ამ მეცნიერების ევროპული ინტელექტუალური სალონებიდან „გამოყვანისა“ და პოპულარიზაციის საქმეში.

სოციოლოგიის ფუძემდებლებს შორის ყველაზე მნიშვნელოვანი ფიგურა მაქს ვებერია. მისმა სოციოლოგიურმა კონცეფციამ თანამედროვე სოციოლოგიაზე უდიდესი გავლენა მოახდინა. მან ობიექტური და სხვადასხვა ღირებულებითი სისტემებისაგან თავისუფალი სოციოლოგია შექმნა. საამისოდ თავის შრომებში დეტალურად განიხილა ღირებულებითი სისტემები და მათი განვითარების კანონზომიერებანი. ვებერის აზრით, სოციოლოგიის ძირითადი ცნება სოციალური მოქმედებაა, ამიტომ მის მიერ შექმნილ სოციოლოგიურ თეორიას „სოციალური მოქმედების თეორია“ ეწოდება. საზოგადოება მოქმედი სუბიექტების – აქტორების ერთობლიობაა, რომელთაგან თითოეული მათ მიერ დასახული მიზნის მიღწევისკენ მიისწრაფვის, აქტორთა ინტერესების კოოპერირების შედეგად კი სოციალური ჯგუფები და სოციალური ინსტიტუტები იქმნება. სხვა მეცნიერებათაგან სოციოლოგიას მისი შესასწავლი საგნისადმი განსაკუთრებული მიდგომა გამოარჩევს, რაცგაგების მეშვეობით სოციალური მოქმედების საზრისის წვდომას გულისხმობს. ამის გამო, ვებერი „გაგებითი სოციოლოგიის“

წარმომადგენელია. ფასდაუდებელია ვებერის მეცნიერული მემკვიდრეობა სოციალური მობილობის, რელიგიის, განათლების, მეცნიერების, ქალაქის, ეკონომიკის, ხელოვნების, ძალაუფლების, ბიუროკრატიის განხილვისა და, ზოგადად, თანამედროვე საზოგადოების სოციოლოგიური ანალიზის საქმეში. ვებერმა გაათავისუფლა სოციოლოგია ფილოსოფიური და საბუნებისმეტყველო მეცნიერებათა გავლენისაგან და განვითარების თანამედროვე გზაზე დააყენა.

ვებერის უმთავრესი სოციოლოგიური ნაშრომებია: „ბირჟა და მისი მნიშვნელობა“, „მეურნეობის ისტორია“, „მეცნიერება, როგორც მონოდება და ხელობა“, „პოლიტიკა, როგორც მონოდება და ხელობა“, „გაგებითი სოციოლოგიის ზოგიერთი კატეგორიის შესახებ“, „პროტესტანტული ეთიკა და კაპიტალიზმის სული“, „ქალაქი“ და სხვ.

ჩვეულებრივ, ვებერთან ერთად მოიხსენიება გერმანული სოციოლოგიის კლასიკოსი, კარლ მარქსი. მარქსი თანამედროვე საზოგადოების ანალიზის საქმეში შეუდარებელია. საკმაოდ სწორი აღმოჩნდა მისი პროგნოზი ბუნებისა და საზოგადოებისაგან ადამიანის გაუცხოების პრობლემასთან დაკავშირებით. სოციალური პროგრესის უმთავრესი მიზანი, მარქსის მიხედვით, ერთგანზომილებიანი ადამიანის - „ჰომო ეკონომიკუსის“ ფორმირებაა, მაგრამ ამ მიზნის მისაღწევად მარქსის რეკომენდაციები საკამათო და ხშირად მიუღებელიც აღმოჩნდა. მარქსმა საზოგადოება და ადამიანი ისტორიული განვითარების პროდუქტად გამოაცხადა, როგორც დინამიკურად განვითარებადი სტრუქტურა. მან აჩვენა სოციალური უთანასწორობისა და სოციალური კონფლიქტების მიზეზები. შემდგომ მარქსის იდეების ექსპერიმენტირება მოხდა ე. წ. სოციალისტურ ქვეყნებში, რომლის შედეგებიც დღეს ყველასათვის ცხადია. მიუხედავად ამისა, თანამედროვე სოციოლოგიაში მარქსის იდეები თავიანთ გამოძახილს მაინც პოულობენ. მარქსმა დიდი გავლენა მიახდინა სოციოლოგიაზე. მისი როლი, როგორც კონფლიქტების თეორეტიკოსისა, როგორც ჩანს, მომავალშიც არსებითი იქნება.

მარქსი მრავალმხრივი ფიგურაა და, ამიტომაც, მის მიმართ გამოთქმული შეფასებებიც არაერთგვაროვანია. მარქსისტული იდეოლოგიის 70-წლიანი დიქტატურიდან გამომდინარე, ჩვენში მარქსიზმი წყეულ ფენომენად მიიჩნევა. ევროპაში მას „მკვდარ ძალს“ ეძახიან. ყველაფერი ეს მარქსისტული თეორიის დიქტა-

ტორულ იდეოლოგიად და პოლიტიკური ცხოვრების წესად ქცევამ გამოიწვია. მიუხედავად ასეთი ნეგატიური შეფასებისა, მარქსი მაინც რჩება მსოფლიოში ანგარიშგასაწევ და გენიალურ ეკონომისტად და სოციოლოგად. ეს ის სფეროებია, სადაც მარქსი მაქსიმალურად კომპეტენტურია დღესაც.

ფილოსოფიაში მარქსის შრომებმა დიალექტიკური და ისტორიული მატერიალიზმის ფორმირება მოახდინა; ეკონომიკაში – დამატებითი ღირებულების თეორიის შექმნა; პოლიტიკაში – კლასთა ბრძოლის თეორიისა და სხვ. სოციოლოგი მარქსმა საზოგადოების ეკონომიკური ანალიზით გაამდიდრა; მისი სოციოლოგიური კონცეფციით, *სოციალური განპირობებულება ეკონომიკური*, ხოლო საზოგადოების პოლიტიკური სისტემის დასაყრდენი ძალაუფლება და ძალადობაა. ამ კონტექსტში იგი „ძალაუფლების სოციოლოგიის“, „პოლიტიკური სოციოლოგიისა“ და კონფლიქტოლოგიის კლასიკოსად წარმოგვიდგება.

მარქსის მიხედვით, დიდებული პოეზია და რთული სამართლებრივი და სოციალური დაწესებულებები შიმშილთან განუწყვეტელი ბრძოლისა და მკაცრ კლიმატურ პირობებში ვერ წარმოიშობა. ადამიანი, მარქსის თანახმად, საზოგადოებრივი არსებაა. საზოგადოება განსაზღვრავს ადამიანის განვითარებასა და პირად შესაძლებლობებს. ნებისმიერი სახელმწიფოსა და საზოგადოების შინაგან სტრუქტურას მისი საწარმოო ძალების განვითარების დონე განაპირობებს, ამიტომაც საზოგადოების ეკონომიკის ცოდნა ამ საზოგადოების ცოდნის ტოლფასია. ეკონომიკის ცოდნა კი საკუთრების ცნების ანალიზს მოითხოვს. სწორედ საკუთრების ფორმების სხვადასხვა ტიპი უდევს საფუძვლად საზოგადოების სხვადასხვა ტიპს. მარქსის აზრით, საკუთრების პირველი ფორმა არის ედემი. კაცობრიობის ისტორიის ამ სტადიაზე ჯერ კდე არ არის წარმოება განვითარებული. მონადირეთა და მეთევზეთა საზოგადოებაში შრომა თითქმის არ არის განაწილებული. საკუთრების მეორე ფორმა არის მონობა, რომელიც ედემშიც არსებობდა, მაგრამ – ფარულად. მისი არსებობა უკვე ივარაუდებოდა ოჯახის სტრუქტურაში. საკუთრების ეს ფორმა მოსახლეობის გამრავლების შემდეგ ჩნდება და თავის თავს აგრარულ, ფეოდალურ საზოგადოებაშიც ინარჩუნებს. საკუთრების მესამე ფორმა – კაპიტალისტური საკუთრება არსებობს ყველგან, სადაც თავს იჩენს ვაჭრობა და წარმოება, ანუ სადაც საზოგადოების ახალი ფენის წარმომადგენლები – კაპიტალისტები

ჩნდებიან. მარქსის მიხედვით, კაპიტალისტები აკონტროლებენ წარმოების საშუალებებსა და ფულს. შესაბამისად, მათ ხელშია ძალაუფლება. საკუთრების მეოთხე ფორმა სოციალისტური საკუთრებაა. ამ შემთხვევაში კერძო საკუთრება მინიმუმამდეა დაყვანილი და ერთი ნაბიჯიღაა დარჩენილი უკლასო – კომუნისტურ საზოგადოებამდე, რომლის მისაღწევადაც კაპიტალისტური საზოგადოების რევოლუციური გზით დამხობაა საჭირო. მარქსის მიერ შემუშავებული მოდელი – ედემი, მონობა, კაპიტალიზმი – ყველა საზოგადოებამ უნდა გაიაროს, რათა კომუნიზმს მიაღწიოს. თუმცა მსგავსი მოდელი ეწინააღმდეგება ისტორიულ ფაქტებს, რომელთა მიხედვითაც, სოციალისტურმა რევოლუციებმა გაიმარჯვა არა ევროპისა და ამერიკის ინდუსტრიულად განვითარებულ ქვეყნებში, არამედ – აგრარულ მეურნეობაზე დამყარებულ სახელმწიფოებში – რუსეთში, კუბასა და ჩინეთში. ასე რომ, ამ მხრივ, მარქსის კონცეფცია მრავალ ხარვეზს შეიცავს. თუმცა კაპიტალისტური საზოგადოების ანალიზში მარქსი უბადლოა. რეალურად არსებული საზოგადოების ანალიზში მას ბევრი რამ დაეჯერება, რასაც ვერ ვიტყვით იმ საზოგადოებაზე, რომელიც მარქსის იდეაში არსებობდა და რომელსაც ის წინასწარმეტყველებდა.

მარქსისტული თეორიის მარცხის მიუხედავად, მისი ავტორის ნააზრევმა დიდი გავლენა მოახდინა შემდგომი პერიოდის დასავლურ აზროვნებაზე, განსაკუთრებით ეგზისტენციალიზმზე (ჟან-პოლ სარტრი), შემეცნების თეორიაზე (მაქს შელერი), ფრანკფურტის სკოლის წარმომადგენელთა ნააზრევზე (მაქს ჰორკჰაიმერი, თეოდორ ადორნო, ჰერბერტ მარკუზე, ერიხ ფრომი, იურგენ ჰაბერმასი), სტრუქტურულ სოციოლოგიაზე და სხვ. მარქსისტული თეორიის ოპონირებით არაერთი საინტერესო, ახალი და ალტერნატიული სოციალური თეორია ჩამოყალიბდა (მაგალითად, მ. ვებერისა და კ. პოპერის თეორიები). მარქსიზმი შეუთავსებელი აღმოჩნდა პიროვნების თავისუფლებასა და „ღია საზოგადოების თეორიასთან.“

მარქსის ძირითადი შრომებია: 1) „ეკონომიკურ-ფილოსოფიური ხელნაწერები“ (1844 წ.); 2) „თეზისები ფოიერბახის წინააღმდეგ“ (1845 წ.); 3) „გერმანული იდეოლოგია“ (1846 წ.); 4) „ფილოსოფიის სილატაკე“ (1847); 5) „კომუნისტური პარტიის მანიფესტი“ (1848), 6) „პოლიტიკური ეკონომიის კრიტიკისათვის“ (1859 წ.); 7) „კაპიტალი“ და სხვ.

1999 წელს ჩატარებული გამოკითხვის შედეგად, მარქსი ათასწლეულის უდიდეს მოაზროვნედ აღიარეს, ხოლო, ამერიკის შეერთებული შტატების კონგრესის ბიბლიოთეკის მონაცემებით,

მარქსი პირველია იმათ შორის, ვისაც ყველაზე მეტი ნაშრომი ეძღვნება.

სოციოლოგიის, როგორც საზოგადოების შემსწავლელი დამოუკიდებელი მეცნიერების, დაფუძნებაში ლომის წილი სოციოლოგიის ფრანგ კლასიკოსს, ემილ დიურკემს მიუძღვის. დიურკემის სოციოლოგიური კონცეფციის ამოსავალი პრინციპია სოციალური ფაქტის ცნება. სოციალურ ფაქტად იგულისხმება ადამიანთა მიკუთვნება სხვადასხვა ჯგუფებისადმი, რელიგიური გაერთიანებებისადმი, რომელთა საშუალებითაც ადამიანი სოციალურ ბუნებას იძენს. ეს ჯგუფები ადამიანს გარეგან მაიძულებლად ევლინებიან, მაგრამ სხვაგვარად საზოგადოებაში ადამიანის არსებობა წარმუდგენელია. სოციალური ფაქტის ცნებას დიურკემთან ეთანადება ინსტიტუტების ცნებაც, ამიტომ სოციოლოგიამ სოციალური ინსტიტუტები უნდა შეისწავლოს. სოციალური ინსტიტუტების ცნება გულისხმობდა „დანაშაულის“ ცნებასაც.

1897 წელს დაწერილ ნაშრომში „თვითმკვლელობა“ დიურკემმა პირველმა გამოიყენა სოციოლოგიაში დღეს უკვე ფართოდ გავრცელებული ანომიის ცნება. ამ ნაშრომში მან ისეთი საზოგადოება აღწერა, რომელშიც ინდივიდებს არანაირი მყარი სახელმძღვანელო პრინციპები არ გააჩნიათ, თუ როგორ მოექცნენ ერთმანეთს. ამას დიურკემმა ანომია უწოდა. ნორმათა მსგავსი დეფიციტი, დიურკემის აზრით, არატრადიციული, თანამედროვე (მოდერნისტული) საზოგადოებისათვისაა დამახასიათებელი, სადაც კოლექტიურ ცნობიერებასა და სოციალურ სოლიდარობას ფასი დაუკარგავს. საზოგადოება მყარ ნორმატიულ ჩარჩოებში არსებობს, რომელთა მოშლაც ანომიაა. ანომიის ცნება ორიგინალურად ესმის ამერიკელ სოციოლოგს, რობერტ მერტონს, რომელმაც იგი სოციალური სტრუქტურის ცნებას დაუკავშირა.

საინტერესოა აგრეთვე დიურკემის „რელიგიის სოციოლოგია“, „შრომის სოციოლოგია“, განათლების სოციოლოგია, თვითმკვლელობის სოციოლოგიური ანალიზი, რომლის თანახმადაც, თვითმკვლელობა ხშირია იმ სოციალურ ჯგუფებში, რომლებიც სოლიდარობისა და სოციალური კავშირების დაბალი ხარისხით გამოირჩევიან. ამ შემთხვევაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ რელიგია და ოჯახი. დიურკემმა დიდი როლი შეასრულა მთელი რიგი სოციოლოგიური ცნებების შემუშავებასა და დახვეწაში. დიურკემი სოციოლოგიაში სოციოლოგიზმისა (სოციალურის ახსნა სოციალურით) და ფუნქციონალიზმის წარმომადგენელია.

სოციოლოგიის ფუძემდებლებს შორის გერმანელი სოციოლოგი, ფერდინანდ თიონისი გამორჩეულია თავისი ორიგინალური სოციოლოგიური ნაშრომით „თემი და საზოგადოება“. მის მიხედვით, საზოგადოება ადამიანური ნების შედეგად შექმნილი სოციალური სინამდვილეა. სოციოლოგიის საგანია ადამიანური ნება, როგორც სოციუმის შემქმნელი უმთავრესი ფაქტორი. თიონისი ორგვარ ნებაზე ამახვილებს ყურადღებას: ბუნებრივი ნება – თემის, ერთობის – **Gemeinschaft**-ის საფუძველია, ხოლო რაციონალური ნება – **Gesellschaft**-ის, საზოგადოებისა; პირველი მათგანი – ტრადიციულს, მეორე კი თანამედროვე საზოგადოებას ახასიათებს. ამ წიგნში თიონისი დიდი გულისტკივილით აღწერს ტრადიციული საზოგადოებისათვის დამახასიათებელი ერთობის დაკარგვასა და ადამიანის გახდომას უპიროვნო მასის წევრად, რომელსაც საზოგადოება ჰქვია. სითბოთი და სიყვარულით გამთბარი ადამიანთა თემი, თავისი უშუალო, ბუნებრივი და „პირველყოფილი“ ურთიერთობით, ისტორიას ჩაბარდა. ამიერიდან ასპარეზი საზოგადოებას ეკუთვნის, რომელშიც ყველაფერი გათვლილი და რაციონალიზებულია. დოსტოევსკის პერსონაჟის მსგავსად, რომელიც ამბობს, „ქიმია მოდის, ძმაო, ქიმიაო,“ თიონისსაც შეუძლია თქვას: „სოციოლოგია მოდის, ძმაო, სოციოლოგია!“ და ამით ახალი საზოგადოება იწინასწარმეტყველოს.

თიონისის მიერ შემუშავებული საზოგადოების ტიპოლოგია თანამედროვე სოციოლოგიაში სიცოცხლისუნარიანი და აქტუალურია. ფერდინანდ თიონისის სხვა სოციოლოგიური ნაშრომებია: „დანაშაული, როგორც სოციალური მოვლენა“ (1909 წ.); „მორალი“ (1909 წ.); „საზოგადოებრივი აზრის კრიტიკა“ (1922 წ.); „საკუთრება“ (1926 წ.); „პროგრესი და სოციალური განვითარება“ (1926 წ.); „სოციოლოგიის შესავალი“ (1931 წ.).

ვებერის „ჩრდილში“ თუკი ვინმეს ეწერა თავის გამოჩენა, ეს, პირველ ყოვლისა, გეორგ ზიმელი იყო. იგი იმდენად დიდი მოაზროვნე და ორიგინალური სოციოლოგია, რომ ვებერის თანამედროვემ მაინც მოახერხა თავის დამკვიდრება სოციოლოგიის კლასიკოსთა და ფუძემდებელთა შორის. ზიმელი ეწინააღმდეგებოდა სოციოლოგიის პოზიტივიზმზე დამყარების მცდელობას. მისი აზრით, სოციოლოგიას საკუთარი ფორმალური საფუძვლები აქვს. ამის გამო, ზიმელი ფორმალური სოციოლოგიის ფუძემდებლად არის მიჩნეული, რომელშიც მნიშვნელოვანი ადგილი დროთა განმავლობაში უცვლელ ლოგიკურ კავშირებსა და სტრუქტურებს

უჭირავს. სოციოლოგიის საგანი, ზიმელის მიხედვით, საზოგადოების წევრთა ურთიერთზემოქმედების („სოციაციის“) ფორმებია. ზიმელის სოციოლოგია სოციუმზე ინდივიდის სუბიექტური სოციოკულტურული რეაგირების ანალიზია. მან დიდი როლი შეასრულა მოდის სოციოლოგიის, ფულის სოციოლოგიისა და პიროვნების სოციოლოგიის ფუძემდებლური პრინციპებისა და სოციოლოგიური მიდგომებისა და ახლებური შეხედულებების შემუშავებაში.

ზიმელის მიხედვით, წმინდა ანუ ფორმალური სოციოლოგია არკვევს იმას, თუ როგორ იქმნება ცალკეულ ინდივიდთა ურთიერთობით სოციუმი. საზოგადოება სოციალური ურთიერთობისაგან იქმნება. სოციალური ცხოვრების ძირითადი ფორმებია: 1) სოციალური პროცესები – მას მიეკუთვნება მუდმივი კონკრეტული მდგომარეობისაგან დამოუკიდებელი მოვლენები; მაგალითად, ისეთი, როგორიცაა მოდა. მოდა მსგავსი და განსხვავებული ნიშნების მატარებელი სოციალური ცხოვრების ფორმაა. მოდის მიმდევარი ადამიანი განსაზღვრული ჯგუფისადმი მიკუთვნებულობასა და საკუთარ გამორჩეულობას ერთდროულად ავლენს. მოდის ანალიზმა ზიმელი „მოდის სოციოლოგიის“ ფუძემდებლად აქცია.

2) სოციალური ცხოვრების ფორმებს ქმნის სოციალური ტიპებიც – (ცინიკოსი, ღარიბი, არისტოკრატი, და სხვ.), და 3) „განვითარების ფორმები“ – რაც ჯგუფის ან სოციალური ერთობის წევრთა ძალისხმევითჯგუფის გაფართოების უნივერსალურ პროცესს გულისხმობს. ჯგუფის წევრთა რაოდენობა ინდივიდუალობის ხარისხის შემცირების ხარჯზე იცვლება.

ზიმელმა დიდი დრო მოანდომა სოციოლოგიის ცნებითი აპარატის სრულყოფის საქმეს. მას მიაჩნდა, რომ სოციოლოგია დამოუკიდებელი მეცნიერებაა, რომელსაც კვლევის საკუთარი საგანი და მეთოდოლოგია გააჩნია. ოღონდ სოციოლოგია მასთან „სოციაციის“ ფარგლებს ვერ გასცდა. ზიმელის ძირითადი ნაშრომებია: 1) „სოციალური დიფერენციაცია. სოციოლოგიური და ფსიქოლოგიური გამოკვლევები“ (1890); 2) „ისტორიის ფილოსოფიის პრობლემები“ (1892-1893 წწ); 3) „ეთიკის შესავალი“ (1892-1893 წწ); 4) „ფულის ფილოსოფია“ (1900); 5) „რელიგია“ (1906); 6) „სოციოლოგია“ (1908); 7) „კულტურის ფილოსოფია“ (1911); 8) „გოეთე“ (1913); 9) „რემბრანდტი“ (1916); 10) „სოციოლოგიის ფუნდამენტური საკითხები“ (1917).

სოციოლოგიის კლასიკოსებს მიეკუთვნება იტალიელი სოციოლოგი, ვილფრედო პარეტო. იტალიური სოციოლოგიური სკოლა ვებერისა და მარქსის დონის სოციოლოგებზე დაიკვებინა,

მაგრამ დღეს იტალიური სოციოლოგია მსოფლიოში აღიარებული ფენომენია. ეს აღიარება მას ისეთმა მოაზროვნეებმა მოუპოვეს, როგორებიც კლასიკური იტალიური სოციოლოგიის წარმომადგენლები - ვილფრედო პარეტო და გაეტანო მოსკა არიან.

პარეტო ცნობილია, როგორც ინჟინერი, ეკონომისტი და სოციოლოგი. სოციალურ და პოლიტიკურ მეცნიერებებში აღიარებულია მისი „ელიტის თეორია“. სხვა იტალიელ მოაზროვნეთაგან იგი ლიბერალური აზროვნებით გამოირჩევა. მისი მთავარი ნაშრომებია: „პოლიტიკური ეკონომიის კურსი“ (1896-1897); „სოციალისტური სისტემები“ (1902-1903); „ზოგადი სოციოლოგიის ტრაქტატი“ (1916); „ზოგადი სოციოლოგიის შემოკლებული სახელმძღვანელო“ (1920).

56. თანამედროვე პერიოდი

თუკი კლასიკური სოციოლოგიის აკვანი ევროპაში დაირწა, თამამად შეიძლება ითქვას, რომ არაკლასიკური, თანამედროვე სოციოლოგიის სამშობლო ამერიკის შეერთებული შტატებია. პირველი და მეორე მსოფლიო ომის შედეგად მეცნიერულმა კვლევებმა ევროპიდან ამერიკაში გადაინაცვლა. გარდა ამისა, ამერიკული საზოგადოების განვითარების ტემპებმა და იქ მიმდინარე სოციალურმა ცვლილებებმა მრავალი სოციალური პრობლემა წარმოშვა, რომლებიც გადაჭრას მოითხოვდა. ამ ამოცანებსა და პრობლემებთან ჭიდილმა დიდი სახელი და აღიარება მოუტანა სოციოლოგიას. თანამედროვე სოციოლოგია, ფაქტობრივად, ამერიკული მოვლენაა.

აშშ სოციოლოგიის ნამდვილ მექად იქცა. ამერიკელი სოციოლოგის, ჯორჯ რიტცერის აზრით, ამერიკის შეერთებულ შტატებში სოციოლოგიის, როგორც მეცნიერების, დაბადების ზუსტი დათარიღება ძალზე ძნელია, თუმცა, ფაქტია, რომ ჯერ კიდევ 1885 წელს ობერლინში სოციალური პრობლემებისადმი მიძღვნილი სპეციალური კურსი არსებობდა. არც კონტის მიერ შემოღებული ტერმინი - „სოციოლოგია“ ყოფილა უცხო ამერიკელებისათვის. 1854 წელს მას იყენებდა ჯორჯ ფიცკიუ, ხოლო უილიამ გრეჰემ სამნერმა 1873 წელს იელში სოციალურ მეცნიერებათა კურსი შემოიღო. XIX საუკუნის 80-იანი წლებიდან ამერიკის უნივერსიტეტებში გაჩნდა კურსი სახელწოდებით - „სოციოლოგია.“ 1889 წელს სოციოლოგიის ერთ-ერთი პირველი განყოფილება კანზასის უნივერსიტეტში ალბიონ სმოლმა დააფუძნა, რომელიც 1892 წელს ჩიკაგოს უნივერსიტეტში

გადავიდა და იქაც ანალოგიურ განყოფილებას ჩაუყარა საძირკველი. ასე გაჩნდა ე. წ. „ჩიკაგოს სკოლა“, რომელსაც ამ დროიდან II მსოფლიო ომამდე ამერიკულ სოციოლოგიაში წამყვანი პოზიციები არ დაუთმოა. ამერიკული სოციოლოგიის ადრეული პერიოდის წარმომადგენლები პოლიტიკური ლიბერალიზმით ხასიათდებიან. ამ პერიოდის სოციოლოგიური თეორიები კონცეპტუალურ საფუძვლებს ქმნიან პიროვნების თავისუფლების, მისიკეთილდღეობისა და საზოგადოების პროგრესისათვის. ჩიკაგოს სოციოლოგიური სკოლის პირველი თაობის წარმომადგენლებად მიიჩნევენ ჩარლზ ჰორტონ ჟულისა და ჯორჯ ჰერბერტ მიდს. ისინი ჰერბერტ ბლუმერთან ერთად ინტერაქციონიზმის წარმომადგენლები არიან.

ამერიკაში პირველი სოციოლოგიური ნაშრომების გამოჩენიდან – 1854 წლიდან დღემდე ამერიკული საზოგადოების ცხოვრებაში ძნელად დაიძებნება ისეთი ფაქტი თუ მოვლენა, რომლებიც სოციოლოგიის ყურადღების მიღმა დარჩენილიყო. მთელს მსოფლიოში ამერიკის შეერთებული შტატები ალბათ ერთადერთი ქვეყანაა, სადაც ყველაზე მეტად იციან სოციოლოგიის ფასი, მისი როლი და მნიშვნელობა საზოგადოებისათვის. ამერიკელმა სოციოლოგებმა იმთავითვე გადაწყვიტეს, სოციალური პრობლემები მეცნიერული შესწავლის გზით მოეგვარებინათ.

ამერიკაში სოციოლოგიას გზა ლესტერ უორდმა გაუკვალა თავისი ნაშრომით „დინამიკური სოციოლოგია“. მანვე შექმნა „სოციოლოგთა ამერიკული ასოციაცია.“ მისთვის სოციოლოგია სოციალური ცვლილებების მექანიზმების შემსწავლელი მეცნიერებაა. ადრეული ამერიკული სოციოლოგიის წარმომადგენლებიდან უილიამ სამნერია ყველაზე მეტად ცნობილი. იგი სოციალური კონტროლის მექანიზმების ანალიზითაა გამორჩეული. სოციალური ჯგუფების ტიპოლოგიითაა ცნობილი ამავე პერიოდის ამერიკელი სოციოლოგი ჩარლზ ჰორტონ ჟული (1864-1929).

1921 წელს ამერიკელმა სოციოლოგებმა, რობერტ პარკმა და ერნსტ ბერჯესმა სოციოლოგიის ისტორიის შემდეგი სახის ქრონოლოგიზაცია წარმოადგინეს:

- კონტისა და სპენსერის ეპოქა, როდესაც სოციოლოგიას ფილოსოფიის ელფერი დაჰკრავდა და პროგრესისა და განვითარების შესახებ მეცნიერებად სახელიდებოდა.
- „სოციოლოგიური სკოლების ეპოქა“, როდესაც სხვადასხვა სკოლის სახით წარმოდგენილი სოციოლოგიური აზროვნება

საკუთარი კონცეფციისა და კვლევის საგნის განსაზღვრას ცდილობდა.

- XX ს-ის დამდეგი – კონკრეტული სოციოლოგიური გამოკვლევების დასაწყისი.

შესაძლებელია ამ ქრონოლოგიისათვის სოციოლოგიის თანამედროვე პერიოდის მიმატებაც, რომელიც ამერიკაში მეორე მსოფლიო ომამდე, ევროპაში კი ომის შემდგომი დროიდან იწყება. ამ დროის ამერიკულ სოციოლოგიაში არაერთი კაშკაშა ვარსკვლავის სახელია ცნობილი, რომელთა შორისაც არიან პიტირიმ სოროკინი, ტალკოტ პარსონსი, რობერტ მერტონი და სხვები.

„პიტირიმ სოროკინი რთული და რაღაცით პარადოქსული ადამიანი იყო. ის ზუსტად გრძნობდა დროის კონფლიქტებს და მათ სწორად ფორმულირებას ახერხებდა. პედაგოგიური და სასწავლო-სამეცნიერო საქმიანობით მან დიდი წვლილი შეიტანა ჰარვარდის უნივერსიტეტში სოციოლოგიის ფორმირების საქმეში. სოციოლოგიის კორიფე – პარსონსი მისი კოლეგა იყო, ხოლო „მისტერ სოციოლოგია“ – მერტონი – მოწაფე. პიტირიმ სოროკინი – ეს იყო „დიადი ადამიანი“. ამგვარად მოიხსენიებდა სოროკინს ჰარვარდის უნივერსიტეტის გაზეთი.

პ. სოროკინი რუსული წარმომავლობის დიდი ამერიკელი სოციოლოგია. იგი 1922 წლის 26 სექტემბერს რუსული ინტელიგენციის სხვა ცნობილ წარმომადგენლებთან ერთად პეტერბურგიდან გაასახლეს და ე. წ. „ფილოსოფიური გემით“ გაემგზავრა. მცირე ხნით იყო ბერლინში, შემდეგ აშშ-ში გამგზავრებამდე ცხოვრობდა ჩეხეთში. 1923 წელს ჩავიდა აშშ-ში. კითხულობდა ლექციებს აშშ-ის სხვადასხვა კოლეჯსა და უნივერსიტეტში. 1930 წელს გახდა აშშ-ის მოქალაქე. 1931 წელს ჰარვარდის უნივერსიტეტში დააარსა სოციოლოგიის ფაკულტეტი, რომელსაც 1942 წლამდე ხელმძღვანელობდა. 1931-1959 წლებში იყო ჰარვარდის უნივერსიტეტის პროფესორი. ამერიკის სოციოლოგთა ასოციაციის პრეზიდენტი (1965 წ). გარდაიცვალა 1968 წელს.

პ. სოროკინის ძირითადი ნაშრომებია: „სოციოლოგიის სისტემა.“ ორტომეული (1920); „დანაშაული და შურისძიება, სოციოლოგიური ეტიუდი საზოგადოებრივი ქცევისა და მორალის ძირითად ფორმათა შესახებ“ (1914); „სოციალური და კულტურული დინამიკა“ – აღიარებულია სოციოლოგიის კლასიკურ ნაშრომად, ოთხი ტომი (1937-1941); „რევოლუციის სოციოლოგია“ (ახალი გამოცემა 2005); „სოციალური მობილობა“ (ახალი გამოცემა 2005); „სამართლის

ზოგადი თეორიის ელემენტარული საკითხები” (ახალი გამოცემა 2009); „რუსეთის თანამედროვე მდგომარეობა” (1923); „რუსი ერის ძირითადი ნიშნები მეოცე ასწლეულში” (1967); „ჩვენი დროის კრიზისი” (1914); საინტერესოა აგრეთვე მისი სტატია „ლენინი – ფანატიკოსი და სოციალური ექსტრემისტი.” 1963 წელს აშშ-ში გამოიცა მისი ავტობიოგრაფიული ხასიათის ნაშრომი „გრძელი გზა.” მისი მოწაფეები იყვნენ მსოფლიოში ცნობილი და აღიარებული სოციოლოგები: მერტონი, პარსონსი, მილსი. მიმოწერა ჰქონდააინშტაინთან, ჯ. კენედისთან, ა. ტოინბისთან, ა. შვაიცერთან.

თავს „ემპირიულ პოზიტივიზმს” მიაკუთვნებდა. არის სოციო-კულტურულ ცვლილებათა და სოციალური მობილობის თეორიის ავტორი. მსოფლიო ისტორიული პროცესი ესმოდა, როგორც კულტურის ძირითადი ტიპების ციკლური ცვალებადობა, რომლის საფუძველიც სიმბოლოთა დაღირებულებათა ინტეგრირებული სისტემაა. სოროკინმა დიდი ყურადღება დაუთმო თანამედროვე კულტურის კრიზისის პრობლემის კვლევას; კულტურის კრიზისიდან თავის დაღწევის საშუალებად მან „რელიგიური იდეალისტური კულტურა” მიიჩნია. ამიტომაც მისი სოციოლოგიის ამოსავალ პრინციპად ითვლება „იდეაციონალური კულტურის” ცნება, რომლისთვისაც ზნეობის პრიმატია პრიორიტეტული. მის მიხედვით, სოციოლოგიის საგანია სხვადასხვა ისტორიულ და კულტურულ ვითარებაში მოქმედი სოციალური ჯგუფების ურთიერთობის შესწავლა. იგი მრავალმხრივ საინტერესო მოაზროვნეა. მისი იდეები სიცოცხლისუნარიანია არა მხოლოდ სოციოლოგიის, არამედ ფილოსოფიის, ისტორიის, კულტუროლოგიის, სამართლის, ეთიკისა და ხელოვნების სფეროებში.

პ. სოროკინი ერთ-ერთი პირველია, ვინც კრიტიკულად აფასებს რუს ერს. მუდმივად ოპოზიციონერს, ინტელიგენციის სხვა წარმომადგენლებისაგან განსხვავებით, ეყო გამბედაობა, რომ ჯერ კიდევ 1917 წელს ავისმომასწავებელი დიაგნოზი დაესვა საკუთარი ერისათვის – „რუსეთი ავადმყოფია!” ამ ავადმყოფობას ბოლშევიზმი ჰქვია. სოროკინის ეს სტატია კვლავაც აქტუალურია იმდენად, რამდენადაც რუსეთი ამ ავადმყოფობისაგან ჯერ კიდევ არ განკურნებულა, მეტიც: უბედურება, ის არის, რომ მას არ სურს, ამ ავადმყოფობას თავი დააღწიოს.

ჰარვარდის სკოლის სოროკინის მიერ მოპოვებული დამსახურებისა და დიდების განმტკიცებასა და აღზევებას შეუწყო ხელი სოროკინის მიერ პარსონსის მოწვევამ. ამ დროიდან პარსონსი

ამერიკული სოციოლოგიის გავლენიან ფიგურად იქცა. ტალკოტ პარსონსი (1902-1979) „სოციალური მოქმედების თეორიის“ ავტორია. თავის მოწაფე რობერტ მერტონთან ერთად იგი სტრუქტურული ფუნქციონალიზმის უდიდესი წარმომადგენელია. ჰარვარდის სკოლის ლიდერის პოზიციებზე პარსონსმა თავისი უფროსი კოლეგა, სოროკინი შეცვალა - მისი თანამდებობა - სოციოლოგიის დეპარტამენტის ხელმძღვანელი - დაიკავა. მოწაფე-მასწავლებლის გულთბილი ურთიერთობა სოციოლოგიის კორიფეების არცთუ კეთილმოსურნე დებატებად გადაიქცა. ბოლოს სოროკინი იდეების მოპარვასაც კი აბრალებდა პარსონსს.

ჰარვარდის უნივერსიტეტის სოციოლოგიის პროფესორებს შორის სოციოლოგიის ერთ-ერთი გავლენიანი წამომადგენელი ტალკოტ პარსონსია. იგი თავისი „სოციალური მოქმედების თეორიითა“ ცნობილი, რომელზეც ვებერის, დიურკემისა და ზიმელის გავლენა აშკარაა. მისი სოციოლოგიური თეორიები დივიდუალური და სოციალური მოქმედების მექანიზმებს აღწერს, რომელსაც პარსონსი ურთიერთქმედებათა სისტემის სახეს აძლევს. ამისათვის მან სოციალური სისტემის მოდელი შეიმუშავა, რომელშიც მოქმედების სუბიექტი საკუთარ მოთხოვნილებასა და მოლოდინს სხვათა მოთხოვნილებასა და მოლოდინს უთავსებს, ხოლო, თავის მხრივ, ეს მოთხოვნილება და მოლოდინი ღირებულებათა ზოგად მოდელზეა ორიენტირებული. სოციალური მოქმედება გულისხმობს: 1) მოქმედების სუბიექტს (აგენტს), 2) მოქმედების მიზანს, 3) სამოქმედო სიტუაციას, რომლის პირობას სუბიექტის მიერ კონტროლირებადი საშუალებები მიეკუთვნება, 4) სუბიექტის ნორმატიულ ორიენტაციას ანუ სუბიექტის მიერ იმ საშუალებათა არჩევანს, რომლებიც ყოველ მოცემულ სიტუაციაში მიზნის მისაღწევადაა გამოსადეგი. ამ ოთხი ნიშნის გარეშე, პარსონსის აზრით, გაჭირდებოდა მოქმედების, როგორც ასეთის, რაციონალური აღწერა. პარსონსის ძირითადი სოციოლოგიური კონცეფციის მიხედვით, მოქმედება ყოველთვის სისტემას ქმნის, რომლის ანალიზიც სოციალური მეცნიერების უპირველესი ამოცანაა. ამ ამოცანის შესასრულებლად პარსონსმა ისეთი რთული მოდელი ააგო, რომ სოციოლოგთა დაუცხრომელი კრიტიკა დაიმსახურა. თუმცა ის, რაც პარსონსთან დაკავშირებით აღვნიშნეთ, იმაზე მიუთითებს, რომ სოციოლოგიამ დამოუკიდებელ მეცნიერებად ფორმირებამდე განვითარების ძალზე რთული გზა განვლო.

ჰარვარდის სკოლის ცნობილი წარმომადგენელია სოციოლოგი ჯორჯ ჰომანსიცი (1910-1989), რომელიც „სოციალური გაცვლის თეორიის“ ავტორია. ჰომანსს ეკუთვნის სოციალური ჯგუფის სისტემური ანალიზის მთელი რიგი ამოსავალი პრინციპების ფორმულირება. მასვე ეკუთვნის იდეა სოციოლოგიური ცოდნის ერთიანობის შესახებ, რომლის მიხედვითაც, არც ბურჟუაზიული, არც კომუნისტური და არც სხვა ტიპის სოციოლოგია არ არსებობს, ობიექტურად სოციოლოგიური ცოდნა ერთიანია ყველგან.

კოლუმბიის უნივერსიტეტი სოციოლოგთა ყურადღების ცენტრად სოციოლოგიის კლასიკოსმა, რობერტ მერტონმა (1910-2003) აქცია. იგი სოროკინისა და პარსონსის მოწაფე იყო, „ამერიკის სოციოლოგიური ასოციაციის პრეზიდენტი“ (1957 წ.), კოლუმბიის უნივერსიტეტის საპატიო პროფესორი. იგი ერთადერთი სოციოლოგია, რომელიც სოციოლოგიაში შეტანილი წვლილისათვის შეამკეს ტიტულით – *მისგეჩ სოციოლოგია*. განუზომელია მისი წვლილი თეორიული სოციოლოგიის, სოციოლოგიური კვლევის მეთოდოლოგიის, თანამედროვე სოციოლოგიის ძირითადი ცნებებისა და კატეგორიების, მეცნიერების სოციოლოგიის, მედიცინის სოციოლოგიის, სოციალური სტრუქტურის, ბიუროკრატიის, სოციალური სტრატეფიკაციის, სოციალური დევიანტობისა და სხვა არაერთი საკვანძო პრობლემის ანალიზის საქმეში. იგი „საშუალო დონის სოციოლოგიური თეორიების“ ავტორია. მისი თაოსნობითა და ხელმძღვანელობით აშშ-ში 50-60-იან წლებში მრავალი სერიოზული და მასშტაბური ემპირიული სოციოლოგიური გამოკვლევა ჩატარდა. ცხოვრების ბოლო წლებში იგი სოციოლოგთა უფროსი თაობის წარმომადგენლებთან: კოზერთან და ბლაუსთან ერთად სტრუქტურული ფუნქციონალიზმის მეთოდოლოგიის აღორძინებას ცდილობდა, რომლის მეშვეობითაც თანამედროვე დასავლური სოციოლოგიის ხელახალი გააზრება სურდა. იგი ამერიკული სოციოლოგიის ერთ-ერთი ყველაზე საპატიო და ავტორიტეტული ფიგურაა, რომელმაც უდიდესი კვალი დააჩნია სოციოლოგიის განვითარებას არა მარტო აშშ-ში, არამედ - მთელ მსოფლიოში.

რობერტ მერტონთან ერთად კოლუმბიის სკოლის გამოჩენილი წარმომადგენლები არიან: რობერტ მორისონ მარკ-აივერი (1882-1907), სოციოლოგი და პოლიტოლოგი, რომელმაც დიდი წვლილი შეიტანა ამერიკაში მშრალი ემპირიზმისაგან სოციოლოგიის გამოყვანის საქმეში, იგი სოციალური ინტერესების ტიპოლოგიით

არის ცნობილი; ფსიქოდრამისა და სოციომეტრიის მამამთავარი – იაკობ ლევი მორენო (1892-1974); პოლ ლაზარსფელდი (1901-1976), რომელმაც მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა სოციოლოგიაში მათემატიკური მეთოდების გამოყენებისა და დანერგვის საქმეში. კოლუმბიის სკოლის წარმომადგენლად ითვლება „რადიკალური სოციოლოგიის“ წარმომადგენელი, სოციოლოგიური წარმოსახვის თეორიის ავტორი, ჩარლზ რაით მილსი.

სოციოლოგიის სხვადასხვა მიმართულებისა და პრობლემის დამუშავებაში მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანეს სოციოლოგიის კლასიკოსთა მოწაფეებმა, რომელთა შორისაც გამორჩეულია ვებერის მოწაფე, ცოდნის სოციოლოგიის ფუძემდებელი კარლ მანჰაიმი.

მანჰაიმის სოციოლოგიის ინტერესის საგანი იმის გარკვევა იყო, თუ რა გავლენას ახდენს სოციალური სიტუაციების ცვლილება სულიერ სამყაროზე. მანჰაიმის მიერ სწრაფადცვალებად სოციალურ სინამდვილეში სოციალური ჯგუფების ბედის შესწავლა შემდგომ ახალი სოციოლოგიური იდეებისა და თეორიების საფუძველი გახდა.

XX საუკუნის სოციოლოგიის კორიფეებს მიეკუთვნება „საზოგადოების სისტემური თეორიის“ შემქმნელი ნიკლას ლუმანიც (1927-1998), რომლის 77 წიგნი და 250-ზე მეტი სტატია თანამედროვე საზოგადოების მწვავე პრობლემებს ეხება. მის ნააზრევს უდიდესი მნიშვნელობა აქვს თანამედროვე კომუნიკაციისა და მედიის სოციოლოგიისათვის. სოციალურ თეორიასა და პრაქტიკაში საყურადღებოა თანამედროვე გერმანელი ფილოსოფოსის, პეტერ სლოტერდაიკის (დაიბადა 1947 წ.) მოღვაწეობაც. თანამედროვე სოციოლოგიის წარმომადგენლები არიან: მ. ჰორკჰაიმერი, თ. ადორნო, ი. ჰაბერმასი, ვ. ბენიამინი და სხვ.

თანამედროვე სოციოლოგიას არაერთი ცნობილი წარმომადგენელი ჰყავს: ბრიტანელები ედვარდ ვესტერმარკი (1886-1939), ალფრედ რეჯინალდ რედკლიფ-ბრაუნი, ბრონისლავ მალინოვსკი (სოციალური ანთროპოლოგიის წარმომადგენლები), ჩედი ჰოლსი, რალფ დარენდორფი და ჯონ ვესტერგარდი. ენტონი გიდენსი მსოფლიოში „სტრუქტურაციის თეორიითა“ ცნობილი (ტერმინი „სტრუქტურაცია“, რომელიც საუცხოოდ ჟღერს და „სტრუქტურის შექმნას“ ნიშნავს, მან ცნობილი ფრანგი ფსიქოლოგის, ჟან პიაჟეს შრომებში აღმოაჩინა). გიდენსმა ბრიტანული სოციოლოგია აქამდე არნახულ სიმაღლემდე აიყვანა. გიდენსს ოპონირებას უწევს

ოქსფორდის უნივერსიტეტის პროფესორი, დ. მოლდტორპი – ემპირიული ტრადიციებისა და კვლევის რაოდენობრივი მეთოდოლოგიის უპირატესობის მომხრე. იგი ბრიტანული საზოგადოების პროფესიული სტრუქტურის შესახებ ბრწყინვალე სოციოლოგიური გამოკვლევის ავტორია;

სოციოლოგიის პოსტდიურკემისეული პერიოდიდან გამორჩეულია ედმონდ გობლოს (1858-1935) 1925 წელს გამოცემული წიგნი: „სოციოლოგიური ეტიუდი თანამედროვე ფრანგული ბურჟუაზიის შესახებ,” რომელშიც ფრანგული საზოგადოების სოციალური სტრუქტურის აქტუალური საკითხებია გაანალიზებული. დიურკემის გარდაცვალების შემდეგ მის მიერ შექმნილმა სოციოლოგიურმა სკოლამ არსებობა განაგრძო, მაგრამ ადრინდელი აქტიურობითა და პოპულარობით აღარ გამოირჩეოდა. ამ სკოლის ტრადიციების შენარჩუნებაში დიდი წვლილი შეიტანეს მისმა მოწაფეებმა: მარსელ მოსმა (1872-1950) (იგი დიურკემის ახლო ნათესავიც იყო) და მორის ჰალბვაკრმა (1877-1945); მოსმა დიურკემის მიერ დაარსებული ჟურნალის გამოცემის გაგრძელება სცადა. მონაწილეობდა პარიზის უნივერსიტეტში ეთნოლოგიის ინსტიტუტის შექმნაში, იყო ჟორესის მიერ დაარსებულ გაზეთ Humanite-ს თანამშრომელი და 1906 წელს კორესპონდენტის რანგში რუსეთშიც იმყოფებოდა. მორის ჰალბვაკრი გვიან შეუერთდა ჯგუფ Lanne Sociologique-ს (იგულისხმება დიურკემის მიერ დაარსებული პირველი სოციოლოგიური ჟურნალის - „სოციოლოგიური წელიწდეულის“ - გარშემო შემოკრებილი სოციოლოგები). მის სიცოცხლეში თანამედროვეებს არც ერთი მისი ნაშრომი არ უღიარებიათ. გარდაცვალების შემდეგ კი გაირკვა, რომ იგი ახალი სოციოლოგიური კონცეფციის – კოლექტიური მეხსიერების თეორიის - ავტორი ყოფილა. ის 1944 წელს სორბონის უნივერსიტეტმა ახლად შექმნილი სოციალური ფსიქოლოგიის კათედრის ხელმძღვანელად აირჩია, თუმცა 1945 წელს ნაცისტებმა დააპატიმრეს და ბუხენვალდის საკონცენტრაციო ბანაკში გაგზავნეს, საიდანაც აღარ დაბრუნებულა. მისი წიგნი „სოციალური კლასები და მორფოლოგია“ 1970 წელს ხელახლა გამოიცა საფრანგეთში. II მსოფლიო ომის შემდგომ ფრანგულ სოციოლოგიაზე საგრძნობლად იმოქმედა ფრანგულმა ეგზისტენციალიზმმა და მარქსიზმმა (ე. წ. დასავლური მარქსიზმი). ამ პერიოდის ანუ (II მსოფლიო ომის შემდგომი) პირველი თაობის სოციოლოგები არიან: კ. ლევი-სტროსი – ფუნქციონალისტური მიმართულების წარმომადგენელი, სტრუქტურულ ლინგვისტიკაზე დაყრდნო-

ბით სოციალურ-ანთროპოლოგიური კვლევებით იყო დაკავებული; ჟ. ფრიდმანი – ინდუსტრიული სოციოლოგიის პრობლემათა კვლევის ინიციატორი საფრანგეთში; ჟ. სტეტცელი – დიდი როლი შეასრულა საფრანგეთში საზოგადოებრივი აზრის კვლევის საქმეში; საყურადღებოა მისი 1957 წელს დაწერილი სტატია „სოციოლოგია საფრანგეთში.“ ამ თაობის სოციოლოგებს შორის გამორჩეული ფიგურაა რაიმონ არონი. მან მიაღწია იმას, რომ 1958 წელს უმაღლესი განათლების ფრანგულ სისტემაში შემოიღეს სოციოლოგიის დიპლომი – Licence de Sociology. საინტერესო გამოკვლევები აქვს არონს თეორიული სოციოლოგიისა და, განსაკუთრებით, პოლიტიკური სოციოლოგიისა და ინდუსტრიული სოციოლოგიის სფეროში. ომის შემდგომი „პირველი თაობის სოციოლოგებმა“ მყარი მეცნიერული საფუძვლები შექმნეს მომდევნო, ე. წ. „მეორე თაობის“ სოციოლოგებისათვის, რომელთა შორისაც გამოირჩევიან: მ. კროზე, ა. ტურენი, ა. მენდრასი, ჟ. რეინო, ე. დე დემპრი. სოციოლოგიური ინიციატორი მათ ამერიკაში მიიღეს.

სოციოლოგიის თანამედროვე წარმომადგენელთა შორის გავლენიანი ფიგურააპიერ ბურდიე (1930-2002). ბურდიეს არ მოიხსენიებენ “მეორე თაობის” ფრანგ სოციოლოგთა შორის, რადგან ალიარების პიკს ამერიკაში მიაღწია. იგი პარიზში სოციალურ მეცნიერებათა უმაღლესი სკოლის დირექტორი იყო 1960 წლიდან, არონის გადადგომის შემდეგ კი - ევროპული სოციოლოგიური ცენტრის დირექტორი. 1970 წლიდან განათლებისა და ხელოვნების სოციოლოგიის პრობლემებს იკვლევდა. 1975 წელს გამოსცა წიგნი „განსხვავებანი,” 1980-იან წლებში კი „Homo Academicus“-ი, „ენა და სიმბოლური ძალაუფლება,” 2000 წელს – „პასკალიანური განაზრებანი.” იგი თანამედროვე სოციოლოგიაში ახალი იდეების სინთეზირების დიდოსტატია, ავითარებდა ინტერესის თეორიაზე აგებულ მოძღვრებას ადამიანისა და საზოგადოების შესახებ.

XX საუკუნის სოციოლოგიაში ერთ-ერთი ყველაზე გავლენიანი ფიგურაა ირვინგ გოფმანი (1922-1982), ამერიკის სოციოლოგთა ასოციაციის პრეზიდენტი (1982 წ.), ჰერბერტ ბლუმერის მოწაფე, კალიფორნიის ბერკლის უნივერსიტეტის სოციოლოგიის პროფესორი, „დრამატურგიული ანალიზის თეორიის,” – სცენისა და სოციალური ურთიერთქმედების იგივეობის სოციოლოგიური თეორიის – ავტორი, „ყოველდღიურობის სოციოლოგიის“ თეორეტიკოსი. მისი წიგნი „ყოველდღიურ ცხოვრებაში საკუთარი თავის სხვებისადმი წარდგენა“ XX საუკუნის საუკეთესო წიგნების ათეულში შევიდა.

ძალზე პროდუქტიული აღმოჩნდა მისი დრამატურგიული მიდგომა ემპირიულ სოციოლოგიურ გამოკვლევებში.

გოფმანის მოღვაწეობის პერიოდს დაემთხვა ე. წ. „ყოველდღიურობის სოციოლოგიის“ ბუმი ამერიკაში (XX საუკუნის 70-80-იანი წლები). ამ სფეროში ამერიკული სოციოლოგიის ერთ-ერთი ავტორიტეტული ფიგურაა ალფრედ შუტცი (1899-1959), „ფენომენოლოგიური სოციოლოგიის“ მამამთავარი. ნაცისტებისგან გამოქცეული შუტცი 1939 წელს ავსტრიიდან ამერიკაში ჩავიდა. მისი წიგნი „სოციალური სამყაროს ფენომენოლოგია“ 1923 წელს პირველად გერმანიაში დაიბეჭდა, ინგლისურ ენაზე კი 1967 წელს ითარგმნა. მან უდიდესი ზეგავლენა მოახდინა თანამედროვე ამერიკულ სოციოლოგიურ თეორიაზე. ამერიკაში ახალჩასულმა შუტცმა ნიუ-იორკის „სოციოლოგიურ გამოკვლევათა ახალ სკოლაში“ დაიწყო მუშაობა. განუზომლად დიდია მისი წვლილი არა მარტო ფენომენოლოგიური სოციოლოგიის, არამედ - ეთნომეთოდოლოგიის განვითარებაშიც. იგი ედმუნდ ჰუსერლის ფენომენოლოგიას ეყრდნობოდა. ჰუსერლი ტრანსცენდენტური მე-ს შემეცნებაზე იყო ორიენტირებული. ამ თეორიაზე დაყრდნობით, შუტცი იმსაშუალებებს იკვლევდა, რომელთა მეშვეობითაც ადამიანები „აღწევენ“ სხვის ცნობიერებაში. იგი განსაკუთრებულ ყურადღებას ინტერსუბიექტურობაზე ამახვილებდა. მთელ სინამდვილეს შუტცი წარმოიდგენდა სოციალური ცხოვრების – ყოველდღიური ცხოვრებისეული სამყაროს - ასპექტებად.

ფენომენოლოგიური ცნებითი აპარატის სირთულე მიუწვდომელს ხდიდა შუტცის თეორიის მრავალ ფუძემდებლურ დებულებას. იგი რთულ და ძნელად გასაგებ სოციოლოგიურ თეორიათა რიცხვს მიეკუთვნება. შუტცის თეორია სხვა ავტორთა მიერ დაწერილ ნაშრომთა საშუალებით აღწევდა დაინტერესულ მკითხველამდე. ამასთან დაკავშირებით საინტერესოა ის ფაქტი, რომ 1967 წელს ამერიკელმა სოციოლოგებმა პიტერ ბერგერმა და თომას ლუკმა-ნმა ერთობლივი ნაშრომი გამოსცეს, სახელწოდებით: „რეალობის სოციალური კონსტრუირება“, რომელმაც იმით დაჩრდილა შუტცის ნაშრომები, რომ მასში სოციოლოგიური ფენომენოლოგიის დიდი წარმომადგენლის იდეები ყველასათვის გასაგებ ენაზე იყო გადმოცემული. ამასთან, იგი ჰარმონიზებული იყო თანამედროვე სოციოლოგიის ძირითად პარადიგმებთან.

შუტცი დიდად ზემოქმედებდა თავის მოწაფეებზე, რომელთაგან გამორჩეულია ეთნომეთოდოლოგიის თეორეტიკოსი, ჰაროლდ

გარფინკელი (დაიბადა 1917 წელს), კალიფორნიის უნივერსიტეტის ემერიტუს პროფესორი (გარდაიცვალა 2011 წლის 21 აპრილს). სანამ შუტცს დაემონაფებოდა, იგი პარსონსთან სწავლობდა. ამიტომაც მისი სოციოლოგიური კონცეფცია პარსონსისა და შუტცის ნააზრევის სინთეზირების საფუძველზე შეიქმნა. დიდი აღიარებამოუტანა გარფინკელს მისმა ნაშრომმა „გამოკვლევები ეთნომეთოდოლოგიაში.“ დღეს ეს თეორია მნიშვნელოვან როლს ასრულებს თანამედროვე სოციოლოგიაში. თითქმის შეუძლებელია სოციოლოგიის ისეთი სახელმძღვანელოს პოვნა, რომელშიც ამ თეორიას არ ახსენებენ.

1970-იანი წლებიდან ამერიკა მოგვევლინა ფემინისტური მოძრაობებისა და გენდერის სოციოლოგიის სამშობლოდ, რაც ე. წ. „ახალი ტალღის“ ფემინისტური გამოწვევებით იყო განპირობებული. ფემინიზმის თანამედროვე თეორეტიკოსებს შორის მნიშვნელოვანია არიანა რიჩის, ნენსი ჩოდროუს, ჯესიკა ბენჯამინის და სხვათა საქმიანობა.

ამერიკული სოციოლოგიის წიაღში წარმოიშვა მიკროსოციოლოგია, რომლის გამოჩენილი წარმომადგენელიცაა მორენო. მორენოს სოციომეტრია სოციოლოგიაში სრულიად ახალ საფეხურად მიიჩნეის. მართლაც, ფასდაუდებელია მისი როლი მცირე სოციალური ჯგუფების შესწავლის საქმეში, რაც იმაზე მიანიშნებს, რომ ზოგად-თეორიულ პრობლემებთან ერთად სოციოლოგიის ყურადღების ცენტრში მიკროპრობლემები – მარტივ სოციალურ სისტემათა ანალიზიც – მოექცა.

დღეისათვის ამერიკულ სოციოლოგიაში პოპულარული სოციოლოგიური თეორიების მიზანია სოციოლოგიური ანალიზის სხვადასხვა დონის სინთეზირებით ახალი ინტეგრირებული სოციოლოგიური პარადიგმის შემუშავება, რომლის მაგალითიცაა ჯეფრი ალექსანდერის „მრავალგანზომილებიანი სოციოლოგია“ (1983 წ.). მისი მსგავსი შეხედულებებით გამოირჩევიან ნორბერტ უილი, ჯეიმზ კოულმანი და ალენ ლისკი. ძირითადი პრობლემა ამ შემთხვევაში სოციალური სტრუქტურისა და სოციალური მოქმედების ინტეგრაციაა. თანამედროვე ამერიკულ სოციოლოგიაში პოპულარულია თანამედროვეობის, პოსტთანამედროვეობისა და პოსტ-პოსტთანამედროვეობის სოციოლოგიური კონცეფციებიც: ინფორმაციული საზოგადოების თეორია – მაგალითად, დენიელ ბელი; რაციონალური არჩევანის თეორია; მომხმარებლური საზოგადოების თეორია და მრავალი სხვა. მნიშვნელოვანი ყურადღება ექცევა პოლიკულტურულ, ე. წ. Queer თეორიებს (არასასურველ,

უცნაურ და საეჭვო თეორიებს), რომელთა პრობლემატიკაც სექსუალური უმცირესობებისა და მსგავსი პრობლემების კვლევაა. სოციოლოგიური თეორიების მსგავსი ხასიათი მეტწილად განსაზღვრავს თანამედროვე ემპირიული სოციოლოგიური კვლევების ძირითად ტენდენციებს. შესაბამისად, გაჩნდა ე. წ. „**პოპსოციოლოგია**“, როდესაც სოციოლოგიური გამოკვლევებით არაპროფესიონალები, არასოციოლოგები არიან დაკავებული. ბოლო დროს მომრავლდა და მოდური გახდა არასოციოლოგების მიერ დაწერილი ტექსტები; გამოჩნდნენ სოციოლოგ-პუბლიცისტები და სოციოლოგ-ჟურნალისტები, მაგალითად, რ. იაკობი, დ. რისმენი და სხვები. ყოველივე ეს თანამედროვე დასავლურ საზოგადოებაში შესაძლოა სოციოლოგიის პოპულარობას დავაბრალოთ, მაგრამ მთავარი დამნაშავე პოსტკლასიკური ეპოქაა, რომელშიც სოციოლოგია მუდმივად ტრანსფორმირდება.

სოციოლოგიის ფუძემდებელთა და ძველი და ახალი თაობის წარმომადგენელთა ზემოთ მოყვანილი რიგისათვის კიდევ არაერთი საინტერესო სახელის მიმატებაც შეიძლება. მაგ., პიოტრ შტომპკა, ულრიხ ბეკი, მანუელ კასტელსი, ნეილ სმელზერი, ჯონ მასიონისი და მრავალი სხვა.

57. პოსტთანამედროვე სოციოლოგია

დღეს უკვე აღარავინ დავობს იმაზე, რომ პოსტკლასიკური, პოსტთანამედროვე ეპოქა დამდგარა, რომელიც არაერთი უცნაურობით გამოირჩევა. ამ პროცესის ერთ-ერთი პირველი მაცნე ფრიდრიხ ნიცშე იყო, რომელმაც თამამად განაცხადა ღმერთის სიკვდილის შესახებ. ღმერთის სიკვდილი ადამიანის სიკვდილსაც ნიშნავდა, მაგრამ დამცრობილსა და დამდაბლებულს, ფუფუნებას, კომფორტსა და ყოველდღიურ ცხოვრებისეულ წვრილმანებს გამოდევნებულ კაცობრიობას, ნიცშეს ამ ნათქვამისათვის სათანადო ყურადღება არ მიუქცევია. საბოლოოდ კი, ყოველივე იმით დამთავრდა, რომ ღმერთის მკვლელმა კაცობრიობამ ადამიანიც მოკლა (ბოდრიარი). თუკი XX საუკუნე ღმერთის სიკვდილით გამოირჩევა, XXI საუკუნის მარკერი ადამიანის სიკვდილია.

შექმნილ რეალობას კარგად ესადაგება ნიცშეს მიერ აზროვნების სისტემური წესის უარყოფა და, მის ნაცვლად, ფრაგმენტაციული დისკურსი, აფორისტული მაქსიმებითა და სენტენციებით ოპერირება; ღირებულებათა რადიკალური გადაფასება და ონტო-

ლოგიური ნიჰილიზმი; აბსოლუტური ქეშმარიტების უარყოფა და რაციონალური აზროვნების (კანონმდებელი გონების) ინტერპრეტაციით (ინტერპრეტაციული გონებით) ჩანაცვლება; ნიცშეს ამგვარი მსოფლმხედველობიდან არც ისე შორი მანძილია დერიდას დეკონსტრუქციამდე.

ნიცშეს შემდეგ ჰაიდეგერია ის, ვინც ხელსაყრელ ინტელექტუალურ სივრცეს ქმნის პოსტთანამედროვე აზროვნებისათვის. ამ შემთხვევაში ვგულისხმობთ მის გონების კრიტიკას, რომლის მიხედვითაც, გონება ინსტრუმენტული და პრაგმატული გახდა. ამგვარი გონების უმაღლესი ფორმა ტექნიკაა, რომელიც ჰუმანიზმისათვის ადგილს აღარ ტოვებს. ჰუმანიზმის ჰორიზონტზე ბარბაროსობა ჩნდება. ამ შემთხვევაში ჰაიდეგერს ბევრი რამ დაეჯერება, რადგანაც პოსტთანამედროვე საზოგადოებაში დეჰუმანიზაცია რეალური ფაქტია.

სოციალური თვალსაზრისით, პოსტთანამედროვე საზოგადოება იგივე მომხმარებლური საზოგადოებაა. მისი ძირითადი ნიშნები პრაგმატიზმი, მერკანტილიზმი და ცინიზმია. პოსტმოდერნმა ადამიანთა ცნობიერებაში კულტურული პარადიგმების ტრანსფორმირება გამოიწვია. პოსტთანამედროვე ადამიანმა არა მხოლოდ უარი თქვა ქეშმარიტებაზე, არამედ ბუნდოვანი და გაუგებარი გახდა მისი სტატუსი; მან დიადი და ამალღებულის, მორალური და რელიგიური, ეგზისტენციალური მიზნებისადმი ინტერესი დაკარგა. კულტურა - მასკულტურად, შინაარსიანი და საზრისიანი ცხოვრება ცარიელ, ეფემერულ და ვირტუალურ რელობად გადაიქცა, რომელმაც ადამიანი სინამდვილეს მოწყვიტა. საზოგადოება სპექტაკლის საზოგადოება გახდა, რომელიც რეკლამისა და მედიის ტოტალურ ძალაუფლებას ემონება. რეალური პოლიტიკა - პოლიტექნოლოგიებმა, ხოლო საზოგადოების ისტორიული განვითარება შოუხელისუფლებამ შეცვალა; ამ ტიპის საზოგადოებაში ყველაფერი - სექსუალური ცხოვრებით დაწყებული და ფეხბურთით, პოლიტიკითა და მეცნიერებით დამთავრებული - თეატრალიზებულია. ამიერიდან მეცნიერება და პოლიტიკა აღარ არის ადამიანის სერიოზული საქმიანობა. ნამდვილი მეცნიერი ან პოლიტიკოსი ის არის, ვინც კარგ შოუსა და სანახაობას მოიფიქრებს. ამიტომაც თანამედროვე სამეცნიერო და პოლიტიკური ბატალიები რევოლუციებით არ სრულდება. გართობაზე ორიენტირებული კარნავალური მეცნიერება და პოლიტიკა რევოლუციური გარდაქმნებისაგან შორს დგას. ასეთ ვითარებაში პოლიტიკა - ტრანსპოლიტიკად, მეცნიე-

რება - ტრანსმეცნიერებად, საზოგადოება კი ტრანსსაზოგადოებად გადაიქცევა. ყოველივე ეს პოსტთანამედროვე სოციოლოგიის შესაწვლის საგანი ხდება.

XX საუკუნის 80-90-იანი წლებიდან სოციოლოგიაში ცენტრალურ ადგილს პოსტმოდერნისტული კონცეფციები იკავებს, რაც მოდერნისტული პროექტების წარუმატებლობას მოჰყვა. ამ დროიდან სოციოლოგიურ თეორიებს საფუძვლად დაედო, ძირითადად, ჟ. დერიდას, ჟ. ბოდრიარის, ჟ.ფ. ლიოტარის, მ. ფუკოს, ზ. ბაუმანის და ფრ. ჯეიმსონის იდეები. მათ მიაჩნიათ, რომ აზროვნების კლასიკური რაციონალისტური სოციოლოგიური პარადიგმა რეალობას არ შეესაბამება.

კლასიკური სოციოლოგიური თეორიები განმანათლებლობის ინტელექტუალურ მემკვიდრეობას ემყარება. ეს იდეები ვითარდება მარქსის, ვებერის, დიურკემისა და ზიმელის კონცეფციებში, დევეილის პრაგმატიზმსა და ჰაბერმასის სოციალურ თეორიაში. ყოველი მათგანი ურთიერთდაკავშირებულია. მათი პირველი შემკავშირებელი მეცნიერებისა და ტექნიკის განვითარებაა, მეორე - განმანათლებლობიდან მომდინარე გონების პრიმატი და მისი შესაბამისი რაციონალური მოქმედება, ხოლო მესამე ფაქტორი, რომელიც მათ ერთმანეთთან აკავშირებს, თავისუფლების, თანასწორობისა და სამართლიანობის იდეაა.

ლიოტარის აზრით, პოსტმოდერნიზმი ყველა სახის მეტანარაციას უარყოფს, და ამ ტოტალობის ადგილს ცალკეულ თეორიებს უთმობს. ამ შემთხვევაში ის დიდ ყურადღებას სოციალურ ტრანსფორმაციებზე ამახვილებს. პერსპექტივაში პოსტმოდერნიზმი მარქსის, ვებერის და სხვა დეტერმინისტული მოდერნისტული თეორიების ანტიპოდაა. ის ვერ ეგუება ისტორიის სწორხაზოვან პროცესად განხილვას და განმანათლებლობის იდეას იმის შესახებ, რომ ადამიანურ პრობლემებს მეცნიერება და ტექნოლოგიები წყვეტს. პოსტმოდერნული მდგომარეობის ძირითადი ნიშნებია:

- არაიერარქიულობა: „პრივილეგირებული ცოდნისა“ და „ჭეშმარიტების“ ცნებები აზრს კარგავს და მათ ადგილს ინტერპრეტაცია და სოციალური კონტექსტი იკავებს. ამიერიდან მეცნიერული ცოდნა სოციალურ და კულტურულ კონტექსტზეა დამოკიდებული. ჭეშმარიტებაც კონტექსტუალურად ესმით. მეცნიერული ჭეშმარიტების ობიექტურობა, როგორც ადეკვატური მეთოდის შედეგი, პოსტმოდერნულმა მეცნიერებამ გა-

- იგოსოციალურად მოცემული პერსპექტივის შედეგად.
- ფრაგმენტულობა: პოსტმოდერნიზმში მეცნიერება ცოდნის თანადათანობით დაგროვებას აღარ გულისხმობს. მის ადგილს ცოდნის ფრაგმენტულობა იკავებს. ცოდნა წარმოდგენილია, როგორც ლოკალური, სპეციფიკური, შემთხვევითი, „აქ და აშუამად“ მოცემული რეალობა და არავითარ შემთხვევაში - ზოგადი, კონტექსტისაგან თავისუფალი უნივერსალური კანონების კონსტატაცია. ამიტომ მეცნიერული ცოდნა პლურალურია. ცოდნის ფრაგმენტულობა რეალობის, როგორც ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი ელემენტების კრებულის, შესახებ პოსტმოდერნისტული ინტერპრეტაციაა.
 - კონსტრუქტივიზმი: პოსტმოდერნიზმში თავისთავად არსებული სამყაროს მოდელს სამყაროს, როგორც გარკვეული სოციალური პროცესებით განსაზღვრული სოციალური და ლინგვისტური კონსტრუქციების შედეგის, გაგება ენაცვლება. ეს მეცნიერების და მეცნიერის მიზნებს კარდინალურად ცვლის. ადრე მეცნიერს ობიექტური დამკვირვებლის და მკვლევრის პოზიცია ეკავა, ამიერიდან იგი ცოდნის კონსტრუირებაში „კონტექსტუალურადაა ჩართული“.

თავის ნაშრომში „პოსტმოდერნული მდგომარეობა“ ლიოტარმა აჩვენა, რომ ცოდნის, ენისა და დისკურსის რეორგანიზაცია მეცნიერული და ჰუმანიტარული მეტანარაციების გადახედვას უკავშირდება, რომლებიც, განმანათლებლობის დროიდან მოყოლებული, ტოტალური რეალობის ამხსნელ საშუალებებად გამოიყენებოდა. ლიოტარი აკრიტიკებდა ჰეგელისა და მარქსის მაკრომეცნიერულ სოციალურ თეორიას და „მცირე ნარაციებზე“ სვამდა აქცენტს. მისთვის მიუღებელი იყო პოზიტივიზმის უნივერსალური „კანონიერება“, რომელიც პროგრესის ინდუსტრიულ ნარაციას და ბუნებაზე ბატონობის იდეას უკავშირდებოდა. ფუკოს მსგავსად, ლიოტარიც ცოდნის ტრანსფორმაციის სხვადასხვა ასპექტს გამოყოფდა, სოციალურ ძალაუფლებასა და სამოქალაქო ადმინისტრაციაზე მათ გავლენას აღიარებდა.

პოსტმოდერნიზმის ერთ-ერთი მთავარი ნიშანი თეორიისა და პრაქტიკის ერთიანობაზე მოდერნისტული შეხედულების უარყოფაა. პოსტმოდერნისტები მძაფრად აკრიტიკებენ მოდერნისტული თეორიის ისეთ ბინარულ ოპოზიციებს, როგორებიცაა რაციონალური და ირაციონალური, იდეალიზმი და მატერიალიზმი, ტრადი-

ციული და თანამედროვე, შინაგანი და გარეგანი, კაპიტალიზმი და სოციალიზმი. ამ სახის ნებისმიერი დაყოფა მათთვის კატეგორიულად მიუღებელია.

პოსტმოდერნისტებისათვის მისაღებია ანტიტოტალისტური დემოკრატიული აზროვნების წესი. მათი აზრით, იდეაში სამეცნიერო და საგანმანათლებლო დაწესებულებები დემოკრატიულ ცვლილებებზე ორიენტირებული ადგილებია. დემოკრატიისადმი სიმპათიებით პოსტმოდერნიზმი ბოლომდე ვერ იცის მოდერნისტულ დისკურსს.

პოსტმოდერნისტების მიხედვით, მოდერნისტული აზროვნება ევროპოცენტრისტული და პატრიარქალურია. მისი თეორეტიკოსები აკრიტიკებენ რასიზმსა და სექსიზმს და დიდ ყურადღებას უთმობენ ქალთა ინტერესებს.

პოსტმოდერნისტები ამტკიცებენ, რომ სოციალური და პოლიტიკური დისკურსი ძალაუფლებისა და ბატონობის ცნებებს უკავშირდება. ეს იდეა არახალია. მისი ფესვები კლასიკურ სოციოლოგიურ თეორიასა და განათლების სოციოლოგიაშია. მარქსი მსჯელობდა იმაზე, თუ როგორ ზემოქმედებს იდეოლოგია მეცნიერებასა და განათლებაზე, მანჰაიმი - იდეოლოგიასა და უტოპიაზე, ბერგერს და ლუკმანს მიაჩნდათ, რომ ცნობიერება სოციალური კონსტრუქციაა, რომელიც ძალაუფლებასა და ბატონობას უკავშირდება. ლიოტარმა და ბოდრიარმა პოსტმოდერნისტულ თეორიაში საგანმანათლებლო დისკურსს გადახედეს. ისინი აქცენტს სვამდნენ პოსტმოდერნული სიტუაციის შესაბამის კულტურაზე, რომელიც ტრანსნაციონალური კორპორაციებისა და სამოქალაქო ადმინისტრაციის პოზიციების გამყარებას ემსახურება.

ცოდნის ზოგადი და კერძო ბუნების ახსნით პოსტმოდერნიზმი ამტკიცებს, რომ საერთო შრომა თავისუფალი აზროვნებით ხორციელდება. თავიანთ ბოლოდროინდელ ნაშრომებში ლიოტარი და ბოდრიარი შრომის ანალიზის მარქსისტულ და ნეომარქსისტულ ნარატივებს აკრიტიკებენ, რომლებიც პოსტმოდერნულ საზოგადოებაში გამოუსადეგარია.

პოსტთანამედროვე სოციოლოგიის წარმომადგენლები არიან: ჟან-ფრანსუა ლიოტარი - დიდი ნარატივების კრზისის, ცოდნის ლეგიტიმაციისა და პოსტმოდერნული მდგომარეობის თეორეტიკოსი; ჟაკ დერიდა - დეკონსტრუქციის თეორიის ავტორი; მიშელ ფუკო - ცოდნისა და ძალაუფლების, დისკურსის სოციოლოგიური თეორიისა და, საერთოდ, პოსტმოდერნული სოციოლოგიური პარა-

დიგმის ერთ-ერთი ფუძემდებელი; ჟან ბოდრიარი - რადიკალური პოსტმოდერნიზმის წარმომადგენელი, სიმულაციის, ჰიპერსაზოგადოების, სამომხმარებლო საზოგადოების, სოციალურის ფინალობის თეორეტიკოსი; უმბერტო ეკო - მასკომუნიკაციის სემიოტიკური კონცეფციის წარმომადგენელი; როლან ბარტი - მითების სოციოსემიოტიკური ანალიზის თეორეტიკოსი; ფრედერიკ ჯეიმსონი - ზომიერი პოსტმოდერნული სოციოლოგიური თეორიის წარმომადგენელი, პოსტმოდერნის მსოფლიოში აღიარებული მკვლევარი; ზიგმუნტ ბაუმანი - პოლონური წარმომავლობის თანამედროვე ინგლისელი სოციოლოგი, ლიდის უნივერსიტეტის სოციოლოგიის პროფესორი. სახელი გაითქვა ჰოლოკოსტისა და პოსტმოდერნისტული კონსუმერიზმის კვლევით. მას ეკუთვნის უხილავი, ელექტრონული საზოგადოების ცნება. მისი აზრით, საყოველთაოდ აღიარებული დემოკრატია სხვა არაფერია, თუ არა სოციალურისა და ინდივიდუალურის კონსენსუსის ხელოვნება.³

58. სოციოლოგია საქართველოში⁴

აღსანიშნავია ისიც, რომ სოციოლოგიას, როგორც მეცნიერებას, მოკრძალებული, მაგრამ ძალზე საინტერესო ისტორია აქვს საქართველოში.

საქართველოში სოციოლოგია XX საუკუნის დამდეგიდან ვითარდება. მისი წყარო ევროპული სოციოლოგია იყო. მართალია, მსოფლიოში აღიარებული სოციოლოგიური თეორია საქართველოში არ შექმნილა და, შესაბამისად, ვებერის, თიონისის, მერტონის ან პარსონსის მსგავსი სოციოლოგები არ გვყოლია, რასაც ობიექტური მიზეზები ჰქონდა, მაგრამ სოციოლოგიის საჭიროება ქართველ საზოგადოებაში ყოველთვის იგრძნობოდა.

საყოველთაოდ აღიარებული ფაქტია, რომ სოციოლოგია ვერ გაჩნდება და განვითარდება იქ, სადაც ადამიანი და საზოგადოება ყოველმხრივ შეზღუდულია, და საზოგადოების ბუნებრივ განვითარებას უამრავი ხელშემშლელი ფაქტორი ეღობება წინ. ისტორიულად საქართველოს სწორედ ასეთი ვითარება შეიქმნა. რუსეთის მიერ საქართველოს ანექსიამ ღია, დემოკრატიული მეცნიერების

³ პოსტმოდერნული სოციოლოგიის წარმომადგენელთა ნააზრევს დაინტერესებული მკითხველიგაცნობა პროფ. ი. კაჭკაჭიშვილის წიგნში „პოსტმოდერნული სოციალური თეორია“, თსუ. 2018.

⁴ სახელმძღვანელოს ეს ნაწილი მომზადდა ა. ბერძენიშვილისა და კ. ქეცბაიას ნაშრომის - „სოციოლოგიის განვითარება საქართველოში“ - მიხედვით.

- სოციოლოგიის - განვითარება საგრძნობლად შეაფერხა, ხოლო საბჭოთა დიქტატურის წლებში საზოგადოების შესახებ მეცნიერება ყალბი, საბჭოურად იდეოლოგიზებული „თეორიებით“ ჩანაცვლდა. თუმცა ქართველი მეცნიერები, ზოგჯერ საკუთარი სიცოცხლის რისკის ფასად, მაინც ახერხებდნენ სოციოლოგიური პრობლემების დამუშავებას და საფუძველს უყრიდნენ სოციოლოგიის, როგორც საზოგადოების შემსწავლელი დამოუკიდებელი მეცნიერების, საუკეთესო ტრადიციებს.

სადავოა საკითხი ქართული სოციოლოგიის, როგორც სუვერენული სააზროვნო ფენომენის, შესახებ, თუმცა ამ შემთხვევაში ერთმანეთში არ უნდა ავურიოთ ცალკეულ მოაზროვნეთა სოციალური შეხედულებები და, საკუთრივ, სოციოლოგიური თეორიები. სოციალური შეხედულებების ქონა სოციოლოგობას არ ნიშნავს. ეს რომ ასე იყოს, მაშინ ადამიანთა უმრავლესობა სოციოლოგი იქნებოდა. ერთია ცალკეული შეხედულებების ქონა საზოგადოებაზე და მეორე - მეცნიერულად დასაბუთებული და ემპირიული კვლევით გამყარებული თეორია მის შესახებ.

1902 წლის 21 ივლისს თბილისში გამომავალი ყოველკვირეული გაზეთი „კვალი“ იმდროინდელ ქართველ საზოგადოებას ამცნობდა, რომ ფრანგმა პოზიტივისტმა, ფილოსოფოსმა, ოგიუსტ კონტმა ახალი მეცნიერება - სოციოლოგია შექმნა. შეიძლება ითქვას, რომ, ფაქტობრივად, ამ დროიდან იწყება ქართველი საზოგადოების ფართო ფენების შეხება სოციოლოგიასთან. თუმცა ამ ფაქტამდე ბევრად ადრე ქართველი ინტელიგენციის საუკეთესო წარმომადგენლებმა, რომლებიც სწავლა-განათლებას ევროპასა და რუსეთში იღებდნენ, უკვე იცოდნენ ამ ახალი მეცნიერების შესახებ. ამის მაგალითია გენიალური ვაჟა-ფშაველას მიერ სოციოლოგიის კლასიკოსის, ჰერბერტ სპენსერის ორგანიციისტული სოციოლოგიური თეორიის კრიტიკა.

სოციოლოგიის განვითარების თვალსაზრისით, საგულისხმოა გენიალური ქართველი მწერლის, გრიგოლ რობაქიძის მოღვაწეობა, რომელმაც 1902 წელს ყოველკვირეულ გაზეთ „კვალში“ „სოციოლოგიური ეტიუდების“ სათაურით 5 წერილი გამოაქვეყნა. იგი ორიგინალურად გამოეხმაურა გეორგე ზიმელის „მოდის სოციოლოგიას“.

ემპირიული სოციოლოგიის ისტორიის თვალსაზრისით, საყურადღებოა ჩართული დაკვირვების მეთოდით ჩატარებული ერთ-ერთი ადრინდელი ემპირიული სოციოლოგიური გამოკვლევა, რო-

მელიც პ. მჭედლიშვილს ეკუთვნის. ვგულისხმობთ ამ გამოკვლევის საფუძველზე 1903 წელს გამოქვეყნებულ მის ნაშრომს „ლონდონის მანანალები“.

საქართველოში სოციოლოგია იმთავითვე ორი – აკადემიური და საუნივერსიტეტო – მიმართულებით ვითარდებოდა.

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში სოციოლოგიის პირველი კურსი 1923 წელს სოციალურ-ეკონომიკურფაკულტეტზე შემოიღეს, სადაც პირველი კურსის სტუდენტებს სოციოლოგიის ლექციებს პროფესორი ალ. ვაჩეიშვილი უკითხავდა. იმავე წელს გამოიცა მისი სახელმძღვანელო „სოციოლოგიის შესავალი“. ეს იყო პირველი გამოცემა, რომელიც გათვალისწინებული იყო როგორც დამხმარე სახელმძღვანელოს I ნაწილი (მისი II ნაწილის გამოცემა ვერ მოხერხდა);

ამავე პერიოდში უნივერსიტეტში ლექციების წასაკითხად იურიევის (ტარტუს) უნივერსიტეტის კურსდამთავრებული, იროდიონ სურგულაძე მოიწვიეს, ხოლო 1926 წლიდან – იმ დროისათვის ევროპიდან დაბრუნებული გიორგი ნანეიშვილი. სამივე მათგანი სპეციალობით იურისტი იყო, თუმცა მათ დიდი წვლილი შეიტანეს სოციოლოგიის საუნივერსიტეტო სკოლაში სოციალური პრობლემათიკის დამუშავებაში.

აღსანიშნავია, რომ საქართველოში სოციოლოგიური აზრის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მიმართულებას სოციალური სტრუქტურის თეორიული კვლევა წარმოადგენდა. მე-20 საუკუნის დამდეგს ამ მიმართულებით ორი მიმდინარეობა ჩამოყალიბდა.

პირველი მათგანი სოციალური სტრუქტურის ერისეულ ელემენტს ანიჭებდა უპირატესობას და ძირითად სოციოლოგიურ კატეგორიად ერი და ეროვნება მიაჩნდა, ამიტომ ნებისმიერი სოციალური საკითხი ამ კატეგორიის ირგვლივ განიხილებოდა. ამ ტრადიციას საფუძველი ილია ჭავჭავაძემ დაუდო. ილიას გავლენით, მე-20 საუკუნის დამდეგს საქართველოში ეხი მრავალი მოაზროვნის სოციოლოგიური რეფლექსიის ამოსავალი პრინციპი გახდა. მათ შორის გამოირჩევა მიხაკო წერეთელი, არჩილ ჯორჯაძე, დიმიტრი უზნაძე, სერგი დანელია და სხვ.

ქართული სოციოლოგიური აზროვნებისათვის მნიშვნელოვანია მიხაკო წერეთლის „ბატონის“ ფსევდონიმით გამოსული შრომა „ერი და კაცობრიობა“. მ. წერეთლის მსოფლმხედველობა გაბატონებულ სოციალურ იდეათა კრიტიკული ანალიზის საფუძველზე

ყალიბდებოდა. მან ერის მსოფლმხედველობის სოციოლოგიური თვალსაზრისით განხილვას მყარი საფუძველი ჩაუყარა. თანამედროვე სოციოლოგიური თეორიების კრიტიკული რეცეფციის საფუძველზე ერის სოციოლოგიური პრობლემატიკა წარმოაჩინა. მას ო. კონტის სოციოლატიკის პრინციპის საპირწონედ პირველად სოციოლოგიურ კატეგორიად *ეჩი* მიაჩნდა. მიხაკო წერეთლის „ერი და კაცობრიობა“ ქართული სოციოლოგიის ისტორიაში პირველი სისტემური ნაშრომია.

ეროვნული ყოფიერების საზრისის სოციოლოგიური გააზრების საქმეში ფასდაუდებელია არჩილ ჯორჯაძის ღვაწლი. მის თხზულებებში კრიტიკულად გაანალიზებულია როგორც დასავლური, ისე ქართული სოციოლოგიური ნააზრები. სწავლული ცდილობდა ეროვნული ყოფიერების საზრისის ორიგინალურ გადაწყვეტას. ა. ჯორჯაძეს სოციოლოგიური თეორიის ძირითადი პრინციპების შემუშავების პრეტენზია არ ჰქონია, თუმცა ის მრავალ სოციალურ პრობლემას ეხება და საინტერესო დამოკიდებულებას ავლენს სოციოლოგიური თეორიების მიმართ. ამ თვალსაზრისით, საინტერესოა მისი რეცენზია მ. წერეთლის წიგნზე „ერი და კაცობრიობა“ და „სოციალური ეტიუდები“, რომლებიც, უმთავრესად, ერის წარმოშობას შეეხებოდა. რეცენზიაში ა. ჯორჯაძე თავის დამოკიდებულებას ავლენს ორგანიცისტული თეორიისა და სოციოლოგიის საგნისადმი. მისი აზრით, სოციოლოგიის საგანი უნდა იყოს არა კაცობრიობა, არამედ - ერი.

ქართული სოციოლოგიური აზრი წარმოდგენილია დიმიტრი უზნაძის შეხედულებათა გარეშე. მისი თვალთახედვით, ერს და ეროვნულ კულტურას საზოგადოებისა და ინდივიდის ცხოვრების მასაზრისიანებელი სოციალური ფუნქცია აქვს. სოციოლოგიური თვალსაზრისით, დღემდე საყურადღებოა დ. უზნაძის მოსაზრებები ადამიანზე, გარემოსა და საზოგადოებაზე, ადამიანის ცხოვრების საზრისზე, საზოგადოებრივ პროგრესზე და სხვ.⁵

საქართველოში სოციოლოგიური აზროვნების განვითარებაში მნიშვნელოვანი წვლილი მიუძღვის პროფ. სერგი დანელიას. ამ მხრივ, საყურადღებოა სოციალური სინამდვილის შესახებ მისი

⁵ დ. უზნაძემ თავისი დამოკიდებულება სოციოლოგიის პრობლემატიკისადმი ნოე რამიშვილის ნაშრომზე („ისტორიული მატერიალიზმი“) დაწერილ რეცენზიაში გამოავლინა, როდესაც მან ნაშრომის ავტორს დოგმატიზმი დაუწუნა. მას მიაჩნდა, რომ ყოველი ნაშრომი პრობლემებზე სააზროვნოდ უნდა განგვაწყობდეს, ამიტომაც მნიშვნელოვანია კრიტიკული სულისკვეთება, რომლითაც სოციოლოგია გამოირჩევა.

ნააზრევი, რომელიც, ცალკეული სტატიების სახით, დარიანის ფსევდონიმით, ქვეყნდებოდა. მ. წერეთლისა და ა. ჯორჯაძის მსგავსად, სერგი დანელიასათვისაც ამოსავალი პრინციპი ეროვნული იდენტობაა. ამიტომაც ინტერესდება იგი ერის განვითარების ტენდენციებით და არა - რომელიმე კლასობრივი იდეოლოგიით.

ყოველივე ზემოთ აღნიშნული შეეხება იმ მიმდინარეობას ქართულ სოციოლოგიურ აზროვნებაში, რომლისთვისაცუპირველესი სოციოლოგიური კატეგორია ერი და ეროვნულობა იყო, რაც დამოუკიდებლობადაკარგული და ანექსირებული ქვეყნის შემთხვევაში გასაგები უნდა იყოს.მას უპირისპირდება მეორე მიმდინარეობა სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წარმომადგენლების სახით (მენშევიკური და ბოლშევიკური). ისინი უკიდურესად რადიკალურად ეკიდებოდნენ ზემოთ განხილულ მიმართულებას. მათთვის მიუღებელი იყო ერი და ეროვნება, როგორც პირველადი სოციოლოგიური კატეგორია. მათ *ეხოვნუდიკდასობიკის* ცნებით შეცვალეს და კლასის ცნება და ინტერესები პირველად სოციოლოგიურ კატეგორიად მიიჩნიეს.

ამგვარი მსოფლმხედველობრივი წინააღმდეგობები მსჭვალავდა ქართულ აზროვნებას საბჭოთა პერიოდში. საბჭოთა ხელისუფლების დამყარება საქართველოში სოციოლოგიის განვითარების განსაკუთრებულ ეტაპად ვერ ჩაითვლება, რადგან ამ აქტმა ყველაფერზე (მათ შორის - სოციოლოგიური აზრის განვითარებაზეც) ურაცოფითად იმოქმედა.

XX ს-ის 20-იანი წლების დამდეგიდან აზროვნებაში მონისტური - მარქსისტული ტენდენცია - დომინირებს. კერძოდ, ამიერიდან ყველა სააზროვნო მიმდინარეობა ერთი საზომით - მარქსიზმთან შესაბამისობა-შეუსაბამობით იზომება (რასაც ხუმრობით *მომახქსვას* ეძახდნენ). მარქსიზმიდან გადახრილი, განსხვავებული მოძღვრება დასალუპად იყო განწირული. ამიტომ იმ ადამიანთა უმრავლესობა, რომლებიც სოციოლოგიურ თუ ფილოსოფიურ აზროვნებაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებდნენ, ჩამოშორდნენ მას: ფილოსოფიის ან ლიტერატურის სხვადასხვა სახის ტექსტს თარგმნიდნენ ან კიდევ, კერძო მეცნიერებათა სფეროში გადავიდნენ. ძირითადად, ამ გზას დაადგნენ: შ. ნუცუბიძე, ს. დანელია, დ. უზნაძე და სხვ.

მათგან განსხვავებით, ზოგიერთმა მოაზროვნემ სცადა, საკუთარი ნააზრევი მარქსიზმის ნაირსახეობად გამოეცხადებინა და ამით თავი გადაერჩინა. ეს გზა კონსტანტინე კაპანელმა აირჩია

თავისი ორიგინალური სოციოლოგიური თეორიისათვის - ორგანოტროპიზმი, თუმცა, ფაქტობრივად, ეს მიმართულება მარქსიზმს თითქმის არაფრით უკავშირდებოდა. კ. კაპანელის ორგანოტროპიზმი სოციოლოგიაში ბიოლოგისტური მიმდინარეობის ახლებურ ინტერპრეტაციას წარმოადგენდა. მან სოციალური სამყაროს კრიზისის ასახსნელად ორგანოტროპიზმის კანონზომიერება გამოიყენა. მისი ნააზრევი ნიცშეს ფილოსოფიის, ესთეტიკისა და სოციოლოგიის ორიგინალურ სინთეზს განასახიერებს. კ. კაპანელი ერთ-ერთი პირველია, ვინც ქართულ და მსოფლიო ლიტერატურასა და ხელოვნებას ორგანოტროპული მიდგომით განიხილავს და ქართულ სულიერებას თავის მსოფლმხედველობრივ საწყისებს უმკვიდრებს. ამ გაგებით, აღსანიშნავია შემოქმედებითი კავშირის „არიფიონის“ შექმნა, რომლის სათავეებთანაც მიხეილ ჯავახიშვილი, ლეო ქიაჩელი, შალვა დადიანი, ვასო გორგაძე და სხვ. იდგნენ. გამოირჩეოდნენ გერონტი ქიქოძე და კონსტანტინე კაპანელი, რადგან ორივე საკუთარი მსოფლმხედველობრივი (ფილოსოფიური, სოციოლოგიური და სხვ.) პრინციპების საზოგადოებრივ ცხოვრებაში დამკვიდრებას ცდილობდა. კაპანელისაგან განსხვავებით, გ. ქიქოძე სკეპტიკოსი იყო, რომელიც სკეფსისს ანალიზური აზროვნების მექანიზმად განიხილავდა და ინდივიდუალიზმის ნიცშეანური გაგებისკენ იხრებოდა. კ. კაპანელი კი წინა პლანზე სოციალურის (საზოგადოებრივის) ცნებასწამოსწევდა. აღსანიშნავია, რომ კ. კაპანელი საქართველოში ლიტერატურის სოციოლოგიის პრველი წარმომადგენელია. მას ეკუთვნის ქართული ლიტერატურის პირველი სოციოლოგიური ანალიზი. იგი ქართული მეცნიერების გამორჩეული ფიგურაა. მისი ორიგინალური სოციოლოგიური თეორია - ორგანოტროპიზმი - იმ ფაქტის დადასტურებაა, რომ სოციოლოგიის სფეროში ორიგინალური თეორიების შექმნის ამბიციაც ქართველებსაც ჰქონდათ.

სოციოლოგიის პრობლემების დამუშავება თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში XX ს-ის 20-იანი წლების მიწურულამდე გაგრძელდა. ამ დროიდან სოციალური ფილოსოფიის პრობლემاتيკა თანამედროვე ბურჟუაზიული მიმდინარეობის კრიტიკამ შეცვალა. ამ მხრივ, აღსანიშნავია შ. ნუცუბიძისა და მ. გოგიბერიძის შრომები, რომლებიც შპენგლერისა და კაიზერლინგის კრიტიკის ეძღვნება.

საქართველოში სოციოლოგიის განვითარებისთვის მნიშვნელოვანია კონსტანტინე (კოტე) გორდელაძის (დახვრიტეს ანტი-

საბჭოთა საქმიანობის ბრალდებით) მიერ ახალი და თანამედროვე დასავლური სოციოლოგიის ერთ-ერთი ძირითადი მიმდინარეობის - ორგანიცისტული სოციოლოგიის - კრიტიკა. მის ნაშრომში „ორგანიცისტული მიმართულება სოციოლოგიაში“ ეს მიმდინარეობა კრიტიკულადაა გაანალიზებული.

დოგმატიზმისა და მარქსიზმის გააბსოლუტურების ეპოქაში თავისუფალი შემოქმედება პარტიული ავტორიტეტის მორჩილებამ ჩაანაცვლა, რის შედეგადაც არაერთი მეცნიერება და, მათ შორის, სოციოლოგიაც, უარყვეს. 1925 წელს საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის მიერ იდეოლოგიურ საკითხებზე მიღებული გადაწყვეტილების შედეგად, სოციოლოგიას სერიოზული წინააღმდეგობები შეექმნა, ხოლო 1930 წელს სოციოლოგიის საკითხებზე დაწყებულ დისკუსიას სოციოლოგიის სრული იგნორირება მოჰყვა. შესაბამისად, თბილისის უნივერსიტეტში (დღევანდელი ივ. ჯავახიშვილის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი) სოციოლოგია სასწავლო დისციპლინებიდან ამოიღეს. ხოლო 1931 წელს სოციოლოგიის შესახებ მიმდინარე დისკუსია სოციოლოგიის აკრძალვით დამთავრდა. ამიტომ 1931 წლიდან არც საქართველოში და არც რუსეთში სოციოლოგიური ნაშრომები არ გამოხუდა. ამ მხრივ, გამონაკლისი კიტა მეგრელიძის წიგნი „აზროვნების სოციოლოგიის პრობლემები“, რომელიც აიკრძალა და, შესაბამისად, სოციოლოგიაც ტაბუირებული დარჩა. მიუხედავად ამისა, უნდა ითქვას, რომ ცნობილი ქართველი მეცნიერი, კიტა მეგრელიძე საქართველოში აზროვნების, ცნობიერების სოციოლოგიის ფუძემდებელია. საქართველოში, ფაქტობრივად, მან ჩაუყარა საფუძველი სოციოლოგიის ამ მნიშვნელოვან დარგს. ამ თეორიის მიხედვით, აზროვნების სპეციფიკა მისი სოციალურობით ვლინდება. მხოლოდ სტრუქტურულ-ფუნქციური, მთლიანობითი მიდგომა გვაძლევს იმის საშუალებას, რომ აზროვნება გავიგოთ, როგორც თავისუფალი, შემოქმედებითი აქტივობა, საბოლოოდ კი – როგორც ღირებულებათა კულტურულ-შემოქმედებითი საქმიანობის საწყისი; კ. მეგრელიძის ნააზრევი საყურადღებოა მეცნიერების სოციოლოგიის განხრითაც. ამ სფეროში იგი ტოლს არ უდებს მეცნიერების თეორეტიკოს ჯონ ბერნალს. კიტა მეგრელიძის აზროვნების, ცნობიერების სოციოლოგია ნამდვილად ახალი სიტყვა და წინგადადგმული ნაბიჯია არა მარტო ქართულ სოციოლოგიაში, არამედ, ზოგადად, ქართულ მეცნიერებაში (რაც დასაფასებელია).

გასული საუკუნის დამდეგს საქართველოში სოციოლოგიური აზროვნების, ძირითადად, თეორიულ ქრილში განვითარება ისეთ სურათს ქმნის, თითქოს ჩვენში ემპირიული სოციოლოგია გასული საუკუნის პირველ ნახევარში საერთოდ არ არსებულა. ამ სტერეოტიპს დიდი ივანე ჯავახიშვილის სოციოლოგიური გამოკვლევები არღვევს, რომლებიც მან პეტერბურგის უნივერსიტეტში მოღვაწეობისას ჩაატარა.

ივანე ჯავახიშვილმა სამი სოციოლოგიური გამოკვლევა ჩაატარა და სამივეს ემპირიული ხასიათი აქვს. ეს იმას ნიშნავს, რომ ამ გამოკვლევათა ავტორი ქართულ აზროვნებაში ემპირიული სოციოლოგიის ერთ-ერთი პირველი წარმომადგენელია, თუმცა იმხანად საქართველოში ეს ტრადიცია არ გაგრძელდა და ჩვენში სოციოლოგია ამ მიმართულებით არ განვითარდა. ამ შემთხვევაში უნდა გავითვალისწინოთ ის გარემოება, რომ მსოფლიო სოციოლოგიაში ემპირიული მიმართულებით მოღვაწეთა შორის ივანე ჯავახიშვილიც უნდა ვიგულისხმოთ. მისი ემპირიული გამოკვლევა ეხება ქართულ სოფელს და იმ ქართველ ახალგაზრდებს, რომლებიც სასწავლებლად რუსეთის და დასავლეთის უმაღლეს სასწავლებლებში გამგზავრებულიყვნენ. ყოველივე ეს იმაზე მიანიშნებს, რომ იმხანად ცალკეული ემპირიული კვლევებიტარდებოდა, მაგრამ მათ ისეთი სისტემატური ხასიათი არ ჰქონია, რომ ჩვენში ემპირიული სოციოლოგია დაფუძნებულიყო.

1957 წელს სსრკ-ში ისტორიული მატერიალიზმის, სოციოლოგიის და ემპირიული სოციოლოგიური კვლევების შესახებ დისკუსია დაიწყო, რომლის ამსახველი მასალებიც განხილულია ა. ვაჩეიშვილის წერილში „ისტორიული მატერიალიზმის, სოციოლოგიისა და კონკრეტულ-სოციოლოგიური გამოკვლევების მიმართების შესახებ“. დისკუსიამ გზა გაუხსნა სოციოლოგიის, როგორც სუვერენული მეცნიერების, ისე სოციოლოგიური კვლევის ცენტრების ჩამოყალიბებას და განვითარებას სსრკ-ში. პირველი სოციოლოგიური ცენტრი ჩამოყალიბდალენინგრადის (დღევანდელი სანკტ-პეტერბურგი) უნივერსიტეტთან. ანალოგიური პროცესები დაიწყო საქართველოში (ვგულისხმობთ თბილისისუნივერსიტეტის სოციოლოგიური კვლევის ლაბორატორიას(ხელმძღვანელი ვ. ქვაჩახია) და საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის სავლე წერეთლის სახელობის ფილოსოფიის ინსტიტუტისსოციოლოგიური კვლევის სექტორს (ხელმძღვანელი ალ. ვაჩეიშვილი).

ამ დროიდან სოციოლოგიის ერთ-ერთ ფუძემდებლად საქართველოსა და ყოფილ საბჭოთა კავშირში პროფესორ ვენორ ქვაჩაიას მიიჩნევენ: მის მიერ 1968 წელს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში დაარსებული სოციოლოგიის კათედრა ერთ-ერთი პირველი იყო მთელს ყოფილ საბჭოთა კავშირში.

საქართველოში სოციოლოგიისაკენ ხელახალი შემობრუნება ე.წ. „ხრუშჩოვის ეპოქაში“, კერძოდ, 1962 წლიდან იწყება. იმხანად ლენინგრადში (დღევანდელი სანკტ-პეტერბურგი) გახსნილი სოციოლოგიის ინსტიტუტისა და ლენინგრადის უნივერსიტეტის სოციოლოგიის ლაბორატორიის საქმიანობას საგანგებოდ გაეცნო პროფ. ვენორ ქვაჩაია. სწორედ მისი დამსახურებაა საბჭოთა კავშირში პირველად თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში გამოყენებითი სოციოლოგიის ლაბორატორიის გახსნა, რომლის ბაზაზეც 1968 წელს კონკრეტულ-სოციოლოგიური კვლევის კათედრა დაარსდა.

მოგვიანებით სოციოლოგიური კვლევის ცენტრები ჩამოყალიბდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიაში, ისტორიის ინსტიტუტში, ეკონომიკის ინსტიტუტში, კულტურისა და ჯანმრთელობის დაცვის სამინისტროებში, განათლების სამინისტროში (აღმზრდელობითი მუშაობის ცენტრთან ერთად), ა. პუშკინის სახელობის პედაგოგიურ ინსტიტუტში. მე-20 საუკუნის 90-იან წლებში ანალოგიური ცენტრი ფუნქციონირებდა ქ. თბილისის მასწავლებელთა დახელოვნების ინსტიტუტში და სხვ.

პროფ. ვ. ქვაჩაია ნაყოფიერად, ღრმად და საფუძვლიანად იკვლევდა საზოგადოებრივი ცნობიერების ფორმების ინტერდისციპლინური, სისტემური გააზრების პრობლემებს, რამაც მას სოციოლოგთა საერთაშორისო კონგრესებზე ევიაში (საფრანგეთი), ვარნაში (ბულგარეთი) და, განსაკუთრებით, უპსალაში (შვეცია) დიდი აღიარება მოუტანა. არსებითად ამან განსაზღვრა თბილისში (1981 წლის აგვისტო) პირველად საბჭოთა კავშირში სოციოლოგთა საერთაშორისო ასოციაციის აღმასრულებელი კომიტეტის სხდომის ჩატარება: ვენორ ქვაჩაია კიდევ ერთხელ აღიარეს გამოჩენილი მეცნიერ-მკვლევრად და სოციოლოგად. მისი ინიციატივით, საქართველოში არაერთხელ გაიმართა საერთაშორისო, საკავშირო და რესპუბლიკური მასშტაბის სიმპოზიუმები და სამეცნიერო კონფერენციები. მისი ძალისხმევის შედეგად, სოციოლოგია ჩართეს საქართველოს სოციალური განვითარების დაგეგმვის

საქმეში, ამზადებდნენ სალექციო კურსებს სოციოლოგიაში, იცავდნენ დისერტაციებს.

ვენორ ქვაჩახიამ აქტიური მონაწილეობა მიიღო თბილისში არაცნობიერის შესახებ გამართულ სიმპოზიუმში. საქართველოში შეიქმნა სოციოლოგთა ასოციაცია, რომლის პრეზიდენტებიც იყვნენ პაატა გუგუშვილი და ვენორ ქვაჩახია, შემდეგ კი – პროფესორი ედუარდ კოდუა. კონკრეტულ-სოციოლოგიური კვლევის კათედრასთან მოქმედებდა დამნაშავეობის სოციოლოგიის საკითხების შემსწავლელი ლაბორატორია (ხელმძღვანელი, პროფესორი ანზორ გაბიანი). მოგვიანებით მისი ადგილი სტუდენტი ახალგაზრდობის სოციოლოგიური კვლევის ლაბორატორიამ დაიკავა.

1968 წელს უნივერსიტეტის სოციოლოგიური კვლევის ლაბორატორია სოციოლოგიის კათედრად (კათედრის გამგე ვ. ქვაჩახია) გადაკეთდა. კათედრამ სოციოლოგიის აქტუალურ პრობლემებზე რამდენიმე კრებული გამოსცა. მათში განსაკუთრებული ყურადღება ახალგაზრდობის სოციოლოგიური პრობლემების შესწავლას და თანამედროვე ე.წ. ბურჟუაზიული სოციოლოგიის კრიტიკას ექცეოდა.

გამოქვეყნდა მონოგრაფიები და ნარკვევები სოციოლოგიაში პ. გუგუშვილის, ვ. ქვაჩახიას, ო. ჯიოევის, ა. ვაჩიშვილის, ბ. ლუტიძის, ე. კოდუას, გ. ასათიანის, ა. კაციტაძის, ა. გაბიანის, გ. ლოგუას, მ. ბექაიას, გ. წულაძის და სხვ. ავტორობით. იმ პერიოდში სოციოლოგიური კვლევა როგორც თეორიული, ზოგად-სოციოლოგიური, ისე დარგობრივი და ემპირიული კვლევების მიმართულებით მიმდინარეობდა.

1982 წელს, ვენორ ქვაჩახიას გარდაცვალების შემდეგ, ზემოხსენებულ კათედრას პროფესორი ედუარდ კოდუა ჩაუდგა სათავეში. მისი თაოსნობით, 1989 წელს ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფილოსოფიის ფაკულტეტზე სოციოლოგიის სპეციალობა დაფუძნდა, რომელიც მოგვიანებით სოციოლოგიის განყოფილებად გადაკეთდა. კათედრას – სოციოლოგიის კათედრა, ფაკულტეტს კი ფილოსოფიისა და სოციოლოგიის ფაკულტეტი ეწოდა.

საქართველოში სოციოლოგიის დარგის განვითარებაში დიდი ღვაწლი მიუძღვის პროფესორ ედუარდ კოდუას. პროფ. ედუარდ კოდუამ დიდად იღვანა საქართველოში სოციოლოგიის დარგის განვითარებისათვის. სოციოლოგიური მეცნიერება მან ახალ სიმაღლემდე აიყვანა.

რაც შეეხება დღევანდელობას: ამჟამად, უნივერსიტეტის რეორგანიზაციის შედეგად, სოციოლოგიის ფაკულტეტი სოციოლოგიის მიმართულებად გადაკეთდა და სოციალურ და პოლიტიკურ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ერთ-ერთი შემადგენელი ნაწილია. მოგვიანებით, პროფ. იაგო კაჭკაჭიშვილის თაოსნობით, თსუ-ში სოციოლოგიის სპეციალობას სოციალური მუშაობა შემოუერთდა და ამჟამად სოციოლოგიისა და სოციალური მუშაობის სახით არის წარმოდგენილი.

საქართველოში სოციოლოგია, განსაკუთრებით, გამოყენებითი სოციოლოგია, არასოდეს რჩებოდა მთავრობის „ყურადღების გარეშე.“ მთავრობა მას საკუთარი მიზნებისათვის იყენებდა ან საერთოდ უარს ამბობდა მასზე. ამ მხრივ, აღსანიშნავია, ე. შევარდნაძის პერიოდში საქართველოს მთავრობასთან არსებული „საზოგადოებრივი აზრის შემსწავლელი ცენტრი“, რომელიც, ფაქტობრივად, ხელისუფლების დაკვეთებს ასრულებდა.

საქართველოში სოციოლოგიის, კერძოდ სოციოლოგიის აკდემიური სკოლის ერთ-ერთი ფუძემდებელი (აღსანიშნავია, რომ საქართველოში სოციოლოგიის ფუძემდებლები მრავლად არ არიან) აკად. პაატა გუგუშვილია. დღემდე აქტუალურია მისი მოსაზრებები სოციოლოგიის საგნის, სოციოლოგიური ცოდნის სპეციფიკურობისა და, საერთოდ, სოციოლოგიის საჭიროების შესახებ. ეს ის დროა, როდესაც „სოციოლოგია „ბურჟუაზიულ“ მეცნიერებად არის მიჩნეული და მის შესახებ მხოლოდ სიძულვილის ენით თუ შეიძლება წერა და საუბარი, რასაც დაკვირვებული მკითხველი აკად. პაატა გუგუშვილის სოციოლოგიურ თხზულებებსა და ნააზრევში ვერსადნახავს. მეტიც: იგი, როგორც საქართველოში ამ მეცნიერების ფუძემდებელი და პოპულარიზატორი, არაერთი მწვავე სოციალური პრობლემის (მაგ. ოჯახი და ქორწინება და სხვ.) მეცნიერული გადაწყვეტის საქმეში სოციოლოგიის როლს დადებითად აფასებს და სოციოლოგიის იმდროინდელ კორიფეებთან შესანიშნავი ურთიერთობა აქვს. აღსანიშნავია, რომ აკად. პ. გუგუშვილი წლების განმავლობაში სოციოლოგთა მსოფლიო კონგრესის აღმასრულებელი კომიტეტის წევრი იყო და სოციოლოგიის არაერთ კორიფეს პირადად იცნობდა. ცნობილი ამერიკელი სოციოლოგი, ჩარლზ რაით მილსი 1960 წლის აპრილის მიწურულს თბილისში იმყოფებოდა, და აკად. პ. გუგუშვილს სოციოლოგიის აქტუალურ პრობლემებზე ესაუბრა. ამ საუბარს ჩ.რ. მილსი 1960 წელს დაწე-

რილ თავის „წერილებში“ მეგობრების შეხვედრად იხსენიებს. საინტერესო ფაქტია, რომ რადიკალური სოციოლოგიური თეორიის ფუძემდებელმა, აკად.პ. გუგუშვილის სახით, საბჭოთა კავშირში მეგობარი იპოვა“.

დიდი ღვაწლი სოციოლოგიის აკადემიური სკოლისა, რომელსაც ადრე საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის ინსტიტუტი წარმოადგენდა (ამჟამად ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის ინსტიტუტი ა. სულაბერიძის ხელმძღვანელობით). ინსტიტუტმა საქართველოში სოციოლოგიური კვლევის მდიდარი ტრადიცია დაამკვიდრა, რომელსაც ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტთან (საკაშვილის მთავრობის გადაწყვეტილებით, ფილოსოფიისა და ფსიქოლოგიის ინსტიტუტებთან ერთად) ნაძალადევი შეერთებით გაქრობის საფრთხე ემუქრება.

სოციოლოგიის განვითარებაში ერთგვარი გარდატეხა ეროვნული ხელისუფლების დროიდან იწყება, როდესაც მეცნიერება მთლიანად გათავისუფლდა ყალბი საბჭოური იდეოლოგიისა და სტერეოტიპებისაგან და თავისუფალ განვითარებას შეუდგა. ამ დროიდან მოყოლებული, სოციოლოგიის სწავლების შიში და მისდამი უნდობლობა გაქრა. საზოგადოებამ შეიგნო მისი აუცილებლობა, თუმცა სოციოლოგიური ცოდნის კულტურას საქართველოში სათანადო დონემდე ჯერაც არ მიუღწევია.

როგორც ზემოთ ითქვა, საბჭოთა დიქტატურის წლებში სოციოლოგიად საღებოდა საზოგადოების შესახებ ყალბი მარქსისტულ-ლენინური მოძღვრება – ისტორიული მატერიალიზმი, რომლისგან თავის დაღწევასაც ქართველი მეცნიერები სოციუმის შესახებ ფილოსოფიური თეორიებითა და დოქტრინებით ცდილობდნენ, ანუ სოციოლოგიური პრობლემების ანალიზი ფილოსოფიურ სიბრტყეზე გადაჰქონდათ. ამან მეორე უკიდურესობა შვა – სოციოლოგიამ ფილოსოფიური შეფერილობა მიიღო.

დღეს საქართველოში სოციოლოგია თავისთავადობას იძენს. სწორედ ამ ისტორიულ და ინტელექტუალურ ველში უწევს სოციოლოგიას საქართველოში ჩამოყალიბება და განვითარება.

ივ. ჭავჭავაძის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გარდა (რომელიც სოციოლოგიის განხრით სამივე საფეხურის (ბაკალავრი, მაგისტრი, დოქტორი) სპეციალისტებს ამზადებს, სოციოლოგიის განხრით სპეციალისტებს ბაკალავრის ან მაგისტრა-

ტურის დონეზე ამზადებენ ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტში, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, შოთა რუსთაველის სახ. ბათუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტში. ამ უნივერსიტეტებში მოღვაწე პროფესორ-მასწავლებლები და მკვლევრები სხვა სამეცნიერო და საგანმანათლებლო დაწესებულებებში მოღვაწე მეცნიერებთან ერთად საქმიანობენ სოციოლოგიის სფეროში. დღეს თბილისში საზოგადოებრივი აზრის შემსწავლელი რამდენიმე სოციოლოგიური ცენტრი არსებობს.

ქართველ სოციოლოგთა თანამედროვე თაობა სოციოლოგიის კლასიკური და უახლესი პარადიგმების კრიტიკული ათვისების პროცესშია. თანდათანობით იკვეთება ის მიმართულებები, რომლებიც თანამედროვე საზოგადოების სოციალური პრობლემების სათანადო ანალიზის საშუალებას იძლევა.

დღეს თანამედროვე მსოფლიოს ცივილიზებულ ქვეყნებში როგორც სამეურნეო-ეკონომიკური, სოციალურ-პოლიტიკური და კულტურული ცხოვრების მონყობა-მონესრიგება, ისე ადამიანთა ურთიერთობის სრულყოფა წარმოუდგენელია სოციოლოგიური მომსახურების გარეშე. ეს პროცესი დაწყებულია საქართველოშიც. წარმატების მიღწევა სოციოლოგების მონაწილეობის გარეშე გაძნელდება. იმედია, შორს არ არის ის დრო, როდესაც სოციოლოგები იმუშავებენ სამრეწველო და სასოფლო გაერთიანებებში, ფირმებსა და ასოციაციებში, პოლიტიკური და საზოგადოებრივი მართვის ორგანოებში, სოციოლოგიური კვლევის ცენტრებსა და ლაბორატორიებში, მედიაში, სარეკლამო სააგენტოებსა და იმპეტენტრებში და ა. შ.

ჯერ კიდევ ბევრია გასაკეთებელი ჩვენში სოციოლოგიის ინსტიტუციონალიზაციისა და პოპულარიზაციის თვალსაზრისით. სოციოლოგიის ამ დარგის წარმატება დიდად არის დამოკიდებული საზოგადოების „გაღიავენებასა“ და დემოკრატიზაციაზე, სოციოლოგიური ცოდნის მაღალ კულტურაზე და ა.შ.

კითხვები:

- დაასახელეთ კლასიკური, თანამედროვე და პოსტთანამედროვე სოციოლოგიის წარმომადგენლები და დაახასიათეთ თითოეული მათგანი.
ჩამოთვალეთ ის ინტელექტუალური ფაქტორები რომლებმაც სოციოლოგიის, როგორც საზოგადოების შემსწავლელი მეცნიერების, ჩამოყალიბებაზე იმოქმედეს.
- ჩამოთვალეთ ის სოციალური, პოლიტიკური, ეკონომიკური და სხვა ფაქტორები, რომლებმაც სოციოლოგიის, როგორც საზოგადოების შემსწავლელი მეცნიერების, ჩამოყალიბებაზე იმოქმედეს.
- რატომ შეცვალა ო. კონტმა ტერმინი - „სოციალური ფიზიკა“ „სოციოლოგიით“?
- რა როლი შეასრულეს სოციოლოგიის სუვერენულ მეცნიერებად ჩამოყალიბებაში ე. დიურკემმა, მ. ვებერმა, კ. მარქსმა, გ. ზიმელმა, ფ. თიონისმა?
- სოციოლოგიის განვითარებაში რა როლი შეასრულეს პ. სოროკინმა, ტ. პარსონსმა, რ. მერტონმა?
- პრობლემატიკის თვალსაზრისით, რა განსხვავებაა კლასიკურ, თანამედროვე და პოსტთანამედროვე სოციოლოგიას შორის?

დავალებები:

- მოამზადეთ პრეზენტაცია თემაზე - სოციოლოგიის ფუძემდებლები.
- მოამზადეთ ესეი თემაზე - საჭიროა თუ არა სოციოლოგიის ისტორიის შესწავლა?
- მოიძიეთ სხვა მასალები საპრეზენტაციო თემისათვის - „თანამედროვე ამერიკული სოციოლოგიის წარმომადგენლები.“

სავარჯიშოები:

სავარჯიშო N1.

იპოვეთ სწორი პასუხი

- სოციოლოგიაში ანომიის ცნება შემოიტანა:
ა) მერტონმა ბ) დიურკემმა გ) პარსონსმა დ) ვებერმა

სავარჯიშო N2.

შეავსეთ ცხრილი:

კლასიკური სოციოლოგიის წარმომადგენელი	თანამედროვე სოციოლოგიის წარმომადგენელი	პოსტმოდერნული სოციოლოგიის წარმომადგენელი
ო. კონტი	ო. გოფმანი	ჟ. ბოდრიარი

სავარჯიშო N3.

შეავსეთ ცხრილი:

ნაშრომის დასახელება	ავტორი
„პოზიტიური ფილოსოფიის კურსი“	ო. კონტი
„თვითმკვლელობა“	
„პროტესტანტული ეთიკა და კაპიტალიზმის სული“	
„კაპიტალი“	
„სოციალური მოქმედების სტრუქტურა“	
„პოლონელი გლეხები ევროპასა და ამერიკაში“	
„თვითპრეზენტაცია ყოველდღიურ ცხოვრებაში“	
„ამერიკა“	

„თუ გსურს, ფორმალობებს თავი დააღწიო და დემოკრატიული პროცესები დააჩქარო, სოციოლოგიას უნდა მიმართო“.

ს. კინგი

თავი III

სოციოლოგიური ცოდნის სტრუქტურა სოციოლოგიის ადგილი მეცნიერებათა სისტემაში სოციოლოგიის მონათესავე დარგები და სოციოლოგიური დისციპლინები

საკვანძო სიტყვები: სოციოლოგიური ცოდნის სტრუქტურული ელემენტები: ზოგადი (თეორიული) და ემპირიული სოციოლოგია, საშუალო დონის სოციოლოგიური თეორიები; მიკრო და მაკროსოციოლოგია; სოციოლოგიის ადგილი მეცნიერებათა სისტემაში, ო. კონტის მეცნიერებათა კლასიფიკაცია და სამი სტადიის კანონი; ე. გიდენსი სოციოლოგიის მეცნიერულობის შესახებ, სოციოლოგიის მონათესავე დისციპლინები, დარგობრივი სოციოლოგიები.

შესავალი

სოციოლოგია, როგორც მეცნიერება, ცოდნის სისტემა და აზროვნების წესია, რომლის მეშვეობითაც სწავლობენ საზოგადოებას, სოციალურ მოქმედებებსა და პროცესებს. სოციოლოგიური ცოდნა, ცოდნის სხვა სისტემების მსგავსად, მთელი რიგი სტრუქტურული ელემენტებისაგან შედგება; მას, როგორც მეცნიერებას, თავისი ადგილი უპყრია მეცნიერებათა სისტემაში და აქვს დარგობრივი და მონათესავე დისციპლინები.

§1. ზოგადი (თეორიული) და ემპირიული სოციოლოგია საშუალო დონის სოციოლოგიური თეორიები

სოციოლოგიური ცოდნა ერთმანეთთან ორგანულად დაკავშირებული სამი სტრუქტურული ერთეულისაგან შედგება. ესენია: ზოგადი სოციოლოგია, ემპირიული სოციოლოგია და საშუალო დონის სოციოლოგიური თეორიები. განვიხილოთ თითოეული მათგანი ცალ-ცალკე.

სოციოლოგიის, როგორც დამოუკიდებელი მეცნიერული დისციპლინის, ზოგადთეორიული ნაწილი ზოგადი სოციოლოგიაა. იგი იმ სოციალურ კანონზომიერებებსა და პირობებს ადგენს, რომლებიც საერთო, არსებითი და განმეორებადია ნებისმიერი ტიპის საზოგადოებისათვის, მიუხედავად იმისა, თუ რომელ ეპოქას მიეკუთვნება ან განვითარების რა სტადიაზეა. ზოგადი სოციოლოგია პარადიგმატული და მსოფლმხედველობრივი ფუნქციებით გამოირჩევა. ზოგად სოციოლოგიურ პრინციპებსა და პარადიგმებზე⁶ დაყრდნობით იკვეთება სოციალური სინამდვილის ემპირიული საზღვრები, მოპოვებული ინფორმაციის ანალიზისა და განზოგადების სწორი პარამეტრები და სხვ. ზოგადი სოციოლოგიის საშუალებით იოლდება სხვადასხვა საზოგადოებრივი სისტემების სოციალური არსის შეცნობა, თანამედროვე საზოგადოებაში მიმდინარე პროცესების განჭვრეტა და სამომავლო ამოცანების დასახვა.

ემპირიული ანუ გამოყენებითი სოციოლოგია პირველადი სოციოლოგიური ინფორმაციის მოპოვების მეთოდური და ტექნიკური საშუალებების ერთობლიობას გულისხმობს. იგი დამოუკიდებლობის საკმაოდ მაღალი ხარისხის სოციოლოგიური ცოდნაა. ხშირად მას გამოყენებით სოციოლოგიას ან სულაც სოციოგრაფიასაც ეძახიან. ეს უკანასკნელი სოციოლოგიური ცოდნის ამ დონის დესკრიფციული (აღწერითი) ბუნების მანიშნებელია, რაც მას ნამდვილად აქვს.

ნებისმიერი სახის ემპირიული სოციოლოგიური გამოკვლევა საზოგადოების ან მისი ფუნქციონირების ზოგადი კანონების შესწავლას კი არა, კონკრეტულ დროსა და სივრცეში რომელიმე კონკრეტული სოციალური პრობლემის გამოვლენასა და გადაწყვეტას ემსახურება. ამგვარად მოპოვებული ინფორმაცია რომელიმე დარგის ან მიმართულების სოციოლოგიურ თეორიად ყალიბდება. ასეთ თეორიებს „საშუალო დონის თეორიებად“ მოიხსენიებენ.

„საშუალო დონის თეორიების“ ცნება სოციოლოგიაში რობერტ მერტონმა შემოიტანა. ამით ის იმ თეორიებს აღნიშნავს, რომლებსაც სოციოლოგიური ცოდნის სტრუქტურაში შუალედური პოზიცია უკავიათ. ისინი არც ზოგადობის ხარისხით გამოირჩევა, არც ემპირიულობის. საშუალოს ცნების შემოტანით მერტონმა ხაზი გაუსვა ამ თეორიების „მოქმედებათა რადიუსს“, მოქმედების საზღვრებს.

⁶ სოციოლოგიური პარადიგმა სოციოლოგიის, როგორც მეცნიერების, თეორიულ-მეთოდოლოგიურ საფუძვლებს და ფუძემდებლურ პრინციპებს გულისხმობს, რომელთა უმრავლესობაც ორ ნაწილად: მიკრო - და მაკროსოციოლოგიად იყოფა. თითოეულ მათგანს სოციალური რეალობის განსხვავებული წარმოდგენა აქვს.

ირიბად ეს თეორიები „სადღაც შუაში მდებარე“, საშუალო დონის თეორიებს მიეკუთვნება:

- სოციოლოგიური კონცეფციები, რომლებიც მეცნიერებათა მიჯნაზე (სოციოლოგიური ცოდნისა და სპეციალურ-მეცნიერული ცოდნის სინთეზის გზით) ყალიბდება, მაგალითად, სამართლის სოციოლოგია, მედიცინის სოციოლოგია, მართვის სოციოლოგია და სხვ.
- ინსტიტუციონალური სოციოლოგიის სხვადასხვა სფერო, რომლებიც სოციალური ცხოვრების ორგანიზაციის მყარი ფორმების კვლევებს უკავშირდება. მაგალითად, რელიგიის სოციოლოგია, ოჯახის სოციოლოგია და სხვ.
- სოციალური ცხოვრების ისეთი ცალკეული სფეროების შემსწავლელი თეორიები, როგორებიცაა აგრარული სოციოლოგია, ურბანოსოციოლოგია და სხვ.

სოციოლოგიური ცოდნის სტრუქტურა სრულყოფილად ვერ წარმოჩნდება, თუკი მის ისეთ შემადგენელ ნაწილზე არ გავამახვილებთ ყურადღებას, როგორიც მიკრო - და მაკროსოციოლოგიაა.

52. მიკრო და მაკროსოციოლოგია

რეალურად ჩვენი სოციალური ცხოვრება სოციუმის ორ განზომილებაში მიმდინარეობს. ჩვენ ერთდროულად ორი სოციალური სამყაროს წარმომადგენლები ვართ. მაგალითად, ჩვენი ყოველდღიური ცხოვრება: უნივერსიტეტში სიარული ან ბიბლიოთეკაში წიგნების კითხვა, მეგობრებთან ან ნათესავებთან ურთიერთობა და სხვ. მიკროსოციოლოგიური ანალიზის სფეროს განეკუთვნება, თუმცა, ამასთანავე, ჩვენ ამა თუ იმ საზოგადოებას ვეკუთვნიტ, უფრო დიდი სოციალური ჯგუფის წევრები ვართ, რაც, თავის მხრივ, მაკროსოციოლოგიური კვლევის საგანია.

მაკროსოციოლოგია მთელი საზოგადოების ან დიდი სოციალური ჯგუფების, მაკროსოციალური სტრუქტურებისა და სისტემების (ეკონომიკური სისტემა, პოლიტიკური სისტემა და სხვ.) თეორიულ და ემპირიულ სოციოლოგიურ კვლევას ნიშნავს. მაკროსოციოლოგიას მიაკუთვნებენ ისეთ გავლენიან და სოლიდურ სოციოლოგიურ თეორიებს, როგორებიცაა: სტრუქტურული ფუნქციონალიზმი (დიურკემი, პარსონსი, მერტონი და სხვა), კონფლიქტების თეორია (დარენდორფი, მარქსი და სხვ.), სოციალური სისტემების თეორია (ნიკლას ლუმანი და სხვ.) და ა. შ. ამ რიგის თეორიებს ეკუთვნის აგრეთვე სოციალურ ცვლილებათა თეორიები,

მაგალითად, პიტირიმ სოროკინის სოციოკულტურული დინამიკის თეორია, პროგრესისა და საზოგადოების ციკლური განვითარების თეორიები და სხვ.

მიკროსოციოლოგია სოციოლოგიური ცოდნის ის სფეროა, რომელსაც ადამიანთა ურთიერთმიმართებისა და ურთიერთზემოქმედების შემსწავლელი თეორიები და სოციოლოგიური კვლევები მიეკუთვნება. უმთავრესი მიკროსოციოლოგიური პრობლემაა ჩვენი ყოველდღიური ცხოვრება და მოქმედება. მიკროსოციოლოგიური თეორიებია: მაქს ვებერის გაგებითი სოციოლოგია, ჯორჯ ჰომანსისა და პიტერ ბლაუს სოციალური გაცვლის თეორია, ჯორჯ ჰერბერტ მიდის სიმბოლური ინტერაქციონიზმი, ალფრედ შიუტცის სოციალური ფენომენოლოგია, ირვინ გოფმანის სოციალური დრამატურგია, ჰაროლდ გარფინკელის ეთნომეთოდოლოგია და სხვ.

მიკროსოციოლოგიის ფარგლებში განიხილება პიროვნების სოციალიზაციის, სოციალური მოქმედებისა და მცირე სოციალური ჯგუფის პრობლემები. საზღვრები მიკრო- და მაკროსოციოლოგიას შორის საკმაოდ პირობითია, თუმცა შესასწავლი სინამდვილისადმი მსგავსი მიდგომა მეთოდოლოგიურად გამართლებულია. პოლონელი სოციოლოგის, იან შჩეპანსკის თანახმად, სოციოლოგია იმ ძალებს გამოავლენს და შეისწავლის, რომლებიც საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში მოქმედებს და გავლენას ახდენს როგორც დიდ, ისე - მცირე სოციალურ ჯგუფებზე.

მიკროსოციოლოგია		მაკროსოციოლოგია	
ინდივიდუალური დონე	ჯგუფური დონე	სოციალური სისტემის დონე	
ურთიერთზემოქმედება, სოციალური როლები	პირველადი ჯგუფები, პიროვნებათშორისი ურთიერთობა ჯგუფებსა და ინსტიტუტებში, ჯგუფთაშორისი ურთიერთობა	სოციალური ორგანიზაციის ზოგადი მოდელი, საზოგადოება და დიდი სოციალური გაერთიანებები	

§3. სოციოლოგიის ადგილი მეცნიერებათა სისტემაში

სოციოლოგია, როგორც საზოგადოების შემსწავლელი მეცნიერება, საკუთარ ადგილს იკავებს მეცნიერებათა სისტემაში. შესასწავლი საგნის მიხედვით, ზოგადად მეცნიერება და მეცნიერული ცოდნა სამ დიდ ნაწილად შეიძლება დაიყოს: ბუნება და ბუნებისმეცნიერული ცოდნა (ფიზიკა, ქიმია, ბიოლოგია და სხვ.), საზოგადოება და საზოგადოების შესახებ ცოდნა (ისტორია, სოციოლოგია, ეკონომიკა, პოლიტოლოგია და სხვ.) და აზროვნება და აზროვნების შესახებ ცოდნა (მაგალითად, ლოგიკა და სხვ.); გარდა ამისა, მეცნიერებათა კლასიფიკაციის მრავალი მოდელია ცნობილი, მაგრამ, ამჯერად, მეცნიერებათა კლასიფიკაციის კონტისეულ მოდელზე გავამახვილებთ ყურადღებას, რადგან კონტმა მასში განსაკუთრებული ადგილი სოციოლოგიას მიაკუთვნა.

კონტმა თავის კლასიფიკაციაში მხოლოდ მის მიერ ძირითადად მიჩნეული მეცნიერებები შეიტანა. მაგალითად, ბოტანიკასა და ზოოლოგიასთან შედარებით კონტმა ძირითად მეცნიერებად ბიოლოგია მიიჩნია, რადგანაც ის სიცოცხლის ზოგად კანონებს შეისწავლის, ხოლო ბოტანიკა და ზოოლოგია სიცოცხლის კონკრეტულ გამოვლინებებს აღწერს. ამ პრინციპით კონტმა სულ 6 ძირითადი მეცნიერება დაასახელა, რომელთაგან პირველი – მათემატიკა, ხოლო უკანასკნელი სოციოლოგიაა. შუაშია ასტრონომია, ფიზიკა, ქიმია და ბიოლოგია. მეცნიერებათა ამგვარი განლაგების საფუძველი სიმარტივე და ზოგადობაა. ამ შემთხვევაში სოციოლოგიის მამა მოქმედებდა პრინციპით, რომლის მიხედვითაც „რაც უფრო მარტივია, მით უფრო ზოგადია ყოველივე და, პირიქით, რაც უფრო რთულია, მით უფრო კერძოა იგი.“ სოციოლოგია რთული მეცნიერებაა - მისი საგანია საზოგადოება, რომელიც, სხვა მეცნიერებათა საგნებთან შედარებით, რთულია.

ასტრონომიის შესწავლას წინ მათემატიკა უნდა უსწრებდეს, რადგანაც ციურ სხეულთა მოძრაობას ვერ გავიგებთ რაციონალური მექანიკის გარეშე. ფიზიკის ცოდნა ასტრონომიის ცოდნას გულისხმობს, რადგანაც მინიერი სხეულები, რომელთაც ფიზიკა შეისწავლის, ციურ სხეულებზე არიან დამოკიდებული, – მიაჩნია კონტს. ფიზიკას ქიმია მოსდევს, რადგანაც ფიზიკა აძლევს ზოგად კანონებს ქიმიას, რომლის საგანი სხეულთაც შედგენილობის ცვლილებაა. ქიმიაზეა დამოკიდებული ბიოლოგია, რომლის საგანიც ის სასიცოცხლო პროცესებია, რომლებიც ქიმიური პროცესების სპეციფიკურ მოვლენებს წარმოადგენს, ვინაიდან სიცოცხლე

ორგანიზმის გარემოსთან შეგუებაა. ბიოლოგიის ერთ-ერთ ნაწილად კონტმა ფრენოლოგია – ტვინზე მოძღვრება დაასახელა.

ბიოლოგია კანონებს აძლევს სოციოლოგიას, რომლის საგანიც საზოგადოებაა. სოციოლოგია უშუალოდ ბიოლოგიაზე დამყარებული, ხოლო მისი მეშვეობით – სხვა დანარჩენ მეცნიერებებზე. სოციოლოგიის მიზანია საზოგადოებრივი ცხოვრების პროცესების გაგება, როგორც ბიოლოგიური პროცესების ნაირსახეობისა. კონტს თუ დავუჯერებთ, სოციოლოგია საზოგადოების ბიოლოგიაა და მისგან შესასწავლი საგნით განსხვავდება. თუ ბიოლოგია ცალკეულ ადამიანს, როგორც ცოცხალ არსებას, სწავლობს, სოციოლოგია ადამიანთა კრებულს შეისწავლის; მისი საგანია ადამიანი, როგორც საზოგადოებრივი ცხოვრების სუბიექტი ანუ სოციალური არსება, საზოგადოებრივი ცხოველი, როგორც მას არისტოტელე უწოდებდა („ძოონ პოლიტიკონ” – რაც ადამიანის სოციალურ ბუნებაზე ყურადღების გაამახვილებს, რადგანაც, რომ არა საზოგადოებრივი ბუნება ადამიანისა, ის ვერ იქნებოდა პოლიტიკური არსება; ეს იმას ნიშნავს, რომ *სოციაღუჩი* წინ უსწრებს *პოლიტიკუხს*, მისი საფუძველია. სოციოლოგიის პრიმატი სხვა საზოგადოებრივ მეცნიერებათა შორის ალბათ აქედან მომდინარეობს).

კონტი ამბობს: რომ გაიგო, რა არის სოციალური „ცხოველი,” უნდა იცოდე, რა არის ბიოლოგიური ცხოველი. ამიტომ სოციოლოგი, რომლის კვლევის საგანიც საზოგადოებრივი „ცხოველია”, თავის მიზანს ვერ მიაღწევს, თუ ბიოლოგია არ იცის. ეს კონტისეული მეცნიერებათა კლასიფიკაციის სერიოზული ნაკლოვანებაა, რადგანაც დღეს ყველამ იცის, რომ სოციალური კანონები ბიოლოგიურზე არ დაიყვანება, ხოლო, თავის მხრივ, ბიოლოგიური კანონი საზოგადოების კანონად ვერ გამოდგება. ეს ჭეშმარიტება ალბათ კონტსაც კარგად ესმოდა, მაგრამ ამ შემთხვევაში სხვა მიზანი ამოძრავებდა, კერძოდ, სოციოლოგია, ბუნებისმეცნიერების მსგავსად, საზოგადოების შემსწავლელ ზუსტ და კერძო მეცნიერებად ჩამოყალიბებულიყო. თუმცა ერთი რამ ფაქტია: კონტის მეცნიერებათა სისტემაში მთავარი ადგილი სოციოლოგიას უჭირავს, რომელიც სოციალურ მოვლენათა ფიზიკა ანუ სოციალური ფიზიკაა. იგი იმავე მეთოდებით იკვლევს საზოგადოებას, როგორებითაც ფიზიკა – ბუნებას. უმთავრესი მოთხოვნა, რაც სოციოლოგიას კონტმა წაუყენა, სიზუსტეა. დღევანდელი ემპირიული სოციოლოგია ამ მოთხოვნას მაქსიმალურად – არა, მაგრამ ნაწილობრივ მაინც ასრულებს, რის გარანტიასაც ემპირიული კვლევის მეთოდიკა და მეთოდოლოგია იძლევა.

მეცნიერებათა კონტისეულ კლასიფიკაციას, „სამი სტადიის“ კანონიდან გამომდინარე, პოზიტივისტური კრიტერიუმი უდევს საფუძვლად. ეს კანონი კონტმა მისი მასწავლებლისაგან – სენ-სიმონისაგან ისესხა და სრულყოფილი და დასრულებული სახე მისცა მას. კონტის მიხედვით, ცოდნის განვითარების სამივე სტადიას საზოგადოების განვითარების შესატყვისი დონე შეესაბამება. მის მიხედვით, ცოდნის განვითარების **პირველი სტადია თეოლოგიურია** (ბერძნ. „თეოს“ – ღმერთი). ამ შემთხვევაში ცოდნას მითოსური, რელიგიური ხასიათი აქვს და რწმენას ემყარება. ადამიანი მიიჩნევს, რომ მის გარშემო მომხდარ სოციალურ თუ სხვა მოვლენათა მიზეზი ზებუნებრივი ძალებია. ცოდნა წარმოდგენასა და წარმოსახვაზე დამოკიდებული. ამ პერიოდს კონტი *კაცობრიობის ბავშვობას* უწოდებს. საზოგადოების განვითარების თვალსაზრისით, ამ სტადიას შეესაბამება: ძველი მსოფლიოსა და შუა საუკუნეების დროინდელი ეპოქა, რომელიც იყოფა სამ პერიოდად: 1) ფეტიშიზმი: ადამიანები აღმერთებენ სხვადასხვა საგანს, მათში ხედავენ მაცოცხლებელ ძალას. ადამიანს არა აქვს შეგნებული თავისი განსხვავება გარე სინამდვილისაგან. საზოგადოება ბავშვურად აზროვნებს ანუ მას აკლია თვითშეგნება. ყოველ საგანს საკუთარი სული აქვს. ველური საზოგადოება. 2) პოლითეიზმი: მაცოცხლებელ ძალას ფლობენ „ფიქციური არსებები“ – მრავალი ღმერთი. ფაქტები და მოვლენები მათი მეშვეობით აიხსნება. საგანთა და მოვლენათა ჯგუფს აქვს ერთი ზოგადი სული. მრავალღმერთიანობა. ბარბაროსული საზოგადოება (საერო და სასულიერო ხელისუფლება ნაკლებადაა გამიჯნული). 3) თეოკრატია, რომლის მაგალითია ძველი ინდოეთი, განუვითარებელი სამხედრო-პოლითეიზმი - ძველი ელადა და განვითარებული სამხედრო-პოლითეიზმი - ძველი რომი. მონოთეიზმი: ქრისტიანობა ქმნის ახალ მორალურ წესრიგსა და მსოფლმხედველობას. ადამიანთა ცხოვრებას, მრავალი ღმერთის ნაცვლად, ერთი ღმერთი წარმართავს. საგანთა და მოვლენათა მიზეზია ერთი, ყველა სათვის საერთო ღმერთის ცნება. ერთღმერთიანობა. ცივილიზებული საზოგადოების ჩასახვა. ომიანობის შეზღუდვა, მონობის შეცვლა ბატონყმობით, რაინდთა ინსტიტუტის გაჩენა, პოლიგამიის შეცვლა მონოგამიით, ხელოსნობისა და საქალაქო ცხოვრების განვითარება. იქმნება თეოლოგიურ-მხედრული საზოგადოება, რომლის ერთადერთი მიზანიც დაპყრობითი ომების წარმოება, ბატონობაა.

მეორე სტადია მეტაფიზიკურია (ბერძნ. „მეტა ტა ფიზის“ – ის, რაც ფიზიკის იქითაა). ამ შემთხვევაში ცოდნას სპეკულატიური ხა-

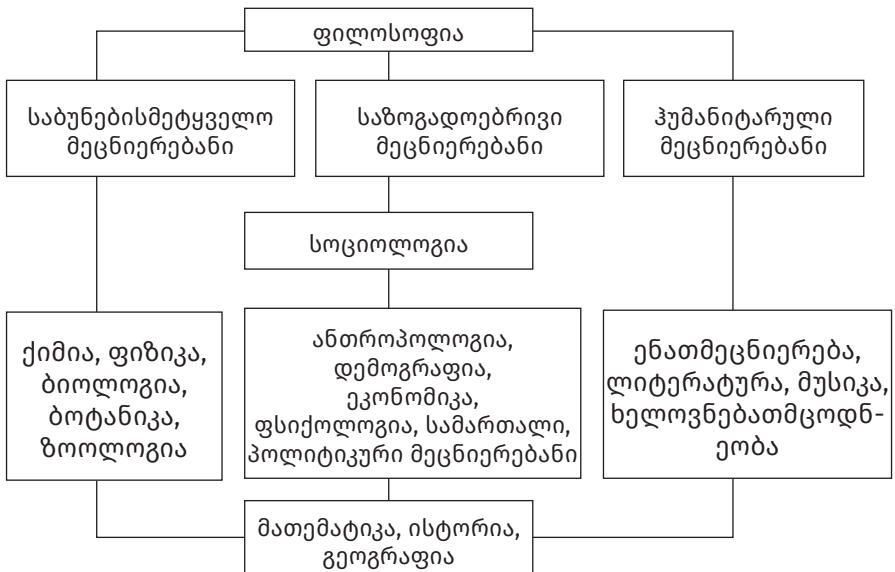
სიათი აქვს და რეალურ ცხოვრებას მოწყვეტილი და აბსტრაქტულია. ზებუნებრივი ფაქტორები აბსტრაქტულიძალებითაა ჩანაცვლებული. საგანთა და მოვლენათა მიზეზია სპეკულატური ცნება, რომელიც სხვადასხვა სახელით მოიხსენიება: არსება, არსი, უნარი, ძალა, სუბსტანციური ფორმა და სხვ. წარმოსახვის ადგილს გააზრება იკავებს. რეალობა ცნებათა ერთობლიობაა. კონტი ამ სტადიას *კაცობილობის სიჭაბუკეს* უწოდებს. ამ სტადიას, საზოგადოების განვითარების თვალსაზრისით, შეესაბამება რევოლუციების ეპოქა, როდესაც აბსტრაქტული ცოდნა კრიტიკულ ხასიათს იძენს. შესამჩნევი ხდება სოციალური კავშირების კრიზისი. ეს სტადია, დაახლოებით, XIV საუკუნიდან იწყება და XIX საუკუნის დამდეგამდე გრძელდება და მოიცავს რეფორმაციისა და აღორძინების ეპოქას, დიდ გეოგრაფიულ აღმოჩენებს და კაპიტალიზმის ჩასახვისა და განვითარების პერიოდს. I და II სტადიას სამხედრო საზოგადოება შეესაბამება, თავისი სამხედრო-ავტორიტარული რეჟიმით. ამ სტადიაზე ჩნდება ე.წ. მეტაფიზიკურ-ლეგისტური საზოგადოება, რომელიც გარდამავალი პერიოდის საზოგადოებაა. იგი ახალს ვერაფერს ქმნის, მაგრამ ანგრევს ძველს. იგი მოიცავს: XIV-XV სს. - თეოლოგიზმის კრიზისი და ჰუმანიზმის განვითარება; XVI-XVII ს-ის I ნახ. - პროტესტანტიზმისა და კათოლიციზმის ბრძოლა; XVII ს-ის II ნახ. - XVIII ს. ამ დროს ვაჭრობისა და მრეწველობის განვითარებას ძველი რეჟიმი აბრკოლებს. ჩნდებიან დენისტები, განმანათლებლები და სხვ. საზოგადოების ძირითად ფენას შეადგენენ იურისტები, ორატორები, ლიტერატორები, სიტყვის თქმის ოსტატები.

კონტის მიხედვით, **მესამე სტადია პოზიტიურია** (ლათ. - დადებითი). ამ შემთხვევაში ცოდნა ექსპერიმენტსა და გამოცდილებას ემყარება და მეცნიერული ხასიათისაა. ადამიანური გონება აცნობიერებს, რომ მისთვის აბსოლუტური ცოდნა მიუღწეველია, ამიტომ ფაქტებისა და მოვლენების რაციონალურ შემეცნებას უნდა დასჭერდეს. კონტის აზრით, პოზიტიურია ის, რაც ნამდვილია. მეცნიერული აზროვნების მეთოდებია: დაკვირვება და ექსპერიმენტი. კონტის მიხედვით, ამ სტადიაზე კაცობრიობასიძნევეს აღწევს. ამ სტადიას, საზოგადოების განვითარების მიხედვით, შეესატყვისება თანამედროვე სამრეწველო და მსოფლიო, სამოქალაქო საზოგადოება. ამ ეტაპზე საზოგადოების ინდუსტრიალიზაციას სოციალური პროცესების სტაბილიზაცია მოსდევსდა ყოველგვარი საომარი მოქმედება აზრს კარგავს. კონტი მიიჩნევდა, რომ მასობრივი

წარმოებაუფრო ეფექტურად აღწევს და იპყრობს საზოგადოების ცხოვრების ნებისმიერ სფეროს, ვიდრე - ძალადობის გზით განხორციელებული აქტი. ამ ტიპის საზოგადოება მეცნიერულ-ინდუსტრიული საზოგადოებაა. იგი დემოკრატიულობით ხასიათდება. საზოგადოების ძირითად ფენას შეადგენენ ინჟინრები, კომერსანტები, ბანკირები, კაპიტალისტები. შენარჩუნებულია კერძო საკუთრება, რადაგანაც მისი გაუქმება და უთანასწორობის მოსპობა, კონტის აზრით, საზოგადოების მოსპობი ტოლფასი იქნება. ო. კონტის მიხედვით, შემთხვევითი არ არის, რომ სოციოლოგია საზოგადოების განვითარების პოზიტიურ სტადიაზე გაჩნდა.

საკუთარი კვლევის სფეროებით სოციოლოგია ერთ-ერთი ყველაზე ფართო დიაპაზონისმეცნიერებაა სხვა საზოგადოებრივ მეცნიერებათა შორის. იგი მეთოდოლოგიურ საფუძვლებს უქმნის სხვა საზოგადოებრივ მეცნიერებებს, რომლებიც, თავის მხრივ, განსჯისა და განზოგადებისათვის აუცილებელ მასალას აწვდიან სოციოლოგიას. სხვა მეცნიერებებთან ამგვარ ურთიერთობას თავისი სპეციფიკა აქვს, რაც, თავის მხრივ, აქტუალურს ხდის საკითხს სოციოლოგიის ადგილისა და როლის შესახებ მეცნიერებათა სისტემაში.

ქვემოთ მოყვანილ სქემაზე ნაჩვენებია სოციოლოგიის ადგილი მეცნიერებათა სისტემაში, ფინელი სოციოლოგის ე. ასპის მიხედვით.

მოცემულ სქემაში ათვლის წერტილი ფილოსოფიაა. მათემატიკა, ისტორია და გეოგრაფია ზოგად მეცნიერებებად არის წარმოდგენილი, რომლებიც სხვა მეცნიერებათა კვლევებისათვის აუცილებელია. მათ მიემართება საზოგადოებრივი, ჰუმანიტარული და საბუნებისმეტყველო მეცნიერებები. სისტემის ცენტრში სოციოლოგიაა.

§4. ენტონი გიდენსი: არის თუ არა სოციოლოგია მეცნიერება?

მიუხედავად იმისა, რომ სოციოლოგიას თავისი ადგილი უკავია მეცნიერებათა სისტემაში, დღემდე აქტუალურია საკითხი მისი მეცნიერულობის შესახებ. ამ შემთხვევაში საყურადღებოა სოციოლოგიის თანამედროვე წარმომადგენლის, ენტონი გიდენსის მოსაზრება, რომელიც აღნიშნავს, რომ „დიურკემი, მარქსი და სოციოლოგიის სხვა ფუძემდებლები მას მეცნიერებად მიიჩნევდნენ, მაგრამ შეგვიძლია თუ არა ჩვენ მეცნიერულად მივუდგეთ საზოგადოებრივი ცხოვრების შესწავლას? მეცნიერება განსაზღვრული პრობლემის შესახებ ცოდნის განვითარების მიზნით ემპირიული კვლევების სისტემატური მეთოდების გამოყენება, მონაცემთა ანალიზი, თეორიული გააზრება და ლოგიკური შეფასებაა. ამ განსაზღვრების თანახმად, სოციოლოგია მეცნიერული საქმიანობის სფეროს მიეკუთვნება. ის ემპირიული კვლევის სისტემატურ მეთოდებთან, მონაცემთა ანალიზსა და ფაქტებისა და არგუმენტების საფუძველზე მიღებულ თეორიულ შეფასებებს უკავშირდება.

ადამიანთა შესწავლა ფიზიკური სამყაროს მოვლენათა შესწავლისაგან განსხვავებულია. ამიტომ სოციოლოგია ისე არ უნდა მივიღოთ, როგორც - ბუნებისმეცნიერება. ბუნებრივი ობიექტებისაგან განსხვავებით, ადამიანები საკუთარ მოქმედებას საზრისსა და მიზანს ურთავენ და მოფიქრალი არსებები არიან. ჩვენთვის შეუძლებელია საზოგადოებრივი ცხოვრების ზუსტი აღწერა მანამ, სანამ ადამიანური მოქმედების კონცეფციებს არ ავხსნით. მაგალითად, ვინმეს გარდაცვალების, როგორც თვითმკვლელობის, აღწერა ნიშნავს, რომ ამ ადამიანის განზრახვა წინასწარ იცი. თვითმკვლელობა შესაძლებელია მაშინ მოხდეს, როდესაც ადამიანი ამაზე აქტიურად ფიქრობს. მანქანის მიერ შემთხვევით გატანილი ადამიანი შეუძლებელია, თვითმკვლელად მივიჩნიოთ.

საზოგადოების შესწავლა ბუნების შესწავლისაგან სხვა მიზეზითაც განსხვავდება. ჩვენ ჩვენი მოქმედებების საშუალებით საზო-

გადოებას, რომელშიც ვცხოვრობთ, მუდმივად ვქმნით და გარდავქმნით. საზოგადოება სტატიკური და უცვლელი ორგანიზმი როდია. ინდივიდთა განმეორებად მოქმედებათა წყალობით, სოციალური ინსტიტუტები მუდმივად იცვლება. სოციოლოგია ადამიანებს შეისწავლის და არა - ინერტულ ობიექტებს. შესაბამისად, სოციოლოგიისა და მისი საგნის კავშირი განუხრელად განსხვავდება იმ კავშირისაგან, რომელიც ფიზიკურ სამყაროსა და მის შემსწავლელ მეცნიერს შორის არსებობს. ადამიანები რეაგირებენ სოციალურ ცოდნაზე, რაც ბუნების ელემენტებს არ შეუძლიათ. ამ თვალსაზრისით, შესაძლებელია, სოციოლოგია მაქსიმალისტურად დასაბუთდეს.

ის, რომ ადამიანებსა და ბუნების ობიექტებს ერთნაირად ვერ შევიმეცნებთ, მეტწილად, სოციოლოგიის უპირატესობაა. მკვლევარი სოციოლოგები იმით ხეირობენ, რომ საშუალება აქვთ, პირდაპირ იმას მიმართონ შეკითხვით, ვისაც ისინი იკვლევენ, ანუ სხვა ადამიანებს. სხვა მიმართებით, სოციოლოგია მრავალ ისეთ სიძნელეს წარმოქმნის, რომლებიც უცხოა ბუნებისმეცნიერების სფეროს სპეციალისტებისათვის. ადამიანებმა, რომლებმაც იციან, რომ მათი საქმიანობა დაჟინებით შეისწავლება, ჩვეულებრივ არ იქცევიან ხოლმე, მათ შეუძლიათ საკუთარი თავის წარმოდგენა იმ სამყაროში, რომელიც მათი მსოფლმხედველობის საწინააღმდეგო შეიძლება იყოს.” სოციოლოგიის მეცნიერულობაზე მსჯელობისას უნდა გავითვალისწინოთ გიდენსის მოსაზრება იმის შესახებ, რომ სოციოლოგია, როგორც საზოგადოებისა და ადამიანის შემსწავლელი მეცნიერება, განსხვავდება სხვა ტიპის მეცნიერებებისაგან.

§5. დარგობრივი სოციოლოგიები

კონტის სისტემის მსგავსად, საკუთარი უნივერსალობით სოციოლოგია ცენტრალურ ადგილს იკავებს საზოგადოებრივ მეცნიერებათა სისტემაში. ფაქტობრივად, არ არსებობს საზოგადოებრივი ცხოვრების სფერო, რომელშიც მას შეღწევა არ ძალუძს. ამის გამო, სოციოლოგია მრავალ ცალკეულ დარგად სპეციალიზდება, და ეს პროცესი დღემდე არ დასრულებულა. ყოველი დარგობრივი სოციოლოგია საზოგადოების შესაბამისი სფეროს სოციალურ არსსა და საზოგადოებასთან მის მიმართებას ადგენს. ამ სამოქმედო გეგმის გათვალისწინებით, მაგ., რელიგიის სოციოლოგია რელიგიის სოციალურ რაობას შეისწავლის, ხოლო კულტურის სოციოლოგიას

კულტურის სოციალური არსი აინტერესებს. განათლების სოციოლოგია განათლების სოციალურ დანიშნულებას შეისწავლის და ა.შ. საზოგადოების ფართო ფენებისთვის სოციოლოგიის მეტ-ნაკლებად ცნობად დარგებს წარმოადგენს:

- ზოგადი – თეორიული სოციოლოგია
- ემპირიული სოციოლოგია
- გენდერული სოციოლოგია
- მეტასოციოლოგია
- მედიისა და კომუნიკაციის სოციოლოგია
- ცოდნის სოციოლოგია
- კულტურის სოციოლოგია
- განათლებისა და მეცნიერების სოციოლოგია
- ხელოვნების სოციოლოგია
- მოდის სოციოლოგია
- ურბანსოციოლოგია (ქალაქის სოციოლოგია)
- სოფლის სოციოლოგია
- რელიგიის სოციოლოგია
- პოლიტიკის სოციოლოგია
- სამართლის სოციოლოგია
- სამხედრო სოციოლოგია
- სოციოგრაფია
- სოციომეტრია
- სოციალური გერონტოლოგია
- სოციალური ინჟინერია
- ასაკის სოციოლოგია
- დასვენების სოციოლოგია
- კოლექტივის სოციოლოგია
- მედიცინის სოციოლოგია
- რეკლამის სოციოლოგია
- ახალგაზრდობის სოციოლოგია
- მორალის სოციოლოგია
- საზოგადოებრივი აზრის სოციოლოგია
- სქესისა და სქესუალობის სოციოლოგია
- სპორტის სოციოლოგია
- ლიტერატურის სოციოლოგია
- ორგანიზაციის სოციოლოგია
- შრომის სოციოლოგია

- ეკონომიკური სოციოლოგია
- საბაზრო ეკონომიკისა და ბიზნესის სოციოლოგია
- საერთაშორისო ურთიერთობათა სოციოლოგია
- საჯარო სფეროს სოციოლოგია
- ტურიზმის სოციოლოგია
- ყოველდღიურობის სოციოლოგია
- ოჯახის სოციოლოგია
- მართვის სოციოლოგია
- ემოციების სოციოლოგია
- ინსტიტუციური ცვლილებების სოციოლოგია
- ეკოსოციოლოგია
- ეთნოსოციოლოგია
- გერონტოსოციოლოგია
- სოციოლოგიის ისტორია და თეორია
- ვიზუალური სოციოლოგია
- ფოტოსოციოლოგია და სხვ.

§6. სოციოლოგიის მონათესავე დისციპლინები

სოციალურ მეცნიერებებს შორის ზოგი მათგანი, საკუთარი კვლევის საგნიდან ან მეთოდებიდან გამომდინარე, ძალზე ახლოს არის სოციოლოგიასთან. ამიტომ მათ *სოციოლოგიის მონათესავე დისციპლინებად* განვიხილავთ, რომელთა შორისაც უმთავრესია:

- **სოციალური ფილოსოფია** - სოციალური ფილოსოფია ფილოსოფიის ის დარგია, რომელიც საზოგადოების არსებობისა და ცვალებადობის, საზოგადოებრივი პროცესების ფილოსოფიურ კანონზომიერებებს, საზოგადოებაში ადამიანის ადგილისა და როლის ფილოსოფიურ საფუძვლებს შეისწავლის. ამ თვალსაზრისით, იგი ძალიან ახლოსაა თეორიულ, ზოგად სოციოლოგიასთან. განსხვავება ისაა, რომ საზოგადოების ანალიზისას სოციოლოგიასთან მიმართებით სოციალური ფილოსოფია კრიტიკული ფუნქციის მატარებელია. სოციალური პრობლემატიკა ფილოსოფიაში ანტიკური და უფრო ადრინდელი დროიდან შედის - ლაო-ძისა და კონფუციის, პლატონისა და არისტოტელეს დროიდან მოყოლებული, მაგრამ ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ ისინი სოციოლოგები იყვნენ. თანამედროვე გაგებით, სოციოლოგია შორს დგას საზოგადოების ფილოსოფიური ანალიზისაგან, რომელიც ზოგადი ხასიათისაა. მეტიც: სოციოლოგია ფილო-

სოფიურ აზროვნებასთან ჭიდილში ჩამოყალიბდა, როგორც დამოუკიდებელი მეცნიერება, და გამარჯვებაც მას დარჩა, თუმცა ეს არ აუქმებს ფილოსოფიის საჭიროებას სოციოლოგიისათვის.

- **სოციალური და კულტურული ანთროპოლოგია** - („ანთროპოს” – ადამიანი, „ლოგოს” – მოძღვრება, სწავლება, მეცნიერება; სიტყვასიტყვით – მოძღვრება ადამიანის შესახებ. განსხვავებით ადამიანის არსის შემსწავლელი ფილოსოფიური დისციპლინისაგან – ფილოსოფიური ანთროპოლოგიისაგან, სოციალური ანთროპოლოგია ადამიანის სოციალური არსის შემსწავლელი მეცნიერებაა) დისციპლინათაშორისი მეცნიერებაა ზოგადად ადამიანის შესახებ. იგი ადამიანს განიხილავს, როგორც საზოგადოებრივ და კულტურის შემოქმედ არსებას. თავდაპირველად ის ე. წ. „პრიმიტიულ საზოგადოებში” ადამიანთა თანაცხოვრების წეს-ჩვეულებათა შემსწავლელი მეცნიერება იყო. ის ადამიანის შესახებ მეცნიერებებს მიეკუთვნება, ხოლო, რამდენადაც საზოგადოება ადამიანთა გაერთიანებაა, იმდენად მისი კავშირი სოციოლოგიასთან აშკარაა. ამ თვალსაზრისით, იგი სოციოლოგიის მონათესავე დარგებს განეკუთვნება.
- **სოციალური ფსიქოლოგია** - სოციალური ფსიქოლოგია ფსიქოლოგიის დარგია, რომელიც ფსიქოლოგიის სხვა დარგებს შორის ყველაზე ახლოსაა სოციოლოგიასთან, რაც განპირობებულია იმით, რომ იგი სოციუმში – საზოგადოებაში ადამიანის ქცევას შეისწავლის. სოციალური ფსიქოლოგია სათავეს ხალხთა ფსიქოლოგიიდან, საზოგადოებრივი ცხოვრების პრაგმატისტული გაგებიდან და ექსპერიმენტული ფსიქოლოგიიდან იღებს. ტერმინი „სოციალური ფსიქოლოგია” მაკ-დუგალმა (1908 წ.) შემოიტანა. სოციალური ფსიქოლოგია პიროვნების ინდივიდუალურ ქცევას მასზე მოქმედი სოციალური ფაქტორების ზეგავლენით განიხილავს. აქედან გამომდინარე, იგი შეისწავლის სხვადასხვაგვარი სოციალური გაერთიანების – ჯგუფის, მასის, სოციალური კლასებისა და ფენების, ორგანიზაციების, ბუნებრივი და კულტურული ერთობების, სოციალური უმცირესობების და ა. შ. – ზეგავლენას ინდივიდის მოქმედების მზაობის ისეთ პირობებზე – როგორებიცაა განწყობები, სტერეოტიპები, სოციალური

მოტივები და სხვა; ქცევის ტიპებსა და ხერხებზე (ინტერაქცია, კომუნიკაცია და ა. შ.). ზოგად და სხვა სახის ფსიქოლოგიასთან ერთად სოციალური ფსიქოლოგია მჭიდროდ უკავშირდება სოციოლოგიას. მეტიც: მას დარგობრივ სოციოლოგიადაც კი განიხილავენ. ამის გამო იგი მარგინალურ ინტერდისციპლინურ მეცნიერებად მიაჩნიათ. სოციალური ფსიქოლოგია მართლაც ამ ორი მეცნიერების შუაშია. სოციოლოგიაში არსებული ცალკეული მიმართულებებისათვის, როგორცაა მაგალითად, სიმბოლური ინტერაქციონიზმი, ის მართლაც სოციოლოგიური დისციპლინაა. ის სოციოლოგიას მეთოდოლოგიური თვალსაზრისითაც ემსგავსება. კვლევის პროცესში ძალზე ხშირად იყენებს სისტემური დაკვირვებისა და გამოკითხვის მეთოდებს. სოციალური ფსიქოლოგიის ცნობილი წარმომადგენლები კ. ლევინი და გ. ოლპორტი არიან.

- **ეკონომიკა** - (ეკონომიკაბერძნული სიტყვიდან მომდინარეობს. „ოიკოს“ – სახლს, ხოლო „ნომოს“ – კანონს ნიშნავს. სიტყვასიტყვით „სახლის ანუ მეურნეობის წარმართვის კანონს“ ნიშნავს. იგი საზოგადოების საწარმოო მოქმედებასა და, საერთოდ, იმ ურთიერთობას უკავშირდება, რომელიც წარმოების, გაცვლის, განაწილებისა და მოხმარების პროცესში წარმოიშობა. ამჟამად ეკონომიკად მოიაზრება: ა) მატერიალური და ადამიანური რესურსების რაციონალური მართვა წარმოების პროცესში; ბ) მატერიალური დოვლათის წარმოებასთან, განაწილებასა და მოხმარებასთან დაკავშირებული სოციალური ინსტიტუტების მთელი სიტემა; გ) ეკონომიკა არის მეცნიერება, რომელიც შეისწავლის საზოგადოებაში მწირი რესურსებისათვის კონკურენციის, მათი წარმოების, გაცვლის, განაწილებისა და მოხმარების პროცესებს, წესებსა და კანონებს. როდესაც სოციოლოგი ადგენს, თუ რა როლს ასრულებს ეკონომიკური ფაქტორი საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, იგი უსათუოდ ეკონომიკური მეცნიერების მონაცემებს უნდა დაეყრდნოს ანდა, როდესაც სოციოლოგი სხვადასხვა საზოგადოებრივი ჯგუფების ურთიერთობას აანალიზებს, იგი ეკონომიკურ კანონზომიერებებს ითვალისწინებს. მათი ცოდნის გარეშეშეუძლებელია სრულყოფილი იყოს საზოგადოებრივი ცხოვრების ამა თუ იმ

მოვლენების არსი, რადგანაც ეკონომიკურის გარეშე მათი არსებობა წარმოუდგენელია.

- **პოლიტოლოგია** - სიტყვა „პოლიტოლოგია“ ძველი ბერძნულიდან მომდინარეობს. „პოლიტიკონ“ – საზოგადოებრივს, „პოლისი“ – ქალაქ-სახელმწიფოს, „ლოგოს“ – მოძღვრებას, სწავლებას ნიშნავს; სიტყვასიტყვით *პოლიტოლოგია* „პოლიტიკის შესახებ სწავლებას“, ძველი ბერძნული ტრადიციიდან გამოდინარე, „პოლიტიკაზე საუბარს, სიტყვას“ ნიშნავს; აქედან გამომდინარე, პოლიტიკური მეცნიერების საგანია პოლიტიკა. მისი ძირები ძველ ბერძნულ და რომაულ სამყაროშია საძებნი, თუმცა, როგორც მეცნიერული დისციპლინა, ამერიკაში, კერძოდ, კოლუმბიის უნივერსიტეტში, წარმოჩნდა: იქ 1857 წელს ისტორიისა და პოლიტიკური მეცნიერების კათედრა გახსნეს; 1872 წელს კი საფრანგეთში გაიხსნა პოლიტიკურ მეცნიერებათა პრივატული სკოლა, რომელიც მხოლოდ პოლიტიკურ მოხელეებსა და ჩინოვნიკებს ამზადებდა. პოლიტოლოგია არის სოციალური მეცნიერება პოლიტიკის, პოლიტიკური მოვლენების, პოლიტიკური ურთიერთობისა და პროცესების, პოლიტიკური ხელისუფლების განხორციელების გზების, კანონზომიერებების, ფორმების, ორგანიზების, ფუნქციონირებისა და განვითარების შესახებ.
- **სტატისტიკა** - სიტყვა „სტატისტიკა“ ლათინური **Status**-დან მომდინარეობს, რაც „საქმის ვითარებას“ ნიშნავს. მეცნიერებაში ტერმინი გერმანელმა სწავლულმა, გოტფრიდ ახენვალდმა 1747 წელს შემოიტანა. მან ამით გერმანიის უნივერსიტეტებში გავრცელებულ კურსს – „სახელმწიფოთმცოდნეობას“ სახელი შეუცვალა და „სტატისტიკა“ დაარქვა, რითაც საფუძველი ჩაუყარა სტატისტიკას, როგორც მეცნიერებას და სასწავლო დისციპლინას. მიუხედავად ამისა, სტატისტიკური აღწერა კაცობრიობის ისტორიაში ბევრად ადრე იყო ცნობილი, მაგალითად, ძველი აღმოსავლეთის ქვეყნებსა და რომის იმპერიაში. სტატისტიკა მონაცემთა დამუშავებისა და კვლევის სპეციალურ მეთოდოლოგიას შეიმუშავებს. მის არსენალშია მასობრივი სტატისტიკური დაკვირვებები, დაჯგუფების, საშუალო სიდიდის, ბალანსური, მონაცემთა გრაფიკული გამოსახულებისა და სტატისტიკური ანალიზის მეთოდები. თვით სტატისტიკური პრაქტიკა სახელმწიფოს

დაარსების დროიდან იღებს სათავეს. თავდაპირველად ის სახელმწიფოს ეკონომიკური და პოლიტიკური მდგომარეობის აღწერას გულისხმობდა. მაგალითად, 1792 წლის დროინდელი განმარტების მიხედვით, სტატისტიკა „სახელმწიფოს ახლანდელი მდგომარეობის აღწერას“ ნიშნავდა. სახელმწიფო სტატისტიკური სამსახურების საქმიანობა გარკვეულწილად ესაბამება ამ განსაზღვრებას. მოგვიანებით ტერმინმა „სტატისტიკა“ უფრო ფართო მნიშვნელობა შეიძინა. ნაპოლეონის თქმით, „სტატისტიკა საგანთა ბიუჯეტია“. დღეს სტატისტიკური მეთოდები აღიარებულია არა მხოლოდ, ზოგადად, მართვისა და ადმინისტრირების ეფექტურობის მისაღწევად, არამედ ცალკეულ დაწესებულებათა არსებობა მათ გარეშე თითქმის წარმოუდგენელია. XIX საუკუნის II ნახევარსა და XX საუკუნის დამდეგს მეცნიერული დისციპლინა – მათემატიკური სტატისტიკა (მათემატიკის ნაწილი) ჩამოყალიბდა. ამ დროიდან სტატისტიკას, როგორც ცალკე დისციპლინას, განიხილავენ. დღევანდელი მდგომარეობით, სტატისტიკა იმ მეთოდებისა და პრინციპების ერთობლიობაა, რომელთა მეშვეობითაც იკრიბება და ანალიზდება რაოდენობრივი (რიცხოვრივი) მოცემულობები. ამიტომ, სოციოლოგიური თვალსაზრისით, სტატისტიკაში ცალკეული სოციალური პროცესებისა და მოვლენების რაოდენობრივი მონაცემები მოიაზრება. მონაცემთა სტატისტიკური ანალიზის მეთოდები ადამიანური მოღვაწეობის თითქმის ყველა სფეროში გამოიყენება. ამ მხრივ მნიშვნელოვანია ე. წ. „გამოყენებითი და გამოთვლითი სტატისტიკის“ როლი. სოციოლოგიის მიერ მოპოვებული ინფორმაცია, ბუნებრივია, ანალიზს საჭიროებს. უმეტეს შემთხვევაში ეს ინფორმაცია რიცხვითი მონაცემების სახითაა მოცემული. სწორედ ამ პუნქტში მჭიდროდება სოციოლოგიისა და სტატისტიკის კავშირ-მიმართება. ამ თვალსაზრისით, სტატისტიკა სოციოლოგიის მონათესავე დარგია. მონაცემთა სტატისტიკური დამუშავება სოციოლოგიური გამოკვლევის დასკვნითი ეტაპის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ნაწილია. სოციოლოგიური გამოკვლევის შედეგად მიღებული მონაცემების სტატისტიკური ანალიზისათვის სოციოლოგები რამდენიმე ძირითად საზომს იყენებენ, რომელთა შორისაც მნიშვნელოვანია **სა-**

შუალო მაჩვენებლები და კორელაციები. სოციოლოგიური გამოკვლევის შედეგად მიღებული მონაცემები საშუალო მაჩვენებლის სახეს იღებს. ესენია: **მოდა, საშუალო მნიშვნელობა და მედიანა.** **მოდა** ის ციფრია, რომელიც ყველაზე ხშირად ფიგურირებს მონაცემთა სიმრავლეში. მაგალითად, თუკი სოციოლოგი იკვლევს 5 ოჯახს, და დაადგენს, რომ მათი წლიური შემოსავალი შემდეგნაირად არის განაწილებული:

- I – 10 000 ლარი
- II – 10 000 ლარი
- III – 20 000 ლარი
- IV – 30 000 ლარი
- V – 50 000 ლარი

მოცემულ შემთხვევაში მოდალური შემოსავალი 10 000 ლარი იქნება, რადგანაც სტატისტიკურად ის უფრო ხშირად გვხვდება. საშუალოა ის მონაცემი, რომელიც მონაცემთა სიმრავლის ყველა რიცხვის შეკრებით და შემდეგ მონაცემთა საერთო რაოდენობაზე გაყოფით მიიღება. **მედიანა** რიცხვია, რომელსაც მონაცემთა თანამიმდევრულ ჩამონათვალში შუა ადგილი უკავია. ყოველივე ეს სოციოლოგიაში სიზუსტის შესატანად ხდება. რაც შეეხება **კორელაციას**, იგი ორ ცვლადს შორის მიმართებას გამოხატავს და, ჩვეულებრივ, კორელაციის კოეფიციენტი გამოისახება, რომელიც ათწილადრიცხვს წარმოადგენს ნულიდან ერთამდე. ცვლადების ურთიერთკორელაციის არარსებობის შემთხვევაში კორელაციის კოეფიციენტი 0-ის ტოლია, ხოლო, როდესაც ორი ცვლადი ხშირად ერთად გვხვდება, მაშინ საუბარია დადებით კორელაციაზე, რომლის კოეფიციენტიც +1,0-ია; ამის საპირისპიროა სრულყოფილი უარყოფითი კორელაცია, როდესაც ორი ცვლადი უკუდაკავშირებულია, ანუ ერთის არსებობა მეორეს გამორიცხავს. ამ შემთხვევაში კორელაციის კოეფიციენტი -1,0-ია. სოციოლოგიურ მონაცემთა ანალიზისას კორელაციების უმეტესობა ორი ცვლადის მიზეზობრივი ურთიერთკავშირის არსებობას შეეხება; არსებობს შემთხვევები, როდესაც კორელაცია შემთხვევითი ხასიათისაა ანდა სხვა, შესაძლო ცვლადის გავლენის შედეგია, ამიტომ სოციოლოგები გადაამოწმებენ კორელაციებს სხვა მიზეზების დასადგენად, რაც ვალიდურობის (სტატისტიკური დამოუკიდებლობის) შემოწმების ერთ-ერთი საშუალებაა. სტატისტიკური ინფორმაცია სოციოლოგიაში ცხრილების სახით არის წარმოდგენილი, ამიტომ აუცილებ-

ბელია, სოციოლოგმა ცხრილების წაკითხვა იცოდეს. დღეს ემპირიული სოციოლოგიური ცოდნის არსენალი სტატისტიკისა და მონაცემთა მათემატიკური და კომპიუტერული დამუშავების გარეშე თითქმის წარმოდგენილია. ამიტომ სათანადო სოციოლოგიური განათლება ყოველივე ამის საფუძვლიან სწავლებას გულისხმობს.

- სოციალური გეოგრაფია - ძველ ბერძნულად „გეო“ – მიწას, „გრაფოს“ – აღწერას ნიშნავს. გეოგრაფია სიტყვასიტყვით “მიწის აღწერაა.” გეოგრაფიისა და სოციალურ მეცნიერებათა კავშირის შედეგად შექმნილ მეცნიერებათა შორის ერთ-ერთი სოციალური გეოგრაფიაა. იგი საზოგადოების ტერიტორიულ ორგანიზაციას შესაბამის სოციალურ მახასიათებლებს უძებნის. ესა თუ ის საზოგადოება ამ თუ იმ ბუნებრივ გარემოში არსებობს ხოლმე, ამიტომ ბუნებრივი გარემო უშუალოდ ზემოქმედებს საზოგადოების განვითარებაზე. თავის მხრივ, საზოგადოებაც ზემოქმედებს ბუნებრივ გარემოზე. სწორედ ამ ურთიერთზემოქმედების სოციალურ თავისებურებებს შეისწავლის სოციალური გეოგრაფია. ის საბუნებისმეტყველო და სოციალურ მეცნიერებათა მიჯნაზე იმყოფება. საზოგადოების გარემომცველ ბუნებრივ გარემოს მიეკუთვნება: დედამიწის რელიეფი, ნიადაგი, სავარგულები, წიაღისეული, ჰავა, ზღვები და მდინარეები, ტბები და წყაროები, ფლორა და ფაუნა, ტერიტორიული მდებარეობა, ატმოსფერო და სხვ. ეს სამყაროს ის ნაწილია, რომელიც აუცილებელია ადამიანისა და საზოგადოების არსებობისათვის. ეკონომიკური თვალსაზრისით, ყოველივე ეს ორ ნაწილად იყოფა: 1) საარსებო საშუალებებით მდიდარი გარემო (ცხოველები, ფრინველები, ნაყოფიერი მიწები, სასარგებლო წყლები და სხვ.; 2) შრომის საშუალებებით მდიდარი გარემო (წიაღისეული, ხე-ტყე, საამშენებლო მასალები და სხვ. პირველი კვლავწარმოებადია, მეორე კი – აღუდგენელი. ორივე მათგანი დედამიწაზე უთანაბროდაა განლაგებული. შესაბამისად, ამ მხრივ საზოგადოებებიც არათანაბარ მდგომარეობაში არიან. სოციოლოგებს დიდი ხანია ყოველივე ამასთან დაკავშირებული პრობლემები აღელვებთ და სხვა ფაქტორებთან ერთად საკითხის გადაწყვეტაში სოციალური გეოგრაფიის მონაცემებიც ეხმარებათ.
- **სოციობიოლოგია** - „სოციობიოლოგია“ მომდინარეობს სი-

ტყვიდან – „სოციო“ – საზოგადოებადა, „ბიოლოგია“ – სიცოცხლის შესახებ მოძღვრება. იგი მრავალი სხვადასხვა მეცნიერების სინთეზის გზით ჩამოყალიბებული დისციპლინათაშორისი მეცნიერებაა. ის ცოცხალ არსებათა ქცევის ახსნას ბიოლოგიურ, ევოლუციონისტურ კანონზომიერებათა საფუძველზე ცდილობს. სოციობიოლოგია ბიოლოგიისა და სოციოლოგიის შვილობილი მეცნიერებაა. ამიტომ მისი კვლევის არეალი ისეთ სფეროებს მოიცავს, როგორებიცაა: ევოლუციონისტური თეორია, ზოოლოგია, გენეტიკა, არქეოლოგია და სხვ. სოციალურ მეცნიერებათა სფეროში იგი ახლოსაა სოციოლოგიასთან (ბიოლოგიზმი, სოციალური დარვინიზმი და სხვ.), ევოლუციონისტურ ფსიქოლოგიასა და ქცევის ფსიქოლოგიასთან. XX საუკუნის II ნახევარში იგი ერთ-ერთი ყველაზე მეტად წინააღმდეგობრივი დისციპლინა გახდა. ყველაფერი იმით დაიწყო, რომ 1975 წელს ენტომოლოგმა (ენტომოლოგია – მწერების შემსწავლელი მეცნიერება) ედუარდ უილსონმა დაწერა წიგნი: „სოციობიოლოგია: ახალი სინთეზი“, რომელშიც იგი ევოლუციონისტური მექანიზმების გამოყენებით ცდილობდა ცხოველთა (ძირითადად, ჭიანჭველების) ისეთი სოციალური ქცევა აეხსნა, როგორებიცაა ალტრუიზმი, აგრესია და სხვ. ადამიანებს ამ წიგნის უკანასკნელი თავიღა შეეხებოდა. მოგვიანებით მან ეს ხარვეზი შეავსო და დაწერა წიგნი სახელწოდებით: „სოციობიოლოგია ადამიანთა ქცევის შესახებ“, რომელმაც მას დიდი აღიარება მოუტანა. ედუარდ უილსონის სოციობიოლოგიური თეორიის ამოსავალია დებულება იმის შესახებ, რომ ადამიანის ქცევა საზოგადოებაში გენეტიკური (ბიოლოგიური) და კულტურული ევოლუციით არის განპირობებული, კაცობრიობის განვითარება კი ბუნებრივი გადარჩევის გზით ინდივიდუალურ, სქესობრივ და ჯგუფურ დონეზე მიმდინარეობს; ამ თეორიის მიმდევრები არიან: რობერტ ტრივერსი, რიჩარდ დოკინზი, ჯორჯ უილიამსი, ჯოზეფ ლოპრეტაო და სხვ. სოციობიოლოგიას თავისი კრიტიკოსებიც ჰყავს (მაგალითად, რიჩარდ ლევონტინი და სტივენ ჯეი გულდი). კრიტიკა, ძირითადად, ეხება იმას, რომ სოციობიოლოგია სოციალური დარვინიზმის ალორძინებას ცდილობს; ზოგჯერ მას ბიოსოციოლოგიადაც მოიხსენიებენ, რაც, საბოლოოდ,

- არაკორექტულია და მსოფლიო სამეცნიერო პრაქტიკაში არ არის მიღებული.
- **დემოგრაფია** - დემოგრაფია ბერძნული სიტყვიდან მომდინარეობს: „დემოს“ – ხალხი და „გრაფო“ – ვწერ, სიტყვასიტყვით – ხალხთაღწერა. ეს არის მეცნიერება, რომელიც შეისწავლის მოსახლეობის კვლავწარმოებას, მის რიცხოვნობას, დამოკიდებულებას საზოგადოების სოციალურ-ეკონომიკურ მდგომარეობასა და ბუნებრივ პირობებთან; იგი სწავლობს მიგრაციებსა და მიგრაციულ პროცესებს, მოსახლეობის განლაგებასა და შემადგენლობას; ყველა იმ ცვლილებას, რომლებიც მოსახლეობაში ხდება, და აანალიზებს ამ ცვლილებათა მიზეზებსა და შედეგებს, როგორც ლოკალური, ისე -გლობალური მასშტაბით. იძლევა სასარგებლო რეკომენდაციებს დემოგრაფიული მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად. როგორც წესი, მოსახლეობის აღწერას დემოგრაფები აკეთებენ ხოლმე. მათ მიერ ჩატარებული კვლევები ფასდაუდებელია სახელმწიფოს მიერ დემოგრაფიული პოლიტიკის შემუშავებასა და გატარებაში, შრომითი რესურსების პროექტირებაში და სხვ. ტერმინი „დემოგრაფია“ 1855 წელს გაჩნდა, როგორც ფრანგი სწავლულის ა. გიიარის წიგნის სახელწოდება („ადამიანის სტატისტიკის ელემენტები ანუ შედარებითი დემოგრაფია“). იგი „დემოგრაფიას“ ფართო მნიშვნელობით მოიაზრებდა, როგორც „ადამიანური მოდგმის ბუნებრივ და სოციალურ ისტორიას.“ თუმცა დემოგრაფიის ძირები უფრო შორს – ათასწლეულების მიღმა – ძველი აღმოსავლეთის ქვეყნებშია საძებნი. იგი უკავშირდება კონფუციის, პლატონისა და არისტოტელეს სახელებს, მაგრამ მეცნიერული ცოდნის სახე ახად *ქოში* მიიღო. საზოგადოების სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებაში დემოგრაფიის როლის საკითხი განსაკუთრებული მსჯელობის საგანი XIX საუკუნეში გახდა. ამ დროიდან მოყოლებული, დემოგრაფიის შესწავლის საგნად შობადობა და სიკვდილიანობა იქცა. დემოგრაფიის შიგნით გამოიყო დემოგრაფიული სტატისტიკა და დემოგრაფიული დინამიკა (მოსახლეობის მოძრაობა). დღეს დემოგრაფიას თავისი მკვეთრად გამოხატული კვლევის საგანი აქვს – ეს არის მოსახლეობა. იგი მოსახლეობის რაოდენობას, მის ტერიტორიულ განლაგე-

ბასა და შემადგენლობას და მასზე სოციალური, ეკონომიკური, ბიოლოგიური და გეოგრაფიული ფაქტორების გავლენას შეისწავლის. უმარტივესი დემოგრაფიული ერთეულია ადამიანი, რომელიც მთელ რიგ ნიშან-თვისებათა – სქესის, ასაკის, ოჯახური მდგომარეობის, განათლების, დასაქმების სფეროს, ეროვნების, მოქალაქეობისა და ა. შ. – მატარებელია. მათ დემოგრაფიულ მახასიათებლებს უწოდებენ. ამ ნიშან-თვისებათაგან ბევრი იცვლება, რაც ასევე მოსახლეობის ცვალებადობას გულისხმობს. ამას, საბოლოოდ, მოსახლეობის დინამიკასთან მივყავართ. მოსახლეობის მოძრაობას დემოგრაფები სამ ჯგუფად ყოფენ: ბუნებრივი გულისხმობს ქორწინებას, განქორწინებას, სიკვდილიანობას; მიგრაციული – მოსახლეობის ტერიტორიულ გადაადგილებას გულისხმობს, რომელიც, საბოლოოდ, განსაზღვრავს მოსახლეობის სიმჭიდროვეს, განსახლებას, სეზონურ გადაადგილებას და სხვ. *სოციალური* ერთი ჯგუფიდან მეორეში ადამიანთა გადასვლას გულისხმობს. ის დიდად განაპირობებს მოსახლეობის სოციალური სტრუქტურის კვლავწარმოებას. მრავალ მეთოდს შორის, რომელთაც დემოგრაფია იყენებს, აღსანიშნავია მონაცემთა სტატისტიკური ანალიზი, მათემატიკური მოდელირება და სოციოლოგიური კვლევის მეთოდები. ხალხთმოსახლეობის შესახებ დემოგრაფიული ცოდნის სიღრმეს ხელს უწყობს მისი კავშირი ისეთ მეცნიერებებთან, როგორებიცაა: სოციოლოგია, ეკონომიკა, ეთნოგრაფია, მოსახლეობის გეოგრაფია, სოციალური ჰიგიენა, სამართალმცოდნეობა; ამ მეცნიერებებთან დემოგრაფიის კავშირის შედეგად სოციალურ მეცნიერებაში არაერთი ახალი დარგი გაჩნდა. მათ შორის აღსანიშნავია **სოციალური დემოგრაფია**.

- **სოციალური დემოგრაფია** ხალხთმოსახლეობის სოციალური ფაქტორების შემსწავლელი დარგობრივი სოციოლოგიური დისციპლინაა. იგი ეკონომიკური და გეოგრაფიული ფაქტორებისა და პირობების შესაბამისად მოსახლეობის რიცხოვნობას, ხალხთმოსახლეობას, მოსახლეობის სტრუქტურას, მიგრაციასა და სხვა დემოგრაფიულ მოვლენათა სოციალურ კანონზომიერებას შეისწავლის, აანალიზებს დემოგრაფიულ პრობლემას და ეძებს მისი გადაჭრის ოპტიმალურ გზებსა და საშუალებებს. განსაკუთრებით მნიშვნე-

ლოვანია მისი როლი გლობალური დემოგრაფიული პრობლემების შესწავლაში. პირველ ყოვლისა, საყურადღებოა მსოფლიო მოსახლეობის რაოდენობის ზრდა. თუკი ადრე მსოფლიო მოსახლეობისგაორკეცებას ათეული საუკუნეები სჭირდებოდა, ამჟამად ამისათვის ორი ათეული წელიც კმარა, ეს კი მოსახლეობის სურსათით უზრუნველყოფის პრობლემას ქმნის. გარდა ამისა, საყურადღებოა თანამედროვე ურბანიზაციული პროცესების (ურბანიზაცია სოფლის მოსახლეობის ხარჯზე ქალაქის მოსახლეობის დაჩქარებულ ზრდას ნიშნავს) გათვალისწინება, ადამიანთა უზარმაზარი მასის თავმოყრა მსოფლიოს დიდ ქალაქებში და სხვ.

- **სოციალური ეკოლოგია** - სიტყვა „ეკოლოგია“ ბერძნული სიტყვებიდან მომდინარეობს. ბერძნულად „ოიკოს“ – სახლს, საცხოვრებელ ადგილს, ხოლო „ლოგოს“ მოძღვრებას, სწავლებას ნიშნავს. ეს არის მეცნიერება, რომელიც გარემოსთან ცოცხალი ორგანიზმების კავშირ-მიმართებას შეისწავლის. ტერმინი „ეკოლოგია“ გერმანელმა ბიოლოგმა, ერნსტ ჰეკელმა შემოიტანა: მის მიერ 1866 წელს დაწერილ წიგნში „ორგანიზმების ზოგადი მორფოლოგია“ ტერმინი პირველად გვხვდება. ჰეკელის დროებასთან შედარებით, დღეს ეკოლოგიის ცნებას უფრო ფართო მნიშვნელობა აქვს. ამჯერად ეკოლოგიურ პრობლემებში გარემოს დაცვის საკითხებია დომინანტური, თუმცა, კლასიკური განმარტების მიხედვით, ეკოლოგია არის მეცნიერება, რომელიც ცოცხალი და არაცოცხალი ბუნების ურთიერთზემოქმედებას შეიწავლის. ამ თვალსაზრისით, ის ბიოლოგიურ მეცნიერებას მიეკუთვნება. ეკოლოგიისა და სოციალურ მეცნიერებათა სინთეზის გზით არის წარმოქმნილი „სოციალური ეკოლოგია“, რომელიც სოციოლოგიის მონათესავე დარგია. ეკოლოგიისაგან განსხვავებით, მისი ისტორია XX საუკუნის 20-იანი წლებიდან იწყება. პირველად იგი ამერიკელი სოციოლოგების, პარკისა და ბერჯერსის შრომებში გამოჩნდა. თავდაპირველად ის იზრახავდა ბიოლოგიური ხასიათის ამოცანების გადაწყვეტას, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ზოგადი სოციოლოგიის ერთ-ერთი შემადგენელი ნაწილიც იყო. შემდგომ თანდათანობით გამოიკვეთა და დაიხვეწა მის მიერ გადასაჭრელ პრობლემათა სფერო. ამჟამად იგი დარგობრივი სოციოლოგიური დისციპლინაა, რომელიც ბიოსფეროში ადამიანის

ადგილისა და როლის შესწავლითაა დაინტერესებული. იგი განსაზღვრავს ბიოსფეროში ადამიანის ცხოვრებისა და განვითარების ოპტიმალურ წესებს. ამასთანავე, ის იმ სოციალური ფაქტორების შესწავლითაა დაკავებული, რომლებიც გარემოსთან მიმართებით მოქმედებენ. თანამედროვე სოციალური ეკოლოგია ინტერდისციპლინური მეცნიერებაა, რომელიც ბუნებისა და საზოგადოების ურთიერთმიმართების სოციალურ კანონზომიერებებს შეიმეცნებს, აანალიზებს ამ ურთიერთმიმართებათა ჰარმონიზაციის პრინციპებს. მისი ძირითადი ამოცანაა საზოგადოებისა და ბუნების ურთიერთმიმართებათა ჰარმონიზება, რაც თანამედროვე პირობებში სულ უფრო პრობლემური ხდება. ადამიანმა და საზოგადოებამ შეცვალეს ბუნებრივი გარემო. კაცობრიობის ისტორიის წინა პერიოდებთან შედარებით, ამჟამად სახეშეცვლილ ბუნებასთან გვიხდება ურთიერთობა. მეცნიერებისა და ტექნიკის განვითარებამ და მასთან ერთად წარმოების მოცულობის ზრდამ, ბუნებაზე უკონტროლო ანთროპოგენურმა მოქმედებებმა გლობალური ეკოლოგიური პრობლემების წინაშე დააყენა ადამიანი და საზოგადოება. თანამედროვე საზოგადოების ფუნქციონირება და განვითარება ეკოლოგიური კატასტროფების ზღვარზე მიმდინარეობს. მსოფლიო მასშტაბით ამის ნათელი მაგალითი უამრავია. ამ მხრივ, არც საქართველოა გამონაკლისი. ბუნებრივი სტიქიური მოვლენებისა და გარემოზე უკონტროლო ნეგატიური ზემოქმედების მასშტაბებითა და შედეგებით საქართველოს მთიანი რეგიონები კლასიკური ტიპის მაგალითებადგამოდეგება. მწვავე პრობლემად რჩება ატმოსფეროსა და წყლის დაბინძურება, მიწების ეროზია, ეკომიგრანტების პრობლემა, ეკოლოგიურად სუფთა საკვები და ა. შ. ეკოლოგიური პრობლემების კლასიფიკაციის სხვადასხვა კრიტერიუმია ცნობილი; ერთ-ერთი კლასიფიკაციის მიხედვით, ეკოლოგიური პრობლემები იყოფა: წარმოშობის მიხედვით - ეკოლოგიურ-ჰიდროტექნიკური და სამრეწველო-ეკოლოგიური; სიმწვავის მიხედვით - არამწვავე, ზომიერად მწვავე, მწვავე და უმწვავესი; სირთულის მიხედვით - მარტივი, რთული და ძალიან რთული; გადაწყვეტის მიხედვით - გადაწყვეტადი, ძნელად გადაწყვეტადი, გადაწყვეტა პრაქტიკულად შეუძლებელია; ტერიტორიათამოცულობის მიხედვით - ლოკა-

ლური, რეგიონული და გლობალური; დროის მიხედვით – მცირე პერიოდის, ხანგრძლივი და პრაქტიკულად მუდმივი. ეკოლოგიურ პრობლემებს ყოფენ აგრეთვე გეოგრაფიული ზონების მიხედვით, მაგალითად, სამხრეთის მთის და ა. შ. მწვავე ეკოლოგიური პრობლემების გადასაჭრელად მოწოდებულია “მწვანეთა მოძრაობა.” ძალზე მნიშვნელოვანია აგრეთვე ეკოლოგიური განათლების, ეკოლოგიური კულტურისა და ეკოლოგიური ცნობიერების პრობლემები.

- **ეთნოგრაფია** - ძველ ბერძნულ ენაზე “ეთნოს” – ხალხს, ხოლო „გრაფო” – წერას ნიშნავს. სიტყვასიტყვით - „ხალხის აღწერა.” ეთნოგრაფია ისტორიის ნაწილია, რომელიც ეთნოსების წარმოშობას (ეთნოგენეზი), შემადგენლობას, განსახლებას, კულტურულ-საყოფაცხოვრებო თავისებურებებსა და მატერიალური და სულიერი კულტურის ნიმუშებს შეისწავლის. ამ საქმიანობით ადამიანები უხსოვარი დროიდან იყვნენ დაკავებული (ძველი აღმოსავლეთის ქვეყნები, საბერძნეთი და რომი). ეთნოგრაფიაში მრავალი საინტერესო თეორიული მიმართულების სკოლა არსებობს. მათგან საყურადღებოა: ევოლუციონისტური სკოლა (ტეილორი, ფრეზერი, მორგანი, ბახოფენი, სპენსერი და სხვები), რომლის ცენტრალური კატეგორიაც ადამიანია; მისგან განსხვავებით, ფუნქციონალისტური (მალინოვსკი, რედკლიფ-ბრაუნი და სხვები) და კულტურანთროპოლოგიური (ფორბენიუსი, მიდი და სხვები) სკოლები აქცენტს კულტურაზე სვამენ. მათგან განსხვავდება სოციოლოგიური სკოლა, რომლის წარმომადგენელიცაა სოციოლოგიის კლასიკოსი, ემილ დიურკემი. სოციოლოგიიდან ეთნოგრაფიაში გადმოვიდა დიურკემის “კოლექტიური წარმოდგენების” ცნება. მასში დიურკემი ერთი და იმავე საზოგადოების წევრებისათვის სისტემის სახით ჩამოყალიბებულ საერთო რწმენა-წარმოდგენებს გულისხმობდა, რომლებიც პიროვნების გამოცდილებიდან კი არა, სოციუმიდან მომდინარეობენ და სოციუმში ადამიანთა მოქმედებას წარმართავენ. ეთნოლოგიური თვალსაზრისით, საინტერესოა აგრეთვე დიურკემის მიერ შემოღებული „საკრალურისა” და „პროფანულის” ცნებებიც. ეთნოგრაფიის ამერიკული სკოლიდან აღსანიშნავია ფ. ბოასის სამეცნიერო მოღვაწეობა; ინტერესს მოკლებული არ უნდა იყოს ე. წ. ფსიქორასისტული თეორია, რომლის წამომადგენლებადაც

ფროიდი და იუნგი ითვლებიან.

სოციოლოგიური ცოდნის სტრუქტურის, მეცნიერებათა სისტემაში სოციოლოგიის ადგილისა და სოციოლოგიის მონათესავე დარგებისა და სოციოლოგიური დისციპლინების განხილვის შემდეგ მიზანშეწონილია სოციოლოგიის მეთოდების განხილვა.

კითხვები:

- რა განსხვავებაა მიკრო- და მაკროსოციოლოგიას შორის?
- რას ნიშნავს „საშუალო დონის თეორიები“ და რით განსხვავდება ის სოციოლოგიური ცოდნის სხვა სტრუქტურული ელემენტებისაგან?
- რატომ მიიჩნევა ფუნქციონალიზმი მაკროსოციოლოგიურ თეორიად?
- თქვენი აზრით, რა ადგილი უჭირავს სოციოლოგიას მეცნიერებათა სისტემაში? რა განაპირობებს ამ ადგილს?
- ჩამოაყალიბეთ მეცნიერებათა კლასიფიკაციის კონტისეული სისტემის დადებითი და უარყოფითი მხარეები.
- რას ნიშნავს არისტოტელეს გამონათქვამი, რომ ადამიანი არის „ძონ პოლიტიკონ“?
- არის თუ არა სოციოლოგია მეცნიერება (პასუხი დაასაბუთეთ)?
- ჩამოთვალეთ სოციოლოგიის მონათესავე დისციპლინები და დაახასიათეთ ზოგი მათგანი შესასწავლი საგნის მიხედვით.
- ჩამოთვალეთ დარგობრივი სოციოლოგიური დისციპლინები და დაახასიათეთ ზოგი მათგანი შესასწავლი საგნის მიხედვით.

დავალებები:

- მოამზადეთ თემა და მოიძიეთ მასალები სლაიდ-შოუსათვის: „ჩემი ქალაქის, რაიონის, სოფლის დემოგრაფიული პრობლემები და მათი გადაჭრის გზები.“
- მოამზადეთ თემა და მოიძიეთ მასალები სლაიდ-შოუსათვის: „ჩემი ქალაქის, რაიონის, სოფლის ეკოლოგიური პრობლემები და მათი გადაჭრის გზები.“
- მოამზადეთ თქვენი ქალაქის, სოფლის ან რაიონის დემოგრაფიული ან ეკოლოგიური სურათი და ჯგუთან ერთად გაანალიზეთ იგი.

სავარჯიშოები:

სავარჯიშო N1.

ბრაზილიის დროშის ინსპირაციით, მოამზადეთ სოციოლოგიის, როგორც საზოგადოების შემსწავლელი მეცნიერების, დროშისა და გერბის თქვენეული ვარიანტი (წარწერა, გამოსახულება, ფერი და ა.შ.).

ბრაზილიის ეროვნულ დროშაზე პორტუგალიურ ენაზე წარწერილი – ORDEME PROGRESSO – „წესრიგი და პროგრესი“ სოციოლოგიის მამამთავრის, ოგიუსტ კონტის მიერ ჩამოყალიბებული პოზიტივიზმის კრედოდან მომდინარეობს (პოზიტივიზმის ფუძემდებელს მიაჩნდა, რომ საზოგადოებისათვის აუცილებელია „სიყვარული, როგორც პრინციპი, წესრიგი, როგორც საფუძველი, და პროგრესი, როგორც მიზანი“).

1888-1889 წლებში ბრაზილიაში მონარქია დაემხო და რესპუბლიკური მმართველობა დამყარდა. რესპუბლიკის მამებს სურდათ, რომ რევოლუციას არა უბრალოდ შეეცვალა მონარქია, არამედ ის ახალი ტიპის სახელმწიფოს საფუძველი გახდარიყო, რომელშიც „წესრიგი და პროგრესი“ ბრაზილიის მოქალაქეებს შორის (თეთრი, შავი და ფერადკანიანები) მარადიული ჰარმონიის საწინდარი იქნებოდა. ამ ახალი სახელმწიფოს სულისკვეთებას ყველაზე მეტად ბრაზილიაში „პოზიტივიზმის მოციქულისა“ და კონტიანელი პროფესორის, რაიმუნდუ ტეიშირა მენდესის (1855-1927) მიერ შემოთავაზებული დევიზი შეეფერებოდა. ბრაზილიაში მენდესმა დააფუძნა პოზიტივისტური ასოციაცია. დროშის ნახატი მხატვარმა დესიო ვილარესმა შეასრულა. მისი უძველესი ეგზემპლარი მენდესის მიერ 1891 წელს რიო-დე-ჟანეიროში დაარსებულ მსოფლიოში პირველ საკაცობრიო პოზიტივისტურ ეკლესიაშია შენახული.

სავარჯიშო N2.

იპოვეთ სწორი პაუსუხი:

სოციოლოგიური ცოდნის ერთ-ერთი სტრუქტურული ელემენტია:

ა) რეალური ბ) ემპირიული გ) აბსტრაქტული

სავარჯიშო N3.

შეავსეთ ცხრილი:

სოციოლოგიის დარგები	სოციოლოგიის მონათესავე დისციპლინები
რელიგიის სოციო- ლოგია	სოციალური ფილოსოფია

**„სოციოლოგია ადამიანებს შეისწავლის და არა
- ინერტულ ობიექტებს.“**

ენტონი გიდენსი

თავი IV

სოციოლოგიის მეთოდები

საკვანძო სიტყვები: მეთოდი, მეთოდოლოგია, მეცნიერული კვლევის ზოგადი მეთოდები, ინტერდისციპლინური მეთოდები, სოციოლოგიის სპეციფიკური მეთოდები: რაოდენობრივი და თვისებრივი; სოციოლოგიური გამოკითხვის ანკეტა, სოციომეტრია, სოციოლოგიური კვლევის პროცედურა, ვალიდობა, რეპრეზენტატულობა, კვლევის ეთიკა.

შესავალი

მეთოდის გარეშე არც ერთი მეცნიერება არ არსებობს. სიტყვა „მეთოდი“ ბერძნული სიტყვიდან – „**მეთოდოს**“–იდან მომდინარეობს და შემეცნების, კვლევის გზას, საშუალებას ნიშნავს. აქედანაა ნაწარმოები სიტყვა „მეთოდოლოგია“ – გულისხმობს მეთოდების შემსწავლელ სპეციალურ მეცნიერებას და გამოკვლევის ფილოსოფიურ საფუძვლებს. სოციოლოგიის მიზანი საზოგადოების შესწავლაა. ამიტომ, ბუნებრივია, მას ამ მიზნის მიღწევის გზები და საშუალებებიც აქვს, რომლებსაც სოციოლოგია მეთოდებად იყენებს.

§1. მეცნიერული კვლევის საერთო (ზოგადი) მეთოდები

ჩვენ უკვე ვიცით, რომ სოციოლოგიური კვლევა-ძიება ორი ძირითადი მიმართულებით მაინც წარმოებს; ესენია თეორიული და ემპირიული სოციოლოგიური გამოკვლევები.

თეორიულ-სოციოლოგიური გამოკვლევის შემთხვევაში სოციოლოგია, როგორც მეცნიერება, იმ მეთოდებით სარგებლობს, რომლებიც მეცნიერულ შემეცნებაშია დამკვიდრებული. ამიტომ, ყველა სხვა მეცნიერების მსგავსად, თეორიული სოციოლოგია ანალიზისა და სინთეზის მეთოდებს იყენებს. ანალიზის საშუალებით

ნებისმიერი დონის სოციალურ სტრუქტურას ან სისტემას აზრობრივად ვშლით, რის შემდეგაც მათი შემადგენელი ელემენტების ცალკეულ ნიშნებსა და თავისებურებებს ვადგენთ; ანალიზის შემდეგად მიღებულ ცოდნას ქეშმარიტი ღირებულება მაშინ აქვს, როდესაც ჩვენი მაგალითის შემთხვევაში დადგენილი იქნება სოციალური სტრუქტურის ელემენტების მთლიანი მნიშვნელობა, რაც სინთეზის გზით მიიღება. ანალიზის მეშვეობით მოპოვებულის სინთეზირება შესასწავლი საგნის შესახებ სრულყოფილი ცოდნის მიღების აუცილებელი პირობაა. ანალიზისა და სინთეზის გზით მიღებულ თეორიულ ცოდნას სოციოლოგი ერთეული ფაქტიდან მის მსგავს ყველა სხვა დანარჩენ ფაქტზე გაავრცელებს, რასაც განზოგადება ჰქვია. ამ თვალსაზრისით, თეორიული ცოდნა ზოგადობის მაღალი ხარისხით გამოირჩევა.

თეორიულ-სოციოლოგიური კვლევის არსენალშია აგრეთვე მეცნიერული კვლევის ისეთი მეთოდები, როგორებიცაა ცდა, დაკვირვება და ექსპერიმენტი. ცდის საშუალებით სოციალური რეალობა განიხილება, როგორც ემპირიული მოცემულობა. ეს სოციალური სინამდვილის გრძნობად მოცემულობაზე დაყრდნობით შეცნობას ნიშნავს. დაკვირვება სოციალური სინამდვილის უშუალო აღქმაა. შესასწავლი საგნის შესახებ, როგორც წესი, პირველად ინფორმაციას დაკვირვება გვაძლევს ხოლმე. ექსპერიმენტი კი სოციალური ობიექტების ხელოვნურად შექმნილი, დადგენილი პირობების მიხედვით შემეცნების საშუალებას იძლევა. ლათინური **experimentum** -გამოცდა საინტერესო სოციალური მოვლენის გამოკვლევას, მასზე საგანგებო დაკვირვებას ნიშნავს, ოღონდ ამისათვის მკვლევარი სოციალური ობიექტის ისეთ ნიმუშს ქმნის, რომელიც თვითონ აინტერესებს, და შემდეგ აკვირდება მას. ექსპერიმენტი დაკვირვებისაგან იმით განსხვავდება, რომ შესასწავლ ობიექტზე აზრობრივი ზეგავლენის მოხდენას ითვალისწინებს, რაც, თავის მხრივ, აქტიურობით ხასიათდება. ექსპერიმენტი იმითაა კარგი, რომ მისი განმეორება შესაძლებელია. იგი უშუალოებისა და სიზუსტის მაღალი ხარისხითაც გამოირჩევა. ამ მეთოდის სერიოზული ნაკლი ისაა, რომ ცდის პირი არაბუნებრივ გარემოში მოხვედრისას დაძაბულია ხოლმე. ამიტომ ამ ხარვეზის აღმოფხვრას ე. წ. „ბუნებრივი ექსპერიმენტის“ ჩატარებით ცდილობენ. ამ შემთხვევაში ექსპერიმენტული სიტუაცია ცდის პირისათვის, რეალური გარემოს მსგავსად, ბუნებრივია.

დაკვირვება, როგორც წესი, წინასწარ შემუშავებული პროექტის მიხედვით, გეგმაზომიერად და კანონზომიერად ხორციელდება, რომლის დროსაც გასათვალისწინებელია დამკვირვებლის ღირებულებითი ორიენტაცია, ემოციური მდგომარეობა. ამიტომ მისი განმეორების შესაძლებლობა პრაქტიკულად გამორიცხულია. დაკვირვება არ მეორდება. იგი მოცემულ დროსა და სივრცეში განხორციელებული ერთჯერადი პროცესია. მეცნიერებაში, ჩვეულებრივ, სხვადასხვა სახის დაკვირვებას გამოყოფენ, მაგალითად, სტრუქტურალიზებულს (კონტროლს დაქვემდებარებულს) და არასტრუქტურალიზებულს (კონტროლს დაუქვემდებარებულს); თუკი შესასწავლი ჯგუფის საქმიანობაში სოციოლოგიც მონაწილეობს ისე, რომ ამის შესახებ ჯგუფის სხვა წევრებმა არაფერი იციან, მაშინ ჩვენ წინაშე ჩართული დაკვირვებაა. რეგულარობის მიხედვით არჩევენ სისტემატურ და შემთხვევით დაკვირვებებს; ორგანიზაციის პირობების მიხედვით – ლაბორატორიულ და საველე დაკვირვებებს და ა. შ.

იმ შემთხვევაში, როდესაც შესაცნობი საგანი ცდასა და დაკვირვებაში მოცემული არ არის, სოციოლოგები მეცნიერებაში აპრობირებული მეთოდის – მოდელირების გამოყენებას მიმართავენ. თეორიული „მოდელი“ შესასწავლი საგნის თითქმის ყველა ნიშან-თვისების მატარებელია.

მეცნიერული სოციოლოგიური გამოკვლევა ჰიპოთეზების შემუშავებით იწყება. ჰიპოთეზა ბერძნულად საფუძველს, ვარაუდს ნიშნავს. ჰიპოთეზა მოვლენის მიზეზის შესახებ სარწმუნო ვარაუდია, რომელსაც დასკვნის სახე შეიძლება ჰქონდეს. მისი საჭიროება მაშინ წარმოიქმნება, როდესაც სოციალური პრობლემის მიზეზი უცნობია, თუმცა მისი წინამორბედი მრავალი გარემოებაა ცნობილი. ჰიპოთეზის წამოყენება მხოლოდ პირველი ნაბიჯია მეცნიერულ კვლევაში. ამის შემდეგ მისი დასაბუთებაა საჭირო. ჰიპოთეზის წამოყენების წესი ასეთია: ა) იგი თანხმობადი უნდა იყოს ყველა იმ მოვლენასთან, რომელსაც ის ეხება; ბ) რიგი ფაქტების ასახსნელად წამოყენებული ჰიპოთეზებიდან მისაღებია ის, რომელიც ხსნის ჰიპოთეზათა რაოდენობას. მას სამუშაო ჰიპოთეზა ეწოდება; გ) უნდა გაცნობიერებული გვქონდეს, რომ ჰიპოთეზური დასკვნები ალბათური ბუნებისაა; ჰიპოთეზა, ძირითადად, ორი სახისაა: ინდუქციური – ფაქტობრივი სინამდვილის დაკვირვებიდან მომდინარე, და დედუქციური – მოვლენის შესახებ ცოდნის ახლე-

ბური გააზრებიდან მომდინარე. ჰიპოთეზების შემუშავება სოციო-ლოგიური გამოკვლევის პროგრამის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი შემადგენელი ნაწილია. ზოგადად, პრობლემა რაიმე ნიშნის მიხედვით განისაზღვრება. რეალური გამოკვლევის ჩატარების შემდეგ მას ადარებენ ჰიპოთეზურ მოდელთან, რაც, ფაქტობრივად, ჰიპოთეზის შემოწმებასა და დასკვნების გამოტანას გულისხმობს. კვლევის შედეგად მიღებულ საშუალო მნიშვნელობას ნორმატიულ მნიშვნელობას ადარებენდა, თუ მათ შორის სხვაობა აღმოჩნდება, ეს პრობლემად მიაჩნიათ. ჩვეულებრივ, სოციოლოგიაში, ძირითადად, სამი სახის ჰიპოთეზაა ცნობილი: 1) ჰიპოთეზები რაოდენობრივ მიმართებებზე; 2) ახსნითი ჰიპოთეზები, სოციალური სისტემის ელემენტთა მნიშვნელობების გამოვლინებაზე მიმართული; 3) მაპროგნოზირებელი ჰიპოთეზები.

§2. მეცნიერული კვლევის ინტერდისციპლინური მეთოდები

ზემოთ ვსაუბრობდით იმ მეთოდებზე, რომელნიც სოციოლოგიას მეცნიერების ყველა დარგთან საერთო აქვს. ამასთანავე იგი ისეთი მეთოდებითაც სარგებლობს, რომლებსაც მხოლოდ ზოგიერთი მეცნიერება იყენებს. ასეთად შედარებით-ისტორიული ანალიზის მეთოდი ითვლება. სოციოლოგიასთან ერთად მას ფართოდ იყენებენ ისტორია, ეთნოგრაფია, ანთროპოლოგია, ენათმეცნიერება, კულტუროლოგია და სხვ. სოციოლოგია მას შესასწავლი ობიექტების საერთო და განსხვავებული ნიშან-თვისებების, აგრეთვე განმასხვავებელი თავისებურებებისა და ურთიერთშედარებისათვის იყენებს. ის სახვადასხვა ეპოქების საზოგადოებების სოციალური პირობების შედარების და მისი ცვალებადობის კანონზომიერებათა დადგენის საშუალებას იძლევა. ამ მხრივ, მნიშვნელოვანია შედარებით-სტატისტიკური მეთოდიც. იგი იდეალური საშუალებაა მასობრივი სოციალური მოვლენების რაოდენობრივი თანაფარდობების ურთიერთშეჯერების გზით საკვლევად. მართალია, ის ღიად ტოვებს სოციალური მოვლენების მუდმივი რიცხობრივითანაფარდობების დეტერმინაციის საკითხს, მაგრამ რიცხობრივ თანაფარდობათა დადგენის გზით თვისებრივ თანაფარდობებამდე მისვლის ფაქტი სოციოლოგიურ გამოკვლევას უფრო მეტ დამაჯერებლობას სძენს.

§3. მაქს ვებერი გაგებითი მეთოდის შესახებ

სოციოლოგიის მეთოდის შესახებ ორიგინალური მოსაზრებით გამოირჩევა სოციოლოგიის კლასიკოსი, მაქს ვებერი. ვებერს მიაჩნია, რომ მეცნიერული კვლევის ისეთი მეთოდები, როგორებიც აღწერა და ახსნა, სოციოლოგიას ნაკლებად გამოადგება. აღწერა და ახსნა ნივთიერი (ხილული) რეალობის შესასწავლად გამოდგება, ხოლო ის, რასაც სოციოლოგია შეისწავლის, ვებერის მიხედვით, არანივთიერია. სოციოლოგია, ვებერის მიხედვით, სოციალურ მოქმედებას შეისწავლის. სოციალური მოქმედება საზრისის (მნიშვნელობის) გარეშე არ არსებობს. იგი გასაზრისიანებული მოქმედებაა. საზრისი კი არანივთიერი, არამატერიალური მოცემულობაა, რომელსაც აღწერის ან ახსნის მეშვეობით ვერ მისწვდები. ამიტომ საქმეში ერთვება გაგებითი მეთოდი. ვებერის აზრით, მოქმედების საზრისი გაგებითი მეთოდით მიიღწევა. რადგან სოციოლოგია სოციალურ მოქმედებათა საზრისებს შეისწავლის, სოციოლოგიის სპეციფიკურ მეთოდი გაგებაა (მოქმედების საზრისის არსის წვდომა). გაგებითი რეფლექსია, ვებერის აზრით, მაღალი ინტელექტუალური უნარია, რომელიც ყველა მეცნიერებას არ გააჩნია, ამიტომაც, ინტელექტუალური გაგებით, ვებერის აზრით, სოციოლოგია ელიტური მეცნიერებაა.

§4. სოციოლოგიური გამოკვლევის სპეციფიკური მეთოდები - რაოდენობრივი და თვისებრივი

სოციოლოგიის სპეციფიკური მეთოდები იმ წესებისა და პროცედურების ერთობლიობაა, რომელთაც მხოლოდ სოციოლოგია იყენებს და რომლებიც სხვა მეცნიერებებში სოციოლოგიიდან არის ნასესხები.

სოციოლოგიური კვლევის მეთოდები ორ ძირითად ჯგუფად იყოფა: რაოდენობრივად და თვისებრივად. რაოდენობრივ მეთოდებს მიეკუთვნება მასობრივი და სხვა სახის გამოკითხვა. ისინი ისეთი რაოდენობრივი მაჩვენებლების კვლევაზე არიან ორიენტირებული, როგორიცაა ამა თუ იმ სოციალური ფაქტის თუ მოვლენის გამოვლენის სიხშირე. რაოდენობრივი კვლევა სტატისტიკური ანალიზის გამოყენებით ტარდება. გარდა რაოდენობრივ მახასიათებლებისა, სოციალურ ფაქტებისა და პროცესების თვისებრივი მხარეც მნიშვნელოვანია. შესაბამისად, სოციოლოგიური კვლევის თვისებრივი მეთოდები სოციალური სინამდვილის ამ მხარის

კვლევაზეა ორიენტირებული. სოციოლოგიური კვლევის თვისებრივ მეთოდებს იმარჯვებენ სხვადასხვა კვლევითი ტექნიკისა და სტრატეგიის გამოყენებით. მაგალითად, ის შეიძლება მოიცავდეს ინტერვიუს, დაკვირვებას, მონოგრაფიულ გამოკვლევას, შემთხვევის ანალიზს, ფოკუსჯგუფს და ა. შ.

თანამედროვე სოციოლოგიური კვლევის ერთ-ერთი ძირითადი საშუალება ანუ კვლევის პროცედურული ნაწილია შერჩევა. ეს სოციოლოგის მიერ სპეციალურად შერჩეული სოციალური ობიექტების შესწავლის გზით საჭირო ინფორმაციის მოპოვებას გულისხმობს. შერჩევის დროს გარკვეული სოციალური ჯგუფიდან კვლევისათვის ცალკეული ერთეულები გამოიყოფა, რომელთაც უშუალოდ ეხება კვლევა. მათ აღსანიშნავად გენერალური და შერჩევითი ერთობლიობის ცნებები გამოიყენება. გენერალური ერთობლიობა იმ ჯგუფის ყველა წევრს ეწოდება, რომელსაც გამოკვლევა მოიცავს, ხოლო შერჩევითი ერთობლიობა ამ ჯგუფის ის ნაწილია, რომელიც გამოკვლევაში უშუალოდ მონაწილეობს. შერჩევითი ერთობლიობის უმთავრესი ნიშანი რეპრეზენტატიულობაა; იგი იმაზე მიუთითებს, თუ რამდენად პროპორციულადაა წარმოდგენილი შერჩევით ერთობლიობაში გენერალური ერთობლიობის ნიშან-თვისებები. ამგვარი კვლევის დროს დიდი მნიშვნელობა აქვს იმ წარმომადგენლობითი ნაწილის შერჩევას, რომლის საშუალებითაც გენერალური ერთობლიობის ბუნების გაგებას ვვარაუდობთ. ამისათვის გარკვეული წესების დაცვაა საჭირო. შერჩევის შემდეგი მოდელებია ცნობილი:

- შემთხვევითი შერჩევა - როდესაც შერჩევის ერთეულებს ქაოსურად ირჩევენ. ამორჩევის პრინციპი შემთხვევითია.
- ექსპერტთა შერჩევა - როდესაც ამა თუ იმ სფეროს აღიარებული წარმომადგენლები შეირჩევა. ეს მიზნობრივი შერჩევის ერთ-ერთი ფორმაა.
- კვოტური შერჩევა - როდესაც შერჩევის ზომა წინასწარ განსაზღვრულია. მაგალითად, მარკეტინგული გამოკვლევების შემთხვევაში შერჩევის ზომა დამკვეთის მიერ განისაზღვრება.
- მობილური პოპულაციის შერჩევა - ეს პოპულაციის ადგილმდებარეობის დადგენას უკავშირდება.
- შერჩევის სახეებიდან ალბათური და არაალბათური შერჩევაა ცნობილი. ალბათური შერჩევის დროს გენერალური

ერთობლიობის ყველა ელემენტს შერჩევით ერთობლიობაში მოხვედრის თანაბარი შანსი აქვს. არაალბათური შერჩევის დროს კი ყველას შანსი სხვადასხვაგვარია. შერჩევითი კვლევა შესაძლოა გარკვეული ხარვეზით გამოირჩეოდეს, რაც იმით ვლინდება, რომ მკვლევარი უშუალოდ არ უკავშირდება რეალურ ცხოვრებას. ეს კავშირი რესპონდენტების შეხედულებებითა და მოსაზრებებით არის გაშუალებული, რაც სუბიექტურობის ელემენტების შემცველია, თუმცა ამგვარი შეზღუდულობის მოსახსნელად სოციოლოგს კვლევის სხვა მეთოდი აქვს - საველე კვლევის მეთოდი.

საველე კვლევა საზოგადოებრივ მოვლენებსა და პროცესებზე უშუალო დაკვირვების გზით ტარდება. იგი შეიძლება აშკარა ან ფარული იყოს. სოციოლოგიის უშუალო მონაწილეობა შესასწავლ პროცესებში გამოკვლევას მეტ დამაჯერებლობას სძენს, თუმცა არც ეს მეთოდია უნაკლო, რადგანაც შეიძლება, რომ ის, რასაც სოციოლოგი აკვირდება და აღწერს კონკრეტული ვითარების შემთხვევაში, სხვა ფაქტებისათვის დამახასიათებელი არ აღმოჩნდეს. თუმცა საველე კვლევის ამ ნაკლის გამოსწორებას სოციოლოგიური გამოკვლევის სხვა მეთოდებით ცდილობენ, რომელთა შორისაც ფართოდ გამოიყენება გამოკითხვის მეთოდი.

გამოკითხვა სოციოლოგიურ ინფორმაციას ზეპირი ან წერილობითი კითხვა-პასუხის საშუალებით მოიპოვებს. კითხვა-პასუხით სოციოლოგი ავლენს რესპონდენტების (გამოსაკითხი ადამიანების) შეხედულებებს, განწყობილებებს, პოზიციებს და ა. შ. რაც, ძირითადად, ორი წესითაა შესაძლებელი: სტანდარტიზებულად – საგანგებოდ წინასწარ შემუშავებულ კითხვარზე – ანკეტაზე რესპონდენტის პასუხის გზით, და არასტანდარტიზებულად – ანკეტის გარეშე რესპონდენტთან სოციოლოგიის გასაუბრების გზით. შესაბამისად, გამოკითხვის ორი ძირითადი სახე არსებობს: ანკეტური გამოკითხვა და ინტერვიუ. ანკეტა არის კითხვარი, რომელშიც კითხვები შინაარსისა და ფორმის მიხედვით აჯგუფებენ და საგანგებოდ არჩევენ. შინაარსის მიხედვით ანკეტაში წარმოდგენილი კითხვები არაერთ სოციალურ ფაქტს და მათ ღირებულებით შეფასებას ეხება. ფორმის მიხედვით კითხვები შეიძლება იყოს ღია, ნახევრად დახურული ან დახურული. დახურულ კითხვაზე პასუხს რესპონდენტი თვითონ ირჩევს მოცემული ვარიანტებიდან („დიახ,” „არა,” „მიჭირს პასუხი”); ღია კითხვები, რომლებსაც ასარჩევი პასუხები არ ახლავს და რესპონდენტმა შესასწავლ პრობლემასთან

თან დაკავშირებით თავისუფლად უნდა დააფიქსიროს საკუთარი მოსაზრება. ანკეტური გამოკითხვის თავისებურება ისაა, რომ რესპონდენტისა და მკვლევარ-სოციოლოგის ურთიერთობა ანკეტი-თაა გაშუალებული. ამ შემთხვევაში რესპონდენტის ანონიმურობა მკაცრად დაცულია, თანაც ინფორმაცია სწრაფად და ოპერატიუ-ლად მიიღება. ანკეტურ გამოკითხვასთან ერთად სოციოლოგიაში გამოიყენებასატელეფონო, საფოსტო, ინტერნეტის საშუალებით და სხვა სახის გამოკითხვებიც.

გამოკითხვის მეთოდის იმ სახეს, რომლის დროსაც სოციო-ლოგი მისთვის საჭირო ინფორმაციას უშუალოდ რესპონდენტისა-გან მოიპოვებს, ინტერვიუ ეწოდება. თუმცა ამ ტიპის გამოკვლე-ვისჩასატარებლად ძალიან დიდი დროა საჭირო. ანკეტირება ან ინტერვიუ შესაძლოა იყოს ჯგუფური ან ინდივიდუალური, თავისუ-ფალი, კლინიკური და სხვ. (სოციოლოგიური გამოკვლევის ყველა მეთოდს სოციოლოგიის მიმართულების სტუდენტები დაწვრილე-ბით შეისწავლიან მომდევნო კურსებზე, ამიტომ ამჟერად მხო-ლოდ ზოგადი საუბრით შემოვიფარგლებით).

სოციოლოგიაში ბევრი მაგალითია, როდესაც სოციალური ობი-ექტების კვლევა შეუძლებელია ზემოთ აღნიშნული მეთოდების გა-მოყენებით. ეს, ძირითადად, გარდასულ სოციალურ ფაქტებსა და მოვლენებს ეხება. მსგავს ვითარებაში სოციოლოგები არსებული წერილობითი, ნაბეჭდი, ფოტო და სხვა მასალის კვლევით შემო-იფარგლებიან. დოკუმენტები ადამიანების მიერ შექმნილი მასა-ლაა, რომელიც ინფორმაციის გადაცემას ემსახურება. მაგალითად, XIX საუკუნის დემოგრაფიული პროცესების დადგენა ამ პერიო-დის დოკუმენტური მასალის ანალიზის საფუძველზეა შესაძლე-ბელი, ხოლო ოჯახთან ან გვართან დაკავშირებული სოციალური ასპექტების გაგებაში ისტორიული დოკუმენტები დაგვეხმარება და ა. შ. დოკუმენტები სხვადასხვანაირი შეიძლება იყოს: წერილობით, რომლებშიც სოციალური მოვლენები სიტყვიერადაა აღწერილი. მას მიეკუთვნება ნებისმიერი სახის წერილობითი მასალა: საარ-ქივო დოკუმენტები, პრესის მასალები, მთავრობის დადგენილე-ბები, პირადი წერილები, მოგონებები, მემუარები, ავტოგრაფები, ოფიციალური სტატისტიკა და მრავალი სხვა. მნიშვნელოვანია აგრეთვე იკონოგრაფიული დოკუმენტების გამოყენებაც, რომლებ-შიც სოციალური სინამდვილე ფოტოზე, კინოფირზე, ვიდეო ან სხვა საშუალებებზეა გადმოცემული. ყოველი მათგანი სოციოლოგიური გამოკვლევის საინტერესო დოკუმენტურ მასალას წარმოადგენს.

თანამედროვე კვლევებში სოციოლოგიური ინფორმაციის მოპოვების ერთ-ერთი ძალიან პოპულარული ფოკუსჯგუფის მეთოდია. ეს ისეთი კვლევითი სტრატეგიაა, რომელიც აქცენტს წინასწარ შერჩეულ ადამიანთა მცირე ჯგუფის ინტერვიუებასა და ინტენსიურ ფოკუსირებულ დისკუსიაზე აკეთებს. სადისკუსიო თემა, რა თქმა უნდა, კვლევის პრობლემას შეეხება. მისი მიზანი გარკვეული სოციალური პრობლემის შესახებ ჯგუფში განსხვავებული შეხედულებების, პოზიციების, განწყობის, რეაქციებისა და შეფასებების შესწავლაა. იგი, შეიძლება ითქვას, თვისებრივი და რაოდენობრივი მეთოდების კომბინირებული სახეა. მას იყენებენ მარკეტინგულ კვლევებში, მაგალითად, ბიზნესის სფეროში – საქონლისა და მომსახურების მარკეტინგი; არაკომერციული ორგანიზაციების მარკეტინგი, რომელიც სხვადასხვა სოციალური პროგრამის ეფექტურობის შეფასებას ითვალისწინებს; პოლიტიკური მარკეტინგი, რომლის დროსაც პოლიტიკური მოღვაწის, პარტიის ან ორგანიზაციის იმიჯის შესწავლა მიმდინარეობს და სხვ. ფოკუსჯგუფის პარამეტრები (ჯგუფში მონაწილეთა რაოდენობა, სოციალური და სხვა მახასიათებლები და ა. შ.) გამოკვლევის მიზნებითა და ამოცანებით განისაზღვრება. მისი წარმატება იმ მოდერატორზეა დამოკიდებული, რომელიც დისკუსიას წარმართავს.

§5. ფოტოსოციოლოგია, როგორც კვლევის მეთოდი

მელანქოლიური ფოტოგრაფი – რეჟისორ მარკ რომანეკის (აშშ, 2002 წ.) ფილმიდან „ფოტო ერთ საათში“ – საყოფაცხოვრებო ფოტოსურათების სიუხვეში ჩვენი ცხოვრების არაფოკუსირებული დეტალების დანახვას ცდილობს. „ბევრი არ იღებს ისეთ წვრილმანებს, როგორებიცაა მიტოვებული სახლი, ჭყლეტა ბენზინგასამართ სადგურზე, გადაგდებული სათამაშო, მაგრამ სწორედ მსგავსი წვრილმანები ქმნის მთლიან სურათს, რის ფოტოგრაფირებასაც ადამიანები თავს არიდებენ,“ – გაკვირვებულია იგი.

ფოტოსურათის, როგორც არტეფაქტის (ლათინურად artefactum ხელოვნურად შექმნილს ნიშნავს; ზოგადად მატერიალური და სულიერი კულტურის ნიმუშებს კულტუროლოგიასა და სოციოლოგიაში არტეფაქტებს მიაკუთვნებენ) არსი, მისი პოლისემიურობა (ანუ მრავალმნიშვნელობა)(ასევე პლაკატის, ფილმის ან ღია ბარათის) ისეთი კონტექსტებითაა განპირობებული, როგორებიცაა: სოციალური მოცემულობა, რეალობა და რეჟისურა. ამიტომაც, შეიძლება ითქვას, რომ ფოტოგრაფია აღმოჩენაა სოციოლო-

გიაში. „ფოტოგრაფია და სოციოლოგია თითქმის ერთდროულად მოველინენ ქვეყანას“. თავდაპირველად ფოტოგრაფიის, როგორც სოციალური ინფორმაციის წყაროს, მიმართ დიდ ინტერესს მაინცდამაინც არ იჩენდნენ სოციოლოგები, თუმცა დღეს ეს ვითარება გამოსწორებულია, და ვიზუალური სოციოლოგია ერთ-ერთი ყველაზე პოპულარული მიმართულებაა თანამედროვე სოციოლოგიაში. დღეს ფოტოზე აღბეჭდილი ინდივიდის ან სოციალური ჯგუფის სახე და მოქმედების ადგილი სოციოლოგიური კვლევის მიმზიდველი სფეროა. ყოველდღიურობის სოციალური კონსტრუქტივიზმი და საჯაროობა არის ის, რასაც სოციოლოგი ფოტოსურათებში, განსაკუთრებით, საოჯახო ალბომებში ეძებს.

სოციოლოგიური თვალსაზრისით, ფოტოგრაფიას ძალზე დიდი ევრისტიკული პოტენციალი აქვს. სოციოლოგისათვის ფოტოგრაფია სამი ასპექტით მაინც არის საინტერესო:

- როგორც კვლევის ობიექტი;
- როგორც მასალა სოციოკულტურული ანალიზისათვის;
- როგორც სოციოლოგიური ინფორმაციის მოპოვების ერთ-ერთი საშუალება.

ფოტოტექსტის წაკითხვა: სოციოკულტურული თვალსაზრისით, ფოტოსურათი ძალზე საინტერესო ტექსტია. ყოველი ფოტო ამა თუ იმ სოციოკულტურული რეალობის შესახებ გვესაუბრება. მასთან სასაუბრო ენა ყველაზე უკეთ სოციოლოგმა იცის, რაც ფოტოტექსტის ორმაგ წაკითხვას გულისხმობს: პირველია ტექსტის წარმომქმნელ სისტემათა მნიშვნელობის (სიმბოლოებისა და ნიშნების) წვდომა, მეორე კი – ფოტოსურათზე აღბეჭდილი სიტუაციის მნიშვნელობის გაგება. ტექსტის წარმომქმნელი მოვლენის სუბიექტი ის კულტურული რეალობაა, რომელიც ფოტოზეა გამოსახული. მოქმედების ადგილის მნიშვნელობა ფოტოგრაფიისა და ფოტოგრაფირების პროცესის სოციალური ურთიერთმოქმედების შედეგია. ფოტოგრაფიაში „პროკრუსტეს სარეცელს“ ქმნის არა კადრის საზღვრები, არამედ ფოტოგრაფირების პროცესი. ამის შეგრძნება ყველას შეუძლია, ვისაც „არაკლასიკური“ ობიექტები ერთხელ მაინც გადაუღია. ცნობილი ფაქტია, თუ როგორ ეშინოდათ აბორიგენებს, როდესაც ფოტოაპარატის საშუალებით მათ გამოსახულებებს ანთოპოლოგები აფიქსირებდნენ. მათ მიაჩნდათ, რომ ფოტოსურათი სულის გარკვეულ ნაწილს ართმევდა. შემგომ აღმოჩნდა, რომ თანამედროვე საზოგადოებაში არანა-

კლებ გაუჭირდა ფოტოაპარატიან სოციოლოგს, ვიდრე ანთროპოლოგს - აბორიგენტთა შორის. იგულისხმება ის ფაქტი, რომ თანამედროვე საზოგადოებაში მრავლად არიან ისეთი სოციალური ჯგუფები, რომლებიც თავიანთ ყოველდღიურ პრაქტიკაში ფოტოგრაფირებას არ გულისხმობენ, თუმცა მოდერნის კულტურა, ასე თუ ისე, მთლიანობაში მაინც ფოტოგრაფირების რეგლამენტაციას ახდენს. ამასთან, როგორც სხვა სახის სოციოლოგიურ გამოკვლევებში, ეთიკური საკითხები აქაც ძალზე მნიშვნელოვანია.

ზოგადად, ფოტოსოციოლოგია ვიზუალური სოციოლოგიის შემადგენელი ნაწილია.

ფოტოსოციოლოგიის ყველაზე ცნობილი ერთ-ერთი თანამედროვე წარმომადგენელია პოსტმოდერნისტი ჟან ბოდრიარი, რომელიც ფოტოგრაფიით იყო გატაცებული.

ფოტოსოციოლოგიაში და, ზოგადად, ვიზუალურ სოციოლოგიაში საინტერესო წიგნის ავტორია თანამედროვე პოლონელი სოციოლოგი პიოტრ შტომპკა. მისი წიგნი „ვიზუალური სოციოლოგია“ სოციოლოგიის ამ მიმართულების კლასიკურ ნაშრომად არის მიჩნეული.

პ. შტომპკას აზრით, „ჩვენი ცხოვრების დიდ ნაწილს ფოტოსურათები წარმართავს. ინფორმაციული წარწერები იკონოგრამებმა (საინფორმაციო გამოსახულებებმა) შეცვალა, რომლებიც არაერთ აკრძალვას გამოხატავს. ამგვარად, გარესამყაროს ფოტოების საშუალებით აღიქვამენ. „ვიზუალური წარმოსახვა“ ვიზუალური სამყაროსა და მასში ჩვენი ადგილის კრიტიკული გააზრებაა.

სოციოლოგია და ფოტოგრაფია, დაახლოებით, ერთდროულად გაჩნდნენ. 1839 წელს კონტი წერს „პოზიტიური ფილოსოფიის კურსის“ ბოლო ფრაგმენტებს, რომელშიც ახალი მეცნიერული დარგის აღსანიშნავად პირველადაა შეტანილი სიტყვა „სოციოლოგია.“ თითქმის იმავე წელს გამოიგონეს ფოტოგრაფია – საფრანგეთში-ლუი დაგერისა და ნისეფორ ნიპესის, ინგლისში კი - უილიამ ტალბოტის წყალობით.

ფოტოები ორი უმთავრესი მიზნის რეალიზებაში გვხვდარება სოციოლოგებს:

- 1) ფოტოებზე გამოსახული დეტალების დაწვრილებითი შესწავლა საზოგადოების თავისებურებათა ახსნაში გვიწყობს ხელს, რაც ფოტოს უბრალო აღწერა არ არის. როგორც ტიმოთი კარი წერს: „ვიზუალური სოციოლოგიის სპეციალისტი

ობიექტების გარეგნულ მხარეზე დაკვირვებით შინაგანის გამოაშკარავებას ცდილობს”, რაც ეხმიანება სოციოლოგიაში გავრცელებულ გამოთქმას: „როცა რაიმეს გარეგნული მხარე სოციოლოგიურ ახსნა-განმარტებას უკავშირდება, შესაძლებელია იმის თქმა, რომ ვიზუალური სოციოლოგიის სპეციალისტის დავალება შესრულებულია.”

- 2) მეორე მიზანი, ცოტა არ იყოს, უფრო ამბიციური და ძნელია: ფოტოგამოსახულების მეშვეობით გამოვიკვლიოთ საზოგადოების ყოველდღიური ცხოვრების, კულტურის ან საზოგადოებრივი სტრუქტურის არსებული კანონზომიერებანი. ამ შემთხვევაში საუბარი საზოგადოებრივ მოვლენებს შორის რეგულირებადი, განმეორებადი დამოკიდებულებების გამოვლენას შეეხება.

ვიზუალურ მონაცემებს მიეკუთვნება ნებისმიერი საგანი, ადგილი, შეტყობინება ან სიტუაცია, რომელიც კი შესაძლებელია თვალხილულმა ადამიანმა აღიქვას. ვიზუალური სოციოლოგიისათვის მხოლოდ ვიზუალური მონაცემები არსებობს, რომლებიც ადამიანის მოქმედებებს უკავშირდება: უფრო ზუსტად, ის მონაცემები, რომლებზეც ადამიანის ან ადამიანთა ჯგუფის ზემოქმედების ნაკვალევია აღბეჭდილი, რაც ვიზუალური სოციოლოგიის ინტერესების სფეროდან ბუნების არაჩვეულებრივ პანორამას გამორიცხავს. მთაგორიანი პეიზაჟის ულამაზესი ხედები, ოკეანის ჰორიზონტზე მზის ჩასვლა, ტროპიკული მხეცები და სხვ. საზოგადოების შესახებ არაფერს გვეუბნება (მსგავსი ფოტოები ვიზუალური სოციოლოგიის შესწავლის საგანი მაშინვე გახდება, როგორც კი მათზე ადამიანის ზემოქმედების კვალი აღმოჩნდება). როდესაც ფოტოზე თხილამურებით მოსრიალეთა დაშვება იქნება გამოსახული, ანდა, თუკი ოკეანეზე გემს შევნიშნავთ, ცხოველები კი სახლთან ახლოს, გალიაში აღმოჩნდებიან, მაშინ გახდება ის სოციოლოგიური კვლევის საგანი. ამ შემთხვევაში ფოტო შეგვიძლია მაშინაც კი შევისწავლოთ, თუკი მასზე ადამიანი არ იქნება აღბეჭდილი.

თუ ფოტოაპარატი ადამიანის თვალის თავისებური გაგრძელებაა, მაშინ მის მიერ შესრულებულ ოპერაციებს ჩვეულებრივ ენაზე შეიძლება „ხედვა“ და „ყურება“ ვუწოდოთ. „ხედვა“ რაღაცის გარედან დანახვა, პასიური დაკვირვებაა; „ყურება“ რაღაცაზე აქტიური კონცენტრირებაა, რომელიც სუბიექტური ან კულტურული თვალსაზრისით ღირებულია.

ფოტოზე დაკვირვებისას აუცილებელია ყურადღება მივაქციოთ:

- იმას, რაც მასზეა გამოსახული – სიტუაცია ან საგანი;
- ფოტოზე გამოსახულის კულტურულ ორიენტაციას;
- ფოტოზე გამოსახულის სუბიექტურ ან კულტურულ რეაქციას, რაც იმით გამოიხატება, თუ როგორები ჩანან ისინი ფოტოზე.

ფოტოგრაფი-სოციოლოგი საზოგადოების იმ ნევრებს შორის, რომელთა გამოკვლევაც მიზნად აქვს დასახული, გარკვეული დროის გატარების შემდეგ სწავლობს, თუ რისი გადაღებაა უმჯობესი, სად თამაშდება უფრო სიღრმისეული და არა - ზედაპირული სოციალური დრამა და როგორაა შესაძლებელი მისი სამზეოზე გამოტანა.

ამიტომაც აუცილებელია:

- გამოსაკვლევი ამოცანის ნათლად ჩამოყალიბება;
- განსაზღვრული ანალიზისათვის ფოტომასალის ამორჩევა;
- ფოტოების კოდირების ოქმის შედგენა: ფოტოზე გამოსახულის სქესი, ასაკი, კანის ფერი, ჩაცმა-დახურვის მანერები (დასავლური თუ ეგზოტიკური), გარემოცვა (ქალაქელები თუ სოფელები), ტექნოლოგია (შრომის საგნები და ინსტრუმენტები) და რიტუალები (რელიგიური ქმედებები);
- სუბიექტურობისაგან თავდასაღწევად სურათების კოდირება;
- ფოტოების რაოდენობრივი ანალიზი – მათზე აღბეჭდილი ყოველი კატეგორიის სიხშირის განსაზღვრა;
- დასკვნების ჩამოყალიბება.

ამერიკელი სოციოლოგი, სუზენ ზონტაგი მიიჩნევს რომ, „ფოტოგრაფია რეალობის შეცნობის საშუალებად მიიჩნევა. ის მტკიცებულებაა. ფოტოს ნახვისას ჩვენ ყოველგვარი ეჭვი გვეფანტება და ვწყვეტთ ყოყმანს. ფოტო მომხდარი ფაქტის უტყუარი მტკიცებულებაა.“ ხოლო პოსტმოდერნისტ ჟან ბოდრიარის მიხედვით, ფოტოგრაფია მიანიშნებს იმაზე, თუ როგორი ილუზორული, მოჩვენებითი და ვირტუალური შეიძლება იყოს რეალობა, რომელშიც ჩვენ ვიმყოფებით. ფოტო რეალობის სიმულაციის კარგი ნიმუშია, – ასე ფიქრობდა ბოდრიარი. ამდენად, ერთი შეხედვით უწყინარი ფოტო საოჯახო ალბომიდან ან მეგობრების წრეში გადაღებული სელფი სოციოლოგიისთვის დოკუმენტურ მასალას წარმოადგენს.

56. ანკეტის შედგენის ზოგადი წესები

სოციოლოგიური გამოკითხვის ანკეტა პირველადი ინფორმაციის მოპოვების ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებული საშუალებაა, რომლის შედგენა ძალზე შრომატევადი და მეტად საპასუხისმგებლო საქმეა თუნდაც იმიტომ, რომ შესაბამისი მეთოდის ცოდნას მოითხოვს, რომელიც მკვლევარ-სოციოლოგს გარკვეული წესების დაცვას ავალდებულებს.

ანკეტის შედგენისას უპირველესი მოთხოვნა, მკვლევარმა რომ უნდა გაითვალისწინოს, მისი მიზნების განსაზღვრაა. უამისოდ სხვა დანარჩენი სამუშაო აზრს კარგავს. ანკეტის შინაარსი: შეკითხვები, პასუხების ვარიანტები, შესავალი და დასკვნითი ნაწილები – უშუალოდ უკავშირდება მის მიზნებს. მაგალითად, მარკეტინგული კვლევების შემთხვევაში ანკეტირების მიზანი კლიენტთა მოთხოვნილებების გამოვლენაა. შესაბამისად, მიღებული ინფორმაცია დაინტერესებულ კომპანიას საშუალებას აძლევს, ასორტიმენტის კორექტირება სცადოს, კლიენტთა მომსახურების ხარისხი გააუმჯობესოს, თანამშრომლობის ახალი ფორმები და-ნერგოს და სხვ.

სოციოლოგიური გამოკვლევის ანკეტა ერთიანი კვლევითი ჩანაფიქრით გაერთიანებული შეკითხვებია, რომლებიც რესპონდენტს მიემართება და შესასწავლი ობიექტის ან საგნის შესახებ აუცილებელი ინფორმაციის მოპოვებას ისახავს მიზნად. იგი მაქსიმალურად ადაპტირებული უნდა იყოს გამოკითხვის პირობებთან და, ამასთანავე, რესპონდენტის სოციალურ და ფსიქოლოგიურ მდგომარეობასთან.

ანკეტაში დასმული შეკითხვები ნათლად და გასაგებად უნდა იყოს ფორმულირებული. მაქსიმალურად უნდა მოვერიდოთ რთულ და რესპონდენტისათვის გაუგებარ ტერმინოლოგიას. კითხვა უნდა იყოს კონკრეტული, ყოველგვარ ორაზროვნებას მოკლებული და ცალსახად ინტერპრეტირებადი. მნიშვნელოვანია აგრეთვე ანკეტის დიზაინისა და გაფორმების საკითხიც. იგი პროფესიონალიზმის გამოვლენის კარგი საშუალებაა, რომელიც გამოკვლევისადმი დადებით განწყობას შეუქმნის რესპონდენტს. ამიტომ გასათვალისწინებელია, რომ ანკეტის

ა) შრიფტის ზომა კომფორტული და მისაღები იყოს რესპონდენტისათვის;

ბ) შეკითხვები ერთმანეთისაგან გამოყოფილი უნდა იყოს; შესაძლო პასუხის ვარიანტებისაგან სასურველია მათი მუქი ან

- უფრო მსხვილი შრიფტით გამოყოფა, რათა რესპონდენტს არც ერთი შეკითხვარ დარჩეს შეუჩნეველი;
- გ) თუკი შეკითხვა ღიაა, მაშინ ანკეტაში საკმარისი ადგილი უნდა იყოს დატოვებული, რათა რესპონდენტმა საკუთარი მოსაზრება თავისუფლად ჩაწეროს;
- დ) თუკი შეკითხვა რთულია, მაშინ სასურველია დამატებითი მითითებების მიცემა, რომელიც განცალკევებული უნდა იყოს შეკითხვის ტექსტისაგან;
- ე) ანკეტის ტექსტის ფურცლის ორივე გვერდზე დაბეჭდვასა-სურველია არის, რადგანაც სანინააღმდეგო შემთხვევაში შესაძლოა ანკეტა ბოლომდე შეუვსებელი დარჩეს. ამ შემთხვევაში გამონაკლისი მხოლოდ ბროშურის სახით დაბეჭდილი ანკეტა შეიძლება იყოს.

შეკითხვის სახეები:

დასმული კითხვები - **შინაარსის** მიხედვით:

- ცნობიერების ფაქტებზე ორიენტირებული
- ქცევის, მოქმედების ფაქტებზე ორიენტირებული
- რესპონდენტის პიროვნებაზე ორიენტირებული

ფორმის მიხედვით:

- ღია, ნახევრად ღია
- დახურული, ნახევრად დახურული
- კომბინირებული
- პირდაპირი
- ირიბი

ფუნქციის მიხედვით:

- ძირითადი
- არაძირითადი
- ცნობიერების ფაქტებზე ორიენტირებული შეკითხვები და-სმულია ადამიანთა შეხედულებების, მოლოდინის, სამომა-ვლო გეგმების და სხვა მსგავსი კატეგორიების გამოსავლე-ნად;
- მოქმედებაზე ორიენტირებული შეკითხვები, ძირითადად, სოციალურ ქცევას შეეხება;
- პიროვნებაზე ორიენტირებულ შეკითხვებში რესპონდენტის პიროვნული მახასიათებლები იგულისხმება;
- ღია არის შეკითხვა, რომელსაც შესაძლო პასუხის ვარი-ანტები თანარ ახლავს და რესპონდენტმა მისთვის სასუ-

რველი პასუხითვითონ უნდა ჩანეროს შესაბამის გრაფაში; ღია კითხვები რესპონდენტს არაფერს უნდა კარნახობდეს და არც არაფერს ახვევდეს თავს. ნახევრად ღია შეკითხვა კი, ნაწილობრივ, დახურული შეკითხვის ელემენტების შემცველია;

- დახურულ შეკითხვას თან ახლავს შესაძლო პასუხის ვარიანტები, რომელთაგან რესპონდენტი მისთვის სასურველ ვარიანტს ირჩევს; დახურული შეკითხვა ალტერნატიულია, თუკი რესპონდენტი პასუხის მისთვის სასურველ მხოლოდ ერთ ვარიანტს ირჩევს, ხოლო არაალტერნატიულია, თუკი იგი პასუხის რამდენიმე ვარიანტს ირჩევს; ნახევრად დახურული შეკითხვა, ნაწილობრივ, ღია კითხვის ელემენტების შემცველია. მოცემული პასუხის ვარიანტებიდან შესაძლებელია რესპონდენტისათვის არც ერთი არ იყოსმისაღები, ამიტომ დახურულ კითხვებთან ერთად ღია კითხვასაც სთავაზობენ ხოლმე.
- პირდაპირია შეკითხვა, რომელიც რესპონდენტისაგან გარკვეული მოვლენებისადმი კრიტიკულ მიდგომას ითვალისწინებს, რასაც, უმეტესწილად, რესპონდენტები თავს არიდებენ ხოლმე. ასეთ ვითარებაშიირიბ შეკითხვებს იყენებენ, ანუ რესპონდენტს წარმოსახვითი სიტუაცია ეძლევა, რომელიც არაერთი უხერხულობისაგან ათავისუფლებს.
- ძირითადია შეკითხვა, რომელიც უშუალოდ კვლევის საგანს შეეხება.
- არაძირითადი შეკითხვები ძირითად შეკითხვათა ადრესატის გამოვლენას ემსახურება (კითხვა-ფილტრი) ანდა რესპონდენტის გულწრფელობას ამოწმებს (საკონტროლო კითხვები);
- „მენიუს“ ტიპის კითხვებში პასუხები ისეთნაირადაა დალაგებული, რომ ლოგიკურად ერთმანეთს არ გამორიცხავს;
- საკონტროლო კითხვა აზრის, შეხედულების სიმყარეს ამოწმებს;
- კითხვა-ფილტრი რესპონდენტთა დაინტერესებულ ნაწილს სხვებისაგან გამოარჩევს;
- კითხვა – „მახე“ არაკეთილსინდისიერი და არაკომპეტენტური რესპონდენტების გამოსავლენად ისმება;
- საკონტაქტო კითხვები ანკეტის დასწყისშია მოთავსებული და რესპონდენტთან კონტაქტის დამყარებას უწყობს ხელს.

- ეს კითხვები ძალზე მარტივია და მათზე პასუხის გაცემა რესპონდენტისათვის სასიამოვნოა;
- ჩამხშობი შეკითხვები, როგორც წესი, საკონტროლო შეკითხვების წინ ეძლევა ხოლმე რესპონდენტს და მისი ემოციური აღგზნებადობის ჩაცხრობასა და ყურადღების სხვა შეკითხვაზე გადატანას ემსახურება;
 - ბუფერული ანუ გარდამავალი შეკითხვები ანკეტის აზრობრივი ბლოკების წყალგამყოფია. მათი მეშვეობით ხერხდება თემიდან თემაზე გადასვლა.

შეკითხვების დასმისას სოციოლოგმა უნდა გაითვალისწინოს, რომ პასუხი „დიახ“ რესპონდენტისათვის უფრო მისაღებია, ვიდრე - „არა.“ არავითარ შემთხვევაში რესპონდენტისაგან არ უნდა მოვითხოვოთ რაიმე სახის ანგარიში და სხვა მსგავსი რამ. ამასთანავე, უნდა გვახსოვდეს, რომ ანონიმურობის პრინციპიმკაცრად უნდა იყოს დაცული.

ანკეტის შედგენის პროცესს სოციოლოგები კონსტრუირებას ეძახიან.

ანკეტის სტრუქტურა

• ანკეტის შესავალი ნაწილი

ანკეტის ეს ნაწილი შეიცავს თხოვნა-მიმართვას რესპონდენტისადმი: მოკლედ და კონკრეტულად აცნობს მას კვლევის მიზნებს, შემგვეთსა და შემსრულებელს. აქვე რესპონდენტის გასააქტიურებლად სასურველია იმის ხაზგასმა, თუ რა დიდი მნიშვნელობა აქვს საკვლევი პრობლემის გადანყვებაში რესპონდენტის მოსაზრებებს. ადამიანს ყოველთვის სიამოვნებს, როდესაც მის აზრს აფასებენ, მას ჭკუას ეკითხებიან, ამიტომ ამ ფაქტორის გამოყენება სოციოლოგიურ გამოკვლევაში აუცილებელია. ანკეტის შესავალი ნაწილი საკონტაქტო კითხვებით უნდა იწყებოდეს. ამ მარტივმა და სასიამოვნო შეკითხვებმა რესპონდენტი სხვა შეკითხვებზე პასუხისათვის უნდა მოამზადოს ისე, რომ არ მობეზრდეს ყოველივე ეს.

ძირითადი ნაწილი

გამოკითხვის მიზნებიდან, ამოცანებიდან და ჰიპოთეზებიდან გამოდინარე, შინაარსობრივი შეკითხვები ანკეტის ამ ნაწილშია თავმოყრილი. შესაბამისად, მთავარიც ისაა. ამიტომ მის ფორმირებას, მასში შეკითხვების განლაგება-სდიდი მნიშვნელობა აქვს. ჩვეულებრივ, მეტ-ნაკლებად

- ცნობილია მისი ფორმირების სამი ძირითადი პრინციპი.
- **შეკითხვების ლოგიკური თანამიმდევრულობის პრინციპი:** როდესაც შეკითხვები წინასწარ დადგენილი სქემისა და ლოგიკის მიხედვით არის ფორმულირებული.
 - **მონოცენტრულობის პრინციპი:** როდესაც ანკეტაში ერთი ცენტრალური შეკითხვაა ფორმულირებული და დანარჩენი მხოლოდ დამხმარე შეკითხვების როლს ასრულებს. ამ შემთხვევაში, როგორც წესი, ძირითადი შეკითხვა ანკეტის შუა ნაწილშია მოთავსებული;
 - **პოლიცენტრისტული პრინციპი:** როდესაც არა - ერთი, არამედ რამდენიმე ძირითადი შეკითხვაა ჩამოყალიბებული.
 - **დასკვნითი (პასპორტული) ნაწილი**
ანკეტის ეს ნაწილი რესპონდენტის სოციალურ-დემოგრაფიულ მახასიათებლებს (სქესი, ასაკი, პროფესია, ეროვნება, განათლება, მოქალაქეობა, ოჯახური მდგომარეობა, საცხოვრებელი ადგილი ან სამუშაო და სხვ.) შეეხება.

ანკეტის შედგენისას გასათვალისწინებელია, რომ მის შესავსებად რესპონდენტს დიდი დრო არ დასჭირდეს. ამისათვის საკმარისია 30-40 წუთი; ანკეტა არ უნდა იყოს შეკითხვებით გადატვირთული; კლასიკური ტიპის ანკეტა 15-20 კითხვაზე მეტს არ შეიცავს; სასურველია, რთული შეკითხვები ანკეტის შუა ნაწილში მოთავსდეს. ყოველი შეკითხვა გრამატიკისა და ლოგიკის წესების დაცვით იყოს შედგენილი; ლოგიკურობის პრინციპის დაცვა ნიშნავს, რომ დასაწყისში ამა თუ იმ ფაქტის დადგენაზე უნდა იყოს საუბარი და შემდეგ - მის შეფასებაზე, რაც სოციოლოგიური გამოკვლევის უმნიშვნელოვანესი მოთხოვნაა.

თუკი გამოკითხვა ინტერვიუს მეთოდით ტარდება, მაშინ კითხვარს ან ინტერვიუს ბლანკს თან უნდა ახლდეს ცალსახად და ერთმნიშვნელოვნად ფორმულირებული შევსების წესები და ცალკეული მითითებები ინტერვიუერისათვის. ფორმულირებები, რომელთაც ინტერვიუერი იყენებს, წარმოსათქმელად ადვილი უნდა იყოს და რთულ სინტაქსურ კონსტრუქციებს არ უნდა შეიცავდეს.

57. სოციოლოგიური კითხვები ე. გიდენსის მიხედვით

სოციოლოგი ენტონი გიდენსი მიიჩნევს, რომ „კარგი გამოკვლევა საზოგადოებრივი ცხოვრების ახლებურ გაგებაში უნდა გვეხმარებოდეს. ის თავისი შეკითხვებითა და მიღებული შედე-

გებით უნდა გვაკვირვებდეს. პრობლემები, რომლებიც, თეორიული და პრაქტიკული კვლევების თვლსაზრისით, სოციოლოგებს აინტერესებთ, ხშირად იმ კითხვებს ჰგავს, რომლებიც სხვა ადამიანებსაც ალელვებთ, თუმცა მსგავსი კვლევის შედეგები ჩვენს ყოველდღიურ წარმოდგენებს ხშირად ეწინააღმდეგება.

როგორია უმცირესობათა ცხოვრების პირობები? რატომ არის, რომ ადრინდელთან შედარებით, დღევანდელ მსოფლიოში ბევრად მეტი მდიდარი ცხოვრობს, მაგრამ ადამიანები მაინც შიმშილობენ? რა შედეგებამდე მიგვიყვანს ინფორმაციული ტექნოლოგიების გამოყენება? დაიწყება თუ არა ოჯახის, როგორც ინსტიტუტის, ნგრევა? ამ და მსგავს კითხვებზე პასუხს სოციოლოგები სცემენ. მათი მუშაობის შედეგები საბოლოოდ არავითარ შემთხვევაში არ უნდა მივიჩნიოთ. მით უფრო, როდესაც სოციოლოგიური თეორიისა და გამოკვლევის მიზანი იმ სპეკულატურ მანერებზე უარის თქმაა, რომლებიც მსგავსი საკითხების განსჯისას ობიექტელს ახასიათებს. კარგი სოციოლოგობა შეკითხვების მაქსიმალურად სწორად დასმა და დასკვნების გაკეთებამდე ყველაზე გამოსაძევი ფაქტობრივი მტკიცებულებების მოპოვებაა. ამ მიზნის მისაღწევად ჩვენთვის სასარგებლო სოციოლოგიური კვლევის მეთოდები უნდა ვიცოდეთ, რომლებიც კონკრეტული სამუშაოს მიმდინარეობისას უნდა გამოვიყენოთ. ასევე საუკეთესოდ უნდა ვიცოდეთ ამ მეთოდებით მიღებული შედეგების ანალიზი.

იმ შეკითხვათაგან, რომლებსაც თავიანთ გამოკვლევაში სოციოლოგები სვამენ, ზოგიერთი მათგანი მთლიანად ფაქტოლოგიურია. მაგალითად, დანაშაულისა და მართლმსაჯულების მთელი რიგი ასპექტების გარკვევისათვის სისტემური სოციოლოგიური გამოკვლევაა აუცილებელი. ამასთან დაკავშირებით, ჩვენ შეგვეძლო შემდეგი კითხვები დაგვესვა: რა სახის დანაშაულია უფრო გავრცელებული? დამნაშავეთა რა ნაწილს აკავებს პოლიცია? მათ შორის, რამდენი ადამიანი იხდის სასჯელს? მსგავსი ფაქტოლოგიური კითხვები პასუხისათვის ხანგრძლივ კვლევას საჭიროებს.

ამა თუ იმ საზოგადოების შესახებ ფაქტოლოგიური ინფორმაცია ყოველთვის ვერ გვეტყვის, ესა თუ ის შემთხვევა არატიპურია თუ - ფართოდ გავრცელებული. ხშირად სოციოლოგებს სურთ, შედარებითი შეკითხვები დასვან. მაგალითად, დიდი ბრიტანეთისა და აშშ-ის სოციალურ წყობასა და კანონმდებლობას შორის არცთუ მცირე განსხვავება არსებობს. ტიპური შედარებითი კითხვა შესაძლებელია ასეთი იყოს: რა განსხვავებაა ქვეყნის კრიმინალურ მოდელსა და სამართალდამცავი ორგანოების საქმიანობას შორის ამ ორ ქვეყანაში?

სოციოლოგიური საქმიანობის განხორციელებისას ჩვენ არა მარტო არსებული საზოგადოებების ურთიერთობას ვაფასებთ, არამედ ერთმანეთს ვადარებთ მათ ანმყოსა და მომავალს. ამ შემთხვევაში სოციოლოგები განვითარების შესახებ კითხვებს სვამენ. იმისათვის, რომ თანამედროვე სამყაროს ხასიათი გავიგოთ, ჩვენ საზოგადოების უკვე არსებული ფორმების შესწავლა და მომხდარ ცვლილებათა ანალიზი მოგვინევს, ამიტომ შეგვიძლია, მაგალითად, გამოვიკვლიოთ, როგორ გაჩნდა პირველი ციხე და როგორია ის დღეს.

ფაქტობრივი კითხვის დასმით ჩვენ იმას ვაკეთებთ, რასაც სოციოლოგები ემპირიულ კვლევებს ეძახიან. გვაინტერესებს, თუ როგორ ხდება რაღაც მოვლენა. ოღონდ სოციოლოგია მხოლოდ ფაქტების შეგროვება როდია. ჩვენ ყოველთვის ამ ფაქტების ინტერპრეტაციას უნდა ვახდენდეთ და ამისათვის თეორიული შეკითხვების დასმა ვისწავლოთ. მრავალი სოციოლოგი ძირითადად ემპირიულ საკითხებზე მუშაობს, მაგრამ, თუ ისინი თეორიული ცოდნით არ იხელმძღვანელებენ, საეჭვოა, მათი საქმიანობა შედეგიანი იყოს”.

სოციოლოგის მიერ შეკითხვის დასმის წესი

ფაქტობრივი კითხვა	რა მოხდა?	დიდ ბრიტანეთში 1980-იანი წლებიდან გოგონები უკეთესშედეგებს აღწევდნენ სწავლაში, ვიდრე - ვაჟები.
შედარებითი კითხვა	ხდებოდა თუ არა ეს ყველგან?	ეს გლობალური მოვლენა იყო, თუ მხოლოდ ბრიტანეთს ახასიათებდა?
განვითარების კითხვა	ხდებოდა თუ არა ეს თანდათან?	როგორი იყო გოგონათა საგანმანათლებლო მომზადების დონე დროის გარკვეულ პერიოდში?
თეორიული კითხვა	რა უდევს საფუძვლად ამ მოვლენას?	რატომ სწავლობენ გოგონები უკეთ? რა ფაქტორების გათვალისწინებაა საჭირო, რომ ეს ფენომენი ავხსნათ?

§8. სოციომეტრია

ჩვეულებრივ, ყოველ სოციალურ ჯგუფს ფორმალური და არა-ფორმალური, ღია და დაფარული სტრუქტურა აქვს. არაფორმალურ, ლატენტურ (დაფარულ) სტრუქტურას, მნიშვნელოვანწილად, სუბიექტური ფაქტორები, მის წევრთა ემოციური მდგომარეობა და განწყობა განაპირობებს, რაც, თავის მხრივ, ჯგუფის ფუნქციონირებაზე უდიდეს გავლენას ახდენს. სოციომეტრიული გამოკვლევა ჯგუფის სწორედ ამ ფარული სტრუქტურის შესწავლაზე ამახვილებს ყურადღებას. მეთოდის ავტორი ამერიკელი ფსიქიატრი და სოციალური ფსიქოლოგი, იაკობ ლევი მორენოა.⁷

სოციომეტრიული გამოკვლევების დროს არაფორმალური სტრუქტურისა და შრომითი კოლექტივის, ცალკეულ პიროვნებათა ღირებულებითი ორიენტაციების შესაბამისობა-შეუსაბამობის დონეების კვლევა მიმდინარეობს. მიღებული მონაცემების საფუძველზე კი ჯგუფის სოციალურ-ფსიქოლოგიური კლიმატი საგრძნობლად უმჯობესდება.

სოციოლოგიური გამოკვლევების მნიშვნელოვანი მხარეა სოციალური ცვლადების ანალიზი. ამ შემთხვევაში სოციოლოგი იმ ფაქტს ითვალისწინებს, რომ ცალკეული რიგის სოციალურ მოვლენათა ცვლილებებს აუცილებლობით სხვა რიგის მოვლენათა ცვლილებები მოსდევს; რომ პირველი მიზეზია, მეორე – შედეგი. ორივე შემთხვევაში ცვლადთან გვაქვს საქმე. ცვლადთა ურთიერთდამოკიდებულებას კორელაციას ეძახიან. სოციალური ცვლადის ცნება საზოგადოებრივი მოვლენის უნარს გამოხატავს, რომლის მიხედვითაც ის სხვადასხვაგვარ მდგომარეობასა და მნიშვნელობას იძენს. სოციალურ ცვლადებს მიეკუთვნება ასაკი, სქესი, განათლება, შემოსავლები, ხელფასი და მრავალი სხვა. სოციალური ცვლადი ორგვარია: დამოუკიდებელი და დამოკიდებული. დამოუკიდებელი ცვლადის როლს ის მოვლენა ასრულებს, რომლის შეცვლაც შედეგის შეცვლას იწვევს. დამოკიდებული ცვლადი

⁷ ცნობილია მორენოსა და ფროიდის ვენაში შეხვედრის ფაქტი (მორენო ვენის უნივერსიტეტში სწავლობდა). ლექციის შემდეგ სტუდენტებით გარშემორტყმული მორენოსთვის ფსიქოანალიზის მამას უკითხავს, რას აკეთებთ ახლავ, რაზეც მორენოს უპასუხია: „დოქტორო ფროიდ, მე დავინყე იქ, სადაც დაამთავრეთ თქვენ. თქვენ ადამიანებთან ხელოვნურად შექმნილ ვითარებაში, თქვენს კაბინეტში მუშაობთ, მე კი მათ ბუნებრივ გარემოში, ქუჩაში ან სახლში ვხვდები. თქვენ მათ ქცევებსა და ოცნებებს აანალიზებთ, ხოლო მე ვცდილობ, ისინი უფრო თამამი და გაბედული გახადო, რათა ხელახლა იოცნებონ. მე მათ ღმერთთან თამაშს ვასწავლი.“ ფროიდი ამ პასუხს ღიმილით შეხვედრია.

კი ისეთი მოვლენაა, რომლის ცვალებადობაც სხვა მოვლენის ცვალებადობაზეა დამოკიდებული. თუკი დამოკიდებულ და დამოუკიდებელ ცვლადთა მიზეზ-შედეგობრივი კავშირი დადგინდება (ცვლადი სოციოლოგიური სიდიდე არის სოციალური ცხოვრების ნებისმიერი ასპექტი, რომელიც დროთა განმავლობაში იცვლება. მაგალითად, დიურკემის მიხედვით, ასეთია თვითმკვლელობის კოეფიციენტი. ცვლადი სიდიდე შეიძლება იყოს დამოკიდებული და დამოუკიდებელი), სოციოლოგიური ჰიპოთეზა, რომლის შესახებაც ჩვენ ზემოთ ვისაუბრეთ, დასაბუთებულად მიიჩნევა.

59. სოციოლოგიური კვლევის ეტაპები და პროცედურები

საყურადღებოა სოციოლოგიის კლასიკოსის, ემილ დიურკემის მიერ შემუშავებული სოციოლოგიური გამოკვლევის ეტაპები და პროცედურები. ამ სქემის შეიქმნა დიურკემის ნაშრომი „რელიგიური ცხოვრების ელემენტარული ფორმები“. ეს ეტაპებია:

მეცნიერულ-სოციოლოგიური კვლევის ეტაპები ე. დიურკემის მიხედვით	
I ეტაპი	პრობლემის განსაზღვრა საკვლევი თემის შერჩევა და ძირითადი კონცეფციების განსაზღვრა
II ეტაპი	ლიტერატურის მიმოხილვა არსებული თეორიის გაცნობა და თემის კვლევა. თემის შესახებ არსებული ლიტერატურის ანალიზი.
III ეტაპი	ჰიპოთეზების ჩამოყალიბება გაზომვადი ცვლადების ურთიერთკავშირის დადგენა ისე, რომ შესაძლებელი იყოს მათი გაზომვა და ჰიპოთეზების შემოწმება*.
IV ეტაპი	კვლევის გეგმის შერჩევა მკვლევარმა უნდა შეარჩიოს ის მეთოდი, რომლის მეშვეობითაც ჩაატარებს გამოკვლევას: მაგ. გამოკითხვა, დაკვირვება, ექსპერიმენტი და ა. შ.

V ეტაპი	მონაცემთა შეგროვება ჰიპოთეზების შესამოწმებელი მონაცემების ანუ ფაქტების შეგროვება: სტატისტიკური მასალა, ინტერვიუს ანდა ანკეტირების შედეგები.
VI ეტაპი	მონაცემთა ანალიზი მონაცემების დამუშავება
VII ეტაპი	დასკვნების გაკეთება მიღებული შედეგების შეჯამება და მათი დაკავშირება არსებულ თეორიასთან; შემდგომი კვლევისათვის პრობლემების დადგენა

საერთოდ, სოციოლოგიური გამოკვლევა რამდენიმე ეტაპისაგან შედგება.

პირველი ეტაპი სოციოლოგიური გამოკვლევის პროგრამის (დიზაინის) შემუშავებაა, რომელშიც მკაფიოდ უნდა იყოს ფორმულირებული გამოკვლევის მიზანი და განისაზღვროს კვლევის მეთოდები. სასურველია, პროგრამამ საცდელი ე. წ. „პილოტაჟური“ გამოკვლევის ჩატარება გაითვალისწინოს, რაც შერჩეული მეთოდის უტყუარობაში დარწმუნების კარგი საშუალებაა.

სოციოლოგიური კვლევების მიმართ ხშირად გამოიყენება ტერმინი *ვალიდუხოზა*, რომელიც გაზომვის ძირითადი მახასიათებელია. იგი გაზომვის საშუალებების გასაზომ მონაცემებთან, მაჩვენებლებთან შესაბამისობას მიუთითებს, თუ რამდენად შეესატყვისება გაზომვის საშუალებები იმას, რაც უნდა გაიზომოს. ერთი სიტყვით, ვალიდურობაწარმოადგენს გამოკვლევის ან გაზომვის უნარს, ადეკვატურად შეაფასოს ის, რის გამოსკვლევად ან გასაზომადაც ის გამოიყენება.

კვლევის მეორე ეტაპი უშუალოდ გამოკვლევის ჩატარებაა, რომელსაც მიღებული ინფორმაციის დაჯგუფება, დახარისხება და ანალიზისათვის მომზადება მოსდევს.

მიღებული ინფორმაციის სტატისტიკური დამუშავება სპეციალური კომპიუტერული პროგრამის საშუალებით ხდება, რომლის ცოდნაც სოციოლოგიის მიმართულების სტუდენტებისათვის თანამედროვე პირობებში აუცილებელია.

სოციოლოგიური ინფორმაციის ანალიზის შემდეგ გამოკვლევის დასკვნითი ეტაპი დგება, რომელიც კვლევის შედეგების შეჯამებას და საბოლოო ანგარიშის პრეზენტაციას ითვალისწინებს.

კვლევის დასკვნითი ნაწილი წარმოდგენილია იმ რჩევებისა და რეკომენდაციების გარეშე, რომელთაც სოციოლოგი იძლევა საკვლევ პრობლემასთან დაკავშირებით.

§10. კვლევის ეთიკური ასპექტები

ბუნებრივია, სოციოლოგიური გამოკვლევა მთელი რიგი ეთიკური ნორმების დაცვას გულისხმობს. არსებობს ზოგადი პრინციპები, რომლებიც სოციოლოგიურ საქმიანობაში ეთიკურად მიიჩნევა. ამ შემთხვევაში ყურადღების ცენტრში რეპონდენტი იმყოფება, რომლის უფლებაცაა, მიიღოს ან არ მიიღოს კვლევაში მონაწილეობა. მნიშვნელოვანია, რომ რესპონდენტი ინფორმირებული უნდა იყოს იმ კვლევის სპეციფიკის შესახებ, რომელშიც მონაწილეობაზე იგი ზეპირ ან წერილობით თანხმობას აცხადებს.

ერთ-ერთი უმთავრესი ეთიკური პრინციპი რესპონდენტის ანონიმურობაა, თუმცა ანონიმურობის დაცვა შეუძლებელია, მაგალითად, ფოკუსჯგუფის ან საფოსტო გამოკითხვის შემთხვევაში. ასეთ ვითარებაში სოციოლოგი ვალდებულია, ისეთ ეთიკურ პრინციპს მიმართოს, როგორიც კონფიდენციალობაა.

რესპონდენტთან შეთანხმების გარეშე სოციოლოგს არ შეუძლია მიღებული ინფორმაცია სხვა, მესამე პირს გადასცეს. კონფიდენციალობის პრინციპის მეშვეობით, რესპონდენტის პირადი ინფორმაცია დაცულია.

კვლევის პროცესში დაცული უნდა იყოს მკვლევრის და რესპონდენტის უფლებები. მკვლევარმა პატივი უნდა სცეს რესპონდენტის უფლებებსა და თავისუფლებებს. თავის მხრივ, არც რესპონდენტმა უნდა შელახოს მკვლევრის უფლებები.

მკვლევარს მოეთხოვება ისეთი ეთიკური ნორმების დაცვა, როგორებიცაა, ობიექტურობა, მიუკერძოებლობა, სამართლიანობა, სიმართლის თქმა, კორექტულობა, პროფესიულ საზოგადოებასთან ურთიერთობა, აკადემიური თავისუფლება. ამ და მრავალი სხვა ეთიკური პრინციპის დაცვა მართებს სოციოლოგს, რათა მისი საქმიანობა იყოს მართებული, საფუძვლიანი და მეცნიერულად სანდო.

გარდა ყოველივე ზემოაღნიშნულისა, მკვლევარ სოციოლოგებს მართებთ მთელი რიგინესდებების ეთიკური პრინციპების

დაცვა. ესენია: ლეგალური სახელმძღვანელო წესდებები კვლევებისთვის, საუნივერსიტეტო და ინსტიტუციური კომიტეტები ეთიკის საკითხებში, სოციოლოგთა ასოციაციების ეთიკის კოდექსები, მკვლევრის, როგორც მეცნიერის, პირადი ეთიკის პრინციპები - თითოეული მათგანი, კვლევის ეთიკის თვალსაზრისით, საყურადღებო მარეგულირებელი მექანიზმია.

ყოველდღიური ცხოვრებისეული სიტუაციები პრაქტიკოს სოციოლოგს უამრავ სიურპრიზს სთავაზობს. ამიტომ ის მუდმივად ახალ-ახალ გადანწყვეტილებებს იღებს. შესაბამისად, ეთიკური გაგებით, ყველაზე დიდი სირთულე სწორედ აქ იჩენს თავს. კერძოდ, სოციოლოგი ადვილად შეიძლება მოექცეს მმართველი ელიტის, ძალაუფლების მატარებელი ჯგუფის ანდა კვლევის დამკვეთის გავლენის ქვეშ, რაც ობიექტურობის პრინციპის დარღვევაა. კვლევის ეთიკა მას უკარნახებს, რომ იგი არ იქცეს არც მმართველი ელიტის, არც დამკვეთის ინტერესების მსახურად.

ამგვარად, შეიძლება დავასრულოთ სოციოლოგიური კვლევის მეთოდების განხილვა: მომავალ სოციოლოგებს და სოციალური მეცნიერებების წარმომადგენლებსმათი საფუძვლიანი შესწავლა მოუწევთ.

კითხვები

- რა განსხვავებაა მეთოდსა და მეთოდოლოგიას შორის?
- რატომ იყოფა სოციოლოგიური კვლევის მეთოდები რაოდენობრივ და თვისებრივ მეთოდებად? (პასუხი დაასაბუთეთ).
- რა განსხვავებაა ანალიზისა და სინთეზირების მეთოდებს შორის?
- რა როლს ასრულებს შერჩევა სოციოლოგიურ კვლევაში?
- რა შემთხვევაში მიმართავენ დოკუმენტური ანალიზის მეთოდს? მოკლედ დაახასიათეთ ეს მეთოდი.
- რა შემთხვევაში მიმართავენ დაკვირვების მეთოდს? მოკლედ დაახასიათეთ ეს მეთოდი.
- რა არის სოციომეტრია? რა შემთხვევაში გამოიყენება ეს მეთოდი?
- დაახასიათეთ სოციოლოგიური კვლევის რომელიმე სფერო-ფიკური მეთოდი (მაგ. ფოკუსჯგუფი, ინტერვიუ, ანკეტური გამოკითხვა და სხვ.).
- რა მნიშვნელობა აქვს კვლევის ეთიკურ პრინციპებს?

დავალებები

- შეადგინეთ სოციოლოგიური გამოკითხვის ანკეტა თქვენთვის სასურველ რომელიმე სოციალურ პრობლემაზე.
- ჯგუფში იმსჯელეთ იმაზე, თუ რა სახის კითხვები გამოიყენეთ თქვენ მიერ შედგენილ ანკეტაში; ცალ-ცალკე დაახასიათეთ თითოეული მათგანი.
- იმსჯელეთ იმაზე, თუ რა პრინციპი დაუდეთ საფუძვლად თქვენ მიერ შედგენილ ანკეტას და რატომ.

სავარჯიშოები

სავარჯიშო N1.

1963 წელს ჰარვარდის უნივერსიტეტის პროფესორმა, ქენეთ ენდრიუსმა ბიზნესპოლიტიკისადმი მიძღვნილ კონფერენციაზე ერთ-ერთმა პირველმა გამოიყენა ანალიზის მეთოდი, რომელიც დღეს „სვოტ“ ანალიზის სახელით არის ცნობილი. ამ დროიდან მოყოლებული, ანალიზის ამ მეთოდს ფართოდ იყენებენ ადამიანური საქმიანობის თითქმის ყველა სფეროში. იგი ანალიზის დროს საკვლევი ობიექტის ძლიერი და სუსტი მხარეების, შესაძლებლობებისა და მოსალოდნელი საფრთხეების გამოყოფას ითვალისწინებს.

„სვოტ“ ანალიზის გამოყენებით გამოარკვეეთ სოციოლოგიის კვლევის მეთოდების ძლიერი და სუსტი მხარეები და შეეცადეთ, შესაბამისი ინფორმაცია ცხრილების სახით წარმოადგინოთ.

სავარჯიშო N2.

მას შემდეგ, რაც გაეცანით სოციოლოგიას, როგორც მეცნიერებას, შეეცადეთ დახატოთ, რასთან ასოცირდება ან რას მოგაგონებთ სოციოლოგია. ჯგუფში მოაწყვეთ ნახატის პრეზენტაცია და ახსენით, რაც გამოსახეთ და რატომ?

სავარჯიშო N3.

განსაზღვრეთ, რომელი სოციოლოგი არის ქვემოთ მოყვანილ ძირითად ცნებათაგან ერთ-ერთისავტორი და შეავსეთ მოცემული ცხრილი:

ავტორი	ძირითადი ცნება
კონტი	
სპენსერი	
დიურკემი	
ვებრი	

ა) ანომია ბ) სოციალური მოქმედება გ) პოზიტიური ცოდნა დ)
სისტემურობა

**„რა ვართ ჩვენ საზოგადოების გარეშე? - არაფერი!
რა არის საზოგადოება ჩვენ გარეშე? - არაფერი!“**
ძველი გამონათქვამი

თავი V

საზოგადოება

საკვანძო სიტყვები: საზოგადოება, საზოგადოების არასოციოლოგიური გაგება, საზოგადოების ცნების სოციოლოგიური გაგება, დიურკემი - ფუნქციონალისტური პარადიგმა; მარქსი - კონფლიქტოლოგიური პარადიგმა; ვებერი - რაციონალისტური პარადიგმა; ლენსკი - სოციოკულტურული პარადიგმა; თიონისი - გემაინშაფტი და გეზელშაფტი, ღია და დახურული საზოგადოება, სამოქალაქო საზოგადოება, რისკების საზოგადოება.

შესავალი

საზოგადოების ცნება

სოციოლოგიის ცნებათა შორის მთავარი საზოგადოების ცნებაა. ის, ყველა სოციოლოგიურ ცნებასთან შედარებით, ზოგადობის მაღალი ხარისხით გამოირჩევა. სოციოლოგიისათვის საზოგადოების ცნებას იმიტომ აქვს განსაკუთრებული მნიშვნელობა, რომ მის გაგებაზეა დამოკიდებული სოციოლოგიის, როგორც მთლიანი მეცნიერული სისტემის, ხასიათი. ამიტომ საზოგადოების ცნების განსხვავებული გაგება ერთმანეთისაგან განსხვავებულ სოციოლოგიურ თეორიებს წარმოშობს. სოციოლოგიის ამა თუ იმ ტიპს საზოგადოების ესა თუ ის გაგება უდევს საფუძვლად. თანამედროვე ამერიკელი სოციოლოგი, ნეილ სმელზერი თავის წიგნში „სოციოლოგია“ ამბობს, რომ ამ სიტყვას ყოველდღიურ მეტყველებაში ყველანი თავისუფლად ვიყენებთ, მაგრამ მეცნიერებისათვის მისი განმარტება დღემდე დიდი თავსატეხია, რადგანაც, იმავე სმელზერის თქმით, საზოგადოების შესახებ საყოველთაოდ გავრცელებული მრავალი მოსაზრება არსებობს. მოსაზრებათა სიმრავლიდან მთავრისა და არსებითის გამოყოფა პრობლემა გახდა.

§1. საზოგადოების არასოციოლოგიური გაგება

ჯერ კიდევ არისტოტელე შენიშნავდა, რომ საზოგადოება მოქალაქეთა ერთობლიობაა, რომელიც საკუთარი არსებობისათვის საკ-

მარისია. ამის შემდეგ უამრავი მოსაზრება გამოითქვა საზოგადოებაზე, მაგრამ არისტოტელეს აზრი, რომ საზოგადოება ადამიანთა ერთობა, კავშირი და გაერთიანებაა, ყველა მათგანშია შენარჩუნებული. ჰობსი, რუსო და ლოკი ამბობდნენ, რომ საზოგადოება კონტრაქტით (ხელშეკრულებით) გაერთიანებულ ადამიანთა ერთობაა.

საზოგადოებრივი ხელშეკრულების (კონტრაქტის) თეორიის ავტორები არიან ჟან-ჟაკ რუსო და თომას ჰობსი. ჰობსის მიხედვით, თანამედროვე საზოგადოებას წინ უსწრებდა ადამიანთა „ბუნებრივი მდგომარეობა“, რა შემთხვევაშიც ადამიანები მოქმედებენ ველური მისწრაფებებით, იმიტომ, რომ ისინი ბუნებით ეგოისტები არიან. აქ მოქმედებს პრინციპი: „ადამიანი ადამიანისთვის მგელია“. შესაბამისად, მიმდინარეობს „ყველას ომი ყველას წინააღმდეგ“, რაც ადამიანური მოდგმის (გვარის) „ბუნებრივი მდგომარეობა“: „სამოქალაქო საზოგადოება, ე. ი. სახელმწიფოებრივი ორგანიზაცია, ადამიანთა ცხოვრების სახელმწიფოებრივ-სამართლებრივი რეგულირებაა არასებობს. ბუნებრივ მდგომარეობაში, - აღნიშნავს ჰობსი, - მხოლოდ ბუნებრივის სამართალი მოქმედებს, რომელიც ადამიანს უფლებას აძლევს, „აკეთოს ყველაფერი, რაც მას სურს და ვის წინააღმდეგაც სურს“. ადამიანთა ამ ერთობაში არარის სახელმწიფოებრივი ორგანიზაცია დამართვა, ბატონობს თვითნებობა, უსამართლობა - უუფლებობა, ადამიანის ცხოვრება კი მიუსაფარი, გაჭირვებული და ხანმოკლეა. არაა გასაკვირი, რომ ადამიანები მისწრაფვიან, ამსაყოფად მდგომარეობას თავი დააღწიონ, ცდილობენ მშვიდობისა და უშიშროების გარანტიების შექმნას. გრძნობა და გონება უკარნახებს მათ ბუნებრივ მდგომარეობაზე უარის თქმასა და სამოქალაქო საზოგადოებაზე, სახელმწიფოებრივ წყობაზე გადასვლის აუცილებლობას. საბოლოოდ, ამგვარი მისწრაფებებისა და შესატყვისი საქმიანობის შედეგად ხელშეკრულების (მოლაპარაკების) საფუძველზე იქმნება ადამიანთა ახალი გაერთიანება - ცივილიზებული საზოგადოების სახით. გონების საფუძველზე ჩნდება კანონი, ადამიანთა უფლებები და მოვალეობები, და ამით დაიძლევა ეგოიზმი. ამგვარად, იბადება თანამედროვე საზოგადოება. ეს ბუნებრივი მდგომარეობიდან საზოგადოებრივ და პოლიტიკურ მდგომარეობაზე ადამიანთა გადასვლას გულისხმობს. რუსოს მიხედვით, ადამიანებმა განსაზღვრეს პირობები, რომელთა თანახმადაც, ისინი მზად არიან, ერთობლივად იცხოვრონ და ხელისუფლებას დაემორჩილონ. საზოგადოებრივი ხელშეკრულება ადამიანთა უშუალოდ დადებული კონტრაქტია. იგი სოციალური

წესრიგის გარანტიაა. დღეს მასში პოლიტიკური ვალდებულებების საზღვრების მონიშვნა იგულისხმება, რომელსაც საზოგადოების წევრები ემორჩილებიან.

საზოგადოება ადამიანთა ერთობლივი ცხოვრების შედეგად წარმოშობილი სინამდვილეა, თუმცა ერთად ცხოვრება საზოგადოების არსობრივი ნიშანი არ გახლავთ, რადგან ერთად ცხოვრება ბიოლოგიური სამყაროს ცალკეულ წარმომადგენელთათვისაც არ არის უცხო. მაგალითად, მწერების, ფრინველების, ცხოველებისა და ცივისისხლიანი ორგანიზმების ერთობას საზოგადოებად მოიხსენიებენ ხოლმე და იტყვიან: ჭიანჭველების საზოგადოება, ფუტკრების საზოგადოება და სხვ. თუმცა თითოეული მათგანის ბუნებრივი ერთობა თვისებრივად განსხვავდება ადამიანთა ერთობებისაგან. არც ერთი ბუნებრივი ერთობა შეგნებული კავშირების შედეგად არ შექმნილა. გარდა ამისა, ჭიანჭველების საზოგადოება, რაც იყო ასეულობით წლების წინათ, ისეთივეა დღესაც, რასაც ვერ ვიტყვით ადამიანთა იმ დიდ ერთობაზე, რომელსაც საზოგადოება ჰქვია. საზოგადოების სპეციფიკის გამომხატველია ტერმინი **სოციუმი**. ეს იმას ნიშნავს, რომ მხოლოდ ადამიანები არიან სოციალური, ანუ ისეთი არსებები, რომლებიც ერთმანეთს უკავშირდებიან ერთობლივი ცხოვრებითა და საქმიანობით, შეგნებული, მყარი, აუცილებელი და განმეორებადი ურთიერთობით.

საზოგადოება – ეს არის სოციუმი, რომელსაც შრომის სოციალური დანაწილება ახასიათებს (დიურკემი). საზოგადოების ცნება ადამიანთა თანაცხოვრების კანონზომიერებათა გაცნობიერებას გულისხმობს. ის ადამიანთა შეგნებული და გაცნობიერებული ერთობაა. სოციოლოგიაში მისი ინტერპრეტაციის არაერთი საინტერესო პარადიგმაა ცნობილი.

§2. საზოგადოების სოციოლოგიური გაგება

სოციოლოგიის მამა, კონტი მიიჩნევდა, რომ საზოგადოება სოციალური ორგანიზმის ელემენტების ერთობლიობაა, ხოლო, სპენსერის აზრით, საზოგადოება ადამიანურ მიმართებათა მუდმივობაა; ტარდს მიაჩნდა, რომ საზოგადოება მიმბაძველ ადამიანთა ურთიერთობაა; სოციოლოგიის კლასიკოსი, დიურკემი კი საზოგადოებას იმ ინდივიდთა კრებულად წარმოადგენდა, რომლებიც ერთმანეთთან მუდმივი მიმართება ახასიათებთ. ამ მოსაზრებებიდან ჩანს, რომ საზოგადოების ცნება ერთი რომელიმე ცალკე აღებული ნიშნის მიხედვით განიმარტება, რაც არასწორია. ყველაფერ

ამასთან ერთად საზოგადოება, იმავდროულად, ადამიანთა ურთიერთობაა, ადამიანთა ურთიერთობა კი მრავალგვარი შეიძლება იყოს. ამიტომ შეგვიძლია ვთქვათ, რომ საზოგადოება ურთიერთობაში მყოფ ადამიანთა გაერთიანებაა, რომელიც ისტორიული და კულტურული ხასიათის მქონეა. ერთმანეთთან დაკავშირებული ადამიანები ისტორიულ და კულტურულ სამყაროს ქმნიან, რაც, თავის მხრივ, საზოგადოების სპეციფიკაა.

საზოგადოების ცნების ინტერპრეტაციის პარადიგმა ორ უმთავრეს კითხვაზე პასუხს მაინც გულისხმობს: რა არის საზოგადოება? რატომ და როგორ იცვლება ის? ამის მიხედვით ყალიბდება საზოგადოების სხვადასხვა სოციოლოგიური გაგება.

ა) ჰერბერტ სპენსერი - საზოგადოების ორგანიცისტული გაგება

სოციოლოგიის კლასიკოსი, ჰერბერტ სპენსერი „ორგანიცისტული სოციოლოგიური სკოლის“ ფუძემდებელია. მისი აზრით, „საზოგადოება ორგანიზმია, რომელიც, ცოცხალი ორგანიზმის მსგავსად, ევოლუციას განიცდის“, ხოლო ინდივიდუალიზმი სოციალური ევოლუციის პროცესის შედეგია.

სპენსერი სოციალური ინსტიტუტების თეორიის ავტორია. ადამიანთა სოციალური ცხოვრების თვითორგანიზების ფორმად მას სოციალური ინსტიტუტები მიაჩნდა. იგი ამბობდა, რომ ეს ინსტიტუტები ბუნებით ასოციალურ არსებას – ადამიანს სოციალურ არსებად აქცევს. სპენსერი შემდეგი სახის სოციალურ ინსტიტუტებს გამოყოფდა: საშინაო – ოჯახი, ქორწინება, აღზრდა-განათლება; რიტუალური – ადამიანის ყოველდღიურ ქცევას არეგულირებენ ტრადიციები, ზნე-ჩვეულებანი, ეტიკეტი და სხვა; პოლიტიკური – ეს ინსტიტუტიკონფლიქტების მოსაგვარებლად ჩნდება; საეკლესიო – ეკლესია-მონასტრები, რელიგიური ტრადიციები, სამრევლო სკოლები და სხვა; პროფესიული და სამრეწველო ინსტიტუტები – შრომის დანაწილების საფუძველზე იქმნება და პროფესიული ნიშნით აერთიანებს ადამიანებს. სამრეწველო ინსტიტუტები საზოგადოების საწარმოო სტრუქტურას უზრუნველყოფს.

სპენსერის თეორიის მიხედვით, საზოგადოება, ბიოლოგიური ორგანიზმის მსგავსად, ინდივიდთა ერთობლიობაა, რომელიც იბადება, იზრდება და კვდება. ის სამი - შედარებით ავტონომიური - ერთეულისაგან შედგება: 1) მწარმოებელი, 2) მომმარაგებელი და 3) მარეგულირებელი. სპენსერმა საზოგადოების ასეთი ტიპოლოგია შემოგვთავაზა: **სამხედრო საზოგადოება** – ძალადობასა და ცენტრალი-

ზებულ კონტროლზეა დამყარებული; **სამრეწველო საზოგადოება** – ემყარება სამრეწველო კონკურენციას, რომელშიც იმარჯვებს ის, ვინც მორალური და ინტელექტუალური თვისებებით მდიდარი და ძლიერია. ამ ტიპის საზოგადოება პოლიტიკური თავისუფლებითა და მშვიდობიანი თანაცხოვრების პრინციპებით გამოირჩევა.

სპენსერის აზრით, სოციალური ევოლუციის პრინციპებია: „ბუნებრივი გადარჩევა“, „ბრძოლა არსებობისათვის“ და „ძლიერთა გადარჩევა.“ საზოგადოებაში მიმდინარე ბუნებრივ პროცესებში მთავრობა არ უნდა ჩაერიოს. მხოლოდ ასეთ პირობებში იმოქმედებს ევოლუციის კანონი. მთავრობა ამ კანონს ხელს არ უნდა უშლიდეს. რაც შეეხება სოციალიზმს ანდა კომუნიზმს: სპენსერის მიხედვით, ორივე მათგანი შეუძლებელია, რადგანაც ადამიანი პატივმოყვარე, უსამართლო და ეგოისტი არსებაა. სოციალური ორგანიზმის ყოველი ნაწილი, ბიოლოგიური ორგანიზმის მსგავსად, საკუთარ ფუნქციას ასრულებს (ამის გამო სპენსერს ფუნქციონალიზმის წარმომადგენლადაც მიიჩნევენ). ინდივიდუალიზმის მომხრე სპენსერმა პიროვნების რამდენიმე ძირითად უფლებაზე გაამახვილა ყურადღება. ესენია: პიროვნების უსაფრთხოება, გადაადგილების თავისუფლება, სინდისისა და გამოხატვის თავისუფლება. სპენსერს მიაჩნდა, რომ პოლიტიკური უფლებები საჭიროა პიროვნების უფლებათა დასაცავად. ლიბერალური შეხედულებების მიუხედავად, სპენსერი ქალებისათვის პოლიტიკურ უფლებათა მინიჭების სასტიკი წინააღმდეგი იყო.

ბ) ემილ დიურკემი – საზოგადოების ფუნქციონალისტური გაგება

დიურკემის მიხედვით, მიუხედავად იმისა, რომ, საზოგადოება სუბიექტების ერთობლიობაა, ობიექტური ბუნებისაა და, რაოდენ უცნაურადაც უნდა მოგვეჩვენოს, ინდივიდებისაგან შექმნილი, მაგრამ მათგან დამოუკიდებელი რეალობაა. ის უფრო მეტია, ვიდრე - ინდივიდთა უბრალო ჯამი. იგი საკუთარი ცხოვრებითა და კანონებით არსებობს, რომლებიც ჩვენი პირადი მოქმედებების ფარგლებს სცდება. ჩვენ მიერ შექმნილი რეალობა ჩვენთან მიმართებით გარეგანი და მაიძულებელია. მისი არსებობა წინ უსწრებს ჩვენს არსებობას: საზოგადოება არსებობდა ჩვენამდე და ჩვენ შემდეგაც იარსებებს. რამდენადაც ის ტოტალური რეალობაა, ჩვენზე ზემოქმედებს და, შესაბამისად, მიმართულებას აძლევს ჩვენს აზრებსა და მოქმედებებს. ამას თითოეული ჩვენგანი საკუთარ თავზე მოქმედის საზოგადოების მიერ შექმნილი ნორმებისა

და წესების, უფრო სწორად, კოლექტიური ცნობიერების ზემოქმედების სახით, რომლისაგან თავის დაღწევა არავის შეუძლია. საზოგადოებაში ყველაფერს სოციალურობის დამლა აზის. დიურკემმა დაადგინა, რომ საზოგადოების მთლიანობის უზრუნველყოფა და შენარჩუნება მისი შემადგენელი სოციალური ელემენტების ფუნქციის გარეშე შეუძლებელია. ამ თვალსაზრისით, საზოგადოება ერთ მთლიანობად შეკრული სისტემაა, რომლის ყოველი ელემენტიც გარკვეული ფუნქციის მატარებელია და საზოგადოებას ერთ მთლიან სისტემად კრავს. თუნდაც ისეთი უარყოფითი მოვლენა, როგორიც დანაშაულია, დიურკემის მიხედვით, გარკვეული სოციალური ფუნქციის მატარებელია. იგი, სოციალური თვალსაზრისით, „ნორმალური“ მოვლენაა, რადგანაც მის გარეშე საზოგადოება არ არსებობს. დანაშაულის ამგვარი გაგება შორს დგას მისი იურიდიული განმარტებისაგან. დიურკემის მტკიცებით, საზოგადოება არამარტო „ჩვენ გარეთ“, არამედ „ჩვენ შიგნითაც“ იმყოფება, რაც იმას ნიშნავს, რომ თითოეული ჩვენგანის პიროვნება სოციალური ნორმებისა და წესების შეთვისების გზით ვითარდება. ჩვენი აზრების, შეხედულებების, გრძნობების, განცდებისა და მოქმედებების მასაზრდოებელი წყარო საზოგადოებაა, რომელიც მორალური კანონებითა და კულტურული ნორმებით ჩვენს ქცევებს არეგულირებს. დიურკემის აზრით, ადამიანთა სურვილებსა და მოთხოვნილებებს საზღვარი არ გააჩნია. მათ შეიძლება დალუპონ ადამიანი, თუ საზოგადოება, თავისი სოციალური რეგულაციის მექანიზმებით, დროზე არ ჩაერია, რისი საჭიროებაც და აუცილებლობაც დიურკემმა თვითმკვლელობის ანალიზისას დაადასტურა. მაგალითად, რატომ იქმნება შთაბეჭდილება, რომ პოპვარსკვლავი ბრიტნი სპირსი ან როკმომღერალი კურტ კობეინი თვითგანადგურების ტენდენციას გამოხატავენ? მსგავს ფაქტებთან დაკავშირებით, ამ მუსიკალურ მიმდინარეობათა გაჩენამდე დიდი ხნით ადრე დიურკემმა დაადგინა, რომ თვითმკვლელობის მაჩვენებელი მაღალია იქ, სადაც საზოგადოებრივი რეგულირების ხარისხი ძალიან დაბალია. შესაბამისად, უსაზღვრო თავისუფლება, რომელიც ახალგაზრდობაში სიმდიდრესა და დიდებასთანაა დაკავშირებული, თავის მხრივ, მსხვერპლის სახით თვითმკვლელობას მოითხოვს.

დიურკემმა ისიც შეამჩნია, რომ, ტრადიციულ საზოგადოებასთან შედარებით, თანამედროვე საზოგადოება ნაკლებად ზღუდავს ადამიანს, რაც დიურკემს მაინცდამიანც არ მოსწონს, რადგანაც მასში ანომიის (უწონის) საშიშროება იმალება. ანო-

მიის დესტრუქციულ ეფექტზე მეტყველებს შემდეგი მაგალითიც: მოულოდნელი დიდება ადამიანებს ტრადიციულ საქმიანობასა და ოჯახს აშორებს, ანგრევს მათ ღირებულებით სამყაროს, ბოლოს კიყველაფერი ეს შეიძლება ფატალური შედეგითაც დამთავრდეს. ამიტომ, დიურკემის თანახმად, ინდივიდუალური სურვილები უნდა ესაბამებოდეს სოციალურ მოთხოვნებს, რაც თანამედროვე სამყაროში ძნელი მისაღწევია. პიროვნებისა და საზოგადოების „ბრძოლის არენაზე“, ნიცშესაგან განსხვავებით, სოციოლოგიის კლასიკოსი საზოგადოების მხარეზე დგას. საზოგადოების შემკვრელი და მაკონსტრუირებელი ძირითადი ფაქტორი, დიურკემის მიხედვით, სოლიდარობის პრინციპია. ამ პრინციპით განასხვავა მან ერთმანეთისაგან ტრადიციული და თანამედროვე საზოგადოებები. ტრადიციული საზოგადოება მექანიკური სოლიდარობის პრინციპზეა აგებული, რაც იმას ნიშნავს, რომ ადამიანები ერთმანეთის საჭიროებას მექანიკურად, ავტომატურად განიცდიან.

თანამედროვე საზოგადოებამ სოლიდარობის სხვა ფორმა მოითხოვა. ამიერიდან ადამიანები ტრადიციებით, მორალითა და ადათ-წესებით კი არ არიან ერთმანეთთან დაკავშირებული, არამედ ორგანული სოლიდარობის პრინციპით, რაც შრომის დანაწილებითა და ეკონომიკური საქმიანობის სპეციალიზაციით გამოიხატება. თუ ტრადიციულ საზოგადოებაში სხვებისადმი ჩემს მიმართებას მორალური წესები განაპირობებს და ამის გამო ვარ მათ მიმართ სოლიდარული, თანამედროვე საზოგადოებაში სხვებისადმი სოლიდარობას ახალი ცხოვრების წესი წარმოშობს. ამიერიდან თითოეული ჩვენგანი ათასობით ჩვენთვის უცნობ, მაგრამ საჭირო ადამიანზე ვართ დამოკიდებული ჩვენთვის აუცილებელი საგნებისა და მომსახურების მოსაპოვებლად. ასეთია დიურკემისეული საზოგადოების გაგება. მოგვიანებით მისი ფუნქციონალისტური პარადიგმა უფრო მაღალ სოციოლოგიურ დონეზე ამერიკელმა სოციოლოგებმა ტალკოტ პარსონსმა და რობერტ მერტონმა აიყვანეს.

გ) კარლ მარქსი. საზოგადოების კონფლიქტოლოგიური გაგება

საზოგადოების ცნების ინტერპრეტაციის ერთ-ერთი პარადიგმატული მოდელია მარქსის მიერ შემოთავაზებული მოსაზრება, რომელიც თანამედროვე სოციოლოგიაში კონფლიქტოლოგიური პარადიგმის სახელით არის ცნობილი. მის მიხედვით, წარმოება, ეკონომიკური ფაქტორები საზოგადოების, როგორც “სოციალური ორგანიზმის,” არსებობისა და ცვალებადობის განმსაზღვრელნი

არიან. შესაბამისად, საზოგადოების ისტორია წარმოების, ეკონომიკის განვითარების ისტორიაა. ის განსაზღვრავს საზოგადოებისა და ადამიანის არა მარტო ფიზიკურ არსებობას, არამედ სულიერ ცხოვრებასაც. მარქსის მიხედვით, ყოველი საზოგადოების ბაზისზე გარკვეული ზედნაშენია აღმართული. როგორცაა ბაზისი, ისეთია ზედნაშენი, ე. ი. საზოგადოების პოლიტიკური, სამართლებრივი, ზნეობრივი, კულტურული და ა. შ. ღირებულებანი. ბაზისი ადამიანთა წარმოებით ურთიერთობათა ერთობლიობა ანუ საზოგადოების ეკონომიკური წყობილებაა. საზოგადოებას წარმოება განაპირობებს, მაგრამ წარმოება არაერთ სოციალურ კონფლიქტს გულისხმობს. კონფლიქტის წყარო სოციალური უთანასწორობაა, რაც, მარქსის მიხედვით, კიდევ უფრო აუტანელი ხდება კაპიტალიზმის შემთხვევაში.

მოსახლეობის დიდი ნაწილი კაპიტალიზმის პირობებში, ამბობს მარქსი, პროლეტარებად – ადამიანებად, რომლებიც თავიანთ სამუშაო ძალას ყიდნიან – გადაიქცევიან. პროლეტარებისა და ფაბრიკა-ქარხნების მეპატრონეების ურთიერთდაპირისპირება გარდაუვალი ხდება, რაც, საბოლოოდ, რევოლუციით მთავრდება. რევოლუციის საბოლოო მიზანი უთანასწორობის მოსპობა და კომუნისტური საზოგადოების აშენებაა. ლენსკის შეხედულებების მარქსის ენაზე თარგმნის შემთხვევაში გამოდის, რომ ადრინდელი საზოგადოებები კომუნისტურ საზოგადოებაში ცხოვრობდნენ. კომუნიზმი ისეთი საზოგადოებრივი წყობაა, როდესაც საზოგადოების ყველა წევრს თანაბრად მიუწვდება ხელი მისთვის აუცილებელ მატერიალურ რესურსებზე. კაპიტალიზმის შემთხვევაში ასეთი რამ გამორიცხულია. ამიტომ ხდება ისმწვავე სოციალური კონფლიქტების წყარო. სოციალური კონფლიქტი, პირველ ყოვლისა, კლასთა ბრძოლას გულისხმობს (მარქსის ტერმინია). გარდა კლასთა ბრძოლისა, კაპიტალიზმი გაუცხოების წყაროა, და ამიტომაც მიუღებელია მარქსისათვის. მან გაუცხოების ოთხი ფორმა გამოყო: 1) შრომის პროცესისაგან გაუცხოება – კაპიტალიზმის შემთხვევაში შრომა რუტინულ საქმიანობად იქცევა, რაც ადამიანს ადამიანურობას აკარგვინებს და მანქანად აქცევს; 2) შრომის პროდუქტებისაგან გაუცხოება – იგულისხმება, რომ მის მიერ წარმოებული საქონელი მუშას არ ეკუთვნის; 3) სხვა მუშებისაგან გაუცხოება – წესით, შრომამ ადამიანების ურთიერთობა უნდა მოაწესრიგოს, მაგრამ კაპიტალიზმი აქაც ამაზრზენ სახეს იღებს: თანამშრომლობის ნაცვლად, კონკურენციას ამკვიდრებს და ადამიანებს ერთმა-

ნეთის მტრებად აქცევს; 4) ადამიანის არსისაგან გაუცხოება – კაპიტალისტური საზოგადოება ადამიანს ადამიანურობის ყველა ნიშან-თვისებას უკარგავს. ადამიანი მოწყვეტილია საკუთარ არსს. ამ შემთხვევაში ადამიანის ახალი ტიპი ყალიბდება, რომელსაც მარქსი “ჰომო ეკონომიკუსს” უწოდებს. ეს არის ადამიანი, რომელსაც მხოლოდ ეკონომიკური ინტერესი ამოძრავებს და მეტი არაფერი. გაუცხოების ფორმები კიდევ უფრო ამძაფრებენ სოციალურ კონფლიქტებს. შექმნილი მდგომარეობიდან გამოსავალი რევოლუციაა. მარქსისტულ იდეებს ისტორიამ და დრომ მკაცრი განაჩენი გამოუტანა. ამ თეორიამ საბჭოთა ექსპერიმენტი არ გაამართლა, და წარსულს ჩაბარდა, მაგრამ მარქსის იდეა საზოგადოების ინტერპრეტირებისას გასათვალისწინებელია.

მოგვიანებით საზოგადოების მარქსისტულ პარადიგმაზე დაყრდნობით შეიმუშავა პოლონელმა სოციოლოგმა, იან შჩეპანსკიმ „საზოგადოებრივი ცხოვრების“ ცნება. აქ იგულისხმება ყველა მოვლენა, რომლებიც ინდივიდთა ურთიერთშემოქმედებითა და ერთობით არის განპირობებული. საზოგადოებრივი ცხოვრების ძირითად ფაქტორებად შჩეპანსკიმ მიიჩნია ბიოლოგიური, ტერიტორიული, დემოგრაფიული, ეკონომიკური და კულტურული ფაქტორები. აქედან გამომდინარე, საზოგადოება არის ბიოლოგიური, გეოგრაფიული, დემოგრაფიული, ეკონომიკური და კულტურული საფუძვლებით გაერთიანებულ ადამიანთა ერთობა. საბოლოოდ, უნდა აღვნიშნოთ, რომ თუკი დიურკემის საზოგადოებაში ადამიანთა ერთობას ხედავდა, მარქსმა მასში მისი საპირისპირო ტენდენციები დაინახა – არა ერთობა, არამედ განხეთქილება და სოციალური კონფლიქტები. საზოგადოების ცნება მარქსისაგან განსხვავებულად ესმოდა სოციოლოგიის კლასიკოსს, მაქს ვებერს.

დ) მაქს ვებერი. საზოგადოების რაციონალისტური გაგება

ვებერმა უარი თქვა როგორც ტექნოლოგიის, ისე წარმოების სისტემის მიხედვით საზოგადოების ცნების ინტერპრეტაციაზე და ყურადღება იმაზე გაამახვილა, როგორ აღიქვამს ადამიანი სამყაროს. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ინდუსტრიამდელი საზოგადოებები ტრადიციაში არიან ჩაძირულნი, ხოლო კაპიტალისტური ანუ თანამედროვე საზოგადოებები – რაციონალურობაში; გზადიციად ვებერი იმ წეს-ჩვეულებებს, რწმენა-წარმოდგენებსა და განწყობილებებს მოიაზრებდა, რომლებიც თაობიდან თაობას გადაეცემა. ტრადიციული საზოგადოების წევრები წარსულით ცხოვრობენ. ეს, დაახლოებით, თიონისის “გემამიშაფტის” (თემის) მსგავსი

გაერთიანებაა, რომელიც კონტრასტულ სურათს ქმნის თანამედროვე საზოგადოებასთან – “გეზელშაფტთან” (საზოგადოება) მიმართებით, რომლის ძირითადი ნიშანიც, ვებერის მიხედვით, რაციონალობაა. რაციონალობა იმას ნიშნავს, რომ ადამიანთა მოქმედებას საზოგადოებაში მკაცრად გათვლილი და მიზანმიმართული ხასიათი აქვს. ამის ტიპური მაგალითია კაპიტალისტური საზოგადოება. ტრადიციულიდან თანამედროვე საზოგადოებაზე გადასვლის აღსანიშნავად შემოიტანა ვებერმა ტერმინი – საზოგადოების რაციონალიზაცია. ეს იგივე საზოგადოების “განჯადოება” და დემაგიზაციაა, რაც, ტრადიციული ნორმების ნაცვლად, სამოქალაქო ღირებულებების დამკვიდრებას ნიშნავს (ეს პროცესები თანამედროვე ქართველ საზოგადოებასაც ახასიათებს, რასაც ტრადიციული ღირებულებების დამცველნი ძალზე მტკივნეულად აღიქვამენ. “საზოგადოების რაციონალიზაცია” და “დესაკრალიზაცია” თვითონ საზოგადოების განვითარების შინაგანი ლოგიკიდან უნდა მომდინარეობდეს და არა - ხელოვნურად, ვიღაცის პროვოცირებით;). ვებერის მიხედვით, კაპიტალისტური საზოგადოების აღმავლობა არა ეკონომიკურმა, არამედ მორალურ-ეთიკურმა და რელიგიურმა ფაქტორებმა განაპირობა: განსაკუთრებით, პროტესტანტიზმმა, რომელიც კარგად მოერგო რაციონალიზებულ საზოგადოებას. „კაპიტალიზმის სული” “რაციონალიზმისა და პროტესტანტიზმის სულს” მიესადაგა, რამაც არნახული ეკონომიკური წარმატება მოუტანა საზოგადოებას. რაციონალიზმამ და პროტესტანტულმა ეთიკამ დაუდეს სათავე ინდუსტრიულ რევოლუციას და კაპიტალიზმს, რამაც, თავის მხრივ, განსაზღვრა თანამედროვე საზოგადოება. ვებერმა საზოგადოების რაციონალური ორგანიზაციის 7 მთავარი ნიშანი გამოყო:

- 1) მკაფიოდ გამოყოფილი სოციალური ინსტიტუტები** – რასაც მოკლებული იყო ადრინდელი საზოგადოება. ყველა სოციალური ინსტიტუტის ფუნქციას ოჯახი ასრულებდა. თანამედროვე საზოგადოებაში კი მკაფიოდ არის გამოყოფილი რელიგიური, პოლიტიკური, ეკონომიკური, ჯანდაცვისა და განათლების ფუნქციის მქონე სოციალური ინსტიტუტები. ამ შემთხვევაში სოციალური ინსტიტუტები დიფერენციულია.
- 2) მსხვილმასშტაბიანი ორგანიზაციები** – თანამედროვე რაციონალობა თვალშისაცემია მსხვილმასშტაბიანი ორგანიზაციების გავრცელების შედეგადაც. თანამედროვე საზოგადოების წევრთა დიდი ნაწილი, მილიონობით ადამიანი, ამ ტიპის ორგანიზაციებშია დასაქმებული.

3) სპეციალიზებული ამოცანები – ტრადიციული საზოგადოების წევრებისაგან განსხვავებით, თანამედროვე საზოგადოებაში ადამიანები სპეციალიზებულ სამუშაოთა მთელ წყებას ასრულებენ. სატელეფონო წიგნში ჩახედვაც კი საკმარისია, რათა დავინახოთ, რამდენი პროფესია არსებობს თანამედროვე საზოგადოებაში.

4) პირადი დისციპლინა – თანამედროვე საზოგადოებაში მნიშვნელოვანი აქტივია თვითდისციპლინა; თვითდისციპლინებული პიროვნების ჩამოყალიბებაში უდიდეს როლს პროტესტანტული ეთიკა ასრულებს. ვებერის აზრით, წარმატებულობისა და ეფექტურობის საიდუმლო სწორედ რელიგიურ მსოფლმხედველობაში უნდა ვეძებოთ.

5) დროის ფაქტორის გაცნობიერება – ტრადიციულ საზოგადოებაში ადამიანები დროს, ჩვეულებისამებრ, მზის გარშემო დედამიწის მოძრაობის მიხედვით საზღვრავენ. თანამედროვე საზოგადოებამ კი დროის ფაქტორის აქტუალიზება მოახდინა: ადამიანმა გააცნობიერა, რომ „დრო ფულია!“

6) ტექნიკური კომპეტენტურობა – ტრადიციულ საზოგადოებაში ადამიანები ერთმანეთს იმის მიხედვით აფასებენ, ვინ ვინ არის. თანამედროვე საზოგადოებაში კი ადამიანის შეფასების კრიტერიუმია, ვინ *ჩა* არის, რაც არაერთი უნარ-ჩვევის ქონაზეა დამოკიდებული.

7) პიროვნულობის დაკარგვა – რაციონალურ საზოგადოებაში, ახლო ურთიერთობებთან შედარებით, ტექნიკური კომპეტენტურობაა პრიორიტეტული. საჭიროების შემთხვევაში, როდესაც ჩვენ სხვადასხვა სპეციალობის ადამიანთან მივდივართ, სრულებით არ გვაინტერესებს მათი პიროვნულობა, სულაც არ აღვიქვამთ მათ, როგორც პიროვნებებს. რაციონალიზებულ სამყაროში ადამიანური გრძნობებისა და პიროვნულობისათვის ადგილი არ რჩება. თანამედროვე ადამიანმა იცის, რომ ემოციების კონტროლი ძალზე ძნელია, ამიტომ უარს ამბობს მათზე. დღევანდელ საზოგადოებას უპიროვნო ადამიანები წარმოადგენენ.

საზოგადოების რაციონალიზაციას უკავშირდება ვებერის ბიუროკრატიის თეორია.⁸

⁸ ტერმინი *ბიუროკრატია* XVIII საუკუნის ევროპაში გაჩნდა და თავიდანვე უარყოფით კონოტაციას ატარებდა. პირველი, ვინც მას დადებითად შეხედა, ვებერი იყო. ჩვეულებრივ, ბიუროკრატია სახელმწიფო აპარატის საშუალო რანგის ჩიროვნიკური (სამოხელეო) სისტემაა.

ვებერის მტკიცებით, თანამედროვე საზოგადოების ორგანიზაციული ფორმა იერარქიულად მოწესრიგებული როლების განაწილებას მოითხოვს, რაც ჩამოყალიბებულია მკაფიოდ განსაზღვრული უპიროვნო წესებისა და პროცედურების საფუძველზე. ვებერმა განსაზღვრა ბიუროკრატიის „იდეალური ტიპი“, რომელიც იმის გასაზომად გამოიყენება, რამდენად ბიუროკრატიულია ორგანიზაცია. ბიუროკრატიის ნიშნებია:

- იერარქიულად ორგანიზებული როლების სისტემა. ვერტიკალური დაქვემდებარება – ორგანიზაციის ხელმძღვანელით დაწყებული, რიგითი თანამშრომლებით დამთავრებული;
- სამუშაო რეჟიმის რეგულირება გარკვეული წესებით;
- მკაცრი სამსახურებრივი დისციპლინა;
- კანცელარია;
- ოფიციალურისა და პირადულის მკაცრი გამიჯვნა.

ყველაფერი ეს, ვებერის მიხედვით, ორგანიზაციის ეფექტური საქმიანობის პირობაა, ამიტომაც ბიუროკრატია თანამედროვე საზოგადოების უმნიშვნელოვანესი შემადგენელი ნაწილია. მის გარეშე წარმოუდგენელია თანამედროვე საზოგადოებრივი ცხოვრების გაგება. რაც შეეხება გაუცხოების პრობლემას, მარქსის მსგავსად, ვებერიც ამჩნევდა, რომ თანამედროვე საზოგადოება, რომელიც ადამიანთა კეთილდღეობას უნდა ისახავდეს მიზნად, ნელ-ნელა მონსტრად (ურჩხულად, ლევიათანად) გადაიქცა, რომელმაც გადაყლაპა ადამიანი, თუმცა, მარქსისაგან განსხვავებით, პრობლემის მოსაგვარებლად რევოლუციებისათვის არ მიუმართავს. მას ბოლომდე მიამიტურად სჯეროდა თავისი რაციონალისტური კონცეფციისა და ეგონა, რომ ის ადამიანებს ბედნიერებას მოუტანდა. თუმცა ეს ასე არ მოხდა. რაციონალიზმმა კრახი განიცადა (ნიცშე და პოსტმოდერნისტები) და სოციოლოგიურ აზროვნებაში ახალი ჰორიზონტი გამოჩნდა პოსტმოდერნისტული სოციოლოგიის სახით. მიუხედავად ამისა, ვებერის რაციონალიზტურმა პარადიგმამ, რომელსაც ფერდინანდ თიონისიც იზიარებს, საზოგადოების ცნების ინტერპრეტაციის ახალ ასპექტებზე გაამახვილა ყურადღება.

ე) ფერდინანდ თიონისი. „გემაინშაფტი“ და „გეზელშაფტი“ – ტრადიციულიდან თანამედროვე საზოგადოებისაკენ

საზოგადოების ცნების ორიგინალური სოციოლოგიური გაგება შეიმუშავა სოციოლოგიის კლასიკოსმა, ფერდინანდ თიონისმა,

რომელიც „გემაინშაფტისა“ და „გეზელშაფტის“ ცნებებს ემყარება. მისი აზრით, საზოგადოება ადამიანური ნების პროდუქტია. ნების ინდივიდუალური გამოხატულება მის კოლექტიურ გამოხატულებაში ერთიანდება. ამის შედეგად, სოციალური სტრუქტურა მიიღება. თიონისი ორი ტიპის ნებას ასახელებს: ა) ბუნებრივი – თემის, „გემაინშაფტის“ საფუძველია, ხოლო ბ) რაციონალური – საზოგადოების, „გეზელშაფტისა“. პირველი მათგანი ტრადიციული საზოგადოების მახასიათებელია, მეორე თანამედროვე ინდუსტრიული საზოგადოებისთვისაა ნიშანდობლივი. თემი მყარ ოჯახურ კავშირებზე, სიყვარულსა და ურთიერთგაგებაზეა დაფუძნებული, სადაც სოციალური კავშირები ბუნებრივია. შეიძლება ითქვას, ეს „ბუნებრივი საზოგადოებაა“ - ადამიანთა ბუნებრივი ერთობაა, საზოგადოება კი ეკონომიკურ, ე. ი. „ხელოვნურ“ საწყისებზეა აგებული. ამ შემთხვევაში სოციალურ ურთიერთობებს წარმოება და მოხმარება განაპირობებს. ეს საქმიანი „ორგანიზაციის“ მსგავსი რეალობაა, რომელშიც სამოქალაქო, ცივილიზებული და რაციონალიზებული ნება მოქმედებს. მისთვის უცხოა სიყვარული და თანაგრძნობა. ამ სამყაროში მძაფრი კონკურენცია ბატონობს.

თემი „გემაინშაფტი“	საზოგადოება „გეზელშაფტი“
ტრადიციული ადამიან-ნების, რწმენა, დაუნერხელობა	ფორმალური სამართალი, „დაუნერხელობის კანონები“
ნათესაური კავშირები, ახლობლობა	პროფესიონალური სპეციალიზაცია, რომელიც საოჯახო როლებს არ ემთხვევა
თანაგრძნობა და ურთიერთდახმარება, ადამიანი სხვას შეიძლება უანგაროდ დაეხმაროს.	პიროვნული ინტერესების რაციონალური განხორციელება, ადამიანთა საქმიანი ურთიერთობა, ფულით ანგარიშსწორება და სხვ.
კულტურა რელიგიურ ღირებულებებზეა დაფუძნებული; საკრალურის პრიმატი.	კულტურა საერო, სეკულარიზებულ ღირებულებებზეა დაფუძნებული, საკრალურის პროფანაცია.
ძირითადი ინსტიტუტია ოჯახი, თემი და მეზობლები; სოფლის თემი. ადამიანთა ბუნებრივი გაერთიანება.	ადამიანთა ხელოვნური გაერთიანება, დიდი გაერთიანებები და ორგანიზაციები, ასოციაციები და სხვ. (მთავრობა, საქმიანი წრეები, პოლიტიკური პარტიები და ა. შ.).

ვ) გერჰარდ ლენსკი. საზოგადოების სოციოკულტურული გაგება

ცნობილი ამერიკელი სოციოლოგის, გერჰარდ ლენსკის შრომები სხვადასხვა ტიპის საზოგადოებას შორის კოლოსალური განსხვავებების დანახვაში გვხვმარება. ლენსკიმ ძირითადი აქცენტი იმ ცვლილებებზე გადაიტანა, რომელიც საზოგადოებაში ახალი ტექნოლოგიების დანერგვას მოაქვს თან. ამ პროცესების აღსანიშნავად ლენსკიმ, სოროკინის მსგავსად, სოციოკულტურული ევოლუციის ცნება მოიშველია. მისი აზრით, სოციალური ცვლილებების ტემპს ტექნოლოგიები განაპირობებს, შესაბამისად, საზოგადოების ტიპოლოგიასაც ის უდევს საფუძვლად. წარმოიდგინეთ რამდენიმე საუკუნის წინ მცხოვრები ადამიანი თანამედროვე საზოგადოებაში: რა მოუვიდოდა მას, როდესაც შეეჯახებოდასექსს ტელეფონით, ხელოვნურ გულს, გენურ ინჟინერიას, სინჯარის ბავშვებს და ინ-ვიტრო განაყოფიერებას, ელექტრონულ ფოსტას, ბირთვულ საფრთხეს, ტრანსსექსუალიზმს, კომპიუტერულ ტერაქტებს, სატელევიზიო შოუებს და სხვ.! ლენსკიმ აჩვენა, რომ ახალი ტექნოლოგიები საზოგადოებრივი ცხოვრების სიღრმეებში აღწევს და მთლიანად მოიცავს მას. ეს პროცესი ყოველ საზოგადოებას ახასიათებს. ამდაგვარი პროცესი იყო თავის დროზე ჩვენი წინაპრების მიერ ორთქლის ან ქარის ენერგიის გამოყენება. ტექნოლოგიური ცვლილებები კულტურის პროგრესსაც ნიშნავს, ამიტომ კაცობრიობის სოციოკულტურული პროგრესის გზაზე ლენსკიმ 5 ძირითადი ტიპის საზოგადოება გამოყო. საზოგადოების ტიპოლოგიაზე, ლენსკის გარდა, არაერთი თანამედროვე სოციოლოგი ამახვილებს ყურადღებას, თუმცა ყოველი მათგანის უმთავრესი ტენდენცია ლენსკისთან კონსოლიდირებულია. გარდა ამისა, ლენსკის ტიპოლოგია საზოგადოების ბუნებისა და რაობის ასახვას წააგონებს და ძალზე საყურადღებოა.

მონადირეთა და შემგროვებელთა საზოგადოება: ყველაზე პრიმიტიული საზოგადოებები მონადირეობითა და შემგროვებლური მეურნეობით ინახავენ თავს, რაც ნადირობისა და მცენარეული საკვების შეგროვებისათვის პრიმიტიული იარაღების გამოყენებას გულისხმობს. ლენსკი მიჩნევს, რომ ადამიანის გაჩენიდან - ძვ. წ. მე-12 ათასწლეულამდე ყველა ადამიანი მონადირე იყო ან - შემგროვებელი. მსგავსი საზოგადოებები კაცობრიობის ისტორიაში მრავლად ყოფილა და არიან დღესაც. მაგალითად, ავსტრალიელი აბორიგენები, კასკას ტომები კანადის სამხრეთ-დასავლეთით, ბუმენები ჩრდილო-დასავლეთ აფრიკაში, ბატეკები მალაიზიაში

და სხვ. ცხოვრების ამ წესის მიმდევარ ადამიანებს დიდი სასიცოცხლო სივრცე სჭირდებათ, ამიტომ ისინი საცხოვრებელ ადგილს წარამარა იცვლიან. საზოგადოება გვაროვნულ პრინციპზეა აგებული. ოჯახი მოიპოვებს და ანაწილებს საკვებს, იცავს საკუთარ წევრებს. ამ ტიპის საზოგადოების ადამიანები ერთმანეთისაგან თითქმის არ განსხვავდებიან, თუმცა გარკვეული ასაკობრივი და გენდერული თავისებურებები აქაც შეინიშნება. მაგალითად, ბავშვები და მოხუცები აკეთებენ იმას, რის გაკეთებაც შეუძლიათ. ძირითადი საქმიანობით ჯანმრთელი და შედარებით ახალგაზრდები არიან დაკავებული. მამაკაცები ნადირობენ, თევზაობენ. ქალები საკვებად ვარგის მცენარეულ ნაყოფს, ბოლქვებსა და ძირებს აგროვებენ. გენდერული უპირატესობა, ლენსკის მიხედვით, ამგვარ საზოგადოებაში არც ერთი სქესის წარმომადგენელს არ გააჩნია, არც ფორმალური ლიდერია გამოკვეთილი. ერთადერთი ადამიანი, ვინც ყველას პატივისცემას იმსახურებს, შამანია, რომელიც მატერიალური დონით სხვებისაგან არ განსხვავდება. ლენსკი ამგვარ საზოგადოებას ეგალიტარულს (ლათინურად **egalite** -თანასწორობა) უწოდებს. სიცივესა და სიციხეში გარეთ ყოფნა ამ ადამიანთა გამრავლებას აფერხებს. ბევრი მათგანი ისე კვდება, რომ 20 წლის ასაკსაც ვერ აღწევს. დღეს ეს საზოგადოებები უმძიმეს დღეში არიან, რადგანაც ჩვენი საუკუნის ტექნოლოგიურმა პროგრესმა მათი საარსებო სივრცე შეზღუდა. მათი ცხოვრების პირობების და წეს-ჩვეულებების შესწავლა კი დღემდე სოციოლოგიური ანალიზის ცხოველი ინტერესის საგანია.

მინათმოქმედთა და მესაქონლეთა საზოგადოება: 10-12 ათასი წლის წინათექნოლოგიურ ცვლილებას საზოგადოების ცვლილება მოჰყვა. ადამიანებმა შრომის პრიმიტიული იარაღების მეშვეობით მიწის დამუშავება და მოსავლის მოყვანა დაიწყეს, თუმცა ამით მხოლოდ ადამიანთა გარკვეული ნაწილი დაკავდა – ისინი, ვინც ნაყოფიერ მიწებზე ცხოვრობდა; უდაბნოებსა და მთებში მცხოვრებლებმა ცხოველების მოშინაურება დაიწყეს და მესაქონლეობას მიჰყვეს ხელი. დღეს მინათმოქმედთა და მესაქონლეთა საზოგადოებები სამხრეთ ამერიკაში, აფრიკასა და აზიაში გვხვდება. განსაკუთრებით ცნობილია საჰარის უდაბნოში მცხოვრები ტუარეგის ტომი. ცხოველთა მოშინაურებამ და მინათმოქმედებამ პროდუქტის წარმოება საგრძნობლად გაზარდა, ამან, თავის მხრივ, ხელოსნობა და ვაჭრობა განავითარა.

ადამიანებმა თმების შეჭრა და ტატუირება დაიწყეს. გაჩნდნენ ქურუმები. მონადირეთა საზოგადოებასთან შედარებით, საზოგადოების ეს ტიპი უფრო რთული და სპეციალიზებულია. მონადირეს სამყარო გასულიერებულად წარმოედგინა. მიწათმოქმედი თავის წინაპრებსა და ღმერთს, როგორც ყოველივეს შემოქმედს, სცემს თაყვანს. მესაქონლეთა და მიწათმოქმედთა საზოგადოება უფრო მწარმოებლური გახდა, შესაბამისად, გაჩნდა სოციალური უთანასწორობა, რასაც ომები და კანიბალიზმი მოჰყვა.

აგრარული საზოგადოება: ლენსკის აზრით, დაახლოებით 5 ათასი წლის წინათ ახლო აღმოსავლეთში კიდევ ერთი ტექნოლოგიური რევოლუცია მოხდა, რომელმაც შეცვალა მსოფლიოს დიდი ნაწილი. ეს აგროკულტურის ჩამოყალიბება იყო, რაც გუთნის გამოგონებასა და მისი საშუალებით ხვნა-თესვასთანაა დაკავშირებული.

ამ ფაქტს ლენსკი „ცივილიზაციის გარიჟრაჟს“ უწოდებს. ამ დროიდან მოყოლებული მსოფლიოს მოსახლეობის დიდი ნაწილი სასოფლო-სამეურნეო საქმიანობით იყო დაკავებული. სოფლის მეურნეობის განვითარებამ საზოგადოების წევრთა შრომის კიდევ უფრო რთული დანაწილება გამოიწვია, რაც, თავის მხრივ, სოციალური დიფერენციაციის წყარო გახდა. აგრარული საზოგადოებები სოფლის მოსახლეობის გაზრდილი რაოდენობით გამოირჩევიან. მოსახლეობის დიდი ნაწილი გლეხები და მიწის მეპატრონეები არიან. ლენსკის ეს საზოგადოების ე. წ. ელიტარული ნაწილის ჩანასახად მიაჩნია. ამ ტიპის საზოგადოების წევრთა უმთავრესი საქმიანობა სოფლის მეურნეობაა, თუმცა მრეწველობაც ვითარდება, მაგრამ მას წამყვანი ადგილი ჯერ არ უკავია. აგროკულტურამ საზოგადოებაში მანამდე არსებული გენდერული ბალანსი დაარღვია და მამაკაცს, ქალთან შედარებით, მეტი უპირატესობა მიენიჭა. თავის მხრივ, აგრარული საზოგადოებებიც არაერთგვაროვანია. აგრარული ტექნოლოგია ხომ ადამიანებს ფართო ცხოვრებისეულ არჩევანს სთავაზობს! აგრარულ საზოგადოებას, გარკვეულწილად, ტრადიციულ საზოგადოებასაც უწოდებენ, თუმცა ასეთი დეფინიცია ლენსკისთვის მიუღებელია. ტრადიციულია ის საზოგადოება, რომელსაც ტრადიციები და ადათ-წესები მართავს.

ინდუსტრიული (სამრეწველო) საზოგადოება: ინდუსტრიული საზოგადოება კაცობრიობის ისტორიაში სამრეწველო ერის დადგომამ წარმოშვა. იგი ფაბრიკაქარხნული წარმოების განვითარებას გულისხმობს, რაც, თავის მხრივ, მნიშვნელოვანი ტექნო-

ლოგიური ცვლილებებით არის გამოწვეული. ამ ტიპის საზოგადოების ტექნოლოგიური ნიშნებია მანქანების, ელქტროგანათების, მაცივრების, ლიფტებისა და სარეცხი მანქანების წარმოება, რასაც ძალიან მალე მოჰყვა ტელეფონის, რადიოს, ტელევიზორისა და ელექტრონული შეტყობინების საშუალებათა გაჩენა. თანამედროვე საზოგადოება უკვე კომპიუტერისა და კომპიუტერული ტექნოლოგიების მოწმეც გახდა. აგრარული საზოგადოებისაგან განსხვავებით, ინდუსტრიულმა საზოგადოებამ ადამიანები სახლიდან ფაბრიკა-ქარხნებში გადაიყვანა. შრომის დანაწილებამ, რომლის შესახებაც თავის დროზე დიურკემი საუბრობდა, მანამდე არნახულ დონეს მიაღწია. ინდუსტრიულმა ტექნოლოგიამ ოჯახის ტრანსფორმაცია გამოიწვია. ის უკვე აღარ არის სოციალური ცხოვრების ცენტრი. ლენსკიმ მიაწინა, რომ ინდუსტრიალიზაციის განვითარებამ სიღარიბის ძველი პრობლემა მაინც ვერ მოხსნა. ინდუსტრიამდელ საზოგადოებასთან შედარებით, აქ გაიზარდა განათლებულ ადამიანთა რაოდენობა და, საერთოდ, განათლების როლი. მნიშვნელოვანი ყურადღება ეთმობა ადამიანის პოლიტიკურ და სხვა უფლებებს. ინდუსტრიულ საზოგადოებაში უკვე ნათლად არის გამოკვეთილი ურბანიზაციისა და სეკულარიზაციის ტენდენციები.

განსაკუთრებით საინტერესოა ქალაქური ცხოვრების წესის დამკვიდრება და მოსახლეობის განლაგება მეგაპოლისებში, რაც ინდუსტრიული საზოგადოების აუცილებელი ნიშანია. საყურადღებო ფაქტია აგრეთვემეცნიერების განვითარება, რომელიც ინდუსტრიული საზოგადოების თანამდევი პროცესია. საზოგადოების ორგანიზაციულ-ეკონომიკური ცვლილებები ახალი ტექნოლოგიების დანერგვას მოითხოვს, რაც, თავის მხრივ, მეცნიერების განვითარებლად წარმოუდგენელია. ლენსკის მიხედვით, დღეისათვის ინდუსტრიული საზოგადოებების ძირითადი ნაწილი ევროპასა და აზიაში გვხვდება.

პოსტინდუსტრიული საზოგადოება: ინდუსტრიული საზოგადოებების უმრავლესობა (მაგალითად, ამერიკული, იაპონური, ფინური და სხვ.) ტექნოლოგიური განვითარების მომდევნო ფაზაში შევიდა, რომელსაც პოსტინდუსტრიული საზოგადოება ეწოდება. ტერმინი ამერიკელმა სოციოლოგმა, დენიელ ბელმა შემოიტანა იმ ახალი ტექნოლოგიების აღსანიშნავად, რომლებიც ეკონომიკის ახალი ტიპის საფუძველს ქმნის და ინფორმაციის წარმოებაზეა ორიენტირებული.

პოსტინდუსტრიული საზოგადოების ეკონომიკა „სერვისულ მეურნეობაზე“ აგებული. მას მაღალი მარკეტინგული კულტურა ახასიათებს, რაც თავისთავად პიროვნებათშორისი კომუნიკაციის, განათლების, თეორიული ცოდნისა და მეცნიერული კვლევის პრიორიტეტს გულისხმობს. თუ ინდუსტრიულ საზოგადოებაში მატერიალური საგნების წარმოებაა მნიშვნელოვანი, პოსტინდუსტრიულში ეს ადგილი ცოდნამ, ინფორმაციამ დაიკავა. ამ ტიპის საზოგადოების ინფორმაციულ ეკონომიკას კომპიუტერული ტექნოლოგიები უზრუნველყოფს. ამ ტიპის საზოგადოების სინონიმია „ცოდნის საზოგადოება“.

ინფორმაციული (ქსელური) საზოგადოება 1962 წელს ამერიკელმა ეკონომისტმა, ფრისტომ მეკლაპმა გამოთქვა მოსაზრება, რომ შესაძლებელია ცოდნის წარმოება, გადაადგილება და, შესაბამისად, ნებისმიერი პროდუქტის მსგავსად, ყიდვა-გაყიდვა. ამერიკელი ეკონომისტის ამ იდეაზე იაპონელი მკვლევრები 10 წელიწადში დადგნენ. კვლევის იდეა, მატერიალურ ფასეულობებთან შედარებით, ინფორმაციული ფასეულობის პრიორიტეტის შესახებ მოსაზრებას ემყარებოდა. ცოდნისა და ინფორმაციის გაიგივების გამო, „ინფორმაციული საზოგადოების“ ცნებას ხშირად აკრიტიკებენ და, მის სანაცვლოდ, „ავტომატიკისა და კავშირის საზოგადოების“ ცნებას გვთავაზობენ (პერტი ჰემანუსი, ილკი ნინულუტო და სხვ.). მიუხედავად ამ კრიტიკისა, სოციოლოგები „ინფორმაციული საზოგადოების ცნებას“ დღეს მაინც ხმარობენ. ინფორმაციული საზოგადოების თეორეტიკოსად ითვლება ესპანელი წარმოშობის ამერიკელი სოციოლოგი, მანუელ კასტელსი.

ინფორმაციული საზოგადოების ეკონომიკა ინფორმაციის შეგროვებასა და მოხმარებაზეა დამოკიდებული. თანამედროვე სოციოლოგების აზრით, პოსტინდუსტრიული საზოგადოება კომუნიკაციური და ინფორმაციული ბუნების მატარებელია, საიდანაც უკვე ერთი ნაბიჯია ინფორმაციულ საზოგადოებამდე: მისი სტრატეგიული რესურსი ინფორმაციაა. ინფორმაციის წარმომქმნელი ახალი ტექნოლოგიისა და კომუნიკაციის შესაძლებლობები კი, ფაქტობრივად, გრანდიოზულია.

ყოველივე ზემოაღნიშნულის შეჯამების შედეგად, შევამჩნევთ, რომ, ლენსკის აზრით, საზოგადოებად ადამიანებს აერთიანებს ყველასათვის საერთო კულტურა, რომლის ფორმებიც ტექნოლოგიური განვითარების დონის მიხედვით განსხვავდება ერთმანეთისაგან. ტექნოლოგიის გართულებასთან ერთად რთულდება საზოგადოების სოციალური სტრუქტურა, ადამიანთა ურთიერთობის

ფორმები და ა. შ. შესაბამისად, საზოგადოებებს განასხვავებს ტექნოლოგია, რომელიც სოციალურ გარდაქმნებს ბიძგს აძლევს.

ზ) ამიტაი ეტციონი. „აქტიური სოციუმი“

სოციალური ორგანიზაციების მკვლევარმა, ამერიკელმა სოციოლოგმა, ამიტაი ეტციონიმ 1968 წელს „აქტიური სოციუმი“ იდეა გაახმაურა: მეცნიერი თანამედროვე საზოგადოებაში მიმდინარე ცვლილებებსა და ამ ცვლილებათა შედეგებზე ამახვილებდა ყურადღებას. ეტციონის მიერ წარმოდგენილი „აქტიური სოციუმი“, ფაქტობრივად, პოსტმოდერნული საზოგადოება იყო იმ თვალსაზრისით, რომ იგი კარდინალურად განსხვავდება თანამედროვე, მოდერნისტული საზოგადოებისაგან. ჩვეულებრივ, პოსტმოდერნისტულ საზოგადოებას პოსტინდუსტრიულთან აიგივებენ, რაც არასწორია. პოსტმოდერნისტული საზოგადოება დიდად განსხვავდება პოსტინდუსტრიულისაგან (პოსტმოდერნისტული საზოგადოების პრობლემატიკას სოციოლოგიის მიმართულების სტუდენტები „პოსტმოდერნისტული სოციოლოგიური თეორიების“ კურსის შესწავლისას გაეცნობიან).

§3. ღია და დახურული საზოგადოება

ღია და დახურული საზოგადოების ცნება ავსტრო-ინგლისელმა ფილოსოფოსმა და სოციოლოგმა, კარლ რაიშენდ პოპერმა შემოიღო.

პოპერის მიხედვით, დახურული საზოგადოება სტატიკური სოციალური სტრუქტურით, შეზღუდული სოციალური მობილობით, ტრადიციონალიზმით, ინოვაციებისადმი მოუმზადებლობითა და დოგმატური ავტორიტარული იდეოლოგიით ხასიათდება (როგორც ნესი, ეს ტოტალიტარული საზოგადოებაა).

ღია საზოგადოება კი საზოგადოების ისეთი ტიპია, რომელიც დინამიკური სოციალური სტრუქტურით, მაღალი სოციალური მობილობით, ინოვაციურობით, კრიტიციზმით (არ არსებობს თემა, რომელიც კრიტიკისათვის დახურულია), ინდივიდუალიზმით და პლურალისტური დემოკრატიული იდეოლოგიით ხასიათდება. აქ ადამიანს არჩევანის სრული თავისუფლება აქვს. ღია საზოგადოებაში სახელმწიფო ოდეოლოგია სრულებით არ არსებობს, ხოლო სინდისის და სხვა ტიპის თავისუფლება კონსტიტუციით არის გაყარებული. მასში დიდი ასპარეზი ეთმობა შემოქმედებით აზროვნებასა და ინოვაციებს. თუ დახურულ საზოგადოებაში ყველას მაგივრად ერთი ადამიანი ან ადამიანთა მცირე ჯგუფია პასუხისმგებელი, ღია საზოგადოებაში ყოველი ცალკეული ადამიანია პა-

სუხისმგებელი, ამიტომ ამ ტიპის საზოგადოება პასუხისმგებლობისადმი განსაკუთრებული მიდგომით გამოირჩევა. პოპერმა ამ საკითხების ანალიზს სპეციალური ნაშრომი მიუძღვნა, სახელწოდებით - „ღია საზოგადოება და მისი მტრები.“

§4. სამოქალაქო საზოგადოება

საზოგადოების თანამედროვე გაგებებს შორის გამორჩეულია სამოქალაქო საზოგადოების ცნება, რიმელიც გულისხმობს სახელმწიფოსაგან დამოუკიდებელ ჯგუფებსა და ასოციაციებს, რომლებიც ზემოქმედებენ სახელმწიფო ხელისუფლებაზე. იგი ეფუძნება მისი წევრების თავისუფლებასა და თანასწორობას. თანამედროვეობაში სამოქალაქო საზოგადოების გამორჩეულ ნაწილს საზოგადოებრივი ორგანიზაციები, არასამთავრობო ასოციაციები და გაერთიანებები წარმადგენენ, რომლებიც აკონტროლებენ სახელმწიფო ხელისუფლებისა და სტრუქტურების საქმიანობას, ცდილობენ დაიცვან ადამიანის უფლებები და თავისუფლებები, ხელი შეუწყონ მოქალაქეების ჩართვას საზოგადოებრივ ცხოვრებაში და სხვ.

სამოქალაქო საზოგადოებას თანამედროვე სოციოლოგიაში სხვადასხვაგვარად განმარტავენ. სამოქალაქო საზოგადოების თანამედროვე გაგება ახალი დროის მოაზროვნეებს უკავშირდება (ჰობსი, ლოკი, კანტი, ჰეგელი და სხვ.) და საზოგადოების დემოკრატიზაციას უკავშირდება. თანამედროვე გაგებით, სამოქალაქო საზოგადოებაში, უმეტესწილად, ე. წ. „მესამე სექტორი“ იგულისხმება, რომელიც მოქალაქეთა თავისუფალ გაერთიანებას მოიცავს. მისი წევრები, როგორც წესი, მაღალი სოციალური და პოლიტიკური აქტიურობით გამოირჩევიან. ასეთი ერთობები მთავრობისაგან დამოუკიდებელია და (ასოციაციები და სხვ.) მოქალაქეთა ინტერესების დასაცავად იქმნება. იგულისხმება: მთავრობისა და ხელისუფლებისაგან დამოუკიდებელი ასოციაციები, გაერთიანებები, ორგანიზაციები, დამოუკიდებელი მედიები და სოციალურად და პოლიტიკურად აქტიური მოქალაქეები.

§5. ულრიხ ბეკი. რისკების საზოგადოება

1986 წელს მიუნხენის უნივერსიტეტის სოციოლოგიის პროფესორმა, ულრიხ ბეკმა ეპოქალური მნიშვნელობის ნაშრომი გამოაქვეყნა, სახელწოდებით - „რისკების საზოგადოება“, რითაც სოციოლოგიაში საზოგადოების კიდევ ერთი ახალი ცნება შემოიტანა.

ბეკის მიხედვით, მოდერნიზაციამ და გლობალიზაციამ ინდუსტრიულ საზოგადოებას ბოლო მოუღო, რომლის სიღრმეშიც თანამე-

დროვეობის ახალი მოდელი – რისკების საზოგადოება თვლემდა. პოსტმოდერნიზმის პარადიგმა, რომლის მიხედვითაც, ჩვენ უკვე თანამედროვეობის მიღმა – პოსტთანამედროვეობაში ვიმყოფებით, ბეკმა „მეორე თანამედროვეობის“ ცნებით შეცვალა. ის აღნიშნავს, რომ თანამედროვე ინსტიტუტებმა უკვე გლობალური ხასიათი შეიძინეს, ხოლო ყოველდღიური ცხოვრება საბოლოოდ გათავისუფლდა ტრადიციებისაგან. საზოგადოების ახალი ტიპი – რისკების საზოგადოება გაჩნდა. იმას, რასაც პოსტმოდერნისტებთან ქაოსი ან მოდელების არარსებობა ჰქვია, ბეკთან *ჩისკი* ეწოდება. მეცნიერებისა და ტექნოლოგიების პროგრესის ფონზე რისკი თანამედროვეობის ცენტრალური პრობლემა ხდება. რისკი კი უამრავია: გენმოდიფიცირებული პროდუქტებით დაწყებული, გლობალური დათბობითა და ქორწინებისა და ოჯახის პრობლემებით დამთავრებული (იგულისხმება ოჯახის ტრასფორმაცია). რისკი საზოგადოებაში ყოველთვის იყო, – ამბობს ბეკი, – მაგრამ დღევანდელი რისკი ადრინდელს ვერ შეედრება, რადგანაც შეიცვალა. დღეს ის სულ სხვა ხასიათისაა. რისკის მართვა კი არა – ოფიციალური პოლიტიკის, არამედ „სუბპოლიტიკის“ (ბეკის ტერმინია) საქმეა, რომელიც დემოკრატიული პოლიტიკის ფორმალურობის მიღმა არსებულ მექანიზმებს გულისხმობს.

56. საზოგადოების თანამედროვე გაგება

საზოგადოების ცნების სოციოლოგიური კვლევა დღესაც აქტიურად მიმდინარეობს. მკვლევრები მის სულ უფრო ახალ-ახალი ასპექტების გამოვლენას ცდილობენ. მათგან ერთ-ერთი, შედარებით ახალი, მოსაზრება წარმოდგენილია ნეილ სმელზერის წიგნში „სოციოლოგია“, რომელშიც ყველა შეხედულება არის თავმოყრილი. მის მიხედვით, მთავარია იმის ცოდნა, თუ ადამიანთა რა სახის გაერთიანებას შეიძლება ვუწოდოთ საზოგადოება. საზოგადოებად ადამიანთა გაერთიანება მაშინ იქცევა, როდესაც მას აქვს:

- საკუთარი ტერიტორია. მაგალითად, ქართველი საზოგადოება თავის ტერიტორიულ საზღვრებში არსებობს;
- ჰყავს საკუთარი მოსახლეობა და მისი შევსება შობადობით ხორციელდება. მნიშვნელოვანია მიგრაციული პროცესებიც;
- განვითარებული კულტურა. კულტურის მოდელები სხვადასხვაგვარია, იმის მიხედვით, თუ როგორ აფორმებს ესა თუ ის საზოგადოება საკუთარ ბიოლოგიურ და სხვა მოცემულობებს;
- „პოლიტიკური“ დამოუკიდებლობა. საზოგადოება რაღაც

სხვა სისტემის ქვესისტემა კი არ არის, არამედ თვითონ არის დამოუკიდებელი მაკროსამყარო.

საზოგადოების ცნება იხმარება სხვადასხვა პროფესიული გაერთიანების აღსანიშნავადაც. მაგალითად, „ექიმთა საზოგადოება“ ერთი პროფესიის მქონე ადამიანთა ჯგუფია; არსებობს გამოთქმა - „მაღალი საზოგადოება.“ ამ შემთხვევაში ადამიანთა გაერთიანების საფუძველი რაღაც განსაკუთრებული საერთო ინტერესებია. საზოგადოების ცნება სულ სხვა ელფერს იძენს, როდესაც მას რომელიმე ქვეყნის სახელწოდებასთან ერთად ვახსენებთ, მაგალითად, ქართველი ან ამერიკელი საზოგადოება. ამ შემთხვევაში ჩვენ საზოგადოების ყველაზე გავრცელებულ თანამედროვე გაგებას ვგულისხმობთ, რომლისთვისაც ნიშანდობლივია გარკვეული გეოგრაფიული საზღვრები, ერთიანი საკანონმდებლო და ეკონომიკური სისტემა და ა. შ.

ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან ჩანს, რომ საზოგადოების ცნების დეფინიცია (განმარტება) ადვილი არ არის, მაგრამ არც იმდენად ძნელია, რომ სოციოლოგიამ მასზე უარი თქვას (ამ შემთხვევაში საქმეს ართულებს სოციალური ტრანსფორმაციის საოცრად დაჩქარებული ტემპები, რომლის აღსანიშნავადაც სოციოლოგებს ახალ-ახალი ცნებები და ტერმინები შემოაქვთ. მაგალითად გამოდგება ენტონი გიდენსის მიწყიცვადებადი სოციუმის ცნება).

კითხვები

- რას წარმოადგენს საზოგადოება ფუნქციონალისტური გაგებით (დიურკემი)?
- რას წარმოადგენს საზოგადოება რაციონალისტური გაგებით (კებერი)?
- რას წარმოადგენს საზოგადოება სოციოკუტურული დინამიკის თეორიის მიხედვით (ლენსკი)?
- რას წარმოადგენს საზოგადოება კონფლიქტოლოგიური გაგებით (მარქსი)?
- რა განსხვავებაა გემაიშაფტსა და გებელშაფტს შორის (თიონისი)?
- რას ნიშნავს ჰ. სპენსერის დებულება - „საზოგადოება ორგანიზმია?“
- რა განსხვავებაა ღია და დახურულ საზოგადოებებს შორის (კ. პოპერი)?

- რას ნიშნავს „რისკების საზოგადოება“ (უ. ბეკი)?
- რა განსხვავებაა საზოგადოების სოციოლოგიურ და არასოციოლოგიურ (მაგ. არისტოტელე. ჰობსი, რუსო და სხვ.) გაგებას შორის?
- რას ნიშნავს „სამოქალაქო საზოგადოება“?

დავალებები

- მოამზადეთ პრეზენტაცია თემაზე: მსგავსება და განსხვავება ადამიანთა და ცხოველთა ერთობებს შორის.
- მოამზადეთ ესეი თემაზე: საზოგადოების ცნების სოციოლოგიური და არასოციოლოგიური გაგება - შედარებითი ანალიზი.
- გამოარკვიეთ, რას უნდა ნიშნავდეს ცნობილი გამონათქვამი: „ცხოველებს ინსტინქტები აქვთ, ადამიანებს - გადასახადები“. ამით რისი თქმა სურდა სოციოლოგს?

სავარჯიშოები

სავარჯიშო N1.

შეავსეთ ცხრილი:

ღია საზოგადოების ნიშნები	დახურული საზოგადოების ნიშნები

სავარჯიშო N2.

შეავსეთ ცხრილი:

საზოგადოების სოციოლო- გიური გაგება	ამოსავალი პრინციპი
რაციონალისტური	სოციალური მოქმედება

სავარჯიშო N3.

ადამიანები მხოლოდ იმ შემთხვევაში ერთიანდებიან საზოგადოებად, როდესაც ის, რაც მათ აერთიანებთ, ბევრად ძლიერია იმაზე, რაც მათ ერთმანეთისგან ყოფს, თიშავს.

ადამიანებს აერთიანებს ...

(დაასრულეთ მსჯელობა. ჩამოაყალიბეთ, რის საფუძველზე იქმნება საზოგადოება?).

„კულტურა ადამიანთა ცხოვრების ორგანიზებას ახდენს. იგი ადამიანთა ცხოვრებაში იმავე ფუნქციას ასრულებს, რასაც ცხოველთა სამყაროში - გენეტიკურად დაპროგრამებული ქცევა“.

ნეილ სმელზერი

თავი VI

კულტურა

საკვანძო სიტყვები: კულტურა, კულტურის ელემენტები: სიმბოლოები, ღირებულებები, ნორმები, ენა, ცოდნა და ტექნოლოგიები, კულტურა და ცივილიზაცია, მატერიალური და სულიერი კულტურა, ელიტარული და პოპულარული კულტურა, სუბკულტურა, მულტიკულტურალიზმი, კონტრკულტურა, მასკულტურა, მარგინალური კულტურა, კულტურის სოციოლოგიური ანალიზი, კულტურის სოციოლოგია, კულტურის ადგილი სოციალურ სინამდვილეში.

შესავალი

რატომ სწავლობენ სოციოლოგები კულტურას?

საზოგადოების ცნებასთან ერთად კუდგუჩის ცნება თანამედროვე სოციოლოგიის ერთ-ერთი ფუნდამენტური კატეგორიაა. იგი იმ ფაქტორებისა და ძალების კომპლექსია, რომლებიც საზოგადოებრივი ცხოვრების მოვლენებსა და პროცესებს განსაზღვრავს. ამ მოვლენებისა და პროცესების შესასწავლად სოციოლოგიამ სპეციალური შეხედულება, მიდგომა გამოიმუშავა, რომელიც კუდგუჩოროგიუხი ხედვის სახელითაა ცნობილი. მის მიხედვით, სოციალური სინამდვილისა და ამ სინამდვილეში ადამიანთა სოციალური ქცევისა და მოქმედების საიდუმლოებანი კულტურის კვლევით მჟღავნდება. გარდა ამისა, აღსანიშნავია ისიც, რომ თავად კულტურა სოციალური ფენომენია. ამის გამო, თანამედროვე დასავლურ სოციოლოგიაში საზოგადოებასა და კულტურას შორის ტოლობის ნიშანს სვამენ, ანუ, ჩვეულებრივ, როდესაც მსჯელობენ საზოგადოებაზე, კულტურას გულისხმობენ და, პირიქით, როდესაც საუბრობენ კულტურაზე - საზოგადოებას. კულტურისადმი მსგავსი მიდგომა მისი სოციალური ბუნებიდან მომდინარეობს. ზოგადად, კულტურის ცნება ხომ ყველაფერ იმას გულისხმობს, რაც ადამიანმა შექმნა!

51. კულტურის რაობა

ძველ საბერძნეთში ტერმინ „კულტურას“ ეთანადება სიტყვა „პაიდეია“, რომელიც „შინაგანი კულტურის“ გამომხატველი სიტყვაა. სიტყვა „კულტურა“ ლათინური ზმნა – *colo*-დან წარმოდგება, რაც (მიწის) მოვლას, დამუშავებას, ზრუნვას ნიშნავს. პირველად სიტყვა „კულტურა“ მარკუს პორციუს კატონ უფროსის (ძვ. წ. 234-149 წწ.) მიწათმოქმედებისადმი მიძღვნილ ტრაქტატში გვხვდება (*De agri cultura*). ტრაქტატი არამარტო მიწის დამუშავების წესებს, არამედ მისადმი განსაკუთრებულ სულიერ დამოკიდებულებასაც შეეხება. შემდგომ რომაელმა ორატორმა, მარკუს ტულიუს ციცერონმა (ძვ. წ. 106-43 წწ.) სიტყვა *კულტურა* ფილოსოფიასთან მიმართებით გამოიყენა და აღნიშნა, რომ „ფილოსოფია სულის კულტურაა.“ მას მიაჩნდა, რომ ფილოსოფოსი სულიერი და გონებრივი კულტურის მფლობელი გამორჩეული ადამიანია.

ლათინურ ტრადიციაში სიტყვა „კულტურას“ რამდენიმე მნიშვნელობა ჰქონდა. მაგალითად, იგი მიწის დამუშავებას, მოვლას, სოფლის მეურნეობას, აღზრდას, განათლებას, განვითარებასა და თაყვანისცემას ნიშნავდა. ტერმინმა დამოუკიდებელი ცნების სტატუსი ახალი დროის ევროპაში მოიპოვა გერმანელი იურიისტისა და ისტორიკოსის, სამუელ პუფენდორფის ნაშრომებში: მან ტერმინი საზოგადოებაში, „ხელოვნურ გარემოში“ აღზრდილი ადამიანის ბუნებრივ, „ველურ გარემოში“ აღზრდილ ადამიანთან შესადარებლად გამოიყენა.

კულტურის ცნების წარმომავლობის შესახებ არსებულ სხვა მოსაზრებათაგან საინტერესოა მისი დაკავშირება სიტყვა „კულტთან“ – მსახურებასთან. ამ გაგებით, სიტყვა „კულტურა“ რელიგიური წარმომავლობისაა, რითაც ხაზგასმულია სულიერ-გონით სამყაროსთან მისი კავშირი. ცნობილი რუსი მხატვარი, ფილოსოფოსი და პუბლიცისტი, არქეოლოგი და მოგზაური, ნიკოლოზ რერიხი კულტურას „სინათლის, სამყაროს კეთილი საწყისის, თაყვანისცემასთან“ აკავშირებდა და ამბობდა, რომ სიტყვა „კულტურა“ წარმოდგება ორი სიტყვისაგან: „კულტი“ ყოველთვის მსახურებასთან ასოცირდება, ხოლო „ური“ აღმოსავლურ სწავლებებში ცეცხლსა და სინათლეს გამოხატავს.

კულტურის შემსწავლელ სპეციალურ მეცნიერებაში – კულტუროლოგიაში ამ ცნების ოთხასზე მეტი განსაზღვრებაა ცნობილი. გარდა ამისა, ჩვეულებრივ ყოველდღიურ მეტყველებაშიც მრავალ

ვალფეროვანია „კულტურის“ გაგება: მას ძალზე ხშირად ვიყენებთ, განსაკუთრებით, რაიმეს შესაფასებლად. მაგალითად, როდესაც ვინმეზე იტყვიან, „კულტურული ადამიანიაო“, მის დადებით შეფასებას გულისხმობენ, ხოლო გამოთქმა „უკულტუროა“ ნიშნავს, რომ მას უარყოფითად აფასებენ. მიუხედავად იმისა, რომყოველდღიურ ცხოვრებაში სიტყვა „კულტურა“ მრავალ განსხვავებულ ასოციაციას წარმოშობს, ის მაინც რჩება ჩვენი ცხოვრების მათრგანიზებელ უმთავრეს ფაქტორად. ამის გამო, სოციოლოგები კულტურას ყოველთვის ინტელექტუალური და პროფესიული რაკურსით უმზერდნენ და აფასებდნენ.

კულტურის მრავალი განსაზღვრებიდან უმთავრესის გამოყოფით მის ასეთ დეფინიციას მივიღებთ:

- კულტურა არის ის, რაც ადამიანის მიერ არის შექმნილი. ის სოციალური მემკვიდრეობა ანუ სოციალური ტრადიციაა;
- კულტურა არის ის, რასაც სწავლობენ. ამ აზრით, იგი არ ავლენს ადამიანის გენეტიკურ ბუნებას. კულტურა სოციალიზაციის პროცესში შექმნილი და შექენილი ნორმების ერთობლიობაა;
- კულტურა საზოგადოების მიერ აღიარებული ნორმებისა და ღირებულებების სისტემაა, ანუ, ერთი მხრივ, სოციალური ურთიერთმოქმედების პროდუქტია, მეორე მხრივ, ამ ურთიერთმოქმედებათა სახის განმსაზღვრელი პირობა. ერთი სიტყვით, კულტურა არის ის ღირებულებები, შეხედულებები, ქცევის ნორმები და მატერიალური საგნები, რომლებიც ადამიანის ცხოვრების წესს აყალიბებენ.

ადამიანისა და საზოგადოების წარმოშობასთან ერთად ახალი ფენომენი – კულტურა ანუ მეორე ბუნება – ჩნდება. მისი არსებობა მხოლოდ ადამიანსა და საზოგადოებას უკავშირდება. არ არსებობს მეცნიერება, რომელსაც ამ ცნებას არ ეხებოდეს. მაგალითად, მიკროორგანიზმების კულტურა, ტექნიკური კულტურა, ფიზიკური კულტურა და სხვ. სხვადასხვა სააზროვნო ფენომენი კულტურის ცნებაში სხვადასხვა შინაარსს გულისხმობს. განმანათლებლებმა მასში განათლების მომენტი შეიტანეს; კანტმა – ზნეობრიობა; ჰეგელმა – გონის განვითარება; ნეოკანტიანელებმა – ღირებულების ცნება; სტრუქტურულ-ფუნქციონალისტური სკოლის წარმომადგენლებმა – ღირებულებათა სისტემა.

52. კულტურა და ცივილიზაცია

კულტურის არსებითი შინაგანი მარკერი შემოქმედებაა. კულტურა ადამიანის შემოქმედებითი საქმიანობის ნიადაგზე იქმნება და, ძირითადად, მის მიზნებსა და ინტერესებზეა დამოკიდებული. კულტურა ადამიანის გააზრებული მოქმედებაა. კულტურის მეორე უმთავრესი მახასიათებელი თავისუფლებაა. ნებისმიერი ღირებულების შექმნის პროცესში ადამიანს იმის შესაძლებლობა აქვს, რომ ის ფორმა და შინაარსი მისცეს გარდასაქმნელ ობიექტს, გამოსახატავ აზრს, იდეას, განცდას და ა. შ., რომელიც მას სურს. ეს კი მხოლოდ თავისუფალი შემოქმედებითი საქმიანობით მიიღწევა. თავისუფლება უპირველესი პირობაა, რათა ბუნებას გამოსტაცო ის, რასაც იგი მასზე აქტიური გავლენის გარეშე არ იძლევა. თავისუფლებასთან ერთად კულტურის შინაგანი მახასიათებელია მიზანდასახულობა. ადამიანი ყოველივეს გარკვეული მიზნით, წინასწარი განზრახვით ქმნის. მაშასადამე, მიზნისეული ელემენტი აუცილებელია კულტურისათვის, თუმცა საკმარისი არ არის. კულტურის ნიმუშის შექმნას ესთეტიკური ხედვა სჭირდება. ადამიანის მიერ შექმნილი ხელოვნური სამყარო მშვენიერების იდეითაა განმსჭვალული. ამ თვალსაზრისით, კულტურა ლამაზის, მშვენიერისა და ამაღლებულის განსახიერებაა.

კულტურა იწყება იქ, სადაც საგანთა თვისებებზე, ბიოლოგიურ და სხვა მოცემულობებზე დაყრდნობით, ადამიანი სპეციალურ არსებათა სამყაროს, „მეორე ბუნებას“ ქმნის. ამ თვალსაზრისით, იგი ადამიანის შემოქმედებითი, შრომითი საქმიანობის სფეროა. არსებობს კულტურის ფართო და ვიწრო გაგება. ფართო გაგებით კულტურა საზოგადოების ისტორიული განვითარების გზაზე ადამიანთა მიერ შექმნილი და ქმნადი მატერიალური და სულიერი ღირებულებების ერთობლიობაა; ვიწრო გაგებით, კულტურა მხოლოდ ადამიანის მიერ შექმნილ სულიერ ღირებულებათა ერთობლიობაა. ამ თვალსაზრისით, *კუდგუჩის* ცნება ცივილიზაციის ცნებას უპირისპირდება.

„ცივილიზაცია“ ლათინური სიტყვა *civilis*-იდან მომდინარეობს, რაც *სამოქალაქოს* ნიშნავს. მისი რამდენიმე მნიშვნელობაა ცნობილი. ერთ-ერთის მიხედვით, ცივილიზაცია არის დიდ სივრცეში განფენილი ცხოვრების წესი, რომელსაც დამოუკიდებელი ღირებულებათა სისტემა და შესაბამისი მსოფლმხედველობა აქვს. ამ თვალსაზრისით, ცივილიზაცია კულტურის ცნების სინონიმადაც

გამოიყენება; ფრანგულ და ინგლისურ განმანათლებლურ ტრადიციაში ცივილიზაციის ცნებას ველურობის ცნების საპირისპიროდ იყენებდნენ. ამ შემთხვევაში ცივილიზებულობა ლტოლვების, აფექტებისა და ძალადობის რეგულირებასა და ურთიერთობის ფორმათა დახვეწას ნიშნავდა. ცივილიზაციის ეს გაგება ყოფითი მეტყველებისასდღესაც გამოიყენება.

ცივილიზაციის ის გაგება, რომელიც მას კულტურის ცნებასთან აპირისპირებს, გერმანელმა ფილოსოფოსებმა, სიცოცხლის ფილოსოფიის წარმომადგენლებმა, ფრიდრიხ ნიცშემ და ოსვალდ შპენგლერმა შეიმუშავეს. გერმანულ სააზროვნო ტრადიციაში ცივილიზაცია მეცნიერებისა და ტექნიკის მიღწევათა ინსტრუმენტულ გამოყენებას ნიშნავს. კულტურა ცოდნას, მოქმედებას, ობიექტებსა და ინსტიტუტებს გულისხმობს, რომლებსაც თავისთავადი, სუვერენული ღირებულება აქვს და პროფანული ცხოვრების მოთხოვნილებებზე მალლა დგას, ცივილიზაცია კი პროფანული ცხოვრების მოთხოვნილებებს ვერ სცდება და, შესაბამისად, მეცნიერებასა და ტექნიკას, ეკონომიკასა და პოლიტიკას ანიჭებს უპირატესობას, კულტურა კი – რელიგიას, ხელოვნებას, მორალსა და ტრადიციებს; შპენგლერის აზრით, ცივილიზაცია კულტურის ნასუფრალით იკვებება; ცივილიზაციის ეპოქა მაშინ დგება, როდესაც კულტურის მზე ჩაესვენება; ცივილიზაცია თანამედროვე საზოგადოების მაცნეა. შპენგლერმა თავის მთავარ ნაშრომს „ევროპის დაისი“ დაარქვა, რითაც ტრადიციული საზოგადოების აღსასრული და ახალი ეპოქის დადგომა იწინასწარმეტყველა. ამ ახალი ეპოქის გაუკუღმართებული ცხოვრება კი სააშკარაოზე ფრიდრიხ ნიცშემ გამოიტანა.

§3. ცივილიზაციის ისტორიული ტიპები პიტირიმ სოროკინის მიხედვით

პ. სოროკინმა თავის ერთ-ერთ მთავარ ნაშრომში – „სოციალური და კულტურული დინამიკა“ ცივილიზაციის ისტორიული ტიპების თეორია ჩამოაყალიბა. სოროკინის აზრით, ცივილიზაციების სამი ძირითადი ისტორიული ტიპი არსებობს: **1) იდეაციონალური (რელიგიური), 2) გრძნობადი (საერო, ათეისტური) და 3) იდეალისტური** (მას მითითებულ ორ ცივილიზაციას შორის უკავია ადგილი, შუალედურია).

საზოგადოების ისტორიას პროგრესირებადი კი არა, ციკლური ხასიათი აქვს. იდეაციონალურ ცივილიზაციაში ცენტრალურია ღმერთი და მისგან მომდინარე ღირებულებები. იდეაციონალური

ნორმის მაგალითია: „გიყვარდეს მტერი შენი“, „უპირველეს ყოვლისა, ეძიე ცათა სასუფეველი“ და სხვ. იდეაციონალისტური ეთიკა დიდად არ სწყალობს ძალაუფლებას, სიმდიდრეს, მატერიალურ სიამეებს, ხორციელ სიამოვნებას და ა. შ. ქორწინებაში მიწიერის, ამსოფლიურის პირობას და შესაძლებლობას კი არ ხედავს, არამედ – წმინდა კავშირს. ცხოვრების საზრისი ღვთის მსახურებაა. მსგავს რელიგიურ-ეთიკურ სისტემებს სოროკინი ბუდიზმს, დაოიზმს, ზოროასტრიზმს, იუდაიზმსა და ქრისტიანობას მიაკუთვნებს. იდეაციონალურ ეთიკასა და ზნეობრივ ღირებულებებს უკავშირდება იდეაციონალური სამართალი, რომელიც ღვთის მცნებებით გვეძლევა და უსიტყვო შესრულებას გულისხმობს. შემთხვევით როდი მოითხოვს ძველი აღთქმა „უფლის მცნებების დაცვას“. იდეაციონალურ სამართალში კანონის დაცვა ღვთის მცნებების დაცვის ტოლფასია.

ცივილიზაციის მეორე ტიპს სოროკინი გრძნობადს, სენსიტიურს უწოდებს, რადგან მასში გრძნობადი სიამოვნებები და პროფანული გატაცებებია პირველადი. მოცემული სისტემის ეთიკა ჰედონისტურია. მისი მოწოდებაა: ჭამეთ, სვით და გაერთეთ, ისიამოვნეთ ცეკვა-თამაშით, სექსით. ეცადეთ, შეძლებისდაგვარად, მეტი სასიამოვნო წუთი გამოხატაცოთ წუთისოფელს, რამეთუ იგი ხანმოკლეა და ხვალ შეიძლება ცოცხალიც აღარ იყოს. ადამიანის ცხოვრების ძირითადი საზრისი სიამოვნების, სარგებლისა და ბედნიერების მიღწევაა. გრძნობადი სამართალი ჰედონისტურ მსოფლმხედველობას ემყარება და ერთი სოციალური ჯგუფის მიერ მეორის დაქვემდებარების ინსტრუმენტია. ამ ტიპის სამართლის ნორმები უტილიტარულია და ადამიანთა მცირე ჯგუფის ინტერესებს იცავს, მათ ქონებას უფროთხილდება. გრძნობადი სამართლის ნორმები პირობითი და ცვალებადია და საერთოდ არ ეხება მარადიულსა და საკრალურს. ისინი ადამიანთა ერთი ჯგუფისთვის მისაღებია, მეორისთვის – მიუღებელი. გრძნობად-სამართლებრივ ცივილიზაციებში რელიგიური გადახრა - სექტანტობა, სხვადასხვა ერესი და ა.შ. – ფეხს ვერ იკიდებს. ამ ტიპის ცივილიზაციას ახალი დროის ევროპული სახელმწიფოები განასახიერებენ.

ცივილიზაციის მესამე ფორმა იდეალისტურია, რომელსაც იდეაციონალურ და გრძნობად ცივილიზაციებს შორის მოიაზრება. მას გარდამავალი ხასიათი აქვს. აქ ორივე ტიპის ცივილიზაციის ელემენტია თავმოყრილი. იგი პოზიტიურად არის განწყობილი

იმ გრძნობადი ღირებულებების მიმართ, რომლებიც აბსოლუტ-სადმი ერთგულებას არ ეწინააღმდეგება. მსგავსი ცივილიზაციის წარმომადგენლები პროტესტანტული ცნობიერების ადამიანები არიან. აქ მშვიდობიანად თანაარსებობს ღვთის სიყვარული, ფულის მოხვეჭა და ცხოვრებისეული სიამეებით ტკბობა. „პროტესტანტს შეუძლია, კვირაობით ღვთის და მარადიულობისა სწამდეს, ხოლო სხვა დღეებში - საფონდო ბირჟისა. მისთვის კვირაობით მთავარი წიგნია ბიბლია, ხოლო სხვა დღეებში მის ბიბლიად საბუღალტრო აღრიცხვის ჟურნალი იქცევა“, - ყოველგვარი ირონიის გარეშე წერდა სოროკინი. მისი აზრით, გარდამავალი ხასიათი ჰქონდა საბჭოთა სამართალს 1920-1930-იან წლებში, როდესაც სხვადასხვა სახის რელიგიური გადახრა, პოლიგამია, სოდომია, უქორწინებელი თანაცხოვრება კანონდარღვევად არ მიიჩნეოდა, თუმცა ეს მაინც არ არის გამოსავალი.

სოროკინსწამდა, რომ ცივილიზაცია, საზოგადოება და ადამიანი ღვთის, უნივერსალური ზნეობრივი ღირებულებების გარეშე ვერ იარსებებენ; რომ, ადრე თუ გვიან დასავლური ცივილიზაცია იდეაციონალურ მორალს, სამართალს და ცხოვრების წესს დაუბრუნდება დაამითლა თუ შეძლებს ჩვენი ეპოქის კრიზისის გადალახვას.

54. მატერიალური და სულიერი კულტურა

როგორც ზემოთ აღინიშნა, ყოველივე, რაც ადამიანის ხელით იქმნება, მისი მიზანმიმართული საქმიანობის შედეგია. იგი ყოველივეს ხელითა და გონებით ქმნის. კულტურის წყარო ადამიანის იდეალური, სულიერი სამყაროა. ეს საწყისი მონაწილეობს კულტურის ნებისმიერ სფეროში. ჩვეულებრივ, კულტურას ორ დიდ სახედ - მატერიალურ და სულიერ - კულტურად ყოფენ.

მატერიალურ კულტურას ადამიანების მიერ შექმნილი საგნები შეადგენს. ეს შეიძლება იყოს შრომის იარაღები, მოწყობილობები, პროდუქტები, ისტორიული და თანადროული შენობა-ნაგებობანი, ტრანსპორტი და საკომუნიკაციო საშუალებანი, საყოფაცხოვრებო მოხმარების საგნები და ა. შ. ანუ ყოველივე ის, რაც ადამიანთა მრავალფეროვანი მატერიალური მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად არის შექმნილი. ამიტომაც მატერიალური კულტურა ნივთიერად არსებობს. იგი მატერიალური ღირებულების მქონეა. მატერიალური კულტურის ზეობის აღსანიშნავად „კულტურული შეყვანების“ ცნება გამოიყენება. კუდგუჰუდი შეყვანება უილიამ

ფილდინგ ოგბორნის მიერ შემოღებული ცნებაა. კულტურული შეყვანება მაშინ გვხვდება, როდესაც საზოგადოების მატერიალური და ტექნოლოგიური მდგომარეობა წინ უსწრებს სულიერი კულტურის (რწმენა, ადათ-წესები, იდეალისტური ფილოსოფიური სისტემები და სხვ.) ტრანსფორმაციას.

სულიერი კულტურა კი ადამიანის სულიერ-გონითი შემოქმედების შედეგებს გულისხმობს. ეს გახლავთ იდეები, შეხედულებები, თეორიები, ხელოვნება, ლიტერატურა, მეცნიერება, რელიგია, ადამიანთა ჯეროვანი ქცევის წესები და მრავალი სხვა. მათ არსებობას სულიერი ხასიათი აქვს და ადამიანთა სულიერი მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად არის შექმნილი. თუ მატერიალური კულტურა, თავისი შინაარსითა და მიზნისეული გამოვლინების ფორმებით, ნივთიერია, სულიერი - პირიქით: შინაარსით იდეალურია, ხოლო გამოვლენის ფორმებით - მატერიალური. მაგალითად, პოეტური აზროვნება ენობრივ გარსშია მოქცეული, მხატვრის ჩანაფიქრი - ფერებში, მუსიკოსის იდეა - ბგერებში, მოქანდაკის იდეები - ქვაში და ა. შ. მიუხედავად ამისა, ეს დაყოფაც მხოლოდ პირობითი ხასიათის მატარებელია, რადგანაც ძნელია საუბარი წმინდა მატერიალურ ან წმინდა სულიერ კულტურაზე, რაც კულტურის ამ ორი სახის საერთო - ანთროპულ (ადამიანურ) და სოციალურ (საზოგადოებრივ) საფუძვლებზე მიანიშნებს. ეს, თავის მხრივ, კულტურებს შორის განსხვავებას კარგ ნიადაგს უქმნის. თუმცა, მიუხედავად კულტურათა ურთიერთგანსხვავებისა, ყოველ მათგანს 5 ძირითადი საერთო კომპონენტი აქვს. ესენია: სიმბოლოები, ენა, ღირებულებები, ნორმები და ცოდნა (ტექნოლოგია).

§5. კულტურის ელემენტები

ა) სიმბოლოები

სხვა ცოცხალ არასებათა მსგავსად, ადამიანები გარემომცველ სამყაროს გრძნობის ორგანოების საშუალებით აღიქვამენ, მაგრამ, მათგან განსხვავებით, ადამიანს სხვა უნარიც აქვს - იგი საზრისს ანიჭებს რეალობას, ანუ სამყაროს ცალკეულ ელემენტებს სიმბოლოებად გარდაქმნის („ადამიანი სიმბოლოების შემქმნელი არსებაა“, - ერნსტ კასირერი), მის მიერ შექმნილ საგნებსა და მოვლენებს სიმბოლურ მნიშვნელობას აძლევს; ამ შემთხვევაში კულტურა სიმბოლოებისა და ნიშნების მონეხრიგებული სისტემის სახით გვევლინება. კულტურის ეს ელემენტი ხშირად გამოიყენება რეკლამის ტექნიკაში. სიმბოლოს ამგვარი გაგების გამო, თავის

მხრივ, რეკლამა არა მარტო ბიზნესის აუცილებელი ელემენტია, არამედ კულტურის შემადგენელ ნაწილად იქცევა.

განსხვავებულ კულტურასთან არადაეკვატური მიმართების მიზეზი ამ კულტურის სიმბოლოების მნიშვნელობის უცოდინრობა ან გაუგებრობაა. აქედან კი, ე. წ. „კულტურულ შოკამდე“ ძალზე ახლო მანძილია. მაგალითად, შესაძლებელია ზოგ კულტურაში თავის დაქნევა თანხმობის ნიშანი იყოს, ზოგან კი – უარყოფის. შესაბამისად, ამ კულტურის სიმბოლოების მნიშვნელობის უცოდინრობა დიდი უსიამოვნების მიზეზი შეიძლება გახდეს. განსხვავებული სიმბოლოები არა მარტო სხვადასხვა კულტურას ახასიათებს. ერთი კულტურის შიგნითაც შეიძლება არსებობდეს განსხვავებული სიმბოლოები. მაგალითად, ერთსა და იმავე კულტურაში ბენჯის ქურქი შესაძლოა სიმდიდრის ნიშანიც იყოს და ცხოველების მიმართ ველურ მოპყრობაზეც მიუთითებდეს.

ბ) ენა

კულტურის სამყაროს გასაღები ენაა, რადგანაც ის ადამიანებს ურთიერთეშვებულობის, ინტერაქციის საშუალებას აძლევს. იგი, იმავდროულად, კულტურული მემკვიდრეობაცაა და კულტურული ტრანსმისიის (პროცესი, რომლის შედეგად კულტურა თაობიდან თაობას გადაეცემა) მექანიზმიც. ჩვენს ორგანიზმში არსებული გენების მსგავსად, ენა კულტურის ორგანიზმის გენების ფუნქციას ასრულებს. ენის მეშვეობით მკვიდრდება კულტურაში საუკუნეთა განმავლობაში დაგროვილი სიბრძნე და ტრადიციები. ენა გვაგებინებს სხვათა გამოცდილებას. ენის ფუნქცია, ზოგადად, და განსაკუთრებით - მისი სოციალური ხასიათი კარგად ჩანს დიდი გერმანელი ფილოსოფოსის, მარტინ ჰაიდეგერის გამონათქვამში, რომ „ენა ყოფიერების სახლია“. სოციოლოგიას ენასთან მიმართებით ის უფრო აინტერესებს, თუ როგორ მყარდება ადამიანთა ურთიერთობა ენის საშუალებით და როგორ აყალიბებს ენა სოციალურ სინამდვილეს. სოციოლოგიის მამა, ოგიუსტ კონტი ამბობდა: „ენა იმ ტიპის სიმდიდრეს ქმნის, რომლითაც ერთდროულად და თანაბრად სარგებლობს ნებისმიერი ადამიანი და ამით მის ცოდნას არანაირი ზიანი არ ადგება“. თანამედროვე ამერიკულ სოციოლოგიაში მიღებული თეზისის მიხედვით, ჰაიდეგერის ცნობილი გამონათქვამი ასეთნაირად გაიგება: ადამიანები სოციალურ სინამდვილეს ენის კულტურული პრიზმიდან აღიქვამენ.

გ) ღირებულებები

სინამდვილისადმი შემეცნებით ან ესთეტიკურ დამოკიდებულებასთან ერთად ადამიანს ღირებულებითი შეხედულებები და, შესაბამისად, ღირებულებითი უნარები და ორიენტაცია ახასიათებს, რაც, ფაქტობრივად, სინამდვილისადმი შეფასებით დამოკიდებულებას ნიშნავს, ოღონდ ამ შემთხვევაში შეფასებას ვაჭრობასა და ყიდვა-გაყიდვასთან არაფერი აქვს საერთო. ღირებულება რაღაცის მოწონებას ან დაწუნებას გულისხმობს და, ამდენად, სუბიექტურობის ნიშნით ხასიათდება. ეს ის კრიტერიუმებია, რომლებიც კარგისა და ცუდის, სასურველისა და არასასურველის, კეთილისა და ბოროტის და ა. შ. გარჩევაში გვეხმარება. მაგალითად, რითი აიხსნება ლედი გაგას ანდა ჯეიმზ ბონდის პოპულარობა? ყოველი მათგანი გარკვეული ნიშნის მატარებელია, რომელთა მეშვეობითაც, ფასეულობათა გავრცელებული და პოპულარული სისტემა იქმნება: მას ვიზიარებთ ან - არა. კულტურული ღირებულებები დიდ გავლენას ახდენს პიროვნების ჩამოყალიბებაზე.

თანამედროვე საზოგადოების კულტურული ღირებულებების შესახებ მეტ-ნაკლებად სრულყოფილი წარმოდგენის შესაქმნელად განვიხილოთ ამერიკელი სოციოლოგების მიერ ჩამოყალიბებული თანამედროვე ამერიკული კულტურის ფუნდამენტური ღირებულებები.

თანამედროვე ამერიკული კულტურის ფუნდამენტური ღირებულებებია:

- **თანაბარი შესაძლებლობები** – ამერიკული საზოგადოების წევრებისათვის მნიშვნელოვანია არა თანაბარი მდგომარეობა, არამედ თანაბარი შესაძლებლობები, რაც იმას ნიშნავს, რომ წარმატების მიღწევისთანაბარი შანსი აქვს ყველას.
- **კონკურენტულობა და წარმატებულობა** – რაც იმას ნიშნავს, რომ სპორტში, პოლიტიკაში, ბიზნესში, უნივერსიტეტსა თუ სხვაგან მხოლოდ გამარჯვებისათვის ვმონაწილეობთ. კონკურენციაში გამარჯვებული შესაბამის ჯილდოსაც იღებს წარმატების სახით.
- **მატერიალური კომფორტი** – წარმატების მიღწევის შედეგად მოპოვებული ფული მატერიალური სიამოვნების წყარო ხდება. ნათქვამია, „ბედნიერებას ვერ იყიდო“, მაგრამ შეძლებული ამერიკელისათვის ეს სასაცილოა.

- **აქტიურობა და თავდადებული შრომა** – ამერიკელი ის ადამიანია, ვინც თავის ჩანაფიქრს ბოლომდე მიიყვანს, ოღონდ ამას დიდი შრომისა და აქტიურობის ფასად აღწევს. ამ შემთხვევაში წამყვანი ღირებულებაა არა - ბედთან შერიგება, არამედ მოქმედება და მხოლოდ მოქმედება.
- **პრაქტიკულობა და ეფექტურობა** – ამერიკელების დიდი ნაწილი პრაქტიკას უფრო მეტად აფასებს, ვიდრე თეორიას. პრაქტიკული საქმიანობა იმდენად არის ღირებული, რამდენადაც მას ფული მოაქვს. აღსანიშნავია, რომ, ამის გამო, ამერიკას არ გააჩნია განყენებული ფილოსოფიური აზროვნება. ამერიკული ფილოსოფია – პრაგმატიზმი – სარგებლიანობის პრინციპზეა აგებული. **სამაგიეროდ, ამერიკას, აქვს სოციოლოგია, ძალზე პრაქტიკული და ეფექტური მეცნიერება, რომელიც ფულის შოვნას ემსახურება.**
- **პროგრესი** – ამ ღირებულებითი ორიენტაციის ადამიანი ფიქრობს, რომ აწმყო ყოველთვის სჯობია წარსულს. პროგრესი ამ შემთხვევაში „სიახლის“ და „საუკეთესოს“ სინონიმია და მას ზნეობრივ განვითარებასთან საერთო არაფერი აქვს.
- **მეცნიერება** – მეცნიერული ცოდნა იმიტომ არის ამერიკული ღირებულებების აუცილებელი შემადგენელი, რომ მის საფუძველზე იქმნება უახლესი ტექნოლოგიები, რომელთა დახმარებითაც ამერიკელები მრავალი მწვავე პრობლემის გადაწყვეტას იმედოვნებენ.
- **დემოკრატია და თავისუფალი მეწარმეობა** – ეს ღირებულება პოლიტიკურ არჩევნებში - თავისუფლებას, ხოლო ეკონომიკის სფეროში თავისუფალი წარმოების განვითარებას გულისხმობს.
- **თავისუფლება** – იგი პიროვნების ინდივიდუალური ინიციატივებისათვის დიდი მნიშვნელობის მინიჭებას ნიშნავს. ამერიკელები მიიჩნევენ, რომ ადამიანი თავისი პერსონალური მიზნების მიღწევისას შეზღუდული არ უნდა იყოს.
- **ჯგუფისადმი კუთვნილება, იდენტობა** – ინდივიდუალური თავისუფლების აღიარებასთან ერთად ამერიკელების დიდი ნაწილი ადამიანს ჯერ კიდევ აფასებს გენდერული, ეთნიკური, რასობრივი და ა. შ. კუთვნილების მიხედვით.

ამერიკული კულტურის ღირებულებითი ორიენტაცია განხილულია ამერიკელი სოციოლოგის, რობინ უილიამსის (1970 წ.) მოსაზრებებზე დაყრდნობით.

ღირებულებათა სოციოლოგიური ანალიზის საინტერესო თემაა “ღირებულებათა კონფლიქტის” საკითხი. ხშირად საზოგადოებაში ისე ხდება, რომ მისი ერთი ნაწილი რომელიმე ღირებულების დასაცავად გამოდის, ხოლო სხვა ნაწილი უარყოფს მას. მსგავსი კონფლიქტები თანამედროვე საზოგადოების მშენებლობის გზაზე გარდაუვალია. ამ შემთხვევაში ადამიანები უფრო მეტად სწავლობენ წინააღმდეგობათა მოგვარების გზების ძიებას.

დ) ნორმები

ყოველი კულტურა შესაბამისი წესებისა და მოლოდინის (ექსპექტაციების) სისტემას ქმნის, რომელთა მეშვეობითაც ადამიანთა ქცევას არეგულირებს. სწორედ ამ წესებისა და მოლოდინის სისტემას ჰქვია ნორმა. ღირებულებასთან შედარებით, მას ვიწრო მნიშვნელობა აქვს. მაგალითად, თუკი პატიოსნება და ინდივიდუალიზმი ღირებულებებია, მაშინ მათგან გამომდინარე წესი, რომ სტუდენტმა გვერდზე მჯდომი სტუდენტისაგანდავალება არ უნდა გადაიწეროს, – ნორმაა. ნორმები, უმეტესწილად, სიტუაციური ხასიათისაა და შემთხვევებისა და მოვლენებისაგან მომდინარეობს. ამიტომ, ღირებულებებთან შედარებით, სწრაფად იცვლება. ნორმები სხვადასხვა კულტურაში სხვადასხვანაირია, თუმცა ერთი კულტურის ან ერთი სოციალური ჯგუფის შიგნითაც შეიძლება არსებობდეს სხვადასხვა სახის ნორმა. ადამიანები, რომლებიც კულტურის შიგნით აღიარებულ ნორმებს უარყოფენ, შეამბოხებებად, მარგინალებად ან სნობებად მიიჩნევიან. ამასთან, მათ მიმართ მიდგომა სხვადასხვა კულტურაში ან ერთი კულტურის შიგნით შეიძლება სხვადასხვანაირი იყოს: მაგალითად, ტოლერანტული ან არატოლერანტული. ჰოლანდიურ კულტურაში ჰომოსექსუალისტების მიმართ ტოლერანტული დამოკიდებულებაა, რასაც ვერ ვიტყვით რომელიმე ტრადიციული კულტურის შემთხვევაში და ა. შ. ზოგჯერ ნორმა სახელმწიფო კანონად გადაიქცევა ხოლმე (მაგალითად, კანონი ღალატის წინააღმდეგ). ხანდახან ნორმებს ავტორიტეტებიც ქმნიან.

ამერიკულ საზოგადოებაში არსებული დიდი მორალური მნიშვნელობის მქონე ნორმების აღსანიშნავად სოციოლოგმა, უილიამ სამნერმა შემოიღო ტერმინი „ჩვეულება“, რომელსაც ტაბუ, ანუ აკრძალვების სისტემა მიეკუთვნება; თუმცა თანამედროვე კულტურის ტაბუს ტრადიციულისგან განსხვავებული გაგება აქვს. ის, რაც ტრადიციულ საზოგადოებაში ტაბუირებული იყო, თანამედროვეში ნებადართულია.

ღირებულებებისა და ნორმების საფუძველზე იქმნება კულტურის „რეალური“ და „იდეალური“ მოდელები. ის, რაც ცხოვრებაში ყოველდღიურად ხდება, ბევრად ჩამორჩება კულტურის იდეალურ ტიპს. ამის საილუსტრაციოდ ერთი ამერიკულისოციოლოგიური გამოკვლევის შედეგები გამოდგება, რომლის მიხედვითაც, დაოჯახებულ მამაკაცთა 25% და ქალთა 10% აღიარებს, რომ ხშირად ღალატობს თავის მეუღლეს. არადა, „კულტურის იდეალური ტიპის“ მიხედვით, ისინი ერთმანეთის ერთგულნი უნდა იყვნენ, მაგრამ „რეალური კულტურა“ სულ სხვა რამეზე მეტყველებს; თუმცა ეს იმას არ ნიშნავს, რომ კულტურულმა ნორმებმა აზრი დაკარგა.

ე) ცოდნა და ტექნოლოგიები

ცოდნად და ტექნოლოგიებად ფაქტების, მრწამსისა და პრაქტიკული უნარ-ჩვევების ერთობლიობა მოიაზრება, რომელთაც თითოეული ჩვენგანი დროთა განმავლობაში იძენს. ის ყველა იმ ინფორმაციას მოიცავს, რომელიც შეიძლება ერთ კითხვად ჩამოვაყალიბოთ: როგორ? მაგალითად, როგორ შევიდე ინტერნეტში? როგორ დავრეკო მობილურით? როგორ დავქოქო ან ვატარო მანქანა? და ა. შ.

თანამედროვე ინფორმაციულ საზოგადოებაში მნიშვნელოვანია ცოდნის კონტროლი, რაც ინფორმაციის თანაბარ განაწილებას გულისხმობს. ეს იმიტომ არის მნიშვნელოვანი, რომ საზოგადოებაში ადამიანთა კარგად და ცუდად ინფორმირებულთა ჯგუფები და ფენები ჩნდება, რაც, თავის მხრივ, უთანასწორობის ახალი ფორმაა. ეს იგივეა, მშვიერი და მაძლარი ადამიანები რომ შევადაროთ ერთმანეთს. აქ „ინფორმაციულ შიმშილზე“ საუბარი. ის, ვინც ინფორმაციის მფლობელია, უფრო წარმატებულია და ა. შ. ტექნოლოგიურმა პროცესებმა კულტურის ახალ სახეს – ვირტუალურ კულტურას ჩაუყარეს საფუძველი. ამ ტიპის კულტურის სახეებია მუდამ მომღიმარი მაკდონალდი, დისნეის პერსონაჟები, სუპერმენი და სხვ. ისინი იმ ღირებულებებს განასახიერებენ, რომლებიც ჩვენს თანამედროვე ცხოვრებას აყალიბებენ. მაგრამ ერთი რამ ცხადია: მათ არაფერი აქვთ საერთო ისტორიულ, ტრადიციულ ღირებულებებთან. ისინი ამ ღირებულებათა სუროგატებია, რომლებიც ერთი მიზნის მისაღწევად, ფულის საშოვნელადაა შექმნილი.

56. კულტურული მრავალფეროვნება

კულტურული მრავალფეროვნების ცნების გამოყენებით სოციოლოგები, სხვადასხვა კულტურის განსხვავებათა შედეგად, კულტურის, როგორც მთლიანობის, ჩამოყალიბებაზე მიაწვდიდებიან. კუდგუხუდი მხავადფეხოვნება იმას გულისხმობს, რომ არსებობს სხვადასხვა სახის ღირებულება, გემოვნება, ცოდნა და ნორმა, რომლებიც, საბოლოოდ, ერთიან მსოფლიო კულტურას ანუ მსოფლიო კულტურულ მოზაიკას ქმნიან. ეს, დაახლოებით, სხვადასხვა ფერის ძაფით მოქსოვილი ფერადი ხალიჩის მსგავსია. ამ მრავალსახეობაში თითოეული კულტურა უნიკალური და განუმეორებელია, ანუ, თანამედროვე ტერმინოლოგიით რომ ვთქვათ, თითოეული კულტურა საკუთარი იდენტობის მატარებელია, რაშიც დიდ როლს ენა ასრულებს. საქართველოს მაგალითი ადასტურებს, თუ რა დიდი როლი შეასრულა ქართულმა ენამ საბჭოთა რეჟიმის პირობებში კულტურული იდენტობის შესანარჩუნებლად და დამოუკიდებლობის მოსაპოვებლად. კულტურის მრავალფეროვნება კულტურათადილოგსა და ურთიერთტოლერანტობას გულისხმობს.

თავის მხრივ, კულტურათა ურთიერთკავშირი კულტურული დიფუზიის მიზეზიც შეიძლება გახდეს. კულტურათა დიფუზია კულტურათა ურთიერთკავშირის მეშვეობით ერთი ადგილიდან მეზობელ რეგიონში ინოვაციების გავრცელებას ნიშნავს (კულტურის დიფუზიის მაგალითია ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობები, რის შედეგადაც აზიის ქვეყნებში ბერძნულმა კულტურამ შეაღწია).

57. ელიტარული და პოპულარული კულტურა

კულტურული მრავალფეროვნება შესაძლებელია ამა თუ იმ სოციალური ფენის ან ჯგუფისადმი კუთვნილებას გულისხმობდეს, რაც, თავის მხრივ, იმას ნიშნავს, რომ საზოგადოების გარკვეული ნაწილისათვის ხელმისაწვდომია კულტურის ესა თუ ის ფორმა. ამ ტიპის განსხვავებათა აღსანიშნავად სოციოლოგები ელიტარული და პოპულარული კულტურის ცნებებს იყენებენ. ელიტარული კულტურა საზოგადოების მცირე ნაწილისათვის, ამა თუ იმ ნიშნით გამორჩეულთათვისაა დამახასიათებელი (ტერმინი „ელიტარული კულტურა“ სათავეს იღებს „მაღალშეზღუდული კულტურიდან“. XIX საუკუნეში პოპულარული მეცნიერების – ფრენოლოგიის გავლენით გავრცელდა შეხედულება ადამიანის პიროვნებისა და პირო-

ვწულები თვისებების თავის ქალის ფორმაზე დამოკიდებულების შესახებ. ამის მიხედვით, „მაღალშუბლიან“ ადამიანთა გემოვნება უნაკლოდ მიიჩნეოდა). პოპულარული კულტურა კი ყველასათვის ხელმისაწვდომი და მოსახლეობაში ფართოდ გავრცელებული კულტურაა. კულტურათა ასეთი დაყოფა მიუღებელია, რადგანაც არც ელიტის და არც მოსახლეობის ფართო ფენების წარმომადგენელთა გემოვნება და ინტერესები ყოველთვის ერთნაირი არ არის და არც შეიძლება იყოს.

§8. სუბკულტურა

სუბკულტურა ერთიანი კულტურის შიგნით კულტურის განსაკუთრებულ სფეროს აღნიშნავს. ის არა მარტო განსხვავებას, არამედ იერარქიულობას გულისხმობს. იგი გაბატონებულ ან „მეინსტრიმულ“ (ძირითადი კულტურული მიმართულება დროის გარკვეულ მონაკვეთში) კულტურაში ისეთი ელემენტების შერევას გულისხმობს, რომლებიც მთელ მსოფლიოშია აღიარებული. საზოგადოებაში ყოველთვის არსებობენ ცალკეული ჯგუფები, რომლებიც სპეციფიკურ კულტურას ქმნიან, მაგრამ ეს ხელს არ უშლის კულტურის ანდერგრაუნდს (კულტურის ქვემარტივი, შემოქმედებითი მიმართულებების ერთობლიობა) საკუთარი მრავალფეროვნების შენარჩუნებაში.

§9. მულტიკულტურალიზმი

მულტიკულტურალიზმი ამერიკაში შემუშავებული სპეციალური საგანმანათლებლო პროგრამაა, რომელიც ამერიკის კულტურულ მრავალფეროვნებას აღიარებს, მაგრამსხვადასხვა კულტურული ტრადიციის ერთმანეთთან გათანაბრებას ითვალისწინებს. ამ საქმეში პრობლემას ქმნის ენისა და უმცირესობების საკითხები, თუმცა მულტიკულტურალიზმი ამერიკაში დღემდე პრობლემატურია.

§10. კონტრკულტურა

კონტრკულტურა გაბატონებული კულტურის საპირისპიროა. ბევრი მკვლევარი მას კულტურის განახლებისა და გარდაქმნის წინაპირობად განიხილავს. კონტრკულტურის მაგალითია 1960 წელს არსებული კულტურული მეინსტრიმის წინააღმდეგ ჰიპებისა და მოგვიანებით - პანკების გამოსვლა ამერიკაში, რაც ეწინააღმდეგებოდა და გმობდა კონკურენტულ, ეგოისტურ და მეტერია-

ლისტურ ამერიკულ კულტურას და ცხოვრების საერთო სტილის მიმდევარი იყო. კონტრკულტურები დღესაც აქტიურად გამოდიან და იბრძვიან გაბატონებული კულტურების წინააღმდეგ.

§11. მასკულტურა

მასობრივი კულტურა XX საუკუნის მოვლენაა. იგი მანამდე არსებული ყველა ტრადიციული კულტურული ნორმის ტრანსკულტურულ ნორმად გადაქცევას გამოხატავს. მასკულტურა ე. წ. საშუალო, მასის ადამიანზეა გათვლილი და მისთვის გასაგებ ენაზეა შექმნილი. მისი ძირითადი მიმართულებებიდან გამოყოფენ ბავშვთა სუბკულტურას, რომელიც ბავშვებისთვის განკუთვნილი მასკულტურის საგნების ინდუსტრიას წარმოადგენს – ესაა სტანდარტული სათამაშოები და თამაშები, ბავშვთა მანიველირებელი ალბრდის ტექნოლოგიები და სხვ. მასკულტურას ახასიათებს შოუინდუსტრია და მასობრივი სანახაობები.

იგი ბაზრისათვის არის განკუთვნილი და მასში ჭარბობს სექსის კულტი, ძალადობის პროპაგანდა და ეგოიზმი. მის დემოკრატიულ პროცესად შენიღბვასა და გასაღებას ხელს უწყობს თანამედროვე მედია და კომუნიკაციის საშუალებები. მასკულტურა ადამიანს მხოლოდ ბიოსოციალურ არსებად განიხილავს, რომელსაც ჭამისა და სექსის მეტი არაფერი ახსოვს.

§12. მარგინალური კულტურა

კულტუროლოგიური გაგებით, ტრანზიტულ მდგომარეობაში მყოფი ადამიანი არის მარგინალური (კიდეზე, ზღვარზე მყოფი) კულტურის წარმომადგენელი, ანუ ამ ტიპის სოციალური ჯგუფი განსაზღვრულ კულტურულ იდენტობას მოკლებულია და მისი კულტურული მდგომარეობა გაურკვეველია. მარგინალური კულტურა სოციალური ტრანსფორმაციის შედეგია. მას ახასიათებს კულტურული პლურალიზმი, არსებული ღირებულებებისა და ნორმების უარყოფა, სოციალური ჯგუფის ცნობიერების მთლიანობის რღვევა და შინაგანი დისკომფორტი. რელიგიურ ტერმინოლოგიას თუ ვიხმართ, ეს არის „ბოლო ჟამის“ ანუ „აპოკალიფსური კულტურა.“

§13. გლობალური კულტურა

თანამედროვე გლობალიზაციურმა პროცესებმა და ინფორმაციულმა ტექნოლოგიებმა კულტურის გლობალიზაციის პროცესები

დააჩქარა. კულტურის გლობალიზაცია ნიშნავს იმას, რომ კულტურის ავტორები მთელი მსოფლიოს ხალხები ხდებიან. ამის შედეგად, ისეთი კულტურა იქმნება, რომელიც სამომხმარებლო ხასიათის მატარებელია. გლობალური კულტურის სიმბოლოებია სუპერმარკეტებისა და ჰიპერმარკეტების სისტემა. თანამედროვე მსოფლიოს ნებისმიერ კუთხეში ჩასვლისას თქვენ აღმოაჩენთ, რომ ადამიანებს იქაც ისეთნაირად აცვიათ, როგორც თქვენთან; არც იქ მოსმენილი პოპმუსიკა იქნება თქვენთვის უცხო და ა. შ. ყველაფერი ეს გლობალურმა ეკონომიკამ, კომუნიკაციის გლობალურმა სისტემებმა და გლობალურმა მიგრაციულმა პროცესებმა გამოიწვია. თუმცა შესამჩნევია გარკვეული წინააღმდეგობაც, კერძოდ ის, რომ ადამიანები სამყაროს საკუთარი კულტურის პრიზმიდან უყურებენ და, შესაბამისად, მტკივნეულად განიცდიან კულტურის გლობალიზაციას და გლობალური კულტურის წარმოქმნის პროცესებს.

§14. კულტურული და გენდერული იდენტობა

კულტურული იდენტობა ინდივიდის ცხოვრების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი განმსაზღვრელია. ადამიანები თავს მიაკუთვნებენ ამა თუ იმ ჯგუფს, რომლის წევრებთან ერთადაც ცხოვრობენ კონკრეტულ ტერიტორიაზე, მეტყველებენ ამა თუ იმ ენაზე, აქვთ საერთო რელიგია, საერთო წარსული. კულტურული იდენტობა საშუალებას გვაძლევს, განვსაზღვროთ, ვინ ვართ ჩვენ და ვინ არიან სხვები.

კულტურული იდენტობა - კონკრეტული ფასეულობებისა და ნორმების გაზიარება განსაზღვრავს იმას, თუ როგორ შეასრულებს ინდივიდი სხვადასხვა ცხოვრებისეულ „როლს“. მაგალითად, კულტურებში განსხვავებული შეხედულება არსებობს ქალისა და მამაკაცის, ახალგაზრდისა და ზრდასრულის, ქვრივისა და დაუქორწინებლის ქცევის, ჩაცმის, მეტყველების, ინტერესებისა და საქმიანობის შესახებ. ადამიანის მიერ საკუთარი თავის იდენტიფიცირებას მისი სქესისათვის კულტურით განსაზღვრულ სოციალურ როლთან გენდერული იდენტობა ეწოდება.

§15. კულტურის სოციოლოგიური ანალიზი

ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ, რომ კულტურა ჩვენი გარემომცველი სამყაროს, პირველ ყოვლისა კი, სოციალური რეალობის გააზრებაში გვეხმარება. შესაბამისად, სოციოლოგიის ამოცანა კულტურის შესწავლაა. ამ ამოცანის განხორციელების შედეგად, სოციოლო-

გიაში რამდენიმე თეორიულ-სოციოლოგიური მიდგომა შემუშავდა, რომელთა შორისაც მნიშვნელოვანია კულტურის სტრუქტურულ-ფუნქციონალისტური ანალიზი.

ა) კულტურის სტრუქტურულ-ფუნქციონალისტური ანალიზი

სტრუქტურულ-ფუნქციონალისტური სოციოლოგიური პარადიგმა კულტურას, როგორც კომპლექსურ სტრატეგიას, განიხილავს, რომლის მიზანიც ადამიანის მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილებაა. ამ შემთხვევაში კულტურის საფუძვლად ღირებულება განიხილება (პარსონსი, უილიამსი და სხვ.). ფუნქციონალისტური აზროვნება სხვა კულტურების საზრისის წვდომასა და მათგან მომდინარე ცხოვრების წესის გაგებაში გვეხმარება. თუკი კულტურები ადამიანურ მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილების სტრატეგიებია, მაშინ მსოფლიოში არსებულ კულტურებს საერთო ნიშნები უფრო მეტი ჰქონიათ, ვიდრე - განმასხვავებელი. სხვადასხვა კულტურათა შედარებითი ანალიზის გზით ამერიკელმა სოციოლოგმა, ჯორჯ მერდოკმა მათი ათამდე საერთო ნიშანი გამოყო, რომლებსაც კულტურული უნივერსალიები უწოდა. ერთ-ერთი ასეთი უნივერსალია არის ოჯახი, რომლის ფუნქციებიც ნებისმიერ კულტურაში თითქმის ერთნაირია. მერდოკის მიერ გამოყოფილი კიდევ ერთი ასეთი უნივერსალია არის ხუმრობა, რომელიც ყველა კულტურაში სოციალური დაძაბულობის მოხსნის ფუნქციას ასრულებს. კულტურისადმი ამგვარ მიდგომას ის ნაკლოვანება ახასიათებს, რომ იგი კულტურათა ურთიერთგანსხვავებას ნაკლებ ყურადღებას უთმობს. ეს გამომწვეულია იმით, რომ მისთვის კულტურული სტაბილურობა სოციოლოგიურად უფრო მნიშვნელოვანი ცნებაა, ვიდრე - კულტურათა ურთიერთგანსხვავებულობა.

ბ) კულტურა სოციალური კონფლიქტის თეორიის მიხედვით

სოციალური კონფლიქტის სოციოლოგიური პარადიგმა ძირითად აქცენტს კულტურებს შორის უთანასწორობაზე აკეთებს, რის მაგალითად ამ თეორიის მომხრეებს (მარქსი) საზოგადოებაში ერთი რომელიმე კულტურული ღირებულების გაბატონებული მდგომარეობა მოჰყავთ. მათ მიაჩნიათ, რომ კულტურას ეკონომიკა განაპირობებს. რაც მატერიალისტური თეორიაა, რომელიც იდეალისტურ სტრუქტურულ-ფუნქციონალისტურ მიდგომას ეწინააღმდეგება. ეს თეორია ისეთ ღირებულებას, როგორიცაა თავისუფალი კონკურენცია, კაპიტალისტურ ეკონომიკასთან აიგივებს.

აქედან მომდინარეობს კულტურის ისეთი გაგება, რომლის მიხედვით, ის ადამიანებს შორის უთანასწორობას აღრმავებს. ყოველივე ამას კულტურათა შეხლამდე მივყავართ.

გ) კულტურის სოციობიოლოგიური ანალიზი

სოციობიოლოგიური პარადიგმა, ერთი მხრივ, ბიოლოგიას, ხოლო, მეორე მხრივ, სოციოლოგიას ეყრდნობა. იგი კულტურის შექმნის პროცესში ბიოლოგიური ფაქტორების მონაწილეობაზე ამახვილებს ყურადღებას. მაგალითად, სოციობიოლოგ ალფრედ კინზს მიაჩნია, რომ „ორმაგი სტანდარტის“ აშკარად უნივერსალური სექსუალური ქცევის საფუძველი წმინდა ბიოლოგიურია. ეს იმას ნიშნავს, რომ მთელ მსოფლიოში, ქალებთან შედარებით, მამაკაცები უფრო მიელტვიან სექსუალურ ურთიერთობას არა მარტო ერთ, არამედ მრავალ პარტნიორთან. კინზი ამას ასაბუთებს ქალისა და მამაკაცის ორგანიზმების ბიოლოგიური განსხვავების საფუძველზე, კერძოდ, სხვადასხვა პროდუქტული სტანდარტების არსებობით. მიუხედავად ამისა, სოციობიოლოგებს მაინც ცოტა ფაქტი აქვთ იმის დასადასტურებლად, რომ კულტურის შემოქმედება ბიოლოგიური კანონებითაა განპირობებული. კულტურა სოციალური ფაქტია, რომელიც ადამიანის თავისუფალი შემოქმედებითი საქმიანობის შედეგია. თუმცა სოციობიოლოგიის დამსახურება ის არის, რომ ის იმ მექანიზმებს აანალიზებს, რომელთა მეშვეობითაც, კულტურის მიღწევათა შეთვისება მიმდინარეობს. ერთი რამ ცხადია: კულტურა ბუნებისაგან განსხვავებული სინამდვილეა. კულტურა, შეიძლება ითქვას, ბუნების, ბიოლოგიური მოცემულობის ადამიანისა და საზოგადოების იდეების, ღირებულებებისა და ნორმების მიხედვით გაფორმებაა. ყოველი ადამიანი და ყოველი საზოგადოება ამ პროცესში უნიკალური და ორიგინალურია. შესაბამისად, აქედან მომდინარეობს უნიკალური ქართული, ამერიკული, ფრანგული და ა. შ კულტურა.

§16. კულტურის სოციოლოგია

კულტურას, როგორც სოციალურ რეალობას, ცალკე სოციოლოგიური დისციპლინა შეისწავლის, რომელსაც *კულტურის სოციოლოგია* ეწოდება. ტერმინი „კულტურის სოციოლოგია“ მაქს ვებერის უმცროსმა ძმამ, ალფრედ ვებერმა შემოიტანა. *კულტურის სოციოლოგია* კულტურას განიხილავს, როგორც სოციალურ ფენომენს, და

ადგენს მის ადგილს საზოგადოებასა და ადამიანის ცხოვრებაში. მისი ინტერესის სფეროს განეკუთვნება კულტურის მიმართება საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვადასხვა სფეროებისადმი. სწავლობს კულტურული ქცევის სტანდარტებს და სხვ. კულტურა ადამიანისა და საზოგადოების თითქმის ყველა მოქმედებით ვლინდება, ამიტომაც ინტერესდება სოციოლოგია კულტურის კვლევით.

კითხვები

- რატომ სწავლობენ სოციოლოგები კულტურას? (პასუხი დაასაბუთეთ).
- როგორია კულტურის ცნების ეთიმოლოგია და მნიშვნელობა?
- რა განსხვავებაა მატერიალურ და სულიერ კულტურას შორის?
- რა განსხვავებაა კულტურასა და ცივილიზაციას შორის?
- დაახასიათეთ კულტურის ძირითადი ელემენტები.
- რა განსხვავებაა მასკულტურასა და ელიტარულ კულტურას შორის?
- რა განსხვავებაა სუბკულტურასა და მარგინალურ კულტურას შორის?
- დაახასიათეთ გლობალური კულტურა და მულტიკულტურალიზმი.
- რას ნიშნავს კულტურული დიფუზია და კულტურული შეყვანება?
- რას გულისხმობს კულტურის სტრუქტურულ-ფუნქციონალისტური ანალიზის თავისებურება?
- რა სახეს იღებს კულტურა, სოციალური კონფლიქტის თეორიის მიხედვით?
- რას გულისხმობს კულტურის სოციობიოლოგიური ანალიზის თავისებურება?
- რა არის კულტურის სოციოლოგია?

დავალებები

- მოამზადეთ საპრეზენტაციო თემა: კულტურა და ბუნება.
- წაიკითხეთ მაქს ფრიშის მოთხრობა Homo faber და დაახასიათეთ მისი მთავარი გმირის, ვალტერ ფაბერის პიროვნება. მოძებნეთ ანალოგიური გმირები საზღვარგარეთულ და ქა-

რთულ მხატვრულ ლიტერატურაში და ჯგუფში იმსჯელებთ მათ შესახებ.

- თქვენი შეხედულებისამებრ, გამოყავით კლასიკური და თანამედროვე ქართული კულტურის ძირითადი ღირებულებები და შესაბამისი მასალა ცხრილის სახით წარმოადგინეთ.
- თქვენი აზრით, შეინიშნებიან თუ არა თანამედროვე ქართულ კულტურაში მარგინალური ელემენტები (დადებითი პასუხის შემთხვევაში კონკრეტული მაგალითები მოიყვანეთ)?
- აღწერეთ, რა გავლენას ახდენს მედია და კომუნიკაციის თანამედროვე საშუალებები კულტურაზე.

–

სავარჯიშოები

სავარჯიშო N1.

ყურადღებით წაიკითხეთ მოყვანილი ფრაგმენტი იან შჩეპანსკის წიგნიდან „სოციოლოგიის ელემენტარული ცნებები“ და ჯგუფში გააანალიზეთ. შეეცადეთ, თქვენც მოიყვანოთ მსგავსი მაგალითები. ყურადღება მიაქციეთ იმას, თუ რით გამოიხატება სოციალიზაციის პროცესის არსი და რა როლს ასრულებს კულტურა პიროვნების ჩამოყალიბების პროცესში?

კულტურის გავლენა საზოგადოებრივ ცხოვრებაზე

„შევადართ ორი ათი წლის ბიჭი. ერთი მათგანი დაიბადა ლოძში, საფიქრო მრეწველობის მუშის ოჯახში, მეორე – ესკიმოსების სადგომში ალიასკის ჩრდილო-დასავლეთ სანაპიროზე. პირველმა მათგანმა იცის გამრავლების ტაბულა, იცის, რას ემყარება ავტომობილის მუშაობა, იცის პოლონეთის ბევრი ისტორიული თარიღი, იცნობს ქუჩაში მოძრაობის წესებს, ახსნის მზის ამოსვლასა და ჩასვლას და ა. შ. ყველაფერი ეს ალიასკაში მცხოვრებ ბიჭს არც გაუვია.

სამაგიეროდ, მან იცის კარაქის კეთება, ქამანდის ხმარება, გზის გაგნება ქარიშხალშიც, პოლარულ ღამეშიც, შეუძლია მარხილში ძაღლების შებმა და ბევრი სხვა რამ, რაზედაც ლოძელ ბიჭს წარმოდგენა არ გააჩნია. მასაც შეუძლია ახსნას მზის ამოსვლა და ჩასვლა, მაგრამ მისი ახსნა სულ სხვანაირია ისევე, როგორც მისი წარმოდგენების სისტემა ცხოვრებაზე, ოჯახზე, რელიგიაზე, სამართალზე და ა. შ. აი, აღზრდის შედეგები სხვადასხვა კულტურაში. ფიზიოლოგიური პროცესები, რომლებიც განსაზღვრავენ მათი სწა-

ვლების ბიოლოგიურ საფუძვლებს, იდენტურია, მაგრამ სწავლების შედეგები – სრულიად განსხვავებული, ვინაიდან ორივე მიეკუთვნება სხვადასხვა ეკონომიკურ სისტემას, მათი ოჯახები სხვადასხვანაირად მოიპოვებენ მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილების საშუალებებს, განსხვავებულია ერთობანი, რომლებსაც ისინი მიეკუთვნებიან, განსხვავებულია მათი საზოგადოების კულტურა. ამრიგად, ორივე ბიჭის ცოდნა განსხვავებულია, მათ ღირებულებათა სხვადასხვა კრიტერიუმი, სხვადასხვა წეს-ჩვეულება, ქცევის სხვადასხვა პრინციპი ამოძრავებთ, ისინი ადამიანების ქცევაზე განსხვავებულად რეაგირებენ. ალიასკელმა ბიჭმა იცის, რომ ვინმეს, პატივისცემის ნიშნად, ზურგი უნდა შეაქციოს და ისე დადგეს; ლოდელმა ბიჭმა იცის, რომ ზურგის შექცევა შეურაცხყოფაა; ასეთ მაგალითებს მრავლად მოვიყვანთ.

ბავშვის პიროვნების ფორმირებისა და ერთობაში ცხოვრებასთან მისი შეგუების ამ პროცესს საფუძვლად უდევს ბავშვის სწავლება და კულტურასთან ზიარება, რაც მას საშუალებას აძლევს ჩასწვდეს ამ კულტურას და შეგნებულად იმოქმედოს მის ფარგლებში. ჩვენ ამას **სოციალიზაციის** პროცესს ვუწოდებთ. ამ პროცესის მეშვეობით კულტურა აყალიბებს საზოგადოების ახალ წევრებს, ასწავლის მათ, როგორ მოიქცნენ, რა აკეთონ, რომ დაისახონ მთავარი ცხოვრებისეული მიზნები და მიაღწიონ მათ.”

სავარჯიშო N2.

პრაქტიკუმი კულტურის სოციოლოგიაში		
თემა:	კულტურის საბჭოური და პოსტსაბჭოური მოდელები	
მიზანი:	საბჭოური და თანამედროვე სიმბოლიკისადმი საქართველოს მოქალაქეების დამოკიდებულების გამოვლენა	
სავარაუდო ობიექტები:	სხვადასხვა თაობის საქართველოს მოქალაქეთა ჯგუფები	1) 30 წლამდე, 2) 30-დან 50 წლამდე, 3) 50 წელს ზემოთ.

კვლევის მეთოდი:	ქუჩაში გამოკითხვა	
გამოკვლევის ჩატარების ადგილი:	თავისუფლების მოედანი, მეტრო „რუსთა-ველის“ ამოსასვლელი, მეტრო „დელისის“ ამოსასვლელი, ვაგზლის მოედანი.	
ანკეტური შეკითხვები:	რას ფიქრობთ გმირთა მოედანზე მდგარი არქიტექტურული ძეგლის შესახებ? იმავეს ეკითხებით რომელიმე საბჭოური არქიტექტურული ძეგლის შესახებ	პასუხის ვარიანტები: 1) მომწონს 2) არ მომწონს 3) არ ვიცი, რა ვთქვა.
	2) თქვენი აზრით, რას აღნიშნავს მოცემული არქიტექტურული ძეგლი? იმავეს ეკითხებით რომელიმე საბჭოური არქიტექტურული ძეგლის შესახებ	ღია კითხვაა და სტუდენტებმა პასუხის ვარიანტები უნდა ჩაიწერონ.
	3) როგორ ფიქრობთ, რამდენად უხდება თანამედროვე თბილისს ეს არქიტექტურული ნამუშევარი? იმავეს ეკითხებით რომელიმე საბჭოური არქიტექტურული ძეგლის შესახებ	პასუხის ვარიანტები: 1) უხდება, და უნდა იყოს. 2) არ უხდება, და არ უნდა იყოს. 3) არ ვიცი, რა ვთქვა.

ანალიტიკური ჯგუფი, რომელიც გამოკვლევას ჩაატარებს	სოციოლოგიის მიმართულების I კურსის სტუდენტები
გამოკვლევის ჩატარების ვადები	სასწავლო კურსის II სემესტრის დასაწყისი
მონაცემთა ანალიზის ვადები	სასწავლო კურსის II სემესტრის დასაწყისი
გამოკვლევის შედეგების წარმოდგენის ფორმა	ჯგუფში პრეზენტაცია და სოციალური დებატები საკვლევ თემაზე

მეთოდოლოგიური რეკომენდაციები

სასურველია, თუკი გამოკვლევის ჩატარებამდე გაეცნობით ბ. გროისის წიგნს „უტოპია და გაცვლა“, რაც დაგეხმარებათ, უკეთ გაიგოთ, თუ რა ადგილი უჭირავს თანამედროვე სიმბოლურ სივრცეში კულტურის პოსტსაბჭოთა და თანამედროვე მოდელებს.

ღია შეკითხვაზე პასუხის მიღებისას შეეცადეთ, რესპონდენტთან ხანგრძლივ დისკუსიას ნუ გააჩაღებთ, მაგრამ არც ისე მოიქცეთ, რომ მას საუბარი შეაწყვეტინოთ.

იმედია, პრაქტიკუმის შესრულება მცირე პროფესიულ სიამოვნებას მაინცმოგანიჭებთ. მომავალ შეხვედრამდე აუდიტორიაში!

• შენიშვნა:

თანამედროვე და საბჭოური კულტურის ძეგლები შეგიძლიათ თვითონ შეარჩიოთ. აქ მოყვანილი ერთ-ერთი მათგანი მხოლოდ მაგალითის როლს ასრულებს.

სავარჯიშო N3.

პრაქტიკუმი ვიზუალურ სოციოლოგიაში	
თემა:	წარმატებული ადამიანის იმიჯი XX-XXI საუკუნის ქართულ ვიზუალურ კულტურაში
მიზანი:	ადამიანის იდეალური ტიპის კონსტრუირების ტექნიკის კვლევა სხვადასხვა ეპოქის კულტურული სახეებისა და ნიმუშების მიხედვით
ამოცანები:	1. პიროვნების რეპრეზენტაციისა და თვითპრეზენტაციის ცვლილებათა ანალიზი; 2. სოციალური „წარმატების“ გენდერული (ქალი და მამაკაცი) სტერეოტიპების შედარება;
სავარაუდო ობიექტები (კვლევის ინდიკატორები)	• პოზა და სახის გამომეტყველება, მზერის მიმართულება; • ჰორიზონტთან მიმართებაში ფიგურის მდგომარეობა; • მიმიკა და ჟესტები; • ტანსაცმლის, ინტერიერის ან ლანდშაფტის დეტალები, რომელთა ფონზეც “პერსონაჟები” გამოსახული; • სხვა ადამიანებისადმი დამოკიდებულება; • „წარმატების ატრიბუტები“ – სიმბოლოები და ნიშნები, რომლებიც სოციალურ განსხვავებას ნიშნავენ; • გამოსახულების კომპოზიციური თავისებურებები – ცალკეული ფრაგმენტების “მონტაჟის” ტექნიკა; • ტექსტები “კადრებზე” ან მინაწერები გამოსახულებებზე და ა. შ.;

წყაროები:	• სხვადასხვა სახის ფოტოდოკუმენტები; • ძველი გაზეთები და ჟურნალები; • მხატვრული ნაწარმოებები, მათ შორის - კინო-ფილმებიც; • საოჯახო ფოტოალბომები; • სხვადასხვა სახის მინაწერები საოჯახო და სხვა სახის ფოტომასალებზე და სხვ.
ინდივიდუალური დავალება:	შევაგროვოთ ვიზუალური მასალა: 3 გამოსახულება (2 მამაკაცის და 1 ქალის) 1960-1970-იან წლების დროინდელი; 1990-2000 წლების დროინდელი და 2000-2011 წლების დროინდელი. ყოველ ტრიადაში 1 გამოსახულება აუცილებლად ხელმძღვანელი მუშაკის ან პოლიტიკური ლიდერის უნდა იყოს; 1 – მასობრივად გავრცელებული პროფესიის ტიპური წარმომადგენლის; 1 – ხელოვნების და კულტურის წამომადგენლის. ამგვარად, სულ 9 გამოსახულება იქნება საჭირო მოსამზადებელი სლაიდშოუსათვის.
მეთოდები:	ვიზუალური ანალიზი და დაკვირვება
ჩატარების ვადები:	სასწავლო კურსის ბოლოს
კვლევის შედეგების წარმოდგენის ფორმა:	ინდივიდუალური ან ჯგუფური პრეზენტაცია – სლაიდშოუ
ყოველი სტუდენტის ან სტუდენტთა ჯგუფის ნამუშევარი შემდეგი პარამეტრების მიხედვით შეფასდება: კონცეპტუალობა, შესასრულებელი პროექტის მიზნებისა და ამოცანების შესაბამისობა; შესაბამისი თეორიული მასალისა და ლიტერატურის ცოდნა. ემპირიული მონაცემების ხარისხი და ანალიზის სისწორე. ლოგიკურობა და არგუმენტაცია. დამოუკიდებელი ხედვა და დასკვნები. გადმოცემის სტილი და ტექნოლოგიების ცოდნა.	

ძირითადი ლიტერატურა:

1. პ. შტოპკა, შესავალი ვიზუალურ სოციოლოგიაში. 2007 (ინტერნეტვერსია).
2. R. Bart. Camera lucida. Комментарий к фотографии. — М., 1997. Электронный вариант книги см.: URL:<http://nova.iatp.by/03/barthes-camera-lucida.pdf>
3. .Sontag Susan. On photography URL: <http://www.susansontag.com>

• **შენიშვნა:**

მიუხედავად იმისა, რომ პირველკურსელებთან ნაადრევია ვიზუალური სოციოლოგიის პრობლემებსა და მეთოდებაზე საუბარი, ვფიქრობთ, მათთან ადრეული შეხება საქმეს მხოლოდ წაადგება.

„ურთიერთობათა სამყარო - ეს არის თამაში, რომლის ყოველი მონაწილე თანასწორია და რომელშიც ყველა მოთამაშე განსაკუთრებული პატივისცემით უნდა სარგებლობდეს.“

გეორგ ზიმელი

თავი VII

სოციალიზაცია

საკვანძო სიტყვები: სოციალიზაცია, ფსიქოლოგიური თეორია, ზიგმუნდ ფროიდი: პიროვნების ელემენტები; ჟან პიაჟე: პიროვნების კოგნიტური განვითარება; ლორენს კოლბერგი: მორალური განვითარება; ერიკ ერიკსონი: პიროვნების განვითარების რვა სტადია; სოციოლოგიური თეორიები: ქული: „სარკისებრი მეს“ თეორია; მიდი: სოციალური იდენტობის ფორმირება; გენდერული სტერეოტიპები; სოციალიზაციის აგენტები: ოჯახი, სკოლა, თანატოლთა წრე, მასმედია; რესოციალიზაცია, დესოციალიზაცია.

შესავალი

სოციოლოგიის ძირითად ცნებებსა და კატეგორიებს შორის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ადგილი სოციალიზაციის ცნებას უკავია. სოციალიზაცია ადამიანის სოციუმის წევრად გახდომას ანუ, უბრალო სიტყვებით რომ ვთქვათ, ადამიანის გასაზოგადოებრობას, საზოგადოებრივ არსებად ქცევას ნიშნავს. ამიტომ სოციოლოგია დაინტერესებულია სოციალიზაციის პროცესის მრავალი მექანიზმის შესწავლით.

§1. სოციალიზაციის ცნება

სოციალიზაცია ადამიანის მიერ სოციალური ნორმების, კანონების, ქცევის წესებისა და ღირებულებათა ათვისების პროცესია, რომლის დროსაც იგი საზოგადოებაში ცხოვრებისა და სოციალური ნორმების დაცვის უნარ-ჩვევებს გამოიმუშავებს. ამდენად, სოციალიზაცია აქტიური პროცესია, რომელშიც ადამიანის ცნობიერება და ნებელობა მონაწილეობს. მსგავსი რამ ცხოველთა სა-

მყაროში არ არსებობს, რადგან ცხოველის ქცევა და მოქმედება ბიოლოგიურად წინასწარ დაპროგრამებულია, ადამიანები კი გარკვეულ სოციალურ გამოცდილებას საჭიროებენ, რათა კულტურული ღირებულებები აითვისონ და საზოგადოებაში თავი კომფორტულად იგრძნონ. სოციალური გამოცდილება პიროვნების ჩამოყალიბების აუცილებელი პირობაა. პიროვნება ამ გამოცდილების ინტერნალიზაციის ანუ შეთვისების გზით ყალიბდება. ადამიანი სოციალიზაციის პროცესში სოციალური მიერ ხანგრძლივი ისტორიული და კულტურული გამოცდილების შედეგად შემუშავებულ ნორმებს შორის გარკვეულ არჩევანს აკეთებს: ზოგ ნორმას ისეთს იღებს, როგორიც არის, ზოგს - უარყოფს. ამ პროცესში იგი შეიძლება ახალი ღირებულებების შემქმნელადაც მოგვევლინოს. ამიტომ სოციალიზაციის პროცესი არსებული ტრადიციული მემკვიდრეობის ათვისებასთან ერთად სიახლესაც გულისხმობს, ანუ, ამ თვალსაზრისით, სოციალიზაცია ნოვაციურობის ტენდენციებსაც გულისხმობს.

სოციალიზაციის პროცესში თვითობის შეგრძნებაც განიჭვრიტება. საკუთარ ინდივიდუალობას, „მეობას,” ანუ, თანამედროვე ტერმინით რომ ვთქვათ, იდენტობას ადამიანი სოციალურ არსებად ჩამოყალიბების პროცესში შეიგრძნობს. ამ დროს ვითარდება თვითობა. ამიტომაც თანამედროვე სოციოლოგიამ იდენტობა და სოციალიზაცია ერთურთს დაუკავშირა, მეტიც: ხშირად ერთმანეთთან გააიგივა კიდევც.

სოციალიზაციის პროცესის სოციოლოგიური ანალიზი ადამიანის განვითარების ზოგადი ტენდენციების გათვალისწინებას მოითხოვს. ამ შემთხვევაში ჩვენ წინაშეა ორი ძირითადი მიდგომა: პირველი – საბუნებისმეტყველო-ბიოლოგიური, რომლის ცნობილი წარმომადგენელიც ჩარლზ დარვინია. მან ადამიანის განვითარება მემკვიდრეობით მიღებულ ბიოლოგიურ კანონზომიერებას დაუქვემდებარა; მეორე მიდგომა ამ საქმეში სოციალურ გარემოს ანიჭებს უპირატესობას და ამიტომაც იგი სოციალურ-მეცნიერულ მიდგომადაა ცნობილი (მაგალითად, ბ. უოტსონი და სხვები), ოღონდ ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ ბიოლოგია მთლიანად უნდა ამოვიღოთ ადამიანის განვითარების პროცესიდან. უნდა ვიცოდეთ, რომ ადამიანის ყოფიერების სტრუქტურის პირველი შრე ბიოლოგიურია, ბუნებრივი მოცემულობაა, რომელსაც სოციალურის სახით, მასთან შედარებით, ყოფიერების უფრო მაღალი ფენა

მოსდევს. ამიტომ, როდესაც ვამბობთ, რომ ადამიანი ბიოსოციალური არსებაა, სწორედ ამას ვგულისხმობთ. ბუნება ამ შემთხვევაში სოციალურის არსებობის ფიზიკური საფუძველია, ამიტომ მას მნიშვნელობას არ ვუკარგავთ სოციოლოგიაში, მაგრამ ბუნებაში არ ხდება ადამიანის სოციალიზაცია. ეს პროცესი სოციუმის პრეროგატივაა. ამიტომ სოციოლოგიისათვის ყოფიერების ამ სფეროს კვლევა მნიშვნელოვანია. ადამიანს ადამიანად სოციალური გარემო ანუ საზოგადოება – “მეორე ბუნება” – აყალიბებს. ამის საილუსტრაციოდ სოციოლოგიაში ხშირად მოჰყავთ სოციალური იზოლაციის მაგალითები, მაგალითად, სოციალური გარემოსაგან იზოლირებული ბავშვების ტრაგიკული ისტორიები (გაიხსენეთ რადიარდ კიპლინგის მოთხრობა „მაუგლი“) და სხვ.

§2. სოციალიზაციის ამხსნელი ფსიქოლოგიური თეორიები

ა) ზიგმუნდ ფროიდი: პიროვნების ელემენტები:

პიროვნების ფროდისეული თეორია ფსიქოანალიზის სახელით არის ცნობილი. მის მიხედვით, ადამიანს ორი ძირითადი მოთხოვნილება აქვს: პირველი – სქესობრივი, რომელსაც ფროიდი ცხოვრების ინსტინქტს ანუ ეროსს (ძვლებერძნული ლბინისა და სიყვარულის ღმერთი) უწოდებს, და მეორე – აგრესიული მისწრაფება, სიკვდილის ინსტინქტი ანუ თანატოსი (ძვლებერძნული სიკვდილის ღმერთი). ეს ურთიერთსაწინააღმდეგო ძალები (სიცოცხლის, სიყვარულის სურვილი და სიკვდილი) ადამიანის ფსიქიკის ღრმა ფენის – არაცნობიერის დონეზე მოქმედებენ და ძალზე ხშირად არასასურველ ფსიქიკურ ატმოსფეროს – ღრმა ფსიქოლოგიურ დაძაბულობას იწვევენ. მოთხოვნილებათა ამგავრი გაგების საფუძველზე ფროიდმა პიროვნების სამწევრიანი ფსიქოლოგიური მოდელი შექმნა. პიროვნების შემადგენელი ელემენტებია: იდი, მე და ზემე („იდი“, „ეგო“, და „სუპერეგო“). „იდი“ (ლათინურად „ის, იგი“) ადამიანის ძირითადი მისწრაფებების გამოხატულებაა, და თავისი ფესვები ბიოლოგიურ სამყაროში აქვს გადგმული. ის დაბადებისთანავე არსებობს, მაგრამ საზოგადოება ეწინააღმდეგება მას. იმისათვის, რომ არ მოხდეს ფრუსტრაცია (მოთხოვნილებათა დაუკმაყოფილებლობისა და მარცხის შედეგად წარმოქმნილი ფსიქიკური მდგომარეობა), ბავშვმა უნდა ისწავლოს რეალისტური დამოკიდებულება სინამდვილისადმი. ამ საქმეს ახორციელებს ეგო (ლათინურად „მე“), რომელიც ინდივიდის გაცნობიერებულ ძალისხმე-

ვას წარმართავს მემკვიდრეობითი მოთხოვნილებებისა და საზოგადოებრივი ნორმების ერთმანეთთან შესათავსებლად. იგი მაშინ ვითარდება, როდესაც ჩვენ საკუთარ იდენტობას გავაცნობიერებთ, მაგრამ, ამასთანავე, გვესმის, რომ ყველაფერს, რაც გვსურს, ერთბაშად ან საერთოდაც ვერ მივიღებთ. საბოლოოდ ადამიანის პიროვნებაში სუპერეგო (ლათინურად „ზემე“) ვითარდება, რომელიც ჩვენ მიერ ინტერნალიზებულ (შეთვისებულ) კულტურულ ნორმებსა და ღირებულებებს განასახიერებს. ის სინდისის როლს ასრულებს და გვიხსნის, თუ რატომ არ შეიძლება მივიღოთ ის, რაც გვსურს. მისი ფორმირება მაშინ იწყება, როდესაც ბავშვი მშობელთა კონტროლს გააცნობიერებს და მიხვდება, რომ საზოგადოებრივი ღირებულებების გათვალისწინება აუცილებელია.

იგი და სუპერეგო ერთმანეთს უპირისპირდება და, თუკი ამ კონფლიქტის მოგვარება ბავშვობის ასაკში ვერ მოხერხდა, შემდგომ ზედაპირზე ამოვა და პიროვნების ფსიქიკურ მოშლას გამოიწვევს. მე-სა და ზემე-ს კონფლიქტი ლამის იგივეა, რაც - პიროვნებისა და საზოგადოების კონფლიქტი. მათ შორის კომპრომისის ფროიდმა სუბლიმაცია დაარქვა. იგი ადამიანის ეგოისტური მისწრაფებების სოციალურად მისაღებ ქცევად გარდაქმნას გულისხმობს (თავის სექსუალურ ენერგიას სუბლიმირებს ანუ სხვა, სოციალურად მისაღებ მიზნებს უსახავს და მათ შესაბამისად მოქმედებს). ამის მაგალითია ოჯახის შექმნა (ფროიდის მიხედვით, ოჯახი სუბლიმირებული სექსია), სპორტი (აგრესიის სუბლიმირება) და ა. შ. ფროიდის შრომებმა დიდი დავა და კამათი გამოიწვია, მაგრამ ფროიდმა ადამიანის პიროვნებისა და სოციალური ბუნების თითქმის ყველა თანამედროვე მკვლევარზე უდიდესი გავლენა მოახდინა. სოციოლოგებს ეს თეორია ასწავლის, რომ სოციალური ნორმების ათვისების პროცესი პიროვნულ სიღრმეებს ეფუძნება და მისადმი ზერელე დამოკიდებულება დაუშვებელია.

ბ) ჟან პიაჟე: პიროვნების კოგნიტური განვითარება

შვეიცარიელმა ფსიქოლოგმა, ჟან პიაჟემ ადამიანური კოგნიციის შესწავლის საფუძველზე პიროვნების განვითარების თეორია შექმნა. კოგნიცია ამ შემთხვევაში შემეცნებით და ინტელექტუალურ შესაძლებლობებს ნიშნავს. ამის მიხედვით, მან პიროვნების კოგნიტური განვითარების ოთხი ეტაპი გამოყო:

- **სენსომოტორული სტადია** – ამ სტადიაზე ბავშვებს არათუ თავის აღქმის, საკუთარი არსებობის შეგრძნებაც კი არ გაა-

ჩნიათ. ეს ადამიანის განვითარების ის დონეა, როდესაც იგი სამყაროს მხოლოდ შეიგრძნობს. ადამიანებსა და საგნებთან ინტერაქციის შედეგად, ბავშვი რწმუნდება, რომ მისი გარემომცველი საგნები მუდმივია. ამას პიაჟე საგანთა მუდმივობის კონცეფციას უწოდებს. ამის მაგალითია ის, რომ ბავშვისთვის დედის არსებობა მუდმივობაა.

- **წინარე ოპერაციონალური სტადია** – დაახლოებით, 2 წლის ასაკში ბავშვები წინარე ოპერაციონალურ სტადიაზე გადადიან, როდესაც ისინი პირველად იწყებენ ენობრივი და სხვა სიმბოლოების გამოყენებას. ამ შემთხვევაში მათ ჯერ კიდევ არ გააჩნიათ ზომისა და მოცულობის შესახებ წარმოდგენა, რაც აბსტრაქტულ აზროვნებას საჭიროებს. ამ უნარის განვითარება კი, დაახლოებით, 7 წლის ასაკიდან იწყება.
- **კონკრეტული ოპერაციების სტადია** – დაახლოებით, 7-11 წლის ასაკიდან ბავშვები უკვე მათ გარემომცველ სინამდვილეში არსებულ მიზეზობრივ კავშირებს აღიქვამენ. ამ სტადიაზე ისინი მხოლოდ ერთეული სიმბოლოებით ოპერირებენ.
- **ფორმალური ოპერაციების სტადია** – ამ სტადიაზე ინდივიდები აბსტრაქტულად და კრიტიკულად აზროვნებენ. ეს სტადია, დაახლოებით, 12 წლის ასაკიდან იწყება.

პიაჟემ პიროვნების სოციალიზაციის ფროიდისაგან განსხვავებული თეორია წარმოადგინა, რომელშიც გადამწყვეტ როლს აზროვნება, გონების აქტიურობა და შემოქმედება ასრულებს, თუმცა, ვერც იმას ვიტყვით, რომ სოციალიზაციის ამ სტადიებს ადამიანი ნებისმიერ საზოგადოებაში აუცილებლად გაივლის. ამასთან, გასაზიარებელია პიაჟეს მოსაზრება იმის შესახებ, რომ ადამიანი, თავისი კოგნიტური, ინტელექტუალური მონაცემებით, საკუთარი იდენტობის, თვითობის ფორმირების პროცესის აქტიური და არა - პასიური მონაწილეა.

გ) ლორენს კოლბერგი: მორალური განვითარება

სოციალიზაციის პროცესში მორალური აზროვნების პრიმატის შესახებ ორიგინალური მოსაზრება გამოთქვა კოგნიტური ფსიქოლოგიის წარმომადგენელმა, ლორენს კოლბერგმა, რომელმაც პიაჟეს ცალკეული დებულებები დააბუსტა, თუმცა მისი კვლევები მხოლოდ ბიჭებს შეეხებოდა. ამ შემთხვევაში მორალური განვითარება გარკვეულ სტადიებს გულისხმობს.

მორალური განვითარების პირველ სტადიას კოლბერგი წინარეკონვენციონალურს უწოდებს. ამ სტადიაზე ბავშვი სამყაროს ტკივილითა და სიამოვნებით აღიქვამს. ამიტომ სწორად ის მიაჩნია, რაც სიამოვნებს.

კოლბერგის მორალური განვითარების მეორე სტადია კონვენციონალურია. იგი მოზარდობის პერიოდიდან იწყება. ამ შემთხვევაში ვაწყდებით პიროვნული ეგოსა და კულტურული ნორმების ურთიერთშეთავსებას. ინდივიდი ამ სტადიაზე არათუ აკვირდება სხვების მოქმედებას, არამედ აფასებს მათ.

მორალური განვითარების ბოლო სტადია პოსტკონვენციურია. ამ შემთხვევაში ინდივიდი საზოგადოებრივი ცხოვრების ნორმათა ფარგლებს გარეთ გადის და აბსტრაქტული ეთიკური პრინციპების განსჯას იწყებს.

ბუნებრივია, სოციალიზაციის პროცესი გვერდს ვერ აუვლის მორალური აზროვნების (შეგნების) განვითარებას, მაგრამ ამ შემთხვევაში საკითხავია, ეს თეორია უგამონაკლისოდ შეეხება თუ არა საზოგადოების ყველა წევრს?

დ) ქეროლ გილიგანი: გენდერული ფაქტორი

იმ ფაქტმა, რომ კოლბერგის კვლევები მხოლოდ ბიჭებს შეეხებოდა, მის კოლეგა ქეროლ გილიგანს იმისკენ უბიძგა, რომ სოციალიზაციის პროცესში გენდერული ფაქტორი გაეთვალისწინებინა. ამისათვის მან ბიჭებისა და გოგონების მორალურ განვითარებას მიაქცია ყურადღება და აღმოაჩინა, რომ ორივე მათგანი ქცევისა და შეფასების სხვადასხვა სტანდარტს იყენებს. ამის მიზეზი კულტურული განპირობებულობაა. მისმა გამოკვლევებმა უფრო სრულყო სოციალიზაციის პროცესის ცოდნა და სოციოლოგების მხერა მანამდე უცნობი ფაქტორებისაკენ მიმართა.

ე) ერიკ ერიქსონი: პიროვნების განვითარების რვა სტადია

თანამედროვე ფსიქოლოგმა, ერიკ ერიქსონმა სოციალიზაციის პროცესს უფრო ფართოდ და მასშტაბურად შეხედა. მის მიერ გამოყოფილი პიროვნების განვითარების სტადიები მთელი ცხოვრების განმავლობაში მიმდინარეობს. პიროვნება საზოგადოებასთან მიმართებით ყალიბდება. ყოველ სტადიაზე გვარდება სოციალური ადაპტაციის პროცესში გარემოსთან დაპირისპირება.

I სტადია: ჩვილობა: (0 - 1,5 წ.) ნდობა უნდობლობის წინააღმდეგ:-
სითბო, ყურადღების გამოვლენა, მზრუნველობა ჩვილს სამყარ-

როს მიმართ ნდობასა და რწმენას უყალიბებს. უნდობლობა იმ შემთხვევაში ჩნდება, როდესაც ჩვილი თავს არაკომფორტულად გრძნობს ან მას ცუდად ეპყრობიან.

II სტადია: ფეხის ადგმა: (1,5 – 3 წ.). ავტონომია ეჭვისა და სირცხვილის წინააღმდეგ: ამ შემთხვევაში ბავშვი ფეხის ადგმასა და ლაპარაკის დაწყებასთან ერთად გარემომცველ სამყაროსთან ურთიერთობას სწავლობს და ავტონომიისა და მას საკუთარი ქმედუნარიანობის განცდა უყალიბდება, მაგრამ ბავშვის ზედმეტი შეზღუდვითა და გაკრიტიკებით შესაძლოა ის საკუთარ შესაძლებლობებში შეეჭვდეს.

III სტადია: სკოლამდელი ასაკი: (4 – 5 წ.). ინიციატივა დანაშაულის წინააღმდეგ: ამ შემთხვევაში ბავშვს განვითარებული აქვს უახლოესი გარემოცვისა და საკუთარი თავის ნდობა. იჩენს ინიციატივას როგორც გონებრივი, ისე მოტორული აქტივობისას. წარმოსახვის საშუალებით ბავშვი ისეთი ადამიანის განსახიერებას ცდილობს, როგორიც სურს, რომ გახდეს. საფრთხე შესაძლოა მაშინ გაჩნდეს, როდესაც მშობელი გადაჭარბებულ თვითკონტროლს მოითხოვს შვილისაგან, რაც ამ უკანასკნელს დანაშაულის გრძნობა უჩენს.

IV სტადია: მოზარდობა (6 დან 13 წლამდე): შრომისმოყვარეობა არასრულფასოვნების წინააღმდეგ: ამ შემთხვევაში ბავშვები სკოლაში შეჰყავთ. ისინი იძენენ მეგობრებსდა შედარებით დამოუკიდებელნი ხდებიან. ისინი ამაყობენ თავიანთი წარმატებებით ან მათ ეშინიათ, თავიანთ სტატუსთან შეუსაბამობის გამო.

V სტადია: მოზარდობა: იდენტურობა როლების აღრევის წინააღმდეგ: ამ ეტაპზე იდენტიფიკაციის უნდობას ანუ პიროვნულ იდენტობას აღმოაჩენენ ხოლმე, რასაც სხვადასხვა წრეში განსხვავებული როლების შესრულების აუცილებლობით გამოწვეული გაურკვევლობა აბრკოლებს. მოზარდი ცდილობს, პასუხი გასცეს კითხვებს: ვინ ვარ და რა ადგილი მიკავია საზოგადოებაში? არჩეულ ღირებულებებს და პროფესიულ მიზნებსმყარი პიროვნული იდენტიფიკირება მოაქვს. უარყოფითი შედეგი მომავალი როლების აღრევით ვლინდება.

VI სტადია: ადრეული მოზარდობა: ინტიმურობა იზოლაციის წინააღმდეგ: ამ სტადიაზე ახლო ურთიერთობის დამყარება და შენარჩუნება პრობლემად იქცევა ხოლმე. იდენტურობის ჩამო-

ყალიბების შემდეგ სხვებთან სერიოზული ურთიერთობის დამყარების ჯერი დგება. იმედგაცრუებების გამო, ზოგ მათგანს არ შეუძლია ახლო ურთიერთობის დამყარება, რის გამოც მონარდი იზოლაციას ირჩევს. ამ კონფლიქტის წარმატებული გადაწყვეტის შედეგია სხვა ადამიანებთან სრულყოფილი ემოციური, ზნეობრივი და სექსუალური ურთიერთობის დამყარებისა და შენარჩუნების უნარის განვითარება.

VII სტადია: საშუალო ასაკი: გენერატიულობა სტაგნაციის წინააღმდეგ: გენერატიულობა ნიშნავს შთამომავლობის გაგრძელებას ბავშვის აღზრდით, სხვა ადამიანებზე ზრუნვით ან ნაყოფიერი შრომით. ამ სფეროში წარუმატებლობა ადამიანს მნიშვნელოვან დაღს ასვამს. ის, ვისაც წინა სტადიების კრიზისი ვერ დაუძლევია, კვლავ საკუთარი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებითაა დაკავებული, ეჭვქვეშ აყენებს წარსულის მიღწევებს და მიღებულ გადაწყვეტილებებს.

VIII სტადია: ხანდაზმულობა: მთლიანობა სასონარკვეთის წინააღმდეგ: ამ ეტაპზე განვლილ ცხოვრებას აფასებენ ხოლმე. დადებითი და პოზიტიური შეფასების შემთხვევაში ადამიანი კმაყოფილია, ის სავსებით იღებს თავის რეალობას. მაგრამ, თუ ადამიანს მიაჩნია, რომ ცხოვრება მხოლოდ უაზროდ დახარჯული წლები და ხელიდან გაშვებული შესაძლებლობებია, მას სასონარკვეთილება იპყრობს, ცხოვრების ამაოებისა და საკუთარი გამოუსადეგრობის შეგრძნება ეუფლება.

საბოლოოდ, უნდა აღინიშნოს, რომ ერიქსონის მოდელმა სოციალიზაციის ისეთი აგენტების შესწავლას შეუწყო ხელი, როგორებიცაა ოჯახი, სკოლა, თანატოლები და სხვ.

§3. სოციოლოგიური თეორიები

ა) ჩარლზ ჰორტონ ქული: „სარკისებრი მეს“ თეორია

ამერიკელი სოციოლოგის, ჩარლზ ჰორტონ ქულის მიხედვით, სოციალიზაციის პროცესში დიდი მნიშვნელობა აქვს იმას, თუ რა წარმოდგენა აქვთ ჩვენზე სხვებს. ამის მეშვეობით ვაყალიბებთ საკუთარ ქცევას; ვირჩევთ, ვისთან როგორ მოვიქცეთ, და ასე ვქმნით სოციალურ სინამდვილეს.

ასე რომ, ჩვენ გარშემო მყოფი ადამიანები ერთგვარი სარკის როლს ასრულებენ ჩვენთან მიმართებით, უფრო ზუსტად, ჩვენი იდენტობის შეფასებისას. სარკისებრი მე სამი ნაწილისაგან შედ-

გება: 1) რას ვფიქრობთ იმაზე, თუ როგორ გვიყურებენ სხვები? 2) როგორ აფასებენ სხვები იმას, რასაც ჩვენში ხედავენ? 3) რა დამოკიდებულება გვაქვს ჩვენ ამ შეფასებების მიმართ? აქ არ უნდა ვიფიქროთ, რომ სარკისებრი მე სხვა ადამიანების წარმოდგენებისა და შეფასებების პირდაპირი ასახვაა. ამჯერად ის იგულისხმება, რომ ჩვენ სხვების მეშვეობით აღვიქვამთ საკუთარ იდენტობას. სარკე აქ მეტაფორაა იმ სოციალური სინამდვილისა, რომელიც, ნაწილობრივ, ჩვენი შექმნილია.

სარკისებრი მე-ს პრინციპების გათვალისწინებით, შესაძლებელია (სოციოლოგიური გაგებით) საკუთარი ბედის შეცვლა. ეს ხდება მაშინ, როდესაც უარს ვეუბნებით ჩვენი ცხოვრების გამამრუდებელ „სარკეს“. ამ შემთხვევაში აუცილებელია, სუბიექტურმა მე-მ როგორმე ობიექტური მე-ს სოციალურ ზეწოლას გაუძლოს, რაც ახალ სოციალურ გარემოში ახალ სარკისებრ მე-სთან ურთიერთობის დაწყებას ნიშნავს: აქ ინდივიდი თავის თავს საკმაოდ რესპექტაბელურად ხედავს. თუმცა ქულს მიაჩნია, რომ ამ შემთხვევაში ღირსების შენარჩუნება საზოგადოების ნებართვაზე იქნება დამოკიდებული. აქ მოქმედებს აქსიომა: „რა ზომითაც აფსებს საზოგადოება ადამიანს, იმ ზომითვე აფსებს ადამიანი საკუთარ თავს“ ანუ თვითიდენტიფიკაცია და თვითშეფასება სოციუმზეა დამოკიდებული.

ცხოვრების მანძილზე ადამიანს ხშირად უწევს სოციალური იდენტობის შეცვლა - მაგ., როდესაც ზრდასრულობის ასაკში გადადის, დაქორწინების შემთხვევაში, სამსახურის ან პროფესიის შეცვლისას და ა.შ. ეს იმას ნიშნავს, რომ იდენტობა სოციალური კატეგორიაა და არა - ბიოლოგიური.

ბ) ჯორჯ ჰერბერტ მიდი: სოციალური „მე,” I და Me

საზოგადოების მიერ ინდივიდის ჩამოყალიბების პროცესის საჩვენებლად ამერიკელმა სოციოლოგმა, ჯორჯ ჰერბერტ მიდმა (სიმბოლური ინტერაქციონიზმის თეორეტიკოსმა) „სოციალური მე-ს“ სოციალურ-ბიპევიორისტული (ბიპევიორიზმი ქცევათმეცნიერებას ნიშნავს) თეორია შეიმუშავა.

მიდის აზრით, პიროვნული „მე“ სოციალური გამოცდილების პროდუქტია. მას საზოგადოება ქმნის ადამიანთა ურთიერთმოქმედების (ინტერაქციის) მეშვეობით. ინტერაქცია ადამიანებს შორის სიმბოლოების (სიტყვები, ჟესტები, სხვადასხვა ნიშანი) გაცვლაა (აქედან - სიმბოლური ინტერაქციონიზმი), რომელიც ერთმანეთის

განზრახვას გვაგებიანებს. გასათვალისწინებელია ის ფაქტიც, რომ განზრახვის გასაგებად საჭიროა, საკუთარ თავს „სხვისი თვალით“ შეხედო, ანუ სხვისი როლი მიიღო. აქ ისევ სარკის სიმბოლოსთან მივდივართ. როდესაც მე საკუთარ თავს სხვისი თვალთ ვუყურებ, ეს ნიშნავს ჩემი მე-ს გაორებას, უფრო სწორად, იმას, რომ მე ორი ნაწილისაგან შედგება: „სუბიექტური მე“ – I და „ობიექტური მე“ – Me. სუბიექტური მე ჩემი აზროვნებისა და მოქმედების ინიციატორია, ხოლო ობიექტური მე სხვების მიერ დანახული ჩემი თავია. სოციალური ინტერაქცია ამ ორი მე-ს აქტიური დიალოგია, რაც იმას ნიშნავს, რომ, გავაკეთო თუ არა რამე ან ასე მოვიქცე თუ ისე, – ამის შესახებ გადაწყვეტილებას სუბიექტური მე იღებს, ხოლო ობიექტური მე მეუბნება, რომ ასე თუ მოვიქცევი, ასეთი იქნება სხვების რეაქცია, ანუ ჩემ მიერ მიღებულ გადაწყვეტილებაზე სხვების მოსალოდნელ რეაქციას პროგნოზირებს. გარდა ამისა, მიდმა “მე-ს” განვითარების კონცეფციაც ჩამოაყალიბა, რომლის არსიც სხვისი როლის ათვისებაა. პირველ ეტაპზე ბავშვი სხვის როლს იმიტირებს. ხოლო როდესაც ლაპარაკს ისწავლის, მე საკუთარ თავს თამაშში გამოავლენს, და არა - ყველა სხვის, არამედ მხოლოდ მისთვის მნიშვნელოვანი სხვის (მაგალითად, დედა, მამა, ბებია, ბაბუა) როლების შესრულებას იწყებს. როლების თამაშში, მიდის აზრით, სოციალიზაციის პროცესში ჩართულობის ნიშანია, რომლის მომდევნო ეტაპიც ერთდროულად რამდენიმე სხვისი როლის თამაშს ნიშნავს. მასში უკვე ბევრი ადამიანია ჩართული. ამ ბოლო ეტაპზე მე რამდენიმე სხვა მე-ს აერთიანებს, რომლის აღსანიშნავადაც მიდმა განზოგადებული მე-ს ცნება შემოიღო. ეს იგივე სოციალური მე-ა – მე, რომელიც სოციალიზაციის პროცესში ჩამოყალიბდა.

54. სოციალიზაციის აგენტები

სოციალიზაციაზე ნებისმიერი სახის სოციალური ან კულტურული გამოცდილება ახდენს გავლენას. მიუხედავად ამისა, ზოგი პირობა სოციალიზაციის პროცესში განსაკუთრებულ როლს ასრულებს. ამიტომ მათი ცალ-ცალკე განხილვაა აუცილებელი. მათ სოციალიზაციის აგენტებს ეძახიან.

ა) ოჯახი

უპირველესი სოციალური სამყარო ბავშვისათვის ოჯახია - პირველი სოციალური და კულტურული გამოცდილების წყარო. ეს

ის სარკეა, რომელშიც ბავშვები თავიანთ თავს ხედავენ. ოჯახის ღირებულებები, დამოკიდებულებები და ცხოვრების წესი პიროვნებად აყალიბებს ბავშვებს. ოჯახის მეშვეობით, ისინი ითვისებენ საკუთარი საზოგადოების კულტურას და სოციალურ წევრებად ყალიბდებიან. ოჯახში გადაეცემა მათ გენდერული სტერეოტიპები (“ქალის საქმე” და “კაცის საქმე”), ისტორიული ცნობიერება და სხვ. ამიტომ ოჯახის შესწავლას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს სოციალიზაციის პროცესის გასარკვევად.

ბ) სკოლა

სკოლა ბავშვის სოციალურ სამყაროს უფრო აფართოებს. იგი იმითაც არის საინტერესო, რომ აქ ბავშვები მანამდე მათთვის უცხო და უცნობ ადამიანებს ხვდებიან და მათთან უწევთ ურთიერთობა. გარდა იმისა, რომ აუცილებელ ცოდნას იღებენ, ბავშვები აქ სოციალიზაციის ძალზე აქტიურ და სიცოცხლით აღსავსე პროცესებში არიან ჩართულნი. სკოლაში სწავლებასთან ერთად აღზრდის პროცესიც მიმდინარეობს, რაც გარკვეული ღირებულებით ორიენტაციას გულისხმობს. ამიტომ სკოლა სოციალიზაციის პროცესის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი აგენტია, თუმცა გენდერული ფაქტორების გათვალისწინება აქაც აუცილებელია.

გ) თანატოლები

მეგობრებთან, თანატოლებთან ყოფნა განსაკუთრებული მოვლენაა ბავშვებისათვის. თანატოლთა ჯგუფი ისეთი სოციალური კატეგორიაა, რომლის წევრებსაც აერთიანებს საერთო ინტერესები, სოციალური მდგომარეობა და ასაკი. ეს ის გარემოა, სადაც ბავშვები უფროსების კონტროლის არეალიდან გადიან და ურთიერთობას, ოჯახისა და სკოლისაგან განსხვავებით, დამოუკიდებლად ამყარებენ. ამიტომ თანატოლთა წრე მშობლების მუდმივი თავსატეხი და პრობლემაა ხოლმე. თანატოლთა წრეში მოხვედრისას ბავშვებისათვის მნიშვნელოვანია, როგორ მიიღებენ მას თანატოლები, გამოუცხადებენ თუ არა ჯგუფურ სოლიდარობას, იქნება თუ არა პოპულარული და ა. შ. სოციალურად პოზიტიურია, როდესაც სოციალიზაციის აგენტები შეთანხმებულად მოქმედებენ. მაგალითად, როდესაც ოჯახისა და თანატოლთა წრის სოციალიზაცია ერთმანეთს ემთხვევა.

დ) მასმედია

მასმედია საზოგადოების ფართო ფენებისათვის განკუთვნილ საკომუნიკაციო საშუალებათა ერთობლიობაა: იგულისხმება რა-

დით, ტელევიზია, ფილმები, ვიდეორჩანანერები, კომპაქტდისკები, კომპიუტერული პროგრამები, წიგნები, ჟურნალები, გაზეთები და სხვ. ამ მედიასაშუალებებიდან ბავშვების სოციალიზაციაზე განსაკუთრებულ გავლენას ტელევიზია და კომპიუტერული პროგრამები ახდენს. ბავშვთა აბსოლუტური უმრავლესობა დიდ დროს ატარებს ტელევიზორთან ან კომპიუტერთან, რაც მშობლების შეშფოთებას იწვევს, რადგანაც ტელეგადაცემების უმრავლესობა პიროვნების განვითარებას კი არა, გადაგვარებას უწყობს ხელს. კომიკოსი ფრედ ალენი ხუმრობდა თურმე ტერმინ *მედიაზე*, რომელიც „საშუალოს“ ნიშნავს, – სატელევიზიო გადაცემების უმრავლესობა ამიტომაც აღძრავს უკეთესის ხილვის სურვილსო. სექსის, ძალადობისა და გარყვნილების ყურება, ბუნებრივია, უარყოფითად მოქმედებს მოზარდებზე. მშობელთა აღშფოთება გასაგებია, თუმცა არც მედიის როლის გაზვიადება იქნება მართებული. მედიიდან მიღებული ინფორმაცია სათანადო ინტერპრეტაციის შემთხვევაში არც ისე საშიში უნდა იყოს, თუმცა მედია სოციალიზაციის მძლავრი აგენტი რომ არის, ამას დიდი მტკიცება არ უნდა. ჩვენი ყოველდღიური ცხოვრებიდან გამომდინარე, ეს ისედაც ნათელია.

§5. სოციალიზაცია ზრდასრულ ასაკში

ა) რესოციალიზაცია

მართალია, სოციალიზაციას დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ბავშვობის ასაკში, მაგრამ სოციალური და კულტურული ღირებულებებისა და ნორმების ათვისების პროცესი მთელი სიცოცხლის განმავლობაში გრძელდება. სოციალური სამყარო ათასგვარ ოინს გვინწყობს და ყოველდღიურად ახალ-ახალ როლს გვთავაზობს, რომელთა ათვისება ან უარყოფა ზრდასრულ ასაკში სოციალიზაციის აუცილებელი მახასიათებელია. აბა, გავიხსენოთ, მანამდე უცნობი რამდენი რამის „დასწავლა“ მოახერხა თითოეულმა ჩვენგანმა?

სოციალიზაციის უკანასკნელი ტიპი, რომელიც მილიონობით ადამიანის გამოცდილებაზეა დამყარებული, ისეთ ტოტალურ ინსტიტუტს უკავშირდება, როგორიც ციხე, საპყრობილეა – გარემოპირობა, რომლის დროსაც ადამიანი საზოგადოებისაგან იზოლირებულია და მისი მოქმედებები ციხის ადმინისტრაციის მიერ იმართება.

თანამედროვე ამერიკელი სოციოლოგის, ირვინგ გოფმანის მიხედვით, ტოტალურ ინსტიტუტებს სამი არსებითი ნიშანი ახასიათებთ: 1) აბსოლუტურად ყველასა და ყველაფრის კონტროლი, სი-

ზმრების ჩათვლითაც კი; 2) ტოტალური ინსტიტუტის საყოფაცხოვრებო სფერო აბსოლუტურად სტანდარტიზებულია. ტანსაცმელი, საჭმელ-სასმელი და სხვ. ყველასათვის ერთნაირია; 3) პატიმარს სხვები უკარნახებენ, სად, როდის და როგორ მოეპყრას საკუთარ თავს. ამ ინსტიტუტებს ერთი მიზანი აქვთ – პიროვნების რესოციალიზაცია, მკაცრი კონტროლის გზით პატიმრის პიროვნების რადიკალური შეცვლა. რესოციალიზაცია ორმაგი პროცესია. ის არსებული იდენტობის წაშლას და ახლის ჩამოყალიბებას გულისხმობს. ზოგი პატიმარი ახერხებს ამას, ზოგი კი – ვერა და „მარადიულ ტუსაღად“ რჩება, მაგრამ, რა ვქნათ ჩვენ, რომლებსაც ეს არ გვეხება? რას გვიშვრება ჩვენ სოციალიზაცია – აუკუღმართებს თუ ამდიდრებს ჩვენს პიროვნებას? ეს კითხვები დაფიქრებას საჭიროებს.

ბ) დესოციალიზაცია

ახალ გარემოში სოციალიზაციის პროცესის სიძნელე კარგად უწყიან აფხაზეთსა და სამაჩაბლოდან დევნილებმა. მათ განცდას ალბათ კარგად გამოხატავს 1970 წელს ამერიკაში დასახლებული ლაოსელი ემიგრანტის სიტყვები, რომელმაც მოულოდნელად ტრადიციული საზოგადოებიდან მაღალტექნოლოგიურ, ჰეტეროგენულ საზოგადოებაში ამოყო თავი: „თავს ისე ვგრძნობ, როგორც საგანი, რომელიც ცეცხლში ჩაგდებასას არ ინვის და წყალში მოხვედრისას დინებას მიჰყვება.“ აფხაზეთსა და სამაჩაბლოდან დევნილთა ძალიან ბევრმა წარმომადგენელმა, სამწუხაროდ, ვერ მოახერხა სოციალიზაცია და სიცოცხლე ტრაგიკულად დაამთავრა.

სოციალურობის განცდის გაქრობას **დესოციალიზაცია** ჰქვია. პიროვნების დესოციალიზაცია ტოტალური ინსტიტუტების ნიშან-თვისებაა. ისინი ანგრევენ პიროვნების სოციალურ მე-ს და ამიტომაც სოციალურად საშიშ მოვლენას წარმოადგენენ. ამით გამოიხატება ტოტალიტარული საზოგადოებების ანტისოციალური ბუნება.

§6. სოციალიზაციის სხვა აგენტები

ჩვეულებრივ, სოციალიზაციის მკვლევრები არაფერს ამბობენ სოციალიზაციის სხვა აგენტების შესახებ. უნდა აღვნიშნოთ, რომ ტრადიციულ საზოგადოებაში სოციალიზაციის აგენტი შეიძლება იყოს რელიგია და რელიგიური ცნობიერება. დასავლელი სოციოლოგები მასზე იმითმ არ ამახვილებენ ყურადღებას, რომ ფიქრობენ, თანამედროვე დესაკრალიზებულ საზოგადოებაში რელიგიამ დაკარგა ეს ფუნქციაო, რაც ალბათ არასწორი მიდგომაა. სოცია-

ლიზაციის კიდევ ერთი საინტერესო აგენტი შეიძლება იყოს მოდა, რეკლამა, შრომითი კოლექტივი, არმია, სხვადასხვა კლუბი და ა. შ.

კითხვები

- რა არის სოციალიზაცია და რა სოციალური მნიშვნელობა აქვს მას?
- რა განსხვავებაა სოციალიზაციის საბუნებისმეტყველო-ბიოლოგიურ (დარვინი) და სოციალურ მიდგომას შორის?
- დაახასიათეთ სოციალიზაციის ფროიდისეული ფსიქოლოგიური თეორია.
- დაახასიათეთ სოციალიზაციის ჟ. პიაჟესეული ფსიქოლოგიური თეორია.
- დაახასიათეთ სოციალიზაციის კოლბერგისეული თეორია.
- დაახასიათეთ სოციალიზაციის ერიქსონისეული თეორია.
- რა გავლენას ახდენს გენდერული როლები სოციალიზაციის პროცესზე?
- დაახასიათეთ სოციალიზაციის ჩ. ქულისეული „სარკისებრი მე-ს“ სოციოლოგიური თეორია.
- დაახასიათეთ სოციალიზაციის ჯ. ჰ. მიდისეული სოციოლოგიური თეორია.
- დაახასიათეთ სოციალიზაციის ძირითადი აგენტები. რა განსხვავება და მსგავსებაა მათ შორის?
- რას ნიშნავს რესოციალიზაცია (მოიყვანეთ შესაბამისი მაგალითები).
- რას ნიშნავს დესოციალიზაცია (მოიყვანეთ შესაბამისი მაგალითები).
- რას იტყვით სოციალიზაციის სხვა (არაძირითადი აგენტების – მაგ. მოდა, რეკლამა, არმია და ა.შ.) შესახებ?

დავალებები

- ჩამოაყალიბეთ საკუთარი არგუმენტირებული მოსაზრებები სოციალიზაციის თეორიებთან დაკავშირებით. რას ეთანხმებით და რას არა?
- მოიყვანეთ მაგალითები რეალური სოციალური ცხოვრებიდან, რომლებშიც ასახული იქნება ოჯახის, სკოლის, თანატოლების ან მედიის როლი ბავშვის სოციალიზაციის პროცესში.
- სოციალიზაციის აგენტებიდან თქვენ რომელს ანიჭებთ უპირატესობას და რატომ? (პასუხი დაასაბუთეთ).

- ჯგუფში იმსჯელებთ ამ საკითხზე: უნდა დაემსგავსოს თუ არა სასწავლო დაწესებულება ტოტალურ ინსტიტუტს, რათა უზრუნველყოს ხარისხიანი განათლება?
- მოიყვანეთ რესოციალიზაციის მაგალითები და ჯგუფში იმსჯელებთ მათ შესახებ.

სავარჯიშოები

სავარჯიშო N1.

სოციალიზაციის თვასაზრისით, რა ახსნას მოუძებნით იმ ფაქტს, რომ თანამედროვე ქართულ საზოგადოებაში, ახალგაზრდებთან შედარებით, უფრო მეტ დისკომფორტს ხანდაზმული ადამიანები განიცდიან?

სავარჯიშო N2.

1920 წელს ინდოეთში ორი გოგონა იპოვეს, რომლებიც მგლებმა გაზარდეს. მათ ყმუილის მეტი არაფერი იცოდნენ. არასოდეს იცინოდნენ, ეშინოდათ ცეცხლის და არ უყვარდათ მზის შუქი. სამაგიეროდ ჩინებულად ხედავდნენ ღამის წყვდიადში და ოთხით გადაადგილდებოდნენ, ხოლო ხორცის სუნს 70 მეტრის მოშორებით გრძნობდნენ. ადამიანებთან ცხოვრების შედეგად მხოლოდ ელემენტარულ უნარებს დაეუფლნენ და უფროსმა გოგონამ 30 სიტყვა ისწავლა.

განსაჯეთ, თუ რაზე მეტყველებს ამ გოგონების ბედისწერა. სოციალიზაციის გასაგებად რა მნიშვნელობა აქვს ამ გოგონების გამოცდილების შესწავლას?

სავარჯიშო N3.

მოიფიქრეთ, როგორ აღწევენ ადამიანები ცხოვრებაში დიდებასა და წარმატებას? აირჩიეთ თქვენთვის სასურველი რომელიმე წარმატებული ან დიდების მწვერვალზე მყოფი ადამიანი და მოამზადეთ ესეი იმის შესახებ, როგორ მიაღწია მან ყველაფერ ამას?

ლუდი გაგას ფენომენი, როგორც სოციოლოგიური კვლევის საგანი: სტეფანი ჯონათან ანჯელინა გერმანოტა, იგივე - ლუდი გაგა, იტალიური წარმომავლობის ამერიკელი პოპმომღერალი და კომპოზიტორი, დაიბადა 1986 წლის 28 მარტს. იგი ხუთი გრემის და უამრავი სხვადასხვა პრესტიჟული ჯილდოსა და ტიტულის მფლობელია. ლუდი გაგას ალბომები კოლოსალური რაოდენობით იყიდება მსოფლიოში. მისი ფსევდონიმი *ქუინის* ცნობილი სიმღერიდან Radio Ga Ga-დან მომდინარეობს.

დიდებისა და წარმატების სოციოლოგია

2011 წლის გაზაფხულის სემესტრიდან ამერიკაში სამხრეთ კაროლინის უნივერსიტეტი სოციოლოგიის მიმართულებით უნიკალური აკადემიური კურსის შემოღებას აპირებს. ის პოპმომღერალ ლედი გაგას დიდებისა და წარმატების “საიდუმლოებას” მიეძღვნება, - იუწყება უნივერსიტეტის გაზეთი **The Daily Gamecock**. აკადემიურ კურსს ერქმევა „დიდების, წარმატების სოციოლოგია“. მას უნივერსიტეტის სოციოლოგიის კათედრის პროფესორი, მეთუ დეფლემი წაიკითხავს. იგი პირადად იცნობს მომღერალს და მისი ფანია (მის კონცერტებს ესწრება და ლედი გაგას სიმღერების ასობით დისკის მფლობელია). თავიდან მას ჩაფიქრებული ჰქონდა, ლედი გაგას ფენომენი მაგალითად მოეყვანა „დიდების, წარმატების სოციოლოგიის“ სალექციო კურსის კითხვის დროს, მაგრამ შემდგომ გადაწყვიტა, მთელი კურსი მიეძღვნა მისთვის. ხელი სტუდენტებმა შეუწყვეს, რომლებმაც ლედი გაგას ისე შეხედეს, როგორც „სოციალურ მოვლენას.“ „საქმე მისი პიროვნება და ის მუსიკა როდია, რომელსაც ის ასრულებს, არამედ ეს იმ მოვლენებსა და პროცესებს უკავშირდება, რომლებიც თანამედროვე საზოგადოებაში ხდება. კერძოდ, მილიონობით ინტერნეტმომხმარებელი ფეისბუქზე თავს მომღერლის მეგობრად მიიჩნევს, ხოლო ასეთების რიცხვმა ბლოგ ტვიტერზე ექვს მილიონს მიაღწია. ამ ფაქტებით აღფრთოვანებული სოციოლოგი ამბობს, რომ ეს „დიდი სოციალური ფენომენია.“ კურსის მიზანი ამ ფენომენის ანალიზი იქნება. პასუხი გაეცემა კითხვას: რა გახდა პოპმომღერლის დიდებისა და წარმატების მიზეზი? რა პირობებში მიაღწია მან მსოფლიო დიდებას? რა არის მისი არნახული, თავბრუდამხვევი წარმატების საიდუმლო? ამასთან ერთად ლექციებზე ყურადღება გამახვილდება ისეთ საკითხზე, როგორიცაა „რას ნიშნავს პოპულარულ ადამიანად ყოფნა და როგორ აღწევენ ადამიანები წარმატებას?“

მეთუ დეფლემი 30 წელიწადია, სოციოლოგიას სწავლობს. 1995 წლიდან კი უნივერსიტეტის პროფესორია. იგი კრიმინოლოგიისა და სამართლის სოციოლოგიის სპეციალისტია, რომელიც დარწმუნებულია, რომ „ნებისმიერი მოვლენის სოციოლოგიური ანალიზია შესაძლებელი“.

კლასიკური გაგებით, სოციოლოგია სოციალურ ფაქტებსა და მოვლენებს აანალიზებს. თუკი ლედი გაგას ფენომენს ისე განვიხილავთ, როგორც სოციალურ მოვლენას, მაშინ იგი თავისთავად

შემოვა სოციოლოგიური ანალიზის სფეროში და, შესაბამისად, აქ გასაკვირი არაფერია. საქმე ისაა, თუ რა რაკურსით შევხედავთ ყველაფერ ამას. სოციოლოგიას მართლაც აინტერესებს საკითხი იმის შესახებ, თუ როგორ აღწევენ ადამიანები წარმატებას, დიდებასა და პოპულარობას. ამ შემთხვევაში იგი აქცენტს წარმატების განმაპირობებელ სოციალურ საფუძვლებზე სვამს, ლედი გაგას შემთხვევაში – იმაზე, თუ რა სოციალურმა ფაქტორებმა განაპირობა მისი პოპულარობა. მსგავს პრობლემებს ანალიზებს ახალი დარგობრივი სოციოლოგიური დისციპლინა „დიდების, წარმატების სოციოლოგია.“

ლედი გაგას წარმატების საიდუმლო მრავალი უცნაურობითა და სიურპრიზით აღსავსე თანამედროვე, პოსტკლასიკური საზოგადოების სოციალურ სინამდვილეშია საძებნი, თუმცა ერთი რამ სავსებით ნათელია: მსგავსი არაორდინარული სასწავლო კურსის შემოღება დროის მოთხოვნაა, დროისა, რომელიც, ვინ იცის, კიდევ რა სიახლეებს გვპირდება.

ლედი გაგა აქტიურად გამოდის არატრადიციული სექსუალური ორიენტაციის წარმომადგენელთა (ლესბოსელები, ბისექსუალები, ტრანსგენდერები) უფლებების დასაცავად. ამ მხრივ, ამერიკის სენატსაც კი მიმართა თხოვნით, რომ გაეუქმებინათ კანონი, რომლის მიხედვითაც, იმ ადამიანებს, ვინც საზოგადოების წინაშე არ მალავს საკუთარ არატრადიციულ სექსუალურ ორიენტაციას, ეკრძალებათ აშშ-ის არმიაში სამსახური.

დიდების სოციოლოგიისა და მისი მსგავსი სხვა ტიპის სუპერთანამედროვე სოციოლოგიური დისციპლინის წარმოშობას პოსტთანამედროვე საზოგადოებისათვის დამახასიათებელი სამი მიზეზი მაინც განაპირობებს: 1) საზოგადოების დემოკრატიზაციის მაღალი დონე; 2) ტრადიციული სოციალური ინსტიტუტების გავლენის შესუსტება და 3) ყოველდღიური ცხოვრების „სავაჭრო საგნად“ გადაქცევა (მერკანტილიზმი).

დღევანდელი საზოგადოება არაერთი წარმოსახვითი, ვირტუალური ერთობის არაცენტრალიზებული კონგლომერატი გახდა, რომელთაც ერთმანეთთან საერთო არაფერი აქვთ. თანამედროვე ადამიანები ერთი რომელიმე ტრადიციული იდეის გარშემო როდი იყრიან თავს. ამ ტიპის საზოგადოების ერთიანობას ქმნიან ე.წ. წარმატებული, დიდების მწვერვალზე მყოფი ადამიანები, რომელთა შორისაც ერთ-ერთი ლედი გაგაა. თანაც აღსანიშნავია ის, რომ თანამედროვე საზოგადოებაში დიდების კომერციალიზაციასაც ვაწყდებით.

„ნაცვლად იმისა, რომ გაკიცხოთ ადამიანები, ეცადეთ, გაუგოთ მათ. ეცადეთ მიხვდეთ, რატომ იქცევიან ისინი ასე და არა - სხვაგვარად.“

დეილ კარნეგი

თავი VIII

ინტერაქცია

საკვანძო სიტყვები: ინტერაქცია, კომუნიკაცია. ინტერაქციის სოციოლოგიური გაგება, სოციალური სტატუსი, პრესტიჟი, როლი; რეალობის სოციალური კონსტრუირება: სიმბოლური ინტერაქციონიზმი; სხეულის ენა; დრამატურგიული ანალიზი, ეთნომეთოდოლოგია, სოციალური გაცვლა, ემოციების სოციოლოგია.

შესავალი

სოციალური ურთიერთქმედების პრობლემისადმი ინტერესი სოციოლოგიამ თავისი წარმოშობის პირველი დღეებიდანვე გამოავლინა. სოციოლოგიის ფუძემდებელი, ოგიუსტ კონტი თავის „სოციალურ სტატიკაში“ (სოციოლოგიის ერთ-ერთი ძირითადი ნაწილი „სოციალურ დინამიკასთან“ ერთად) სოციალური კავშირების ბუნების ანალიზისას იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ სოციალური ურთიერთქმედება საზოგადოების სტრუქტურის საბაზისო ელემენტი შეიძლება იყოს; ხოლო სოციოლოგიის კლასიკოსის, მაქს ვებერის მიერ შემოღებული „სოციალური მოქმედების“ ცნება სწორედსოციალურ ურთიერთქმედებათა ბუნების გაგებას ითვალისწინებს. ამ შემთხვევაში სოციალური მოქმედება სხვებისკენ მიმართული ქმედებაა: ის მათი ქცევისა და განწყობის შეცვლისკენაა მიმართული, რასაც მოთხოვნილებათა, მისწრაფებათა და ინტერესთა დაკმაყოფილება მოსდევს. არც დიურკემი ყოფილა ამ პრობლემის ანალიზისაგან დიდად დაშორებული. მისი სოციოლოგიური კონცეფციის უმთავრესი კატეგორია – სოციალური სოლიდარობა – ურთიერთზემოქმედების ღრმა სოციოლოგიური ანალიზის შედეგადაა მიღებული. ამ დროიდან - დღემდე ამ პრობლემას სოციოლოგთა განსაკუთრებული ყურადღება არ მოკლებია და იგი სოციოლოგიის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ცნებად აღიარეს.

§1. ინტერაქციის ცნება

სოციალური ურთიერთქმედება – ეს არის პროცესი, რომლის მეშვეობითაც ადამიანები მოქმედებენ დასხვებთან ურთიერთობენ ყოველდღიურ ცხოვრებაში. ის სოციალური რეალობა, რომელშიც თითოეული ჩვენგანი იმყოფება, სოციალურ ურთიერთქმედებათა შედეგია. სოციოლოგმა უნდა იცოდეს, თუ როგორ კონსტრუირდება რეალობა, რომელსაც ის შეისწავლის. ამის გამო სოციალური ურთიერთქმედება სოციოლოგიური ანალიზის მეტად საინტერესო ობიექტია, განსაკუთრებით - თანამედროვე სოციოლოგიისა.

ურთიერთქმედება სოციალური კავშირის (კონტაქტის) საფუძველზე ყალიბდება. ურთიერთქმედება მოქმედებათა სისტემურობითა და მუდმივობით ხასიათდება, რისი მიზანიც პარტნიორის რეაქციის გამოწვევაა. გარკვეული თვალსაზრისით, ეს პარტნიორზე ზემოქმედებაა. აქედან ირკვევა, რომ ურთიერთქმედება ორი ადამიანის, ორი ერთობის ან ორი ჯგუფის მოქმედებათა სისტემა მაინცაა, რომლის გარეშეც სოციალური ცხოვრება არ არსებობს. თუმცა, უნდა ვიცოდეთ, რომ ყველა სახის ურთიერთქმედება არ არის სოციალური. სოციალურია ისეთი ურთიერთქმედება, რომელიც სხვა ადამიანს, ჯგუფს ან ერთობას მიემართება ანუ, ზოგადად რომ ვთქვათ, ეს ინტერაქციული ურთიერთქმედებაა – ურთიერთქმედება, რომელსაც ინტერაქცია მოჰყვება.

§2. ინტერაქცია და კომუნიკაცია

ამ შემთხვევაში ინტერაქცია და კომუნიკაცია არ უნდა ავურიოთ ერთმანეთში. კომუნიკაციის ცნებაში უმთავრესი კომუნიკაციის ობიექტია, ანუ ის, რასაც საუბარი შეეხება; ინტერაქციის შემთხვევაში კი წინა პლანზე საუბარში მონაწილეთა ურთიერთობაა. ტერმინი *ინტერაქცია* სწორედ ამას ნიშნავს (ინგლისურ ენაზე: **interaction** ლათინურიდანაა შემოსული ინგლისურში: **inter** და **activus** – ურთიერთქმედება, აქტიური ურთიერთზემოქმედება ადამიანებს ან ჯგუფებს შორის, როგორც უწყვეტი დიალოგი; ურთიერთობა). კომუნიკაცია ინფორმაციის გაცვლას გულისხმობს, რომელიც ინტერაქციის – ურთიერთობის შემადგენელი ნაწილია.

§3. სოციალურის პრიორიტეტი ინტერაქციულ პროცესებში

თანამედროვე სოციოლოგიაში დამკვიდრებული მოსაზრების მიხედვით, სოციალური სინამდვილე აიგება სხვებთან ჩვენი

ურთიერთქმედების, ინტერაქციის მეშვეობით. ე. ი. გამოდის, რომ სოციალური სტრუქტურა მასზე ყოფილა დამოკიდებული, თუმცა, თავის მხრივ, სოციალური სტრუქტურაც ახდენს გავლენას სოციალურ ურთიერთქმედებაზე. ის წარმართავს სოციალურ ინტერაქციას. ნებისმიერ საზოგადოებაში ყოველდღიურ სიტუაციასა და მიაწინებს სწორედ სოციალური სტრუქტურის მეშვეობით იაზრებენ. ამდენად, აქტუალური ხდება საკითხი იმის შესახებ, რისგან შედგება ჩვენი ყოველდღიური ცხოვრება.

სოციალური ინტერაქცია აუცილებლად სოციალურ ურთიერთობას გულისხმობს. ამერიკელმა სოციოლოგმა, ჩარლზ ჰორტონ ქულომ, ინტერაქციის ხასიათიდან გამომდინარე, პირველადი და მეორეული სოციალური ჯგუფები გამოყო, რომელთაც შესაბამისი ურთიერთობა ახასიათებთ. პირველადი ჯგუფის ნიშნებია: 1) მუდმივი უშუალო, პირისპირ ურთიერთობა; 2) მკვეთრად გამოხატული იდენტიფიკაცია ჯგუფთან; 3) მკვეთრად გამოხატული კავშირი ჯგუფის წევრებს შორის; 4) ურთიერთობათა მრავალმხრივობა; 5) მდგრადობა. მეორეული ჯგუფის ნიშნებია: 1) უშუალო ურთიერთობათა შეზღუდულობა; 2) ჯგუფთან პერსონალური იდენტიფიკაციის სისუსტე; 3) სუსტი კავშირები ჯგუფის წევრებს შორის; 4) შეზღუდული მეორეული ურთიერთობები; 5) დროებითობა. პირველად ჯგუფებში ადამიანებს ახლო ურთიერთობა აქვთ ერთმანეთთან; მათ იციან ერთმანეთის ჭირ-ვარამი; ის ტრადიციული საზოგადოებისათვისაა დამახასიათებელი. თანამედროვე საზოგადოებაში კი ურთიერთობა ეტიკეტზე ანუ კულტურულ ნორმებზეა დამყარებული; პირველადი, პირდაპირი ურთიერთობებია მეგობრობასა და სიყვარულზე აგებული ურთიერთობა; მეორეული ანუ არაპირდაპირი ურთიერთობაა უცხოთა ურთიერთობა, თანამშრომლობა სამსახურში, ბიუროკრატია, და ურთიერთობის ყველა ის ფორმა, რომელიც გარკვეული სახის შეთანხმებასა და კულტურულ თუ სხვა ნორმებზეა დამყარებული. გარდა ამისა, არსებობს ურთიერთობის მესამე რიგიც, ე. წ. მესამეული ურთიერთობა, რომელშიც ჩართული მხარეები შესაძლებელია არასოდეს შეხვდნენ ერთმანეთს, ასეთია, მაგალითად, მედიაურთიერთობა.

§4. ინტერაქციის სოციოლოგიური გაგება

ა) სოციალური სტატუსი

სოციალური ურთიერთქმედების არსებობა ძნელი წარმოსადგენია მასში ჩართულ ადამიანთა სოციალური მდგომარეობის შესახებ წინასწარი საბაზისო ხასიათის შეფასებების გარეშე.

სოციალური მდგომარეობის აღსანიშნავად სოციოლოგები სტატუსის ცნებას ხმარობენ. იგი ინდივიდის ან სოციალური ჯგუფის მეტ-ნაკლებად მყარი პოზიციაა საზოგადოებაში, რომელიც განსაზღვრულ უფლებებსა და მოვალეობებთანაა დაკავშირებული. ჩვეულებრივ მეტყველებაში სტატუსის ცნება *პიესტიჟის* ცნებასთანაა დაკავშირებული. თუმცა *პიესტიჟის* ცნება შეფასებით პოზიციას გულისხმობს: ეს საზოგადოების ან მის წევრთა მიერ სხვადასხვა მოვლენის სოციალური მნიშვნელობის დადებითი ან უარყოფითი შეფასებაა, რომელიც სოციალური აღიარების, მოწონების, ნახალისების და ა. შ. მოტივაციას წარმოადგენს.

სტატუსი ჩვენი სოციალური იდენტობის ნაწილია, რომელიც ინტერაქციაში გვეხმარება. ამაზე მიანიშნებდა სოციოლოგიის ერთ-ერთი კლასიკოსი, გეორგ ზიმელი, როდესაც ამბობდა: “ურთიერთობის უპირველესი პირობა იმის ცოდნაა, ვისთან გაქვთ საქმე”. ნებისმიერ ადამიანს ერთდროულად რამდენიმე სტატუსი შეიძლება ჰქონდეს. მაგალითად, მოზარდ გოგონას მშობლები-სათვის შვილის სტატუსი აქვს, ძმისთვის – დის, თანატოლებისათვის – მეგობრის, ხოლო სკოლის გოგონათა ფეხბურთის გუნდის წევრებისათვის – მეკარის და ა. შ. მთელი თავისი ცხოვრების განმავლობაში ადამიანი ათობით სხვადასხვა სტატუსს იძენს და კარგავს. სოციოლოგები სტატუსის კლასიფიკაციას იმის მიხედვით ადგენენ, რა პრინციპის საფუძველზე ხდება მისი მოპოვება.

- **მიწერილი სტატუსი** – სოციალური მდგომარეობა დაბადებით ან მემკვიდრეობით ან უნებურად მიიღება (მაგალითად, ქალწულის ან თინეიჯერის სტატუსი).
- **მიღწევადი სტატუსი** – სოციალური მდგომარეობა ან პოზიცია საკუთარი ძალისხმევის წყალობით მიიღწევა (მაგალითად, სოციოლოგიის დოქტორი, ქმარი, მასწავლებელი და ა. შ.).
- **ძირითადი ანუ დომინანტი სტატუსი** – რომელსაც განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს სოციალური იდენტობისათვის და რომელიც მთელი ცხოვრების განმავლობაში წარჩუნდება (მაგალითად, ის ძირითადი საქმიანობა, რომლითაც ადამიანი მთელი თავისი ცხოვრება დაკავებულია). ნეგატიური პლანის დომინანტი სტატუსი შეიძლება იყოს რაიმე სახის სერიოზული დაავადება, მაგალითად, შიდსი. ასეთი სტატუსის ადამიანებთან ურთიერთობას, ჩვეულებრივ, ერიდებიან ხოლმე.

უნდა ვიცოდეთ, რომ სოციალური სტატუსის ცნების საფუძველია არა - ეკონომიკური, არამედ სოციალური მდგომარეობა. სოცია-

ლური სტატუსის კვლევა მაქს ვებერის სახელთანაა დაკავშირებული. იგი მასსოციალური დიფერენციაციის (სტრატიფიკაციის) ანალიზის ადეკვატურ საშუალებად იყენებდა.

ბ) სოციალური როლი

სოციალური ურთიერთქმედების მეორე შემადგენელი ნაწილია როლი. როლი მოსალოდნელი ქცევაა, რომელსაც ინდივიდი კერძო სიტუაციაში ასრულებს, და რომელიც კონკრეტულ სტატუსთანაა დაკავშირებული. საზოგადოებაში ადამიანებს აქვთ სტატუსი დაშესაბამის როლებს ასრულებენ. სტატუსი და როლი, მეტწილად, კულტურაზეა დამოკიდებული. როლი სოციალურად კონსტრუირებული ქცევაა. მთელი ჩვენი სოციალური ცხოვრება როლების ათვისების (სწავლის) პროცესია. **როლების კლასიფიკაცია შეადგინა პარსონსმა.** მან ხუთი კრიტერიუმის საფუძველზე ამ სახის როლები გამოყო:

- **ემოციურობის ხარისხის მიხედვით** - ზოგი როლი ემოციურ თავშეკავებას გულისხმობს, ზოგი, პირიქით, ამჟღავნებს ემოციებს;
- **მიღების წესის მიხედვით** - ზოგი ინდივიდს მიეწერება, ზოგი ძალისხმევით მოიპოვება;
- **მასშტაბის მიხედვით** - ზოგი როლი ერთი სახის ურთიერთობას მოიცავს, ზოგი ფართო და მრავალასპექტიანია;
- **ფორმალიზაციის მიხედვით** - ზოგი როლი შეესაბამება დადგენილ წესებს, ზოგი არაფორმალურ ურთიერთობებს ემყარება;
- **მოტივაციის მიხედვით** - ზოგი როლის შესრულებას პირადი სარგებლიანობა უდევს საფუძველად, ზოგს – სხვაზე ან საზოგადოებაზე ზრუნვა;

როლების მეშვეობით შესაძლოა მოლოდინი გაგვიჩნდეს და წინასწარ ვიცოდეთ, როგორ მოიქცევიან სხვები სხვადასხვა სიტუაციაში და როგორი იქნება მათზე რეაქცია. ამდენად, როლების არსებობა საზოგადოებაში სოციალური წესრიგისა და სოციალური ურთიერთქმედების განმსაზღვრელია.

§5. სტატუსური იდენტობის რღვევა

ი. გოფმანის სოციოლოგიური თეორიის ამოსავალი პუნქტი სოციალური სტატუსის ცნებაა. გოფმანის აზრით, სტატუსი, რა სახისაც უნდა იყოს იგი - მიწერილი თუ მიღწევადი, მუდმივი მოცემუ-

ლობა როდია. მას გარე ძალების ზემოქმედებისაგან, რომლებიც რღვევით (მოშლით) ემუქრებიან, დაცვა, და გამყარება სჭირდება.

გოფმანის აზრით, სტატუსის მნიშვნელოვანი ინგრედიენტი ინდივიდის გარეგნობაა, რომელიც სოციალური სტატუსის თავისებურებაზე მიუთითებს. თავის სადისერტაციო ნაშრომში „კლასობრივი სტატუსის სიმბოლოები“ გოფმანმა კლასის სიმბოლური წარმოდგენის ინსტრუმენტული მანიპულაციების საკითხი შეისწავლა. ყოველდღიურ ურთიერთობაში ამა თუ იმ სიმბოლოს დახმარებით შესაძლებელია სტატუსის არაკეთილსინდისიერი გამოყენება ანუ რეალურად შეუფერებელი სტატუსის მორგება. მაგ., თაღლითი პატიოსანი ადამიანის სახელს ეფარება, ბოროტი მგელი ცხვრის ტყავში ეხვევა და ა.შ. გარკვეულწილად, სტატუსის ბოროტად გამოყენებას ჯგუფური იდენტობა ანეიტრალებს. რაც შეეხება სიმბოლოებს, ისინი წარმოადგენენ კლასობრივ სტატუსს, მაგრამ ყოველთვის როდი ძალუძთ მისი კონსტრუირება.

სტატუსის რღვევის თემატიკა გოფმანმა განავითარა ნაშრომში „იმის შესახებ, თუ როგორ მოვარდვიოთ ცნობადობა: რღვევასთან ადაპტირების რამდენიმე ასპექტი“. მისი აზრით, ყოველდღიურ ურთიერთობათა სამყარო შეიძლება ინტერპრეტირდეს, როგორც „თაღლით“ და „ცნობად“ მსახიობთა ჯგუფების ურთიერთწინააღმდეგობა. თავიდან „მსახიობმა“ რაღაც უნდა მოჰპაროს „ცნობად“ პიროვნებას (მაღალი სტატუსის მქონე პირს), მოირგოს იგი და ყოველდღიურ ყოფაში წარმატებულ ადამიანთა გვერდით თვითონაც შეინარჩუნოს „ცნობადი“ ადამიანის სახე. ფაქტობრივად, გოფმანმა ამ თავისი ნაშრომებით ახალი ტიპის კვლევას, „სტატუსის რღვევის სოციოლოგიას“ ჩაუყარა საფუძველი, რასაც დღემდე სათანადო ყურადღება არ ექცევა.

თანამედროვე საზოგადოებაში სტატუსური იდენტობის კრიზისი ანუ მოშლა ჩვეულებრივი მოვლენა გახდა. თანამედროვე ადამიანი ხშირად აღმოჩნდება დილემის წინაშე: იბრძოლოს უწინდელი სტატუსის შესანარჩუნებლად, თუ ახალი იდენტობის ჩამოყალიბებისათვის იბრუნოს? მსგავსი სიტუაცია უცხო არ არის დღევანდელი პოლიტიკოსებისა და ბიზნესმენებისათვის, რის მეტაფორულ გამოხატულებასაც ხალხში გავრცელებული გამოთქმა - „თუ დაეცი, ადექი კიდეც!“ - წარმოადგენს.

პოსტთანამედროვე საზოგადოებაში დაჩქარებული სოციალური და კულტურული დინამიკის პირობებში სტატუსის რღვევა ახალ შინაარსს იძენს. ტრადიციულ საზოგადოებაში მსგავსი რამ,

გოფმანის აზრით, „ადამიანის სოციალურ სიკვდილს“ ნიშნავს, ხოლო პოსტთანამედროვე სოციუმებში შესაბამისი ძალისხმევის შედეგად რეაბილიტირება და ახალი სტატუსური იდენტობის ჩამოყალიბების შესაძლებლობა იქმნება: მით უფრო მაშინ, როდესაც დღეს სტატუსის მოშლა ინტიმურობის, დემოკრატიული და საბაზრო ურთიერთობის გავლენით ლამის ინსტიტუციონალიზებულია; ეს იმას ნიშნავს, რომ საბაზრო და დემოკრატიული სტრუქტურები სარისკო გადაწყვეტილებებისა და სხვადასხვა არჩევანის სახით სტატუსური იდენტობის შენარჩუნებას მუდმივ გამოცდას უწყობს. იგივე ეხება ინტიმურ, ოჯახურ, ქორწინებრივ და სექსუალურ სტატუსს, რომლებიც არც ისე მყარია. „სიყვარული და ერთგულება კუბოს ფიცრამდე“ დღეს უკვე იშვიათობაა. ზ. ბაუმანის აზრით, იგი „თხევადმა სიყვარულმა“ შეავიწროვა. ამ და მრავალ მსგავს შემთხვევაში სტატუსის რღვევა „სოციალურ სიკვდილს“ არ იწვევს. საკვირველია, მაგრამ ფაქტია: ისეთი ინსტიტუტებიც გაჩნდა, რომელთა ფუნქციაც სტატუსის მოშლის დაზღვევაა. მაგ., ცნობადი ადამიანების სტატუსური რეპუტაციის სადარაჯოზე დღეს იმიჯმეიკერები და პოლიტექნოლოგები დგანან.

56. რეალობის სოციალური კონსტრუირება

მიუხედავად იმისა, რომ ყოველდღიურ ცხოვრებაში ჩვენს მოქმედებას სტატუსი და როლი აძლევს მიმართულებას, ჩვენც, ჩვენივე აქტიურობით, რაღაც ახალსვამატებთ მას, და ასე იქმნება ის სინამდვილე, რომელშიც ვცხოვრობთ. ამ პროცესის აღსანიშნავად თანამედროვე სოციოლოგიაში დამკვიდრებულია გამოთქმა „რეალობის სოციალური კონსტრუირება.“ ფაქტობრივად, ეს არის სოციალური ურთიერთქმედების პროცესი, რომლის მეშვეობითაც აქტიური შემოქმედებითი ადამიანები სოციალურ რეალობას ქმნიან. თანამედროვე სოციოლოგიაში ინტერაქციის სტრუქტურის შესახებ არსებულ თეორიებს შორის მნიშვნელოვანია: სიმბოლური ინტერაქციონიზმი, დრამატურგიული მიდგომა, ეთნომეთოდოლოგია, საუბრის ანალიზი, სოციალური გაცვლის თეორია და ემოციების სოციოლოგია.

57. სიმბოლური ინტერაქციონიზმი

მაქს ვებერი იყო ერთ-ერთი პირველი, რომელმაც ყურადღება მიაქცია იმ როლს, რომელსაც ყოველდღიური ქცევა სოციალური სტრუქტურის შესანარჩუნებლად ასრულებს. შემდგომ მან არაერთ სოციოლოგიურ თეორიას მისცა ბიძგი ამ მიმართულების კვლე-

ვა-ძიებისას. ამ თეორიებს შორის ჯორჯ ჰერბერტ მიდის სიმბოლური ინტერაქციონიზმია გამორჩეული. ტერმინი *სიმბოლური ინტერაქციონიზმი* მიდის მიმდევარმა, ბლუმერმა შემოიღო (1969 წ.).

მიდის *სიმბოლური ინტერაქციონიზმი* სამ ამოსავალ დებულებას ემყარება: 1) ადამიანები საგნების მიმართ იმ მნიშვნელობების საფუძველზე მოქმედებენ, რომლებიც ამ საგნებს მათთვის აქვს. ეს იმას ნიშნავს, რომ სოციალური სინამდვილე იმ მნიშვნელობებისაგან შედგება, რომელთაც ადამიანები საგნებსა და მოვლენებს მიაწერენ; 2) საგანთა მნიშვნელობა იმ სოციალური ინტერაქციიდან მიიღება, რომელიც ადამიანებს შორის არსებობს; 3) ეს მნიშვნელობები კი სიმბოლური ინტერპრეტაციის საგანი ხდება (ხმა, სიტყვები, ჟესტები, გამომეტყველება, აღნაგობა და ა. შ.), ანუ, მიდის თანახმად, ინტერაქცია სიმბოლოთა გაცვლის ფორმის სახით მიმდინარეობს. იმ სიტუაციის მიხედვით, რომელშიც ის იმყოფება, აქტორი მნიშვნელობებს ამოწმებს და ცვლის. სიმბოლური ინტერაქციის დროს ადამიანები ჟესტების ინტერპრეტირებას ახდენენ, რაც მათთვის შესაფერისი მნიშვნელობების მინიჭებას ნიშნავს. ინტერაქციის პროცესში მყოფი ადამიანები ითვალისწინებენ იმას, თუ რას აკეთებენ სხვები, და საკუთარ ქცევას სხვათა მოქმედებების გათვალისწინებით აყალიბებენ, რაც სხვისი როლის აღებას ნიშნავს. ამ შემთხვევაში სოციალური ინტერაქცია როლების ორმხრივ ათვისებად გადაიქცევა. საბოლოოდ, სიმბოლური ინტერაქციონიზმი შეგვახსენებს, რომ საზოგადოება მის წევრთა ურთიერთზემოქმედების შედეგია, ოღონდ საზოგადოება ამ შემთხვევაში ყოველდღიურობას ნიშნავს, ანუ იმ სინამდვილეს, როგორადაც აღიქვამენ მას ადამიანები.

§8. ჟესტებისა და სხეულის ენის შესახებ

ცნობილი ფაქტია, რომ ინტერაქციის პროცესის, დაახლოებით, 80% არავერბალურია, ხოლო 20% - ვერბალური. არავერბალური ინტერაქცია ჟესტების (გამოხედვა, მიმოხვრა, პოზა, მიმიკა და ა.შ.) მეშვეობით წარიმართება. ამასთან, თითქმის დადგენილია, რომ მამაკაცს სახის 70 000 გამომეტყველება აქვს, ქალს კი - 200 000.

§9. ინტერაქციის გეომეტრია

ინტერაქციულ პროცესებს თავისი გეომეტრია აქვს, რაც ინტერაქციაში ჩართულ აქტორთა შორის დისტანციას გულისხმობს. მას სოციალური დრამატურგიის წარმომადგენელ ი. გოფმანთან *ხოლუხი* დისტანცია ეწოდება. ინტერაქციური პროცესების გეომეტ-

რიაში მნიშვნელოვანია აქტორთა ურთიერთსიახლოვე ან სიშორე. ამ პრობლემების კვლევა უცხო არც კლასიკური სოციოლოგიისათვის ყოფილა - მაგ., ზიმელის სოციაციის თეორია (ჯგუფის წევრებს შორის და ჯგუფებს შორის დისტანცია) და სხვ. - მაგრამ ინტერაქციონისტებთან ის უფრო მეტი შინაარსით აღივსო.

ინტიმური სივრცე (ზონა) - 15-50 სანტიმეტრი - უახლოეს ადამიანებთან ინტერაქციას გულისხმობს, მაგ., დედა-შვილი, მეუღლეები, შეყვარებულები და სხვ.

პირადი სივრცე (ზონა) - 51 სმ. - 1, 5 მეტრი - დასვენება, ბანკეტი, ნვეულება და სხვა.

სოციალური სივრცე (ზონა) 1, 6 - 2, 5 მეტრი - ერთობლივი, ჯგუფური საქმიანობის სხვადასხვა ფორმა.

საზოგადოებრივი, საჯარო სივრცე (ზონა) 3, 5 მეტრი და მეტი - საჯარო და ოფიციალური გამოსვლები, ლექცია და სხვა.⁹

ზონური დისტანციების მკვლევართა უმრავლესობას მიაჩნია, რომ „ქალებს შორის ყველა ეს დისტანცია მცირდება, ხოლო მამაკაცებს შორის იზრდება“.

§10. საპირ-უორფის ჰიპოთეზა

მნიშვნელად სიმბოლოებს, პირველ ყოვლისა, ენა შეიცავს, მაგრამ ენა არა მხოლოდ უბრალოდ აღწერს გარემომცველ სამყაროს, არამედ მათ სპეციფიკას გადმოსცემს, რომელიც კონკრეტული კულტურით არის დეტერმინირებული. რაც მეტად მნიშვნელოვანია კონკრეტული კულტურის მოვლენა, მით უფრო ძლიერ გამოიხატება შესაბამისი ენით. მაგ., ესკიმოსებს თოვლისა და ყინვის მრავალი ვერბალური მნიშვნელობა აქვთ.

ამ ტენდენციასთან დაკავშირებით ამერიკელმა ანთროპოლოგმა, ე. საპირმა და მისმა სტუდენტმა, ბ. უორფმა გამოთქვეს მოსაზრება, რომელიც საპირ-უორფის ჰიპოთეზის სახელწოდებით არის ცნობილი და რომლის მიხედვითაც, ენის მნიშვნელადი სიმბოლოები ამ ენაზე მეტყველ ადამიანთა მენტალობის ხასიათს განაპირობებს. ამ ჰიპოთეზის საფუძველზე სოციოლოგები თანამედროვე ინგლისურ ენაში არსებულ მრავალ ვერბალურ მნიშვნელობაზე, როგორც მამაკაცურ ტერმინებზე, მიანიშნებენ, რომლებიც სოციალურად პრესტიჟულ პროფესიებს აღნიშნავს და მათ სექსისტურ ხასიათს ავლენს, რაც ამ ენაზე მეტყველთა მენტა-

⁹ ამის შესახებ ვრცლად იხ. ა. პიზი, ბ. პიზი, სხულის ენა, IX თავი: „სივრცის დამრღვევები - ტერიტორიები და პიროვნული სივრცე“, გვ: 172-176, თბ., 2016.

ლობაზე მოქმედებს. თუმცა ამით ყველაფერი როდია ნათქვამი და ამიტომაც კვლევები ამ მიმართულებით დღემდე გრძელდება.

§11. ეთნომეთოდოლოგია

სიმბოლურ-ინტერაქციონისტული პარადიგმა ამტკიცებს, რომ ადამიანები სოციალურ რეალობას ყოველდღიური ინტერაქციის მსვლელობაში ქმნიან. მაგრამ როგორ განვსაზღვრავთ ჩვენ რეალობას? – ამ კითხვაზე პასუხს ეთნომეთოდოლოგია („ეთნოს“ – ხალხი, „მეთოდოლოგია“ – მეთოდების, გზების, საშუალებების შესახებ მოძღვრება) იძლევა. ეთნომეთოდოლოგია თანამედროვე ამერიკელმა სოციოლოგმა, ჰაროლდ გარფინკელმა შექმნა. ეს იმ გზებისა და საშუალებების შესწავლაა, რომელთა დახმარებითაც ადამიანები თავიანთ გარემომცველ ყოველდღიურობას გაიაზრებენ. გარფინკელი შეეცადა სოციალური სინამდვილის შიგნიდან გააზრებას. ამ გააზრებაში თითოეულ ჩვენგანს ხელს უშლის ის, რომ ჩვენ დაბადებიდანვე სხვადასხვა კულტურულ სცენარებს ვართშეზრდილი და ამიტომ მათ არსებობას სათანადოდ ვერ აღვიქვამთ: ეს, უწინარესად, ყოველდღიურობის, რუტინულობის ბრალია. ყოველდღიურობის გასაანალიზებლად გარფინკელმა სპეციალური მეთოდი გამოიგონა, რომელსაც breching – ექსპერიმენტი დაარქვა. ექსპერიმენტის არსი ესაა: საგანგებოდ დაირღვეს საზოგადოებაში არსებული კულტურული ნორმები, შემდეგ კი – რეაქციების ჩაინიშნონ და გაანალიზონ (გარფინკელი თავის სტუდენტებთან ერთად საგანგებოდ არღვევდა საზოგადოებაში დამკვიდრებულ ნორმებს და შემდეგ ამ დარღვევებზე რეაქციებს იწერდა. ექსპერიმენტის დროს გარფინკელის სტუდენტები შინ ისე იქცეოდნენ, თითქოს სტუმრები ყოფილიყვნენ; სუპერმარკეტში ბაზრის მსგავსად იქცეოდნენ და ა. შ. არასტანდარტულ ქცევებზე რეაქციების ანალიზით გარფინკელმა ინტერაქციის იმ ავტომატურ, გაუცნობიერებელ კანონებზე გაამახვილა ყურადღება, რომლებიც სოციალურ რეალობას აყალიბებს). ყოველივე ეს გარფინკელს იმის საჩვენებლად დასჭირდა, რომ სოციალური რეალობის სტაბილური წყობა თითოეული ჩვენგანის ერთმანეთთან ყოველდღიური ინტერაქციით აიგება. ეთნომეთოდოლოგიას ძალიან ბევრი კრიტიკოსი ჰყავს, რომლებიც მას არასერიოზულ კვლევად მიიჩნევენ: ის ჩვეულებრივ მოვლენებს უჩვეულო მეთოდებით იკვლევსო. ასეა თუ ისე, ეთნომეთოდოლოგია ყოველდღიურობის სიღრმისეული ანალიზისას შეუცვლელია.

§12. საუბრის ანალიზი

ინტერაქცია, ფაქტობრივად, ადამიანთა დიალოგია. დიალოგი საუბრის გარეშე წარმოდგენილია, ამიტომ XX საუკუნის სოციოლოგებმა განსაკუთრებული ყურადღება საუბრის ანალიზს მიაკყრეს. საუბრის ანალიზის თეორეტიკოსი **ჰარვეი საჩსია**. იგი ფიქრობდა, რომ ყოველდღიურობის წყობა საუბრის გზით წარმოიშვა. ამის საჩვენებლად შემთხვევით საუბრებს იწერდა და შემდეგ მათ დეტალურად აანალიზებდა. საჩსმა თავისი კვლევები საუბრის სტრუქტურის ანალიზით დაიწყო. შემდგომი მკვლევრები ისეთი საკითხებითაც დაინტერესდნენ, როგორებიცაა საუბრის ფუნქცია, შინაარსი და ინტერპრეტაცია. საჩსმა ყურადღება მიექცია იმ ფაქტს, რომ თითქმის ყველა საუბარს ბევრი საერთო დამახასიათებელი თვისება ჰქონდა. საუბრის ანალიზი განსაზღვრავს, როგორ ვიყენებთ სტრუქტურას საუბრის წარმართვისა და საკუთარი მიზნის მისაღწევად.

§13. ი. გოფმანის დრამატურგიული ანალიზი: „თვითპრეზენტაცია“

დრამატურგიული მიდგომის თეორეტიკოსი თანამედროვე ამერიკელი სოციოლოგი ირვინგ გოფმანია. მისი აზრით, სოციალური სინამდვილე იმპროვიზებული თამაშებისა და სკეტჩების სერიაა. შესაბამისად, დრამატურგიული ანალიზისათვის სოციალური ინტერაქცია თეატრალური წარმოდგენის მსგავსია, ოღონდ, ნამდვილი თეატრისაგან განსხვავებით, აქ რაიმე დირექტივა არ არსებობს. ამიტომ მოქმედი პირები თვითონ წყვეტენ, ვინ რა როლს შეასრულებს, მაგრამ, ამასთანავე, ისინი ცდილობენ, სხვა მოწინააღმდეგეებზე დაარწმუნონ, რომ მათ მიერ შესრულებული როლი ბუნებრივია. ამის აღსანიშნავად მან სპეციალური ტერმინი „შთაბეჭდილებათა მართვა“ შემოიტანა. გოფმანის მიხედვით, ეს არის საშუალება, რათა ადამიანმა გააკონტროლოს ის, თუ რას ფიქრობენ სხვები მასზე. ინტერაქცია საკუთარი თავის სხვებისადმი წარდგინების, თვითპრეზენტაციის პროცესია, წარმოდგენათა მართვა კი – თვითპრეზენტაციის შედეგად სხვების შეხედულებათა კონტროლი. ამიტომ საკუთარი თავის სხვებისადმი წარდგენისას დიდი მნიშვნელობა აქვს შინაგან (პიროვნულ) და გარეგან (ჩაცმა-დახურვა და სხვ.) ნიშან-თვისებებს. ძალიან ხშირად უვიცი თავის უვიცობას გარეგნული ნიშნებით (ჩაცმა-დახურვა) მალავს. იმისათვის, რომ წარმოდგენა გაგრძელდეს, ადამიანები ხშირად ისე მოქმედებენ, თითქოს მათ მიერ განხორციელებული როლი ბუნებრივი

იყოს, ხოლო, თუკი ვინმე შეცდომას დაუშვებს, ისე მოიქცევიან, თითქოს არაფერი შეუმჩნევიათ. ამას გოფმანი „განზრახ არშემჩნევას“ ეძახის. იმისათვის, რომ ადამიანი მუდმივად სცენაზე ყოფნით არ დაიღალოს, სოციალურ სინამდვილეს მეორე მხარეც აქვს – კულისები: ეს ერთგვარი დასასვენებელი ადგილია, რომელიც უკლებლივ ყველა დაწესებულებას აქვს. გოფმანის დრამატურგიული ანალიზი წინგადადგმული ნაბიჯია სოციალური ინტერაქციის გასაღების ძიების გზაზე.

§14. სოციალური გაცვლა

სოციალური გაცვლის თეორეტიკოსები ამერიკელი სოციოლოგები **ჯორჯ ჰომანსი და პიტერ ბლაუ** არიან.

მათი აზრით, სოციალური ინტერაქცია გაცვლის პრინციპზეა დამყარებული. საუბარია როლების გაცვლაზე. გაცვლა ნაცვალგების პრინციპით იმართება. როდესაც ვინმე ჩვენთვის გაირჩება, ყურადღებას მოგვაქცევს ან რაიმეს გვაძლევს, ნაცვალგება მოითხოვს, ჩვენც შესაბამისად გადავიხადოთ და დავიცვათ ბალანსი ე. წ. სოციალური აღრიცხვის წიგნში. ბლაუ გაცვლას ეკონომიკური კუთხით უყურებდა, ჰომანსი კი – ბიჰევიორიზმის პოზიციიდან: მას მიაჩნდა, რომ ადამიანები უფრო ხშირად იმ ქცევას იმეორებენ, რომელმაც მათ წარსულში რაიმე ჯილდო ან წარმატება მოუტანა. ამ თეორიის მიხედვით, ადამიანებს შორის ინტერაქციას სწორედ გაცვლა წარმართავს, რაც იმას ნიშნავს, რომ ადამიანი იმის გადანყვების დროს, რა მოიმოქმედოს, აფასებს პოტენციურ სარგებელსა და ხარჯებს, და მათ დაბალანსებას ცდილობს. მსგავსი რამ ტექნოლოგიურად მაღალგანვითარებული საზოგადოებისათვის არის დამახასიათებელი. გაცვლა ანგარებას გულისხმობს, რაც ტრადიციულ საზოგადოებაში ნაკლად მიიჩნევა, თუმცა ამერიკელი სოციოლოგები ფიქრობენ, რომ გაცვლა ყოველთვის არ არის ცივი და ანგარებიანი (მაგალითად, მშობლების თავგანწირვა შვილებისათვის და სხვ.).

სოციალური გაცვლის თეორია ტრადიციული სოციოლოგიისაგან, კერძოდ, სტრუქტურული ფუნქციონალიზმისაგან განსხვავებით, სოციალურ სისტემებზე ადამიანის პრიმატით გამოირჩევა. ამ შემთხვევაში ადამიანია მნიშვნელოვანი და არა - სოციალური სისტემა. ამ თეორიის ისტორია ადამიანისაკენ შემობრუნების იდეით იწყება, რომლითაც სოციოლოგიურ ასპარეზზე ჯ. ჰომანსი გამოვიდა. გაცვლის თეორიის 5 პოსტულატი სწორედ ჰომანსმა ჩამოაყალიბა.

- 1). **სტიმულის პოსტულატი:** თუკი ადრე გარკვეული სტიმული ინდივიდის ქცევის საზღაურს იძლეოდა, მაშინ მსგავსი სტიმულის არსებობის შემთხვევაში ადამიანი იმავე ქცევას გაიმეორებს, რომელმაც მას სარგებელი მოუტანა.
- 2). **წარმატების პოსტულატი:** რაც უფრო ხშირად იღებს ინდივიდი საზღაურს საკუთარი ქცევისათვის, სამომავლოდ იმავე ქცევას მით უფრო ხშირად გაიმეორებს.
- 3). **ღირებულების პოსტულატი:** რაც უფრო ღირებულია ინდივიდისათვის ესა თუ ის ქცევა და მოქმედება, იგი მით უფრო ხშირად გაიმეორებს იმავე ქცევას და მოქმედებას.
- 4). **დეპრივაციის** (სურვილებისა და საჭიროებების შეუსრულებლობა, ინტერაქციული შიმშილი) **პოსტულატი:** თუკი ადამიანი საკუთარი ქცევის საზღაურს გარკვეული სიხშირით იღებს, მაშინ იმავე ქცევისათვის შემდგომი საზღაური მისთვის ნაკლებად ღირებული იქნება.
- 5). **ფრუსტრაციისა და აგრესიის ჰიპოთეზა** როდესაც ინდივიდის მოქმედება მოსალოდნელ შედეგს ვერ აღწევს, იგი ბრაზდება, ხოლო გაბრაზებისას აგრესიული ქცევის შედეგები მისთვის მისაღები ხდება.

ჰომანსის მსგავსად, პ. ბლაუმ სოციალური გაცვლის შემდეგი კანონები გამოყო:

- 1). რაც უფრო მეტ მოგებას მოუტანს ადამიანი სხვისაგან, მით მეტია გარკვეული მოქმედების განხორციელების ალბათობა;
- 2). რაც უფრო მეტი ადამიანი იღებს მომგებიან საზღაურს, მით უფრო იზრდება გაცვლის მონაწილეთა რაოდენობა;
- 3). გაცვლის პროცესში, რაც უფრო ხშირად დაირღვევა ურთიერთვალდებულებები, მით უფრო ნაკლებ მნიშვნელოვანია ნეგატიური სანქციები;
- 4). საზღაურის მიღების მოახლოებისას მოქმედების ღირებულება მცირდება, ხოლო მისი განხორციელების შანსი იკლებს;
- 5). რაც უფრო დიდია გაცვლით ურთიერთობათა რეალიზაცია, მით უფრო იმატებს იმის ალბათობა, რომ გაცვლა სამართლიანობის პრინციპის დაცვით წარიმართება.

პ. ბლაუმს აზრით, სოციალური გაცვლის კანონები შეიძლება გამოვიყენოთ სოციალური ორგანიზაციებისა და სტრუქტურების ურთიერთობის ასახსნელად. მათ შემთხვევაში გაცვლას არა - პირ-

დაპირი, არამედ ირიბი მნიშვნელობა აქვს, როცა ინტერაქციულ პროცესებში ნორმატიულობა და კონტროლი ერთვება. ამგვარი მიდგომით პ. ბლაუ სოციალურ გაცვლასმაკროდონეზუ განიხილავს.

სოციალურ გაცვლაში საინტერესოა საკითხი საზღაურის, სა-
ნაცვლოს ფორმების შესახებ. პ. ბლაუ საზღაურის ოთხ ძირითად
ფორმას გამოყოფს: ფული, სოციალური აღიარება, პატივისცემა და
დათმობა. ყველაზე მეტ საზღაურს ძალაუფლების მფლობელები
იღებენ, ამიტომ სოციალური ჯგუფების ორგანიზების იერარქიული
პრინციპები შემდეგ სახეს იღებს: ძალაუფლება, პრესტიჟი, აღიარება
და სიმდიდრე. ეს იერარქიული პრინციპები საზოგადოებაში
არათანაბრად არის განაწილებული, რაც, თავის მხრივ, კონფლიქტების
წყარო ხდება. ცხადია, კონფლიქტების წყარო გაცვლითი
ურთიერთობის დისბალანსია. გაცვლა მომგებიანთან ერთად სა-
მართლიანიც უნდა იყოს.

§15. ემოციების სოციოლოგია

სოციალური ინტერაქციის ბუნების ასახსნელადაა მოწოდებული ე. წ. ემოციების სოციოლოგია, რომელიც გრძნობებისა და ემოციების გამოხატვას მიიჩნევს ინტერაქციის უმნიშვნელოვანეს საშუალებად. მაგალითად, შეჭმუხნილი წარბები, გაბრაზებისას ყვირილი ის ჟესტებია, რომლებიც სხვებთან ურთიერთობისას გვეხმარება. ემოციები ამხელს შიშს, მრისხანებას, სირცხვილს თუ სიყვარულს. თითოეული მათგანი სოციალურად ორგანიზებულია. ემოციების სოციოლოგიის წარმომადგენლები (თომას სჩიფი და სუზან რეთზინგერი) დიდ ყურადღებას უთმობენ სირცხვილის კვლევას და მიიჩნევენ, რომ ის უმთავრესია ადამიანურ ემოციებში. მან შეიძლება შეგვზღუდოს ან ბიძგი მოგვცეს გარკვეული მოქმედებისათვის. ამიტომაც საჭირო ემოციების მართვა, რაც ძალზე ძნელი საქმეა, მაგრამ ადამიანებმა ეს უნდა ისწავლონ. სოციალური ინტერაქცია, გარკვეულწილად, ემოციების მართვასაც გულისხმობს. თანამედროვე საზოგადოებაში „ახალი თაობის“ კომპანიების თანამშრომლებს სთხოვენ, რომ, რაც უნდა უჭირდეთ, სამსახურში სახის ბედნიერი გამომეტყველება უნდა ჰქონდეთ და ილიმებოდნენ, ხოლო რა იმალება ამ ღიმილის უკან, ეს არ არის მთავარი. ამასთან, უნდა ითქვას, რომ ემოციები თუმცა ჩართულია ინტერაქციულ პროცესებში, პრიორიტეტული პოზიციები მათ არ უკავიათ, რასაც ემოციების სოციოლოგიამ სათანადო ყურადღება უნდა მიაქციოს.

§16. იუმორი: რეალობასთან თამაში

სოციალურ ინტერაქციაზე სერიოზული საუბარი იუმორის გარეშე წარმოდგენელია. იუმორი ჩვენი ყოველდღიურობის განუყრელი ნაწილია. ინტერაქციის პროცესში მასსილადე და სიხალისე შეაქვს. ის თითქმის ყველა კულტურაშია წარმოდგენილი. იგი რეალობის კონსტრუირების პროდუქტია და კონტრასტებიდან მომდინარეობს. სოციოლოგები იკვლევენ მის დინამიკას, თემატიკასა და ფუნქციებს. მას დიდი მნიშვნელობა ენიჭება სოციალური და ფსიქოლოგიური დაძაბულობის მოსახსნელად, კონფლიქტური სიტუაციების განსამუხტავად და სხვ. მასში ჭარბად არის თამაშის ელემენტები, რის გამოც მას სოციალურ სინამდვილესთან თამაშადაც კი განიხილავენ. ზოგი მკვლევარი მიიჩნევს, რომ იუმორის საშუალებით ადამიანი შეგნებულად გაურბის ან მაღლდება რუტინულ ყოველდღიურობაზე, რომელიც არც ისე ხშირად შეესატყვისება ჩვენს მოთხოვნებს. ცნობილი ფაქტია, დაჩაგრული და დაპყრობილი ქვეყნები კომიკოსთა დიდი რაოდენობით გამოირჩევიან ხოლმე. იუმორის გარეშე მართლაც ძნელი წარმოსადგენი, რუტინული და აუტანელი იქნებოდა ადამიანთა ურთიერთობა. თანაც, უნდა გვახსოვდეს, რომ, თუ ადამიანს იუმორის გრძნობა არ გააჩნია, ის ვერ აცნობიერებს საკუთარ თავისუფლებას და რუტინული ყოველდღიურობის ტყვეობაში რჩება სამუდამოდ. ერთი მცირედი გაღიმებით შეგვიძლია საკუთარ თავთან ერთად გარემომცველი სამყაროს შეცვლა, ამიტომ ხშირად გაიღიმეთ.

საბოლოოდ, უნდა აღინიშნოს, რომ სოციალური ინტერაქცია სოციალური ცხოვრების ყველაზე ამოუცნობი, უცნაური და შემოქმედებითი მხარეა. ყოველივე ის, რაც მის შესახებ ითქვა, ჯერ კიდევ არაფერია იმასთან შედარებით, რაც მის სიღრმეებშია დამალული, ამიტომ ამ მიმართულებით წარმართული სოციოლოგიური კვლევა-ძიება მუდამ სიურპრიზის მოლოდინში უნდა იყოს.

კითხვები

- რა არის ინტერაქცია? რა განსხვავებაა ინტერაქციასა და კომუნიკაციას შორის?
- რა არის სოციალური სტატუსი? რა განსხვავებაა მიწერილ და მიღწევად სტატუსებს შორის? რას ნიშნავს დომინანტი სტატუსი?

- რა არის სოციალური როლი? რა კავშირია როლსა და სტატუსს შორის? რა განსხვავებაა სოციალურ როლებს შორის?
- მოკლედ დაახასიათეთ სიმბოლური ინტერაქციონისტული სოციოლოგიური თეორია (ჯ. პ. მიდი).
- მოკლედ დაახასიათეთ სოციალურ-დრამატურგიული სოციოლოგიური თეორია (ი. გოფმანი).
- მოკლედ დაახასიათეთ ეთნომეთოდოლოგიური სოციოლოგიური თეორია (პ. გარფინკელი).
- მოკლედ დაახასიათეთ სოციალური გაცვლის სოციოლოგიური თეორია (ჯ. ჰომანსი, პ. ბლაუ).
- რას ნიშნავს „ემოციების სოციოლოგია“?
- რა როლს ასრულებს იუმორი სოციალურ ინტერაქციაში?
- რას ნიშნავს „სოციალური ბულალტერია“ და იზიარებთ თუ არა სოციალური გაცვლის თეორიას? პასუხი დაასაბუთეთ.
- რას იტყვით, საპირ-უორფის ჰიპოთეზაზე დაყრდნობით, თანამედროვე ქართული ენის ვერბალური მნიშვნელობის შესახებ? რა გავლენას ახდენს იგი ქართულ მენტალობაზე? თქვენი აზრით, რამდენად მნიშვნელოვანია ვერბალური ფაქტორი ჩვენი საზოგადოების ტოტალიტარულ წარსულში?
- რას იტყვით ძალადობისა და საშინელებათა სიმბოლოების შესახებ? რამდენად გვხვდება ისინი ჩვენს ტელეეკრანებზე? შეიძლება თუ არა ამ პირობებში ტოლერანტული მენტალობის ჩამოყალიბება, რომელიც სხვა კულტურებისადმი კეთილგანწყობას გვთავაზობს?

დავალებები

- ამ თემებიდან ერთ-ერთი მოამზადეთ საპრეზენტაციოდ:
 - ემოციების სოციოლოგია,
 - იუმორის სოციოლოგია.
- გაანალიზეთ თქვენი ყოველდღიური ცხოვრებისეული რუტინის რომელიმე მნიშვნელოვანი დეტალი. გამოყავით ინტერაქციის ელემენტები: საუბრის ფორმა, საპასუხო წამოძახილები, წამოცდენები, სხეულის ენა, სოციალური კონტექსტი, კონტაქტის ფორმები და დისტანცია.
- შეეცადეთ, გაანალიზოთ ჩვენში მომხდარი ან მიმდინარე ნებისმიერი საზოგადოებრივი ან პოლიტიკური მოვლენა სიმბოლური ინტერაქციონიზმის პოზიციიდან. შეეცადეთ,

იგივე გააკეთოთ სტრუქტურულ-ფუნქციონალისტური და კონფლიქტის სოციოლოგიური პარადიგმების მიხედვით. წარმოაჩინეთ ყოველი მათგანის ძლიერი და სუსტი მხარეები.

სავარჯიშოები

სავარჯიშო N1

ერთ-ერთი ხუმრობა სოციოლოგებზე ასეთია: „კითხვა: რამდენი სოციოლოგია საჭირო ნათურის გამოსაცვლელად? პასუხი: არც ერთი, რადგან ნათურა წესრიგშია; სისტემის გამოცვლაა საჭირო“. რა არის აქ სასაცილო? როგორი ადამიანები მიხვდებიან ამ ხუმრობას? თქვენი აზრით, რატომ ვერ გაიგებს მას ყველა?

სავარჯიშო N2

- „A. მე თოთხმეტი წლის ვაჟი მყავს.
- B. ძალიან კარგი.
- A. მე ძაღლიც მყავს.
- B. ოჰ, ძალიან ვწუხვარ.

როგორ ფიქრობთ, რა ხდება აქ? როგორი ურთიერთობა აქვთ საუბრის მონაწილეებს“? გამოარკვიეთ რატომ ვერ იგებთ საუბრის შინაარსს, რა გიშლით ხელს? (მაგალითი აღებულია ენტონი გიდენსის წიგნიდან „სოციოლოგია“, თბ., 2011. გვ. 71.).

სავარჯიშო N3

„იმ ქალბატონებს, რომელთაც სურთ ჩამოსვლა და გაიხდიან ტანსაცმელს (უნდა იყოს „გადაიხდიან ტანსაცმლისათვის“), სწრაფად მოემსახურებიან“ (მაგალითი აღებულია ენტონი გიდენსის წიგნიდან „სოციოლოგია“, თბ., 2011. გვ. 74.).

თქვენი ყოველდღიური ინტერაქციული პრაქტიკიდან მოიყვანეთ წამოცდენების მაგალითები და შეეცადეთ, გამოარკვიოთ მათი როლი ყოველდღიური ურთიერთობისას (სასურველია გაეცნოთ ზ. ფროიდის ნაშრომს „ყოველდღიური ცხოვრების ფსიქოპათოლოგია“ და წარმოცდენების ფროიდისტული გაგება ეთნომეთოდოლოგიური გაგებისაგან განასხვაოთ).

„საზოგადოება ფსიქიატრიული საავადმყოფოა, რომელსაც მისი პაციენტები მართავენ.“

ირვინგ გოფმანი

თავი IX

დევიაცია

საკვანძო სიტყვები: დევიაცია, დევიანტური ქცევის ამხსნელი თეორიები: ლომბროზოს „კრიმინალური ტიპები“, დევიაცია და პიროვნული ფაქტორები, „ანორმალური ფსიქიკური მდგომარეობა“, გენეტიკური თეორიები; საზერლენდის დიფერენციალური ასოციაციის თეორია; დიურკემი - ანომია და დევიანტობის ფუნქციები, „თვითმკვლელობა“; მერტონის სოციალური დაძაბულობის თეორია; იარლიყების მიკერების თეორია, სტიგმატიზაცია; პირველადი და მეორეული დევიაცია; ტრევის ჰირშის სოციალური კონტროლის თეორია; დევიაცია მოზარდებსა და ახალგაზრდებში, დევიაცია და გენდერული სტერეოტიპები.

შესავალი

ისტორია ადასტურებს, რომ საზოგადოება ნებისმიერ დროსა და ეპოქაში ცდილობდა ადამიანური ქცევის არასასურველ ფორმებთან შეწინააღმდეგებასა და ბრძოლას. საზოგადოებისათვის მიუღებელი ქცევით, უმეტესწილად, ბოროტმოქმედები ან გენიოსები, ზარმაცები ან ზედმეტად შრომისმოყვარენი, ღარიბები ან მდიდრები გამოირჩევიან. საზოგადოებაში მიღებული და აღიარებული საშუალო ნორმისაგან დადებითი ან უარყოფითი მიმართულებით გადახრა, როგორც წესი, საზოგადოების სტაბილურობას საყოყმანოს ხდის. ამიტომ სოციოლოგიაში დიდი მნიშვნელობა აქვს საზოგადოების სტაბილურობის მექანიზმების კვლევას, რაც, ფაქტობრივად, დევიაციის კვლევასაც ნიშნავს.

§1. დევიაციის ცნება

დევიაცია ლათინური სიტყვა **deviatio** - დან მომდინარეობს, რაც გადახრას ნიშნავს. მან ბიოლოგიასა და ფიზიკაში უფრო

ადრე დაიმკვიდრა თავი, ვიდრე - სოციოლოგიაში. სოციოლოგიაში ის შედარებით გვიან დამკვიდრდა საზოგადოების მიერ აღიარებული კულტურული ნორმების გაცნობიერებული და წინასწარგანზრახული დარღვევის აღსანიშნავად. მისი გაგება სოციალური კონტექსტისა და სიტუაციის გათვალისწინებას საჭიროებს. ის სოციალურად კონსტრუირებული ქმედებაა, რაც იმას ნიშნავს, რომ სოციალური კონტექსტის გარეშე არ არსებობს, ანუ ქცევა, თავისთავად აღებული, არც ნორმალურია და არც დევიანტური. მისი დევიანტურობა სოციალური კონტექსტიდან და სიტუაციიდან გამომდინარეობს.

დევიაცია – გადახრა ნებისმიერი ის ქმედებაა, რომელიც საზოგადოების ან ჯგუფის მიერ საყოველთაოდ აღიარებულ ნორმებსა და ღირებულებებს არღვევს. ქცევამ რომ დევიანტურის სტატუსი მიიღოს, ის სოციალურ სტანდარტებს უნდა არღვევდეს. რამდენადაც სოციალური სტანდარტები იცვლება, იმდენად დევიაციის შესახებ წარმოდგენაც იცვლება.

დევიაციასთან მიმართებით თანამედროვე სოციოლოგიაში დელინკვენტობის ცნებას იყენებენ. დელინკვენტობის ცნებით სოციოლოგიაში აღნიშნავენ არალეგალურ ან ანტისოციალურ მოქმედებებს, რომლებიც სხვადასხვა სახის სოციალურ და სამართლებრივ ნორმათა დარღვევასთანაა დაკავშირებული. დელინკვენტობის კვლევის ტრადიციებს სოციოლოგიაში XX ს-ის 20-იან წლებში სათავე „ჩიკაგოს სკოლის“ სოციოლოგებმა (პარკი, ბურგესი) ჩაუყარეს, როდესაც ქალაქური უბნების გარემოში ე. წ. „საძმობისა“ და ბანდების ემპირიული შესწავლა დაიწყეს. ფაქტობრივად, დელინკვენტური სუბკულტურების კვლევა ამით დაიწყო. სოციოლოგებმა ცხადყვეს, რომ ჯგუფში არსებული მეტ-ნაკლებად მყარი სტრუქტურები და ღირებულებები დამნაშავედ ქცევის პროცესს განაპირობებს.

დელინკვენტური ქცევის სხვადასხვა პირობას იკვლევდა დ. მაცა. მან „დელინკვენტური დრეიფის“ ცნება შემოიტანა. მისი აზრით, ინდივიდები დევიანტური სუბკულტურის საქმიანობაში კი არ არიან ჩართულნი, არამედ საზოგადოების მიერ აღიარებული მორალური მიზნებისა და ნორმების თანდათანობით „ნეიტრალიზებასა“ და მათ სუბიექტურ ინტერპრეტაციას ცდილობენ. ამ შემთხვევაში ინდივიდი უკანონოდ იქცევა ისე, რომ დანაშაულის ან სირცხვილის გრძნობას საერთოდ არ განიცდის.

§2. დევიაციისადმი სოციოლოგიური და

არასოციოლოგიური მიდგომის თავისებურება

დევიანტურ ქცევას ხშირად ადარებენ დანაშაულს – საზოგადოებაში ოფიციალურად მიღებული სისხლის სამართლის ნორმების დარღვევას, თუმცა სოციოლოგები მათ გაიგივებას კატეგორიულად ეწინააღმდეგებიან. მაგალითად, გიდენსი მიიჩნევს, რომ დევიანტური ქცევა და დანაშაული არავითარ შემთხვევაში არ უნდა ავურიოთ ერთმანეთში, რადგანაც დევიანტური ქცევა უფრო ფართო მნიშვნელობის მქონეა, ვიდრე - დანაშაული. დანაშაული ნორმიდან ისეთი გადახრაა, რომლის დროსაც ირღვევა კანონი მაშინ, როდესაც დევიაციის მრავალი ისეთი ფორმა არსებობს, რომელიც კანონით არ ისჯება, მაგალითად, ნუდიზმი (ლათინურად *nudus* - შიშველი) და ა. შ.

დანაშაულისა და დევიანტური ქცევის შესწავლით, ძირითადად, ორი ერთმანეთისაგან განსხვავებული მეცნიერებაა დაკავებული. ესენია კრიმინოლოგია და დევიანტური ქცევის სოციოლოგია. კრიმინოლოგია ქცევის იმ ფორმებს შეისწავლის, რომლებიც სისხლის სამართლის კანონითაა გათვალისწინებული. მას, როგორც წესი, დანაშაულის კრიტერიუმები, დამნაშავეობის დონის ცვლილებები და მის შესამცირებლად მიმართული პოლიტიკა აინტერესებს. დევიანტური ქცევის სოციოლოგია, ბუნებრივია, კრიმინოლოგიური გამოკვლევის შედეგებს იყენებს, მაგრამ, ამასთანავე, ისეთ გაღახილ ქცევებსაც შეისწავლის, რომელთაც კრიმინოლოგია არ ეხება და მის კომპეტენციაში არ შედის. სოციოლოგებს აინტერესებთ, რატომ განიხილება ზოგიერთი ქცევა, როგორც დევიანტური; ვინ არის დევიანტი; რა უბიძგებს მას, გახდეს დევიანტი; სად გადის ზღვარი ნორმალურობასა და გადახრას შორის.

§3. დევიანტური ქცევის ამხსნელი თეორიები

დანაშაულისა და ნორმიდან გადახრის ბუნების ახსნა ადამიანს ყოველთვის აინტერესებდა. მის ახსნას არაერთი მეცნიერება ცდილობდა. შესაბამისად, დევიანტური ქცევის შესახებ სხვადასხვა თეორიის წარმოშობის საფუძველიც ეს გახდა. დროთა განმავლობაში მეცნიერებაში უამრავი საინტერესო თეორიული და სხვადასხვა სახის ემპირიული მასალა დაგროვდა მის შესახებ. მიუხედავად იმისა, რომ სოციოლოგიას დევიანტური ქცევის კვლევაში სოლიდური სამეცნიერო გამოცდილება აქვს, მაინც შეუძლებელია, საკი-

თხი ბოლომდე გადაწყვეტილად ჩაითვალოს. ვერც ერთი თეორია ამომწურავ პასუხს ვერ იძლევა დევიაციის ბუნების შესახებ. მათ გარეშე კი დევიანტური ქცევის მექანიზმების მეტად დახლართულ ლაბირინთებში გზის გაკვალვა შეუძლებელი იქნება.

54. ბიოლოგიური (გენეტიკური) თეორიები: „კრიმინალური ტიპები“

ბიოლოგიური თეორიის მიხედვით, ადამიანის ქცევა ბიოლოგიური ინსტინქტების გამოხატულებას წარმოადგენს, ამიტომ დანაშაულისა და დევიაციის კვლევისას ყურადღება მათ ბიოლოგიურ მიზეზებს ექცეოდა. ცნობილი იტალიელი ექიმი, ფსიქიატრი და კრიმინალისტი, ჩეზარე ლომბროზო ფიქრობდა, რომ, ბიოლოგიურ საფუძვლებთან შედარებით, სოციალური პირობების გავლენა კრიმინალურ ქცევაზე უმნიშვნელოა.¹⁰ მან ციხის ექიმად მუშაობისას დამნაშავეთა გარეგნობისა და ფიზიკური ნიშან-თვისებების შესწავლის საფუძველზე დაასკვნა, რომ კრიმინალური ტიპების იდენტიფიცირება მთელი რიგი ანატომიური ნიშნების მიხედვითაა შესაძლებელი. ლომბროზოს აზრით, დამნაშავე ამოიცნობა, მაგალითად, დიდი ყურებით, თავის ქალისა და ყბების სიდიდით, გრძელი ხელებით და ა. შ. ანუ დამნაშავე ადამიანი მაიმუნისმაგვარი წინაპრის მსგავსია. შესაბამისად, დანაშაულის ჩამდენი დეგენერაციითა და გონებრივი ჩამორჩენილობით გამოირჩევა, რამდენადაც ის ბიოლოგიურად განუვითარებელი დარჩა. ლომბროზომ დამნაშავის ოთხი ძირითადი ტიპი გამოყო: მკვლელი, ქურდი, მოძალადე და თაღლითი. კარგა ხნის განმავლობაში ლომბროზოს მოსაზრებები დიდი კამათისა და მსჯელობის საგანი იყო, მის შემდგომ არსებული ბიოლოგიური თეორიების უმრავლესობაც მის დებულებებს უყურადღებოდ არ ტოვებდა.

ლომბროზოს მიერ მითითებული ფიზიკური ნიშნების პოვნა შეიძლება ადამიანთა ნებისმიერ პოპულაციაში. გარდა ამისა, მის მიერ დასახელებული ფიზიკური ნიშნებით შესაძლებელია არათუ დევიანტი, არამედ ნორმის დამცველი და მიმდევარიც გამოირჩეოდეს.

ლომბროზოს შემდეგ მსგავსი კვლევები უილიამ შელდონმა

¹⁰ ლომბროზო ციხის ექიმი და ფსიქიატრი იყო. მას ძალიან ბევრი საინტერესო ნაშრომი აქვს დაწერილი. დევიაციასთან დაკავშირებით საინტერესოა მისი ნაშრომი „ქალი – დამნაშავე და მეძავი.“ ამ ნაშრომში მან ქალის ფენომენი სიყვარულთან, პროსტიტუციასთან და დანაშაულთან მიმართებით განიხილა და იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ ქალის ძირითადი ინსტინქტი დედობაა. სწორედ ის განსაზღვრავს ქალის ქცევას მთელი მისი ცხოვრების განმავლობაში.

ჩაატარა. იგი სხეულის აგებულებაზე ამახვილებდა ყურადღებას და ასკვნიდა, რომ დამნაშავეობისაკენ უფრო მეტად ათლეთური აღნაგობის ადამიანები არიან მიდრეკილნი. დღეს ამ პრობლემების კვლევით გენეტიკაა დაკავებული, თუმცა რაიმე ხელმოსაჭიდი ჯერ-ჯერობით არ უპოვნიათ. კრიმინალური ქცევის გენეტიკური საფუძვლების პოვნა ამ მეცნიერებამ ვერ მოახერხა. ბიოლოგიური ფაქტორების გამორიცხვა მაინც არასწორად უნდა ჩაითვალოს, თუმცა ვერც იმას ვიტყვით, რომ დევიაციას მხოლოდ ბიოლოგიური საფუძვლები აქვს.

§5. ფსიქოლოგიური თეორიები: პიროვნული ფაქტორები, „ანორმალური ფსიქიკური მდგომარეობა“

დევიანტობის ფსიქოლოგიური გაგება ინდივიდუალური ანორმალურობის ცნებაზეა დამყარებული. ამ თეორიის მიხედვით, დევიანტობის მიზეზი წარუმატებელი სოციალიზაციის პროცესია. ამის დამტკიცებას ცდილობენ ამერიკელი მკვლევრები უოლტერ რეკლესი და საიმონ დინიტცი. მათ ცხადყვეს, რომ დევიანტები, ძირითადად, პათოლოგიური ფსიქიკის მქონე პიროვნებები არიან (მაგალითად, საკუთარ თავში ჩაკეტილნი, პიროვნულ ემოციებს მოკლებულნი, იმპულსურად მოქმედნი და ა. შ.). ისინი ძალადობიდან სიამოვნების მიღებას ცდილობენ და, შესაბამისად, დანაშაულსაც ამ მიზეზით სჩადიან. თუმცა, უნდა ითქვას, რომ მსგავს თეორიებს დანაშაულის მხოლოდ ცალკეული ასპექტების ახსნა თუ შეუძლიათ: ყველა სახის დანაშაულის ფსიქოლოგისტური ახსნა ალბათ გადაჭარბებულია. ყოველი შემთხვევისათვის, უნდა გავითვალისწინოთ ის, რომ ორივე - როგორც ბიოლოგიური, ისე ფსიქოლოგისტური - თეორია გვეუბნება (ერთ შემთხვევაში დანაშაულის მიზეზი ადამიანის სხეულშია მოთავსებული, მეორე შემთხვევაში - თავში), რომ დანაშაულის შემთხვევაში რაღაცა „სჭირს პიროვნებას“ და არა - საზოგადოებას. ამიტომ დანაშაულის მიზეზებს საზოგადოებაში სოციოლოგია და სოციოლოგიური თეორიები ეძებენ.

§6. საზერლენდის ღიფეხენციალუხი ასოციაციის თეორია

ქცევის ნებისმიერი სახის დასწავლა - ტრადიციული იქნება თუ დევიანტური - სოციალური პროცესია, რომელიც ჯგუფებში მიმდინარეობს. შესაბამისად, სოციოლოგ ედვინ საზერლენდის შეხედულებით, ინდივიდის მიდრეკილება ტრადიციული ან დევიანტური ქცევისადმი სხვებთან კონტაქტის რაოდენობაზეა დამოკიდებული. ამ შემთხვევაში სხვები ქცევის შემფასებლები არიან და მის საქციელს

ახალისებენ ან იწუნებენ. საბერლენდის დიფერენციალური ასოციაციის თეორიის ძირითადი არსიც სწორედ ესაა. მაგალითად, 1979 წელს ჩატარებული კვლევებით, აშშ-ს ახალგაზრდებისთვის - უფრო-სკლასელთათვის - ალკოჰოლის ნაადრევი მიღების ან ნარკოტიკების მოხმარების წამხალისებელი თანატოლების წრე აღმოჩნდა. ამ ვითარების გათვალისწინებით, სოციოლოგებმა დაასკვნეს, რომ ახალგაზრდები ქცევის დევიანტურ სახეებს იმდენად ითვისებენ, რამდენადაც პოზიტურად აფასებენ ამ ქცევას ჯგუფის სხვა წევრები.

§7. სოციოლოგიური თეორიები

ა) ფუნქციონალისტური თეორია – ემილ დიურკემი: დევიანტობის ფუნქციები

სოციოლოგიის კლასიკოსმა, ემილ დიურკემმა გამოთქვა მოსაზრება, რომ დევიანტობა სოციალური ორგანიზაციის აუცილებელი შემადგენელი ნაწილია. დევიაციის დიურკემისეული გაგების ნოვატორულობა ისაა, რომ დევიაციაში არაფერი ანორმალური არ არის. პირიქით, ის აუცილებელია საზოგადოებისათვის, რაც მისი ფუნქციებით ვლინდება. დიურკემმა დევიაციის ოთხი ძირითადი ფუნქცია გამოყო:

- **კულტურული ნორმებისა და ღირებულებათა გამყარება**
– დიურკემი მიიჩნევს, დევიაციასთან მიმართებით საზოგადოება აყალიბებს, თუ რომელი ქცევაა მისაღები და რომელი - არა. ეს იმას ნიშნავს, რომ დევიაცია ხელს უწყობს ნორმების გამყარებას. მაგალითად, მართლმსაჯულება დანაშაულის ცნების გარეშე აზრს დაკარგავდა.
- **დევიაციაზე რეაქცია ნორმალურობის საზღვრებს აზუსტებს**
– დევიანტის იარლიყის მიკერებით საზოგადოება ზღვარს ავლებს და მონიშნავს, სად მთავრდება ნორმალურობა და სად იწყება მისგან გადახრა.
- **დევიაციაზე რეაქცია სოციალური ერთიანობის პირობა ხდება** – ნორმიდან გადახრაზე ადამიანები ერთნაირად რეაგირებენ, რაც, მათდა უნებურად, მათი ერთიანობის პირობა ხდება. როგორც წესი, საზოგადოების წევრები ერთნაირად რეაგირებენ დევიაციაზე, ანუ, დიურკემის ტერმინოლოგიით, ამ საქმეში ისინი სოლიდარულები არიან. ეს კი მათ ერთიანობას ნიშნავს.
- **დევიაცია ბიძგს აძლევს სოციალურ ცვლილებებს** – დევიანტები, თავიანთი ქცევით, საზოგადოების ნორმალურობის

საზღვრების შეცვლის ტენდენციით ხასიათდებიან, ანუ ხშირად სოციალურ ცვლილებათა სტიმულატორის როლს ასრულებენ. ადვილი შესაძლებელია, დევიანტი, სოციალური სტაბილურობის ნაცვლად, სოციალურ ცვლილებათა წყაროდ მოგვევლინოს, თუმცა გააჩნია საზოგადოების ტიპს. ტრადიციული საზოგადოება კონსერვატიულია, ხოლო თანამედროვე საზოგადოება ჰეტეროგენულად უდგება ამ საკითხს, ანუ საზოგადოებაში, რომელშიც მკვეთრად დადგენილი წესები არ არის, დევიაციას მსუბუქად უდგებიან.

ბ) დიურკემი: თვითმკვლელობის ანალიზი

დიურკემმა ერთ-ერთმა პირველმა შემოგვთავაზა **თვითმკვლელობის, როგორც დევიანტური ქცევის, სოციოლოგიური ანალიზი**. დიურკემამდე თვითმკვლელობის მრავალი სხვადასხვა მიზეზი იყო დასახელებული: კლიმატური, გეოგრაფიული, ბიოლოგიური, ფსიქოლოგიური, ფსიქოპათოლოგიური და სხვ. დიურკემმა თვითმკვლელობის უამრავი ფაქტი გაანალიზა სტატისტიკურ-სოციოლოგიური თვალსაზრისით და დაასკვნა, რომ თვითმკვლელობა სოციალური ფაქტია, რომელსაც ადამიანთა ურთიერთობა განაპირობებს. მან ინდივიდის სხვადასხვა სოციალური ნორმებით განპირობებული თვითმკვლელობის შემდეგი ტიპები გამოყო: 1) **ეგოისტური** – ადამიანის მიერ სოციალური კავშირების მიზანმიმართული განწყვეტა; საზოგადოების მაინტეგრირებელი ძალები სუსტია. 2) **ალტრუისტული** – როდესაც საზოგადოების მაინტეგრირებელი ძალები თვითშენახვის ინსტინქტზე მაღლდება; 3) **ანომიური** – როდესაც საზოგადოებაში მოშლილია სოციალური რეგულირება და ინდივიდს დაკარგული აქვს სოციალური იდენტობა; 4) **ფატალისტური** – როდესაც რომელიმე ჯგუფი ან ორგანიზაცია ძალუმად თრგუნავს პიროვნებას; თვითმკვლელობას საზოგადოების მიერ ადამიანის „წრეგადასული კონტროლი“ განაპირობებს. დიურკემის მიერ შემოღებული წესის მიხედვით, თვითმკვლელობის კოეფიციენტი დგინდება თვითმკვლელობის რაოდენობისა და მოსახლეობის საერთო რაოდენობის თანაფარდობით. დიურკემმა ყურადღება მიაქცია იმ ფაქტს, რომ, კათოლიკეებთან შედარებით, თვითმკვლელობის კოეფიციენტი პროტესტანტებს შორის უფრო მაღალია. იგივე ითქმის ქორწინებაში არმყოფი, დაუოჯახებელი ადამიანების მიმართ. ყოველივე ამის შემდეგ, საყოველთაოდ გავრცელებული მოსაზრების საპირისპიროდ, დიურკემმა დაასკვნა, რომ თვითმკვლელობის ძირითადი მიზეზი სოციალური კავშირების შესუსტებაა.

გ) რობერტ კინგ მერტონის დაძაბულობის თეორია

დიურკემისაგან განსხვავებით, მერტონმა ცხადყო, რომ დევია-ნტობის ხასიათი იმაზეა დამოკიდებული, რა საშუალებებს გვთავა-ზობს საზოგადოებრივი წესრიგი მის მიერ დაწესებული ნორმების მისაღებად. მერტონი ამბობს, რომ დევიაციის საფუძვლები საზოგა-დოების სტრუქტურაშია. მკვლევარმა დევიაცია სოციალური დაძა-ბულობის ცნებას დაუკავშირა. სოციალური დაძაბულობა იმ ადამი-ანის ქცევას ახასიათებს, რომელიც ისეთ სიტუაციაში აღმოჩნდება, სადაც საზოგადოების მიერ აღიარებული ნორმები სოციალურ სი-ნამდვილეს უპირისპირდება. მაგალითად, თანამედროვე საზოგა-დოებაში ყველას მიერ მიღებული ნორმები მატერიალური წარ-მატების მიღწევის პირობად საღდება, რისთვისაც თვითღირსი-ლინა და ინტენსიური შრომაა საჭირო. შესაბამისად, ადამიანები, რომლებიც სინამდვილეში შეუპოვრად იღვნიან, წარმატებას უნდა აღწევდნენ, მიუხედავად იმისა, საიდან დაიწყეს მათ ცხოვრება. სინამდვილეში ეს ასე არ არის, რადგან ადამიანთა გარკვეული ნა-წილისათვის წარმატების მიღწევის საშუალებები შეზღუდულია. ამ შემთხვევაში ადამიანები წარმატების მიღწევას ნებისმიერი - კა-ნონიერი თუ უკანონო - საშუალებით ცდილობენ. ასეთ პირობებში დევიანტობა ეკონომიკური უთანასწორობის მეორეულ პროდუქ-ტად იქცევა. ამგვარად, მერტონის თქმით, არსებული სოციალური დაძაბულობა სხვადასხვა სახის დევიანტურ ტიპს აყალიბებს. მა-გალითად, **კონფორმისტი** ტრადიციული მიზნების მისაღწევად სა-ზოგადოების მიერ აღიარებულ საშუალებებს იყენებს, **ნოვატორი** არატრადიციულ საშუალებებს მიმართავს ტრადიციული მიზნების მისაღწევად, ხოლო **რიტუალისტი** შესაძლებელია ტრადიციულ მიზნებს არ იზიარებდეს, მაგრამ მათ მისაღწევ საშუალებებს დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდეს. მისგან განსხვავებით, **რეტრიტისტი** (ინგლისურ ენაზე **retreat** – უკანდახევა) არც მიზნებს იზიარებს და არც საშუალებებს. იგი *ამოვაჰენიღია* კულტურის მეინსტრიმიდან (ალკოჰოლიკები, ნარკომანები, უსახლკარონი და სხვები). მისი დევიანტობაც ისაა, რომ ცხოვრების ტრადიციულ სტილს არ აღი-არებს. ცხოვრების დაძაბულობის შედეგად განცდილ ფიასკოზე რეაქცია არის ჯანყი, ბუნტი ყველას და ყველაფრის წინააღმდეგ. ბუნტისთავები კონტრკულტურას აყალიბებენ და არსებული სოცი-ალური წესრიგის ალტერნატივას ქმნიან.¹¹

¹¹ დევიაციის ერთ-ერთი სახეა აბერანტული დევიაცია - ანგარების მიზნით, მა-ღულად კანონის დარღვევა.

დიურკემისა და მერტონის ფუნქციონალისტური მიდგომა დევიაციის ფუნქციების გარკვევაში დაგვხვდარა, მაგრამ მან არაფერი გვითხრა იმ პროცესის შესახებ, როგორ შეიძლება ყოველდღიურ ცხოვრებაში ადამიანი დევიანტი გახდეს. ამ კითხვაზე პასუხი სიმბოლურ ინტერაქციონისტულ თეორიას აქვს.

დ) სიმბოლური ინტერაქციონიზმი: იარლიყების მიკერების თეორია

სიმბოლური ინტერაქციონისტული პარადიგმა გვიხსნის, როგორ განსაზღვრავენ ადამიანები ყოველდღიურ სიტუაციებში დევიაციას. სიმბოლური ინტერაქციონიზმის წიაღში ჩაისახა და განვითარდა იარლიყების მიკერების თეორია, რომელიც იმ პროცესებს ანალიზებს, როდესაც გარკვეულ ინდივიდებს ანუ ჯგუფებს პოზიტიურ ან ნეგატიურ თავისებურებებს, სტერეოტიპებს ან ე. წ. იარლიყებს მიაწერენ („მიაკერებენ“). ამ მიდგომამ დიდი გავლენა იქონია დევიაციის პრობლემის სოციოლოგიურ ანალიზზე. იარლიყების მიკერების თეორიის კლასიკოსი, **ჰოვარდ ბეკერი** ამტკიცებდა, რომ მოქმედებები, თავისთავად ალბულის, არც კარგია და არც ცუდი: ნორმალურობა და მისგან გადახრა სხვა არაფერია, თუ არა სოციალურად განსაზღვრული თვისებები, რაც იმას ნიშნავს, რომ დევიაცია არის არა - მოქმედების თვისება, არამედ მოქმედებისათვის სხვათა მიერ მიწერილი („მიკერებული“) წესები და სანქციები. „ჩიკაგოს სკოლამ“, უფრო სწორად, სიმბოლურმა ინტერაქციონიზმმა აჩვენა ნეგატიური იარლიყების გავლენა ადამიანთა თვითცნობიერებაზე, განსაკუთრებით, დევიანტური იდენტობის, დევიანტური კარიერისა და დევიანტური სუბკულტურის განვითარებაზე. ვინ აკერებს იარლიყებს? ამ საქმით, ძირითადად, დაკავებული არიან მოსამართლეები, მედია და პოლიცია, ანუ სოციალური კონტროლის აგენტები. თუმცა ზოგჯერ კრიმინალური კარიერის (გოფმანის მიერ შემოღებული ტერმინია) ადამიანებს დევიანტური ქცევა ჩვევად ექცევათ და სტიგმის სახეს იღებს.

სტიგმა მკვეთრად გამოხატული სოციალური იარლიყი ან ფიზიკური ნიშანია, რომელიც პიროვნების ან ჯგუფის იდენტობის დევალვაციასა და დისკრედიტაციას ახორციელებს. დევიაციის შემთხვევაში ასეთი ნიშანი ინდივიდის კრიმინალური რეპუტაციაა. იარლიყების მიკერების თეორიას ბევრი კრიტიკოსი ჰყავს. მათ მიაჩნიათ, რომ იარლიყების მიკერების პროცესი ამ თეორიაში უკიდურესად გაზვიადებულია: ეს ავტომატური პროცესია, როცა ინდივიდის პიროვნული თვისებები უგულებელყოფილია.¹²

¹² ამერიკელი სოციოლოგი, ჰოვარდ ბეკერი მიიჩნევს, რომ სოციალური სტრუქტურა

58. ი. გოფმანი: ტოტალური ინსტიტუტები და სტიგმა

გოფმანის აზრით, თანამედროვე საზოგადოების დინამიკაში მისი გარკვეული ნაწილი ამოვარდნილი და რიგიდული (გაქვავებული, გაშეშებული, გახევებული) ხდება. საზოგადოების ამ ნაწილს გოფმანი ტოტალურ ინსტიტუტებს უწოდებს. ისინი ცხოვრების მკაცრი განაწესით გამოირჩევიან (ფსიქიატრიული კლინიკა, საპყრობილები, ჯარი). კერძოდ ამ ტიპის დაწესებულების ბინადართა დრო და სივრცე მთლიანად კონტროლდება პერსონალის მიერ, რომელთათვისაც ადამიანები მხოლოდ „სამუშაოსათვის განკუთვნილი მასალაა“. ტოტალურ ინსტიტუტებში ადამიანთა სიზმრებიც კი კონტროლდება.

ტოტალური ინსტიტუტების პრობლემატიკას გოფმანი ფსიქიატრიის ეროვნული ინსტიტუტის მაგალითზე სწავლობდა, სადაც დირექტორის თანაშემწედ მუშაობდა. ასე გაჩნდა მისი შრომები: „იზოლაციის ადგილები“ და „ტოტალური ინსტიტუტების დახასიათებანი“, თუმცა მსგავს პრობლემებს იგი სხვა ნაშრომებშიც განიხილავდა.

ი. გოფმანის ნაშრომი „იზოლაციის ადგილები“ ოთხი ესესაგან შედგება, რომლებიც ცალ-ცალკე გამოქვეყნდა. პირველი მათგანი პაციენტების ჩვეულებრივ ყოველდღიურ გამოცდილებას ეხება. მეორე და მესამე ესეში პაციენტების „ცხოვრების ტონია“ გადმოცემული, მეოთხეში კი პერსონალისა და პაციენტების ურთიერთობაა გაანალიზებული. გოფმანის ძირითადი მიზანი ტოტალურ ინსტიტუტში ცხოვრების ორგანიზების შესწავლა იყო. მკვლევარმა საგანგებოდ შეისწავლა „პრიპაციენტული“ პერიოდი (ამ ტერმინს სხვაგან ვერსად ნახავთ. იგი გოფმანის შექმნილია). იმ დროს, როდესაც ადამიანი უცნაურად იქცევა, სოციალური ფაქტების მთელი სიმრავლე უჩვეულოდ მიაქანებს მას იზოლაციის ადგილისაკენ. ეს „მუხანათურ წრეში“ აგდება: ახლობელი ადამიანები, ოჯახის წევრები და მეგობრები, რომლებსაც იგი ოდესღაც ენდობოდა, მოულოდნელად მასთან ურთიერთობის სტილს ცვლიან - მისი თანდასწრებით საუბრის სხვა თემაზე გადადიან, სატელეფონო საუბარს წყვეტენ, მალულად ხვდებიან ერთმანეთს, მასთან ღია საუბარს თავს არიდებენ და დაჟინებით სთხოვენ ექიმთან წასვლას.

ტურების პრაქტიკული გამოხატულება სოციალური პროცესებია. სოციოლოგიამ სწორედ სოციალური პროცესები უნდა შეისწავლოს. სოციალურ პროცესში იგი პიროვნებას, სოციალურ ინსტიტუტებსა და კულტურას გულისხმობს. ჰოვარდ ბეკერი იარაღიყების მიკერების თეორიის კლასიკოსია.

ბოლოს და ბოლოს, „პრი-პაციენტი“ სოციალური სამსახურებისა და ფსიქიატრების „საკბილო“ ხდება: მას ნებაყოფლობით ან ძალით ათავსებენ იზოლაციის ადგილას. აქ პაციენტები მკაცრსაზღვრულ სისტემას ექვემდებარებიან, რაც ყველა ტოტალურ ინსტიტუტს ახასიათებს. პერსონალი პაციენტების ცხოვრებისეულ სივრცესა და დროს გულდასმით აკონტროლებს. გარკვეული დროის განმავლობაში ისინი გარე სამყაროსაგან მოწყვეტილნი არიან, რაც „სამოქალაქო სიკვდილით“, „თვითობის კვდომით“ სრულდება. მათი დისციპლინირებულობა პერსონალისადმი უსიტყვო მორჩილებით მიიღწევა. ვინც თანამშრომლობაზე უარს იტყვის, უარესად მოექცევიან. ვინც დამამცირებელი როლის შესრულებას დასთანხმდება, „პრივილეგიის“ სახით, ფინჯანი ყავით დასაჩუქრდება ან გაზეთის კითხვისა და ტელევიზორის ყურების ნებართვას მოიპოვებს. „პრივილეგიების“ სისტემის შედეგი ის არის, რომ, მას ისეთი პაციენტები იღებენ, რომლებმაც ადრე თანამშრომლობაზე უარი თქვეს. ყველაფერ ამის უნებლიე შედეგი პაციენტების მიერ საკუთარი თავის პატივისცემის გრძნობის დაკარგვა იყო - ისინი მზად იყვნენ, მცირედი საზღაურის ფასად, მკაცრ რეჟიმს შეგუებოდნენ. ამ თვალსაზრისით, ტოტალური ინსტიტუტი ადამიანის პიროვნების შეცვლის ფუნქციას იღებდა: ფსიქიატრიული საავდმყოფოს ან ციხის კედლებს მიღმა ეს პაციენტები არასოდეს დასთანხმდებოდნენ თანამშრომლობას იმ უმნიშვნელო საზღაურის ფასად, რასაც სანაცვლოდ იღებდნენ. ამ პირობებში პაციენტებმა პერსონალთან პირდაპირი კონფრონტაციის გარეშე ტოტალური ინსტიტუტისადმი წინააღმდეგობის გაწევა ისწავლეს. ი. გოფმანმა წინააღმდეგობის 4 სტრატეგია გამოყო:

- **„სიტუაციიდან გაქცევა“**, რაც მთელი დღის განმავლობაში ინტენსიურ ძილს გულისხმობს.
- **შიმშილობა.**
- **გამოჯანმრთელებულის როლის თამაში.**
- **ინსტიტუციური იდეოლოგიის მიღება** - მოქმედი წესების მისაღებად სრული თანხმობის გამოცხადება.

უნდა შევნიშნოთ, რომ გოფმანი ანტიფსიქიატრიული მოძრაობის აქტიური წევრი იყო, რომელიც 1960-იან წლებში გაჩნდა და ორთოდოქსულ ფსიქიატრიას ეწინააღმდეგებოდა. მოძრაობაში გაერთიანებულიყვნენ ის ფსიქიატრები და სოციოლოგები, რომლებიც მენტალურ დაავადებებს სოციალური როლების გათვა-

ლისწინებით იკვლევდნენ. ტოტალური ინსტიტუტების ერთ-ერთი თავისებურება პაციენტების ან პატიმრების სტიგმატიზაციაა. ამ პრობლემას გოფმანმა თავისი ნაშრომი „სტიგმა“ მიუძღვნა.

ი. გოფმანის მიხედვით, სტიგმა იდენტობის დეფორმაციის ინსტრუმენტი, რომლის მეშვეობითაც ინდივიდის ფაქტობრივი და წარმოსახული სოციალური იდენტობის იხლიჩება. გოფმანს ეკუთვნის ტერმინი „გაფუჭებული იდენტობა“, რაც იმას ნიშნავს, რომ ტოტალურ ინსტიტუტში მოხვედრით ინდივიდის რეპუტაცია ფუჭდება. შემდგომ მეტად ძნელია მსგავსი რეპუტაციის ადამიანის სოციალური რეაბილიტაცია. გოფმანის აზრით, თავისთავად დევიაციაში არაფერია მიუღებელი და სამარცხვინო. ასეთ შეფასებას იგი მასზე სხვების რეაქციებით იღებს. ამდენად, პირველადი დევიაცია ნაკლებმნიშვნელოვანია, ვიდრე მეორეული, რომელიც ინდივიდთათვის იარლიყების მიკერებაზე პასუხს წარმოადგენს („გიჟი“, და ა. შ.). ამ კონტექსტში გოფმანმა ავადმყოფობა განმარტა ინდივიდის მდგომარეობად, რომელიც სტიგმით არის დეტერმინირებული. საერთოდ, გოფმანმა სამი სახის სტიგმა გამოყო:

- **ზიზღი სხეულისადმი** - იმ ადამიანებს ეხება, რომლებსაც ნებისმიერი ტიპის მკვეთრად გამოხატული ფიქიკური ნაკლი აქვთ.
- **ხასიათის ინდივიდუალური ელემენტები** - იმ ადამიანებს ეხება, რომელთაც ე. წ. მანკიერი თვისებები აღენიშნებათ: ალკოჰოლიზმი, ნარკომანია, უმუშევრობა, ფსიქიკური დარღვევები და სხვ.
- **გვაროვნული სტიგმა** - სტიგმის ნაირსახეობა, რომელიც თაობიდან თაობას (მემკვიდრეობით) გადაეცემა. მაგ., საზოგადოების თვალში დისკრედიტებული ჯგუფებისა და კოლექტივების წვრობა.

ი. გოფმანის მიხედვით, თავისი არსით, სტიგმა ადამიანთა „ნორმალურებად“ და „დაღდასმულებად“ განსხვავების ნიშანია. „ნორმალურები“ თავს მოვალედ მიიჩნევენ, რომ ლოგიკურად ახსნან „დაღდასმულთა“ ნაკლი. დაბალი სოციალური სტატუსი და აუტსაიდერობა მაღალი სოციალური სტატუსის მქონეთა მიერ სტიგმატიზების მიზეზი შეიძლება გახდეს. ყველაფერი ეს სტიგმის სოციალურ წარმომავლობასა და მნიშვნელობაზე მიუთითებს.

სტიგმატიზებული ადამიანებისადმი დამოკიდებულება სხვადასხვა ტიპის სოციუმში სხვადასხვაგვარია (ამის შესახებ იხ. მ.

ფუკოს ნააზრევით). სტიგმატიზებულ ადამიანს შეიძლება ნორმალურობა მიაჩნდეს სტიგმად და - პირიქით; სინამდვილეში არავინ იცის, სად გადის ზღვარი ნორმალურობასა და არანორმალურობას შორის. სტიგმაზე მსჯელობა გოფმანის სიტყვებით უნდა დავასრულოთ: „სტიგმატიზაცია - ეს არის პროცესი, რომლის დროსაც სხვათა რეაქცია ნორმალურ პიროვნებას აფუჭებს“.

§9. პირველადი და მეორეული დევიაცია

ამერიკელმა სოციოლოგმა, **ედვინ ლემერტმა** შენიშნა, რომ გარკვეული სახის ნორმათა დარღვევა (მაგალითად, ლექციების გაცდენა, ადრეულ ასაკში ალკოჰოლის მიღება და სხვ.) გარშემომყოფთა სუსტ რეაქციას იწვევს. მსგავსი ტიპის ქმედებას ლემერტმა პირველადი დევიანტობა უწოდა. მაგრამ ცნობილია ისეთი შემთხვევებიც, როდესაც დევიანტური მოქმედება ადამიანის ცხოვრების წესად იქცევა (მაგალითად, როდესაც ადამიანი თავს არ ანებებს ალკოჰოლურ სასმელს, მას ლოთის იარლიყს მიაკერებენ, რაც, თავის მხრივ, ამ ადამიანის უფრო მეტ გაღიზიანებას იწვევს; ის უფრო უმატებს სმას და ცხოვრების წესად აქცევს მას). ეს მეორეული დევიანტობაა.

§10. დევიაცია კონფლიქტის თეორიის მიხედვით

კონფლიქტის სოციოლოგიური თეორია წარმოაჩენს, როგორ აისახება და რა გავლენას ახდენს დევიაციაზე სოციალური უთანასწორობა. ამგვარი მიდგომის მიხედვით, დევიანტად ვინმეს აღიარება ან არაღიარება ძალაუფლების მფლობელ ადამიანებზეა დამოკიდებული. ჯერ კიდევ **მარქსი** ამბობდა, კანონი მდიდართა ინტერესების დასაცავად არის შექმნილი. ამ თეორიის მიხედვით, ნებისმიერ საზოგადოებაში ნორმები მდიდრებისა და ძალაუფლების მქონეთა ინტერესებს შეესაბამება, რაც ყოველივე ამას მოკლებულ ადამიანს დევიანტად აქცევს. კაპიტალისტურ საზოგადოებაში დევიანტის იარლიყს იმ ადამიანს მიაკერებენ, ვინც კაპიტალისტური ცხოვრების წესის წინააღმდეგ გამოდის. ამიტომ ამგვარ საზოგადოებაში კონფლიქტი ყოველ წუთს არის მოსალოდნელი. კაპიტალისტური საზოგადოება მხოლოდ იმ ნორმების დარღვევაზე რეაგირებს, რომლებიც მხოლოდ მას უქმნის საფრთხეს. ასე რომ, ნარკომანია ამერიკაში მთავარ სოციალურ პრობლემად არ განიხილებოდა მანამ, სანამ ის ღარიბებისა და ეთნიკური უმცირესობების პრობლემა იყო, მაგრამ, როგორც კი

ნარკომანთა რაოდენობა საშუალო კლასისა და თეთრკანიანთა შორის გაიზარდა, იგი იმწუთას დიდი სოციალური საფრთხის შემცველ მოვლენად მოინათლა და მის წინააღმდეგ ინტენსიური ღონისძიებების გატარება დაიწყო.

კონფლიქტის თეორიამ დევიაციის მიზეზად ეკონომიკური უთანასწორობა დაასახელა, თუმცა მან სათანადოდ ვერ გაითვალისწინა დიურკემის შეხედულება, რომ დევიაცია, საზოგადოების ეკონომიკური სისტემის მიუხედავად, ყველგან არსებობს.

§11. ტრევის ჰირში: სოციალური კონტროლის თეორია

ამერიკელმა სოციოლოგმა, **ტრევის ჰირშიმ** სოციალური კონტროლის თეორია შეიმუშავა, რომლის მიხედვითაც, დევიანტური ქცევისადმი მიდრეკილება, ე. წ. დევიანტური ცდუნება, ყველა ადამიანშია, მაგრამ ასეთი საქციელისაგან მათ სოციალურ გარემომცველთან წრე იცავს. კერძოდ, ადამიანები წარმოიდგენენ, თუ რას იფიქრებენ მათზე ოჯახის წევრები, ახლობლები, მეგობრები. მსგავსი წარმოდგენა კიდევ უფრო მძაფრდება, როდესაც ადამიანი გააცნობიერებს, რომ მის ურიგო საქციელს შეიძლება სამსახურის დაკარგვა მოჰყვეს და ა. შ. ამგვარად, ხორციელდება ე. წ. სოციალური კონტროლი; მაგრამ არიან გამონაკლისებიც, რომლებიც ფიქრობენ, რომ, მათ არაფერი აქვთ დასაკარგი, ამიტომ კანონსაც იოლად არღვევენ. ჰირშიმ სოციალური კონტროლის ოთხი ტიპი შემოგვთავაზა:

- **მიბმულობა** – მყარი სოციალური კავშირები კონფორმულობის პირობა ხდება, ანუ ადამიანებს არსებულ ნორმებს მიებად, სუსტი კი, პირიქით, თავისუფალ სივრცეს უქმნის მას და დევიაციისკენ უბიძგებს;
- **ერთგულება** – თუ ადამიანი საკუთარ შესაძლებლობათა რეალიზაციის კანონიერი საშუალებების ერთგულია, მაშინ ის არასოდეს იქნება დევიანტი. ისეთი ადამიანია დევიანტობისაკენ მიდრეკილი, რომელიც ნაკლებად არის დარწმუნებული, რომ წარმატებას მიაღწევს;
- **ჩართულობა** – ადამიანის ჩართულობა კანონიერ საქმიანობაში (სამსახურში, სწავლაში, სპორტში და სხვ.) დევიანტობის წარმოშობასა და განვითარებას აფერხებს. ისინი, ვინც ამგვარი საქმიანობით დაკავებული არ არიან და უსაქმოდ დაყიალობენ, დიდი ალბათობაა, დევიანტები გახდნენ;
- **დარწმუნებულობა** – მორალური და საზოგადოებრივი ნო-

რმების რწმენა ხელს უშლის ადამიანს დევიანტური ქცევის ჩადენაში.

- ჰირშის ანალიზში დევიანტური ქცევის მანადე არსებული ყველა მიზეზი ერთ მთლიანობადაა წარმოდგენილი. თუმცა აღმოჩნდა, რომ სინამდვილეში დევიაციას სხვადასხვა მოტივაცია აქვს. ეს შეიძლება იყოს სიძულვილი (დანაშაული ვინმეს ან რამეს სიძულვილის გამო), რასობრივი ან ეთნიკური შუღლი, ან სულაც - გენდერული პრობლემები და სხვ. სოციოლოგებმა შეისწავლეს დანაშაულის სახეებიც და გამოყვეს პიროვნების წინააღმდეგ მიმართული დანაშაული (მაგალითად, სხვების მიმართ ძალადობა), საკუთრების წინააღმდეგ მიმართული დანაშაული (მაგალითად, სხვისი საკუთრების ხელყოფა), ორგანიზებული დანაშაული და სხვ.. შესაბამისად, საზოგადოებას არაერთი მეთოდი აქვს შემუშავებული დევიაციისა და დანაშაულის წინააღმდეგ საბრძოლველად. ამ საქმის შესასრულებლად არის მოწოდებული ისეთი ორგანიზაციები, როგორებიცაა პოლიცია, სასამართლოები და ციხეები. სოციოლოგებმა სასჯელის გამამართლებელ შემდეგ ოთხ მოტივზე გაამახვილეს ყურადღება:
- **შურისძიება** – სასჯელის ერთ-ერთი უძველესი ფორმაა. სასჯელი ამ შემთხვევაში ჩადენილი ამორალობის საზღაურად არის მიჩნეული;
- **დაკავება, საზოგადოებისაგან იზოლირების საშუალებით** – ამგვარი მიდგომა თანამედროვე ეპოქისთვისაა დამახასიათებელი. ამ შემთხვევაში ამოსავალი პრინციპია ის, რომ დევიაცია დამანგრეველად მოქმედებს საზოგადოებაზე და დევიანტების იზოლირება აუცილებელია.
- **რეაბილიტაცია** – ეს სოციალურ მეცნიერებათა განვითარებასთან დაკავშირებული თანამედროვე სტრატეგიაა. ამ შემთხვევაში დევიანტობა განიხილება სოციალური (მაგალითად, სიღარიბე) და პიროვნული (ფსიქიკური დაავადება და სხვ.) პრობლემების შედეგად, რაც, შეძლებისდაგვარად, სარეაბილიტაციო პროცედურებს გულისხმობს;
- **სოციალური დაცვა** – ესეც თანამედროვე მიდგომაა, ოღონდ, რეაბილიტაციასთან შედარებით, უფრო მსუბუქი. თუკი საზოგადოებას არ ძალუძს ან არ უნდა დევიანტების რეაბილიტაცია და სოციალური პირობების რეფორმირება, მაშინ ამოქმედდება სამოქალაქო საზოგადოებისთვის დამახასიათებელი სოციალური დაცვის მექანიზმები.

§12. დევიაცია და გენდერი

აღსანიშნავია, რომ გენდერული ფაქტორი დევიაციის ამხსნელ თითქმის ნებისმიერ თეორიაში იჩენს თავს ანუ ამ თეორიების უმრავლესობა მასკულინური ხასიათისაა. საერთოდ, პასუხი კითხვაზე - დევიაცია უფრო მეტად ქალებში გვხვდება თუ მამაკაცებში? - არაერთგვაროვანია, რადგანაც სხვადასხვა საზოგადოებაში (კულტურაში) ქალისა და მამაკაცის დევიანტური ქცევა სხვადასხვაგვარად ფასდება. თუმცა, უნდა ითქვას, რომ სინამდვილეში დევიაცია არც მასკულინურია და არც ფემინური. იგი გენდერულად დეტერმინირებული სულაც არ არის.

§13. დევიაცია და ასაკი

დევიანტური ქცევა საზოგადოების თითქმის ყველა ასაკობრივ ფენაში შეიძლება შეგვხვდეს, მათ შორის, ბავშვებსა და მოზარდებში. ეს გარემოება იმაზე მიანიშნებს, რომ დევიაციას ასაკი არ გააჩნია ანუ დევიაცია ასაკობრივად დეტერმინირებული არ არის. ის მთელ რიგ ფაქტორებზეა დამოკიდებული და რომელიმე ასაკობრივი ჯგუფის წარმომადგენლის დევიანტური ქცევა მხოლოდ ასაკით არ აიხსნება საბოლოოდ, უნდა აღინიშნოს, რომ პოლიცია, სასამართლოები და ციხეები დევიაციისა და დამნაშავეობის მხოლოდ შემცირებას უწყობს ხელს: დევიაციისაგან თავისუფალი საზოგადოება ბუნებაში არ არსებობს. გარდა ამისა, სოციოლოგს მუდამ უნდა ახსოვდეს, რომ დევიანტური ქცევა „მხოლოდ ცუდი ადამიანებისაგან“ კი არა, ცუდი საზოგადოებისაგანაც მომდინარეობს.

კითხვები

- რა არის დევიაცია? მოიყვანეთ შესაბამისი მაგალითები.
- დაახასიათეთ დევიაციის ამხსნელი ბიოლოგისტური თეორიები: ჩ. ლომბროზოს „კრიმინალური ტიპები.“
- დაახასიათეთ დევიაციის ამხსნელი ფსიქოლოგიური თეორიები: ჟ. პიაჟე, ზ. ფროიდი.
- დაახასიათეთ დევიაციის ამხსნელი ე. დიურკემის სოციოლოგიური (ანომიის) თეორია.
- დაახასიათეთ დევიაციის ამხსნელი რ. მერტონის სოციოლოგიური (სოციალური დაძაბულობის) თეორია.
- რა არის პირველადი და მეორეული დევიაცია (ე. ლემეტრის მიხედვით)?
- რა არის დევიაცია სოციალური კონტროლის თეორიის მი-

- ხედვით (ტ. ჰირში)?
- რა არის დევიაცია კონფლიქტის სოციალური თეორიის მიხედვით (კ. მარქსი)?

დავალებები

- კრიტიკულად განიხილეთ დევიაციის შესახებ არსებული თეორიები და ჩამოაყალიბეთ საკუთარი მოსაზრებები მათ შესახებ. ამ თეორიებიდან რომელს ეთანხმებით და რომელს არა?
- შეეცადეთ, რომ საპრეზენტაციო მასალის სახით წარმოადგინოთ დევიაციის პრობლემის მოგვარების თქვენური ხედა.

სავარჯიშოები

სავარჯიშო N1.

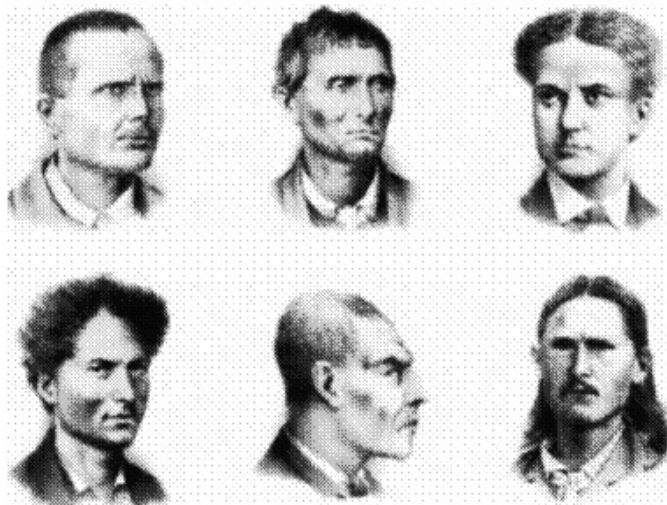
შეავსეთ ცხრილი:

სოციოლოგიური თეორია	დევიაციის მიზეზი
ფუნქციონალიზმი - დიურკემი	ანომია
კონფლიქტის თეორია - მარქსი	
სოციალური კონტროლის თეორია - ჰირში	
ინტერაქციონიზმი	
ბიოლოგისტური თეორია	
ფსიქოლოგისტური თეორია	

სავარჯიშო N2.

შეავსეთ ცხრილი:

პირველადი დევიაცია	მეორეული დევიაცია

სავარჯიშო N3.

ლომბროზოს წიგნში („დამნაშავე ადამიანი“) წარმოდგენილი კრიმინალური ტიპები.

ლომბროზოს მაგალითის გათვალისწინებით, შეეცადეთ შექმნათ კრიმინალური ტიპის თქვენური მოდელი.

„თანამედროვე დასავლეთში სექსმა უფრო მეტი მნიშვნელობა შეიძინა, ვიდრე- სულმა. იგი ისეთივე მნიშვნელოვანი გახდა, როგორც თვით ცხოვრება.“

ჯორჯ რიტცერი

თავი X

სქესი, სექსუალობა, გენდერი, ფემინიზმი

საკვანძო სიტყვები: სქესი, სექსუალობა, სექსუალობის სოციოლოგია, გენდერი, გენდერული სტრატეგიკაცია, ფემინიზმი, ფემინისტური იდეები, ფემინიზმის ტიპები, ფემინიზმის ოპოზიცია.

შესავალი - სექსუალობის სოციოლოგიური გააზრება

თანამედროვე სოციოლოგიას ის აინტერესებს, როგორ განსაზღვრავს საზოგადოება სექსუალობას და ადამიანთა სექსუალურ თვითგამოხატვას. ამ შემთხვევაში სექსუალობა და სქესი ერთმანეთთან არ უნდა გავაიგივოთ.

სექსუალობას სოციოლოგები განიხილავენ, როგორც ლეიტმოტივს, რომელიც მთელს საზოგადოებას განმსჭვალავს. ეს საკითხი განხილვისა და მსჯელობის საგანია ყველგან: სამსახურში, მედი-აში, საუნივერსიტეტო კამპუსებში, სამეზობლოში და სხვ. მასზე ბევრს ჭორაობენ ადამიანები.

გარდა ამისა, სქესის ინდუსტრია – პორნოგრაფიისა და პროსტიტუციის ჩათვლით – დამოუკიდებელ ბიზნესად იქცა. ამდენად, საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ძნელად თუ მოიპოვება ისეთი სფერო, რომელზეც სექსუალობა გავლენას არ ახდენდეს. ამიტომაც იჩენს მის მიმართ ინტერესს სოციოლოგია.

სექსუალობის პრობლემებით სოციოლოგია XX საუკუნეში დაინტერესდა. ეს გამოწვეული იყო იმ ტაბუთი, რომელსაც სექსუალობა და სქესი ისტორიულად დაქვემდებარებოდა. მის შესახებ ადამიანები ცოტას საუბრობდნენ. მიუხედავად იმ სიამოვნებისა, რომელსაც ადამიანები სქესის შედეგად იღებენ, სხვადასხვა დროს სხვადასხვა საზოგადოებებში იგი შიშს ან სირცხვილს იწვევდა. XX ს-ის შუა ხანებში კი, სქესი და სექსუალობა მეცნიერული შეს-

წავლის საგანი გახდა და ამ დროის განმავლობაში ადამიანებმა ბევრი რამ გაიგეს მის შესახებ.

§1. განსხვავებული მიდგომები სქესისადმი

სქესი, პირველ ყოვლისა, ბიოლოგიური კატეგორიაა. შესაბამისად, მისადმი მიდგომის ერთ-ერთი ტიპი ბიოლოგისტურია. ამ შემთხვევაში სქესი მამაკაცსა და ქალს შორის ბიოლოგიურ განსხვავებას წარმოადგენს, რომლის დანიშნულებაც ადამიანის რეპროდუქციაა.

ა) ბიოლოგიური მიდგომა

სქესი სხეულებრივად გამოხატულია. ქალს და მამაკაცს განსხვავებული სხეულებრივი აგებულება აქვთ, რაც დაბადებიდანვე ე. წ. პირველადი სქესობრივი ნიშნების სახით იჩენს თავს, ხოლო მომწიფების პერიოდში მათ მეორეული სქესობრივი ნიშნები უვითარდებათ. თუმცა სქესი ყოველთვის მკვეთრად გამოხატული ნიშანი არ არის. ზოგჯერ ჰორმონალური ბალანსი ირღვევა და ჰერმაფროდიტი ჩნდება (ძველი ბერძნული პანთეონის ღმერთების ჰერმესისა – ღმერთების მაცნის, და აფროდიტეს – სიყვარულის ქალღმერთის ნაშიერი, რომელიც ორსქესოვანია). გამომდინარე იქიდან, რომ ჩვენი კულტურა სქესობრივ გაორებას ან ორსქესიანობას არ ითვალისწინებს, ვაწყდებით ჰერმაფროდიტების სტიგმატიზებას და საზოგადოებიდან გარიყვის შემთხვევებს. აღმოსავლეთ აფრიკაში არის ტომები, რომლებშიც ჰერმაფროდიტებს პატივისცემით ეპყრობიან, რადაგანაც ამგვარი რამ ბიოლოგიურ შეცდომად კი არა, ზებუნებრივ მოვლენად მიაჩნიათ. ზოგჯერ ჰერმაფროდიტები, გენიტალიების ოპერაციების შედეგად, სექსუალურად ნორმალურ ქალად ან მამაკაცად ფუნქციონირებას იწყებენ. თანამედროვე საზოგადოებაში ადამიანები სქესს შეგნებულად იცვლიან. ასეთ შემთხვევაში ჩვენ წინაშეა ტრანსსექსუალი – ადამიანი, რომელიც საკუთარ თავს რომელიმე სქესს მიაკუთვნებს, თუმცა ბიოლოგიურად სანინაალმდეგო სქესის წარმომადგენელია. ასეთ ადამიანთა რიცხვი ათეულობით ათასს შეადგენს აშშ-სა და ევროპის ქვეყნებში. მათი უმრავლესობა ტრანსგენდერი (ტრანსვესტიტი) ხდება. ასეთ ადამიანებს ქალისა და მამაკაცის გარეგნობისა და სოციალური ქცევის შესახებ არატრადიციული წარმოდგენები ახასიათებთ.

ბ) სოციოკულტურული მიდგომა

მართალია, სექსუალობას ბიოლოგიური საფუძველი აქვს, მაგრამ ის, იმავდროულად, სოციოკულტურული საზრისის მატარებელია. ცხოველთა სამყაროში სექსუალური ქცევა ბიოლოგიური პროგრამით წარმართება და ერთმანეთის იდენტურია მაშინ, როდესაც ადამიანები ერთმანეთისაგან დიდად განსხვავდებიან სექსუალური ქცევის მიხედვით. სხვადასხვა საზოგადოებაში სხვადასხვა სექსუალური ჩვეულებებია გავრცელებული.

ამერიკელი სოციოლოგი, ალფრედ კინზი, რომელიც აშშ-ში სექსუალობას იკვლევდა, შენიშნავდა, რომ ერთსა და იმავე საზოგადოებაში სხვადასხვა წყვილი სექსუალურ აქტს სხვადასხვაგვარად ასრულებს, რაც ამ წყვილების სოციოკულტურული და ფსიქო-სოციალური მახასიათებლებით არის განპირობებული.

სასიყვარულო გრძნობების გამოხატვა სხვადასხვა კულტურებში განსხვავებულია. მაგ., ამერიკელები და ფრანგები პუბლიკის თვალწინ კოცნას არ ერიდებიან მაშინ, როდესაც ჩინელები და აღმოსავლეთის ზოგი ხალხი ამას პრივატულ ვითარებაში სჩადიან. სექსუალური ქცევისა და, შესაბამისად, მასთან დაკავშირებული სირცხვილის გამოხატულება მეტწილად კულტურულ ტრადიციებზეა დამოკიდებული. ამ მხრივ, საინტერესოა ამერიკელი სოციოლოგის, ელენ კოლტონის გამოკვლევები. მას აინტერესებდა, სხეულის რა ნაწილს დაიფარავდა მობანავე ქალი, თუკი მას მოულოდნელად შეაწუხებდნენ. აღმოჩნდა, რომ სირცხვილის გამოვლინება რელიგიურ ფაქტორთან ყოფილა დაკავშირებული. კერძოდ, ისლამის მიმდევარი მსგავს სიტუაციაში, მეტწილად, სახეს იფარავს, ლაოსელ ქალთა უმრავლესობა - მკერდს, კუნძულ სამოას მცხოვრებნი - სხეულის უკანა ნაწილს, ხოლო ევროპელი ქალები ერთი ხელით სახეს იფარავენ, მეორით - გენიტალიებს.

ზოგ კულტურაში სექსუალობას ზღუდავენ. ამასთან დაკავშირებით, სოციოლოგებს აინტერესებთ, არსებობს თუ არა სქესის შესახებ ისეთი კულტურული წარმოდგენები, რომლებიც უნივერსალურია ნებისმიერი ტიპის საზოგადოებისათვის. აღმოჩნდა, რომ ასეთი უნივერსალური კულტურული კანონი, რომელიც თითქმის ყველა საზოგადოებაში შეინიშნება, არის ინცესტის (ახლო, სისხლით ნათესავებს ნათესავებს შორის სექსუალური კავშირის) ტაბუირება (ამ მხრივ, საინტერესოა ზიგმუნდ ფროიდის ნაშრომი: „ტოტემი და ტაბუ“).

§2. სექსუალური განწყობები

საზოგადოებები ერთმანეთისაგან სექსუალური განწყობებითაც განსხვავდებიან. ტრადიციულ საზოგადოებებში სექსუალობა მკაცრ სოციალურ კონტროლს განიცდის. ამ შემთხვევაში სექსუალური ქცევა, მნიშვნელოვანწილად, განსაზღვრავს ადამიანის ან ჯგუფის მორალურ იერ-სახეს. თანამედროვე საზოგადოებებში სექსის ინდუსტრია მოქმედებს და იგი წახალისებულია. ამ შემთხვევაში თავისუფალი სექსუალური ცხოვრება წახალისებულია და მორალურობა-ამორალურობის კატეგორიებით არ განიხილება. ყოველივე ამას ხელი სექსუალურმა რევოლუციამ შეუწყო.

§3. სექსუალური რევოლუცია

XX ს-ის დასაწყისში სექსუალურმა განწყობებმა და ჩვეულებებმა ტრანსფორმაცია განიცადა, რაც სექსუალური რევოლუციის შედეგად იყო განპირობებული. სექსუალური რევოლუცია ნიშნავს სექსუალობის შესახებ არსებული ტრადიციული წარმოდგენების, ნორმებისა და განწყობების ძირეულ ცვლილებას. კერძოდ, სექსუალობა უნდა გათავისუფლებულიყო ტრადიციული მორალისაგან, რელიგიისა და სახელმწიფოს გავლენისაგან. სექსუალური რევოლუციის ძირითადი იდეა სექსუალობისა და ეროტიკისადმი ღიაობა და ტრადიციული დამოკიდებულებების ცვლილება გახდა, რაც გულისხმობდა არარეპროდუქციული ქორწინების, ქორწინებაზე სექსის, საჯარო სიშიშვლის, პორნოგრაფიის, ჰომოსექსუალური ურთიერთობისა და აბორტის ლეგალიზებას, გენდერისა და სექსუალური მრავალფეროვნების აღიარებასდასხვ. მსგავსი იდეებისა და მოთხოვნების პროპაგანდას ხელს უწყობს პოსტთანამედროვე მედია და მასკულტურა. ახალგაზრდებში დამკვიდრდა ქცევის სტანდარტი: „მოგწონს? აკეთე!“ და „სექსი, ნაკოტიკები და როკ-ენ-როლი.“

§4. სექსუალური კონტრრევოლუცია

ზღვარგადასულმა სექსუალურმა თავისუფლებამ უკურექცია მალევე გამოწვია და სექსუალური აქტივობა ინდივიდუალური არჩევანის სფეროდ იქცა. XX ს-ის 80-90-იანი წლებიდან სექსუალურ რევოლუციას ამერიკულსავე საზოგადოებაში მრავალი კრიტიკოსი გამოუჩნდა, რომელთაც მიაჩნდათ, რომ სექსუალური თავისუფლება ერის ზნეობრივ დეგრადაციას გამოიწვევდა. ამგვარად,

ახალ მოძრაობას დაედო სათავე, რომელიც სექსუალური კონტრევოლუციის სახელით არის ცნობილი.

სექსუალური კონტრევოლუციის ძირითადი იდეა ტრადიციული „ოჯახური ღირებულებების“ დაბრუნება და სექსუალური თავისუფლების სექსუალური პასუხისმგებლობით ჩანაცვლება იყო. ყოველივე ეს სექსს მხოლოდ ქორწინების ფარგლებში აქცევდა. სექსუალური კონტრევოლუციის მომხრეები არა მხოლოდ თავისუფალი სექსის, არამედ ისეთი ტენდენციების წინააღმდეგ გამოდიოდნენ, როგორებიცაა თანაცხოვრება და ქორწინების გარეშე ბავშვების გაჩენა და სხვ. ამ შემთხვევაში სექსუალური კონტრევოლუცია ზიანს არ აყენებს ადამიანის უფლებას, თავად გადაეწყვიტოს, თუ ვისთან იქონიოს სექსუალური კავშირი და ვისთან - არა.

სექსუალური კონტრევოლუციის მიუხედავად, თანამედროვე საზოგადოებებში დღემდე მწვავე პრობლემად რჩება ქორწინების გარეშე და ქორწინებამდელი სექსი.

§5. სექსუალური ორიენტაცია

სექსუალური ორიენტაცია ნიშნავს სექსუალურ მიზიდულობას საპირისპირო ან იმავე, ორივე ან ერთზე მეტი სქესის მიმართ. სექსუალური ორიენტაციის სახეებია: ჰეტეროსექსუალობა, ჰომოსექსუალობა და ბისექსუალობა. სექსუალური ორიენტაციის ნაირსახეობად ასექსუალობა მიიჩნევა. ჰეტეროსექსუალობა მხოლოდ ან, განსაკუთრებულად, საპირისპირო სქესით გატაცებას გულისხმობს. ჰომოსექსუალობა მხოლოდ ან, განსაკუთრებით, საკუთარი სქესით გატაცებაა (გეი, ლესბოსელი, ჰომოსექსუალი). ბისექსუალობა როგორც საკუთარი, ისე საპირისპირო სქესით გატაცებას გულისხმობს. პანსექსუალობის შემთხვევაში, საზღვრებს შორის მოქცეული სქესის გარდა, სხვა, „გარდამავალი“ სქესით გატაცებაც დასაშვებია (პანსექსუალი), ხოლო ასექსუალობა სხვებისადმი სექსუალური მიზიდულობის არქონას (ასექსუალი) ნიშნავს.

სექსუალური ორიენტაცია ბილოგიური და სოციალური სამყაროს პროდუქტია. პირველ შემთხვევაში იგი ბიოლოგიურად განსაზღვრული მოცემულობას წარმოადგენს, ხოლო მეორე შემთხვევაში საზოგადოების მიერ კონსტრუირებული ფენომენია. სექსუალობას სოციალურად კონსტრუირებულ ფენომენად განხილავდა ცნობილი ფრანგი მოაზროვნე, მიშელ ფუკო. თუ სექსუალობა სოციალურად კონსტრუირებულია, მაშინ, ცხადია, მის შესახებ წა-

რმოდგენები დროსა და სივრცეში ცვალებადია და მისი სხვადასხვა გამოვლინება საზოგადოებაზე დამოკიდებული.

56. სექსუალობის სადავო ასპექტები

თანამედროვე სოციოლოგიაში სექსუალობა დავისა და კამათის საგანია. ამ შემთხვევაში სადავო საკითხები განსხვავებულ სექსუალურ ორიენტაციას, არასრულწლოვანთა ქორწინებას, პორნოგრაფიას, პროსტიტუციას, სექსუალურ ძალადობას (გაუპატიურება) და შეურაცხყოფას უკავშირდება.

განსხვავებული სექსუალური ორიენტაციის ადამიანებისადმი ღიაობა, მიმღებლობა და ლოიალობა ერთ-ერთი სადავო საკითხია სექსუალობის პრობლემურ ასპექტებს შორის. ამ შემთხვევაში საქმე სექსუალური უმცირესობების უფლებებს შეეხება. პრობლემისადმი დამოკიდებულება განსხვავებულია პრემოდერნულ, მოდერნულ და პოსტმოდერნულ საზოგადოებებში.

სექსუალობის სადავო ასპექტია არასრულწლოვანთა ქორწინება. შესაძლოა, თინეიჯერი ბიოლოგიურად მომწიფებული იყოს სექსუალური ცხოვრებისათვის, მაგრამ სოციალურად - არა, რაც, პირველ ყოვლისა, საკუთარ ქცევაზე პასუხისმგებლობის უნარის უქონლობას გულისხმობს. აშშ-ში ამ პრობლემის მოგვარებას სასწავლო დაწესებულებებში ე. წ. სექსუალური განათლების შემოღებით ცდილობენ, თუმცა ყოველდღიური სოციალური პრაქტიკა აჩვენებს, რომ მსგავს პროგრამებს საკამათო და საეჭვო ხასიათი აქვთ.

სექსუალობას უკავშირდება პორნოგრაფია, რაც, სექსუალური გაგებით, ღია, შიშველი, სექსუალური აღგზნების გამომწვევი სხეულის აქტივობით გამოიხატება (ბერძნ. პორნოს - გარყვნილება, გრაფოს - აღწერა). ამ შემთხვევაში სადავოა საკითხი იმის შესახებ, თუ რა მიიჩნევა პორნოგრაფიად და რა - არა. ცნობილი ფემინისტის, ანტიპორნოგრაფიული მოძრაობის ხელმძღვანელის, ანდრეა დვორკინის აზრით, „პორნოგრაფია სექსუალური დისკრიმინაციის კულტურული პრაქტიკაა“. სექსუალური თავისუფლების მქადაგებლები არ ეთანხმებიან პორნოგრაფიის მიმართ ცენზურის პოლიტიკას. სხვები კი მიიჩნევენ, რომ პორნოგრაფია იმთავითვე არღვევს ქალთა უფლებებს, რადგანაც „პორნოგრაფია თეორიაა, ხოლო გაუპატიურება - პრაქტიკა“. ცნობილი ამერიკელი ფსიქოლოგისა და სექსოლოგის, დონ ბირნის აზრით, „პორნოგრაფიის საგანია არა ადამიანის პიროვნება ან მისი სხეული, არამედ - მხოლოდ მისი სასქესო ორგანოები“. სექსოლოგიის სახელმძღვანელოებში

განმარტებულია, რომ „ეროტიკა მაყურებლისათვის სექსუალურად მისაღები მასალაა, ხოლო პორნოგრაფია - მიუღებელი“.

თანამედროვე მსოფლიოში არსებობს ე. წ. პორნოინდუსტრია, რომლის წლიური ბრუნვაც 10 მილიარდ აშშ დოლრს შეადგენს. ამ საქმეში ჩართულია ყვითელი პრესა, ინტერნეტი, სპეციალური მაღაზიები (სექსშოპები), სატელევიზიო არხები, ვიდეოსალონები, კინოფილმები, სექსუალური მომსახურება ტელეფონით და სხვ.

პორნოგრაფიის კრიტიკა და მიუღებლობა მორალურ ნორმებსა და წარმოდგენებს ემყარება. ამ შემთხვევაში საზოგადოების ჯანსაღ ნაწილს მიაჩნია, რომ სექსუალური შინაარსის შემცველი მასალები ზნეობრივად ანგრევს და რყვნის ადამიანს, რაც მას სიკეთეს არ მოუტანს.

სექსუალობის ერთ-ერთი სადავო ასპექტი პროსტიტუციაა. პროსტიტუცია სექსუალური მომსახურების გაყიდვას ნიშნავს. მსოფლიოს უძველეს პროფესიად წოდებული პროსტიტუცია პორნოგრაფიას უკავშირდება. ძველ დროში სიტყვა - „პორნე“ უღარიბესი ფენის მეძავეებს აღნიშნავდა, რომლებიც ყველას „ემსახურებოდნენ“ და სექსუალურ მონებს განასახიერებდნენ. პროსტიტუცია თითქმის ყველა ტიპის საზოგადოებაში გვხვდება. დღეს დავისა და კამათის საგანია პროსტიტუციის ლეგალიზაცია, ქუჩის პროსტიტუციისა და კრიმინალური სამყაროს ურთიერთობა, არასრულწლოვანთა პროსტიტუცია და მრავალი სხვა. პრობლემურია საკითხი იმის შესახებ, არის თუ არა სექსით ვაჭრობა დანაშაული - ის ხომ ზიანს არავის აყენებს?! იმ ადამიანებს, რომლებიც მსგავს პრობლემას უმტკივნეულოდ მიიჩნევენ, ის გარემოება ავიწყდებათ, რომ პროსტიტუცია მრავალ ქალს სექსუალური ძალადობისა (სიტყვიერი შეურაცხყოფით დაწყებული - გაუპატიურებითა და მკვლელობით დამთავრებული) და შეურაცხყოფის მსხვერპლად აქცევს.

§7. სექსუალობის სოციოლოგიური ანალიზი

სექსუალობის სოციოლოგიური ანალიზი სხვადასხვა სოციოლოგიურ თეორიას, პარადიგმას ემყარება, რის საილუსტრაციოდაც რამდენიმე მაგალითი მოგვყავს.

ა) სტრუქტურულ - ფუნქციონალისტური ანალიზი

სტრუქტურულ - ფუნქციონალისტური პარადიგმა ამა თუ იმ სოციალურ მოვლენას საზოგადოების ფუნქციონირების ზოგად კონტექსტში განიხილავს, ხოლო რამდენადაც სექსუალობა სოცი-

ალური ცხოვრების ერთ – ერთი მნიშვნელოვანი ასპექტია, სექსუალურ ქცევას საზოგადოება არეგულირებს.

ბიოლოგისტური თვალსაზრისით, ადამიანთა რეპროდუქციას სექსი უზრუნველყოფს, ოღონდ სექსუალური კავშირ-ურთიერთობის რეგლამენტირებას - სოციალური და კულტურული ინსტიტუტები. სტრუქტურულ-ფუნქციონალისტური პარადიგმის მიხედვით, პროსტიტუციასაც კი შეიძლება პოზიტიური ლატენტური ფუნქციები ჰქონდეს, რამდენადაც მისი მეშვეობით თავის სექსუალურ მოთხოვნილებას მრავალი ადამიანი იკმაყოფილებს (კინგსლი დევისი).

სტრუქტურულ-ფუნქციონალისტური პარადიგმის მიხედვით, ადვილად დგინდება სექსუალობის როლი საზოგადოების ორგანიზაციაში. ინცესტის ტაბუირება და სხვა მსაგავსი ფაქტი იმაზე მიანიშნებს, თუ რამხელა მნიშვნელობას ანიჭებდა საზოგადოება სექსუალობასა და სექსუალურ ურთიერთობებს, თუმცა, ამ პარადიგმის მიხედვით, იგნორირებულია საზოგადოებებში არსებული განსხვავებული სექსუალური წარმოდგენები და ჩვევები, რომლებიც დროთა განმავლობაში იცვლებოდა. სექსუალობის შესახებ წარმოდგენების ცვალებადობაზე განსაკუთრებულ ყურადღებას სიმბოლურ-ინტერაქციონისტული პარადიგმა მახვილებს.

ბ) სექსუალობა სიმბოლურ-ინტერაქციონისტული პარადიგმის მიხედვით

სიმბოლურ – ინტერაქციონისტული პარადიგმა მიუთითებს, როგორ აგებენ ადამიანები თავიანთ ყოველდღიურ რეალობას ერთმანეთთან ურთიერთობით. ამ პარადიგმის მიხედვით, სექსუალობა სოციალურად კონსტრუირებული მოცემულობაა. ამის მაჩვენებელია ის ფაქტი, რომ თითქმის მთელი XX საუკუნის განმავლობაში სექსუალური ქცევის სახეები და მათი მნიშვნელობა გამუდმებით იცვლებოდა. მაგალითად ქალწულობისადმი დამოკიდებულება განვიხილოთ. 100 წლის წინ ევროპაში ქალებისათვის ქორწინებამდე ქალწულობის შენახვა სავალდებულო იყო. ეს ნორმა მკაცრად კონტროლდებოდა. თანამედროვე ევროპაში ქორწინებამდე ქალწულობის შენახვა სავალდებულო აღარ არის, რაც გამოწვეულია იმით, რომ სექსი და რეპროდუქცია თანამედროვე ევროპულმა კულტურამ ერთმანეთს დააშორა.

სექსუალური იდენტობის შემადგენელი ნაწილია სექსუალური ტრადიციები, რომლებიც, სიმბოლურ-ინტერაქციონისტული პარადიგმის მიხედვით, ასევე კონსტრუირებულია. მაგალითად შე-

გვიძლია განვიხილოთ ახალშობილთა წინადაცვეთა, რომელიც ამერიკისა და ევროპის ქვეყნებში მიუღებელია, მაგრამ აფრიკისა და აზიის ზოგ ქვეყანაში ფრიად გავრცელებული ტრადიციაა (მათ შორის, გოგონების წინადაცვეთაც).

სიმბოლურ-ინტერაქციონისტული პარადიგმა გვეუბნება, რომ სექსუალობა სოციალურად კონსტრუირებული მოცემულობაა, რომელიც დროთა განმავლობაში იცვლება. ამ შემთხვევაში მოცემულ პარადიგმას უყურადღებოდ რჩება ის ფაქტი, რომ სექსუალობის შესახებ წარმოდგენები ხშირ-ხშირად და ყველა საზოგადოებაში ერთნაირად არ იცვლება.

გ) სექსუალობა სოციალური კონფლიქტების თეორიის მიხედვით

სოციალური კონფლიქტების პარადიგმისათვის უთანასწორობის ფენომენია მნიშვნელოვანი. შესაბამისად, ამ პარადიგმის მიხედვით, სექსუალობა ერთდროულად სოციალური უთანასწორობის ფორმებსკიდევ ასახავს და მათ წარმოშობასაც უწყობს ხელს.

ყოველდღიურ ცხოვრებაში ბევრი შემთხვევაა, რომლებიც სოციალური უთანასწორობისა და სექსუალობის ურთიერთკავშირს ასახავს (როცა პოლიციელები დაბალი სოციალური ფენის წარმომადგენელ მეძავეებს აკავებენ, მაღალი წრის წარმომადგენლებს კი ხელს არ ახლებენ). სექსუალობას სოციალური უთანასწორობის ერთ-ერთ წყაროდ განიხილავენ სოციალური კონფლიქტების ფემინისტი თეორეტიკოსები. უთანასწორობის მიზეზი ის არის, რომ ქალს მხოლოდ სექსუალურ არსებად განიხილავენ, როცა იგი მხოლოდ მამაკაცის ინტერესის ობიექტია და მეტი არაფერი. ამ შემთხვევაში ჩვენ წინაშეა მამაკაცის ძალაუფლება ქალის მიმართ. სოციალური კონფლიქტების ფემინისტ თეორეტიკოსებს მიაჩნიათ, რომ ჰეტეროსექსუალური ურთიერთობიდან მსგავსი ძალაუფლებრივი ასპექტების ამოღება თითქმის შეუძლებელია. ამას ემატება ის ფაქტიც, რომ თანამედროვე საზოგადოებაში სექსუალობა ლამის - სპორტად (მამაკაცები ითვლიან იმ ქალთა რაოდენობას, რომლებთანაც სექსუალური ურთიერთობა ჰქონიათ და ამით ერთმანეთს ეჯიბრებიან), უარეს შემთხვევაში ძალადობად (ყოველდღიურ მეტყველებაში სექსუალური ურთიერთობა და ძალადობა ერთი და იმავე ზმნებით გამოითქმის) გადაიქცა.

სოციალური კონფლიქტების პარადიგმა სექსუალობაში სოციალური უთანასწორობის მიზეზებსა და შედეგებს ამჩნევს, მაგრამ ყუ-

რადღებას არ აქცევს იმ გარემოებას, რომ სექსუალობა ყველასათვის ძალაუფლებას არ უკავშირდება და, რომ ზოგჯერ საზოგადოებაც არ იშურებს ძალისხმევას სოციალური უთანასწორობის აღმოსაფხვრელად. კერძოდ, თანამედროვე საზოგადოებაში მამაკაცები ქალებს მხოლოდ სექსუალურ ობიექტებად არ განიხილავენ.

58. სექსუალობის სოციოლოგია

ქალის სექსუალობის კონტროლი არა მარტო სექსუალობის სოციოლოგიის, არამედ, საერთოდ, საკაცობრიო ისტორიის ერთ-ერთი მყარი ელემენტია. შუა საუკუნეების ევროპულმა საზოგადოებამ ამისათვის სპეციალური მოწყობილობა, ე. წ. „უბინოების ქამარი“ გამოიგონა, რომელსაც ქალებს აცმევდნენ, და ამით უზღუდავდნენ მათ სექსუალური აქტის შესრულებას. დღეს ამგვარ მოწყობილობას ვერსად შევხვდებით, მაგრამ სექსუალობაზე კონტროლის მექანიზმები თანამედროვე საზოგადოებაშიც შენარჩუნებულია.

სექსუალობას თანამედროვე სოციოლოგები სხვადასხვაგვარად განიხილავენ. ერთ-ერთი მოსაზრების მიხედვით, იგი სოციალური უთანასწორობის გამოხატულებაა. ამის მაგალითს ამერიკა იძლევა, რომლის მთელ ტერიტორიაზეც პროსტიტუცია აკრძალულია, მაგრამ, პოლიციელების მიერ დაკავებულთა სტატისტიკით ირკვევა, რომ ამ აკრძალვის დამრღვევთა უმრავლესობა ქალია. როგორც წესი, ამ მიზეზით ისინი უფრო ხშირად ხვდებიან პოლიციის განყოფილებაში. ეს ფაქტი სოციოლოგებს აძლევს იმის თქმის საშუალებას, რომ პროსტიტუციით დაკავებულ ქალთა რაოდენობა ასეთი კოლოსალური არ იქნებოდა, მათ რომ მამაკაცების დარი ეკონომიკური შესაძლებლობები ჰქონოდათ. ამ მოსაზრებას სოციოლოგიაში, ძირითადად, ფემინისტური მოძრაობის წარმომადგენლები იზიარებენ და, შესაბამისად, ქალთა უფლებების დასაცავად იბრძვიან. ფემინისტების აზრით, თუკი ქალში მხოლოდ სექსუალობას მივაქცევთ ყურადღებას და მეტს არაფერს, მაშინ ძველი დროის ადამიანებს დავემსგავსებით, საიდანაც მომდინარეობს სიტყვა „პორნოგრაფია“ (ბერძნულად „პორნე“ – მამაკაცის სექსუალურ მხევალს, მსახურს ნიშნავს), რომლებიც ქალს, როგორც სახმარ ნივთს, ისე განიხილავდნენ.

სექსუალობა და სექსი თანამედროვე საზოგადოებაში ინდუსტრიადაა ქცეული. დღევანდელ კულტურაში სექსუალობა სპორტულ გატაცებად იქცა. ყველაფერი ეს თანამედროვე ადამიანის მეტყველებაზე და ა. შ. აისახა. სექსუალობასთან დაკავშირებით, სოცი-

ოლოგიაში ცნობილია ე. წ. „უცნაური იდენტობის თეორია“, რომელიც მამაკაცთა სექსუალური ორიენტაციის საკითხს შეეხება.

საყურადღებოა სექსუალური განათლების საკითხიც. ამერიკის მრავალი სკოლის საგანმანათლებლო პროგრამა შეიცავს სპეციალურ საგანს – „სექსუალობის საფუძვლები“: ამერიკელ თინეიჯერთა ნახევარზე მეტი აღიარებს, რომ სექსუალური გამოცდილება უკვე 16 წლის ასაკში მიიღეს. ასეთ ვითარებაში მყოფი ამერიკელები მიიჩნევენ, რომ სექსუალური განათლების შემოღებას აზრი აქვს, თუმცა ამის შემდეგ არსებული სტატისტიკური მონაცემები საქმის გამოსწორებასთან დაკავშირებით დადებითი ტენდენციების არსებობას არ ადასტურებენ. ამიტომ სექსუალური განათლების შემოღების მოწინააღმდეგეები ამ საქმეში ოჯახს და მშობლებს ანიჭებენ უპირატესობას.

ეს საკითხი ძალზე პრობლემატურია ჩვენთანაც. ამასთან დაკავშირებით საზოგადოებრივი აზრი დღემდე სხვადასხვაგვარია.

§9. გენდერის ცნება

პიროვნების ნისან-თვებასა და სოციალურ პოზიციებს, რომლებიც საზოგადოების წევრების მიერ ქალურად ან მამაკაცურად განიხილება, გენდერი ეწოდება. ამგვარად, გენდერი საზოგადოების სოციალური ორგანიზაციის ერთი-ერთი განზომილებაა, რომელიც განსაზღვრავს ჩვენს დამოკიდებულებას გარშემომყოფებსა და საკუთარი თავის შესახებ წარმოდგენებთან. არანაკლებ მნიშვნელოვანია იმის ხაზგასმა, რომ გენდერის ცნება გარკვეულ იერარქიას გულისხმობს, რომელიც ქალებს და მამაკაცებს ძალაუფლების, სიმდიდრისა და სხვა რესურსების მიხედვით ყოფს. ამგვარ დაყოფას სოციოლოგები გენდერულ სტრატეფიკაციას უწოდებენ. ეს იმას ნიშნავს, რომ მატერიალური სიმდიდრე, ძალაუფლება და პრივილეგიები ქალებსა და მამაკაცებს შორის უთანაბროდ არის განაწილებული. სხვა სიტყვებით თუ ვიტყვით, გენდერი გავლენას ახდენს იმ შესაძლებლობებსა და შეზღუდვებზე, რომლებსაც მთელი ცხოვრების განმავლობაში ყოველი ჩვენგანი აწყდება.

გენდერული განსხვავების „ბუნებრიობის“ შესახებ მოსაზრება არასწორია, რადგანაც სოციალური განსხვავება ბიოლოგიურთან არ უნდა გაავიგივოთ. სოციალური განსხვავების ბიოლოგიური რაკურსით განხილვა არასწორია. მართალია, სქესთა შორის ფიზიკური და ბიოლოგიური განსხვავება არსებობს, მაგრამ გენდერული სხვაობის საფუძველი სოციალური და კულტურულია. გენდერად იმ

ატრიბუტებს განიხილავენ, რომლებსაც საზოგადოების წევრები ქალურ ან მამაკაცურ ნიშნებს მიაწერენ. ამ განმარტების მიხედვით, გენდერული განსხვავება ძალაუფლებას ემყარება, რა შემთხვევაშიც მამაკაცურ ნიშან-თვისებებს, ქალურთან შედარებით, სოციალური პრიორიტეტი ენიჭება. ბიოლოგიური თვალსაზრისით, სქესთა შორის განსხვავებისას რაიმე უპირატესობას მნიშვნელობა არ აქვს მაშინ, როდესაც, სოციალური და კულტურული თვალსაზრისით, ეს ასე არ არის. გენდერის სოციოლოგია განსაკუთრებულად სქესთა შორის სოციოკულტურული განსხვავებით ინტერესდება.

§10. სოციოლოგია გენდერის შესახებ

გენდერი, სოციოლოგიური თვალსაზრისით, საყურადღებო ცნება 1960 წლიდან გახდა, როდესაც თეორიულმა დაემპირიულმა ფემინისტურმა გამოკვლევებმა ქალებსა და მამაკაცებს შორის არსებული განსხვავება საყურადღებო გახადეს. კლასიკური სოციოლოგია საზოგადოების გენდერული წესრიგით ნაკლებად ან სულაც არ ინტერესდებოდა. ამასთან არსებულ გენდერულ წესრიგს მასკულიზმის დომინაცია და ბუნებრივ მოცემულობად მიიჩნევდა. მაგალითად, ფუნქციონალისტურ სოციოლოგიურ თეორიებში გენდერული განსხვავებულობა საზოგადოების ფუნქციონალური მოთხოვნილების არსებობით აიხსნება: ექსპრესიულ როლებს საშინაო მეურნეობაში ქალები ასრულებდნენ, ხოლო ინსტრუმენტალური როლები ფორმალურ ეკონომიკაში მამაკაცებს ეკუთვნოდათ. ფემინისტური გამოკვლევები საეჭვოდ მიიჩნევდნენ არსებულ გენდერულ წერიგსა და უთანასწორობას. ამ შემთხვევაში ხაზს იმას უსვამდნენ, რომ მასკულიზმის დომინაცია კლასობრივი უთანასწორობის გამოვლინებაა. გენდერის სოციოლოგიური ანალიზისა და გენდერული უთანასწორობის ზოგი მკვლევარი სოციალიზაციის, სოციალური სტრატეფიკაციის ან სოციალური კონფლიქტების თეორიებს იყენებდნენ. უკანსკნელ წლებში ფემინისტურმა გამოკვლევებმა გენდერი მკაცრ სოციალურ კატეგორიად აქციეს, რამაც ზოგი მკვლევრის (პოსტმოდერნისტები) უკუჩვენა გამოიწვია, და გენდერი არასტაბილურ, მუდმივად ცვალებად ცნებად და კატეგორიად მიიჩნიეს.

თანამედროვე სოციოლოგიაში გენდერის ცნება გულისხმობს ქალებსა და მამაკაცებს შორის არსებულ სოციალურ, კულტურულ და ფსიქოლოგიურ განსხვავებას, ხოლო სქესის ცნება - ქალისა და

კაცის სხეულებს შორის არსებულ ანატომიურ და ფიზიოლოგიურ განსხვავებას. სოციოლოგთა უმრავლესობას მიაჩნია, რომ არ არსებობს ადამიანთა სოციალური ქცევის ბიოლოგიურ თავისებურებებთან დამაკავშირებელი მექანიზმი, რაც იმას ნიშნავს, რომ გენდერი რთული სოციალური კონსტრუქტია (წარმონაქმნია).

ზოგი სოციოლოგი გენდერულ სოციალიზაციას ანუ გენდერული როლების ათვისებას, მიღებას სოციალიზაციის აგენტებს – ოჯახს, სკოლას, თანატოლების წრეს და მედიას – უკავშირებს (მაგ. ჯ. მასიონისი), რაც თითქოს გენდერული განსხვავებების ახსნაში გვეხმარება. სოციალიზაციის პროცესი მართლაც მიმდინარეობს ოჯახში, სკოლაში, თანატოლების წრესა და მედიაში და, როგორც წესი, ეს ინსტიტუტები თვითიდეტიფიკაციის გენდერულ ფორმებს ახალისებენ. ამ შემთხვევაში გენდერული როლების მიღება გადამწყვეტია. გენდერულად დიფერენცირებული სათამაშოები, ტანსაცმელი, სტერეოტიპული როლები ტელეგადაცემებში, ფილმებში და ვირტუალურ თამაშებში სხვა არაფერია, თუ არა გენდერულ მოლოდინთან დაკავშირებით არსებული კონფორმიზმის კულტურული მხარდაჭერა (ე. გიდენსი, ფ. სატონი). ბოლოდრინდელი სოციოლოგიური გამოკვლევები ცხადყოფს, რომ გენდერული სოციალიზაცია მარტივი და ცალმხრივი პროცესი არ არის.

ზოგი სოციოლოგი მიიჩნევს, რომ სქესსა და გენდერს შორის განსხვავება გაუგებრობას იწვევს და სხვას არაფერს, რადგანაც გულისხმობს იმას, რომ ბიოლოგიურ საფუძველზე კულტურა ქმნის გენდერად წოდებულ განსხვავებას. იმის მაგივრად, რომ სქესი ბიოლოგიურად დეტერმინირებულად, ხოლო გენდერი კულტურულად შეთვისებულად განიხილონ, ორივე მათგანს სოციალურ კონსტრუქტებად წარმოადგენენ. ეს გამოიწვია იმან, რომ ადამიანებს სოციალური ძალებისა და ტექნოლოგიების გამოყენებით თავიანთი სხეულის აგებულების შეცვლისა და კორექტირების საშუალება მიეცათ (ფიზიკური ვარჯიში, დიეტა, პირსინგი, ინდივიდუალური მოდა, პლასტიკური ქირურგია და სქესის შეცვლის ოპერაცია). ყოველივე ამან ნაშალა ზღვარი ბიოლოგიურსა და კულტურულს შორის.

სოციოლოგმა რავინ კონელმა შემოგვთავაზა გენდერისადმი მიდგომა, რომელშიც პატრიარქატი (პატრიარქატი სიტყვასიტყვით „მამების ძალაუფლებას“ ნიშნავს. მისი საპირისპიროა „მატრიარქატი“ - დედების ანუ ქალების ძალაუფლება. პატრიარქატის იდეოლოგიურ საფუძველად სქესიზმი განიხილება. სქესიზმი

ნიშნავს ერთი სქესის თავდაპირველ უპირატესობას მეორესთან შედარებით) და მასკულიზაცია ინტეგრირებულია. კონელი ამტკიცებს, რომ სხვადასხვა რამეა შრომა, ძალაუფლება და კატექსისი (პირადი სექსუალური ურთიერთობები), მაგრამ ისინი ერთმანეთთან დაკავშირებული სოციალური ძალებია, რომლებიც გავლენას ახდენს ერთმანეთზე. შრომა მოიცავს მის სქესობრივ დანაწილებას შინამეურნეობასა და შრომის ბაზარზე. ძალაუფლება ბატონობის, გავლენის, ძალადობისა და იდეოლოგიის სახით მოქმედებს ისეთი სოციალური ინსტიტუტების მეშვეობით, როგორებიცაა სახელმწიფო, ჯარი და ოჯახი.

კატექსისი ეხება შინაგან, ინტიმურ, ემოციურ და პირად ურთიერთობას მრავალ ასპარეზზე: ქორწინებით და სექსუალობით დაწყებული - ბავშვთა აღზრდით დამთავრებული. გენდერული წესრიგის მწვერვალი ჰეგემონურ მასკულიზაციას უპყრია, რომელიც, კულტურის წყალობით, პირად ცხოვრებასა და სხვადასხვა სოციალურ სფეროს მოიცავს. ჰეგემონური მასკულიზაცია ჰეტეროსექსუალობას უკავშირდება. გენდერულ წესრიგში, როცა ჰეტეროსექსუალობა დომინირებს, ჰომოსექსუალობა განიხილება, როგორც „ნამდვილი მამაკაცის“ ოპოზიცია. ჰომოსექსუალური მასკულიზაცია სტიგმატიზებულია და გენდერული იერარქიის ფსკერზე უძებნიან ადგილს, ხოლო ფემინურობის ყველა ტიპი ჰეგემონური მასკულიზაციისადმი დაქვემდებარებულ პოზიციაში ყალიბდება. მიუხედავად ამისა, არსებობენ ქალები, რომლებიც არადაქვემდებარებულ იდენტობას და ცხოვრების სტილს ინარჩუნებენ: ფემინისტები, ლესბოსელები, გაუთხოვრები, მეძავები და სხვ. მაგრამ, როგორც წესი, მათი გამოცდილება ისტორიისა და მეინსტრიმული კულტურისაგან განაპირებულია.

511. გენდერი გლობალური თვალსაზრისით

გენდერის სოციოკულტურული საფუძვლების დასაანახად სოციოლოგები გლობალურ რაკურსს იმარჯვენ. ამ შემთხვევაში ნათლად ჩანს, თუ რამდენად განსხვავდება ერთმანეთისაგან მასკულიზაცია და ფემინურობაზე არსებული წარმოდგენები.

კიბუცების მაგალითი: სასოფლო-სამეურნეო კომუნებს ისრაელში კიბუცებს უწოდებენ. ადამიანთა ეს გაერთიანებები საინტერესოა გენდერული თვალსაზრისით, რადგანაც მასში გენდერული თანასწორობა თითქმის განხორციელებულია. კიბუცებში ქალები და მამაკაცები თანაბრად მონაწილეობენ შრომით საქმიანობასა

და გადაწყვეტილებათა მიღებაში. ისინი ერთად ზრუნავენ ბავშვების აღზრდაზე, სახლის დალაგებასა და რემონტზე. გოგონები და ვაჟები ერთნაირად იზრდებიან და დაბადებიდანვე ერთ შენობაში ცხოვრობენ. კიბუცებში მიღწეულია სოციალური თანასწორობა, რაც იმას ცხადყოფს, რომ მასკულინობისა და ფემინურობის ცნებებს კულტურა და შრომის ორგანიზაცია აყალიბებს.

§12. მარგარეტ მიდის გამოკვლევა

საყურადღებო გენდერული გამოკვლევა აქვს ჩატარებული ცნობილ სოციოლოგსა და ანთროპოლოგს, მარგარეტ მიდს. მიდის ჰიპოთეზა ასეთი იყო: თუკი გენდერი ქალისა და მამაკაცის ბიო-გიური თავისებურებების გამოხატულებაა, მაშინ მასკულინობასა და ფემინურობაზე წარმოდგენები მთელ მსოფლიოში ერთნაირი უნდა იყოს; ხოლო, თუკი გენდერი კულტურით განისაზღვრება, მაშინ ეს წარმოდგენები უნდა განსხვავდებოდეს.

მიდმა ახალ გვინეაში ადამიანთა სამი გაერთიანება გამოიკვლია. მთებში მან აღმოაჩინა არაპეშის ტომი, რომლის წარმომადგენელ ქალებსაც და მამაკაცებსაც ერთნაირი სექსუალური განწყობები და ქცევები ახასიათებდათ. ორივე სქესის წარმომადგენლები განსაკუთრებულ დამოკიდებულებას იჩენდნენ სხვა ადამიანების მიმართ, რასაც ჩვენს კულტურაში „ფემინურობას“ უწოდებენ.

არაპეშის ტომის სამხრეთით მუნდუ-მორის ტომელები – კანიბალები და თავებზე მონადირეები – სახლობდნენ. ამ ტომის წარმომადგენელი ქალები და მამაკაცები ეგოისტები და აგრესიულები იყვნენ და იმ ნიშან-თვისებებს ფლობდნენ, რასაც ჩვენს კულტურაში „მასკულინობის“ ცნება გულისხმობს.

ახალი გვინეის დასავლეთ ნაწილში მარგარეტ მიდმა მიაკვლია ჩამბულის კულტურას, რომელშიც, ჩვენი კულტურის მსგავსად, ქალები და მამაკაცები სხვადასხვა სოციალურ როლებს ასრულებდნენ. მკვლევრის აზრით, ჩამბულის ტომის გენდერული წარმოდგენები ჩვენეული წარმოდგენების საწინააღმდეგო იყო. აქ დიდ ძალაუფლებას ქალები ფლობდნენ და რაციონალობით გამოირჩეოდნენ, ხოლო მამაკაცები ქალებს ემორჩილებოდნენ, გამოირჩეოდნენ ემოციურობით და ბავშვების აღზრდით იყვნენ დაკავებული. ჩატარებული დაკვირვებების საფუძველზე მიდმა გამოიტანა დასკვნა, რომ გენდერის ცნებას საზოგადოება და კულტურა ქმნის. ის, რაც ერთ კულტურაში განისაზღვრება, როგორც მასკუ-

ლინობა, სხვა კულტურაში შეიძლება ფემინურობად განიხილებოდეს. ამას გენდერულ რევერსიას უწოდებენ. სოციოლოგმა და ანთროპოლოგმა დებორა ჰევერცმა გააკრიტიკა მიდის „გენდერული რევერსიის ჰიპოთეზა,“ რადგანაც ჩამბულის ტომის მამაკაცთა მდგომარეობა, რომელიც მიდმა აღწერა, მხოლოდ დროებითი მოვლენა იყო (სხვა ტომებთან ომში დამარცხებულმა მამაკაცებმა დაკარგეს თავიანთი სოციალური სტატუსი და ქალებს დაექვემდებარნენ, ოღონდ ეს მხოლოდ 1930 წლამდე გაგრძელდა).

§13. ჯორჯ მერდოკის გამოკვლევა

200-ზე მეტი პრიმიტიული გაერთიანების გამოკვლევის შედეგად, ჯორჯ მერდოკმა მასკულინობისა და ფემინურობის განსაზღვრებებს შორის რიგი მსგავსებები აღმოაჩინა. ნადირობა და ომი, როგორც წესი, მამაკაცურ საქმედ განიხილებოდა, ხოლო საქმლის მომზადება და ბავშვების აღზრდა, სახლის მოვლა-პატრონობა - ქალურად. ის როლები, რომლებსაც ქალები და მამაკაცები ტრადიციულ საზოგადოებებში ასრულებდნენ, მათი ფიზიკური უნარებით იყო განპირობებული. თუმცა მერდოკმა ამ ზოგადი წარმოდგენისაგან განსხვავებული წარმოდგენებიც აღმოაჩინა, კერძოდ, მინათმოქმედთა ტომებში, რომლებშიც, ებრაული კიბუცების მსგავსად, ქალები და მამაკაცები ჭაპანს თანაბრად ეწეოდნენ.

მსგავსი გამოკვლევები იმაზე მეტყველებს, რომ ფემინურობა და მასკულინობა მთელ რიგ კულტურებში სხვადასხვაგვარად განიხილება. ყოველ საზოგადოებაში ადამიანები ზოგ თანამდებობას, პარტნიორს, ქცევას და სამოსელს იმთავითვე მასკულინურად ან ფემინურად მიიჩნევენ. ამდენად, მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხეში მასკულინობისა და ფემინურობის სხვადასხვა განსაზღვრებებია მოცემული.

§14. გენდერის სოციოლოგიური ანალიზი

გენდერის მნიშვნელობას საზოგადოების სოციალურ სტრუქტურაში აღიარებს თითქმის ყველა ძირითადი სოციოლოგიური თეორია.

ა) სტრუქტურულ-ფუნციონალური პარადიგმა

ფუნქციური თვალსაზრისით, გენდერი მნიშვნელოვან როლს ასრულებს საზოგადოების სოციალური ცხოვრების ორგანიზებაში. სტრუქტურული ფუნქციონალიზმის კლასიკოსი, ტაკლოტ პარსონსი ამტკიცებდა, რომ გენდერი, კომპლემენტარული (ურთიერთ-

შემავსებელი) როლების ნაკრებთა ფორმირებით, საზოგადოების ერთიანობას უზრუნველყოფს. პარსონსი მიიჩნევდა, რომ სოციალიზაციის პროცესში საზოგადოება ასწავლის ორივე სქესის წარმომადგენელს შესაბამის გენდერულ იდენტობასა და უნარ-ჩვევებს, რომლებიც მათ შემდგომ ცხოვრებაში დასჭირდებათ: ბიჭებს - რაციონალობას, მეტოქეობას და თავდაჯერებულობას. როლების ამ კომპლექსს პარსონსი ინსტრუმენტულს უწოდებს. ბავშვის აღმზრდელებად გოგონების მომზადების პროცესში განვითარებულ უნარებს პარსონსი ექსპრესიულს უწოდებს. ასეთია, მაგალითად, ემოციური რეაქტიულობა და სხვებისადმი ყურადღებიანობა.

პარსონსის მიხედვით, საზოგადოება ამყარებს გენდერულ იდენტობას იმით, რომ შიშს უნერგავს ქალებსა და მამაკაცებს, რომ დადგენილ გენდერულ სტერეოტიპებს დიდად არ გადაუხვიონ.

კომპლემენტარულობის თეორიის სახით სტრუქტურულ-ფუნქციონალისტური პარადიგმა მიიჩნევს, რომ გენდერი საზოგადოებას აერთიანებს სტრუქტურულად (რასაც ადამიანები აკეთებენ) და მორალურად (რაც მათ სწამთ). გენდერისადმი მსგავსი მიდგომა პოპულარული იყო XX ს-ის შუა ხანებში, თუმცა მოგვიანებით მან თავისი გავლენა დაკარგა. პარსონსის გენდერული კომპლემენტარობა კი სქესთა თანასწორობას, ფაქტობრივად, არ ცნობს.

ბ) სოციალური კონფლიქტის თეორია და გენდერი

სოციალური კონფლიქტების თეორია გენდერულ განსხვავებას არა მხოლოდ ქცევაში, არამედ ძალაუფლებრივ მიმართებაშიც განიხილავს. ამ შემთხვევაში იგი მარქსის იდეებს ემყარება კლასობრივი უთანასწორობის შესახებ, ხოლო გენდერული სტრატეგიკაციის თეორია მარქსის მეგობარმა, ფრიდრიჰ ენგელსმა შეიმუშავა. მისი აზრით, გენდერული სტერეოტიპები სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობით განისაზღვრება, როცა ქალთა სქესის წარმომადგენლები არასახარბიელო მდგომარეობაში იმყოფებიან. ამის მიზეზი, მარქსისა და ენგელსის აზრით, არის ის, რომ საზოგადოება მატერიალურ სიმდიდრეს, ძალაუფლებას და პრივილეგიებს განსხვავებულ სქესებს შორის უთანაბროდ ანაწილებს. ამ თეორიის მიხედვით, საზოგადოება ბევრად უკეთესი იქნებოდა, თუკი სოციალური სტრუქტურის გენდერულ განზომილებას მინიმუმამდე დაიყვანდნენ. თუმცა ამ თეორიას მრავალი კრიტიკოსი ჰყავს: მარქსისა და ენგელსის თეზისი იმის შესახებ, რომ გენდერულ სტრატეგიკაციას, ძირითადად, კაპიტალიზმი აყალიბებს, არასწორია,

რადგანაც, კაპიტალისტურთან შედარებით, აგრარული ქვეყნები გენდერულად არანაკლებ სტრატეგიცირებულნი არიან.

§15. გენდერის სოციოლოგია

ყოველივე ზემოაღნიშნული ადასტურებს, რომ გენდერი თანამედროვე სოციოლოგიის მნიშვნელოვან ცნებად გადაიქცა, რამაც ე. წ. გენდერის სოციოლოგიას ჩაუყარა საფუძველი. ბუნებრივია, ყოველივე ეს ფემინისტური გამოკვლევების შედეგია. თუმცა სექსუალობის ბოლოდროინდელმა გამოკვლევებმა ქვიარ-თეორიების სახით ამ გამოკვლევებს სახე უცვალა. სოციოლოგი ჯუდიტ ბატლერი ამტკიცებს, რომ გენდერი პერფორმატივია (ენობრივი აქტივობის ფორმა, რომელიც გამოთქმას ან მოქმედებას გამოხატავს) და მეტი არაფერი. გენდერი არაფერს საგნობრივს, სხეულებრივს არ ჰგავს და არც წარმოადგენს. უკეთეს შემთხვევაში იგი აქტივობის მსგავსია, რაც იმას ნიშნავს, რომ გენდერი არამყარ სოციალური კატეგორიაა, რომელიც შეიძლება რადიკალური ცვლილებების მთელ რიგს მოიცავდეს. რა არის გენდერი და როგორ უნდა იქნეს იგი გაგებული, იმაზეა დამოკიდებული, თუ როგორ ასრულებენ (პერფორმირებენ) თავიანთ გენდერს, რა შემთხვევაშიც ამ შესრულების ხასიათი შეიძლება წამდაუნუმ იცვლებოდეს.

§16. ფემინიზმი

ფემინიზმი, რომელიც პატრიარქატისა და სექსიზმის წინააღმდეგ არის მიმართული, ქალებისა და მამაკაცების სოციალურ თანსწორობას გულისხმობს. ფემინისტური მოძრაობის პირველი ტალღა 1840-იან წლებში აშშ-ში ჩაისახა, როდესაც მონობის წინააღმდეგ ქალები გამოვიდნენ. ამ მოძრაობის შედეგი ის იყო, რომ 1920 წელს ქალებმა არჩევნებში ხმის მიცემის უფლება მოიპოვეს. XX ს-ის 60-იან წლებში ფემინიზმის მეორე ტალღა გაჩნდა, რომელიც დღემდე გრძელდება.

§17. ძირითადი ფემინისტური იდეები

ფემინიზმის მომხრეები ქალისა და მამაკაცის პირად ცხოვრებას გენდერული პრიზმით განიხილავენ. ჩვენი წარმოდგენები საკუთარ თავზე (გენდერული იდენტობა), ჩვენი ქცევა (გენდერული როლები) და ამა თუ იმ სქესის ადამიანთა სოციალური მდგომარეობა (გენდერული სტრატეგიკაცია) იმ საზოგადოებით არის განპირობებული რომელშიც ცხოვრობთ.

ფემინისტებს შორისაც მრავალი განსხვავება არსებობს, მაგრამ ყველა მათგანი ხუთ ძირითად პრინციპს აღიარებს. ესენია:

- ცვლილებების მნიშვნელობა: ფემინისტები აკრიტიკებენ არსებულ გენდერულ წესრიგს და ქალებისა და მამაკაცების სოციალური თანსწორობისათვის იბრძვიან.
- არჩევანის შესაძლებლობის გაფართოება: კულტურული გენდერული წარმოდგენები კაცობრიობას ორ ურთიერთდაპირისპირებულ კატეგორიად - ქალურ და მამაკაცურ სამყაროებად ყოფს, რომლის ალტერნატივაც „კაცობრიობის რეინტეგრაცია“ უნდა იყოს: ეს ნებისმიერი სქესის ადამიანს თავისი ნიშან-თვისებების განვითარების საშუალებას მისცემს.
- გენდერული სტრატეგიკაციის უარყოფა: ეს იმ კანონებისა და კულტურული ნორმების წინააღმეგ ბრძოლას გულისხმობს, რომლებიც ქალთა უფლებებს (განათლების, შემოსავლებისა და შრომის) ზღუდავს.
- სექსუალური ძალადობის შეწყვეტა: თანამედროვე ფემინისტური მოძრაობა სექსუალური ძალადობის ამოძირკვას ცდილობს. ფემინისტთა მტკიცებით, პატრიარქატი ქალისა და მამაკაცის ურთიერთობის გაუკუღმართებას და სექსუალური ძალადობის, გაუპატიურების, პორნოგრაფიისა და პროსტიტუციის წახალისებას ცდილობს.
- სექსუალური თავისუფლების მხარდაჭერა: ფემინისტებს მიაჩნიათ, რომ თავიანთი სექსუალობა და რეპროდუქციული ქცევა ქალებმა თავად უნდა აკონტროლონ. მათ უნდა ჰქონდეთ აბორტის უფლებაც.

§18. ფემინიზმის ტიპები:

ფემინისტური მოძრაობის წარმომადგენლები მხარს უჭერენ გენდერულ თანსწორობას, თუმცა მათ შორის უთანხმოება ამ მიზნის მიღწევის გზებსა და საშუალებებში შეინიშნება. ამის შედეგად, ჩვენ წინაშეა სხვადასხვა ტიპის ფემინიზმი.

ა) ლიბერალური ფემინიზმი: ლიბერალური ფემინიზმი კლასიკურ ლიბერალურ შეხედულებებს ემყარება, რომელთა მიხედვითაც, ადამიანებმა თავიანთი ნიჭი და უნარები თავისუფლად უნდა განავითარონ. ისინი მხარს უჭერენ ქალთა რეპროდუქციულ თავისუფლებას. მათ მიაჩნიათ, რომ ერთობლივი კოლექტიური სამუშაო ყველა ქალს არ სჭირდება. გარდა ამისა, თავიანთი ცხო-

ვრება ქალებმა ინდივიდუალური მიღწევების საფუძველზე უნდა სრულყონ.

ბ) სოციალისტური ფემინიზმი: ფემინიზმის ეს ტიპი მარქსისა და ენგელსის იდეებმა წარმოშვა. მისი მიმდევრების აზრით, პატრიარქატი ხელს უწყობს კაპიტალიზმს, რადგანაც მთელ სიმდიდრეს ერთ მუჭა მამაკაცთა ხელში აქცევს. მათ მიაჩნიათ, რომ რეფორმები, რომელთაც ლიბერალი ფემინისტები ემხრობიან, საკმარისი არ არის გენდერული უთანასწორობის აღმოსაფხვრელად. ამისთვის რევოლუციაა საჭირო, რომელიც ყველას მოუტანს თანასწორობას.

გ) რადიკალური ფემინიზმი: რადიკალური ფემინიზმის მომხრეები ლიბერალ ფემინისტებს არაადეკვატურებად მიიჩნევენ. პრობლემის მოსაგვარებლად არც სოციალისტური რევოლუცია გამოდგება. თანსწორობის მისღწევად თავად გენდერისაგან უნდა გავთავისუფლდეთ. ამ მიზნის მიღწევა ე. წ. რეპროდუქციული ტექნოლოგიებით იქნება შესაძლებელი, რა შემთხვევაშიც ქალი თავს დაადნევს ბავშვის გაჩენას და დედობისაგან გათავისუფლდება. ამით საზოგადოება უარს იტყვის ოჯახზე, როგორც სოციალურ ინსტიტუტზე, და ბოლო მოეღება გენდერისა და სქესის ტირანიას (დვორკინი). ამგვარად, გენდერული წარმოდგენებისაგან თავისუფალი საზოგადოება შეიქმნება, რისთვისაც უფრო რადიკალური რევოლუციაა საჭირო, ვიდრე ის, რომელისკენაც მარქსი მიისწარფოდა. თუმცა რადიკალური ფემინიზმი დიდი პოპულარობით არ სარგებლობს, რადგან დასავლეთში ყველამ კარგად უწყის, რას ნიშნავს, ადამიანური გაგებით, ოჯახის მოსპობა. ყოველივე ამან ფემინიზმის ოპოზიციის (მარშალი, გიბსი, დოილი და სხვ.) გაჩენას შეუწყო ხელი. ოპოზიცია ფემინისტებს ტრადიციული ოჯახური ღირებულებების უარყოფას და ქალისა და მამაკაცის სექსუალური ურთიერთობის საუკუნეებგამოვლილი ფორმების უგულებელყოფას ვერ პატიობს.

საბოლოოდ, უნდა ითქვას, რომ სოციოლოგია, ბუნებრივია, უარს ვერ იტყვის სქესის, სექსუალობის, გენდერისა და ფემინიზმის შესწავლაზე. ყოველივე, რაც მათ შესახებ ითქვა, ზღვაში წვეთია: მეცნიერებას ჯერ კიდევ ბევრი აქვს გამოსაკვლევი. ერთი რამ ცხადი და უეჭველია: კერძოდ ის, რომ სექსუალობა და გენდერი თანამედროვე ადამიანის პირადი, ოჯახური თუ საზოგადოებრივი ცხოვრების მნიშვნელოვანი კომპონენტია, რომლებიც ღრმად ჩამჯდარა საზოგადოების კოლექტიურ ცნობიერებაში (მორალში), ამიტომ

სექსუალური ან გენდერული ნორმების ცვლილება მომავალში ყოველთვის ვნებათაღელვასა და წინააღმდეგობას გამოიწვევს.

მიუხედავად იმისა, რომ დღეს ვცხოვრობთ საზოგადოებაში, რომელშიც ქალებს და მამაკაცებს თანაბარი უფლებები და შესაძლებლობები აქვთ, გენდერული თანასწორობა მაინც პრობლემად რჩება.

კითხვები

- რას ნიშნავს სექსუალობა?
- რა განსხვავებაა სექსუალობის ბიოლოგიურ და სოციო-კულტურულ მიდგომებს შორის?
- რა არის სექსუალური რევოლუცია და კონტრრევოლუცია?
- რას ნიშნავს სექსუალური ორიენტაცია?
- რა განსხვავება და მსგავსებაა სექსუალობის სტრუქტურულ-ფუნქციონალისტურ, სიმბოლურ-ინტერაქციონისტულ და კოფლიქტოლოგიურ ანალიზს შორის?
- რა არის გენდერი?
- რას ნიშნავს გენდერული თანასწორობა?
- რა არის ფემინიზმი?
- რა მსგავსება და განსხვავებაა ფემინიზმის ტიპებს შორის?
- **დავალებები**
- მოამზადეთ პრეზენტაცია ქართველი ახალგაზრდობის რეპროდუქციული ქცევების შესახებ.
- გამოთქვით დასაბუთებული მოსაზრება სექსუალური განათლების საჭიროების შესახებ.

სავარჯიშოები

სავარჯიშო N1.

შეადგინეთ სოციოლოგიური გამოკითხვის ანკეტა სექსუალობისა და გენდერული თანასწორობის თემაზე.

სავარჯიშო N2.

წარმოიდგინეთ, რომ მონაწილეობას იღებთ ფემინისტურ დებატებში, და უნდა ჩამოაყალიბოთ თქვენი პოზიცია: იზიარებთ თუ არა ფემინისტურ იდეებს? (პასუხი დაასაბუთეთ).

სავარჯიშო N3.

მოამზადეთ თანამედროვე ქართველი საზოგადოების გენდერული სტრატეგიკაციის ამსახველი სქემატური გამოსახულება და ჯგუფში განიხილეთ თემა: „გენდერი, როგორც სტრატეგიკაციული კატეგორია.“

„სოციოლოგი ისტორიკოსიც უნდა იყოს, ეკონომისტიც, სამართალმცოდნეც, ეთნოლოგიც და სტატისტიკოსიც.

საზოგადოება კი სხვა არაფერია, თუ არა „კომპანია, ასოციაცია, ადამიანთა გაერთიანება“, ოღონდ - გაცნობიერებული გაერთიანება.“

ფრანკლინ დელანო გიდინქსი

თავი XI

რასა და ეთნიკურობა

საკვანძო სიტყვები: რასა, ეთნოსი, უმრავლესობები, უმცირესობები, რასობრივი და ეთნიკური სტერეოტიპები, რასიზმი, რასობრივი და ეთნიკური ცრურწმენები, დისკრიმინაცია, პლურალიზმი, ასიმილაცია, გენოციდი, ეთნიკური წმენდა.

შესავალი

ზოგჯერ კანის ფერი და კულტურული იდენტობა ადამიანში სიამაყის გრძნობას აღძრავს, ზოგჯერ კი, პირიქით - სიძულვილსა და ძალადობის სურვილს. აქედან ჩანს, თუ რა მნიშვნელობა აქვს რასასა და ეთნიკურობას ადამიანისა და საზოგადოების ცხოვრებაში. სოციოლოგია მათ სოციალურ წარმონაქმნებად მიიჩნევს, რომლებმაც დიდი როლი შეასრულეს საზოგადოების ისტორიაში. ამ როლსა და მნიშვნელობას ისინი დღემდე არ კარგავენ და ამით თანმედროვე სოციოლოგიის ინტერესების სფეროს მიეკუთვნებიან. ხშირად რასას და ეთნიკურობას ერთმანეთში ურევვენ: ამიტომ ამ ტერმინების განმარტება აუცილებელი გვგონია.

§1. რასა

რასა სოციალური კატეგორიაა. იგი იმ ადამიანებისაგან შედგება, რომლებსაც ადამიანთა მოცემული ჯგუფისთვის მნიშვნელოვანი საერთო მემკვიდრეობითი ბიოლოგიური ნიშნები გამოარჩევთ. კანის ფერის, სახის მოყვანილობის, თმის სტრუქტურის და სხეულის აგებულების მიხედვით ადამიანები ერთმანეთს სხვადასხვა რასას მიაკუთვნებენ.

ადამიანის წინაპრებს ფიზიკური განსხვავება სხვადასხვა გეოგრაფიულ არეალში ცხოვრების შედეგად გაუჩნდა. თბილ და ცხელ კლიმატურ პირობებში მცხოვრები ადამიანების უმეტესობა მუქი კანის ფერით გამოირჩევა; შედარებით ზომიერ კლიმატურ პირობებში ადამიანები თეთრი კანით გამოირჩევიან, თუმცა მსგავსი სახესხვაობა პირობითია, რადგანაც ადამიანები ერთი ბიოლოგიური სახეობის წარმომადგენლები არიან. ფიზიკური განსხვავება, რაც დღემდე შესამჩნევია, არაერთი სოციალური პროცესის (მაგ., მიგრაციულის) შედეგია. ისტორიულად აზია ადამიანთა მიგრაციის გზაჯვარედინს წარმოადგენდა, ამდენად, აზია რასობრივად ჭრელ, შერეულ არეალს მიეკუთვნება. რასობრივი ერთგვაროვნებით გამოირჩევიან იზოლირებულად მცხოვრები ადამიანები: მაგ., იაპონელები.

მართალია, რასობრივი კატეგორია გარკვეულ ბიოლოგიურ ფაქტორზე მიაწინებს, მაგრამ იგი მაინც სოციალურ კონსტრუქტს წარმოადგენს. მას საზოგადოება აყალიბებს. რასა, როგორც სოციალური კონსტრუქტი, იმიტომ ჩნდება, რომ ადამიანთა ფიზიკურ ნიშნებს მნიშვნელობას საზოგადოება ანიჭებს.

§2. რასის ტიპები

რასა, როგორც სოციალური კატეგორია, XIX ს-ში გაჩნდა, როდესაც ბიოლოგები შეეცადნენ ადამიანთა სხვადასხვა ფიზიკური ნიშნით კლასიფიცირებას. მათ თეთრი კანისა და თხელი თმის მქონე ადამიანები რასის კავკასოიდურ ტიპს მიაკუთვნეს. მუქი ფერის კანისა და უხეში თმის მქონე ადამიანები რასის ნეგროიდულ ტიპს მიაკუთვნეს, ხოლო ყვითელი ან ყავისფერი კანის მქონე ადამიანები მონღოლოიდური რასის წარმომადგენლებად მიიჩნიეს.

თანამედროვე სოციოლოგიას მიაჩნია, რომ მსგავსი ტერმინები გაუგებარია, რადგან ბუნებაში არცერთი საზოგადოება არ არის ბიოლოგიურად წმინდა. მხოლოდ ერთი რასის ადამიანებისაგან არცერთი საზოგადოება არ შედგება. გარდა ამისა, გამორიცხული არ არის არაერთი გენეტიკური ვარიაცია რომელიმე ცალკეული რასის შიგნით. ამდენად, თანამედროვე ცივილიზაციაში მიღებული რასობრივი ტიპოლოგია მხოლოდ პირობითი ხასიათისაა.

აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ თანამედროვე საზოგადოება რასების შერევით ხასიათდება. შერეული რასის წარმომადგენელთა გამრავლების მაჩვენებელი ბოლო 30 წლის განმავლობაში დედამიწაზე გასამმაგებულია.

§3. ეთნიკურობა

ეთნიკურობა ადამიანთა ჯგუფის საერთო კულტურულ მემკვიდრეობას წარმოადგენს. ადამიანები თავიანთ თავს და სხვებს საერთო წინაპრების, ენის, რელიგიის ან ყოფა-ცხოვრების საერთო წესების საფუძველზე ეთნიკური კატეგორიის წევრებად განიხილავენ. მაგალითად, თანამედროვე ქართველი საზოგადოება პოლიეთნიკურია, რადგან სხვადასხვა ეთნოსის წარმადგენლებს აერთიანებს.

სოციოლოგებს მიაჩნიათ, რომ, რასის მსგავსად, ეთნიკურობაც სოციალური კატეგორიაა. საერთოდ, ადამიანები თავიანთ ეთნიკურ იდენტობას (წარმომავლობას, ამა თუ იმ ეთნოსისადმი კუთვნილებას და სხვ.) აზვიადებენ, ხოლო სხვა, მათგან განსხვავებულეთნიკურობას, ამცრობენ. მაგ., პროტესტანტულ აშშ-ში კათოლიკეებს და ებრაელებს „სხვებად“ მიიჩნევდნენ. იმავე აშშ-ში ესპანურენოვან ხალხს დათინროსებად მოიხსენიებენ.

რასობრივი და ეთნიკური კუთვნილება საზოგადოების მნიშვნელოვანი მახასიათებელია, ოღონდ ამ შემთხვევაში რასა ბიოლოგიური კონოტაციის მატარებელია, ხოლო ეთნიკურობაში მთელი რიგი კულტურული მახასიათებლებია მნიშვნელოვანი. ეს ორი სოციალური კატეგორია ურთიერთდაკავშირებულია. ეთნიკურობა ადვილად იცვლება, ხოლო, მასთან შედარებით, რასობრივი თავისებურებები ხანგრძლივად ნარჩუნდება.

§4. უმცირესობები

უმცირესობა არის ადამიანთა ჯგუფი, რომელიც რიცხობრივად მცირეა საზოგადოების დანარჩენი ნაწილთან შედარებით. უმცირესობები საზოგადოების სხვა წევრებისაგან ეთნიკურად, რელიგიურად ან ენობრივად განსხვავდებიან. ასეთი ჯგუფის წევრებს სოლიდარობის გრძნობა და საკუთარი კულტურის, ტრადიციების, რელიგიის ან ენის შენარჩუნების სურვილი ახასიათებთ. უმცირესობის სტატუსს ჯგუფის რაოდენობა კი არა, განმასხვავებელი ნიშნებისა და დისკრიმინაციის არსებობა განსაზღვრავს.

უმცირესობებს ორი ასპექტი ახასიათებს. პირველი ასპექტი მათი თავისებურებაა, რაც ეთნიკურობის ცვლილებით გამოიხატება, ხოლო მეორე ასპექტი სოციალურ იერარქიაში დაბალ საფეხურზე ყოფნაა. საზოგადოებაში, დომინანტ ეთნიკურ იდენტობებთან შედარებით, ეთნიკური უმცირესობების წარმომადგენელთა

შემოსავალი დაბალია, შესაბამისად, დაბალია განათლების დონეც. ეთნიკური უმცირესობები ნაკლებად პრესტიჟულ პროფესიებს ფლობენ. მსგავსი ფაქტები იმაზე მიანიშნებს, რომ რასა და ეთნიკურობასოციალური სტრატეგიკაციის ურთიერთგადამკვეთი მაჩვენებლებია.

საზოგადოებაში ეთნიკურ უმცირესობებს ყოველთვის როდი უკავიათ წამგებიანი პოზიციები. მაგ., აშშ-ში ზოგიერთი ლათინოამერიკელი ძალიან მდიდარია, ჩინური ეთნოსის მრავალი წარმომადგენელი ცნობილი ბიზნესმენია, ხოლო აფროამერიკელები ამერიკელ სწავლულთა რიგებს ავსებენ. მიუხედავად დიდი წარმატებისა, ადამიანები იშვიათად აღწევენ თავს უმცირესობის წარმომადგენლის მდგომარეობას. ხშირად ეთნიკურობა ადამიანის უმთავრესი მახასიათებელია.

§5. რასობრივი და ეთნიკური სტერეოტიპები

რასობრივი ან ეთნიკური ნიშნით შექმნილი ცრურწმენების (მაგალითად, რომელიმე რასის ან ეთნოსის გამორჩეულობის ცრურწმენა და სხვ.) საფუძველზე რასობრივი და ეთნიკური სტერეოტიპები იქმნება, რომლებიც გარკვეული რასისა ან ეთნოსის გაზვიადებულ შეფასებას ეფუძნება. საზოგადოებაში დომინანტ ეთნიკურ ჯგუფს შეიძლება სტერეოტიპული (სტერეოტიპი ეტიმოლოგიურად ნიშნავს „მყარ შთაბეჭდილებას“) წარმოდგენა ჰქონდეს რომელიმე უმცირესობაზე, თავის მხრივ, უმცირესობებსაც შეიძლება სტერეოტიპული დამოკიდებულება ჰქონდეთ უმრავლესობების მიმართ. მაგალითად, აშშ-ში მცხოვრები ზოგიერთი სამხრეთკორეელი აფროამერიკელებს თაღლითებად მიიჩნევს, ხოლო აფროამერიკელებს მსგავსი დამოკიდებულება აქვთ ებრაელების მიმართ.

§6. რასიზმი

რასობრივი ნიშნით გამორჩევის უკიდურესი ფორმა რასიზმია, რომელიც ემყარება ცრურწმენას იმის შესახებ, რომ ერთი რომელიმე რასა, სხვებთან შედარებით, ბუნებრივად უპირატესია. რასიზმი ემყარება რწმენას, რომ ადამიანთა ჯგუფები, ფიზიკური მახასიათებლებიდან (კანის ფერი, სახის ნაკვთები, მთელი რიგი ეთნიკური მახასიათებლები და სხვ.) გამომდინარე, განსხვავებული თვისებებისანი არიან და, შესაბამისად, შესაძლებელია მათი კატეგორიზება რასებად, როცა ერთი რასა მეორეზე აღმატებული და უპირატესია.

რასიზმი, როგორც პოლიტიკური, იდეოლოგიური ბრძოლის იარაღი და ჩაგვრის ინსტრუმენტი, დიდი ხნის ისტორიას ითვლის. თუმცა რასისტული თეორიები XIX საუკუნის მეორე ნახევარში გაჩნდა. ამ თეორიების მიხედვით, კაცობრიობა ბიოლოგიურად (ანთროპოლოგიურად) განსხვავებულ რასებად იყოფა, რაც ამ რასის წარმომადგენელთა ყოფა-ქცევას, კულტურას, ინტელექტუალურ შესაძლებლობებს და მრავალ სხვა ნიშანს განაპირობებს. აქედან გამომდინარეობს „წმინდა“ რასის დოქტრინა.

რასიზმის თანამედროვე გამოვლინებები ადამიანთა ბიოლოგიური განსხვავების სოციალურ და კულტურულ აღქმებს ემყარება. ისტორიულად რასისტულმა შეხედულებებმა სოციალური პრაქტიკისა და პოლიტიკური სისტემების ფორმა მიიღეს. რასისტული დისკრიმინაციული პრაქტიკების მხარდაჭერა ისეთი ასპექტებით გამოირჩევა, როგორებიცაა ქსენოფობია, სეგრეგაცია, ჰოლოკოსტი, გენოციდი და სხვ.

§7. რასისტული და ეთნიკური ცრურწმენების

ამხსნელი თეორიები

სოციოლოგები ცდილობენ, ახსნან რასობრივი და ეთნიკური ნიშნით ცრურწმენების არსი, იკვლევენ მათ წარმომავლობას. ამ შემთხვევაში ცრურწმენების წარმომავლობა ფრუსტრაციებს, პიროვნულ თავისებურებებს, კულტურას ან სოციალურ და პოლიტიკურ კონფლიქტებს უკავშირდება, რის შედეგადაც სხვადასხვა სოციოლოგიური თეორია იქმნება.

ა) „განტევების ვაცი“ თეორია: ამ თეორიის თანახმად, ცრურწმენები იმ ადამიანთა ფრუსტრაციის შედეგია, რომლებიც თავიანთ თავს წამგებიან მდგომარეობაში აყენებენ. მაგალითად, თეთრკანიანი ქალი ფრუსტრირებულია, რადგანაც საფეიქრო ფაბრიკაში მისი ანაზღაურება მცირეა. მას არ ყოფნის გამბედაობა, რომ დაბალი ანაზღაურება ფაბრიკის ხელმძღვანელობას დააბრალოს, რადგან შეიძლება სამსახური დაკარგოს. ამიტომ იმას აბრალებს, რომ ფაბრიკაში იაფი მუშა ხელის სახით უმცირესობის წარმომადგენლები არიან დასაქმებული. ამგვარი ცრურწმენა მის მდგომარეობას არ აუმჯობესებს, მაგრამ მრისხანების გამოხატვის საშუალებად ადგება. ამგვარად, „განტევების ვაცი“ შეიძლება იყოს ადამიანი ან ადამიანთა ჯგუფი, რომელიც იმ ძალაუფლებას

მოკლებულია, რომელსაც ადამიანები თავიანთი უბედურების წყაროდ მიიჩნევენ. როგორც წესი, „განტევების ვაცის“ როლში უმცირესობები გამოდიან ხოლმე.

ბ) ავტორიტარული პიროვნების თეორია: სოციოლოგ თეოდორ ადორნოს მიაჩნია, რომ ცრურწმენების უკიდურეს ფორმებს ცალკეულ ადამიანთა პიროვნული მახასიათებლები განაპირობებს. ამ მოსაზრებას ადასტურებს გამოკვლევები, რომლებიც ცხადყოფს, რომ უმცირესობების ცალკეული წარმომადგენლის მიმართ მკვეთრად გამოხატული ცრურწმენებით გამორჩეული ადამიანები მსგავსი ცრურწმენებით უდგებიან უმცირესობების ყველა წარმომადგენელს. მსგავსი ავტორიტარული პიროვნებები ტრადიციულ კულტურულ ღირებულებებს მკაცრად იცავენ და მორალური პრობლემების განხილვისას ემყარებიან კატეგორიებს: „სწორი“ და „არასწორი“. ავტორიტარული ნიშან-თვისებების გამო, მათ საზოგადოება ბუნებით კონკურენტულ გარემოდ მიაჩნიათ, რომლის იერარქიულ წესრიგში „უკეთესი“ ადამიანები დომინირებენ იმათზე, ვინც სუსტია. ადორნოს მიაჩნდა, რომ ნაკლებად განათლებული, მაგრამ მომთხოვნი, მშობლების მიერ გაზრდილი ადამიანები ავტორიტარულ პიროვნებებად ყალიბდებიან. შფოთვასა და მღელვარებაში გაზრდილი ადამიანები დიდობაში აგრესიულები ხდებიან, რომლებიც რომელიმე მდაბიო არსებას ანუ „განტევების ვაცს“ დაეძებენ.

გ) კულტურის თეორია: ამ თეორიის მიხედვით, რასობრივი ან ეთნიკური ნიშნით ცრურწმენების უკიდურესი ფორმები მხოლოდ ცალკეულ ადამიანებს შეიძლება ახასიათებდეთ, ხოლო მსგავსი ცრურწმენები გარკვეული (უმნიშვნელო) დოზით ყველა ადამიანშია. ამის მიზეზი კი კულტურაა. მსგავს პრობლემას თითქმის 40 წელი სწავლობდა ემორი ბოგარდუსი. სხვადასხვა რასობრივი და ეთნიკური კატეგორიებისადმი ადამიანთა დამოკიდებულების შესაფასებლად მან სოციალური დისტანციის ცნება შემოიღო. ბოგარდუსმა შეამჩნია, რომ ამერიკელების უმრავლესობა კეთილგანწყობილია მათ მიმართ, ვისაც ინგლისური, კანადური ან შოტლანდიური ძირები აქვს. ხოლო შედარებით ნაკლებად კეთილგანწყობილნი არიან ფრანგების, გერმანელების, შვედების ან ჰოლანდიელების მიმართ. უფრო ნეგატიურად არიან განწყობილნი აფროამერიკელების ან აზიელების მიმართ. ამის მიზეზი, ბოგარდუსის მიხედვით, ის „კულტურული ცრურწმენაა“ რომელშიც

ამერიკელები ცხოვრობენ. სწორედ ეს განაწყობს მათ, ადამიანები „კარგებად“ და „ცუდებად“ დაახარისხონ.

დ) კონფლიქტის თეორია: კონფლიქტის თეორიის მიხედვით, შეძლებული და გავლენიანი ადამიანები სხვების ჩაგვრას და შევიწროებას ცრურწმენების მეშვეობით ამართლებენ. ხოლო ელიტის წარმომადგენლები სარგებელს პოულობენ, როდესაც, ცრურწმენის შედეგად, მუშებს შორის რასობრივი და ეთნიკური საზღვრები ივლება.

კონფლიქტის თეორიის წარმომადგენლის, შელბი სტილის აზრით, რასობრივი ცნობიერების კულტივირებას უმცირესობები უწყობენ ხელს: ამით მეტი ძალაუფლებისა და პრივილეგიების მიღება სურთ. სტილის აზრით, უმცირესობები ამტკიცებენ, რომ ისინი იჩაგრებიან, და ამიტომაც აქვთ უფლება, თავიანთი მდგომარეობა სასარგებლოდ გამოიყენონ, მაგრამ მსგავსმა დამოკიდებულებამ შეიძლება საპასუხო რეაქცია და კონფლიქტი გამოიწვიოს.

§8. დისკრიმინაცია

რასისტების ტიპები რობერტ მერტონის მიხედვით

რასობრივ და ეთნიკურ ცრურწმენებთან დაკავშირებულია დისკრიმინაცია, რაც ადამიანთა სხვადასხვა ჯგუფისადმი არათანაბარ მოპყრობას გულისხმობს. ცრურწმენები, ძირითადად, დამოკიდებულებისაგან ჩნდება, ხოლო დისკრიმინაცია მოქმედებას გულისხმობს. ის შეიძლება იყოს პოზიტიური (უმცირესობებისთვის განსაკუთრებული უფლებების მინიჭება) ან ნეგატიური (უმცირესობების ჩაგვრა, მათთვის არახელსაყრელი პირობების შექმნა და სხვ.). დისკრიმინაცია შეიძლება იყოს ფარული (ლათენტური) ან აშკარა.

სშირად ცრურწმენა და დისკრიმინაცია ერთად გვხვდება. მაგალითად, რასობრივი ან ეთნიკური ცრურწმენის მქონე კადრების განყოფილების ხელმძღვანელმა შეიძლება უარი უთხრას უმცირესობის რომელიმე წარმომადგენელს სამსახურში მიღებაზე. მსგავს ტიპს რობერტ მერტონი აქტიურ რასისტს უწოდებს. თუმცა ცრურწმენა და დისკრიმინაცია შესაძლოა გაიყოს. მაგალითად, ცრურწმენის მქონე კადრების ხელმძღვანელი სამართლებრივი დევნის შიშით სამსახურში იღებს უმცირესობის წარმომადგენელს. ასეთ ტიპს მერტონი ნახევრად რასისტს უწოდებს. არიან ადამიანები, რომლებიც იტანენ უმცირესობებს, მაგრამ, როგორც კი ამის საშუალება მიეცემათ, მათ მიმართ დისკრიმინაციას მიმართავენ. ასეთ

ტიპს მერტონი არათანმიმდევრულ ლიბერალად მოიხსენიებს. მასთან შედარებით, თანამიმდევრული ლიბერალი თავისუფალია ყოველგვარი ცრურწმენისა და დისკრიმინაციის სურვილისაგან.

§9. ცრურწმენებისა და დისკრიმინაციის მანკიერი წრე უ. ტომასის თეორია

ცრურწმენა და დისკრიმინაცია ერთმანეთს ამყარებს. ამ ფაქტს მარტივად ხსნის უ. ტომასის თეორია: რეალურად მიჩნეული სიტუაცია, თავის შედეგებით, რეალური ხდება. ამგვარად, ტომასის მიხედვით, სტერეოტიპები რეალურია მათთვის, ვისაც მათი სჯერა და ვინც მათი მსხვერპლია. ამ შემთხვევაში განსაკუთრებულ როლს ძალაუფლება ასრულებს, რადგან ზოგიერთმა შეიძლება თავის ცრურწმენებს კანონიერი ძალა მისცეს.

ცრურწმენისა და დისკრიმინაციის ურთიერთმიმართებას სტადიური ხასიათი აქვს. პირველ სტადიაზე ისინი ეთნოცენტრიზმის ან ეკონომიკური ექსპლუატაციის გამართლების სახით ვლინდებიან. მეორე სტადიაზე, ცრურწმენისა და დისკრიმინაციის შედეგად, უმცირესობები სოციალურად არასახარბიელო მდგომარეობაში იმყოფებიან და სოციალურ სტრატეგიკაციაში დაბალ საფეხურს იკავებენ. მესამე სტადიაზე უმცირესობების არასახარბიელო მდგომარეობა ინტერპრეტირდება, როგორც ბუნებრივი მოცემულობა, და ახალი ცრურწმენები და დისკრიმინაციის ახალი ფორმები ჩნდება. ამას სოციოლოგიაში ცრურწმენისა და დისკრიმინაციის მანკიერ წრეს ეძახიან.

§10. უმრავლესობებისა და უმცირესობების ურთიერთობის ფორმები

რასობრივი და ეთნიკური კატეგორიების ურთიერთობის ფორმების აღწერისას სოციოლოგები ოთხ ძირითად მოდელს უთითებენ. ესენია: პლურალიზმი, ასიმილაცია, სეგრეგაცია და გენოციდი.

- I. **პლურალიზმის** შემთხვევაში საზოგადოებაში რასობრივი და ეთნიკური უმცირესობები განსხვავდებიან, მაგრამ სოციალურად თანასწორუფლებიან მდგომარეობაში იმყოფებიან. სხვაგვარად თუ ვიტყვით, საზოგადოების ყველა წევრს მიაჩნია, რომ არსებობენ განსხვავებული კულტურები, განსხვავებულ ადამიანთა ჯგუფები, მაგრამ მათი სოციალური მდგომარეობა თანაბარია. ამ შემთხვევაში მაგალითად აშშ

გამოდგება, რომელიც პლურალისტური ქვეყანაა, ადამიანთა სოციალური თანასწორობა კი კანონით არის გამყარებული. გარდა ამისა, დიდ ქალაქებში არაერთი „ეთნიკური სოფელი“ არსებობს, სადაც ადამიანები თავიანთ კულტურულ ტრადიციებს ამაყად იცავენ: მაგ., ჩინური კვარტალი ან პატარა იტალია ნიუ-იორკში და ა.შ.

- II. **ასიმილაცია** პროცესია, რომლის შედეგადაც უმცირესობები თანდათან ითვისებენ ადამიანთა დომინანტი ჯგუფის კულტურასა და ყოფა-ცხოვრების წესს. იგი ტანსაცმლის, რელიგიის, ენის, მეგობრართა წრის ცვლილებას გულისხმობს. ზოგჯერ ამის მიზეზად გვევლინება ის ფაქტი, რომ ასიმილაცია აღმავალი სოციალური მობილობისკენ მიმავალ გზას წარმოადგენს, რა შემთხვევაშიც ადვილია ცრურწმენებისა და დისკრიმინაციისაგან თავის დაღწევა. ასიმილაციის ხარისხი ეთნიკურ კატეგორიაზეა დამოკიდებული. მაგალითად, გერმანელები და ირლანდიელები უფრო მეტად აირივნენ ერთმანეთში, ვიდრე - იტალიელები ან იაპონელები. აღსანიშნავია, რომ ასიმილაციის პროცესი ეხება ეთნიკურ და არა - რასობრივ კუთვნილებას.
- III. **სეგრეგაცია** ადამიანთა ფიზიკურ და სოციალურ დაყოფას ნიშნავს. ზოგი უმცირესობა, მაგ., რელიგიური, შეიძლება სეგრეგირებული იყოს საზოგადოებისაგან. სეგრეგაცია ისეთი სახის დაყოფაა, რომელიც ზიანს აყენებს უმცირესობებს. სეგრეგირებულ ადამიანებს მეორეხარისხოვნად მიიჩნევენ. ამ შემთხვევაში მაგალითად მოაქვთ ღარიბი აფროამერიკელების მდგომარეობა. ამ პრობლემისაგან აშშ ბოლომდე თავისუფალი დღემდე არ არის, რასაც შესაძლოა ის ადასტურებდეს, რომ სოციალური და პოლიტიკური მეცნიერებების აშშ-ში გამოცემული არცერთი სახელმძღვანელო ამ პრობლემას გვერდს არ უვლის.
- IV. **გენოციდი** და **ეთნიკური წმენდა** ადამიანთა ერთი ჯგუფის მიერ მეორე ჯგუფის სისტემატურ ხოცვა-ჟლეტას ნიშნავს. მიუხედავად იმისა, რომ რასიზმისა და ეთნოცენტრიზმის ეს საშინელი ფორმა ყოველგვარ ზნეობრივ კანონს არღვევს, საზოგადოების ისტორიაში პერიოდულად მაინც ჩნდება. სამწუხაროდ, გენოციდისა და ეთნოწმენდის მაგალითები დღემდე გვხვდება.

§11. ეთნოსოციოლოგია

ეთნოგრაფია ყველაზე ახლოს სოციოლოგიასთან არის. მათ არა მარტო თეორიული, არამედ პრაქტიკული კავშირ-ურთიერთობა აქვთ. ეთნოგრაფები თავიანთ გამოკვლევებში სოციოლოგიის ისეთ მეთოდებს მიმართავენ, როგორებიცაა: გამოკითხვა (ანკეტირება, ინტერვიუ და სხვ.), დაკვირვება, შედარებით-ფუნქციონალისტური ანალიზი და სხვ. ამ ორი მეცნიერების კავშირის შედეგია ეთნოსოციოლოგიის არსებობა.

ეთნოსოციოლოგია სოციოლოგიის დარგია, რომელიც ეთნიკური ჯგუფების სოციალურ პარამეტრებს შეისწავლის. კერძოდ, მას აინტერესებს ეთნიკური ჯგუფების იდენტობისა დათვითორგანიზების სოციალური თავისებურებების შესწავლა, მათი ერთობლივი მოქმედების ანალიზი და ა. შ.

ეთნოსოციოლოგები იკვლევენ ისეთ პრობლემებს, როგორებიცაა: ეთნიკური ფაქტორების გავლენა საზოგადოების სოციალურ სტრუქტურასა და მოსახლეობის მიგრაციაზე; ეთნიკური კუთვნილების გათვალისწინებით შრომითი და სხვა რესურსების რაციონალური განაწილების საკითხები; ეროვნული თვითცნობიერების სოციალური დეტერმინირებულობა; ეთნოკონფლიქტების სოციალური თავისებურებები; ეთნიკური ღირებულებითი ორიენტაციები, ქცევის სტერეოტიპები და ა. შ.

§12. საქართველოს მოსახლეობის ეთნიკური შემადგენლობა

საქართველო პოლიეთნიკური ქვეყანაა. აქ ოდითგანვე მრავალი ეთნოსის წარმომადგენლი ცხოვრობს. მოსახლეობის ძირითად ნაწილს ქართველები შეადგენენ. 2014 წლის მოსახლეობის აღწერის მიხედვით, საქართველოსმთელი მოსახლეობის 86,8 %-ს ქართველები შეადგენენ. აფხაზები - 0,1%; ოსები - 0,4 %; ებრაელები - 0,1 %; სომხები - 4,5%; აზერბაიჯანელები - 6,3 %; ბერძნები - 0,2%; ქურთები - 0,3 %; ავარიელები - ; და სხვა დაღესტნელი ხალხები; ვაინახები; ასურელები - 0,1 %; რუსები - 0,7 %; უკრაინელები - 0,2%; სხვა ეთნიკური ჯგუფების წარმომადგენლები (პოლონელები, ჩეხები, გერმანელები, ლატვიელები, ლიტველები, ესტონელები, ბოშები) - 0,5 % (იხ.საქართველოს მოსახლეობის 2014 წ. აღწერის შედეგები. საქსტატი).

საქართველოში ეთნიკურ უმცირესობებს მრავალი სოციალური, ეკონომიკური, სამართლებრივი და სხვა სახის პრობლემა

ანუხებით. ეს პრობლემებია, მაგ., საჯარო თუ კერძო სექტორში დასაქმება, საზოგადოებრივ პოლიტიკურ ცხოვრებაში ჩართულობა, ჯანდაცვაზე, განათლებაზე და სხვადასხვა სახელმწიფო სერვისებზე ხელმისაწვდომობა, ენობრივი ბარიერი, მიგრაცია, უფლებადაცვითი პრობლემები და ზოგჯერ საზოგადოების სოციალური ცხოვრებიდან გარიყვა. თუმცა, უნდა ითქვას, რომ მრავალი სოციალური და ეკონომიკური პრობლემის გადალახვა უწევს საქართველოს მოსახლეობის ძირითად ნაწილსაც. ერთი რამ კი ფაქტია: მიუხედავად პრობლემებისა, საქართველოში ეთნიკური უმცირესობები მშვიდობიანად ცხოვრობენ. რაც შეეხება ე.წ. ეთნოკონფლიქტებს აფხაზებსა და ოსებთან, ეს, ფაქტობრივად, არის პოლიტიკური კონფლიქტი რუსეთთან, რასაც ქვეყნის ტერიტორიების 20 % ოკუპაცია მოჰყვა.

კითხვები

- რა არის რასა? რას ნიშნავს რასობრივი კუთვნილება?
- რა არის ეთნოსი? რას ნიშნავს ეთნიკური იდენტობა?
- რა განსხვავებაა უმრავლესობასა და უმცირესობას შორის?
- რა არის რასიზმი?
- ჩამოთვალეთ და და დახასიათეთ რ. მერტონის მიერ ჩამოყალიბებული რასისტების ტიპები.
- რა მსგავსება და განსხვავებაა რასობრივ და ეთნიკურ ცრურწმენებსა და დისკრიმინაციას შორის?
- რა მსგავსება და განსხვავებაა უმრავლესობისა და უმცირესობის ურთიერთობის ფორმებში?
- **დავალებები**
- მოამზადეთ პრეზენტაცია თემაზე: ქართველთა გენოციდი და ეთნოწმენდა აფხაზეთსა და სამაჩაბლოში.
- მსოფლიო ისტორიიდან მოიძიეთ რასიზმისა და ეთნიკური ნიშნით დისკრიმინაციის ამსახველი მაგალითები.
- მოამზადეთ პრეზენტაცია თემაზე: თანამედროვე საზოგადოების ეთნიკური პრობლემები.

სავარჯიშოები

სავარჯიშო N1.

შეავსეთ ცხრილი:

რასისტული ცრურწმენები	ეთნიკური ცრურწმენები

სავარჯიშო N2.

თქვენი წარმოდგენით, როგორი უნდა იყოს რასისტული და ეთნიკური ცრურწმენებისაგან თავისუფალი საზოგადოების მოდელი. წარმოადგინეთ მსგავსი საზოგადოების თქვენეული მოდელი.

სავარჯიშო N3.

თანამედროვე ქართული საზოგადოების ყოველდღიური ცხოვრებიდან წარმოადგინეთ „განტევების ვაცის“ თეორიის მაგალითი.

„სოციალურ ჯგუფს ვუნოდებთ პირთა გარკვეულ რაოდენობას (არანაკლებ სამს). რატომ არანაკლებ სამ პირს? შეიძლება შეხვდეთ სოციოლოგებს, რომლებსაც მიაჩნიათ, რომ უკვე წყვილი (ორი) შეადგენს სოციალურ ჯგუფს. მე კი ვფიქრობ, რომ წყვილი, ესე იგი ორი ადამიანი, ქმნის გარკვეულ სახეობას, რომლის ურთიერთობასაც არ გააჩნია დიდი ერთობების, უწინარესად, ჯგუფების ურთიერთობათა დამახასიათებელი ნიშნები. მე ვფიქრობ, რომ ჯგუფი იწყება მხოლოდ იქ, სადაც ერთი სოციალური ორგანიზაციის ფარგლებში ინდივიდ ა-ს ურთიერთობა აქვს არა მარტო ბ-სთან, არამედ გ-სთანაც, აგრეთვე იმასთანაც, რაც ხდება ბ-სა და გ-ს შორის.”

იან შჩეპანსკი

თავი XII

სოციალური ჯგუფები და ორგანიზაციები

საკვანძო სიტყვები: სოციალური ჯგუფი, ჯგუფური იდენტობა, ჯგუფის ტიპოლოგია, პირველადი და მეორეული ჯგუფები, მცირე, საშუალო და დიდი ჯგუფები, ჯგუფში ლიდერობა, სოციალური ქსელი; სოციალური ორგანიზაცია, ნორმატიული ორგანიზაცია, იძულებითი ორგანიზაცია, უტილიტარული ორგანიზაცია, ბიუროკრატია, ვებერი ბიუროკრატიის შესახებ, ბიუროკრატია და თანამედროვე საზოგადოება.

შესავალი

ყოველდღიურ ცხოვრებაში თითოეული ჩვენგანი ამა თუ იმ სოციალური ჯგუფის წევრის სახით არის ჩართული, ანუ ერთობლივი ცხოვრების სხვადასხვა ფორმის შემადგენელი ნაწილი ვართ. ადამიანთა ერთობლივი ცხოვრების სხვადასხვა ფორმის შესწავლა, კლასიფიკაცია, მისი შემადგენელი ელემენტების აგებულების აღწერა და მასში მიმდინარე პროცესების ანალიზი სოციოლოგიური კვლევა-ძიების აუცილებელი შემადგენელი ნაწილია.

ჩვეულებრივ, სოციოლოგიაში ადამიანთა ერთობლივი მყარი ცხოვრების აღსანიშნავად „სოციალური ერთობის“ ცნება გამოიყენება. იგი ზოგადი სოციოლოგიური კატეგორიაა, რომელსაც ფა-

რთო მნიშვნელობა აქვს და ადამიანთა ყველანაირ გაერთიანებას მოიცავს.

§1. სოციალური ჯგუფები

სოციალური ერთობის ერთ-ერთ ფორმას ჯგუფი წარმოადგენს. სოციალური ჯგუფი ურთიერთობის მქონე მყოფი ორი ან მეტი ადამიანისაგან იქმნება. სოციალური ჯგუფის წევრებს ღირებულებათა საერთო სისტემა აქვთ და სხვა ერთობისაგან განკერძოების გარკვეული პრინციპით არიან გამოყოფილნი.

თანამედროვე სოციოლოგიაში დამკვიდრებული თვალსაზრისის მიხედვით, ჯგუფი არ არის მხოლოდ პიროვნული კონტაქტების საფუძველზე შექმნილი თავისუფალი სოციალური წარმონაქმნი. მას საკუთარი შინაგანი ორგანიზაცია, კონტროლის შესაბამისი ფორმები და ქცევის ნიმუშები გააჩნია. ჯგუფის იდენტობის ნიშანი გარკვეულ ღირებულებებთან ერთად შეიძლება იყოს სიმბოლოები, ლოზუნგები, იდეები, სხვადასხვა სახის მატერიალური საგანი და ა. შ. მათი აუცილებლობა ჯგუფში ერთობისა და ჯგუფისადმი კუთვნილების გრძნობის განვითარებით არის გამოწვეული. ჯგუფის ღირებულებითი ორიენტაციის საფუძველზე ყალიბდება „ჯგუფის ცნობიერება,” ანუ „ჩვენის” გაგება. აქედან მომდინარეობს დიქტომია: „ჩვენ” და „ისინი.” „ისინი” ამ შემთხვევაში იმ ადამიანებს გულისხმობს, რომლებიც ჯგუფის წევრები არ არიან.

§2. ჯგუფის ძირითადი ნიშან-თვისებები

ჯგუფის აგებულებაში სხვა ისეთი ელემენტებიც იგულისხმება, რომლებიც ჯგუფის წევრები არ არიან, რაც იმას ნიშნავს, რომ ზოგჯერ ადამიანი ჯგუფში შედის არა მთელი თავისი პიროვნებით, არამედ - მხოლოდ მასში შესასრულებელი როლის გამო. ზოგიერთი ჯგუფი კი მთლიანად შთანთქავს პიროვნებას (მაგალითად, რომელიმე პოლიტიკური ან რელიგიური ჯგუფი და სხვ.). ამიტომ, უმეტესწილად, ჯგუფი განსაზღვრავს მისი წევრის გარეგნულ იერ-სახეს (მაგალითად, ჯარში ან პოლიციაში და სხვ.) და მორალურ ნიშანთა კომპლექსს (მაგალითად, ისეთი რამე არ უნდა ჩაიდინოს, რაც ჯგუფის ღირსებას შებღალავს). ჯგუფი ადგენს მის წევრთა ფუნქციებსაც. როგორც წესი, შინაგანად მჭიდროდ შეკავშირებული, ფიზიკურად და მორალურად მტკიცე და ნათლად გამოკვეთილი ფუნქციების მქონე ჯგუფები მნიშვნელოვანი ამოცანების შესასრულებლად არიან მოწოდებულნი.

53. ჯგუფური იდენტობა

წევრთა გაერთიანების მიხედვით, ჯგუფი შეიძლება იყოს ღია და დახურული. ღია არის ჯგუფი, რომლის წევრებსაც არანაირ განსაკუთრებულ მოთხოვნებს არ უყენებენ, და ამიტომ მისი წევრობა თავისუფალია ყველასათვის, ხოლო დახურულ ჯგუფში ახალი წევრის მიღების კრიტერიუმები ზუსტად არის დადგენილი და განსაზღვრული. არსებობს ე. წ. შეზღუდული ჯგუფები, რომელთა წევრად გახდომაც არც მკაცრად შეზღუდულია და არც მთლად თავისუფალი.

ჯგუფის იდენტობის საფუძველი, როგორც ზემოთ ითქვა, „ჩვენ“ გრძნობის ქონასთანაა დაკავშირებული. მიუხედავად იმისა, რომ ჯგუფის შემადგენლობა ძალზე დინამიკურია (გარკვეული დროის შემდეგ იგი შეიძლება მისმა წევრებმა, გარდაცვალების ან სხვა მიზეზის გამო, დატოვონ), იგი მაინც არ კარგავს საკუთარ იდენტობას და არსებობას განაგრძობს.

54. ჯგუფის მიზნები და ამოცანები

ჯგუფის ერთ-ერთი ძირითადი ელემენტი ის ამოცანაა, რომლის შესრულებაც მისთვის სასიცოცხლო მნიშვნელობისაა. მაგალითად, მეგობართა წრე ადვილად გადაიქცევა ჯგუფად, თუკი ის გარკვეულ საერთო მიზნებსა და ამოცანებს დაისახავს (თუნდაც ერთობლივი გართობისას). ამოცანების ქონა მათი მიღწევის გზებსა და საშუალებებს გულისხმობს, რაც, თავის მხრივ, ჯგუფის წევრებს შორის პასუხისმგებლობის დანაწილებას მოითხოვს და ა. შ. ჯგუფის ამოცანა მის წევრთა ცალკეულ ამოცანათა ჯამი კი არ არის, არამედ უფრო ფართო მნიშვნელობის ცნებაა, რომელიც ცალკეული წევრების ფუნქციების შესრულების შედეგად შეიძლება წარმოიშვას. ჯგუფის ამოცანები მისი არსებობის საზრისს ქმნიან, ამიტომ წარსულში შესრულებული ამოცანების განსჯა ჯგუფის ტრადიციის არსებითი ელემენტია.

ჯგუფის წევრთა პოზიციების სისტემისაგან იქმნება ჯგუფის მიკროსტრუქტურა. ჯგუფის წევრთა პოზიცია ჯგუფში მათი მდგომარეობაა, რომელიც გარკვეული უფლებამოსილებების შესრულებასთანაა დაკავშირებული.

55. ე. იუბენკი: ჯგუფის კლასიფიკაცია

ამერიკელმა სოციოლოგმა, ერლ ედვარდ იუბენკმა (1887-1945), ცინცინატის უნივერსიტეტის სოციოლოგიის ფაკულტეტის ხელმძღვანელი) ჯგუფების შესახებ ამერიკულ ლიტერატურაში არსე-

ბული მასალის ანალიზის შედეგად, ჯგუფის კლასიფიკაციის 7 ძირითადი პრინციპი გამოყო:

- კლასიფიკაციები ეთნიკური ან რასობრივი კუთვნილების საფუძველზე;
- კულტურული განვითარების დონის მიხედვით;
- ჯგუფის სტრუქტურის ტიპების საფუძველზე;
- ჯგუფის მიერ უფრო დიდ ერთობებში შესრულებული ამოცანებისა და ფუნქციების საფუძველზე;
- წევრებს შორის კონტაქტების უპირატესი ტიპების საფუძველზე;
- ჯგუფში არსებული კავშირის სახეობის საფუძველზე;
- სხვა პრინციპებზე დამყარებული სხვადასხვა კლასიფიკაცია;

§6. მცირე, საშუალო და დიდი ჯგუფები

ჯგუფის წევრთა რაოდენობის მიხედვით გამოიყოფა **მცირე, საშუალო და დიდი ჯგუფები**. მცირე ჯგუფი რამდენიმე ათეული წევრისაგან შედგება, რომლებიც საერთო საქმიანობით არიან ერთმანეთთან დაკავშირებულნი და მყარი ურთიერთობა აქვთ. დიდი სოციალური ჯგუფი მრავალრიცხოვანი წევრებისაგან შედგება, რომელთაც უშუალო ურთიერთობა არ გააჩნიათ (მაგალითად, ადამიანთა მასობრივი გაერთიანებანი, ეთნიკური, რელიგიური და სხვა ჯგუფები). დიდ და მცირე ჯგუფებს შორის არსებობენ ე. წ. საშუალო ჯგუფები. სოციოლოგებს მიაჩნიათ, რომ ამ სახის ჯგუფები ძალიან ჰგვანან დიდ ჯგუფებს და ამიტომაც მათზე ყურადღებას სპეციალურად არ ამახვილებენ.

§7. პირველადი და მეორეული ჯგუფები

ჯგუფში არსებულ ურთიერთობათა ფორმის მიხედვით ერთმანეთისაგან გამოირჩევა **პირველადი და მეორეული ჯგუფები**. ტერმინი „პირველადი ჯგუფი“ ამერიკელმა სოციოლოგმა, ჩარლზ ჰორტონ ქულიმ შემოიტანა. პირველადი ჯგუფი მცირე ჯგუფის განსაკუთრებული ნაირსახეობაა, რომელიც მის წევრთა უშუალო კონტაქტზეა დამყარებული. ამ ჯგუფის წევრები ჯგუფის საქმიანობაში მაღალი ემოციური ჩართულობით გამოირჩევიან. ასეთი პირველადი ჯგუფი არის ოჯახი. ქული აღნიშნავდა, რომ ოჯახში მიმდინარე ურთიერთქმედებას ყველა ცივილიზაციაში ერთგვაროვანი ხასიათი აქვს; რომ ეს ურთიერთქმედებანი იმ კავშირებიდან გამომდინარეობს, რომლის საფუძველიც სხვა წევრების წინაშე

პასუხისმგებლობა, მათზე ზრუნვა და მათი სიყვარულია. მსგავსი ხასიათი აქვს თანატოლთა და მეზობელთა ერთობასაც. მეორეული ჯგუფი გარკვეული მიზნის სარეალიზაციოდ არის შექმნილი. მასში განსაკუთრებული მნიშვნელობა არა ემოციურ, არამედ საქმიან კონტაქტებს ენიჭება.

ჯგუფები, რომლებიც ორგანიზაციისა და კონტროლის ფორმალურ სისტემას ემყარებიან, ფორმალურ ჯგუფებს წარმოადგენენ. მათგან განსხვავებით, არაფორმალური ჯგუფები ორგანიზაციისა და კონტროლის არაფორმალურ სისტემას ემყარებიან. სოციოლოგები საუბრობენ მიზნობრივ (ექსპრესიულ) ჯგუფებზეც, რომლებიც გარკვეული ტიპის სამუშაოს შესასრულებლად იქმნება. ასეთი ჯგუფები მისი წევრების ემოციური მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებას ითვალისწინებენ.

§8. ჯგუფის სახეები

კომუნიკაციის ფორმის მიხედვით ჯგუფის სახეებია: „წრე“, „ბორბალი“, „ჯაჭვი“ და სხვ. ასევე გამოირჩევიან კენტ და ლუნრიცხოვანი ჯგუფები; პოლიტიკის სოციოლოგიაში გამოიყენება ისეთი ტერმინები, როგორებიცაა „ინტერესთა ჯგუფები“, „ზენოლის ჯგუფები“ და ა. შ. აღსანიშნავია „ინ და აუტჯგუფებიც.“ „ინჯგუფად“ ისეთი სოციალური ჯგუფი იწოდება, რომელიც თავის წევრებს ჯგუფის იდენტობისა და ღირსების დაცვისაკენ მოუწოდებს. მისი საპირისპიროა „აუტჯგუფები“ – ჯგუფები, რომლებიც ოპოზიციის ან მოწინააღმდეგის როლში გამოდიან.

§9. ჯგუფში ლიდერობა

ჯგუფის ფუნქციონირება, მეტწილად, დამოკიდებულია ჯგუფში ლიდერობაზე. ზოგჯერ ძალიან ბევრ მეგობრულ ჯგუფში გამოკვეთილი ლიდერი არ არის, რაც დიდი სოციალური ჯგუფის შემთხვევაში გამორიცხულია.

ლიდერი ჯგუფის ხელმძღვანელია, რომელსაც ჯგუფის ინტერესების დასაკმაყოფილებლად და დასაცავად ერთობლივი მოქმედებისათვის სხვებზე ზემოქმედებაშეუძლია.

მეორეულ ჯგუფებში ლიდერი აუცილებელია. სოციოლოგები ლიდერობის ორ ძირითად ნაირსახეობას გამოყოფენ: **ინსტრუმენტალურ** და **ექსპრესიულ ლიდერობას**. პირველი მათგანი ჯგუფის ისეთ ხელმძღვანელს წარმოადგენს, რომელიც მხოლოდ ჯგუფის მიერ დასახული მიზნების მიღწევაზეა ორიენტირებული.

მსგავსი ლიდერის ხელმძღვანელობისას წარმატების მიღწევაში ჯგუფის წევრებს ეჭვი არ ეპარებათ. ამ ტიპის ლიდერებს ცივი და უკარება ხასიათი აქვთ.მათთვის მთავარია მხოლოდ საქმე. ექსპერსიული ლიდერისათვის უმთავრესია არა ჯგუფის მიზნების მიღწევა, არამედ ჯგუფის მთლიანობისა და ერთიანობის შენარჩუნება. ისინი ყოფით ურთიერთობაში თბილები და ჰუმანურები არიან.

§10. ლიდერობის სამი სტილი

სოციოლოგები ლიდერობას იმ სტილის მიხედვით ახასიათებენ, რომელიც გადაწყვეტილებების მიღებით ვლინდება. შესაბამისად, ლიდერობის სამ განსხვავებულ სტილზეა საუბარი.

- **ავტორიტარული ლიდერობა:** ლიდერობა ფოკუსირდება გადაწყვეტილებათა მიღებისას სხვისი აზრის მიუღებლობასა და ლიდერის მიმართ სხვების უსიტყვო მორჩილებაზე;
- **დემოკრატიული ლიდერობა:** აქცენტირებულია გადაწყვეტილებათა მიღების პროცესში სხვების მაქსიმალურად ჩართულობასა და მათი აზრების გათვალისწინებაზე;
- **laissez-faire-ტიპის ლიდერობა (ნებაზე მიშვებული), განყენებული ლიდერობა:** ამ ტიპის ლიდერობის შემთხვევაში ჯგუფი ლიდერისაგან დამოუკიდებლად ფუნქციონირებს.

ლიდერის შესახებ არაერთი საინტერესო თეორია არსებობს. მაგალითად, ლიდერის ქარიზმატული კონცეფცია მიიჩნევს, რომ ლიდერი სპეციფიკური სალიდერო უნარებით გამორჩეული პიროვნება უნდა იყოს და არა - ნებისმიერი ადამიანი; ინტერაქციული თეორიების მიხედვით, ლიდერი შეიძლება იყოს ინტერაქციის სისტემაში ჩართული ნებისმიერი ადამიანი, რომელიც შესაფერისი ნიშან-თვისებებით გამოირჩევა (პიროვნული თავისებურებები, ჯგუფის წევრთა აზრი მის შესახებ და სხვ.); სიტუაციური თეორია ანუ ჯგუფური დინამიკური მიდგომა ამბობს, რომ ლიდერობა ჯგუფში შექმნილი სიტუაციის შედეგია; სინთეზური (კომპლექსური) თეორიის მომხრეებს კი მიაჩნიათ, რომ ლიდერობა სინთეზური ხასიათის მოვლენაა, რომელიც ზემოაღნიშნულ ყველა ფაქტორს მოიცავს. მიუხედავად აზრთა სხვადასხვაობისა, სადავო არ არის ის, რომ ლიდერი მართლაც ყოველმხრივ გამორჩეული პიროვნებაა, რომელსაც შეუძლია სხვა ადამიანებზე ზეგავლენის მოხდენა, მათი წინამძღოლობა; ინტელექტის მხრივ, მას შეუძლია დიდი მოცულობის ინფორმაციის ათვისება და სათანადო ინტერპრეტაცია;

შემგუებლობის მხრივ, ადვილად ეგუება ცვალებად მოთხოვნებს. ლიდერის თვისებებს შორის მნიშვნელოვანია გულმოდგინება, შრომისმოყვარეობა, საქმისადმი დიდი ენთუზიაზმით მიდგომა, საკუთარი ინტერესების მსხვერპლად გაღება და ა. შ.

§11. სოციალური ქსელი

სოციოლოგიის კლასიკოსმა, გეორგ ზიმელმა თავის დროზე მცირე ჯგუფების სოციალური დინამიკა შეისწავლა და ბევრი საინტერესო ახალი ცნება თუ ტერმინი შემოიტანა სოციოლოგიაში. ორი წევრისაგან შემდგარ სოციალურ ჯგუფს მან **დიადა** უწოდა (მაგალითად, ცოლ-ქმარი). დიადა ინტერაქციის ინტენსივობით გამოირჩევა. მასთან შედარებით **ტრიადა** (სამწევრიანი ჯგუფი) ინტერაქციის უფრო მაღალი ხარისხით ხასიათდება. სოციალური კავშირის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფორმაა **ქსელი**. სოციოლოგები მას სუსტ სოციალურ კავშირებს მიაკუთვნებენ. მიუხედავად კავშირის სისუსტისა (კავშირის უშუალობა იგულისხმება), ის თანამედროვე ინფორმაციულ საზოგადოებაში ერთ-ერთი უმძლავრესი რესურსია. მისი საყოველთაოდ გავრცელებული ფორმაა *მსოფლიო აბლაბუდა* – ინტერნეტი, რომლის გარეშეც თანამედროვე კომუნიკაციები წარმოუდგენელია.

სოციალური ქსელი სოციალური აქტორებისა და მათი კავშირ-ურთიერთობის ანუ არაერთი სოციალური პოზიციის ერთობლიობაა. მეტაფორულად რომ ვთქვათ, ეს სოციალური აქტორების მიერ რესურსების გაცვლის პროცესში მოქსოვილი „აბლაბუდაა“.

ტერმინი „სოციალური ქსელი“ ჯონ ბერნსმა 1954 წელს შემოიღო კრებულ „ადამიანურ ურთიერთობებში“ გამოქვეყნებულ ნაშრომში, რომელიც ნორვეგიულ კუნძულზე კლასების და შეკრებებისადმი იყო მიძღვნილი, მაგრამ მანამდე არაერთი სოციოლოგი საზოგადოებას, როგორც სხვადასხვა სოციალური კავშირისა და მათი კონფიგურაციის ერთობლიობას განიხილავდა. ქსელური მიდგომა და ქსელური თეორია სათავეს სოციოლოგიის ფუძემდებლების ნააზრევთან იღებს (გ. ზიმელი, ე. დიურკემი). იგი უცხო არ ყოფილა სოციალური ფსიქოლოგიისა (ჯ. მორენო, ტ. იბკომი, ა. ბეივალსი) და სოციალური ანთროპოლოგიისათვის (ა. რ. რედკლიფ-ბრაუნი, ჯ. ბარნზი, კ. მიტჩელი, ე. ბოტი). XX ს-ის 30-იან წლებში ამერიკაში ინტერაქციული პროცესების კვლევაში სოციოგრამების გამოყენება მოდური საქმიანობა იყო. ეს ვიზუალური მასალაა, რომელშიც ცალკეული ინდივიდები წერტილებად, ხოლო მათ შორის

კავშირები ხაზებად არის გამოსახული. მსგავს სოციოგრამებს იყენებდა ჯ. მორენო, რის გამო იგი სოციალური ქსელების ანალიზის ფუძემდებლად შეიძლება მივიჩნიოთ.

XX ს-ის მეორე ნახევარში სოციალური ქსელის ცნება სოციოლოგიისა და ეკონომიკის სფეროში ტრენდული ხდება. სოციალური ქსელები ნაცნობთა ისეთი წრე იგულისხმება, რომელსაც წარმოებითი ინტერესები ამოძრავებს. მოგვიანებით კი, ამ ცნებამ არაფორმალური და სოციალურად მნიშვნელოვანი ურთიერთობაც გააერთიანა.

საზოგადოების სოციალური სტრუქტურისაგან განსხვავებით, რომელიც სოციალურ ურთიერთობათა მყარ გარსს წარმოადგენს, სოციალური ქსელი შედარებით რბილი სტრუქტურისაგან შედგება ანუ „რბილი ქსოვილია“, რომელიც მიკროსოციალურ ურთიერთობებს განაგებს. სოციალურ სივრცეში გაფანტული სოციალური კავშირები გაერთიანების შედეგად მძლავრ სუბიექტურ კომპოზიციას ქმნიან. მათ საფუძველზე რთული ქსელი ყალიბდება, რომელიც ადამიანთა მაქსიმალურ რაოდენობას მოიცავს (მაგ., ქსელური ვაჭრობა, მობილური სატელეფონო კავშირები, „მსოფლიო აბლაბუდა - ინტერნეტი“, ინტერაქციული ტელევიზია და სხვ.). ურთიერთობის თანამედროვე ფორმების არარსებობისას სოციალურ ქსელებს ადამიანთა ურთიერთკავშირი აყალიბებდა. ეს კავშირ-ურთიერთობები არა მხოლოდ ცალკეულ ინდივიდებს, არამედ პოზიციებს, წესებს, იდეებს, მოქმედებებსა და ინტერესებს აერთიანებდა. განმსჭვალავენ რა მთელ სოციალურ სივრცეს, როგორც ვერტიკალური, ისე - ჰორიზონტალური განზომილებით, სოციალური ქსელები ნდობის, ურთიერთმხარდაჭერის, სიმპათიის, პატივისცემისა და საერთო საქმეში მონაწილეობის სახით მთელ სოციალურ კაპიტალს მოიცავენ.

§12. რ. ემერსონის სოციალური ქსელების თეორია

ამერიკელი სოციოლოგის, რიჩარდ ემერსონის თეორია ორ მნიშვნელოვან დებულებას ემყარება:

- 1). **დამოკიდებულება ძალაუფლების წყაროა.** ინდივიდის სხვა ინდივიდზე ან სოციალურ ჯგუფზე დამოკიდებულება სოციალურ ურთიერთობაში დამოკიდებულ ინდივიდზე ძალაუფლების დამყარებით სრულდება.
- 2). **სოციალურ გაცვლაში საზღაურის განუსაზღვრელობა სპე-**

ციფიკური მოტივაციის წყარო ხდება. ექსტრემალური ურთიერთობისას ნებისმიერ წუთს გაცვლითი ციკლის შეწყვეტის რისკი ჩნდება. ერთი მხარის მიერ მეორისათვის შეთავაზებული მომსახურება შეიძლება აუნაზღაურებელი დარჩეს.

აღსანიშნავია, რომ ემერსონის თეორიაში აქტორი შეიძლება იყოს ცალკეული ინდივიდი ასევე კორპორატიული ჯგუფები, რომლებიც ქსელურ გაცვლაში არიან ჩართულნი, რაც იმას ნიშნავს, რომ ქსელური ანალიზი სოციალურ ჯგუფებთან ერთად აქტორთა ურთიერთკავშირის თავისებურებათა შესწავლას გულისხმობს. ამით ემერსონი სოციალურ ქსელებში განზოგადებული გაცვლის თეორიულ-მეთოდოლოგიური საფუძვლების ჩამოყალიბებას ცდილობდა. მისი არსი ურთიერთობის სტერეოტიპის შესწავლაა.

§13. სოციალური ორგანიზაციები

დიდი ხნის განმავლობაში ჩვენი წინაპრები, ძირითადად, მცირე სოციალურ ჯგუფებად (ოჯახები, გვარები, მეგობართა და ახლობელთა წრეები და სხვ.) ცხოვრობდნენ. სოციალური ცხოვრების მსგავსი ფორმა ტრადიციული ტიპის საზოგადოებებისათვის იყო დამახასიათებელი. ამჟამად თანამედროვე საზოგადოებაში სოციალური ცხოვრება მთელი რიგი ფორმალური ორგანიზაციების გარშემო ტრიალებს, რომლებთან ურთიერთობაც თითოეულ ჩვენგანს ყოველდღიურად უხდება. ასე რომ, სოციოლოგიური ანალიზის სფეროში სოციალური ორგანიზაციების ცნება შემოდის.

ტერმინ „სოციალურ ორგანიზაციას“ რამდენიმე მნიშვნელობა აქვს. ერთ-ერთი მნიშვნელობის მიხედვით, იგი მიზნობრივ ჯგუფს, იმ ადამიანთა გაერთიანებას აღნიშნავს, რომლებიც გარკვეული მიზნების განხორციელებას ორგანიზებულად ესწრაფვიან. ზოგიერთი სოციოლოგის აზრით, „სოციალური ორგანიზაციის“ მსგავსი გაგება თანამედროვე ინდუსტრიულ საზოგადოებას ესადაგება, რომელსაც რაციონალიზებული შინაგანი ორგანიზაციის მქონე ადამიანთა დიდი გაერთიანებების არსებობა ახასიათებს.

ორგანიზაციის ცნების მეორე მნიშვნელობა გულისხმობს ადამიანებისა და მოქმედების სხვადასხვა საშუალებების ხელმძღვანელობის, მართვის წესებისა დაფუძნების კოორდინაციას.

ორგანიზაციის ცნების მესამე მნიშვნელობა კი ინდივიდების, სოციალური ჯგუფების ან ინსტიტუტების მოქმედებათა სისტემას

გულისხმობს, რომელიც ჯგუფის წევრთა თანაცხოვრების ჰარმონიზებას ცდილობს. ორგანიზაციის ცნების ამ განმარტებიდან ჩანს, რომ იგი სადისკუსიო საკითხთა რიგს განეკუთვნება. ზოგჯერ, მის ნაცვლად, „სოციალურ წყობას“ ხმარობენ, რაც ალბათპოლიტოლოგიური ტერმინი უფროა, ვიდრე სოციოლოგიური. აზრთა სხვადასხვაობის მიუხედავად, თანამედროვე სოციოლოგიაში სოციალური ორგანიზაცია ადამიანების, ჯგუფებისა და ინსტიტუტების მართვის, ფუნქციებისა და საშუალებების კოორდინირების მეთოდთა სისტემად განიხილება, რომელსაც არაფერი აქვს საერთო მართვის სპონტანურ წესებთან.

სოციოლოგები განასხვავებენ ფორმალურ და არაფორმალურ ორგანიზაციას. პირველი ზუსტად ფორმალიზებული, ინსტიტუციონალიზებული როლისა და სანქციების ფორმალური სისტემებისაგან შედგება, ანუ სამართლებრივი გზით დადგენილი წესებისა და დაწესებულებათა ფორმალური სისტემისაგან. არაფორმალურ ორგანიზაციებში სოციალური როლების, არაფორმალური ინსტიტუტებისა და არაფორმალური სანქციების ისეთი სისტემა მოიაზრება, რომელიც თაობიდან თაობას ადათ-წესებითა და ტრადიციებით გადაეცემა და ყოველდღიური ინტერაქციის პროცესში სპონტანურად წარმოიშობა.

§14. ა. ეტციონი: ფორმალური ორგანიზაციების სამი ტიპი

ამერიკელმა სოციოლოგმა, **ამიტაი ეტციონიმ** ფორმალური ორგანიზაციების სამი ტიპი გამოყო: **უტილიტარული, ნორმატიული და იძულებითი**.

- **უტილიტარული ორგანიზაციები:** ყველა ის ადამიანი, რომელიც ხელფასის გამო მუშაობს, უტილიტარულ ორგანიზაციას ეკუთვნის – ორგანიზაციას, რომელიც ადამიანებს თავიანთი შრომის საფასურს უხდის. მაგალითად, მსხვილ ბიზნესში არსებობს მოგება მეწარმისათვის, ხოლო მოსამსახურეთათვის – ხელფასი. ამ შემთხვევაში ორგანიზაციის წევრად გახდომას საფუძვლად ხელფასის მიღება უდევს;
- **ნორმატიული ორგანიზაციები:** ნორმატიულ ორგანიზაციებში ადამიანები შედიან არა ხელფასის, არამედ იმ მიზნის გამო, რომელსაც ისინი მორალურად მისაღებ ღირსების საქმედ მიიჩნევენ (მაგალითად, სხვადასხვა სახის თავისუფალი ასოციაციების წევრობა);
- **იძულებითი ორგანიზაციები:** ამ ტიპის ორგანიზაციების

წევრობა იძულებით ხდება (მაგალითად, ციხეები ან ფსიქიატრიული საავადმყოფოები და სხვა. თუმცა უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ფსიქიატრიული საავადმყოფო იძულებითი ორგანიზაციაა პაციენტისათვის, მაგრამ უტილიტარულია ფსიქიატრისათვის, რომელიც იქ მუშაობს და ხელფასს იღებს, ხოლო ნორმატიული ორგანიზაციაა იმ ადამიანისათვის, რომელიც ნებაყოფლობით ქველმოქმედებას ეწევა და საავადმყოფოს ეხმარება).

ორგანიზაციის ცნების სოციოლოგიური ანალიზით, ძირითადად, ორგანიზაციული სოციოლოგიაა დაკავებული, რომელიც თავის საფუძვლებს მაქს ვებერის მიერ შემუშავებული ბიუროკრატიის თეორიიდან იღებს. სოციოლოგიაში არსებობს აგრეთვე ორგანიზაციის თეორია, რომელიც მართვის ფორმალური და არაფორმალური სტრუქტურების თეორიულ ანალიზს ახორციელებს. მასზე დიდი გავლენა იქონია სტრუქტურულ-ფუნქციონალისტურმა სოციოლოგიამ. მან ორგანიზაცია სისტემის სახით წარმოადგინა, რომელსაც ორგანიზაციული სიცოცხლისუნარიანობა და გარემოსადმი ადაპტაცია ახასიათებს (პარსონსი, მერტონი).

§15. ბიუროკრატია

ძალიან მარტივად რომ ვთქვათ, ბიუროკრატია ორგანიზაციის ეფექტური მართვა და ორგანიზაციული საკითხების ზუტად გადაწყვეტის საშუალებაა. იგი მართვის ჩინოვნიკურ აპარატთან ასოცირდება და უარყოფით შეფერილობას იძენს, თუმცა მაქს ვებერმა ბიუროკრატია საზოგადოების აუცილებელ ელემენტად მიიჩნია და, ყოველდღიურობაში გავრცელებული უარყოფითი აზრის ნაცვლად, პოზიტიური შინაარსით აავსო ეს ცნება.

§16. მ. ვებერი: ბიუროკრატიული ორგანიზაციის ძირითადი ნიშნები

ვებერმა იდეალური ბიუროკრატიული ორგანიზაციის 6 ძირითადი ნიშანი გამოყო. ესენია:

- **სპეციალიზაცია:** ბიუროკრატია, სპეციალიზაციის შესაბამისად, მოვალეობების მკაფიოდ განსაზღვრა ახასიათებს;
- **თანამდებობრივი იერარქია:** ბიუროკრატიული ორგანიზაცია თანამშრომელთა ვერტიკალური თანამდებობრივი წესრიგით ხასიათდება;

- **მკაფიოდ განსაზღვრული და დადგენილი წესების სისტემა:** კულტურული ტრადიციების ნაცვლად, ბიუროკრატიული ორგანიზაცია წინასწარ დადგენილი რაციონალიზებული წესების მიხედვით მოქმედებს;
- **ტექნიკური კომპეტენცია:** ბიუროკრატებს შესაფერისი უნარ-ჩვევები აქვთ, რომლებიც დადგენილი წესების შესასრულებლად აუცილებელია;
- **უპიროვნობა:** პიროვნებაზე მაღლა ბიუროკრატიული წესები დგას. აქ პიროვნული მომენტები გამქრალია;
- **ფორმალური, ნერილობითი კომუნიკაცია:** ბიუროკრატიის გულისგულია არა ადამიანები, არამედ - ქაღალდები. ადამიანებს შორის კომუნიკაცია მკაცრად ფორმალიზებულ და ოფიციალურ სახეს ატარებს.

ვებერის მიხედვით, იდეალური ბიუროკრატია ადამიანის ყოველ ნაბიჯს მიზანმიმართულად არეგულირებს, თუმცა რეალურად ადამიანები საკმაოდ შემოქმედებითად უდგებიან ბიუროკრატიულ შაბლონებს. ასეთ შემთხვევაში ჩვენ წინაშე ბიუროკრატიის არა-ფორმალური ასპექტებია.

§17. ბიუროკრატია და თანამედროვე საზოგადოება

ბიუროკრატია მრავალი პრობლემის გადალახვა უწევს. მათ შორის ერთ-ერთია ბიუროკრატიული გაუცხოება, რომელზეც ჯერ კიდევ ვებერი ამახვილებდა ყურადღებას. მისი აზრით, ფორმალური ინსტიტუტები ადამიანს განუწყვეტლივ მოძრავი მექანიზმის უბრალო ქანჭიკად აქცევენ. სოციოლოგიის კლასიკოსი დარწმუნებული იყო, რომ ბიუროკრატიული აპარატი ადამიანთა სასიკეთოდ არის შექმნილი და არა - მათ დასათრგუნად. ბიუროკრატია პიროვნულობა შეიწირა მსხვერპლად, რასაც, ვებერისაგან განსხვავებით, მძაფრად განიცდიდნენ ფრიდრიხ ნიცშე და ფერდინანდ თიონისი. ბიუროკრატიის კიდევ ერთი თავსატეხი მერტონის მიერ შემოტანილი ბიუროკრატიული რიტუალიზმის ცნებაა. მერტონი მასში ბიუროკრატიული წესების რიტუალების დონეზე აყვანას გულისხმობდა, როდესაც უპირატესი ბიუროკრატიული წესებია და არა - ორგანიზაციის მიერ დასახული მიზნების მიღწევა.

XX ს-ის დამდეგს გერმანელმა სოციოლოგმა, **რობერტ მიხელსმა** (1876-1936) ბიუროკრატია ოლიგარქიასთან (ადამიანთა მცირე ჯგუფის მმართველობა) დააკავშირა. ბიუროკრატიულ იერარქიულ სისტემაში ოლიგარქია განცხრომას ეძლევა. ამ დროიდან

ბიუროკრატია პოლიტიკური მეცნიერების ცხოველი ინტერესის საგანი გახდა.

დღეს სოციოლოგები იმედოვნებენ, რომ თანამედროვე საზოგადოებაში მიმდინარე პროცესები (მეცნიერებისა და ტექნიკის განვითარება, შრომის სახისა და ხასიათის შეცვლა და სხვ.) დადებითად იმოქმედებს ბიუროკრატიაზე და უფრო ადვილი იქნება ბიუროკრატიული პროცესების მეცნიერული მართვა, რის მაგალითადაც ამერიკული და იაპონური ორგანიზაციები მოჰყავთ (მაგალითად, მაკდონალდის ქსელები), თუმცა ერთი რამ ცხადია: მიუხედავად სიახლეებისა, პიროვნების თავისუფლებასთან დაკავშირებით, ბიუროკრატიული აპარატი კვლავ პრობლემად რჩება.

კითხვები

- რა არის სოციალური ჯგუფი?
- რა განსხვავებაა სოციალურ ჯგუფებს შორის?
- თქვენი აზრით, რატომ ზღუდავს ბიუროკრატია პიროვნებას და რა გამოსავალი უნდა მოიძებნოს ამ პრობლემის მოსაგვარებლად?
- რა განსხვავებაა უტილიტარულ, ნორმატიულ და იძულებით ორგანიზაციებს შორის (ა. ეტციონი)?
- მ. ვებერის მიხედვით, ბიუროკრატიას 6 ძირითადი ნიშანი გამორჩევს (ჩამოთვალეთ და დაახასიათეთ თითოეული მათგანი).
- თქვენი აზრით, რატომ ზღუდავს ბიუროკრატია პიროვნებას და რა გამოსავალი უნდა მოიძებნოს ამ პრობლემის მოსაგვარებლად?
- დაახასიათეთ ლიდერის ტიპები.
- ლიდერის რომელი ტიპია თქვენთვის მისაღები და რატომ?

დავალებები

- შეეცადეთ, საკუთარი გამოცდილებიდან მოიყვანოთ პირველად და მეორეულ ჯგუფებს შორის განსხვავების მაგალითები.

სავარჯიშოები

სავარჯიშო N1.

საკუთარი შეხედულების მიხედვით შეარჩიეთ რომელიმე სოციალური ჯგუფი და დაახასიათეთ.

სავარჯიშო N2.

მოამზადეთ ორი ღია კითხვა ჯგუფური იდენტობის თემაზე.

სავარჯიშო N3.

შეავსეთ ცხრილი

ჯგუფი	ძირითადი ნიშნები
პირველადი	
მეორეული	
ქსელი	

„ცივილიზაციისა და კულტურის განვითარებასთან ერთად სოციალურ ძალთა როლი გაიზარდა და დღემდე იზრდება. ჩვენ უკვე არა - ბუნების, არამედ კულტურის წიაღში ვიმყოფებით... ამის შესაბამისად იზრდება სოციალურ ძალთა - სოციალურ ინსტიტუტთა როლი.“

პ. სოროკინი

თავი XIII

სოციალური ინსტიტუტები

საკვანძო სიტყვები: სოციალური ინსტიტუტი, ინსტიტუტის ტიპები, ინსტიტუტების ზოგადი ნიშნები და ფუნქციები; ინსტიტუციონალიზმი და დეინსტიტუციონალიზმი; ძირითადი სოციალური ინსტიტუტები: ოჯახი, წარმოება - ეკონომიკა, პოლიტიკა, განათლება, რელიგია.

შესავალი - ინსტიტუტის ცნება

ტერმინი „ინსტიტუტი“ ლათინური სიტყვა **institutum**-იდან მომდინარეობს და იმას ნიშნავს, რაც დაწესებულია, დადგენილია. მას სოციოლოგიაში, სხვა მეცნიერებებსა და ყოველდღიურ ცხოვრებაში სხვადასხვა გაგება აქვს, რაც ოთხ ძირითად მნიშვნელობამდე შეიძლება დავიყვანოთ: 1) ტერმინი „ინსტიტუტი“ შეიძლება აღნიშნავდეს გარკვეულ პირთა ჯგუფს, რომლებიც საზოგადოებრივ ფუნქციას ასრულებენ; 2) ინსტიტუტი შეიძლება იყოს იმ ფუნქციების ორგანიზაციული კომპლექსი, რომლებსაც ჯგუფის ზოგიერთი წევრი მთელი ჯგუფის მიმართ ასრულებს; 3) ინსტიტუტი არის დაწესებულება ან დაწესებულებათა ერთობლიობა, რომელიც ცალკეულ ინდივიდს ან ინდივიდთა ჯგუფს საშუალებას აძლევს, შეასრულოს უპიროვნო საზოგადოებრივი ფუნქციები საკუთარი ან ჯგუფის წევრების მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად; 4) ინსტიტუტს უწოდებენ სოციალურ როლს, რომელსაც განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ჯგუფისათვის. ინსტიტუტის ცნების ოთხივე განმარტება შეიძლება ორ, ფართო და ვიწრო, გაგებად გავაერთიანოთ.

§1. ინსტიტუტის ცნების ორგვარი გაგება

ვინაშე გაგებით, ინსტიტუტის ცნებას ტექნიკური მნიშვნელობა აქვს და სპეციალიზებულ სამეცნიერო თუ სასწავლო დაწესებულებებს აღნიშნავს, ფართო მნიშვნელობით კი - საზოგადოებრივ ურთიერთობათა განსაკუთრებული სფეროს მარეგულირებელ ნორმებს. თანამედროვე სოციოლოგიაში მიღებული განსაზღვრების მიხედვით, სოციალური ინსტიტუტების ცნება გულისხმობს სოციალური ცხოვრების მრავალი სფეროს: ოჯახის, რელიგიის, განათლების, ეკონომიკისა და პოლიტიკის, მარეგულირებელი ნორმების, ღირებულებების, სიმბოლოების, რწმენა-წარმოდგენების, როლებისა და სტატუსების შედარებით სტაბილურ და ინტეგრირებულ ერთობლიობას.

§2. სოციალური ინსტიტუტების ტიპები ზოგადი ნიშნები და ფუნქციები

ინსტიტუტის ბუნების გასაგებად მოვიყვანოთ ასეთი მაგალითი: ყველასათვის ცნობილია, რომ გარემოსთან ცხოველები ინსტინქტების მეშვეობით არიან დაკავშირებულნი. ინსტინქტი ევოლუციის პროცესის შედეგად ცხოველთა გადასარჩენად გამოჩარხული ბუნების მძლავრი ინსტრუმენტია. მაგრამ, რა ქნას ადამიანმა? მან ხომ ყველა თავისი ინსტინქტი დაკარგა, ხოლო რაც შემორჩა, არ არის საკმარისი სწრაფადცვალებად სოციალურ გარემოში ორიენტირებისათვის. ასეთ ვითარებაში მშველელი სოციალური ინსტიტუტია ხოლმე. ის საზოგადოებაში იმ როლს ასრულებს, რასაც ინსტინქტი ცხოველთა სამყაროში. თუ ინსტინქტები ბუნების ევოლუციის შედეგად არიან გამოყვანილნი, სოციალური ინსტიტუტები კულტურის ევოლუციის შედეგად არიან მიღებულნი. ოღონდ სოციალური ინსტიტუტები ეხმარებიან არა მარტო ერთეულ ინდივიდებს, არამედ - მთელ საზოგადოებას. მათი მიზანია საზოგადოების წევრთა უმთავრესი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება. სოციოლოგებმა შეისწავლეს მსგავსი მოთხოვნილებანი და აღმოაჩინეს, რომ ყველასათვის აუცილებელი და უმთავრესი მოთხოვნილება არც ისე ბევრია; მათი რაოდენობა ხუთს არ აღემატება, შესაბამისად, სოციალური ინსტიტუტიც ამდენივეა.

- გვარის გაგრძელების მოთხოვნილება (ოჯახისა და ქორწინების ინსტიტუტი);
- უსაფრთხოებისა და სოციალური წესრიგის მოთხოვნილება (პოლიტიკური ინსტიტუტები, სახელმწიფო);

- საარსებო საშუალებათა მოპოვების მოთხოვნილება (ეკონომიკური ინსტიტუტები, წარმოება);
- მომავალი თაობებისადმი ცოდნის გადაცემის მოთხოვნილება (განათლების ინსტიტუტები, ფართო გაგებით, მეცნიერება და კულტურა);
- სულიერი პრობლემების მოგვარებისა და ცხოვრების საზრისის ძიების მოთხოვნილება (რელიგიური ინსტიტუტები).

§3. 3. სპენსერი სოციალური ინსტიტუტების შესახებ

3. სპენსერი სოციალური ინსტიტუტების თეორიის ავტორია. ადამიანთა სოციალური ცხოვრების თვითორგანიზების ფორმად მას სოციალური ინსტიტუტები მიაჩნდა. ის ამბობდა, ეს ინსტიტუტები ბუნებით ასოციალურ არსებას – ადამიანს სოციალურ არსებად აქცევს. სპენსერი შემდეგი სახის სოციალურ ინსტიტუტებს გამოყოფდა: საშინაო – ოჯახი, ქორწინება, აღზრდა-განათლება; რიტუალური – ადამიანის ყოველდღიურ ქცევას არეგულირებენ ტრადიციები, ზნე-ჩვეულებანი, ეტიკეტი და სხვა; პოლიტიკური – ჩნდება მთელი რიგი კონფლიქტების მოსაგვარებლად; საეკლესიო – ეკლესია-მონასტრები, რელიგიური ტრადიციები, სამრევლო სკოლები და სხვა; პროფესიული და სამრეწველო ინსტიტუტები – შრომის დანაწილების საფუძველზე იქმნება და პროფესიული ნიშნით აერთიანებს ადამიანებს. სამრეწველო ინსტიტუტები საზოგადოების საწარმოო სტრუქტურას უზრუნველყოფენ.

§4. სოციალური ინსტიტუტების სოციოლოგიური ანალიზის თავისებურებები

ერთ-ერთი პირველი, ვინც მასშტაბურად მიუდგა სოციალური ინსტიტუტების შესწავლის საკითხს, ამერიკელი სოციოლოგი ტორსტენ ვებლენი იყო. მისი აზრით, საზოგადოების განვითარება სოციალური ინსტიტუტების ბუნებრივი გადარჩევის პროცესია. საზოგადოების ისტორიის გარიჟრაჟზე ადამიანთა ერთობაში პრომისკუიტეტი – ქაოსური სექსუალური ურთიერთობა – ბატონობდა. ის ადამიანთა მოდგმას გენეტიკური გადაგვარებით ემუქრებოდა, ამიტომ, თანადათანობითი აკრძალვების მეშვეობით, შეიზღუდა. პირველი აკრძალვა სიხლის აღრევას შეეხებოდა. ასე გაჩნდა კაცობრიობის ისტორიაში სოციალური ნორმის პირველი სახე. შემდეგ დროთა განმავლობაში სხვა ნორმებიც გაჩნდა. კაცობრი-

ობა არსებობისათვის ბრძოლას სწავლობდა და გარემოპირობებს ეგუებოდა. ასე წარმოიქმნა პირველი სოციალური ინსტიტუტი – ოჯახი. ოჯახური ცხოვრების ნორმები და წესები სხვა ანალოგიურ ინსტიტუციონალიზებულ ნორმებთან ერთად თაობიდან თაობას გადაეცემოდა. ისინი წარმართავდნენ ადამიანთა ცხოვრებასა და აზროვნებას, დევიანტებს მკაცრად სჯიდნენ და ა. შ. მაშ, გასაგები უნდა იყოს, რატომ მიიჩნევდნენ სოციალურ ინსტიტუტებს საზოგადოების მიერ დადგენილი ადამიან-წესებისა და ტრადიციების სისტემად ინსტიტუციონალიზმის ფუძემდებელი ტორსტეინ ვებლენი და მისი მოწაფე უილიამ ჰამილტონი! ინსტიტუტის ცნების ამ გაგებიდან მომდინარეობს ინსტიტუციონალიზმის ცნება, რაც სოციალური ურთიერთობების ან სოციალურ ურთიერთობათა პრაქტიკის დაკანონებას, დაწესებას ნიშნავს. მაგალითად, სოციოლოგიის ინსტიტუციონალიზაციაში სახელმწიფოს მიერ სტანდარტებისა და დადგენილებების შემუშავება იგულისხმება, რომლის მიხედვითაც, უნდა ფუნქციონირებდეს სოციოლოგიური კვლევის ცენტრები, სასწავლო და სამეცნიერო დაწესებულებები სოციოლოგიის განხრით, უნდა გამოიყენოდეს ჟურნალები, სახელმძღვანელოები და მონოგრაფიები და სხვ. ე. ი. ინსტიტუციონალიზაცია სოციალური ნორმების დაკანონებას ნიშნავს. ფაქტობრივად, ეს ინსტიტუტების ფორმირების, საზოგადოებაში დამკვიდრების პროცესია.

სოციალურ ინსტიტუტებს იკვლევდა ცნობილი ამერიკელი სოციოლოგი, რადიკალური სოციოლოგიის წარმომადგენელი, ჩარლზ რაით მილსიცი. ინსტიტუტი მას წარმოედგინა ცალკეული სოციალური როლების ერთობლიობის საზოგადოებრივ ფორმად. ინსტიტუტების კლასიფიკაცია მან შესასრულებელი ამოცანების მიხედვით ჩამოაყალიბა და **რელიგიური, სამხედრო, ეკონომიკური, პოლიტიკური** და **ოჯახური** ინსტიტუტები გამოყო.

ინსტიტუტის ცნება სოციალურ მოქმედებებს დაუკავშირა სოციოლოგმა პიტერ ბერგერმა. მისი აზრით, ინსტიტუტი სოციალურ მოქმედებათა განკერძოებული კომპლექსია და მეტი არაფერი: მაგალითად, ქორწინება, იურიდიული კანონი, ორგანიზაციულად გაფორმებული რელიგია და ა. შ.

ფილოსოფიური ანთროპოლოგიის ერთ-ერთი ფუძემდებელი, გერმანელი სოციოლოგი **არნოლდ გელენი** (1904-1976) ინსტიტუტს განმარტავდა ადამიანის მოქმედებათა მარეგულირებელ დაწესე-

ბულებად, რომელიც ისევე აუცილებელია ადამიანის მოქმედებებისათვის მიმართულების მისაცემად, როგორც ცხენისთვის – აღვირი. ეს იმას ნიშნავს, რომ ინსტიტუტები არა მარტო აწესრიგებენ ადამიანთა მოქმედებას, არამედ აკონტროლებენ კიდეც, რათა მან რამე ისეთი არ ჩაიდინოს, რაც საზოგადოებისათვის ზიანის მოტანი იქნება.

სოციოლოგების აზრით, სოციალური ინსტიტუტები ამა თუ იმ საზოგადოების სოციალურ და კულტურულ სახეს განსაზღვრავენ. ისინი ისე არ ჰგვანან ერთმანეთს, როგორც კულტურები. მაგალითად, ქორწინების ინსტიტუტი სხვადასხვა ხალხთან სხვადასხვაგვარია: განსხვავდება რიტუალებითა და ქცევის წესებით.

ყველა ინსტიტუტი შეიძლება დაიყოს ფორმალურად და არა-ფორმალურად. მაგალითად, ადამიანთა დროებით გაერთიანებას, ეზოში ფეხბურთის მოთამაშე ბავშვებს თავიანთი წინამძღოლი ჰყავთ, მაგრამ ამ ტიპის ინსტიტუტს მყარი ორგანიზაციის გარანტია ა არ გააჩნია, ამიტომ მას არაფორმალურ ინსტიტუტს ვუწოდებთ. როდესაც წინამძღოლი (ლიდერი) ოფიციალურად დადგენილი წესების მიხედვით არის არჩეული და მას მოქმედების საშუალებები და მეთოდები დეტალურად, კანონის მსგავსად, აქვს მოწესრიგებული, ჩვენ წინაშე ფორმალური ინსტიტუტია. ბავშვთა ფეხბურთის გუნდის წინამძღოლობა არაფორმალური ინსტიტუტია, ხოლო ქვეყნის პრეზიდენტობა – ფორმალური.

თანამედროვე სოციოლოგიაში დამკვიდრებულია ინსტიტუტების დაყოფა მათ მიერ შესასრულებელი შინაარსობრივი ამოცანების საფუძველზე, რაც ინსტიტუტების განსახორციელებელ ძირითად ფუნქციებს შეესაბამება. ზოგადად, ინსტიტუტების ფუნქცია ადამიანთა ცხოვრების უმნიშვნელოვანესი პრობლემების მოგვარებაა. მაგალითად, მილიონობით შეყვარებული ადამიანი ოჯახისა და ქორწინების ინსტიტუტის დახმარებით აგვარებს თავის პრობლემას, ავადმყოფობის შემთხვევაში ჯანდაცვის ინსტიტუტებს მიმართავს და ა. შ. ადამიანები ინსტიტუტების მეშვეობით აწესრიგებენ და აყალიბებენ სოციალურ ცხოვრებას. ამ მიზნით არის შექმნილი სახელმწიფო, მთავრობა, პოლიცია, სასამართლო, ადვოკატურა და სხვ.

ინსტიტუტები სოციალური კონტროლის ფუნქციასაც ასრულებენ. ისინი თავიანთი ნორმატიული წესრიგით ადამიანებს სტიმულს აძლევენ, თავი შეიკავონ დევიანტური ქცევისაგან, და

დისციპლინას ამკვიდრებენ საზოგადოებაში.

ინსტიტუტები კომუნიკაციურ ფუნქციასაც ითავსებენ. ამ შემთხვევაში ისინი კულტურის იმ ნაწილად განიხილება, რომლის მეშვეობითაც, საზოგადოება ინფორმაციას ავრცელებს, დაგროვილ ისტორიულ გამოცდილებას მომავალ თაობებს გადასცემს და ა. შ. ინსტიტუტებს მნიშვნელოვან სოციალურ ფაქტებად მიიჩნევდა ემილ დიურკემიც.

§5. სოციალური ინსტიტუტების ზოგადი ნიშნები

ინსტიტუტების შესახებ ყოველივე ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით, ძნელი არ არის ინსტიტუტების ზოგადი დამახასიათებელი ნიშნების გამოყოფა:

- **ინდივიდების მიერ ინსტიტუტები აღიქმება, როგორც გარეგანი რეალობა:** სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ყოველი ცალკეული ადამიანისათვის ინსტიტუტი გარეგანია ანუ დამოუკიდებელია ჩვენი სურვილებისა და ფანტაზიებისაგან;
- **ინდივიდების მიერ ინსტიტუტები აღიქმება, როგორც ობიექტური რეალობა:** ეს, ფაქტობრივად, წინამდებარე დახასიათების განმეორებაა, მაგრამ მას არ ემთხვევა.
- **ინსტიტუტებს მაიძულებელი ძალა აქვთ:** საზოგადოების წევრად ყოფნა თითოეულ ჩვენგანს, მოსწონს თუ არა ეს, არაერთი წესის შესრულებას ავალდებულებს. ასეა ინსტიტუტებიც, რომლებიც პიროვნებას აიძულებენ. მაგალითად, ოჯახის ინსტიტუტი გვაიძულებს, დავემორჩილოთ მის მიერ დადგენილ წესებს. ასეა პოლიტიკური, ეკონომიკური და სხვა ინსტიტუტებიც.
- **ინსტიტუტებს მორალური ავტორიტეტი აქვთ:** რაც იმით გამოიხატება, რომ ინსტიტუტი არა მარტო სჯის დევიანტს, არამედ მორალურად კიცხავს მას.
- **ინსტიტუტები ისტორიულობის ნიშნით ხასიათდებიან:** ეს იმას ნიშნავს, რომ ინსტიტუტები საზოგადოების ხანგრძლივი ისტორიული განვითარების შედეგია. ისინი არსებობდნენ ჩვენამდე და ჩვენ შემდეგაც იარსებებენ.

§6. ძირითადი სოციალური ინსტიტუტების ფუნქციები და სტრუქტურული ელემენტები

ფუნქცია	ინსტიტუტი	ძირითადი როლი	ფიზიკური ნიშანი	სიმბოლური ნიშანი
ბავშვის მოვლა-პატრონობა, აღზრდა. მასზე ზრუნვა	ქორწინება და ოჯახი	დედა, მამა, შვილი	სახლი	ბეჭედი (საქორწინო), კონტრაქტი
საკვების, ტანსაცმლის და საცხოვრებლის მოპოვება	ეკონომიკური	მენარმე, დაქირავებული მუშა, მყიდველი, გამყიდველი და სხვ.	ფაბრიკა, ოფისი, მაღაზია და სხვ.	ფული, სავაჭრო მარკა, რეკლამა
არსებული წესებისა და კანონების მხარდაჭერა	პოლიტიკური	კანონმდებელი, სამართლის სუბიექტი და სხვ.	პარლამენტი, მთავრობის სასახლე, გამგეობის შენობა და სხვ.	დროშა, კოდექსი, ქარტია
რწმენისა და იმედის განმტკიცება	რელიგიური	მღვდელი, მრევლი	ტაძარი, ეკლესია- მონასტერი	ჯვარი, ბიბლია, საკურთხეველი
ადამიანთა სოციალიზაცია, მათ მიერ საბაზისო ღირებულებების ათვისება	განათლება	მასწავლებელი, მოსწავლე	სკოლა, კოლეჯი, სახელმძღვანელო, უნივერსიტეტი და სხვ.	დიპლომი, ხარისხი

§7. ინსტიტუციონალიზმი და დეინსტიტუციონალიზმი

სოციალური ინსტიტუტის ფუნქცია ძალიან მარტივია – ესაა საზოგადოების მოტანა საზოგადოებისათვის, თუმცა ზოგჯერ იგი ამას ვერ ასრულებს, და მაშინ სოციოლოგები სოციალური **ინსტიტუტის დისფუნქციაზე** ლაპარაკობენ. სამწუხაროდ, დღევანდელ საზოგადოებაში დისფუნქციის მაგალითი უამრავია, მაგალითად, როდესაც ოჯახი ან განათლება თავის ფუნქციას ვერ ასრულებს

(ოჯახის დანგრევა, პიროვნების მანიპულირებადი საგანმანათლებლო პროგრამა და სხვ.). სოციალურ ინსტიტუტს შეიძლება ჰქონდეს აშკარა და ფარული (ლათენტური) ფუნქცია და დისფუნქცია. ინსტიტუტის ფუნქცია ან დისფუნქცია აშკარაა, როდესაც იგი ოფიციალურად არის გამოცხადებული და ამის შესახებ საზოგადოების ყველა წევრი ინფორმირებულია, ხოლო ლატენტური, პირიქით, საზოგადოების წევრებისათვის დაფარულია. ლატენტური ფუნქციები, ლატენტურ დისფუნქციასთან შედარებით, უვნებელია და უსაფრთხოა. ამასთან, არის შემთხვევები, როდესაც ლატენტური ფუნქციები პოზიტიურია. ამის მაგალითს ცნობილი საავტომობილო კომპანიის, „ფორდის“ შემქმნელის, ჰენრი ფორდის ცხოვრება იძლევა. მას ჭირივით სძულდა პროფკავშირები, დიდი ქალაქები, მსხვილი კრედიტები და განვადებით ვაჭრობა, მაგრამ ის ერთ-ერთი იყო იმათ შორის, ვინც ამ ინსტიტუტების სტიმულირებისა და ხელშეწყობისათვის ყველაფერს აკეთებდა იმ მოსაზრებით, რომ ამ ინსტიტუტების ლატენტური ფუნქციები მისი ბიზნესს არგებდა.

§8. ოჯახი, როგორც ძირითადი სოციალური ინსტიტუტი

დღეს ხშირად გვესმის, რომ მალე, ტრადიციული გაგებით, ოჯახი აღარ იარსებებს; რომ დადგა ოჯახის აღსასრული და ა. შ. მრავალი სოციოლოგი მიიჩნევს, რომ უკანასკნელი 50 წლის განმავლობაში დასავლეთის ქვეყნებში ოჯახის ინსტიტუტი ძლიერ შესუსტდა. მათ არგუმენტებად მოჰყავთ განქორწინებათა სიხშირე, ნაგვიანევი ქორწინება, არარეგისტრირებულ ქორწინებათა დიდი რაოდენობა, კონტრაცეფციების ხელმისაწვდომობა, ე. წ. ერთჯერადი ოჯახების გაჩენა და სხვ.. ყოველივე ეს სახეს უცვლის ოჯახის ინსტიტუტს და მის მთავრ ფუნქციას - გვარის გაგრძელებას საეჭვოს ხდის. თუ მსგავსი ტენდენცია შენარჩუნდება, სოციოლოგების და დემოგრაფების ვარაუდებით, თანამედროვე საზოგადოება ფიზიკური საფრთხის - ყოფნა-არყოფნის წინაშე აღმოჩნდება. ოჯახის პოსტთანამედროვე ტრანსფორმაცია კიდევ უფრო აქტუალურია საქართველოს ტიპის ქვეყნებისათვის, რომლებიც მოსახლეობის მცირერიცხოვნებით ხასიათდება. ამას ემატება შობადობის მაჩვენებლის შემცირება, განქორწინებათა და ქორწინებაში არმყოფ დედათა რაოდენობის ზრდა, ე. წ. არასრული ოჯახების რაოდენობის მატება. ყოველივე ეს ოჯახის კრიზისზე მეტყველებს, რაც, ბუნებრივია, თანამედროვე ქართველ საზოგადოებასაც ეხება. უდავოა, რომ თანამედროვე საზოგადოებაში ქორ-

წინების მნიშვნელობა შეიცვალა, შესაბამისად, შეიცვალა ოჯახის ინსტიტუტიც, მაგრამ ეს იმის თქმის საშუალებას არ იძლევა, რომ დროთა განმავლობაში ოჯახი საერთოდ გაქრება. უფრო სავარაუდოა, რომ იგი დაჩქარებული სოციალური ტრანსფორმაციების პირობებში ადაპტირდეს და, არ არის გამორიცხული, კიდევ უფრო მყარ სოციალურ ინსტიტუტად ჩამოყალიბდეს, რომელიც ჟამთაშვლას გაუძლებს. რამდენიც უნდა ვისაუბროთ ოჯახის რეორგანიზაციის შესახებ, ფაქტია, რომ იგი თავის `მოდურობას` არ კარგავს.

იმ სოციოლოგებს, რომლებიც ოჯახის რეორგანიზაციითა და ტრანსფორმაციით არიან შეწუხებულნი, მიაჩნიათ, რომ სხვა დროებაში ოჯახი უფრო სტაბილური და ჰარმონიული იყო, ვიდრე - ამჟამად. თუმცა, ყოვლისმომცველი გამოკვლევების მიუხედავად, მეცნიერებს მაინც გაუძნელდათ `ოჯახის ოქროს საუკუნის` პოვნა. მაგალითად, 100 ან 200 წლის წინათ ქორწინებას განაპირობებდა არა სიყვარული, არამედ ოჯახური და ქონებრივი მოთხოვნები. უსიყვარულო ქორწინებები, ქმრების ტირანია, სიკვდილიანობის მაღალი დონე, ბავშვებისადმი არაჰუმანური დამოკიდებულება კიდევ უფრო ამძაფრებს უსიყვარულოდ შექმნილი ოჯახის ბნელით მოცულ ცხოვრებას. საერთოდ, ოჯახის კრიზისულ მდგომარეობაზე განგაში არახალია. ჯერ კიდევ შუა საუკუნეებისა და აღორძინების ეპოქის მოაზროვნეები შეშფოთებულნი იყვნენ ოჯახური ურთიერთობების გადაგვარებით. ოჯახი ადამიანთა საერთო, ჯგუფური ცხოვრებისა და ურთიერთობის საწყისი ფორმაა. აქ ეყრება საფუძველიყველაფერ იმას, რაც საზოგადოებრივი ცხოვრებისთვისაა აუცილებელი. სხვა სოციალურ ჯგუფებსა და ინსტიტუტებთან შედარებით, ოჯახს განსაკუთრებული ადგილი უკავია საზოგადოებაში, რადგანაც ეს წარმონაქმნები კულტურის `გამოგონებად` შეიძლება მივიჩნიოთ: მათი არსებობის სფერო საზოგადოებრივი ცხოვრებაა. მათთან შედარებით, ოჯახი ადამიანთა ბუნებრივ ერთობას წარმოადგენს და მისი არსებობის სფერო პირადი ცხოვრებაა. ოჯახის განმარტება თითქმის დიდ სირთულეს არ უნდა წარმოადგენდეს, თუმცა ასე სულაც არ არის. ბევრი ჩვენგანი მიიჩნევს, რომ ოჯახი იმ დაქორწინებული წყვილებისა და მათი შვილებისაგან შემდგარი პირველადი სოციალური უჯრედია, რომლებიც ერთ სახლში ცხოვრობენ და საერთო მეურნეობას ეწევიან. ბევრ საზოგადოებაში ოჯახი ისეთ ჯგუფს გულისხმობს, რომლის წევრებიც ნათესაური კავშირით არიან გაერთიანებული და არა

- ქორწინებითა და საერთო შვილებით. ტრადიციულად, სოციოლოგების აზრით, ოჯახი სოციალური ჯგუფია, რომლის წევრებიც ერთმანეთთან ნათესაობით, ქორწინებით და საერთო ცხოვრებით (ეკონომიკური თანამომლობა, ბავშვების აღზრდა და სხვ.) არიან დაკავშირებული. თუმცა ოჯახის ამგვარი განმარტება ყველას როდი აკმაყოფილებს. ზოგ მეცნიერს მიაჩნია, რომ ოჯახის უმთავრესი მარკერი ფსიქოლოგიური კავშირია. ამ შემთხვევაში ოჯახი ისეთი სოციალური ჯგუფია, რომლის წევრებიც ზრუნავენ და პატივს სცემენ ერთმანეთს.

თანამედროვე ინგლისელი სოციოლოგის, ენტონი გიდენსის მიხედვით, ოჯახი ნათესაურ კავშირზე დამყარებული ადამიანთა ჯგუფია, რომელშიც ზრდასრულ წევრებს ბავშვებზე ზრუნვის პასუხისმგებლობა ეკისრებათ. ნათესაური ურთიერთკავშირი ქორწინების ან შთამომავლობის საფუძველზე მყარდება, რომელიც სისხლით ნათესავებს აკავშირებს, ხოლო ქორწინება ორი ზრდასრული ინდივიდის სოციალურად აღიარებული სექსუალური ურთიერთკავშირია. ოჯახის წევრები ერთმანეთს სოციალურად, ეკონომიკურად და ფსიქოლოგიურად უჭერენ მხარს და თავიანთ თავს ოჯახურ ერთობასთან აიგივებენ. სინამდვილეში ოჯახი სრულ აკადემიურ, სამეცნიერო დეფინიციას ძნელად ექვემდებარება. ოჯახის ესა თუ ის განმარტება გავლენას ახდენს იმაზე, ოჯახის რომელ ტიპს მივიჩნევთ ნორმალურად და რომელს - დევიანტურად; ასევე იმაზე, ოჯახის რომელი უფლებები და მოვალეობებია ლეგალური და სოციალურად მნიშვნელოვანი.

§9. ოჯახის ტიპები

ოჯახები ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან არა მხოლოდ შემადგენლობით, არამედ მემკვიდრეობის ტიპით, საცხოვრებელი ადგილითა და ძალაუფლების განაწილების პრინციპით.

შემადგენლობა: ოჯახის ფარგლებში ზრდასრული მამაკაცისა და ქალის სოციალური ურთიერთობა შეიძლება ქორწინების ან ნათესაური კავშირის პრინციპით იყოს ორგანიზებული. ურთიერთობათა ბირთვს **ნუკლეარულ** (ოჯახის ტიპი რომლის მთავარი ბირთვიც - ცოლ-ქმარი - დაუშლელია) ოჯახში ცოლ-ქმარი და მათი შვილები ქმნიან, ხოლო სისხლით ნათესაობა უკანა პლანზეა. ამის საპირისპიროდ, **გაფართოებულ** ოჯახში, რომელშიც რამდენიმე თაობის წარმომდგენელია გაერთიანებული, ოჯახურ ურთიერთობათა ბირთვს სისხლით ნათესავები შეადგენენ, ხოლო ცოლ-ქმრული

კავშირი ფუნქციონალურად მეორეხარისხოვანია. თანამედროვე საზოგადოება ოჯახის ამ ორ ტიპიდან მეტ სიმპათიას ამჟღავნებს ნუკლეარული ოჯახისადმი. რაც შეეხება ოჯახის ყველა შესაძლო ფორმებით გაფართოებას, ეს თითქმის ყველგან გვხვდება. ოჯახის სოციოლოგიის მკვლევრის, უილიამ ჰუდის აზრით, ოჯახის გაფართოებას ხელს უშლის საზოგადოების ინდუსტრიალიზაციის პროცესი, რაც განპირობებულია ახალი სამუშაოს ძიებით, გაზრდილი სოციალური მობილობით და ოჯახისადმი ინდივიდის დამოკიდებულების შესუსტებით. თუმცა სხვა სოციოლოგები საპირისპირო მოსაზრებას იცავენ: კერძოდ იმას, რომ საზოგადოების ინდუსტრიალიზაცია ოჯახურ კავშირებს კიდევ უფრო ამყარებს.

მემკვიდრეობითობა: თავისი წევრების წარმომავლობას და მათთვის საკუთრების გადაცემას საზოგადოება, ძირითადად, სამგვარად აფიქსირებს. **პატრილინეარული** (სოციალური სისტემა, სადაც მემკვიდრეობა მამაკაცის ხაზით განისაზღვრება) სტრუქტურის შემთხვევაში, რომელშიც გვარის გაგრძელება მამაკაცის ხაზით მიმდინარეობს, საკუთრება მამიდან შვილზე გადადის. არსებობს **მატრილინეარული** სტრუქტურებიც, როდესაც გვარის გაგრძელება და საკუთრების გადაცემა დედის ხაზით მიმდინარეობს. **ბილინეარული** ტიპის საზოგადოებაში ორივე ოჯახურ ხაზს თანაბარი მნიშვნელობა ენიჭება. თანამედროვე ქართული საზოგადოება ოჯახის ამ ტიპის მომხრეა.

საცხოვრებელი: ოჯახები ერთმანეთისაგან იმის მიხედვითაც განსხვავდებიან, თუ რა ადგილს ირჩევენ წყვილები საცხოვრებლად დაქორწინების შემდეგ. **პატრილოკალური** თანაცხოვრებისას წყვილები საცხოვრებლად ქმრის სახლს ირჩევენ. მისი საპირისპიროა **მატრილოკალური** თანაცხოვრება, როდესაც არჩევანი ცოლის სახლში ცხოვრებაზე კეთდება. არსებობს აგრეთვე ე. წ. **ნეოლოკალური** თანაცხოვრება, როდესაც წყვილები მშობლებისა და სხვა ნათესავებისაგან დამოუკიდებლად ცხოვრობენ.

ძალაუფლების განაწილება: მიუხედავად იმისა, რომ თეორიულად ოჯახური ცხოვრება თითქოს დისტანცირებულია ძალაუფლების პრობლემისაგან, საზოგადოებრივი წყობა მოსიყვარულე ქალისა და მამაკაცის ურთიერთობასაც გარკვეულ ძალაუფლებრივ მოდელებში აქცევს. ასე რომ, **პატრიარქალურ** ოჯახში ძალაუფლების მატარებელი უფროსი მამაკაცია, ხოლო **მატრიარქალურ** ოჯახში ამის საპირისპირო მდგომარეობას ვაწყდებით. თუმცა წმინდა სახით მატრიარქატი იშვიათად გვხვდება. **ეგალიტარულ** ოჯახში

ძალაუფლება და ავტორიტეტი თანაბრად არის განაწილებული ოჯახის წევრებს შორის. ამ ტიპის ოჯახები დღეს უკვე იშვიათობა აღარ არის.

§10. ქორწინების ტიპები

ქორწინება მამაკაცისა და ქალის სოციალური ურთიერთობის ისტორიულად ცვალებადი ფორმაა, რომლის მეშვეობითაც საზოგადოება აწესრიგებს მათ სქესობრივ ცხოვრებას და ცოლ-ქმრულ და ნათესაურ უფლება-მოვალეობებს აწესებს.

ენდოგამია და ეგზოგამია: მეუღლის შერჩევა ცოლქმრობასთან დაკავშირებული (მატრიმონიალური) ნორმის ორი ტიპით - ენდოგამიითა და ეგზოგამიით - რეგულირდება. **ენდოგამია** (ენდონ "შიგნით", გამოს "ქორწინება") ის წესია, რომლის მიხედვითაც, ქორწინება დასაშვებია მხოლოდ ერთი და იმავე საზოგადოებრივი ჯგუფის (ტომის, გვარის, კლანი, კლასი, ფენა, ეთნიკური და რელიგიური ჯგუფი და სხვ.). წევრებს შორის; **ეგზოგამია** კრძალავს ერთი და იმავე გვარის ან თემის წარმომადგენლებს შორის ქორწინებასა და ოჯახის შექმნას. იგი ქორწინებას დასაშვებად მიიჩნევს განსხვავებული ეთნიკური კუთვნილების მქონე პირებს შორის. ეგზოგამია ყოველგვარ საზოგადოებაში გულისხმობს იმ ადამიანთა (უმეტესწილად, სისხლით ნათესავთა) წრის შემომფარგვლელ წესებს, რომლებთან ქორწინებაც იკრძალება. ამგვარი შეზღუდვა საკმაო დიაპაზონით ვრცელდება: შედარებით მცირერიცხოვანი ჯგუფიდან - მრავალრიცხოვან და მრავალგვარ ჯგუფამდე. ეგზოგამიის წარმოშობისა და ფუნქციის თაობაზე ერთიანი აზრი არ არსებობს. მეცნიერთა ნაწილისთვის ამ მოვლენას ბიოლოგიურ-გენეტიკური საფუძველი აქვს ინბრიდინგის (სისხლით ახლო ნათესავთა სექსუალური კავშირი) მძიმე შედეგების გამო; მეორენი მას სოციალური ფაქტორებით ხსნიან. ერთ-ერთი მოსაზრებით, ეგზოგამია ქორწინებით დანათესავების მეშვეობით ჯგუფებს შორის არსებულ დაპირისპირებათა შესუსტების საშუალებაა, რადგან ნაკლებსავარაუდოა მტრული ქმედებების განხორციელება იმ ჯგუფის წინააღმდეგ, რომლის შემადგენლობაშიც მოწინააღმდეგე ჯგუფის წარმომადგენელიცაა; სხვა მოსაზრებით, ის პირველყოფილთა ცხოვრებაში სოციალური ორგანიზაციის სტაბილურობის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორია, რამდენადაც მამრთა შემთხვევითი სექსობრივი კავშირები და სექსუალური მეტოქეობა ძი-

რგამომთხრელია ადამიანთა ერთიანობისთვის. ეგზოგამიური ნათესაობის ერთ-ერთი ნიშანი მის წევრთა თანაბარუფლებიანობაა.

მონოგამია და პოლიგამია: ოჯახისა და ქორწინების ისტორიული ფორმა **მონოგამია** (ბერძნ. მონოს „ერთი“, გამოს „ქორწინება“), ერთქორწინებაა. იგი პირველყოფილი საზოგადოების რღვევის ხანაში წყვილადი ქორწინებიდან წარმოიშვა და შემდგომ ქორწინების გაბატონებული ფორმა გახდა. ბოლოდროინდელი აღმოჩენების საფუძველზე ბიოლოგები სამი ტიპის მონოგამიას ასხვავებენ: **სოციალური, სექსუალური და გენეტიკური მონოგამია**. **სოციალური მონოგამია** მიუთითებს ორი ადამიანის თანაცხოვრებაზე, რომელთაც სექსუალური ურთიერთობა აქვთ და ერთად შრომობენ ძირითადი რესურსების (საკვები, ტანსაცმელი, ფული, სხვა საჭირო ნივთები) დასაგროვებლად. **სექსუალური მონოგამია** აერთიანებს ორ ადამიანს, რომლებიც, ერთმანეთის გარდა, გამორიცხავენ ნებისმიერ სხვა სექსუალურ პარტნიორს. **გენეტიკური მონოგამია** იმაზე მიუთითებს, რომ ორ პარტნიორს ერთმანეთთან მხოლოდ საერთო მემკვიდრე (შვილი) აკავშირებს.

პოლიგამია (ბერძნ. პოლი - „მრავალი“ და გამოს - „ქორწინება“) — მრავალცოლიანობას/მრავალქმრიანობას ნიშნავს. ამ ტიპის ქორწინების დროს ერთი სქესის პარტნიორს ჰყავს საპირისპირო სქესის ერთზე მეტი ქორწინების პარტნიორი. პოლიგამიას აქვს ორი ფორმა — **პოლიგინია** და **პოლიანდრია**. **პოლიგინია** ქორწინების ფორმა ანუ პოლიგამიის ერთ-ერთი გამოვლინება, რომლის დროსაც ერთი მამაკაცი ქორწინდება ერთდროულად რამდენიმე ქალზე. მსოფლიოს ბევრ რეგიონში პოლიგინია უფრო მეტადაა გავრცელებული, ვიდრე - პოლიანდრია და მონოგამია. პოლიგინიის ტიპის ბევრი ოჯახი მოწყობილია მკვეთრად გამოხატული იერარქიისა და ცოლების ურთიერთდაპირისპირების ფონზე. ჩვეულებრივ, სხვებთან შედარებით, პირველ ცოლებს უფრო მაღალი სტატუსი აქვთ. ამასთან, პოლიგინია ხშირად არის ასაკობრივი და სქესობრივი, სოციალური ფენების იერარქიული მოწყობის გამოხატულება: ბევრ პოლიგინიურ საზოგადოებებში ხშირად ასაკოვანი მამაკაცები ძალიან ახალგაზრდა გოგონებზე ქორწინდებიან, ხოლო ახალგაზრდა მამაკაცები ან დიდხანს რჩებიან დაუოჯახებელნი, ანდა ასაკოვან ქვრივ ქალებს ირთავენ ცოლად. პოლიგინიის გამოვლინება ხშირად პირდაპირ უკავშირდება პოლიტიკურ და ეკონომიკურ სისტემებს, სადაც ადამიანია მთავარი რესურსი და არა - მიწა ან სხვა რაიმე ქონება. **პოლიანდრია** ქორწინების

ის ფორმაა, როცა ქალს ერთდროულად რამდენიმე ქმარი ჰყავს; მრავალქმრიანობა ჯგუფური ქორწინების იშვიათი გადმონაშთია. XIX ს.-ში შემორჩენილი იყო ალექუტებსა და ესკიმოსებთან, ხოლო ტიბეტსა და სამხრეთ ინდოეთის ზოგიერთ ეთნოგრაფიულ ჯგუფში უფრო გვიანაც დასტურდება. როგორც ჩანს, იგი ბადებს სიტუციას, რომელიც უცხოა პოლიგინიისთვის: მის დროს, როგორც წესი, ბავშვის ბიოლოგიური მამა უცნობია. პოლიანდრიის არსებობის ძირითად მიზეზად ცხოვრების დაბალ დონეს მიიჩნევენ.

§11. ფუნქციური მიდგომა ოჯახისადმი

ფუნქციონალიზმის წარმომადგენელ სოციოლოგებს მიაჩნიათ, რომ თუკი საზოგადოებას არსებობა სურს, მაშინ მან გარკვეული სახის უპირველესი ამოცანების ანუ ფუნქციების შესრულება უნდა შეძლოს. ამ ფუნქციების შესრულებლობა საზოგადოებას დებინტეგრაციას უქადის. რაც შეეხება ოჯახს: სოციოლოგები ცდილობენ სხვა ყველაფერთან ერთად ნებისმიერი ტიპის ოჯახისათვის დამახასიათებელი მუდმივი ფუნქციები გამოყოფონ. G

გვარის გაგრძელება: არსებობის გასაგრძელებლად საზოგადოებამ ახალ წევრებზე უნდა იზრუნოს. ამ ამოცანის შესასრულებლად მხოლოდ სექსუალური მოთხოვნილება საკმარისი არ არის, რადგანაც მრავალი ადამიანი თავისუფალი სექსუალური ცხოვრების მიმდევარია და სულაც არ ფიქრობს ბავშვის გაჩენაზე. ამიტომ საზოგადოება მისი წევრების სტიმულირებას ცდილობს. აგრარულ საზოგადოებაში ბავშვების ყოლა ეკონომიკურად მომგებიანია. ზოგჯერ შობადობის სტიმულირებისათვის საზოგადოება რელიგიურ მსოფლმხედველობას იშველიებს. არსებობს სოციალური სტანდარტი, რომლის თანახმადაც, შვილების ყოლა კარგი ცხოვრებისა~ და ბედნიერების ნიშანია.

სოციალიზაცია: ცნობილია, რომ ოჯახი სოციალიზაციის ერთ-ერთი ძირითადი აგენტი. საზოგადოებაში დამკვიდრებულ კულტურულ მეინსტრიმს ბავშვი ოჯახში ეზიარება. საზოგადოების სრულყოფილ და სრულფასოვლიან წევრად ჩამოყალიბებას ჩვენ ოჯახიდან ვიწყებთ. მეტიც: სოციალურ გარემოსთან ადამიანის პირველი შეხვედრაც ოჯახიდან იწყება. ამიტომ დიდი მნიშვნელობა აქვს ოჯახურ ურთიერთობას, მის ზნეობრივ მხარეს და ა.შ. ამ შემთხვევაში ოჯახი საზოგადოებასა და ინდივიდს შორის შუამავლის ფუნქციას ასრულებს.

ზრუნვა, დაცვა და ემოციური მხარდაჭერა: ოჯახის ფუნქციებს შორის უმთავრესია მის წევრებზე, განსაკუთრებით, ბავშვებზე ზრუნვა, მათი დაცვა და ემოციური მხარდაჭერა. ამიტომ უდიდესი მნიშვნელობა აქვს ოჯახის წევრებს შორის ჯანსაღ ურთიერთობას. ოჯახის წევრს სხვა წევრებთან უნდა აკავშირებდეს მეგობრობის, სიყვარულის, დაცულობისა და საერთო კეთილდღეობის განცდა.

რეკრეაციული ფუნქცია: რთული სოციალურ-პოლიტიკური, ეკონომიკური, ტექნიკური და სხვა გარემოებებით გადატვირთულ, ფსიქოლოგიური სტრესებით დათრგუნულ ადამიანს ოჯახი უბრუნებს წონასწორობას, სიმშვიდესა და სიჯანსაღეს. დამქანცველი და რუტინული შრომის შემდეგ ადამიანი სასიცოცხლო ძალებს ოჯახში აღიდგენს. ყოველივე ეს ოჯახის რეკრეაციული ფუნქციის გამოვლინებაა.

სამუერნეო-ეკონომიკური ფუნქცია: ოჯახს სამუერნეო ეკონომიკური ფუნქცია აქვს. მისი სახე და სიცოცხლისუნარიანობა, მეტწილად, დამოკიდებულია შინაეკონომიკურ მდგომარეობაზე, შემოსავალზე, მის განაწილებაზე და მოხმარებაზე.

თვითრეგულაციის ფუნქცია: ოჯახის წევრებს შორის არსებულ მრავალ პრობლემას ოჯახი, უმეტესწილად, საკუთარი ძალისხმევით უმკლავდება, ანუ ოჯახი თვითრეგულირებადი სოციალური ინსტიტუტია.

სტატუსის მინიჭება: ოჯახი თავის წევრებს გარკვეულ სოციალურ სტატუსს ანიჭებს, რომელსაც სოციოლოგები მიწერილ სტატუსს ეძახიან. თავის მხრივ, ეს სტატუსი ინდივიდს რთულ პიროვნებათშორის ინტერაქციულ პროცესებში ორიენტირებისათვის სჭირდება.

სექსუალური ქცევის რეგულირება: ოჯახური ცხოვრების ნორმები ადამიანთა სექსუალურ ცხოვრებას არეგულირებს, განსაზღვრავს, თუ ვინ ვისთან და როდის დაამყაროს სექსუალური ურთიერთობა. თითქმის არც ერთ საზოგადოებაში ადამიანს არასოდეს ჰქონია სრული სექსუალური თავისუფლება, თუმცა საზოგადოებათა 70% სექსუალური თავისუფლების გარკვეულ ფორმას უშვებს, მაგრამ ამ შემთხვევაში ქორწინების გარეშე შვილის დაბადება მიღებული არ არის.

სექსუალური ქცევის რეგულირებასთან არის დაკავშირებული **სექსუალური ცხოვრების კონტროლი**. ქალის სექსუალობის კონტროლი არა მარტო სექსუალობის სოციოლოგიის, არამედ საე-

როდ, საკაცობრიო ისტორიის ერთ-ერთი მყარი ელემენტია. შუა საუკუნეების ევროპულმა საზოგადოებამ ამისათვის სპეციალური მოწყობილობა, ე. წ. უბინოების ქამარი~ გამოიგონა.

§12. კონფლიქტოლოგიური მიდგომა ოჯახისადმი

კონფლიქტოლოგიური სოციოლოგიური თეორიის მიხედვით, ოჯახი ისეთი სოციალური სტრუქტურაა, რომელშიც ადამიანთა ერთი ჯგუფი მომგებიან მდგომარეობაშია, სხვებთან შედარებით. მარქსსა და ენგელსს მიაჩნდათ, რომ ოჯახი კლასობრივი საზოგადოების მინიატურული მოდელია, სადაც მამაკაცთა კლასი ქალთა კლასს ჩაგრავს, ხოლო ქორწინება კლასობრივი ჩაგვრის პირველი ისტორიული ფორმაა.

სოციოლოგ რენდალ კოლინზს მიაჩნია, რომ ისტორიულად მამაკაცი `სექსუალური აგრესორია~ - ამას მკვლევარი მამაკაცის ფიზიკური ძალით ხსნის. ამ შემთხვევაში ქალები მსხვერპლის როლში გვევლინებიან, ხოლო ქორწინება სექსუალური საკუთრების მომნიჭებელი სოციალურად განპირობებული კოტრაქტია. ქალიშვილობა - მამის, ხოლო სექსუალობა ქმრის საკუთრებადაა გამოცხადებული. შესაბამისად, გაუპატიურება ქალის მიმართ ჩადენილ დანაშაულად კი არა, ერთი მამაკაცის მიერ მეორის წინააღმდეგ ჩადენილ დანაშაულად იყო მიჩნეული. ეს - ადრეულ დროში. ამჟამად ვითარება შეცვლილია. ქალებმა უფრო მეტი სექსუალური თავისუფლება მოიპოვეს. თუმცა ქორწინების `თავისუფალი ბაზრის~ პირობებში მათ თავიანთი სექსუალობის მამაკაცთა სოციალურ სტატუსზე გაცვლა უნევთ. რ. კოლინზი ავითარებს ჰიპოთეზას, რომლის თანახმადაც, თანამედროვე საქორწინო კონტრაქტები ნაკლებადაა ორიენტირებული საქორწინო ურთიერთობების მონესრიგებაზე. ისინი ყურადღებას ფინანსურ და ეკონომიკურ საკითხებზე ამახვილებენ.

ოჯახისადმი კონფლიქტოლოგიურ მიდგომას მიმართავდნენ ფსიქოანალიტიკოსი ფროიდი და სოციოლოგი ზიმელი. ისინი ამტკიცებდნენ, რომ ახლო ურთიერთობა არა მხოლოდ სიყვარულს, არამედ ურთიერთბრძოლასაც გულისხმობს. ამ მოსაზრებაზე დაყრდნობით, თანამედროვე სოციოლოგები მიიჩნევენ, რომ კონფლიქტი ოჯახური ცხოვრების აუცილებელი ელემენტია. კერძოდ, წინააღმდეგობა დამოუკიდებლობის მოსაპოვებლად, ძალაუფლება და პრივილეგიები წარმართავს თანამედროვე ოჯახის ბედ-იღბალს. ამ თვალსაზრისით, ოჯახი ისეთი სოციალური

სტრუქტურაა, რომელიც პიროვნებათა ურთიერთობას უწყვეტი კონფლიქტების პირობებში აყალიბებს. ბოლო დროს დასავლეთში ოჯახი ისეთი გაცხარებული კამათის საგანი გახდა, რომ სოციოლოგებმა ბრიჯიტ და პიტერ ბერგერებმა საგანგებო ნაშრომი - ომი ოჯახის ირგვლივ~ დაწერეს. ფემინიზმისა და მემარცხენე იდეოლოგიის მომხრეთათვის ნუკლეარული ოჯახი მრავალი თანამედროვე პრობლემის წყაროა, ხოლო კონსერვატიული მსიფლმხედველობის მატარებელთათვის ოჯახი ზნეობრიობის უკანასკნელი საყრდენია.

ოჯახს, როგორც სოციალურ ფენომენს, ოჯახის სოციოლოგია სწავლობს. სოციალური ფაქტორების გავლენა ოჯახზე და პირიქით - ოჯახის გავლენა სოციუმზე, ქორწინების სოციალური რეგულაციები და პარტნიორის შერჩევა, შვილიერება, შობადობასა და სიკვდილიანობაზე სოციალური ფაქტორების გავლენა, მშობლებისა და შვილების სოციალური სტატუსი, ოჯახური ძალადობა, მოხუცებზე ზრუნვა, არარეგისტრირებული ქორწინებები, ოჯახური ცხოვრების ალტერნატივა და მრავალი სხვა საკითხი სოციოლოგიის ამ დარგის პრეროგატივაა.

ოჯახზე მსჯელობას ამერიკელი სოციოლოგისა და ფუტუროლოგის, ელვინ ტოფლერის წიგნიდან (მომავლის შოკი~) ამონარიდით დავასრულებთ, რომელშიც დასმული პრობლემების განსჯა მკითხველისათვის მიგვინდია: `სადაცაა ნოვაციების ტალღა დაგვატყდება თავს... ნოვაციები ღრმად შეაღწევენ ჩვენს პირად ცხოვრებაში და ოჯახის შიგნით არნახულ დაძაბულობას შექმნიან. ოდესღაც ოჯახი მიიჩნეოდა საზოგადოების დარტყმებისაგან თავდაცვის მძლავრ საშუალებად. დიდ სამყაროსთან ბრძოლის შემდეგ ნაცემ-ნაგვემი ადამიანი ოჯახში მოითქვამდა სულს და ჭრილობებს მოიშუშებდა, მაგრამ ინდუსტრიული რევოლუციის განვითარებასთან ერთად `ეს შოკის სანინაალმდეგო~ საშუალება თვითონ ხდება შოკის წყარო. საზოგადოების კრიტიკოსებისათვის სანეტარო დრო დადგა: ოჯახი `სრული გაქრობის ზღვარზეა,~ - აცხადებს ფერდინანდ ლანდბერგი ნაშრომში `სამყაროს მომავალი სახეცვლილება.~ მას ეთანხმება ფსიქოანალიტიკოსი უილიამ ვულფი: `ოჯახი მოკვდა; ის ბავშვის დაბადებიდან ერთ ან ორ წელზე მეტხანს ვერ ძლებს. ასეთი იქნება მისი ფუნქცია მომავალში.~ პესიმისტები გვარწმუნებენ, რომ ოჯახი მიზანმიმართულად მიისწრაფვის არყოფნისაკენ, მაგრამ იშვიათად ამბობენ, თუ რა

იქნება მის ნაცვლად. მათ სანინაალმდეგოდ, ოპტიმისტები გვარ-
ნმუნებენ: როგორც არსებობდა ოჯახი ყველა სხვა დროში, ისე
იარსებებს ახლაც. ზოგი იმის დამტკიცებასაც კი ცდილობს, რომ
ოჯახი თავის *ოქიოს ხანას* უახლოვდება. მოცალეობის ზრდასთან
ერთად, ვარაუდობენ ისინი, ოჯახის წევრები უფრო მეტ დროს გა-
ატარებენ ერთად და მეტ კმაყოფილებას მიიღებენ ერთობლივი
მოქმედებით. ოჯახი, სადაც ყველა ერთად თამაშობს, ერთად
რჩება~ და ა.შ. არსებობს სხვა, უფრო ღრმა მოსაზრებაც: მომავალი
დროის ქარიშხალი ადამიანებს აიძულებს, უფრო ღრმად შევიდ-
ნენ ოჯახში. ადამიანები იმითომ იქორწინებენ, რომ უფრო მყარ
სტრუქტურაში ჰპოვონ თავშესაფარი,~ -Dწერს დოქტორი ირვინ
გრინბერგი, ალბერტ აინშტაინის სამედიცინო კოლეჯის ფსიქიატ-
რიის პროფესორი. ამ მოსაზრების თანახმად, ოჯახი ცვალებადო-
ბის ქარიშხლისაგან დაზღვევის საშუალებაა. მოკლედ, რამდენად
ცვალებადი და უჩვეულოცაა გარესამყარო, მით უფრო მნიშვნე-
ლოვანი ხდება ოჯახის როლი. შესაძლებელია, ამ კამათში ორივე
მხარე არასწორი იყოს, რამდენადაც მომავალი უფრო ნათელია,
ვიდრე გვგონია. ოჯახები, შესაძლოა, არ გაქრეს და არც ახალი
ოქიოს ხანა დადგეს. უფრო მოსალოდნელია, რომ ის ნამსხვრევე-
ბად იქცეს, მაგრამ მხოლოდ იმისათვის, რომ შემდგომ ახალი და
უცნაური სახე მიიღოს.

§13. წარმოება, ეკონომიკა, როგორც ძირითადი სოციალური ინსტიტუტი

სხვა სოციალურ ინსტიტუტებთან შედარებით, ეკონომიკა
ერთ-ერთი ყველაზე გავლენიანია. ეკონომიკის თუნდაც უმნიშ-
ვნელო ცვლილებას ყოველთვის როდი მოაქვს კეთილისმყოფელი
შედეგები საზოგადოებისათვის. სოციოლოგები ბევრს მსჯელობენ
იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა მუშაობდეს ეკონომიკა, ვის ინტე-
რესებს უნდა ემსახურებოდეს და ა.შ. ეკონომიკა სოციალური ინ-
სტიტუტია, რომელსაც საქონლისა და მომსახურების წარმოების
ორგანიზება ევალება. საქონლად სხვადასხვა სახის მოხმარების
საგანი იწოდება, პირველადი მოხმარების საგნებით (საჭმელ-სას-
მელი, ტანისამოსი, სახოვრებელი) დაწყებული - ფუფუნების საგნე-
ბით (იახტა, მდიდრული საცურაო აუზი და მისთ.) დამთავრებული.
მომსახურება კი მოსახლეობისათვის სასარგებლო მოქმედებებს
გულისხმობს (ექიმების, მასწავლებლების, პროგრამისტების და
სხვ.). საზოგადოების არსებობა, მეტწილად, ადამიანთა სასიცო-

ცხოლო მოთხოვნები დაკმაყოფილებისათვის აუცილებელი მატერიალური დოვლათის წარმოებასთანაა დაკავშირებული, წარმოება კი შრომის გარეშე არ არსებობს. ფართო მნიშვნელობით, წარმოებაა არა მხოლოდ მატერიალური დოვლათის შექმნის პროცესი, არამედ მთლიანი სისტემა, რომლის ელემენტებიცაა განაწილება, გაცვლა და მოხმარება, წარმოებული პროდუქტის მოძრაობა ინდივიდუალურ მითვისებამდე. ყოველივე ეს იმ კანონზომიერებას ემორჩილება, რომელსაც ცალკე მეცნიერება შეისწავლის. გარდა ამისა, თანამედროვე გაგებით, საზოგადოებაზე საუბარს სოციოლოგიის კლასიკოსები (მაგალითად, დიურკემი) შრომის, წარმოების საზოგადოებრივ დანაწილებას უკავშირებდნენ. ორგანიზმის მსგავსად, სადაც უჯრედების გამრავლება მათ შორის ფუნქციების განაწილებას იწვევს, საზოგადოების წევრთა რაოდენობის ზრდას მოსდევს ადამიანთა დიფერენციაცია და სპეციალიზაცია, შრომის საზოგადოებრივი დანაწილება და მისი წევრების ურთიერთსოლიდარობის ზრდა. დიურკემის მიხედვით, ეს არის ის პრინციპი, რომელიც თანამედროვე საზოგადოებას უძევს საფუძვლად. დიურკემი ეკონომისტი არ იყო, მაგრამ მან კარგად იცოდა, რომ ეკონომიკის გარეშე საზოგადოების არსებობა წარმოუდგენელია. ეკონომიკა ბერძნული სიტყვიდან მომდინარეობს. ὄικოს - სახლს, ხოლო ἔννομოს - კანონს ნიშნავს; სიტყვასიტყვით ეს არის სახლის ანუ მეურნეობის წარმართვის კანონი. იგი საზოგადოების საწარმოო მოქმედებასა და, საერთოდ, იმ ურთიერთობას უკავშირდება, რომელიც წარმოების, გაცვლის, განაწილებისა და მოხმარების პროცესში წარმოიშობა. თავდაპირველად ტერმინი არისტოტელესთან გვხვდება (ძვ. წ. IV ს.). არისტოტელე ეკონომიკას ბუნებრივ მეცნიერებას უწოდებდა და მას ქრემატიტიკას (ადამიანური მოქმედების სფერო, რომელიც სარგებლიანობის მიღწევას ისახავს მიზნად) უპირისპირებდა.

ამჟამად ეკონომიკად მოიაზრება: ა) მატერიალური და ადამიანური რესურსების რაციონალური მართვა წარმოების პროცესში; ბ) მატერიალური დოვლათის წარმოებასთან, განაწილებასა და მოხმარებასთან დაკავშირებული სოციალური ინსტიტუტების მთელი სიტემა; გ) მეცნიერება, რომელიც შეისწავლის საზოგადოებაში მწირი რესურსებისათვის კონკურენციის, მათი წარმოების, გაცვლის, განაწილებისა და მოხმარების პროცესებს, წესებსა და კანონებს. როდესაც სოციოლოგი ადგენს, თუ რა როლს ასრულებს

ეკონომიკური ფაქტორი საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, იგი უსათუოდ ეკონომიკური მეცნიერების მონაცემებს უნდა დაეყრდნოს ანდა, როდესაც სოციოლოგი სხვადასხვა საზოგადოებრივი ჯგუფების ურთიერთობას აანალიზებს, იგი უთუოდ ეკონომიკურ კანონზომიერებებს ითვალისწინებს. მათი ცოდნის გარეშე შეუძლებელია სრულყოფილი იყოს საზოგადოებრივი ცხოვრების ამა თუ იმ მოვლენების არსი, რადგანაც ეკონომიკურის გარეშე მათი არსებობა წარმოდგენილია. თავის მხრივ, ეკონომიკური მოვლენების არსი გაუგებარი იქნება, თუკი სოციალური ცხოვრების კანონზომიერებები არ ვიცით. ამიტომ სოციოლოგია და ეკონომიკა ორგანულადაა დაკავშირებული ერთმანეთთან. ორივე სფერო სოციალურ მეცნიერებათა ძირითად ბირთვად ითვლება. ამ მეცნიერებათა სინთეზის გზით არის შექმნილი მეცნიერების ისეთი დარგი, როგორიცაა სოციალური ეკონომიკა და ეკონომიკური სოციოლოგია. სოციალური ეკონომიკა ეკონომიკის ისეთი მიმართულებაა, რომელიც მთლიანად სოციუმზეა ორიენტირებული. ამიტომაც მას თანამედროვე, ცივილიზებული სამოქალაქო საზოგადოების შესახებ მეცნიერებად მიიჩნევენ.

§14. ეკონომიკის სოციოლოგია

ეკონომიკის სოციოლოგია საზოგადოების ეკონომიკურ პროცესებს სოციალური თეორიების პრიზმით განიხილავს. იგი სოციალური სინამდვილის ეკონომიკურ და არაეკონომიკურ ფაქტორთა კავშირ-ურთიერთობას იკვლევს. ეკონომიკის სოციოლოგია ტრადიციული ეკონომიკური თეორიის მიერ წარმოდგენილი ადამიანის მოდელისაკენ, ანუ `ჰომო ეკონომიკუსისაკენ~ იხრება. ეს ადამიანის განსაკუთრებული ტიპია, რომელსაც ახასიათებს ეგოიზმი და სხვებისაგან დისტანცირებულობა. ის ძალზე რაციონალური და, ამასთანავე, ინფორმირებულია; მოქმედებს ისე, როგორც მანქანა, და მხოლოდ ეკონომიკური ინტერესების ლოგიკას ექვემდებარება. იგი დაცლილია ყოველგვარი სენტიმენტალიზმისა და რომანტიზმისაგან; მისთვის მშვენიერია ის, რაც მომგებიანია; მისი სტრატეგია თანამიმდევრული და რეფლექსური მოქმედებაა, რომლის მიზანიც საკუთარ მომავალზე ზრუნვაა. ამასთანავე, ის ჩართულია ფორმალურ და არაფორმალურ ურთიერთობათა ძალზე დახლართულ ქსელში, ხელმძღვანელის ან ქვეშევრდომის სახით შედის სხვადასხვა ორგანიზაციაში, მოქმედებს სოციალურ

ჯგუფში, მიეკუთვნება ლოკალურ და ნაციონალურ ერთობებს და სხვ. (ადამიანის ეს ტიპი `ჰომო ფაბერიში~ აქვს აღწერილი მაქს ფრიშს). ადამიანის ასეთი მოდელი დაიწუნა მაქს ვებერმა.

თანამედროვე ეკონომიკურმა სოციოლოგიამ თავისუფალი ბაზრების დომინანტურობით თითქოსდა მონახა გამოსავალი, მაგრამ ჩვენ კვლავ თანამედროვე კაპიტალიზმის დაუნდობლობის მოწმე ვართ. ეკონომიკური სოციოლოგია გაჩნდა, როგორც ეკონომიკური მოვლენების ახლებური მოძღვრება. სიახლე ისაა, რომ უნდა ახსნილიყო, რა როლს ასრულებდნენ ეკონომიკური სტრუქტურები და ინსტიტუტები საზოგადოებაში და - პირიქით, საზოგადოება რა გავლენას ახდენდა ეკონომიკურ სტრუქტურებზე. ასე ჩამოყალიბდა კლასიკური ეკონომიკური სოციოლოგიის ძირითადი მიმართულება: კაპიტალიზმისა და თანამედროვე საზოგადოების ურთიერთმიმართების პრობლემა. ამგვარი კვლევის მაგალითია სოციოლოგიის კლასიკოსების - მაქს ვებერის `პროტესტანტული ეთიკა და კაპიტალიზმის სული~ და გეორგ ზიმელის `ფულის ფილოსოფია~, თუმცა ეკონომიკური სოციოლოგიის საფუძვლად ალექსის დე ტოკვილის ნაშრომი `დემოკრატია ამერიკაში~ (1835- 1840 წწ.) მიიჩნევა. ეკონომიკური სოციოლოგიის აღიარებული კლასიკოსი კი კარლ მარქსია. მარქსთან ერთად მას წარმოადგენენ ვერნერ ზომბარტი, იოზეფ შუმპერტი და სხვები. კლასიკური ეკონომიკური სოციოლოგიის მიხედვით, ეკონომიკა თანამედროვე საზოგადოების ავტონომიური სფეროა, რომელშიც ტრანსაქციების ხასიათს რაციონალური კალკულაცია განაპირობებს და ის არაეკონომიკურ ცვლადებს (რელიგია, პოლიტიკა, განათლება და სხვ.) ნაკლებად ექვემდებარება. ეკონომიკაზე არაეკონომიკური ცვლადების გავლენა ყველაზე კარგად მაქს ვებერმა შეისწავლა. ეკონომიკური და სხვა სოციალური ინსტიტუტების ურთიერთდმოკიდებულების კვლევაში დიდი წვლილი შეიტანეს ცნობილი ამერიკელი სოციოლოგების, ტალკოტ პარსონსისა და ნეილ სმელზერის შრომებმა. თანამედროვე ეკონომიკის სოციოლოგია შეისწავლის კულტურასთან, პოლიტიკურ და სხვა ინსტიტუტებთან ეკონომიკური, საფინანსო და ბიზნესორგანიზაციების კავშირ-მიმართებებს, გიგანტური კორპორაციების გავლენას საზოგადოებაზე, მოსახლეობის ყოველდღიურ ეკონომიკურ ქცევაზე და სხვ.

XX საუკუნის 60-70-იანი წლებიდან ეკონომიკის სოციოლოგიის წიაღიდან ისეთი დარგები აღმოცენდა, როგორებიცაა: ინდუსტრიული სოციოლოგია, შრომის ბაზრის სოციოლოგია, მოხმარების სოციო-

ლოგია, თავისუფალი დროის სოციოლოგია, რომელთაც ცოტა მოგვიანებით დაემატა საბაზრო ეკონომიკის სოციოლოგია, ბიზნესის სოციოლოგია და სხვ. ამ მიმართულების ულტრათანამედროვე დარგებია: რაციონალური არჩევანის სოციოლოგია, რომელიც სოციალურ გაცვლასა და რაციონალური არჩევანის ეკონომიკურ თეორიას ემყარება (ჯ. ჰომანსი, ჯ. კოულმანი), და ქსელური სოციოლოგია.

§15. პოლიტიკა, როგორც ძირითადი სოციალური ინსტიტუტი

პოლიტიკა - ეს არის სოციალური ინსტიტუტი, რომელიც ძალაუფლებას ანაწილებს საზოგადოებაში, მისი განვითარების გზებს ადგენს და შესაბამის გადაწყვეტილებებსაც იღებს. ამიტომ, სოციოლოგიური თვალსაზრისით, აქტუალურია ძალაუფლებისა და პოლიტიკური პროცესების ტრანსფორმაციისა და სხვა საკითხების კვლევა. ამ დროს სოციოლოგია პოლიტოლოგიის მონაცემებს ითვალისწინებს.

სიტყვა „პოლიტიკა“ ძველი ბერძნულიდან მომდინარეობს. „პოლიტიკონ“ - საზოგადოებრივს, „პოლისი“ - ქალაქ-სახელმწიფოს ნიშნავს. პოლიტიკის ცნების ერთმნიშვნელოვანი განმარტება არ არსებობს. პლატონი პოლიტიკად პოლისის მართვის ხელოვნებას მიიჩნევდა. დიდი გერმანელი სოციოლოგი, მაქს ვებერი პოლიტიკას ძალაუფლებისაკენ სწრაფვას, მის მოპოვებასა და შენარჩუნებას უკავშირებდა. მისი აზრით, პოლიტიკის ფართო გაგება ადამიანის ცხოვრების სხვადასხვა სფეროს პოლიტიკურ ურთიერთობას, ხოლო, ვიწრო გაგებით, პოლიტიკა სახელმწიფოს მართვას გულისხმობს. დ. ისტონის აზრით, პოლიტიკა მთავრობის მიერ ღირებულებათა განაწილებაა, ხოლო, პ. მერკლის მტკიცებით, თავისი საუკეთესო გამოვლინებით, პოლიტიკა კეთილშობილური სწრაფვაა გონივრული წესრიგისა და სამართლიანობისაკენ. თუმცა მეორე მხარეც არსებობს, ძალაუფლების, დიდებისა და სიმდიდრისკენ დაუოკებელ სწრაფვას რომ გულისხმობს. გენიალურ არისტოტელეს პოლიტიკის უზენაეს მიზნად სამართლიანი სახელმწიფო მიაჩნდა. მაკიაველის, დიუვერჟესა და არონის აზრით, პოლიტიკა ძალაუფლების მოპოვებისა და შენარჩუნების პროცესია.

რაც შეეხება პოლიტიკის სოციოლოგიურ ანალიზს, სოციოლოგიისათვის იგი სოციალური ფენომენია, რომელიც აუცილებელია საზოგადოების არსებობისათვის. მას, როგორც სოციალურ ინსტიტუტს, საზოგადოებრივი ფუნქციები აქვს, რომელთაგან უმთავრესი ძალაუფლების პრობლემას უკავშირდება.

ისტორიულად პოლიტიკა იმიტომ შეიქმნა, რომ ინდივიდუალური და ჯგუფური ინტერესები საერთო საზოგადოებრივი ინტერესებს დამორჩილებოდა, რაც საზოგადოების მთლიანობისა და ერთიანობის შენარჩუნებით იყო ნაკარნახევი. ადამიანის საქმიანობის ეს განსაკუთრებული ფორმა მოწოდებულია, სხვადასხვა სოციალური ჯგუფის ხანგრძლივი და მიმდინარე ინტერესები გამოავლინოს. ამ შემთხვევაში პოლიტიკა დიდი და მცირე ჯგუფების ინტერესების სამსახურშია. იგი გააზრებული მოქმედებების ერთობლიობაა, რაც საზოგადოებრივი პროცესების უზრუნველყოფას, მათ რეგულირებასა და გარკვეული მიმართულებით წარმართვას გულისხმობს. თუმცა იგი ადამიანთა თავისუფალ, გაუაზრებელ მოქმედებებს, ბუნებრივია, არ გამოორიცხავს.

სოციოლოგები პოლიტიკის ფუნქციონირების სამ დონეს გამოყოფენ. **მეგაპოლიტიკა** საერთაშორისო პოლიტიკური ორგანიზაციების მოქმედებას გულისხმობს. **მაკროპოლიტიკა** ახასიათებს სახელმწიფოს, სახელმწიფო ხელისუფლებასა და მის სტრუქტურას. **მიკროპოლიტიკა** ცალკეულ ორგანიზაციებსა და სტრუქტურებს მოიცავს.

§16. ძირითადი კონცეფციები პოლიტიკის შესახებ

პოლიტიკის კვლევის ხანგრძლივი დროის განმავლობაში მრავალი საინტერესო კონცეფცია ჩამოყალიბდა, რომლებიც მის სხვადასხვაგვარ გაგებასა და მისადმი მრავალგვარ მიდგომას გვთავაზობს. მათ შორის ყველაზე მეტად გავრცელებულია პოლიტიკის თეოლოგიური, ნატურალისტური და სოციალური კონცეფციები.

ა) პოლიტიკისადმი თეოლოგიური მიდგომა უძველესი დროიდან იღებს სათავეს. ის პოლიტიკის საღვთისმეტყველო გაგებას გულისხმობს. ამ კონცეფციის მიხედვით, პოლიტიკა ღვთაებრივი წარმომავლობისაა. პოლიტიკურ პროცესებს ღმერთის ნება განაგებს, ხოლო ადამიანმა ღვთაებრივი ნება უნდა შეასრულოს. ამიტომ არ უნდა ჩაერიოს პოლიტიკურ პროცესებში. თუმცა, პლატონისა და არისტოტელეს ნააზრევის თანახმად, პოლიტიკა არა მხოლოდ ღვთაებრივი, არამედ ადამიანური მისწრაფებების შედეგია. ადამიანი საზოგადოებრივი, პოლიტიკური არსებაა. შუა საუკუნეებში პოლიტიკა და ძალაუფლება ღვთაებრივი და ადამიანური ძალისხმევის ერთობლივი მოქმედების შედეგად აღიქმებოდა. მშგავსი მოსაზრებები თომა აკვინელს ახასიათებდა. თეოლოგიური კონცეფციის თანახმად, კარგი პოლიტიკური ლიდერი ღვთის

წყალობის ნიშანია, ცუდი კი ადამიანთა სასჯელია მათი ცოდვებისათვის. ეს იმას ნიშნავს, რომ ძალაუფლება და პოლიტიკა ღმერთს უკავშირდება.⁹

ბ) პოლიტიკისადმი ნატურალისტური მიდგომა მთავარ ყურადღებას ბუნებრივ ფაქტორებზე (ბუნებრივი გარემო, ქვეყნის გეოგრაფიული მდგომარეობა, კლიმატი და სხვ.) ამახვილებს. ამ ტიპის თეორიებს გეოგრაფიული, ბიოლოგიური და ფსიქოლოგიური კონცეფციები წარმოადგენს.

გ) გეოგრაფიული კონცეფციის მიხედვით, პოლიტიკა მთლიანად გეოგრაფიული ფაქტორებით განისაზღვრება. ამ კონცეფციის ფუძემდებელი ფრანგი პოლიტიკური მოღვაწე ჟან ბოდენია. მსგავსი მოსაზრებები ანტიკური დროის მოაზროვნეებსაც ჰქონდათ. ამავე კონცეფციას ავითარებდა მონტესკიეც.

დ) პოლიტიკის ბიოლოგიური კონცეფციის საყოველთაოდ ცნობილი ავტორები იტალიელი მოაზროვნეები ლომბროზო და ნორდაუ არიან. ეს კონცეფცია პოლიტიკის ბუნებას ინდივიდის ბიოლოგიური თავისებურებებით ხსნის. კერძოდ, პოლიტიკური საქმიანობა განსაზღვრულია ინდივიდის ინსტინქტებით, გენეტიკური და სხვა ბიოლოგიური თავისებურებებით.

ე) პოლიტიკის ფსიქოლოგიური თეორიის წარმომადგენლები არიან ტარდი, ლებონი, გუმპლოვიჩი და სხვ. ამ კონცეფციის მიხედვით, საზოგადოების პოლიტიკური განვითარება ისეთი ფსიქოლოგიური ფაქტორებითაა განპირობებული, როგორებიცაა გაბედულება, სიმამაცე, აგრესიულობა და სხვ.

ვ) პოლიტიკის სოციალური კონცეფციის თანახმად, პოლიტიკას მრავალი სოციალური, ეკონომიკური, სამართლებრივი, დემოკრატიული, კულტურული, და ანთროპოლოგიური ფაქტი განაპირობებს. სოციოლოგიის კლასიკოსის, ემილ დიურკემის აზრით, პოლიტიკას საზოგადოება განსაზღვრავს. პოლიტიკისა და საზოგადოების ურთიერთობაში მთავარი საზოგადოებაა.

ზ) პოლიტიკის სოციალურ-ეკონომიკური თეორია მიიჩნევს, რომ პოლიტიკა საზოგადოების ეკონომიკური ურთიერთობებით არის განპირობებული. მმარქსის აზრით, პოლიტიკა ეკონომიკის კონცენტრირებული გამოხატულებაა.

თ) სამართლებრივ პოლიტიკური თეორიებს (რ. მოორი, გ. მაკდონალდი და სხვ.) პოლიტიკის განმსაზღვრელ ფაქტორად სამართალი მიაჩნიათ. სწორედ სამართალი განაპირობებს პოლიტი-

კური ინსტიტუტების წონასწორობას და ხელს უწყობს საზოგადოების პოლიტიკური სისტემის დინამიკურ განვითარებას.

ი) პოლიტიკის დემოკრატიული ანუ ლიბერალური თეორიის მიხედვით (პობსი, ლოკი, რუსო და სხვ.), პოლიტიკისა და ძალაუფლების წყარო ხალხია. პოლიტიკის ბუნება ადამიანთა მოთხოვნილებებითა და ინტერესებით განისაზღვრება.

კ) პოლიტიკისადმი კულტუროლოგიური მიდგომის თანახმად, პოლიტიკური საქმიანობა ადამიანის სულიერ-გონებრივ ნიშან-თვისებებზეა დამოკიდებული, რომელთა შორისაც უმთავრესია: განათლება, პროფესიონალიზმი და ზნეობა.

ლ) პოლიტიკისადმი ანთროპოლოგიური მიდგომის თანახმად, ადამიანის შემოქმედებითი შესაძლებლობებისათვის ხელშეწყობა პოლიტიკის ძირითადი მიზანია.

§17. პოლიტიკის სტრუქტურა და ფუნქციები

პოლიტიკის სტრუქტურული ელემენტებია: პოლიტიკური ცნობიერება, პოლიტიკური ინსტიტუტები და პოლიტიკური ურთიერთობები. პოლიტიკური ცნობიერება სუბიექტების მიერ პოლიტიკური პროცესების გაცნობიერებას გულისხმობს, ხოლო პოლიტიკური ინსტიტუტები იმ ორგანიზაციებისა და დაწესებულებების ერთობლიობაა, რომლებიც საზოგადოების პოლიტიკურ და სხვა ურთიერთობებს აწესრიგებენ. პოლიტიკურ ურთიერთობებში იგულისხმება მოქალაქეებისა და მთავრობის, სახელმწიფოსა და სამოქალაქო საზოგადოების ურთიერთკავშირი. პოლიტიკური ურთიერთობების ცენტრში პოლიტიკის სუბიექტების ინტერესები და მოთხოვნილებებია.

პოლიტიკის სტრუქტურაში გამოიყოფა ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული პოლიტიკა. ეკონომიკური პოლიტიკა, თავის მხრივ, სამრეწველო, სასოფლო-სამეურნეო, ფინანსურ და სხვა სფეროებად იყოფა. სოციალური პოლიტიკა ჯანდაცვას, სოცურუნველყოფას და საყოფაცხოვრებო მომსახურებას გულისხმობს. კულტურული პოლიტიკა განათლებას, მეცნიერებას, ხელოვნებას და სხვა მსგავს სფეროებს ეხება.

§18. პოლიტიკის უმთავრესი ფუნქციები

მართვის ფუნქცია - საზოგადოების ეკონომიკური სოციალური და სულიერი განვითარების ძირითადი მიმართულებების განსაზღვრა;

პროგნოზისტული ფუნქცია - საზოგადოებრივი განვითარების პერსპექტივების განსაზღვრა;

ინტეგრაციული ფუნქცია - სხვადასხვა ჯგუფის გაერთიანება ფუნდამენტური იდეების, ინტერესებისა და ღირებულებების ირგვლივ;

ორგანიზაციული ფუნქცია - საზოგადოების მატერიალური, სულიერი, შრომითი და სხვა რესურსების ეფექტური გამოყენება და მართვა;

იდეოლოგიური ფუნქცია - გარკვეული საზოგადოებრივი იდეალის შემუშავება, რომელიც გლისხმობს პოლიტიკურ და სოციალურ ღირებულებებს;

აღმზრდელობითი ფუნქცია - მიმართულია ინდივიდთა სოციალიზაციაზე, მათ ჩართვაზე პოლიტიკურ ცხოვრებაში;

ინოვაციური ფუნქცია გულისხმობს პოლიტიკური რეალობის შემოქმედების გააზრებას. ეს იმას ნიშნავს, რომ პოლიტიკამ უნდა შექმნას ახალი, უფრო პროგრესული ფორმები სოციალური ორგანიზაციისა.

§19. პოლიტიკის სოციოლოგია

პოლიტიკას, როგორც სოციალურ ფენომენს, პოლიტიკის სოციოლოგია სწავლობს. სოციოლოგია პოლიტიკისადმი სოციოლოგიური მიდგომით გამოირჩევა, ამიტომ მას აუცილებელი, ორგანული კავშირი აქვს პოლიტოლოგიასთან. დასავლეთში ამ ორ მეცნიერებას ერთმანეთთან აიგივებენ, უფრო სწორად, პოლიტოლოგიას სოციოლოგიის შემადგენელ ნაწილად განიხილავენ. სოციოლოგიისა და პოლიტოლოგიის კავშირს კარგად ავლენს პოლიტიკისადმი სოციოლოგიური მიდგომა: კერძოდ, სოციოლოგების მიერ განხორციელებული კვლევები. მაგალითად, სოციოლოგიას აინტერესებს, რატომ არ აკმაყოფილებენ ესა თუ ის პოლიტიკური სისტემები საზოგადოების წევრთა დიდი უმრავლესობის (განსაკუთრებით, ღარიბების) მოთხოვნებს; შეიძლება თუ არა დემოკრატიულად მიიჩნეოდეს საზოგადოება, რომლის წევრთა უმრავლესობაც, პოლიტიკური აპათიის გამო, მონაწილეობას არ იღებს არჩევნებში და ა. შ.

§20. განათლება, როგორც ძირითადი სოციალური ინსტიტუტი

უდავოა, რომ განათლებას დიდი ადგილი უჭირავს თანამედროვე ადამიანის ცხოვრებაში. ხშირად იგი ადამიანთა უმრავლესობის მთელ ცხოვრებას იკავებს. თანამედროვე ადამიანის კულტუროგენები განათლების გარეშე წარმოუდგენელია. ასეთ შემთხვევაში ისმის მეტად საყურადღებო და, იმავედროულად, ზოგადსაკაცობრიო კითხვები: როგორია და როგორი უნდა იყოს თა-

ნამედროვე განათლება? რამდენად სრულყოფილია განათლების თანამედროვე სისტემა? რა როლს ასრულებს განათლება თანამედროვე საზოგადოებაში? ამ კითხვებზე კომპეტენტური პასუხის გაცემა განათლებისადმი სოციოლოგიური (მეცნიერული) მიდგომის აუცილებლობასა და ამ სფეროში არსებული პრობლემების სოციოლოგიურ შესწავლას მოითხოვს.

განათლება სოციალური ყოფიერების ერთ-ერთი ურთულესი და საპასუხისმგებლო უბანია, რომელსაც მის შესახებ არსებულ სხვა სპეციალურ მეცნიერებებთან ერთად (პედაგოგიკა, ფსიქოლოგია) განათლების სოციოლოგია შეისწავლის. ამ დარგის მოწინავე დასავლელი სპეციალისტების აზრით, რაოდენ პარადოქსულიც უნდა იყოს, თანამედროვე ცივილიზაციის პირობებში განათლება კრიზისულ მდგომარეობაშია. ზოგადად თუ ვიტყვით, ეს იგივე თანამედროვე ცივილიზებული ადამიანისა და საზოგადოების კრიზისის პრობლემაა, რომელიც სოციალური ყოფიერების თითქმის ყველა სფეროში იჩენს თავს.

განათლების სოციოლოგიის ერთ-ერთი საკვანძო საკითხი განათლების დეფინიციაა ანუ საკითხი იმის შესახებ, რას გულისხმობს განათლების ცნება. ამისთვის სოციოლოგია განათლების შემსწავლელ მეცნიერებათა (პედაგოგიკა, ფსიქოლოგია, ფილოსოფია) მონაცემებს მიმართავს და მოლოდ ამის შემდეგ აყალიბებს განათლების სოციოლოგიურ განსაზღვრებას. ამ შემთხვევაში აქცენტი დაისმის მის სოციალურ ბუნებაზე. განათლების ცნების მრავალი დეფინიცია არსებობს. ჩვეულებრივ, ყოველდღიურ ცხოვრებაში მას ცოდნასთან აიგივებენ ხოლმე, რაც არასწორია. თუმცა მსგავსი მოსაზრება უძველესი დროიდან იღებს სათავეს. ძველად განათლებულობაში ნაკითხოვა და განსწავლულობა იგულისხმებოდა. იმავდროულად, ცოდნა და განათლება ზნეობრივი კატეგორიების რანგში იყო აყვანილი. მაგალითად, განათლებული და მცოდნე ადამიანი ზნეობრივის იდენტური იყო. მოგვიანებით იმის გაცნობიერება მოხდა, რომ მცოდნე უზნეოც შეიძლება ყოფილიყო, რამაც განათლების ცნებიდან ცოდნის ამოღებას შეუწყო ხელი. ამის შემდეგ განათლების ცნება აღზრდას დაუკავშირდა. თავის მხრივ, აღზრდა მრავალგვარი შეიძლება იყოს. ამან კიდევ უფრო საკამათო გახადა განათლების დეფინიციის საკითხი. ჩვეულებრივ, განათლების შინაარსში აღზრდას გულისხმობენ. ერთ-ერთი მოსაზრების მიხედვით, აღზრდა განათლებას გულისხმობს, როგორც

სწავლებას. ვ. დალის მიხედვით, აღზრდილი ადამიანი განათლებულია, თუმცა აღზრდა და განათლება ერთი და იგივე როდია.

ქართულ სინამდვილეში, მართლმადიდებლური ქრისტიანული კულტურის თავისებურებებიდან გამომდინარე, განათლება ოცნებების ცოდნის მიღებას~ და ოცნებების მიღების ნათელი სულის განათებას~ გულისხმობს, რაც აღზრდის მთავარ მიზანია. დღეს განათლების ეს უმაღლესი მიზანი ქართულ ენაში ფორმალურადაა შენარჩუნებული, რადგანაც თანამედროვე რაციონალიზებულმა და სეკულარიზებულმა სოციალურმა რეალობამ განათლებას ეს შინაარსი წაართვა და ის მინიერ, ყოფით რეალობას მიაჯაჭვა. შესაბამისად, ერთმანეთისაგან გაიყო სასულიერო და საერო განათლება. სასულიერო განათლება ღმერთზე ორიენტირებული გახდა, ხოლო საერო განათლების ორიენტირები, სეკულარიზაციის წყალობით, პრაგმატულ ყოველდღიურობას დაუკავშირდა. ბუნებრივია, ასეთი მდგომარეობა კიდევ ერთი ბარიერია, რომელიც ხელს უშლის განათლების ცნების დეფინიციის დადგენას.

განათლების ცნების დეფინიცია კიდევ უფრო გართულდა პოსტმოდერნისტულ საზოგადოებაში: ნივთიერი გახდა, ანუ თავისი ცხოველმყოფლობა დაკარგა, ზნეობრივი შინაარსისგან დაიცალა, რთულ ტექნიკურ გარემოში ადაპტირებისთვის აუცილებელ უნარ-ჩვევებსა და ინფორმირებულობას გაუიგივდა. ამიერიდან განათლება შემეცნებას დაშორდა და გამოყენებითი ხასიათი შეიძინა. უარეს შემთხვევაში ის უმიზნო და უმიზნო, ეფემერულ რეალობას მიეჯაჭვა. აღსანიშნავია ისიც, რომ სხვადასხვა ეპოქაში განათლებას სხვადასხვა მნიშვნელობა ჰქონდა.

გერმანელმა მოაზროვნემ, ჰერდერმა ერთ-ერთმა პირველმა შეიტანა განათლების ცნებაში ჰუმანურობის მომენტი. კანტი და ნეოკანტიანელები ყურადღებას ამახვილებდნენ რაციონალურობაზე. ჰეგელთან იგი კულტურის ცნებას დაუკავშირდა, შელერთან - გონსა და გონით აქტივობას და ა. შ. ყველაფერი ეს განათლების ფილოსოფიური დეფინიციებია.

განათლების ცნების პედაგოგიური დეფინიცია აღზრდაზე იღებს ორიენტაციას: აქ განათლება აღზრდის გარეშე წარმოუდგენელია.

განათლების ფსიქოლოგიური დეფინიციები კი არაერთ ფსიქოლოგიურ პარამეტრს იმარჯვებს: აქ განათლება განხილულია, როგორც პიროვნების შინაგან, სუბიექტურ აქტივობაზე დამოკიდებული ფენომენი.

განათლების სოციოლოგიური დეფინიციისთვის ამოსავალი პრინციპი განათლების, როგორც სოციალური ფენომენის, განხილვაა. მისთვის განათლება განსაკუთრებული სოციალური ფუნქციების მატარებელი ერთ-ერთი ძირითადი სოციალური ინსტიტუტია, რომლის გარეშეც საზოგადოების წარმოდგენა თითქმის შეუძლებელია. ზოგადად, ტერმინი „განათლება“ ადამიანური თვისებების წინასწარგანზრახულ ჩამოყალიბებას ნიშნავს. მისი დეფინიციისას გასათვალისწინებელია განათლების სფეროები (მეცნიერება, ხელოვნება ან რელიგია), დონეები (დანყებიითი, საშუალო, უმაღლესი) და ფორმები (სკოლამდელი, სპეციალიზებული, ზოგადი, რელიგიური, სამოქალაქო, ლიბერალური); მესამე რესპუბლიკის დროინდელი ფრანგი მოაზროვნეების, ალფრედ ბინესა და ფერდინანდ ბიუსონის სიტყვებით თუ ვიტყვით, „განათლება არის პიროვნების ჩამოყალიბების მიზნით სხვებზე ზემოქმედების პროცესი.

სოციოლოგიური თვალსაზრისით, საინტერესოა განათლების დეფინიცია, რომლის მიხედვითაც, ის არის „საშუალება, რომელსაც საზოგადოება საკუთარი არსებობის, ძალაუფლებისა და პატივისცემის კვლავწარმოებისთვის იყენებს“. ფრანგ მოაზროვნეს, ემანუელ მუნიეს მიაჩნია, რომ „განათლება სხვათა ხელმძღვანელობისა და საკუთარი სპონტანური იმპულსების შერწყმის გზით თავისუფლების სწავლის საშუალებაა“. ამ დეფინიციებს თუ გადავავლებთ თვალს, მთელ რიგ პრობლემებს დავინახავთ, რომელთა ვარიაციებიც ნებისმიერ ისტორიულ ეპოქაში შეგვხვდება. მაგალითად, განათლება, როგორც ცხოვრების დონის ან დემოკრატიული პოლიტიკური კულტურის ამაღლების საშუალება; ანდა განათლება, როგორც სოციალური შერჩევის ან სოციალიზაციის მექანიზმი. 1991 წელს ჟან კელერჰალსისა და კლეოპატრა მონტადონის მიერ ჩატარებული კლასტერული ანალიზი განათლების ერთ-ერთი საინტერესო დეფინიციის შემცველია, რომლის ამოსავალი პრინციპიც სხვადასხვა საგანმანათლებლო სტილია.

ენტონი გიდენსის აზრით, განათლების ცნების დეფინიციაში ძირითადი მომენტი პირდაპირი სწავლების გზით ერთი თაობის მიერ მეორე თაობისთვის ცოდნის გადაცემა უნდა იყოს. საგანმანათლებლო პროცესები ნებისმიერ საზოგადოებაში მიმდინარეობდა, მაგრამ მან მასობრივი ხასიათი თანამედროვე ეპოქაში მიიღო, რაც განათლების ცნების შინაარსის დადგენისას, რა თქმა უნდა, გასათვალისწინებელია. თანაც, მხედველობიდან არ უნდა

გამოგვჩვენებს ის ფაქტიც, რომ მასობრივმა ხასიათმა სპეციალური საგანმანათლებლო გარემოს ორგანიზება მოითხოვა, რომელშიც ინდივიდი თავისი ცხოვრების მნიშვნელოვან დროს ატარებს.

ნეილ სმელზერის განმარტებით, განათლება კულტურული ღირებულებების შენარჩუნებისა და სოციალური ცვლილებების პირობაა, რომელიც არსებული ცოდნის, საგანმანათლებლო მეთოდებისა და ტექნოლოგიების გადაფასების გზით წარიმართება. `ადამიანური კაპიტალის~ თეორიის მიხედვით კი, განათლება კაპიტალდაბანდების ისეთი ფორმაა, რომელიც მომავალში დიდ მოგებას იძლევა.

ჯონ მასიონისის განმარტებით, განათლება სოციალური ინსტიტუტია, რომლის წყალობითაც საზოგადოება თავის წევრებს მათთვის აუცილებელი და მნიშვნელოვანი ცოდნით უზრუნველყოფს. მათ შორის იგულისხმება სინამდვილის ფუნდამენტური მოვლენების შესახებ ცოდნა, პროფესიული უნარები, კულტურული ნორმები და ღირებულებები. განათლების სოციოლოგიურ დეფინიციას ართულებს ის გარემოებაც, რომ განათლების სოციოლოგია ისევე, როგორც სოციოლოგია, ახალგაზრდა მეცნიერებაა, მაშინ, როდესაც პედაგოგიკასა და ფსიქოლოგიას დიდი ხნის ისტორია აქვს. ამ გარემოებაზე ყურადღების გამახვილება არ იქნებოდა საჭირო, რომ არა - განათლების მხოლოდ პედაგოგიკის ან ფსიქოლოგიის პოზიციებიდან განხილვის ფაქტი. მათთან შედარებით განათლებისადმი ფართო სოციოლოგიური მიდგომა გვიანდელი მოვლენაა. ამიტომ განათლება განიხილებოდა, როგორც დახურული სისტემა. ამჟამად მდგომარეობა გამოსწორებულია და განათლების სოციოლოგია ორივე ზემოაღნიშნული მეცნიერების მონაცემებს სათანადოდ იყენებს (ევროპულ მეცნიერებასა და კულტურაში თანამედროვე გაგებით ტერმინ `განათლების~ შემოღება იოჰან პესტალოცის სახელს უკავშირდება).

დღეისათვის განათლების ცნება რამდენიმე მნიშვნელობას გულისხმობს. კერძოდ, განათლება არის:

- ადამიანის სულიერ-გონებრივი განვითარების მაჩვენებელი (გონებრივი, ზნეობრივი, ემოციური);
- სწავლების პროცესის შედეგი;
- ცოდნისა და უნარ-ჩვევების მიღებისა და შეთვისების პროცესი;
- მიღებული ცოდნის მაჩვენებელი სახელმწიფოსა და საზო-

გადოების მიერ დადგენილი სკალის (დანყებითი, საშუალო, უმაღლესი) მიხედვით;

- კონკრეტულ საგანთა სფეროში (მათემატიკური, პედაგოგიური, მუსიკალური, ჰუმანიტარული, პროფესიული და სხვა სახის განათლება) მიღებული ცოდნის ერთობლიობა;
- აღზრდის შედეგი;
- სოციალური ინსტიტუტი, რომლის ფუნქციებიცაა: სწავლება, აღზრდა, სოციალიზაცია და ინდივიდის საზოგადოებრივი ცხოვრებისთვის მომზადება.

§21. განათლების ძირითადი სოციალური ფუნქციები

განათლებას, როგორც სოციალურ ინსტიტუტს, არაერთი სოციალური ფუნქცია აქვს, რომელთაგანაც განათლების ძირითადი ფუნქციები ყოველთვის შეესაბამება საზოგადოების მდგომარეობასა და მოთხოვნებს. ამიტომ მათი გადასინჯვა, როგორც წესი, საზოგადოების ეკონომიკურ, პოლიტიკურ და სულიერ ცხოვრებას უკავშირდება. ზოგად ფუნქციებთან ერთად, როცა უმთავრესი ცოდნის გაღრმავება და შემეცნებაა, განათლებას, თავისი სოციალური ბუნებიდან გამომდინარე, შესაბამისი ფუნქციები აქვს, რომელთაგანაც ძირითადია:

- ინოვაციური ფუნქცია - კონსერვატიულობის მიუხედავად, რაკი სოციალურ სინამდვილეს ესადაგება, განათლება მთელი რიგი ცვლილებების სტიმულატორია;
- შემეცნებითი ფუნქცია - თაობიდან თაობაში ცოდნისა და უნარების გადაცემა;
- სოციალური სტრათიფიკაციის ფუნქცია - საზოგადოებაში გაბატონებული ეკონომიკური სისტემის მხარდაჭერა (ბოულზი და ჰინტისი);
- სოციალური მობილობის ფუნქცია - ვერტიკალური სოციალური მობილობა განათლების დონეზეა დამოკიდებული (სოროკინი);
- სელექტორული ფუნქცია - პროფესიულ საქმიანობისათვის აუცილებელი კადრებიგანათლების მიხედვით შეირჩევა;
- სოციოკულტურული ფუნქცია - განათლების მეშვეობით კულტურის კვლავნარმოება მიმდინარეობს;
- სოციალიზაციის ფუნქცია - განათლების მეშვეობით ადამიანი არა მარტო ცოდნას, არამედ საზოგადოების წევრად ყოფნისთვის აუცილებელ როლებს, კულტურულ ნორმებსა

- და უნარ-ჩვევებს ითვისებს;
- ინტეგრაციული ფუნქცია - ადამიანთა ინტეგრირება ერთ სოციალურ ან ჯგუფად;
 - სტატუსური იდენტობის შენარჩუნების ფუნქცია - ადამიანები საზოგადოებაში სხვადასხვა სოციალურ სტატუსს განათლების მეშვეობით ინარჩუნებენ (რენდალ კოლინზი).
 - განათლების სოციოლოგიაში ყურადღება, ძირითადად, სასკოლო განათლებაზე მახვილდება. ამიტომ უპრიანია სკოლის სოციალური ფუნქციებიც დავასახელოთ:
 - სასწავლო უნარები და ჩვევები - როგორც ზოგადი (მაგ., ინგლისური ენა, გეომეტრია), ისე - პრაქტიკული უნარ-ჩვევები (მაგ., საათის ცნობა). არსებობს მკაცრად სპეციფიკური და პროფესიული უნარ-ჩვევებიც (მაგალითად, შედუღება, კომპიუტერული პროგრამირება და სხვ.);
 - კულტურის ტრანზიცი - სკოლის მეშვეობით კულტურის ელემენტების გადაცემა;
 - კულტურული ადაპტაცია - გარდა წარსულის კულტურული მემკვიდრეობის გადაცემისა, სკოლა ინოვაციურ პროცესებთან შეგუებასაც უწყობს ხელს;
 - დისციპლინის გამკაცრება - სკოლა ასწავლის ბავშვებს თვითდისციპლინის უნარის გამომუშავებას, რაც პროფესიული წარმატებისთვისაა აუცილებელი;
 - ჯგუფური მუშაობა - ეს უნარ-ჩვევა მნიშვნელოვანია შრომითი საქმიანობისას, ამიტომ სკოლებისგან ითხოვენ, მოსწავლეებს ეფექტური ჯგუფური მუშაობა შეასწავლონ;
 - ეთიკური ქცევის მაგალითი - სკოლის ინტერაქციული მოდელები ხელს უწყობს მოსწავლის ეთიკური ქცევის ფორმების დახვეწას;
 - ნიჭის გამორჩევა - თანამედროვე სკოლები დიდ მნიშვნელობას ანიჭებენ ნიჭიერი მოსწავლის გამოვლენას.
 - სოციალური კონტროლი - სკოლის მეშვეობით საზოგადოება სოციალური კონტროლის ფუნქციას ასრულებს;
 - ფარული ფუნქციები - ბავშვზე ზრუნვა, კონფორმიზმი ან დევიანტური ქცევა, სოციალურ-ინტერაქციული გარემო სკოლის ფარულ ფუნქციებს ქმნის.
 - განათლების სოციალურ ფუნქციებს შორის არანაკლებ მნიშვნელოვანია მისი კომუნიკაციური და ინტერაქციული

ფუნქცია, რომლებიც მის სოციალიზაციურ ფუნქციასთანაა კავშირში.

- განათლების კომუნიკაციურ-ინფორმაციული ფუნქცია საზოგადოებრივი აზრის ფორმირების პროცესს გულისხმობს. გარდა ამისა, განათლებას აქვს ფსიქოლოგიური, პოლიტიკური და ეკონომიკური ფუნქციებიც. არ უნდა დაგვავიწყდეს ისიც, რომ იგი შორს არ არის გართობითი ფუნქციისგანაც, რომლის გარეშეც საზოგადოების არსებობა წარმოუდგენელია.

§22. რელიგია, როგორც ძირითადი სოციალური ინსტიტუტი

ადვილი შესაძლებელია, მორწმუნე რელიგიურ ადამიანებს რელიგიის სოციოლოგიაზე საუბარი, უბრალოდ, არასერიოზულად მიაჩნდეთ, რადგან რელიგიას რწმენის საუფლოდ აღიქვამენ. რელიგიური რწმენა მეცნიერული განსჯისა და რეფლექსიის მიღმაა, სოციოლოგია კი საზოგადოების შემსწავლელი მეცნიერული დისციპლინაა, რომელიც, ერთი შეხედვით, იმ სამყაროში იჭრება, სადაც მას არაფერი ესაქმება.

სინამდვილეში ეს ასეც არის. საქმე ისაა, რომ სოციოლოგიას არ ძალუძს და არც ევალება რელიგიურ ქეშმარიტებათა დასაბუთება, უარყოფა ან აღიარება. სოციოლოგია არანაირ საფრთხეს არ უქმნის რელიგიურ რწმენას. სოციოლოგებს არ გამოაქვთ დასკვნები რომელიმე რელიგიის „ავტორიზაციის“ შესახებ. რელიგია სოციოლოგიური კვლევა-ძიებისა და ანალიზის სფეროში იმ გარემოების გამო შემოდის, რომ მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ადამიანისა და საზოგადოების ცხოვრებაში. თუკი კაცობრიობის ისტორიას გადავავლებთ თვალს, დავინახავთ, რომ თითქმის არ არსებობს ურელიგიო საზოგადოება და ურელიგიო ადამიანი.

რელიგია საზრისს ანიჭებს ადამიანის ცხოვრებას. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ ის, მნიშვნელოვანწილად, განსაზღვრავს ადამიანის ქცევას, მსოფლმხედველობას და ღირებულებით ორიენტაციას. ყველაფერი ეს, თავის მხრივ, საზოგადოების, ადამიანების, სხვადასხვა სოციალური ჯგუფისა და ინსტიტუტის ურთიერთობაზე აისახება. სწორედ ესაა რელიგიის სოციალური ბუნება, რომელსაც რელიგიის სოციოლოგია შეისწავლის. ამით ვლინდება რელიგიის, როგორც სოციალური ფენომენის, არსი. ამიტომ, ზოგადად, რელიგიის სოციოლოგიის ამოცანა რელიგიის სოციალური და არა - ზებუნებრივი არსის წვდომაა.

რელიგიის სოციოლოგია სხვა სოციოლოგიური დისციპლინებისაგან (ე.წ. დარგობრივი სოციოლოგიებისაგან) არა მხოლოდ თავისი საგნითაა გამორჩეული, არამედ იმით, რომ ის მიწიერისა და ზეციურის, საეროსა და საკრალურის შეხვედრის ადგილია. ეს მის მიმართ ინტერესს ერთი-ორად ზრდის. რელიგიისადმი სოციოლოგიური მიდგომის თავისებურება ისაა, რომ სოციოლოგია რელიგიას განიხილავს საზოგადოებასთან მიმართებით, ანალიზებს მის კავშირს სოციალური სინამდვილის ორგანიზაციასთან. შესაბამისად, რელიგიის შემსწავლელი სხვა დისციპლინებისაგან განსხვავებით (მაგ., თეოლოგია), სოციოლოგია რელიგიის შიგნით მიმდინარე პროცესებსაც სოციალური კანონზომიერებებით ხსნის. სოციოლოგიური ანალიზის შედეგად, ჩვენ წინაშე რელიგია წარმოდგება, როგორც სოციალური ფენომენი. თუმცა, არც ის უნდა ვიფიქროთ, რომ რელიგიის ის განსაზღვრება, რომელსაც სოციოლოგია იძლევა, ამომწურავი და სავსებით საკმარისია; რომ თითქოს რელიგიის კვლევა მხოლოდ მისი სოციალური ასპექტით ამოიწურება და ა.შ. ფაქტია, რომ რელიგია აქტიურად არის ჩართული ადამიანთა ურთიერთობაში; იგი მიმართულებას აძლევს მათ ქცევას, შინაარსიანს და აზრიანს ხდის მათ ცხოვრებას, რაც მისი სოციალური ასპექტების შესახებ საუბრის საშუალებას იძლევა. არც ერთი სოციოლოგი არ დაიჟინებს, რომ რელიგიას მხოლოდ სოციალური ასპექტები და ბუნება აქვს. ამასთან დაკავშირებით სოციოლოგიის კლასიკოსის, ფერდინანდ თიონისის პარაფრაზი გამოგვადგება: „სოციოლოგია [რელიგიის] არა მატერიალური ან სულიერი, არამედ სოციალური არსის შესწავლაა. მატერიალური და სულიერი არსებობს იმდენად, რამდენადაც სოციალურს განაპირობებს“. შესაბამისად, რელიგიის სოციოლოგიას აინტერესებს ის, თუ რამდენად განაპირობებს რელიგიური (სულიერ-გონითი ფენომენები) სოციალურ სინამდვილეს და პირიქით - რამდენად განაპირობებენ სოციალური ფენომენები რელიგიასა და რელიგიურ ჯგუფებს, ორგანიზაციებს, პროცესებს და ა.შ.

§23. რელიგია, როგორც სოციალური ფენომენი

რელიგიის სოციოლოგია დარგობრივი სოციოლოგიური დისციპლინაა, რომელიც რელიგიის სოციალურ არსს, სოციალურ მოთხოვნილებებსა და სოციალურ სინამდვილეზე რელიგიის ზეგავლენას, რელიგიისა და სოცუმის ურთიერთობის საკითხებს იკვლევს. ეს რელიგიის შესახებ ცოდნის ორი სფეროს - სოციო-

ლოგიისა და რელიგიათმცოდნეობითი მეცნიერების - რელიგიის ისტორიისა და რელიგიის ფსიქოლოგიის - შერწყმის შედეგად შექმნილი მეცნიერებაა, რომელიც სუვერენულ მეცნიერულ დისციპლინად მეცხრამეტე საუკუნის მიწურულსა და მეოცე საუკუნის დამდეგს ჩამოყალიბდა. მის ფუძემდებლად მიჩნეულია ცნობილი სოციოლოგი, სოციოლოგიის კლასიკოსი, მაქს ვებერი.

რელიგია ადამიანის შინაგანი სამყაროს კუთვნილებაა. რელიგიურ რწმენა ყოველთვის მნიშვნელოვანია ადამიანისათვის. იგი ისეთ რამეს უკავშირდება, რაც ყველაზე საკრალურია (წმინდაა). ამიტომ რელიგიურ თემებზე დისკუსია ყოველთვის მძაფრი კამათის საგანია. თანამედროვე საზოგადოებაში ადამიანები თავად ირჩევენ, თუ რა მიიჩნიონ საკრალურად და რა ირწმუნონ. ამ წარმოდგენებში შეეჭვება მორწმუნის აღშფოთებას იწვევს, რადგან ეს მის ყველაზე წმინდა გრძნობებს ლახავს.

რელიგიის ერთ-ერთი უნიშვნელოვანესი სოციალური ფუნქციაა ადამიანური ყოფიერებისთვის საზრისის მინიჭება. სოციოლოგია რელიგიურ შეხედულებათა ქეშმარიტებას როდი იკვლევს. მას ესმის, რომ არ არსებობს სწორი და არასწორი რელიგია. რელიგიის სოციალური ფენომენის საფუძველში დევს რწმენის ობიექტურად არსებული მოთხოვნილება, როგორც ინდივიდუალურ, ისე - სოციალურ დონეზე. ეს საკრალურის, იდეალურის მოთხოვნილებაა. რელიგიის სოციოლოგია მეცნიერული ცოდნის სისტემაა რელიგიისა და საზოგადოების ურთიერთმიმართებისა და კანონზომიერების შესახებ. რელიგიის სოციოლოგიის საგანია რელიგიისა და ჯგუფური ცხოვრების ურთიერთკავშირისა და იმ სოციალური ფაქტორების ძიება, რომლებიც ზემოქმედებს ინდივიდის რელიგიურობის ასპექტზე. რწმენა, როგორც რელიგიური გრძნობა, ერთობლივი, კოლექტიური გამოცდილების შედეგია. რელიგიას ქმნის ის, რაც ინდივიდუალური ცნობიერებისა და გამოცდილების ფარგლებს სცილდება და ერთობლივი, საერთო ყოფიერების პროდუქტია. რელიგია ინდივიდის სპეციფიკური უნარის - თვითტრანსცენდენციის შედეგია. ადამიანურ მოქმედებას ორი სპეციფიკური თვისება ახასიათებს: ინტენციონალობა და ტრანსცედენცია. ადამიანური მოქმედება ყოველთვის ინტენციონალურია ანუ რაიმესთან მიმართებით იძენს მნიშვნელობას. ინტენციონალობა გულისხმობს იმას, რომ ადამიანური მოქმედება ყოველთვის რაიმეს მიემართება: ობიექტს, სუბიექტს და ა.შ. მათ შორის, საკუთარ

თავსაც. ტრანსცენდენცია კი იმას გულისხმობს, რომ ადამიანს შეუძლია არა მხოლოდ საკუთარ თავზე ორიენტაცია, არამედ გასვლა ამ ორიენტაციის, საკუთარი სასიცოცხლო გამოცდილების, რეალობის მიღმა, ინდივიდუალურ რეალობაზე მაღალი რეალობის წარმოდგენა. ეს არის რეალობა „სუი გენერის“, როგორც ე. დიურკემი იტყოდა, როცა ინდივიდი სხვებთან საეხთო გამოცდილებას ეზიარება. ე. დიურკემისთვის ასეთი რეალობა საზოგადოებაა. რელიგია ისევე, როგორც საზოგადოება, არის რეალობა „სუი გენერის“, რომელსაც სხვებთან გამაერთიანებელი საკრალური, იდეალური, წმინდა მნიშვნელობების სისტემები და წარმოდგენები ქმნის. ადამიანი იმდენად არის ადამიანი, რამდენადაც შეუძლია, არ ჩაიკეტოს საკუთარი გამოცდილების საზღვრებში, ამაღლდეს ინდივიდუალურ სწრაფვებზე და ეზიაროს საერთო გამოცდილებას - ტრანსცენდენტურს, რაც მისი სოციალურობის განვითარებისათვის პირობებს ქმნის. ადამიანი სოციალური ხდება იმდენად, რამდენადაც საკუთარ მოქმედებას სხვასთან მიმართებით განიხილავს, და ეს ანიჭებს კიდევ მას საზრისს. საკრალური კი ეს არის „ტრანსცენდენტური სხვა“, უფრო სწორად, „ტრანსცენდენტური შენ“, რომელსაც ადამიანი განიხილავს, როგორც იდეალურ რეალობას და ნებისმიერ მომენტში მასთან მიმართვის შესაძლებლობა აქვს. ადამიანის სპეციფიკურად ადამიანური მოქმედება არის ის, რომ მას შეუძლია გასვლა საკუთარი ინდივიდუალური გამოცდილების მიღმა და ზერეალობის წარმოდგენა, რომელიც იდეალური, წმინდა მნიშვნელობისაა, შეუძლია იდეალურის შემეცნება. ცხოვრებისთვის საზრისის მინიჭების გარდა, რელიგია საზოგადოების წევრებსაგუფური იდენტობის განცდით უზრუნველყოფს. რელიგიური წარმოდგენები ინდივიდისთვის კოლექტიური ცნობიერების ფენომენებია. რელიგიური შეხედულებები სოციალური მედიაციის ინსტრუმენტებია, რომლებიც ინდივიდს უიოლებენ თავს მოხვეული საზოგადოებრივი წესების, ნორმებისა და ღირებულებების, აგრეთვე, სხვადასხვა არტეფაქტისა და სოციალური კონსტრუქტის (ენობრივი კატეგორიები, სივრცის, დროის, ადგილის, წესრიგის და ა.შ. ცნებები) მიღებას: ინდივიდი ყოველივე ზემოთ ჩამოთვლილს ყოველთვის უცხოდა და იძულებითად აღიქვამს. ეს კონსტრუქტები არტეფაქტებია, ანუ ისინი უკვე მზა სახით ხვდება ინდივიდს საზოგადოებაში დაბადებისთანავე, თვითონ მათ შექმნაში მონაწილეობა არ მიუღია. შემდგომი

სოციალიზაციის პროცესში ისინი დასწავლის გზით იქცა მის პიროვნულ კოსტრუქტებად. მაგ., დროის კატეგორიის საფუძველში დევს სოციალური ცხოვრების რიტმი. დრო ავსტრალიურ ტომებში წარმოდგენილია წრის სახით, ციკლურია, და იყოფა პერიოდებად, რომლებიც ზუსტად მეორდება. დროის დაყოფას მის შემადგენელ დისკრეტულ ნაწილებად: დღეებად, კვირებად, თვეებად, წლებად და სხვა ციკლებად რელიგიური რიტუალების ჩატარების მომენტის ზუსტი განსაზღვრის აუცილებლობა უდევს საფუძვლად. დროის ციკლური დაყოფა რელიგიური წარმომავლობისაა და მის საფუძველში დევს მზის ან მთვარის კალენდარი. პროტესტანტულ რელიგიაში დრო გაიგივებულია ფულთან. ცნობილი გამოთქმა - „დრო ფულია“ - გამოხატავს პროტესტანტულ ეთიკურ ღირებულებას და გულისხმობს დროის საკრალური მნიშვნელობის ობიექტივაციას. პროტესტანტიზმში დრო ძალზე ძვირფასია, რადგან იგი ღვთის სამსახურს მიემართება. დრო საკრალურია, რომელიც ღმერთისგან განსაზღვრულად ეძლევა თითოეულ ადამიანს მისი სამსახურის აღსრულებისთვის. პროტესტანტის მთავარი რელიგიური ვალდებულებაა, ცხოვრების თითოეულ მომენტში ემსახუროს ღმერთს. ამ სამსახურის ობიექტივაცია შეიძლება ფულით. დროის ხარჯვა ფულის ხარჯვის ანალოგიურად არის მიჩნეული. რელიგიური რწმენებისთვის დამახასიათებელია ინდივიდისთვის გამორჩეულობის სტატუსის მინიჭება. გამორჩეულობის განცდის მეშვეობით ნებისმიერი რელიგიური ჯგუფი ახორციელებს თვითიდენტიფიკაციას, რაც მას განსაკუთრებულ მდგომარეობაში აქცევს საზოგადოების სხვა წევრებთან მიმართებით. ამ გრძნობიდან ამოიზრდება რწმენა, რომ მორწმუნე ღმერთთან ერთიანობაში იმყოფება. ებრაელებს ახასიათებთ მესიანისტური რწმენა რჩეული ერის შესახებ. მათი მისია კაცობრიობისთვის ქვეშარიტი ცხოვრების წესის ჩვენებაა. მათ ღრმად სწამთ, რომ თითოეული ებრაელი განგებას მიჰყავს ცხოვრების გზაზე. მათი ყოფიერების ესა თუ ის წუთი არა - შემთხვევითი, არამედ უფრო მასშტაბური, ღვთაებრივი ჩანაფიქრის ნაწილია.

რელიგიის სოციოლოგიური კვლევის პერსპექტივა მოითხოვს რელიგიის, როგორც სოციალური ფენომენის, განხილვას, რაც გულისხმობს დისტანცირებულ მიდგომას საზოგადოებაში დომინანტი რელიგიის სტანდარტებისა და ღირებულებებისგან. სოციოლოგის ინტერესი მიემართება საზოგადოებაში არსებული ყველა

რელიგიური ჯგუფის თავისებურების წვდომას, რაც შესაძლებელს ხდის საზოგადოებაში რელიგიის ფაქტობრივი მდგომარეობის იდენტიფიკაციას. სოციოლოგს აინტერესებს, თუ როგორია ორგანიზებული რელიგიური თემები, ჯგუფები, როგორია მათი სტრუქტურული, ფუნქციური და ინსტიტუციური არსებობის პირობები, ის ნორმები და ღირებულებები, რომელთაც მისდევენ ესა თუ ის რელიგიური ჯგუფები, როგორია მათი როლი ინდივიდისა და მთელი საზოგადოების ცხოვრებაში. რელიგიის სოციოლოგის მიერ დასმული საინტერესო კითხვებია: რატომ არსებობენ რელიგიები? როგორია მათი არსებობისა და ფუნქციონირების საფუძვლები? რის წყალობით ნარჩუნდებიან რელიგიები დროში?

სოციოლოგისთვის მნიშვნელოვანია იმის გაგება, რა გავლენას ახდენს რელიგიური ჯგუფისადმი მიკუთვნებულობა, რელიგიური იდენტობა ადამიანის ცხოვრების სხვა სოციალურ ასპექტებზე: სოციალურ პოზიციებზე, ოჯახურ ცხოვრებაზე, პროფესიის არჩევანზე, ეკონომიკურ ქცევაზე, პოლიტიკურ პრეფერენციებზე, ცხოვრების სტილზე და სხვ. რელიგიური რწმენებისა და ორგანიზაციების დიდი მრავალფეროვნება გარკვეულ სირთულეს ქმნის რელიგიის ერთიანი განსაზღვრების შემუშავების საკითხში. ხშირად რელიგიას მონოთეისტურ სისტემებთან (იუდაიზმი, ქრისტიანობა, ისლამი და ა.შ.) აიგივებენ, რომლებშიც ფიგურირებს ერთი ღმერთის იდეა, რაც შეცდომაა (რელიგიის გაიგივება მონოთეიზმთან). ეს ეთნოცენტრისტული პოზიციაა. ფრიდრიჰ ნიცშეს თეზისი ღმერთის სიკვდილის შესახებ (ნიცშეს ეკუთვნის ცნობილი გამოთქმა „ღმერთი მოკვდა“, რაც ქრისტიანობის სოციალური გავლენის შესუსტების, სეკულარიზაციის პროცესის აღმნიშვნელი იყო) დაკავშირებულია დასავლეთის რელიგიური იდეების ეთნოცენტრისტულ განხილვასთან, როგორც პრიორიტეტული რელიგიური სისტემისა. ზოგ რელიგიაში მრავალ ღმერთს ეთაყვანებიან ანუ ჩვენ წინაშე პანთეონია (ინდუიზმში, ძველ ბერძნულ რელიგიაში). მიუხედავად იმისა, ფიგურირებს თუ არა ღმერთის იდეა, ყველა რელიგიაში არსებობს ისეთი არსებები, რომლებიც ინვევენ მოწინებისა და თაყვანისცემის განცდას. არის რელიგიები, სადაც საერთოდ არ მონაწილეობს ღმერთის გაგება და საკრალური თვისებები მიეწერება პერსონას, როგორც ღვთაებრივი თაყვანისცემის ფიგურას, რომელიც თავისთავად ღმერთი არ არის (ბუდიზმში - ბუდა), ან აბსტრაქტულ „ღვთაებრივ ძალას“, ან ეთიკურ ღირებულებებს, როცა სულაც არ იგულისხმება

პერსონიფიცირებული ღვთაება (კონფუციანელობაში - სიკეთე, და-ოიზმში - დაო (სამყაროს ბუნებრივი ჰარმონია - იან-ისა და ინ-ის ურთიერთსაპირისპირო სანწყისების ერთიანობა).

§24. სოციოლოგები და რელიგიის ცნება

სხვადასხვა სოციოლოგი სხვადასხვანაირად განსაზღვრავს რელიგიას. ზოგიერთი (მაგ. გერჰარდ ლენსკი) რელიგიად გულისხმობს იმ ძალებთან დაკავშირებული რწმენების სისტემას, რომლებიც წარმართავენ ადამიანის ბედს და მასთან ასოცირებულ რიტუალებს; ამ რიტუალებს აღიარებენ და ასრულებენ გარკვეული ჯგუფის წევრები". თუმცა, ეს განსაზღვრება საკმაოდ ფართოა, რადგან მასში შეიძლება გააერთიანონ სხვა რწმენების სისტემები, როგორცაა, კომუნიზმი, სოციალიზმი, საერო ჰუმანიზმი. რწმენათა ეს სისტემები უთუოდ ასრულებენ ადამიანთა ცხოვრებაში მნიშვნელოვან როლს, მაგრამ ისინი არ შეესაბამებიან აღიარებულ წარმოდგენებს რელიგიის შესახებ. ამ თვალსაზრისით, უფრო ადეკვატურია რონალდ ლ. ჯონსტონის დეფინიცია: რელიგია საკრალურთან დაკავშირებული რწმენების, სიმბოლური ფორმებისა და რიტუალების (პრაქტიკების) სისტემაა, რომლის მეშვეობითაც ჯგუფი ახსნის და რეაგირებს იმაზე, რასაც მიიჩნევს წმინდად და ღვთაებრივად. ჯონსტონი გამოყოფს ხუთ ძირითად კომპონენტს, რომელიც რწმენების სისტემის, როგორც რელიგიის, იდენტიფიცირებაში გვევხმარება. ესენია:

- მორწმუნეთა ჯგუფი
- საკრალური (წმინდა, ღვთაებრივი)
- სასწაულებრივი მოვლენები (რომლებიც განსხვავდებიან ყოველდღიური რეალობის საგნებისგან), და მათთან დაკავშირებული სიმბოლოთა სისტემა
- რწმენებისა და წარმოდგენების ერთობლიობა საკრალურის შესახებ;
- რიტუალების ანუ თავისებური მოქმედებების და მათი მარეგულირებელი ნორმების ერთობლიობა, ანუ წარმოდგენები მართალი ანუ სწორი ცხოვრების შესახებ; პირველი კომპონენტი, რომელიც წარმოდგენილია ჯგუფის სახით, სოციალურია. რელიგია ყოველთვის ჯგუფის, მორწმუნეთა ერთობის არსებობას გულისხმობს.

მიუხედავად იმისა, რომ რელიგიური გრძნობა უაღრესად ინდი-

ვიდუალურია, ის, უპირველეს ყოვლისა, ერთობლივი, სხვებთან საზიარო გრძნობაა, ერთად ყოფნის, ჯგუფის განსაკუთრებული ემოციური მდგომარეობიდან ამოიზრდება და მიმართულია ამ მდგომარეობის გაძლიერებისაკენ. რელიგიური რწმენა უკავშირდება საკრალურს, ამიტომ ის მხოლოდ ერთი ადამიანის კუთვნილება ვერ იქნება: ეს არის ისეთი რამ, რაც მაღლდება ინდივიდუალურ გამოცდილებაზე და წარმოადგენს უფრო მომცველი, მასშტაბური, ერთობლივი გამოცდილების შედეგს. რელიგია შეუძლებელია წარმოქმნილიყო ერთი პიროვნების გამოცდილების საზღვრებში, არამედ მხოლოდ იქ, სადაც იკრიბება ჯგუფი. ამდენად სოციოლოგს აინტერესებს რელიგიური ჯგუფები და მათი სხვა გაერთიანებებისგან განმასხვავებელი თავისებურებები საზოგადოებაში. რელიგიის სოციოლოგიური კვლევა ეყრდნობა კონკრეტული რელიგიური ერთობების, მაგალითად, კათოლიკეების, პროტესტანტების, იუდეველების, ინდუისტების, მუსლიმების, ბუდისტებისა და ა.შ., აგრეთვე - რელიგიური ორგანიზაციის სხვა ფორმების (სექტები, კულტები, დენომინაციები) შესწავლას.

მეორე. უნდა გამოიყოს საკრალურის კომპონენტი. ყველა რელიგიაში მოცემულია საკრალური-პროფანულის ოპოზიცია. საკრალური მიჯნავს ერთმანეთისგან ყოველდღიური ცხოვრების საგნებსა და არაჩვეულებრივ მოვლენებს - სასწაულებს. მაგალითად, სასწაულებრივის რიგს მიეკუთვნება ქრისტიანობაში მაცხოვრის მიერ წყლის ღვინოდ ქცევა, ლოცვით ბრმისთვის თვალის ახელა, დავრდომილის განკურნება და უამრავი სხვა ქმედება, რომელთაც ვერ მივაკუთვნებთ ჩვეულებრივის კატეგორიას. ეს მოვლენები ღვთაებრივად იმიტომ იქცევა, რომ დაკავშირებულია რაღაც ძალებთან ან არსთან, რის შესაძლებლობებიც არ არის შეზღუდული ბუნებრივი და ფიზიკური სამყაროს კანონზომიერებებით. ზოგ რელიგიაში არსებობს სხვადასხვა საკრალურ საგანთა და მოვლენათა ნაკრები. ინდუსისთვის ძროხა წმინდა საგანთა კატეგორიას მიეკუთვნება, რადგან იგი წარმოადგენს ღვთაება ვიშნუს სიმბოლოს. ამიტომ ჰარი კრიშნას სექტის წარმომადგენლებს ეკრძალებათ ტყავის ფეხსაცმლის ტარება. საკრალურის უშუალოდ ხილვა შეუძლებელია, მხოლოდ - გაშუალებულიად, წმინდა სიმბოლოების მეშვეობით. საკრალური სიმბოლო ღვთაებრივის ნიშანია, რეპრეზენტაციაა, ობიექტივაცია ანუ გასაგნებაა. ეს არა თვით წმინდა რეალობა, არამედ მასზე მითითებაა, საკრალუ-

რის სიმბოლო, რეფერენტი. ტრიაბალურ რელიგიებში ანუ რელიგიებში, რომელთა მიმდევრებიც ცხოვრობენ კლანებად, ასეთი სიმბოლო ტოტემია: მცენარე ან ცხოველი, რომელიც გულისხმობს ამ კლანის ფუძემდებელ ღვთაებას, პირველწინაპარს; ის მიიჩნევა კლანის ფუძემდებლად, მფარველად, დამცველ სულად. რელიგია გულისხმობს რწმენების გარკვეულ ერთობლიობას. ეს რწმენები ხსნიან ადამიანურ ბუნებას, გარემომცველ სამყაროსა და იმ უჩვეულო ძალებს, რომლებიც საკრალურად ითვლება: მაგალითად, ნიჰირენის სექტის მიმდევარ ბუდისტებს სწამთ, რომ ადამიანის სულს შეუძლია მიაღწიოს სრულყოფას მუდმივ გარდასახვათა მეშვეობით. ამიტომ სამყაროს სისტემაში მწერებიც ისეთივე მნიშვნელოვანი არსებები არიან, როგორიც - ადამიანები. რელიგია გულისხმობს განსაკუთრებულ მოქმედებათა ანუ რიტუალების სისტემასაც. რიტუალები საკრალურთან დაკავშირებული ქცევის ნიმუშებია. ე. დიურკემი განსაზღვრავს რიტუალებს, როგორც ღირებულებებს, რომლებიც აწესებენ, როგორ მოიქცნენ ადამიანები საკრალურ ობიექტებთან მიმართებით. მაგალითად, ქრისტიანი ეკლესიასთან მისვლისას პირვარს იწერს და ლოცულობს. მუსლიმები ლოცვისას პირს იქით მიაქცევენ, სადაც მდებარეობს მათი წმინდა ქალაქი - მექა. მეჩეთში შესვლისას მუსლიმი ყოველთვის იხდის ფეხსაცმელს, წმინდა ადგილისადმი მოწიწების ნიშნად. ისლამში ქალებს თავსაბურავის ტარება ევალებათ. ქალის გარეგნობის საჯარო დემონსტრირება მკაცრად რეგლამენტირებულია ამ რელიგიაში. რიტუალები თავისთავად არ შეიცავს რელიგიურ მნიშვნელობას. ისინი რელიგიურ მნიშვნელობას მხოლოდ გარკვეულ სიტუაციებში იძენენ, როდესაც მათ მიმართავენ საკრალურ ობიექტებთან კავშირის გამოხატვის მიზნით. რამდენადაც რიტუალური აქტები მჭიდროდ დაკავშირებულია რელიგიურ სიმბოლოებთან, ისინი სრულიად გამორჩეულად მიაჩნიათ, განსხვავებით პროფანული, ჩვეულებრივი საგნებისა და მოვლენებებისგან: მაგალითად, წყალი ყოველდღიური მოხმარების საგანია, როცა გამოიყენება ყოფითი მიზნებისთვის: დასაღევად, შხაპის მისაღებად და ა.შ. მაგრამ ინიციაციის ქრისტიანულ რიტუალში - მონათვლის წმინდა საიდუმლოს შესრულებისას წყალი წმინდაა და ემსახურება რელიგიურ ერთობაში ახალი წევრის მიღების სიმბოლიზებას. სანთელიც ყოველდღიური მოხმარების საგანია, რომელიც გამოიყენება შენობის განათების მიზნით, ხოლო ღვთის სადი-

დებლად სანთლის დანთება გამოხატავს ღვთაებრივთან კავშირს. აღდგომის დღესასწაულზე კვერცხების წითლად შეღებვა მარადიული ცხოვრების დასაწყისის აღნიშვნის სიმბოლოა. რელიგიური რიტუალები ხშირად განმარტოებით სრულდება, მაგრამ ყველა რელიგიაში არსებობს ისეთი ცერემონიები, რომელთა აღსრულებაც მოითხოვს მორწმუნეთა დიდი ჯგუფების მონაწილეობას. რელიგიური რიტუალები დიდი მრავალფეროვნებით გამოირჩევა. მათ მიეკუთვნება ლოცვასთან, გარკვეული სახის საკვების მიღებასთან ან მარხვასთან - დროის რაღაც პერიოდით გარკვეული სახის საკვების მიღებისგან თავშეკავების აქტთან - დაკავშირებული ქმედებები. როგორც წესი, რელიგიური რიტუალების აღსრულებისთვის განკუთვნილია სოციალური სივრცის სპეციალური, იზოლირებული ადგილები, რომლებიც მორწმუნეებისთვის განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა (ტაძრები, ეკლესიები, სალოცავები).

რელიგია გულისხმობს გარკვეულ წარმოდგენებს სწორი ანუ მართალი ცხოვრების შესახებ. რელიგიების უმრავლესობა მცნებების სისტემას ანუ ქმედებების მარეგულირებელი ნორმების ერთობლიობას შეიცავს. ეს ნორმები განსაზღვრავენ მორწმუნეთა მოქმედების წესებს სხვადასხვა სიტუაციაში. ისეთ რთულ რელიგიურ სისტემებში, როგორებიცაა იუდაიზმი, ქრისტიანობა ან ისლამი, ფორმულირებულია მკვეთრი მორალური პრინციპები. ამის ყველაზე თვალსაჩინო მაგალითია ქრისტიანობის ათი მცნება - გარკვეული დაშვებებისა და აკრძალვების სისტემა. ათი მცნება მოიცავს მკვლელობის, ქურდობის, სიცრუის, მრუშობის, ამპარტავნობის, შურის და სხვა მრავალ აკრძალვას. რელიგიის დეფინიციის დროს უნდა განვასხვაოთ ერთმანეთისაგან რელიგია და მაგია. რელიგიის მსგავსად, მაგიაც რწმენების სისტემაა, მაგრამ მისგან თვისებრივად განსხვავდება. თუკი რელიგია ადამიანის არსებობის, ონტოლოგიური, ეგზისტენციალური უსაფრთხოების გრძნობას იმით უზრუნველყოფს, რომ ინდივიდისამყაროს აღიქვამს საზრისის მქონე, მოწესრიგებულ და მთლიან ქმნილებად; თუკი ინდივიდის ცხოვრებას მნიშვნელობას ანიჭებს, უზრუნველყოფს მის სიღრმისეულ მოტივაციას, ინდივიდის მთელ ყოფიერებას რომ მსჭვალავს, მაგია განსხვავებულ მიზნებს ისახავს. მაგიური რიტუალები გულისხმობს სხვადასხვა ქმედების (შელოცვები, სიტყვიერი ფორმულები) მეშვეობით ინდივიდის ცხოვრების რომელიმე კონკრეტული ამოცანის გადაჭრაზე ორიენტირებულ ზემოქმედე-

ბას. მაგიას ადამიანები მაშინ მიმართავენ, როცა გაუმართლებლობისა და წარუმატებლობის დახშულ წრეში აღმოჩნდებიან: მაგალითად, ადამიანები განიცდიან მატერიალურ სირთულეს (უფულობა, უბარაქობა) ან სხვა პრობლემებს ვერ აგვარებენ. თავიანთი ცხოვრების ამ ასპექტებზე ზემოქმედებას სხვადასხვა მაგიური შელოცვით, თილისმით და ა.შ. ცდილობენ. ამდენად, მაგიური რიტუალები ადამიანის ინდივიდუალი მიზნების მიღწევას მიემართება. ცნობილმა ანთროპოლოგმა და სოციოლოგმა, ბრონისლავ მალინოვსკიმ თავის კლასიკურ გამოკვლევაში „მაგია, მეცნიერება და რელიგია“ აღწერა წყნარი ოკეანის კუნძულ ტრობრიანის მცხოვრები ტომების მაგიური რიტუალები. იქაურები განსაკუთრებით სარისკო საქმიანობის ან მოგზაურობის დროს (სახიფათო ადგილებში თევზჭერა, ხანგრძლივი მოგზაურობა ოკეანეში, ნადირობა საშიშ მტაცებლებზე და ა.შ.) წარმატების მისაღწევად მაგიურ წეს-ჩვეულებებს ასრულებდნენ. კოლექტიური რიტუალების არსებობა ერთ-ერთი ძირითადი ფაქტორია, რაც რელიგიას განასხვავებს მაგიისგან, თუმცა მათ შორის მკვეთრი ზღვრის გავლება მაიც შეუძლებელია. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, მაგია იმ მოქმედებების ერთობლიობაა, რომლებიც, ბუნების მოვლენებზე გავლენის მოხდენის მიზნით, სხვადასხვა საშუალებისა და ხერხის გამოყენებით (შელოცვები, ჯადოსნური ფორმულები თუ განსაკუთრებული რიტუალები) სრულდება. რიტუალებს, ჩვეულებრივ, ცალკეული პირები ასრულებენ. ეს მორწმუნეთა ჯგუფის საქმე არ არის. მალინოვსკი აღწერს მრავალ ასეთ მაგიურ რიტუალს, რომლებიც სრულდება კანოეთი (ნავი) ნებისმიერი სარისკო მოგზაურობის წინ. მაგიური რიტუალები უმეტესად გაქრა თანამედროვე ცხოვრებაში, მაგრამ სარისკო სიტუაციებში ადამიანები უწინდებურად მიმართავენ ისეთ რიტუალებს რომლებიც მაგიურ შელოცვებს წააგავს. ასე იმ პროფესიათა წარმომადგენლები იქცევიან, რომლებშიც წარმატება, უმეტესწილად, შემთხვევითობის ფაქტორზეა დამოკიდებული ან გაზრდილ რისკს უკავშირდება (მაგალითად, სპორტსმენები, მეშახტეები, მეთევზეები და ა.შ.). ხშირია სტრესულ სიტუაციებში ასეთი რიტუალური წესების შესრულება ან თილისმების ტარება. მაგალითად, ზოგი სპორტსმენი უცნაური რგოლებითა და სამკაულებით შემკული გამოდის მნიშვნელოვან მატჩზე, თუმცა, სპორტული წესების მიხედვით, ეს აკრძალულია, რადგან ეს დამატებით საფრთხეს უქმნის სპორტსმენის სიცოცხლეს. ასტროლო-

გიური რწმენები, რაც სათავეს იღებს შუა საუკუნეობრივი მაგიური წარმოდგენებიდან, დღესაც ძალზე პოპულარულია, თუმცა შესაძლოა ადამიანთა უმრავლესობა მათ სერიოზულად არც განიხილავდეს. ყოველივე ეს მიუთითებს ადამიანისთვის ირაციონალური ასპექტის აქტუალობასა და ამგვარი რწმენების სოციალურ და ფსიქოლოგიურ მნიშვნელობაზე. ბრონისლავ მალინოვსკი შეეცადა განესაზღვრა რელიგიის ფუნქციები მაგიასთან შედარების საფუძველზე. იგი ხაზგასმით აღნიშნავდა, რომ ადამიანები მაგიას მიმართავენ მაშინ (ანუ ცდილობენ ზებუნებრივი მოვლენების მართვას), როცა არ შეუძლიათ, ბოლომდე დაუქვემდებარონ გარემოებები თავიანთ ნებას, რომლებიც სინამდვილეში მათზე დამოკიდებული არ არის. ადამიანებს სწამთ, რომ ამით აირიდებენ თავიდან უბედურ შემთხვევებს და მომავალს წინასწარ განჭვრეტენ. მალინოვსკი ტრობრიანის კუნძულების მცხოვრებთა მაგალითზე ასკვნიდა, რომ რაც უფრო სახიფათოა მოგზაურობა, მით უფრო ხანგრძლივი და რთულია რიტუალები. მაგიურ ძალებს მიმართავენ სარისკო მოგზაურობების წინ, ღია ზღვაში თევზჭერის დროს, ხოლო წყნარ და უსაფრთხო ადგილებში (ლაგუნა) მოგზაურობის დროს ამგვარ რიტუალებს არ ასრულებენ. ბევრ რელიგიაში ფიგურირებს მაგიური ელემენტი, ამიტომ მაგიისა და რელიგიის მკვეთრი დაპირისპირება უაზრობაა. მიუხედავად ამისა, რელიგიისა და მაგიის ურთიერთგანსხვავება პრინციპულია. მაგია კონკრეტული მიზნის მიღწევის საშუალებაა, რელიგია კი ფასეულია თავისთავად, თვითღირებულია ანუ უპირობო ღირებულებას წარმოადგენს. ადამიანები მიმართავენ მაგიას იღბლის ან ბედნიერი შემთხვევის იმედით, რელიგიის კი ადამიანებს სწამთ უფრო ღრმა მიზეზთა გამო. ეს დაკავშირებულია ცხოვრების საზრისის ძიებასა და სამყაროში საკუთარ ბედზე შფოთვასთან. მალინოვსკის აზრით, რელიგია წარმოიქმნება ადამიანის უნარიდან, უყვარდეს სხვა ადამიანი და იზრუნოს მასზე. ის აცნობიერებს სიკვდილის გარდუვალობას. ბევრ რელიგიაში ფიგურირებს წარმოდგენები საიქიო ცხოვრებაზე, უკვდავებისა და ცხოვნების შესახებ. ქრისტიანობაში ადამიანი ხვდება სამოთხეში ან ჯოჯოხეთში. ბუდისტთა სულები გარდაისახება - იგულისხმება რეინკარნაცია ანუ მოქმედებს ხელახალი დაბადების ციკლი. ამ რწმენებს უკავშირდება ბევრი რიტუალი (ე.წ. სულის მოსახსენიებელი რიტუალები. მაგალითად, ებრაელები, ირლანდიელები, ქრისტიანები ატარებენ მოსახსენიებელ პანა-

შვიდებს მიცვალებულის დასაფლავების წინ), რომელთა დროსაც ცოცხლებს ნუგეში უსახლდებათ, ნაკლებად ეშინიათ სიკვდილის, თანადგომის განცდა უჩნდებათ... რელიგია არა მხოლოდ ნუგეშისცემის შესაძლებლობაა სიკვდილის წინაშე. ის მნიშვნელოვანს ხდის ადამიანური ცხოვრების სხვადასხვა ასპექტს. როდესაც ადამიანებს თავს ატყდებათ უბედურება, ისინი სვამენ მარადიულ კითხვას: რატომ შემემთხვა ეს მაინცდამაინც მე? ადამიანებს შეუძლიათ დასვან ეს კითხვა ხუმრობითაც (მაგალითად, როდესაც მათ უტყდებათ ქოლგა) და სერიოზულადაც (როცა ცხოვრებისეულ კატასტროფას ეჩეხებიან). გამოთქმა, რომ „ათეიზმი მწუხარებაში ვერ გვიშველის“, თვალსაჩინოდ ასახავს რელიგიის მნიშვნელობას ადამიანის ცხოვრებაში. რელიგია ეხმარება ადამიანს, იპოვოს პასუხი კითხვაზე, რატომ აღმოჩნდება ხოლმე ამა თუ იმ განსაცდელის წინაშე. სწორედ რელიგია ანიჭებს საზრისს ისეთ სიტუაციებს, რომლებიც უაზროდ და უსამართლოდ გვეჩვენება.

სოციოლოგების აზრით, რელიგია ეხმარება ადამიანებს ისეთი უსამართლობის დაძლევაში, როგორებიცაა სიღარიბე, ავადმყოფობა, უთანასწორობა. რელიგია ადამიანებს აძლევს ტანჯვის დროს იმედს. ამიტომ მისი, როგორც სოციალური ინსტიტუტის, გაქრობა შეუძლებელია. ქრისტიანს რელიგია აიძულებს, რომ უკეთეს ცხოვრებას მიიღებს; აღმოსავლურ რელიგიებში ფიზიკური ტანჯვის გადალახვა შესაძლებელია სულიერი გასხივოსნების მეშვეობით. ზიგმუნდ ფროიდმა გამოავლინა რელიგიის სხვა სოციალური ფუნქციაც: რელიგია იცავს ადამიანებს უსუსურობის შიშისგან, რომელსაც ისინი ბავშვობისას განიცდიდნენ. როგორც ბავშვი გრძნობს თავს დაცულად მშობლის ხელში, მოზრდილებიც ისე პოულობენ ნუგეშს მოსიყვარულე ღმერთის სახით. ფროიდის აზრით, რელიგიურ წარმოდგენებს ფესვები აქვთ გადგმული ადამიანის ფსიქიკაში და მათი განხილვა, როგორც სწორის ან არასწორისა, პირდაპირი მნიშვნელობით არ შეიძლება. ფროიდი მიიჩნევს, რომ რელიგიური წარმოდგენები სოციალური ილუზიებია. ხოლო სოციალური ილუზიების მოთხოვნილება ყველა საზოგადოებაში არსებობს. ეს ილუზიები ეფუძნება ფსიქოლოგიურ მოთხოვნილებებს, რომლებიც, არსებითად, ეწინააღმდეგება მატერიალურ ბუნებას.

რელიგიის სოციოლოგიური დეფინიციის ერთ-ერთი ვარიანტი მ. ვებერს ეკუთვნის. ამ დეფინიციის საფუძველი სოციალური მოქმედების ცნებაა. ვებერის აზრით, რელიგია არის სოციალური

მოქმედება, რომლის საფუძველზეც ინდივიდი ან ჯგუფი წყვეტს საზრისის ფუნდამენტურ პრობლემას.

დიურკემის მიხედვით კი, რელიგიის უმთავრესი ნიშანი საკრალურთან მიმართებაა.

ბერგერი და ლუკმანი ფიქრობენ, რომ რელიგიის დეფინიციაში მნიშვნელოვანი მომენტი სოციალური წესრიგის კოსმიზაციაა. თუმცა ერთი რამ ცხადია: რელიგიის სოციოლოგიური დეფინიცია რელიგიას სოციალურ ინსტიტუტად მიიჩნევს. ამ მხრივ, არსებული დეფინიციები სუმირებული სახით წარმოადგინა სმელზერმა თავის წიგნში „სოციოლოგია“. მის მიხედვით, რელიგიის მნიშვნელოვანი ელემენტებია:

- ადამიანთა ჯგუფი, მორწმუნეთა თემი;
- წმინდა;
- აღმსარებლობა;
- რიტუალები - ქცევის სახე საკრალურთან მიმართებით;
- ქცევის მარეგულირებელი ნორმების არსებობა.
- მიუხედავად ამისა, ანგარიშგასაწევ ფაქტორად რჩება დიურკემის მიერ მოცემული რელიგიის კლასიკური სოციოლოგიური დეფინიცია, რომლის თანახმადაც, რელიგიაზე ლაპარაკი შეიძლება, თუკი არსებობს სამი ელემენტი მაინც (რელიგიურობის მინიმუმი):
- რწმენა - ზებუნებრივი, უხილავი ძალებისა;
- რელიგიური რიტუალები, ცერემონიები - სოციალური პრაქტიკა;
- მორწმუნეთა თემი - ადამიანთა გაერთიანება სოციალურ სტრუქტურებში.

რელიგიის არასოციოლოგიურ დეფინიციაში ყველა ის განმარტება იგულისხმება, რომლებიც სოციოლოგიის მეცნიერების გარეთ არსებობს. ამ შემთხვევაში მნიშვნელოვანია რელიგიის თეოლოგიური დეფინიცია. მის მიხედვით, რელიგია ღვთიური ნიჭია, ღმერთის მიერ ადამიანისათვის ბოძებული ჯილდო. ამიტომ იგი ადამიანისათვის დამახასიათებელი მუდმივი უნარია. შესაბამისად, ამ დეფინიციის საფუძველია რელიგიის ღვთაებრივი წარმოშობა, ხაზგასმა იმისა, რომ მისი ხელოვნურად შექმნა ადამიანურ ძალებს აღემატება. თუმცა, რამდენადაც ადამიანი სოციალური არსებაა, რელიგიასაც ღრმა სოციალური ფესვები აქვს, რაზეც აქცენტს სვამს სოციოლოგია, ხოლო რელიგიისადმი თეოლოგიური

მიდგომის შემთხვევაში ეს მეორეხარისხოვანია. ასეთი ფუძემდებლური პრინციპები განასხვავებს ერთმანეთისაგან რელიგიის სოციოლოგიურ და რასაოციოლოგიურ დეფინიციებს.

§25. რელიგიის სტრუქტურა

რელიგიის მეტ-ნაკლებად სრულყოფილი სოციოლოგიური ანალიზისათვის მისი სტრუქტურისა და ფუნქციების ცოდნა აუცილებელია ანუ გარკვევა იმისა, თუ როგორია რელიგიის შედგენილობა და ის ფუნქციები, რომელთაც ის არა მარტო საზოგადოებაში, არამედ, საერთოდ, ზოგადად ასრულებს. ამ საკითხის ანალიზის დროს რელიგიის სოციოლოგია რელიგიათმცოდნეობის მონაცემებს იყენებს. რელიგიის სტრუქტურა იმ შემთხვევაში, თუკი რელიგიის სტრუქტურის ანალიზის ყველა არსებულ შედეგებს გავითვალისწინებთ და ყველა მათ საერთო ნიშანს მოუნახავს, რელიგიის სტრუქტურის სამი ძირითადი ელემენტის გამოყოფა იქნება შესაძლებელი. ესენია: რელიგიური ცნობიერება, რელიგიური კულტი და რელიგიური ორგანიზაციები.

• **რელიგიური ცნობიერება** იდეებისა და შეხედულებათა გარკვეული სიტემა და მასთან დაკავშირებული გრძნობებისა და ჩვეულებების ერთობლიობაა, რომლებიც დამახასიათებელია მორწმუნეთა ჯგუფებისათვის. ამის გათვალისწინებით, რელიგიური ცნობიერება ორ ნაწილად - რელიგიურ იდეოლოგიად და რელიგიურ ფსიქოლოგიად - იყოფა.

რელიგიური იდეოლოგია არის ღმერთის, სამყაროს, საზოგადოებისა და ადამიანის შესახებ დამუშავებული სისტემა. მის ჩამოყალიბებაში დიდ როლს ასრულებენ თეოლოგები და კულტის მსახურნი. რელიგიური იდეოლოგიის ძირითადი ნაწილი თეოლოგიაა (ღმერთის შესახებ მოძღვრება). იგი თეორიული სახით არის დამუშავებული და ძირითადი თეოლოგიური დისციპლინების მომცველია. ყველა რელიგიას საკუთარი თეოლოგია (ღვთისმეტყველება) აქვს, რომელიც რელიგიური დოგმების რწმენას ემყარება. ღვთისმეტყველება ასაბუთებს ღმერთის არსებობას, ადგენს მის თვისებებს, არკვევს მის მიმართებას სინამდვილესთან, ამტკიცებს რელიგიური დოგმების ქვშმართებას, რელიგიური წიგნების ღვთაებრიობას, ზნეობის განსაკუთრებულობას, ადგენს სამღვდელოებისა და მორწმუნეთა ქცევის წესებს, ავლენს ეკლესიის ღვთიურ ბუნებას და ა.შ. თეოლოგიის გარდა, რელიგიური იდეოლოგია გულისხმობს ფილოსოფიურ, ეთიკურ, ეკონომიკურ და სხვა

სახის სოციალურ მოძღვრებებს, რომლებიც ეკლესიის მიერ არ არის აღიარებული, მაგრამ რელიგიურ დოგმებს ემყარებადა მნიშვნელოვან როლს ასრულებს მთელ რელიგიურ კომპლექსში. რელიგიური იდეოლოგიის უმთავრესი ფუნქცია რელიგიის ცენტრალური იდეის - ზებუნებრივის რწმენის - დასაბუთებაა.

რელიგიური ცნობიერების მნიშვნელოვანი ელემენტია **რელიგიური ფსიქოლოგია**. ეს არის მორწმუნეთა გრძნობების, წარმოდგენების, ჩვევების, განწყობილებების ერთობლიობა. თავის მხრივ, რელიგიური ფსიქოლოგიის მნიშვნელოვანი ელემენტია რელიგიური გრძნობა, როგორც ღმერთისაკენ მისწრაფების, მისი წვდომის განსაკუთრებული უნარი, რომელიც ხორციელდება მისტიკური გასხივოსნების გზით. რელიგიური ფსიქოლოგია იმით განსხვავდება რელიგიური იდეოლოგიისაგან, რომ მასში არ გვხვდება მწყობრად ჩამოყალიბებული იდეების სიტემა. ის სახეებით ოპერირებს, რაც ცხოვრების პირობების უშუალო გავლენით ხორციელდება და ადამიანის პრაქტიკულ საქმიანობასთან არის დაკავშირებული. ამიტომ ის სხვადასხვაგვარი შეიძლება იყოს. მორწმუნეთათვის კონკრეტულად დამახასიათებელი რელიგიური გრძნობებია: რელიგიური შიში, სიყვარული, ემოციები, ფანტაზია, მწუხარება, გლოვა, მარტობა და მრავალი სხვა. რელიგიური ფსიქოლოგიის მნიშვნელოვანი ელემენტია ჩვევები და ტრადიციები, რომლებიც მდგრადობითა და სტაბილურობით ხასიათდება.

• **რელიგიური კულტი**. რელიგიის სტრუქტურაში კულტი ერთ-ერთი მთავარი ელემენტია. იგი ისეთი რელიგიურ მოქმედებათა ერთობლიობაა, რომლითაც მორწმუნე ზემოქმედებას ცდილობს არა მხოლოდ ზებუნებრივ ძალებზე, არამედ - რეალურად არსებულ საგნებსა და მოვლენებზე. რელიგიურ კულტს მიეკუთვნება ყველაფერი, რაც ზებუნებრივთან ადამიანის მიმართებას პრაქტიკული მოქმედებით გამოხატავს. ასეთია: რელიგიური რტუალები, წეს-ჩვეულებანი, საიდუმლოებანი, მარხვა, ლოცა, მსხვერპლშენიშვნა, მისტერიები. კულტის შემადგენელი ნაწილია ისეთი მატერიალური საგნებიც, როგორებიცაა: ტაძრები, სამლოცველოები, ხატები, ჯვრები, სანთლები, რელიგიური სამოსელი და მრავალი სხვა. კულტის განსაკუთრებული უნარია მორწმუნეებზე ემოციური ზემოქმედება. ამიტომ იგი რელიგიის ყველაზე აქტიური ელემენტია. მას ძალზე საინტერესო და ძველი ისტორია აქვს. თავდაპირველად იგი მაგიური მოქმედების სახით იწყებს არსებობას და

მატერიალური საგნების ზებუნებრიობის რწმენას ემყარებოდა. შემდგომ შემუშავდა შელოცვის, ექსტაზური ცეკვების, სიმღერების რიტუალი, რომელთა მეშვეობითაც ადამიანი სასურველ შედეგს აღწევდა. მოგვიანებით მას, ღმერთის გულის მოგების მიზნით, მსხვერპლშენიერვა დაემატა. მონოთეისტურმა რელიგიებმა განსაკუთრებული რელიგიური კულტი შეიმუშავეს ადამიანთა რელიგიური გრძნობებისა და ემოციების გასაძლიერებლად. მასში გაითვალისწინეს ადამიანის ცხოვრების ყველა მნიშვნელოვანი მომენტი: დაბადება, გარდაცვალება, მწუხარება, ნუგეში, ავადმყოფობა, ოჯახის შექმნა და სხვ. ყველა ამ მოვლენასთან დაკავშირებით ქცევის შესაფერისი წესი შემუშავდა, რითაც მორწმუნეებში გარკვეული ემოციები აღიძვრება და მათში სიმშვიდისა და კმაყოფილების განცდა იბადება. რელიგიური კულტი კონსერვატიული ბუნებისაა. იგი მრავალგზის განმეორებით მდგრადობას იძენს და საუკუნეებიდან საუკუნეებს გადაეცემა. ხშირად ადამიანთა გარკვეული ნაწილი რელიგიას კულტის მეშვეობით უკავშირდება. რელიგიური კულტის ცენტრალური ელემენტი რიტუალია. რიტუალი სიმბოლური, არარაციონალური მოქმედებაა, რომელიც პრაქტიკულ დანიშნულებას მოკლებულია (წმინდა ტრაპეზის ნებისმიერი სახე შორს დგას წყურვილის ან შიმშილის გრძნობის დაკმაყოფილებისაგან). რიტუალის მეშვეობით ადამიანები გამოხატავენ იმას, რაც მათთვის უმთავრესია ამ ცხოვრებაში. რელიგიურ რიტუალებში სიმბოლურად წარმოდგენილია სოციალური ურთიერთობები და ღირებულებითი ორიენტაციები. ამიტომ რელიგიური რიტუალების კვლევა საზოგადოების კვლევასაც ნიშნავს. ის მნიშვნელოვან ინფორმაციას იძლევა იმის შესახებ, თუ როგორ არის მოწყობილი სოციალური რიტუალი რელიგიური კომუნიკაციის ისეთი ფორმაა, როდესაც ადამიანი „ღვთაებრივს ხვდება“. ამგვარ ადამიანებს ვებერი „რელიგიურ ვირტუოზებს“ უწოდებს. ისინი ღმერთს ჭვრეტენ და შეიცნობენ იმ საგნებსა და მოვლენებში, რომელთაც სხვებისათვის ჩვეულებრივი დანიშნულება და მნიშვნელობა აქვთ. რიტუალთან ერთად კულტის ელემენტია რელიგიური სიმბოლო (სახე, ხატი, ნიშანი, რომელიც რომელიმე საგანს ან იდეას განასახიერებს). სიმბოლოები შეიძლება იყოს ცალკეული ობიექტები (ჯვარი ქრისტიანობის ნიშანია), მოქმედებები (პირჭვრის გარდასახვა, მუხლის მოყრა და სხვ.), გადმოცემები (ბიბლიური გადმოცემა სამყაროს შექმნის შესახებ და სხვ.) ადამიანები (ლაო ძი, როგორც სიბრძნის სიმბოლო).

რელიგიური კულტის აუცილებელი ნაწილია საკრალური, წმინდა. სიტყვა *საკრალური* მომდინარეობს ლათინური სიტყვიდან: საკერ (ღმერთის განდობილი, წმინდა) და სანკტუს (პატივისცემის ღირსი). საკრალურის საპირისპიროა პროფანული (პროფანეს-არა-განდობილი, დიურკემის ენაზე - ყოველდღიური). წმინდა კი იდუმალ ძალას გულისხმობს, რომელიც აღმატებულია ადამიანზე. იგი მის გაოცებას იწვევს და ბედნიერებას ანიჭებს მას. საკრალურ ძალასთან ურთიერთობას არეგულირებს ტაბუ (მეგრულად „ვაშინერს“). ტაბუირებულ საგანთან მიახლოების უფლება ყველას არ გააჩნია. ამის უფლება ქურუმებს ამ კულტის მსახურებს აქვთ. მაგალითად, ძველ ალექსანდრიაში „ალექსანდრიის კიდობანი“ ტაბუირებულია ანუ ყველას როდი შეუძლია მასთან მიახლოება. ტაბუირება ხდება იმ მიზეზით, რომ ტაბუირებულ ნივთში ბუდობს „მანა“ - საკრალური ძალა, რომელთან დაკავშირებაც ყველას არ ძალუძს. მსგავსი საკრალური ძალა შეიძლება ადამიანშიც იყოს. ამგვარი ადამიანები მართვის განსაკუთრებულ უნარს ფლობენ. ამგვარ ძალას ვებერი *ქაჩიზმას* უწოდებს. საკრალურზე განსაკუთრებული მოსაზრებები დიურკემს ჰქონდა. საკრალურის აღქმის ერთ-ერთ ფორმად დიურკემს რიტუალის დროს „კოლექტიური აღგზნება“ მიაჩნდა. საერთოდ, მისი თვალთახედვით, საკრალური კოლექტიური წარმოდგენაა. საკრალური ის არის, რაც არ იცვლება. რელიგიური წარმოდგენა არა მარტო ინდივიდუალურად აღიქმება ჯგუფის ყველა წევრის მიერ, არამედ რაღაც ისეთიცაა, რაც ჯგუფის კუთვნილებაა. ამგვარად, *საკრალური* ჯგუფის წევრთა ინტეგრირებას ახორციელებს. რელიგიური რიტუალის დროს ადამიანებს ავიწყდებათ სოციალური სამყარო. საკრალური ამადლებს მათ ყოველდღიურობაზე და „ახალ ცხოვრებას“ აზიარებს, რომელიც სინამდის გარანტიად გვევლინება. ყოველივე ამის მიზეზები სინამდვილეში, დიურკემის აზრით, თავად საზოგადოებაა.

• **რელიგიური ორგანიზაციები** - ყოველი რელიგია მორწმუნეთა ორგანიზებულ გაერთიანებას წარმოადგენს. ეს გაერთიანებანი რელიგიური რწმენისა და კულტის საფუძველზე ყალიბდება. რელიგიური ორგანიზაციების საშუალებით რეგულირდება საკულტო საქმიანობა და კმაყოფილდება რელიგიური გრძნობები. ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით, რელიგიის სტრუქტურულ დახასიათებას მივიღებთ, რომლის მიხედვითაც, რელიგია არის განსაკუთრებულ შეხედულებათა სისტემა (რელიგიური ცნობიერება), მოქმედებათა (რელიგიური კულტი) და შესაბამის დასწესებულებათა

ბათა (რელიგიური ორგანიზაციები) ერთობლიობა, რომელიც დაკავშირებულია ზებუნებრივის რწმენასთან.

§26. რელიგიის ფუნქციები

სოციოლოგებს აინტერესებთ, თუ რა როლს ასრულებს საზოგადოებაში რელიგია, როგორც სოციალური ინსტიტუტი, როგორი იქნებოდა საზოგადოება რელიგიის გარეშე და ა.შ. ამ კითხვაზე პასუხის შემთხვევაში ჩვენ რელიგიის მეცნიერებების მონაცემებს ვითვალისწინებთ, რომელთა მიხედვითაც, რელიგიას რამდენიმე ძირითადი ფუნქცია აქვს. ესენია:

- **მსოფლმხედველობრივი ფუნქცია** - ეს ფუნქცია იმით ვლინდება, რომ იგი ძველთაგანვე ადამიანის მიერ სინამდვილის გაცნობიერებასა და ახსნასთან არის დაკავშირებული. ადამიანი მრავალ მსოფლმხედველობრივ კითხვას სვამს, რომელთა შორისაც მნიშვნელოვანია სიცოცხლის საზრისის მარადიული პრობლემა. ამ მარადიული მსოფლმხედველობრივი საკითხის გადაწყვეტაში მას რელიგია ეხმარება. თავისი არსით, რელიგია საზრისს აძლევს ადამიანის სიცოცხლეს, და ამით ვლინდება მისი მსოფლმხედველობრივი დანიშნულება.

- **კომპენსატორული ფუნქცია** - ცხოვრების განმავლობაში ადამიანი ხშირად აცნობიერებს, რომ იგი სუსტი და უძლური, ნაკლოვანი არსებაა. ამ ნაკლოვანებისა და უძლურების შევსებას ის რელიგიის მეშვეობით ცდილობს. მაშინ ვლინდება რელიგიის კომპენსატორული დანიშნულება. ეს ფუნქცია თითქმის ყველა რელიგიას აქვს. რაც უფრო უძლურია ადამიანი, მით უფრო გამოსადეგი ხდება რელიგიის ეს ფუნქცია. რელიგია ადამიანის წინაშე მდგარ არაერთ პრობლემას აგვარებს. მაგალითად, რეალურ ჩაგვრას თავისუფლება ენაცვლება, უძლურებას - ღმერთის ყოვლისშემძლეობა, ადამიანის უვიცობას - ღმერთის ყოვლისმცოდნეობა, ბოროტებას - ღვთიური სიკეთე, სიძულვილს - სიყვარული და ა. შ. ადამიანზე ამგვარი ზემოქმედების უნარით რელიგია კომპენსატორული ზემოქმედების საშუალებებით მდიდარია.

- **კომუნიკაციური ფუნქცია** ღმერთისა და ადამიანის და, ზოგადად, ადამიანთა ერთმანეთთან დაკავშირებით ვლინდება. პირველი უფრო მაღალი საფეხურია, ვიდრე - მეორე. რელიგიის სოციალურ ბუნებას ყველაზე მეტად ეს ფუნქცია ავლენს. რელიგია ადამიანებს აერთიანებს, აკავშირებს თემებად. ადამიანები ერთიანდებიან საკულტო მოქმედებათა დროს, რაც ადამიანთა ურთიე-

რთავშირს და ღმერთთან მათ შეერთებას უწყობს ხელს. ამიტომ რელიგიურ ცხოვრებაში მის ამ ფუნქციას დიდი ადგილი უკავია.

• **რეგულატორული ფუნქცია** - რელიგიური იდეები, საკულტო მოქმედებები და რელიგიური ორგანიზაციები ადამიანთა ქცევას არეგულირებენ. ამდენად, რელიგიას რეგულატორული ფუნქცია გააჩნია. რელიგია გარკვეულ კონტროლს აწესებს ადამიანის მოქმედებაზე, მის ყოველდღიურ საქმიანობაზე, კრძალავს ან ნებას რთავს ადამიანის ამა თუ იმ მოქმედებას. სამაგიეროდ, აწესებს საზღაურს: სიკეთისათვის ჯილდო სამოთხეა, ბოროტებისათვის სასჯელი - ჯოჯოხეთი. რელიგიის რეგულატორული ფუნქცია არსებული წესრიგის შენარჩუნებას ემსახურება.

• **ინტეგრაციული ფუნქცია** - რელიგია აერთიანებს ადამიანებს, მათ აზრებს, გრძნობებსა და მისწრაფებებს, და ამით ხელს უწყობს საზოგადოების ინტეგრაციას. სწორედ ამით ვლინდება რელიგიის ინტეგრაციული ფუნქცია. მის ამ მაინტეგრირებელ როლზე განსაკუთრებული ყურადღება დუირკემმა გაამახვილა.

ყოველივე ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით, ყალიბდება რელიგიის ფუნქციონალური დეფინიცია, რომლის მიხედვითაც, რელიგიის დანიშნულებაა ზებუნებრივის რწმენის განმტკიცება, რელიგიური იდეების შენარჩუნება, რელიგიურ წეს-ჩვეულებათა აღსრულება. რელიგიის ამ ფუნქციებით ღირებული ხდება ადამიანის, როგორც ამქვეყნიური, ისე - იმქვეყნიური ცხოვრება.

კითხვები

- თქვენი აზრით, სოციალური ინსტიტუტების ფუნქციებიდან რომელია უფრო მეტად მნიშვნელოვანი და რატომ?
- თქვენი აზრით, როგორი იქნებოდა საზოგადოება სოციალური ინსტიტუტების გარეშე?
- პიროვნების თავისუფლება და სოციალური ინსტიტუტები უშლიან თუ არა ხელს ერთმანეთს? (პასუხი დაასაბუთეთ).
- ჩამოაყალიბეთ სოციალური ინსტიტუტების ძირითადი ნიშნები.
- რას ნიშნავს ინსტიტუციური დისფუნქცია (მოიყვანეთ შესაბამისი მაგალითები).
- ცნობილი ამერიკელი სოციალური ფუტუროლოგის, ე. ტოფლერის ტერმინებია „ერთჯერადი ქორწინება“ და „სერიული ქორწინება.“ თითოეული მათგანი წარმატებული დროებითი კავშირის გამომხატველი ცნებაა. ტოფლერს მიაჩნია,

რომ თანამედროვე საზოგადოებაში ოჯახმა ტრანსფორმაცია განიცადა და ერთჯერად ოჯახად გადაიქცა. ეთანხმებით თუ არა ტოფლერის ამ მოსაზრებას ოჯახისა და ქორწინების ტრანსფორმაციის შესახებ?

- ცნობილი ქართველი მოაზროვნის, ალ. ამილახვრის აზრით, „პოლიტიკა ადამიანის გაჩენის შემდეგ არსებობს და ყოველგვარი მნიშვნელოვანი მოვლენა, რომელიც ჩვენთვის ცნობილია, არის შედეგი პოლიტიკისა. პოლიტიკა იმდენად მძლავრი მოვლენაა, რომ სატანასაც მან შთააგონა ღმერთის წინააღმდეგ აჯანყება.“ ეთანხმებით თუ არა პოლიტიკის მნიშვნელობის შესახებ ამ მოსაზრებას? პასუხი დაასაბუთეთ.
- ჯ. ოსტინის მიხედვით, ეკონომიკა ეს არის „ფულის ხარჯვა სიამოვნების გარეშე.“ ეთანხმებით თუ არა ამ მოსაზრებას? პასუხი დაასაბუთეთ.
- როგორ ფიქრობთ, რა შეიძლება იყოს ოჯახის დანგრევის უმთავრესი მიზეზი?
- როგორ ფიქრობთ, რა შემთხვევაშია განათლება, როგორც სოციალური ინსტიტუტი, დისფუნქციური?
- როგორ ფიქრობთ, რატომ სწავლობენ სოციოლოგები რელიგიას?

დავალებები

- მოიძიეთ შესაბამისი მასალები, რომლებიც ასახავს ქორწინების რიტუალის განსხვავებულობას სხვადასხვა ხალხებსა და კულტურებში. მოაწყვეთ განხილვა-პრეზენტაცია ჯგუფში.
- მოამზადეთ ესეი თემაზე: პიროვნების თავისუფლება და სოციალური ინსტიტუტები.

სავარჯიშოები**სავარჯიშო N1.**

შეავსეთ ცხრილი:

სოციალური ინსტიტუტი	ძირითადი სოციალური ფუნქცია
ოჯახი	
ეკონომიკა	
პოლიტიკა	
განათლება	
რელიგია	

სავარჯიშო N2.

მოიფიქრეთ ვებერის სოციალური მოქმედების ტიპების შესაბამისი მაგალითები.

ვებერის მიერ ფორმულირებული სოციალური მოქმედების ფორმებია: 1) მიზან-რაციონალური – სუბიექტმა ზუსტად იცის, თუ როგორ უნდა მიაღწიოს დასახულ მიზანს. ეს ფორმალურ-ინსტრუმენტალური ცხოვრებისეული ორიენტაციის მოდელია; 2) ღირებულებით-რაციონალური – სოციალური მოქმედების საზრისს სუბიექტის ღირებულებითი ორიენტაცია განსაზღვრავს; 3) ტრადიციული – სუბიექტის აქტივობა შაბლონური ქცევით ვლინდება, რომლის საზრისიც ტრადიციებითა და სხვა დადგენილი ნორმებითაა განსაზღვრული; 4) აფექტური – სუბიექტის მოქმედებას ემოციური მდგომარეობა, აფექტები განაპირობებს. სოციალურ მოქმედებათა სისტემა, ვებერის აზრით, ქმნის სოციალურ ურთიერთობას. სოციალურ ურთიერთობას აღნიშნავს ისეთი ცნებები, როგორებიცაა ბრძოლა, სიყვარული, კონკურენცია, გაცვლა და სხვ. იმ შემთხვევაში, როდესაც სოციალურ ურთიერთობას ინდივიდი სავალდებულოდ მიიჩნევს, ის კანონიერი სოციალური წესრიგის სტატუსს იძენს. სოციალური მოქმედების ფორმათა შესაბამისად, ვებერი კანონიერი – ლეგიტიმური - წესრიგის ოთხ ტიპს გამოყოფს: 1) ტრადიციულს, 2) აფექტურს, 3) ღირებულებით-რაციონალურს და 4) ლეგალურს.

სავარჯიშო N3.

შეადარეთ ერთმანეთს ტრადიციული და თანამედროვე (ტრანს) ოჯახები. გამოყავით მათი საერთო და განმასხვავებელი ნიშნები და გამოიტანეთ დასკვნები ოჯახის მომავლის შესახებ.

**„ბუნებამ თანასწორად შეგვქმნა, მაგრამ ფორტუნამ ერთნი მა-
ღლა აიყვანა, ხოლო სხვები ძალზე დაბლა დასცა.“**

ფრანსუა რაბლე

თავი XIV

სოციალური სტრატეგიკაცია და სოციალური მობილობა

საკვანძო სიტყვები: სოციალური სტრატეგიკაცია, სტრატეგი-
კაციის ისტორიული ტიპები: კასტური სისტემა, გვაროვნულ-წო-
დებრივი სისტემა, კლასობრივი სისტემა, მერიტოკრატია; კლასი,
სტატუსი, ძალაუფლება; სტრატეგიკაციის გაზომვა, სოციალური
მობილობა. ინდივიდუალური და ჯგუფური მობილობა, ჰორიზო-
ნტალური და ვერტიკალური მობილობა, აღმავალი და დადმავალი
მობილობა, სტრუქტურული მობილობა, მობილობის ზომა, მობი-
ლობის დისტანცია და მოცულობა.

შესავალი

სოციალური სტრატეგიკაცია სოციოლოგიის ერთ-ერთი ცენ-
ტრალური თემაა. ის საზოგადოების ფენებად დაყოფას შეეხება
და უპასუხებს კითხვას, რატომ იყოფიან ადამიანები ღარიბ, შეძ-
ლებულ და მდიდართა ფენებად. რეალურ სოციალურ ცხოვრებაში
ადამიანთა უთანასწორობა დიდ როლს ასრულებს. ეს ის კრი-
ტერიუმია, რომლის მიხედვითაც, გარკვეული ჯგუფის წარმომ-
ადგენლებს სოციალური იერარქიის მაღალ ან დაბალ საფეხურზე
ვაყენებთ, რაც საზოგადოების ფენებად დაყოფას ანუ სოციალურ
სტრატეგიკაციას ნიშნავს.

§1. სოციალური სტრატეგიკაციის ცნება

ტერმინი სტრატეგიკაცია ლათინური ენიდან მომდინარეობს
(**stratum** – ფენას, ხოლო **facio** კეთებას ნიშნავს). სოციოლოგიაში
ტერმინი გეოლოგიური მეცნიერებიდან შემოიჭრა (გეოლოგიური
თვალსაზრისით, მიწა სხვადასხვა ფენად არის დაყოფილი).

თანამედროვე სოციოლოგიაში სოციალური სტრატეგიკაცია
განიმარტება, როგორც სისტემა, რომლის საშუალებითაც, საზოგა-

დოება გარკვეული კატეგორიის ადამიანებს იერარქიულად ანაწილებს. იგი ოთხ ძირითად პრინციპს ეყრდნობა:

- **სოციალური სტრატეფიკაციანი დიფერენციალური განსხვავებათა უბრალო გამოხატულება კი არ არის, არამედ - საზოგადოების თავისებურება:** არც მდიდრები, არც ღარიბები არ არიან პასუხისმგებელი სოციალური სტრატეფიკაციის წარმოშობისათვის. ეს მათზე კი არა, საზოგადოებაზეა დამოკიდებული. ის ქმნის მსგავს სისტემას, რომელიც შემდგომ ყოველი ჩვენგანის ცხოვრებას განსაზღვრავს.
- **სოციალური სტრატეფიკაცია თაობებს მოიცავს:** იმაში დასარწმუნებლად, რომ სტრატეფიკაცია საზოგადოების ნიშანია და არა - ინდივიდის, ის ფაქტიც მეტყველებს, რომ უთანასწორობა თაობებს მოიცავს. თითქმის ყველა საზოგადოებაში შვილებს ის სოციალური მდგომარეობა უკავიათ, რაც ადრე მათ მშობლებს ეკავათ. თუმცა ადამიანთა მდგომარეობა საზოგადოებაში უფრო ხშირად “ჰორიზონტალურ” პლანში იცვლება, როდესაც ისინი სამსახურს იცვლიან. როგორც წესი, ადამიანთა უმრავლესობისათვის სოციალური მდგომარეობა მთელი ცხოვრების განმავლობაში უცვლელი რჩება, მიუხედავად ისეთი გამონაკლისებისა, როგორებიცაა, მაგალითად, ბრიტნი სპირსი ან მაიკლ ჯორდანი, რომლებსაც, ამჟამინდელთან შედარებით, ადრე საკმაოდ მოკრძალებული სოციალური მდგომარეობა ეკავათ საზოგადოებაში.
- **სოციალური სტრატეფიკაცია უნივერსალურია, მაგრამ ამასთან ცვალებადიცაა:** სოციალური სტრატეფიკაცია ყველგანმყოფია, მაგრამ რა მიზეზით და რამდენად უთანასწოროა ადამიანთა მდგომარეობა, ეს კონკრეტულ საზოგადოებაზეა დამოკიდებული. ერთ შემთხვევაში ეს პრესტიჟითაა განპირობებული, მეორე შემთხვევაში - სიმდიდრით ან ძალაუფლებით. ზოგიერთ საზოგადოებაში უთანასწორობა აშკარა და თვალშისაცემია, ზოგში კი - არა.
- **სოციალური სტრატეფიკაცია არა მხოლოდ უთანასწორობას, არამედ გარკვეულ დამატერებლობასაც გულისხმობს:** დამატერებლობად იგულისხმება ის, რომ, მიუხედავად უთანასწორობისა, ადამიანებს სჯერათ, რომ არსებული სოციალური წესრიგი სამართლიანია.

52. სტრატეგიკაციის ისტორიული ტიპები

ა) კასტური სტრატეგიკაცია: საზოგადოების კასტური სტრატეგიკაციის შემთხვევაში ადამიანი საზოგადოებრივ მდგომარეობას შთამომავლობით იღებს. კასტა სოციალური ნორმებით, სპეციფიკური ტრადიციებით, ქცევითა და ცხოვრების ერთნაირი სტილით გაერთიანებულ ადამიანთა დახურული ფენაა. მისი წევრობა წინასწარ დადგენილი და გარკვეულია. კონტაქტი სხვა კასტებთან აკრძალულია და კასტიდან კასტაში გადასვლა - წარმოუდგენელი. როგორც წესი, იგი, ძირითადად, არაეკონომიკური კრიტერიუმებით იქმნება. კასტური სტრატეგიკაცია ახასიათებს მრავალ აგრარულ საზოგადოებას. ამის ერთ-ერთი ცნობილი მაგალითია ინდოეთი და სამხრეთ აფრიკა (აპარტეიდის პოლიტიკა, რომელიც უახლოეს პერიოდამდე 5 მილიონამდე ევროპული წარმომავლობის სამხრეთაფრიკელის ძალაუფლებასა და სიმდიდრეს უზრუნველყოფდა, ქვეყნის 35-მილიონიან შავკანიან მოსახლეობასთან შედარებით).

ბ) კლასობრივი სისტემა: აგრარულისაგან განსხვავებით, ინდუსტრიული წარმოება მეტწილად ადამიანის ტალანტზეა დამოკიდებული, რაც კლასობრივი სისტემის წარმოქმნას უწყობს ხელს. საზოგადოების კლასობრივი სტრატეგიკაცია ადამიანის წარმომავლობასთან ერთადმის ინდივიდუალურ მიღწევებზეა დამოკიდებული. კასტურთან შედარებით, კლასობრივი სტრატეგიკაცია უფრო ღიაა იმ ადამიანებისათვის, რომლებსაც შესაბამისი განათლება და საჭირო უნარ-ჩვევები აქვთ. კლასობრივი სისტემის განვითარებული ფორმაა მერიტოკრატია.

კლასი საზოგადოების სოციალურ სტრატეგიკაციაში ისეთი მაკროჯგუფია, რომელიც მსგავსი მატერიალური რესურსების და ცხოვრების წესის მქონე ადამიანებს აერთიანებს. კლასის ცნება მარქსის შემოღებულია მეცნიერებაში. მის მიხედვით, კლასის წარმოშობა წარმოების საშუალებებისადმი ადამიანის დამოკიდებულებით არის განპირობებული. მარქსისგან განსხვავებით, ვებერის აზრით, კლასობრივი სტრატეგიკაციის განმაპირობებელია განათლება, კვალიფიკაცია, გამოცდილება, სოციალური სტატუსი და პრესტიჟი; თანამედროვე სოციოლოგიაში ამ კრიტერიუმებს დაემატა პროფესია, შემოსავლის ოდენობა, რელიგიური კუთვნილება და სხვ.

გ) მერიტოკრატია: ინდუსტრიული საზოგადოება მერიტოკრატისაკენ მიისწრაფვის (მერიტოკრატია საზოგადოების რჩეული ნაწილია, რომლისადმი კუთვნილებაც განისაზღვრება არა ჩამო-

მავლობით ან სოციალური მდგომარეობით, არამედ პიროვნული უნარებითა და ინდივიდუალური ძალისხმევით; (ის სიტყვასიტყვით „ნიჭიერთა, უნარიანთამმართველობას“ ნიშნავს). ამ შემთხვევაში სოციალური იერარქიის კიბეზე ადამიანის მდგომარეობას განსაზღვრავს მისი მიღწევები და მის მიერ შესრულებული სამუშაო. ამ ტიპის სტრატეგიკაცია ყველასათვის წარმატების მიღწევის თანაბარ შესაძლებლობებს ქმნის, თუმცა მოლოდინი ისეთია, რომ თანაბარ შედეგებს ალბათ ყველა ვერ მიაღწევს.

§3. სოციალური სტრატეგიკაციის თეორიულ-სოციოლოგიური ანალიზი

ა) სტრუქტურულ-ფუნქციონალისტური პარადიგმის მიხედვით

- სოციალური სტრატეგიკაცია საზოგადოების სოციალურ ცხოვრებას ამყარებს და კეთილისმყოფლად მოქმედებს მასზე.
- სოციალური სტრატეგიკაცია ადამიანის ტალანტსა და შესაძლებლობებს მის მიერ დაკავებულ თანამდებობასთან აწონასწორებს.
- ის ღირებულებები, რომლებიც სოციალურ უთანასწორობას აკანონებს, საზოგადოების ფართო ფენების მიერ აღიარებულია.
- რამდენადაც სოციალური სტრატეგიკაცია სასარგებლოა საზოგადოებისათვის, იმდენად იგი სტაბილურია.

ბ) სოციალური კონფლიქტის პარადიგმის მიხედვით

- სოციალური სტრატეგიკაცია სოციალური კონფლიქტის შედეგია. კონფლიქტის წყარო ისაა, რომ სოციალური და სხვა სახის რესურსები მხოლოდ ცალკეული ადამიანებისათვისაა ხელმისაწვდომი.
- სოციალური სტრატეგიკაცია ახშობს და გზას უღობავს ადამიანის ტალანტისა და შესაძლებლობების განვითარებას.
- სოციალური სტრატეგიკაცია მხოლოდ ცალკეულ ადამიანთათვისაა სასარგებლო; იგი აუცილებლობას არ წარმოადგენს.
- რამდენადაც სტრატეგიკაცია მხოლოდ საზოგადოების მცირე ნაწილის ინტერესებს გამოხატავს, ის დიდი სტაბილურობით არ გამოირჩევა.

სოციალური სტრატეგიკაციის მარქსის მიერ შემოთავაზებული ალტერნატიული ვარიანტი უკლასო საზოგადოება იყო. ამ ტიპის საზოგადოების შექმნის საბჭოთა გეგმამ კრაზი განიცადა. მარქსს მიაჩნდა, რომ სოციალური იერარქიის არსებობა **იდეოლოგიაზე** (კულტურული ღირებულებების, შეხედულებების, იდეების სისტემა, რომელიც არსებულ სოციალურ სტრატეგიკაციას ამართლებს) იყო დამოკიდებული. ამიტომ უკლასო საზოგადოების ასაშენებლად შესაბამისი იდეოლოგია იყო საჭირო. მარქსის ამ ჩანაფიქრის ნაწილი იყო საბჭოთა იდეოლოგია, რომელმაც ადამიანებს დაპირებული ბედნიერება ვერ მოუტანა. **რალფ დარენდორფმა** ოთხი მიზეზი დაასახელა იმისა, თუ რატომ არ ხდება მარქსისტული რევოლუციები.

- **კაპიტალისტთა კლასის ფრაგმენტაცია:** დღეს მსხვილი კომპანიების მფლობელები მილიონობით აქციონერია. ისტორიას ჩაბარდა ის დრო, როდესაც კაპიტალს მხოლოდ ერთეულები ფლობდნენ.
- **ცხოვრების მაღალი დონე:** საზოგადოებაში გაიზარდა გონებრივი შრომით დაკავებულ ადამიანთა რიცხვი და ადამიანთა უმეტესობა საკუთარ თავს უზრუნველყოფილად მიიჩნევს.
- **მუშათა ორგანიზაციების რაოდენობის გაზრდა:** ადრე მუშებს არ გააჩნდათ მძლავრი ორგანიზაციული გაერთიანებები. ამჟამად მათ აქვთ პროფკავშირული და სხვა უფლებადაცვითი ორგანიზაციები.
- **უფრო ფართო სამართლებრივი დაცვა:** თანამედროვე საზოგადოებაში შრომა უსაფრთხოა და კანონმდებლობით დაცული. გარდა ამისა, არსებობს უამრავი სადაზღვევო კომპანია და ა. შ.

§4. მაქს ვებერი: კლასი, სტატუსი და ძალაუფლება

ვებერმაც იცოდა, რომ სოციალური სტრატეგიკაცია კლასობრივი კონფლიქტის შემცველია, მაგრამ ეს კონფლიქტები მხოლოდ ეკონომიკურ ფაქტორებამდე არ დაჰყავდა. ვებერის აზრით, სოციალურ სტრატეგიკაციას უთანაბრობის სამი განსხვავებული მაჩვენებელი აქვს:

- **ეკონომიკური უთანასწორობა:** ვებერმა მას კლასის მდგომარეობა უწოდა. ის, მარქსისაგან განსხვავებით, კლასებს განი-

ხილავდა არა როგორც მკაცრად ფორმულირებულ კატეგორიებს, არამედ ისეთ მოცემულობად, რომელიც იერარქიულ კიბეზე მაღლისა და დაბლის შუა - საზღვარზე იმყოფება;

- **სტატუსი ანუ სოციალური პრესტიჟი:** ვებერის აზრით, საზოგადოების სოციალურ წყობაში ინდივიდის ადგილი დამოკიდებულია მის სტატუსსა და პრესტიჟზე;
- **ძალაუფლება:** ძალაუფლების ქონა სოციალური სტრატეგიკაციის მნიშვნელოვანი მახასიათებელია. თანამედროვე საზოგადოებაში შესაძლებელია, რომ ჩინოვნიკი, იმის გამო, რომ ძალაუფლების მფლობელია, სოციალური იერარქიის მაღალ საფეხურზე იმყოფებოდეს, მაგრამ, იმავდროულად, ძალზე დაბალი პრესტიჟით ხასიათდებოდეს, და - პირიქით.

აქედან ჩანს, რომ, მარქსისაგან განსხვავებით, ვებერის მიდგომა სტრატეგიკაციისადმი მრავალსაქეტიანია, რამაც დიდი გავლენა მოახდინა მის შემდგომ სოციოლოგიაზე. კერძოდ, მსგავსი სოციოლოგიური კონცეფციების საფუძველზე პიტირიმ სოროკინმა სტრატეგიკაციისა თეორია შეიმუშავა, რომლის მიხედვითაც, სტრატეგიკაციის კრიტერიუმებია: შემოსავლების დონე, საქმიანობის ტიპები, პოლიტიკური შეხედულებები, კულტურული ორიენტაცია და სხვ. ხოლო სტრატეგიკაციის ძირითადი ფორმებია: ეკონომიკური, პროფესიული და პოლიტიკური.

§5. სტრატეგიკაციის გაზომვა

წარმოვიდგინოთ სოციალური სივრცე, რომელშიც ვერტიკალური და ჰორიზონტალური მდგომარეობები უთანაბროა. დაახლოებით ასე მოიაზრებდა სოციალურ სტრატეგიკაციას **პიტირიმ სოროკინი**, რომელმაც ერთ-ერთმა პირველმა დაამუშავა იგი. მან ყურადღება მიაქცია იმას, რომ სტატუსთა უთანასწორობა სტრატეგიკაციის უმთავრესი თვისებაა. ასე რომ, სოროკინია თაოსანი სტრატეგიკაციის გაზომვისა, რასაც სტრატეგიკაციის ძირითადი ფორმები შეესაბამება.

- **ეკონომიკური სტრატეგიკაცია** – იზომება შემოსავლების ოდენობით;
- **პოლიტიკური სტრატეგიკაცია** – იზომება ძალაუფლების ფლობის მაჩვენებლებით;
- **პროფესიული სტრატეგიკაცია** – იზომება პრესტიჟითა და განათლების დონით;

სტრატეგიკაციის სხვა ფორმებიც შეიძლება არსებობდეს, მაგრამ ისინი მნიშვნელოვანი არაა.

თანამედროვე სოციოლოგიაში სტრატეგიკაციის გასაზომ კოორდინატთა სისტემაში საზომი ერთეულები ვერტიკალურად და ერთმანეთის გვერდითაა განლაგებული. ეს ერთეულებია:

- **შემოსავლები (დოლარებში)**
- **ძალაუფლება (იმის მიხედვით, თუ რამდენ ადამიანზე ვრცელდება მიღებული გადაწყვეტილება)**
- **განათლება (განათლების მისაღებად დახარჯული წლების რაოდენობა)**
- **პრესტიჟი (სტატუსისადმი პატივისცემა).**

56. სოციალური ფენები თანამედროვე საზოგადოებაში (აშშ-ის მაგალითი)

ჩვეულებრივ საზოგადოებაში გამოყოფენ „დაბალ“, „მაღალ“ და „საშუალო“ ფენებს. სოციალური ფენები დიდი სოციალური ჯგუფების მსგავსად იქმნება, ადამიანთა უთანასწორო მდგომარეობის შედეგად. ისინი, ვინც დიდ საზოგადოებრივ ჯგუფს მიეკუთვნებიან, ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან თავიანთი ქონებრივი მდგომარეობით, შემოსავლით, უფლება-მოვალეობებით, კულტურის დონით, ცხოვრების წესით და სხვა ნიშნებით. მაგალითად, აშშ-ში მაღალი კლასის შიდა ზედა ფენას ძალზე მდიდარი ადამიანები მიეკუთვნებიან, ხოლო მაღალი კლასის შიდა ქვედა ფენას – არისტოკრატიული წარმომავლობის, მაგრამ საკუთარი ძალისხმევით მოპოვებული ქონების პატრონები. საშუალო კლასის, ე. წ. „თეთრსაყელოიანთა“ (გონებრივი შრომის ადამიანები) ზედა ფენაში მაღალი განათლების, ინტელექტუალური შრომისა და დიდი შემოსავლის მქონე ადამიანები – იურისტები, ექიმები, ბანკირები და სხვები შედიან. საშუალო კლასის დაბალი ფენა, ძირითადად, საკანცელარიო დარგებში მომუშავე ადამიანებისაგან შედგება. დაბალი კლასის ზედაფენას, ე. წ. „ცისფერსაყელოიანებს“ (ფიზიკური შრომით დაკავებული ადამიანები) სამრეწველო და მსგავს სხვა სფეროებში დასაქმებული ადამიანები მიეკუთვნებიან. დაბალი კლასის დაბალ ფენას ყველაზე გაჭირვებული, ეკონომიკურად და სოციალურად ნაკლებად უზრუნველყოფილი ადამიანები ქმნიან.

აღსანიშნავია, რომ მსგავსი პროცესები ნელა, მაგრამ ბუნებრივად მიმდინარეობს ქართველ საზოგადოებაშიც. საბჭოთა საზოგა-

დოებისათვის დამახასიათებელი სოციალური სტრატეგიკაციის მოდელი (პარტიული ნომენკლატურა, ინტელიგენცია, მუშათა კლასი და გლეხობა) ისტორიას ჩაბარდა. ამჟამად ჩვენშიც იგივე სტრატეგია, რაც ამერიკულ ან ბრიტანულ საზოგადოებებში. რაც შეეხება მათი განვითარების (განსაკუთრებით, საშუალო ფენის) დაბალ დონეს, თუკი სხვა ფაქტორებმა არ შეუწყვეს ხელი, საზოგადოების განვითარების შინაგანი კანონები მაინც იზრუნებენ მის მოგვარებაზე.

§7. სოციალური სტრატეგიკაციის ფუნქციები

იქნებ პარადოქსია, მაგრამ, სოციალური თვალსაზრისით, სოციალური უთანასწორობა მნიშვნელოვან როლს ასრულებს საზოგადოების ცხოვრებაში. ამერიკელმა სოციოლოგებმა, **კინგსლი დევისმა** და **ვილბერტ მურმა**, დაახლოებით, 50 წლის წინათ გამოთქვეს მსგავსი მოსაზრება. კითხვას, თუ რატომ არის საზოგადოება სტრატეგიცირებული, მათ შემდეგნაირად უპასუხეს: იმიტომ, რომ ეს საზოგადოების კეთილდღეობისათვისაა აუცილებელი. მათი ეს მოსაზრება თანამედროვე სოციოლოგიაში „**დევის-მურის თეზისის**“ სახელითაა ცნობილი. ამ თეზისის ავტორებს მიაჩნიათ, რომ ნებისმიერი საზოგადოება შეიძლება იყოს ეგალიტარული (ფრანგულად **egalite** – თანასწორობა), ოღონდ იმ დოზით, რა დოზითაც ასრულებენ ადამიანები ამა თუ იმ სამუშაოს, რომლისთვისაც ისინი გარკვეულ ჯილდოს იღებენ. მოკლედ რომ ვთქვათ, ჩვენ მიერ კეთილსინდისიერად შესრულებული სამუშაოს საზღაური ანუ ჯილდო იქნება შემოსავალი, პრესტიჟი ან გარკვეული ძალაუფლება, რომელთა მოპოვებაც განსაზღვრავს ჩვენს ადგილს საზოგადოების ამ თუ იმ ფენაში. ამ მოსაზრებას სოციოლოგიაში უკრიტიკოდ არ დაუმკვიდრებია ადგილი. სოციოლოგმა მელვინ ტუმინმა ასეთი საკითხი დასვა: როგორ უნდა შეფასდეს გარკვეული სახის საქმიანობის მნიშვნელობა? ტუმინის აზრით, ამ თეზისის ავტორებს მხედველობიდან გამორჩათ ის, რომ სოციალური სტრატეგიკაცია ყოველთვის არ უწყობს ხელს პიროვნული უნარების გამოვლინებას. თავის მხრივ, ამგვარი კრიტიკული მოსაზრება ისევ კონფლიქტების თეორიასთან გვაბრუნებს, რაც იმას ნიშნავს, რომ სოციალური უთანასწორობა არა მარტო სოციოლოგიის, არამედ, ზოგადად, კაცობრიობის მარადიული და საჭირობო როტო პრობლემაა.

§8. თანამედროვე ქართველი საზოგადოების სოციალურ - სტრათიფიკაციული პროფილი

თანამედროვე სოციოლოგიის მიხედვით, საზოგადოებაში მიმდინარე პროცესები მეტწილად სოციალურ-სტრათიფიკაციული სტრუქტურით არის განპირობებული. შესაბამისად, სოციალურ-სტრათიფიკაციული სტრუქტურის ანალიზი საზოგადოების შესწავლის ტოლფასია. სოციალური სტრათიფიკაცია საზოგადოებრივ ჯგუფებს შორის სტრუქტურულ განსხვავებულობას და მათ სოციალურ ფენებად დაყოფას გამოხატავს. ამ შემთხვევაში ძირითად მასტრათიფიკირებელ ფაქტორებს სოციალური მდგომარეობა, კერძოდ, შემოსავალი, ცოდნა-განათლება, პროფესიონალიზმი, ძალაუფლების წვდომა, ცხოვრების პირობები და წესი და სხვა ნიშნები წარმოადგენს. ფენებად დაყოფას თითქმის ყველა საზოგადოებაში ვხვდებით. ბევრი სხვა ქვეყნის მსგავსად, ქართველ საზოგადოებას მისთვის დამახასიათებელი სოციალურ-სტრათიფიკაციული სტრუქტურა გამორჩევეს, რომელიც საზოგადოების წარმოშობისა და განვითარების გზაზე ისტორიულად იცვლებოდა. ამ შემთხვევაში აქტუალურია საკითხი იმის შესახებ, თუ რა შედეგები მოჰყვა ქართველი საზოგადოების სოციალურ-სტრათიფიკაციული სტრუქტურის ცვლილებებს და როგორია მისი თანამედროვე სოციალური პროფილი, მოსალოდნელია თუ არა სხვა სახის ტრანსფორმაცია.

ისტორიულად ქართველი საზოგადოებისთვის გვაროვნულ-წოდებრივი (ჰუმანისტური განზომილებით - პატრონყმური) სოციალური სტრათიფიკაცია იყო დამახასიათებელი, რომელიც ტრანსფორმირებას XIX ს-ში განიცდის. ოღონდ ეს არ არის ბუნებრივი ტრანსფორმაცია. რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში ძალადობრივად შეყვანილ საქართველოში კაპიტალიზმის განვითარება იწყება: ჩნდება მენარმეობა, მუშათა კლასი, ბატონყმური დამოკიდებულებებისაგან თავისუფალი გლეხობა და სხვადასხვა სოციალური ჯგუფი. ანექსირებული ქვეყნის სოციალურ-სტრათიფიკაციული სტრუქტურის ჩამოყალიბება მორიგ ნაძალადევ ტრანსფორმაციას განიცდის უკვე სსრკ-ს შემადგენლობაში. ამ შემთხვევაშიც საზოგადოების ადრინდელი სოციალურ-სტრათიფიკაციული სტრუქტურა საბჭოურით, კლასობრივით იცვლება. საბჭოთა პერიოდში საზოგადოება დაიყო მუშათა კლასად, გლეხობად და ამ ორი კლასიდან გამოსული ადამიანებისაგან შემდგარ საბჭოთა ინტელიგენციად. იყო ადამიანთა განსაკუთრებული ჯგუფიც, რომ-

ლის შესახებაც არავინ მსჯელობდა - ყოვლისშემძლე პარტიული ნომენკლატურა. ამ შემთხვევაში ჩვენ წინაშეა ცალმხრივი და მიკერძოებული სოციალურ-კლასობრივი სტრატეგიკაცია. თითქმის ტაბუ ედო საზოგადოებრივი ჯგუფების შეძლებულ, ღარიბ და შუალედურ - საშუალო სტრატეგზე და საბჭოთა წყობილების დროს ჩამოყალიბებულ პარტიულ, საბჭოთა ადმინისტრაციულ-მმართველ ფენებზე მსჯელობას. ისინი, თავიანთი ქონებით, სოციალური სტატუსით და პრივილეგიებით, სულ უფრო ემიჯნებოდნენ მოსახლეობის ფართო მასებს. შეიძლება ითქვას, რომ ქართველ საზოგადოებას, დაახლოებით, 70-80 წლის განმავლობაში მოუწია ძალადობრივად ჩამოყალიბებული კლასობრივი სოციალური სტრატეგიკაციის პირობებში ცხოვრება და საქმიანობა.

ქართველი საზოგადოების სტრატეგიკაციული სტრუქტურა მორიგ - პოსტსაბჭოთა ტრანსფორმაციას უკვე XX ს-ის 90-იან წლებში განიცდის, შესაბამისად, თანამედროვე ქართველი საზოგადოების სოციალურ-სტრატეგიკაციული პროფილი იმდროინდელი სოციალური პროცესების მემკვიდრეა. ამ შემთხვევაში ჩნდება კითხვა: რამდენად სასიკეთოდ და სხვა ცივილიზებული სოციალური მსგავსად მიმდინარეობს თანამედროვე ქართველი საზოგადოების სოციალურ-სტრატეგიკაციული და სოციალურ-მობილური პროცესები? წინასწარ შეგვიძლია ვთქვათ, რომ, ამ მხრივ, ჩვენში სახარბიელო არაფერი ხდება.

§9. თანამედროვე ქართველი საზოგადოების სტრატეგიკაციული სტრუქტურის თავისებურებები

საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ საქართველოშიც ისტორიას ჩაბარდა საბჭოთა საზოგადოებისათვის დამახასიათებელი კლასობრივი სტრატეგიკაცია. ბუნებრივია, რომ ფიზიკური შრომით დაკავებული ადამიანები არიან, მაგრამ ეს არ არის, მარქსისტული გაგებით, ძველი მუშათა კლასი. ვერც კოლმეურნე გლეხობას გამოვყოფთ, რადგან სოციალისტური საკუთრება ლიკვიდირებულია. არიან გონებრივი შრომით დაკავებული ადამიანები, მაგრამ არც ეს არის საბჭოთა ინტელიგენცია. ერთი სიტყვით, ყველა პირობა შეიქმნა იმისათვის, რომ დამოუკიდებლობის წლებში (იგულისხმება პრეზიდენტ ზვიად გამსახურდიას მმართველობის პერიოდი) ქართველი საზოგადოების სტრატეგიკაციული სტრუქტურა ცივილიზაციური განვითარების კვალობაზე თავის ბუნებრივ კალაპოტში მოქცეულიყო, მაგრამ პოლიტიკურმა ფაქტორებმა, კერძოდ, ეროვ-

ნული ხელისუფლების დამხობამ, სამოქალაქო ომმა, ისტორიული ტერიტორიების დაკარგვამ და სხვა ანონიმურმა მდგომარეობამ (კორუფცია და სხვ.) ნოყიერი ნიადაგი შექმნა სახელმწიფო ქონების, ეროვნული სიმდიდრის დასაცავებლად. შესაბამისად, მოსახლეობის ერთი ნაწილი კატასტროფულად გაღატაკდა, ხოლო მეორე - მცირე ნაწილი - უსაშველოდ გამდიდრდა. ყოველივე ამან თავისი გავლენა იქონია საზოგადოების სოციალურ-სტრატეგიკაციული სტრუქტურის დღევანდელი სახით ჩამოყალიბებაზე, რაც, ჩვენი აზრით, პათოლოგიურია. ჩნდება კითხვა: რას ნიშნავს პათოლოგიური სტრატეგიკაციული სოციალური სტრუქტურა და რა გვადლევს თანამედროვე ქართველი საზოგადოების სტრატეგიკაციული სტრუქტურის ამგვარად სახელდების საშუალებას?

თანამედროვე ცივილიზებული სოციუმები, ბუნებრივია, ნორმალური სტრატეგიკაციული სტრუქტურით ხასიათდებიან. ეს იმას გულისხმობს, რომ მაღალი და დაბალი ფენის წამომადგენელთა ხვედრითი წილი სოციალურ სტრატეგიკაციაში მინიმალურია და სტრატეგიკაციული სტრუქტურის დიდი ნაწილი საშუალო ფენას უკავია. პათოლოგიური სტრატეგიკაციული სტრუქტურის შემთხვევაში ყველაფერი პირიქითაა. კერძოდ, საშუალო ფენის ხვედრითი წილი მინიმალურია. სამაგიეროდ, უზომოდ არის გაზრდილი დაბალი და მაღალი ფენის წარმომადგენელთა ხვედრითი წილი საზოგადოების სოციალურ-იერარქიულ კიბეზე. მსგავსი დასკვნების გამოსატანად, როგორც წესი, სტატისტიკურ მონაცემებს მიმართავენ ხოლმე, მაგრამ ჩვენს შემთხვევაში ყველაფერი იმდენად ცხადი და გარკვეულია, რომ ზედაპირული დაკვირვებაც კი საკმარისია იმის განსაჭვრეტად, რას წარმოადგენს თანამედროვე ქართველი საზოგადოების სოციალურ-იერარქიული კიბე. იგი სამი - მაღალი, საშუალო და დაბალი - ფენისაგან შედგება, მაღალი ფენა, თავის მხრივ, ორად - ზედა და ქვედა ფენებად იყოფა. საშუალო და დაბალი ფენებიც, ძირითადად, ზედა და ქვედა ფენებისაგან ყალიბდება.

მაღალი ფენის ზედა ფენას ის ადამიანები შეადგენენ, რომელთაც მაღალი სოციალური სტატუსი, როლი, თანამდებობრივ-უფლებრივი მოვალეობები, ძალაუფლება და სოციალური პრესტიჟი ახასიათებთ. ეს საზოგადოების ე. წ. ელიტური ნაწილია (ოღონდ არა - ინტელექტუალური ელიტა).

მაღალი ფენის ქვედა ფენას, უპირატესად, ფინანსურად შეძლებული და მზარდი ეკონომიკური შესაძლებლობების მქონე ადამიან-

ნები შეადგენენ. მათ აქვთ იმის შესაძლებლობა, რომ შეიძინონ ან აიშენონ ფეშენებელური სახლები, ვილები, ძვირადღირებული საქონელი, იმოგზაურონ, დაისვენონ ან იმკურნალონ საზღვარგარეთ ან გაამგზავრონ თავიანთი ოჯახის წევრები, იყვნენ სპონსორები ან ქველმოქმედები და ა. შ. შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ მაღალი ფენის ორივე ქვეფენის წარმომადგენლები თანამედროვე ქართველი საზოგადოების 8-10%-ს შეადგენენ.

დასავლური საზოგადოებისაგან განსხვავებით, საშუალო და დაბალი ფენის ფორმირება ჩვენში, ძირითადად, შემოსავლის ოდენობით ხორციელდება, ხოლო სხვა მასტრათიფიცირებელი ფაქტორების - განათლება, პროფესია, კვალიფიკაცია და სხვ. - მოქმედების ძალა მინიმალურია.

საშუალო ფენის წარმომადგენელთა შემოსავალი საარსებო მინიმუმით განსაზღვრულ დონეზე ოდნავ მეტია. მის წარმომადგენელთათვის პრობლემას არ წარმოადგენს კომუნალური და სხვა გადასახადის გადახდა, სკვებითა და ტანსაცმლით, საცხოვრებელი უზრუნველყოფა, საოჯახო ნივთების შეძენა, ინდივიდუალური ტრანსპორტი, დასვენება და გართობა ქვეყნის ფარგლებში. ამ ფენის წარმომადგენლები უნდა იყვნენ ბიზნესმენები, დიდი და მცირე მენარმეები, სამედიცინო, საინჟინრო - ტექნიკური და სამეცნიერო - შემოქმედებითი ინტელიგენციის მაღალი რანგის წარმომადგენლები, ცნობილი სპეციალისტები. საშუალო ფენის ზედა ფენას სამეწარმეო ბიზნესისა და მარკეტინგის სფეროს წარმომადგენლები შეადგენენ. პრესტიჟული შრომითი საქმიანობა და მაღალი სოციალური სტატუსი ამ ფენის წარმომადგენლებს მაღალ ფენასთან აახლოებს.

საშუალო ფენის ქვედა ფენა დაბალი ფენის ზედა ფენას უახლოვდება. მასში ერთიანდებიან აქტიური, სათანადოდ მცოდნე და გამოცდილი ადამიანები, რომლებიც საქმიანობენ კერძო დაწესებულებებში, ნაკვეთებში სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის შესაქმნელად, დაკავებულნი არიან ვაჭრობით, ხელოსნობით, მცირე ბიზნესით. საშუალო ფენის წარმომადგენელთა ხვედრითი წილი საზოგადოების სტრატეგიკაციულ სტრუქტურაში 16-18%-ია რაც არასახარბიელო მაჩვენებელია. სწორედ ამის გამო ვუწოდებთ არსებულ სტრატეგიკაციულ სტრუქტურას პათოლოგიურს. დღეს სოციოლოგიის პირველი კუსრის სტუდენტმაც კი იცის, რომ საზოგადოების პროგრესი და კეთილდღეობა, მნიშვნელოვანწილად, საშუალო ფენაზეა დამოკიდებული. ჩვენს შემთხვევაში

არსებული მდგომარეობა საგანგაშოა და მის გამოსასწორებლად აუცილებელია პოლიტიკური სტაბილურობა, ეკონომიკური, სმა-რთლებრივი და სხვა სახის რეფორმები.

ქართველი საზოგადოების წარმომადგენელთა უმეტესობა - და-ახლოებით, 75-80 % დაბალი ფენის წარმომადგენელია, რაც კიდევ უფრო მეტად ამყარებს ჩვენს მოსაზრებას არსებული სოციალური სტრატეფიკაციული სტრუქტურის პათოლოგიურობის შესახებ. რო-გორც ზემოთ აღინიშნა, დაბალი ფენის ფორმირება მთლიანად ეკონომიკურ ფაქტორებზე, შემოსავლების ოდენობაზეა დამოკი-დებული. ამ ფენის ზედა ფენას ის ადამიანები შეადგენენ, რომლე-ბიც სიღარიბის ზღვარზე იმყოფებიან, ვერ აკამყოფილებენ საარ-სებო მინიმუმს, თუმცა შრომისუნარიანები არიან. მათი უმეტესობა სახელმწიფო ბიუჯეტიდან ან რომელიმე კერძო სტრუქტურიდან ან ორივედან იღებს შემოსავალს. დაბალი ფენის ზედა ფენას ჩვენი ინტელიგენციის (პროფესორ-მასწავლებლები), მოსამსახურეების, მუშების და გლეხების დიდი ნაწილი შეადგენს.

საზოგადოების ის ნაწილი, რომლის შემოსავალიც მთლიანად სახელმწიფო ბიუჯეტით არის გათვალისწინებული, პენსია, დახ-მარება ან შეღავათები, დაბალი ფენის ქვედა ფენას შეადგენს. მათი ნაწილი შრომის უუნარო ან პასიურია. ამ ფენაში შედიან შშმ პირები, სოციალურად დაუცველები, უმუშევრები, დევნილები, მარტოხელა და უმწეო ადამიანები და სხვ. სამწუხაროდ, ამ ფე-ნის წარმომადგენელთა სოციალური მდგომარეობა უკიდურესად მძიმეა (პენსიის და სოციალური პაკეტის მიმღებთა რაოდენობა, საქსტატის 2021 წლის მონაცემებით, 971.3 ათას შედაგენს, აქედან ასაკით პენსიონერთა რაოდენობა - 793.8 ათასს) (საქსტატი 2021).

როგორც ჩანს, თანამედროვე ქართველ საზოგადოებაში ძირი-თადი მასტრატეფიცირებელი ფაქტორი ეკონომიკურია (შემოსა-ვლის ოდენობა). არადა, ცივილიზებულ სოციუმებში არანაკლებ მნიშვნელოვანია არაეკონომიკური ფაქტორებიც - განათლება, ცოდნა, პროფესიონალიზმი, კულტურა და სხვ. ჩვენს შემთხვევაში ამ ფაქტორებს დაკარგული აქვს მაღალი ღირებულება და სოცია-ლური პრესტიჟი. პირიქით, ქონებრივი მდგომარეობა განსაზღვრავს პრესტიჟს, რაც უდავოდ პათოლოგიურობის გამოვლინებაა, ნორმა-ლურ ვითარებაში პრესტიჟი, განათლების, პროფესიონალიზმის და კულტურის გაუთვალისწინებლად, არ განისაზღვრება.

თავისი არსებობისა და განვითარების გზაზე ქართველი საზო-გადოების სოციალურ-სტრატეფიკაციული სტრუქტურა მრავალ-

ჯერ და მრავალგვარად შეიცვალა და ის სახე და ფორმა მიიღო, რომელიც ამჟამად აქვს. ქართველ საზოგადოებაში იგივე სტრატეგია, რაც ამერიკულში ან ბრიტანულში, მაგრამ, მათგან განსხვავებით, საშუალო ფენასთან შედარებით, უზომოდ დიდია დაბალი ფენის ხვედრითი წილი მთლიან სტრატეგიკაციულ სტრუქტურაში: მის პათოლოგიურობაზე მიანიშნებს. პრობლემის მოგვარება არ უნდა დარჩეს საზოგადოების განვითარების შინაგანი კანონზომიერების იმედად, რომელიც დიდ დროს მოითხოვს. ამიტომ პირველი რიგის ამოცანა საშუალო ფენის ჩამოყალიბებისა და განვითარებისათვის შესაბამისი პირობების შექმნა და ხელშეწყობა და არა - ბრძოლა ამ ფენის წინააღმდეგ.

„სოციალური მობილობა გულისხმობს ინდივიდუალური ან სოციალური ობიექტების ან ღირებულებების – ყოველივე იმის, რაც ადამიანური საქმიანობის შედეგად არის შექმნილი ან მოდიფიცირებული - ერთი მდგომარეობიდან მეორეში გადასვლას, გადაადგილებას.“

პიტირიმ სოროკინი

§10. სოციალური მობილობის ცნება

სოციალურ სტრატეგიკაციასთან ერთად სოციოლოგიის ერთ-ერთი ძირითადი ცნება სოციალური მობილობაა. როგორც წესი, სოციოლოგიაში სოციალურ სტრატეგიკაციაზე საუბარს უთუოდ მოსდევს სოციალური მობილობის განხილვაც, რადგან, თუკი სტრატეგიკაცია საზოგადოების ფენებად დაყოფას გულისხმობს, მობილობა ამ ფენების შიგნით და ამ ფენებს შორის მოძრაობაა. ტერმინი ლათინური სიტყვა **mobilis**-დან მომდინარეობს, რაც მოძრავს, ცვალებადს ნიშნავს.

ყველასათვის ცხადია, რომ საზოგადოებრივი ცხოვრება არ არის სტატიკური მოცემულობა. საზოგადოების შიგნით ადამიანები განუწყვეტლივ მოძრაობენ, დროისა და ვითარების შესაბამისად იცვლიან თავიანთ მდგომარეობას სოციალური იერარქიის კიბეზე, რომელზეც ზოგი მაღლა ადის, ზოგი დაბლა ჩამოდის. სწორედ ამგვარ მოძრაობას ეძახიან სოციოლოგები სოციალურ მობილობას. ადამიანებთან ერთად მოძრაობასა და ცვალებადობას განიცდის საზოგადოებაც. მისი მოძრაობა ან პროგრესისაკენაა მიმართული, ან - რეგრესისაკენ. საზოგადოების ცვალებადობის პროცესის თანამდევია თითოეული ჩვენგანის ან ცალკეული სოციალური ჯგუ-

ფის პოზიციების ცვალებადობა, მობილობა ანუ გადაადგილება ერთი პოზიციიდან მეორეში.

§11. ვერტიკალური და ჰორიზონტალური,

აღმავალი და დაღმავალი სოციალური მობილობა

საზოგადოების იერარქიულ (სტრატეფიკაციულ) კიბეზე ცალკეული ინდივიდების ან სოციალური ჯგუფების ერთი პოზიციიდან მეორე პოზიციაში გადასვლა ორი ძირითადი მიმართულებით გადაადგილებას გულისხმობს: ქვემოდან - ზემოთ, როდესაც სტატუსი უმჯობესდება. ეს „აღმავალი მობილობაა“; და ზემოდან - ქვემოთ, როდესაც სტატუსი ქვეითდება. ეს „დაღმავალი მობილობაა.“ არსებობს **ვერტიკალური და ჰორიზონტალური სოციალური მობილობაც.**

სოციალური იერარქიის კიბეზე მოძრაობა სოციალური მობილობის არსს წარმოადგენს. **ვერტიკალური სოციალური მობილობის** შემთხვევაში ინდივიდი ან ჯგუფი გადადის ერთი ფენიდან ან ერთი კლასიდან მეორე ფენაში ან კლასში. ამ შემთხვევაში დაბალ სოციალურ ფენაში მყოფი ჯგუფი ან ადამიანი სოციალურ ფენათა ზედა ეშელონებში მოექცევა ან, პირიქით, ზედა ფენიდან ქვედა ფენაში გადმოინაცვლებს. მსგავსი სოციალური მობილობა გამოირჩეულია კასტური სტრატეფიკაციის მქონე საზოგადოებაში. იგი ინდუსტრიული, კაპიტალისტური საზოგადოებისათვის არის დამახასიათებელი. **ჰორიზონტალური სოციალური მობილობის** დროს პოზიცია ან მდგომარეობა იცვლება ერთი ფენის შიგნით.

ფაქტობრივად, სოციალური მობილობა ადამიანის ან ჯგუფის სტატუსისა და როლის შეცვლაა. ადამიანის სოციალური მდგომარეობის განსაზღვრისათვის მისი გარკვეული მახასიათებლების ცოდნაა აუცილებელი. მაგალითად, ამისათვის უნდა ვიცოდეთ ოჯახური მდგომარეობა, თანამდებობა, პრესტიჟი (პრესტიჟი არის სოციალური შეფასება, პატივისცემა ან დაფასება, რომელიც ადამიანს ყველა იმ თვისების გათვალისწინებით ენიჭება, რომელსაც საზოგადოება ანიჭებს), წარმომავლობა, რწმენა, პოლიტიკური კულტურა, ეროვნება და სხვ. ერთი და იმავე სოციალური ჯგუფის წარმომადგენლებს ერთი სოციალური პოზიცია აქვთ და, შესაბამისად, მათი სოციალური მდგომარეობაც იდენტურია. განსხვავებული სოციალური ჯგუფის წარმომადგენლებს, რომლებიც სხვადასხვა როლებს ასრულებენ, განსხვავებული სოციალური პოზი-

ციები უჭირავთ საზოგადოებაში.აქედან ირკვევა, რომ ჯგუფისადმი მიკუთვნებულობა და სოციალური როლი გავლენას ახდენს ადამიანის საზოგადოებრივ მდგომარეობაზე.

§12. ინდივიდუალური და ჯგუფური მობილობა

სოციოლოგები საუბრობენ **ინდივიდუალურ და ჯგუფურ მობილობაზეც. ინდივიდუალურია მობილობა**, როდესაც ყოველი ადამიანის ვერტიკალური ან ჰორიზონტალური გადაადგილება სხვებისაგან დამოუკიდებლად ხდება, ხოლო **ჯგუფურია მობილობა**, როდესაც გადაადგილდება კოლექტივი ან ჯგუფი. მაგალითად, რევოლუციის შედეგად მომხდარი გადაადგილება და სხვ. ჯგუფური მობილობა ისევე, როგორც მობილობის სხვა ფორმები, პირველად ამერიკელმა სოციოლოგმა, **პიტირიმ სოროკინმა** გააანალიზა თავის ნაშრომში „სოციალური მობილობა“ (1927 წ.). მან ჯგუფური მობილობის შემდეგი მიზეზები დაასახელა:

- **სოციალური რევოლუციები**
- **უცხოური ინტერვენციები და თავდასხმები**
- **სახელმწიფოთაშორისი ომები**
- **სამოქალაქო ომები**
- **სამხედრო გადატრიალებები**
- **პოლიტიკური რეჟიმის შეცვლა**
- **ძველი კონსტიტუციის ახლით შეცვლა**
- **გლეხთა აჯანყებები**
- **არისტოკრატულ გვარებს შორის ბრძოლა**
- **იმპერიის შექმნა**

ჯგუფურ მობილობას მაშინ ვაწყდებით, როდესაც საზოგადოების სტრატეგიკაცია ტრანსფორმაციას განიცდის. ინდივიდუალურ მობილობას რაც შეეხება, სოციოლოგებმა გამოიკვლიეს ინდივიდუალური მობილობის ძირითადი ფაქტორები და ის მიზეზები დაადგინეს, რომელთა გამოც ერთი ადამიანი უფრო წარმატებულია, ვიდრე - მეორე. ეს მიზეზებია:

- **ოჯახის სოციალური სტატუსი**
- **განათლების დონე**
- **ეროვნულობა**
- **ფიზიკური და გონებრივი შესაძლებლობები**
- **შესაფერისი აღზრდა**

- **საცხოვრებელი ადგილი**
- **მომგებიანი ქორწინება**

მობილური ადამიანები სოციალიზაციას ერთ ფენაში იწყებენ და სხვა ფენაში ასრულებენ. ისინი უფრო მეტ მოქნილობას იჩენენ გარემო პირობებსა და სიტუაციასთან მიმართებით და, შესაბამისად, წარმატებას ადვილად აღწევენ.

§13. სტრუქტურული მობილობა

მობილობის სხვა ფორმებს შორის **სტრუქტურული მობილობა**აა გამორჩეული. იგი საზოგადოებისათვის ხელმისაწვდომი პროფესიების რაოდენობისა და სახეობის ცვლილებაა იმდენ დასაქმებულთან მიმართებით, რამდენსაც მათი შესრულების უნარი აქვს. თანამედროვე საზოგადოებაში ამას შემდეგი ძირითადი ფაქტორი განაპირობებს:

- **სოფლის მეურნეობის სტრუქტურის ცვლილება და მენეჯერული ვაკანსიების გაფართოება**
- **საშუალო ფენაში ახალგაზრდობის ნაკლებობა**
- **განათლების ხელმისაწვდომობა**

ერთმანეთისაგან განსხვავდება **თაობის შიდა** და **თაობათა შორის სოციალური მობილობა**. პირველი სოციალური პოზიციების ცვალებადობას ერთი თაობის შიგნით ავლენს, მეორე კი – რამდენიმე თაობის მწკრივში (მამა, შვილი, შვილიშვილი). ამ ტიპის მონაცემების მეშვეობით საზოგადოებრივი წყობის ხასიათის შესახებ გარკვეული წარმოდგენა იქმნება.

§14. მობილობის გაზომვა - მობილობის დისტანცია და მოცულობა.

სოციალური მობილობა ორი ძირითადი მაჩვენებლის მიხედვით იზომება. ესენია **მობილობის დისტანცია** და **მოცულობა**.

მობილობის დისტანცია იმ საფეხურების რაოდენობაა, რომლებზეც ადამიანმა ან ჯგუფმა ასვლა ან ჩამოსვლა შეძლო. ნორმალურ დისტანციად მიიჩნევა ერთი ან ორი საფეხური მაღლა ასვლა ან დაბლა ჩამოსვლა. სოციალური მობილობის დიდი ნაწილი ამგვარად ხორციელდება. არანორმალური დისტანცია სოციალურ კიბეზე მოულოდნელ აღმასვლას ან, პირიქით, ძირს დაშვებას ნიშნავს.

მობილობის მოცულობის ცნება ინდივიდების ან ჯგუფების იმ რაოდენობას გულისხმობს, რომლებმაც დროის მცირე მონაკვეთში სოციალურ კიბეზე ვერტიკალური მიმართულებით გადაადგილება მოახერხეს.

§15. სოციალური მობილობის დემოგრაფიული ფაქტორები

ვერტიკალურ და ჰორიზონტალურ მობილობაზე გავლენას ახდენს ასაკი, სქესი, შობადობისა და სიკვდილიანობის მაჩვენებლები, მოსახლეობის სიმჭიდროვე. სოციოლოგიური კვლევების შედეგად, დადგენილია, რომ ახალგაზრდა მამაკაცები უფრო მობილურები არიან, ვიდრე - ასაკოვნები და ქალები. იქ, სადაც შობადობის დონე მაღალია, მოსახლეობა უფრო ახალგაზრდაა, ამიტომ შედარებით მობილურია, და პირიქით.

ახალგაზრდებისათვის დამახასიათებელია პროფესიული, ზრდასრულთათვის – ეკონომიკური, ასაკოვანთათვის – პოლიტიკური მობილობა; ფენებს შორის შობადობის დონეც არ არის ერთგვაროვანი. როგორც წესი, მაღალი ფენის წარმომადგენლებთან შედარებით, დაბალი ფენის წარმომადგენლებს უფრო მეტი ბავშვი ჰყავთ. ამასთან დაკავშირებით, შემდეგი სახის კანონზომიერება არსებობს: რაც უფრო მაღლა მიიწევს ადამიანი სოციალურ კიბეზე, მით ნაკლები ბავშვი ჰყავს მას. თუმცა, მაღლობა ღმერთს, ეს აქსიომა არ არის.

თანამედროვე საზოგადოება, სხვა ტიპის საზოგადოებებთან შედარებით, მობილობის მაღალი დონით გამოირჩევა. მის სახეს და ხასიათს მნიშვნელოვანწილად სწორედ სოციალური მობილობა განსაზღვრავს. მაგალითად, ვერტიკალური მობილობის შესაძლებლობა საზოგადოების „ღიაობის“ საზომად არის მიჩნეული. ღია და დემოკრატიული საზოგადოება მეტ შესაძლებლობას იძლევა სოციალური იერარქიის კიბეზე თავისუფალი გადაადგილებისათვის. დემოკრატიული საზოგადოების ერთ-ერთი თავისებურებაც სწორედ ეს არის – სოციალური მობილობის თავისუფალი შესაძლებლობა, როდესაც ერთი ფენიდან მეორეში გადასვლას იდეოლოგია, დიქტატურა, ძალაუფლება ან სხვა რამ არ ეღობება წინ და მობილობის განმსაზღვრელ მძლავრ ფაქტორად პიროვნების ინდივიდუალური მონაცემები და განათლება რჩება.

კითხვები

- რა არის სოციალური სტრატეგიკაცია?
- რა განსხვავებაა საზოგადოების კასტურ და კლასობრივ სტრატეგიკაციას შორის?
- როგორ უწყობს ხელს თანამედროვე საზოგადოება მერიტოკრატიის განვითარებას?
- რატომ უნდა ჰქონდეს, დევის-მურის თეზისის მიხედვით, ფირმის დირექტორს მეტი ანაზღაურება, ვიდრე რიგით თანამშრომელს?
- რა არის სოციალური მობილობა?
- რა განსხვავებაა ვერტიკალურ და ჰორიზონტალურ მობილობას შორის?
- რა არის მობილობის ზომა და მოცულობა
- რა როლს ასრულებს პრესტჟი სოციალურ მობილობაში?

დავალებები

- მოიყვანეთ ვერტიკალური და ჰორიზონტალური მობილობის ამსახველი რამდენიმე მაგალითი რეალური ცხოვრებიდან და ჯგუფში გააანალიზეთ. მოყვანილ მაგალითში რა ფაქტორებმა განაპირობეს სოციალური მობილობა?
- მოამზადეთ პრეზენტაცია თემაზე - “სოციალური მობილობა თანამედროვე ქართულ საზოგადოებაში.”
- მოიძიეთ შესაბამისი მასალები საპრეზენტაციო თემისათვის - „სოციალური სტრატეგიკაციის ტრანსფორმაცია საქართველოში“.

სავარჯიშოები

სავარჯიშო N1.

გაეცანით კურტ ვონეგუტის მოსაზრებას იმის შესახებ, თუ რამდენად საშიშია თანასწორობა, და ქვემოთ მოცემულ კითხვებს გაცემით დასაბუთებული პასუხი.

აბა, განსაჯეთ:

კურტ ვონეგუტი საშიში თანასწორობა

ცნობილი ამერიკელი მწერლის, კურტ ვონეგუტის მოთხრობა „ჰარისონ ბერჟერონი“ ასეთი სიტყვებით იწყება:

„არავინ არავისზე უფრო ძლიერი და სწრაფი არ იყო... მიდი-ოდა 2081 წელი და, ბოლოს და ბოლოს, ყველა ადამიანი თანასწორი გახდა. არა მხოლოდ ღვთისა და კანონის წინაშე, ისინი თანასწორნი იყვნენ ყველას მიმართ. არავინ იყო არავისზე ჭკვიანი. არავინგამოიყურებოდა სხვაზე უკეთ. თანასწორობა კონსტიტუციის 211-ე, 212-ე და 231-ე შესწორებიდან გამომდინარეობდა და გენერალური გამთანაბრებლის აგენტების მუდმივი სიფხიზლით იყო უზრუნველყოფილი.“

ვონეგუტი გვაფრთხილებს, რომ ყველასათვის მიმზიდველი და სანუკვარი თანასწორობა შესაძლებელია საშიშიც აღმოჩნდეს. თავის მოთხრობაში მან სოციალური ინჟინერიის კომპარი აღწერა, რომლის მეშვეობითაც, ის უნარები, რაც ადამიანებს ერთმანეთისაგან განასხვავებს, მთავრობის მიერ სისტემატური სახით არის ნეიტრალიზებული. ვონეგუტის დასკვნა ასეთია: ეგალიტარულ საზოგადოებას პიროვნების ინდივიდუალობის ნიველირება მაქსიმუმამდე აჰყავს.

- როგორ ფიქრობთ, სოციალური უთანასწორობა აუცილებელია თუ არა საზოგადოებისათვის? ეთანხმებით თუ არა ცნობილი ამერიკელი მწერლის მოსაზრებას? (პასუხი დაასაბუთეთ).

სავარჯიშო N2.

სოციოლოგიისა და სოციალური აზრის (პროტოსოციოლოგია) ისტორიიდან მოიძიეთ მსოფლიოში ცნობილი მოაზროვნეების გამონათქვამები სოციალური უთანასწორობის შესახებ და ჯგუფში გაანალიზეთ.

სავარჯიშო N3.

იპოვეთ სწორი პასუხი:

სოციალური მობილობის თეორეტიკოსია:

- ა) კონტი ბ) სპენსერი გ) სოროკინი დ) თიონისი

„ცხოვრება დინებაა. არაფერია მუდმივი ცვლილების გარდა.“

ჰერაკლიტე

თავი XV

სოციალური ტრანსფორმაციები

საკვანძო სიტყვები: სოციალური ტრანსფორმაცია. სოციალური ტრანსფორმაციის ძირითადი ნიშნები, ტრანსფორმაციის მიზეზები, ტრანსფორმაცია და მოდერნიზაცია. მოდერნიზაციის თავისებურებები, საზოგადოების პოსტმოდერნული ტრანსფორმაცია, მოდერნისა და პოსტმოდერნის ძირითადი ნიშნები, სოციალური ტრანსფორმაციები და საზოგადოების მომავალი.

§1. სოციალური ტრანსფორმაციის ცნება

ტერმინი „სოციალური ცვლილებები“ ანუ სოციალური ტრანსფორმაციები სოციოლოგიაში ფართო და ვიწრო მნიშვნელობით გამოიყენება. ფართო მნიშვნელობით, სოციალურია ყველა ის ცვლილება, რაც კი საზოგადოებაში ხდება. ამ შემთხვევაში სოციალური ცვლილებები საზოგადოებისათვის დამახასიათებელი მთელი რიგი ნიშან-თვისებებისა და ვითარებების ცვლილებას გულისხმობს. ვიწრო მნიშვნელობით კი, „სოციალური ცვლილება“ სოციალურ ცხოვრებაში – საზოგადოების სტრუქტურაში, სოციალურ ჯგუფებში, ორგანიზაციებსა და ინსტიტუტებში მიმდინარე ხდომილებების გამომხატველი ცნებაა. ამ თვალსაზრისით, მას განმარტავენ, როგორც დროის განსაზღვრულ მონაკვეთში საზოგადოების უმთავრესი სოციალური ინსტიტუტების მოდიფიკაციის ხარისხს (გიდენსი).

თითოეული ჩვენგანის ცხოვრებაზე მრავალი დინამიკური სოციალური ძალა ზემოქმედებს - თანამედროვე უახლესი ტექნოლოგიებით დაწყებული და ურბანული, ბიუროკრატიული და სხვა პროცესებით დამთავრებული. ყოველი მათგანი სოციალურ ცვლილებათა, კულტურული და სოციალური ინსტიტუტების ტრანსფორმაციის ამა თუ იმ ასპექტს წარმოადგენს.

ზოგადად, ცვლილება სამყაროს, ბუნების უზოგადესი კანონზომიერებაა, მაგრამ ტრანსფორმაციები ბუნებასა და საზოგადო-

ებაში ერთმანეთისაგან განსხვავებულია. ბუნებაში მიმდინარე ცვლილებებს სტიქიური ხასიათი აქვს. სოციალური ცვლილება კი ადამიანთა შეგნებულ, წინასწარგანზრახულ მოქმედებას გულისხმობს და გაცნობიერებულია. თუმცა ზოგჯერ საზოგადოებაც არ არის ბოლომდე თავისუფალი მთელი რიგი გაუთვალისწინებელი ელემენტებისაგან, რაც სტიქიურობის ნიშნით აღბეჭდავს ცალკეულ სოციალურ პროცესს, მაგრამ მთლიანად ეს არ ცვლის ადამიანთა შეგნებული და გაცნობიერებული საქმიანობის ერთიან სურათს. ბუნებაში მიმდინარე ცვლილება ცალსახა და დეტერმინაციულია მაშინ, როდესაც სოციალური ცვლილებები ადამიანთა მრავალფეროვანი, მიზანმიმართული და თავისუფალი შემოქმედების შედეგია. სოციალური ტრანსფორმაციები ადამიანთა აქტიური ზემოქმედების საშუალებით მიმდინარეობს. ცხოველთა სამყაროში მსგავსი რამ წარმოუდგენელია. ბუნების საგნები და მოვლენები ცვალებადობის პროცესში ერთსა და იმავე ხასიათსა და თავისებურებებს ინარჩუნებენ, საზოგადოებას კი თვითცვალებადობისა და თვითგანახლების უნარი აქვს: ამას ოგიუსტ კონტი საზოგადოების სპეციფიკურ ნიშან-თვისებად მიჩნევდა.

§2. სოციალური ტრანსფორმაციის ძირითადი ნიშნები

თანამედროვე სოციოლოგია სოციალური ტრანსფორმაციის პროცესს ოთხი აუცილებელი ნიშნით გამოყოფს:

- **სოციალური ცვლილება გარდაუვალია.** ერთი ძველი ანდაზა ამბობს, რომ „არაფერშიუნდა იყო დარწმუნებული სიკვდილისა და გადასახადების გარდა“. თუმცა თანამედროვე საზოგადოებაში ორივე მათგანი ტრანსფორმაციას განიცდის. სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობამ საგრძნობლად იმატა. იცვლება გადასახადების სისტემაც. ამერიკელი სოციოლოგის, უილიამ ოგბორნის აზრით, თანამედროვე საზოგადოებაში, უახლესი ტექნოლოგიების წყალობით, მატერიალური კულტურა ბევრად უსწრებს არამატერიალურ კულტურას. მაგალითად, გენური ტექნოლოგიები უფრო სწრაფად მიიწევენ წინ, ვიდრე ის ეთიკური სტანდარტები, რომლებმაც ისინი უნდა არეგულიროს. საზოგადოება, როგორც სპენსერი იტყოდა, ცოცხალი ორგანიზმია, რომელიც მიწყევ იცვლება, ტრანსფორმირდება, რაც გარდაუვალია.
- **გარეგნულად სოციალურ ცვლილებებს წინასწარ განზრახული ფორმა აქვს, თუმცა მათი უმეტესობა ყოველგვარი**

წინასწარ დადგენილი გეგმის გარეშე ხორციელდება.

ინდუსტრიული საზოგადოება სხვადასხვა სახის ცვლილებას უწყობს ხელს. მაგალითად, მეცნიერები ენერგიის უფრო ეფექტურ ფორმებს ეძებენ მაშინ, როდესაც სარეკლამო აგენტები გვარწმუნებენ, რომ ელექტროსაქონლის გარეშე ჩვენი ყოველდღიური ცხოვრება სრულყოფილი ვერ იქნება. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ სოციალური ტრანსფორმაციების შედეგების წინასწარ გათვალისწინება, როგორც წესი, თითქმის შეუძლებელია.

- **სოციალური ტრანსფორმაციები წინააღმდეგობრივია.** საზოგადოების ისტორია ცხადყოფს, რომ სოციალურ ცვლილებებს კარგი და ცუდი მხარეები აქვს. მაგალითად, გარკვეული სახის სოციალური ცვლილება შეიძლება საზოგადოების რომელიმე ფენის ან ჯგუფისათვის სასარგებლო იყოს, მაგრამ სხვა ფენის ან ჯგუფისათვის – საზიანო და ა. შ. ტრანსფორმაციის წინააღმდეგობრივი ბუნება სწორედ ამას ნიშნავს.
- **სხვა ცვლილებებთან შედარებით, ზოგიერთი უფრო მნიშვნელოვანია.** ზოგ ცვლილებას დროებითი ხასიათი აქვს და, ამდენად, ნაკლებმნიშვნელოვანია (მაგალითად, საგაზაფხულო ან საშემოდგომო მოდა), ზოგიერთი კი, პირიქით, ხანგრძლივი პროცესია და მეტად მნიშვნელოვანი (მაგალითად, ინფორმაციულ საზოგადოებაში კომპიუტერების გავრცელება და სხვ.).

§3. სოციალური ტრანსფორმაციის მიზეზები

ჩვეულებრივ, სოციალური ტრანსფორმაციებს ათასგვარი მიზეზით აქვთ. კომუნიკაციისა და მედიის თანამედროვე საშუალებებით დაკავშირებულ გლობალიზებულ სამყაროში ნებისმიერ რეგიონში მომხდარი ნოვაცია მთელ დანარჩენ სამყაროში უმაღლეს ვრცელდება. სოციალურ ცვლილებათა მიზეზებს შორის მნიშვნელოვანია გამომგონებლობა, რომელიც ახალ სოციალურ რეალობას უდებს საფუძველს. გამომგონებლობის შედეგია ინ-ვიტრო განაყოფიერება და სინჯარის ბავშვების გაჩენა, რაც, თავის მხრივ, ახალი სოციალური სინამდვილეა, ადამიანთა სხვა ტიპის, ახალი ურთიერთობებით; **გამომგონებლობა** უდევს საფუძვლად კოსმოსური ხომალდების არსებობას, რასაც დღეს უბრალო მოცემულობად აღვიქვამთ, მაგრამ შესაძლებელია XXI და მომდევნო საუკუნეებში კოსმოსური

მოგზაურობა ყველასათვის ხელმისაწვდომი გახდეს.

სოციალური ტრანსფორმაციის მიზეზი შეიძლება იყოს სხვადასხვა სახის **აღმოჩენა**. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია მედიცინის სფეროს ახალ-ახალი აღმოჩენები, რომლებიც ადამიანის სიცოცხლის გასახანგრძლივებლად და სხვადასხვა სახის მწვავე დაავადების დასამარცხებლად არის მიმართული.

სოციალური ცვლილებების მიზეზი შეიძლება იყოს **დიფუზიაც** ანუ საქონლის, პროდუქციის, ადამიანებისა და ინფორმაციის ერთი კულტურიდან მეორეში გადაადგილება. ამ მოსაზრებას იზიარებს ამერიკელი სოციოლოგი, რაფ ლინტონი. მისი აზრით, ყოველ კულტურაში მოიპოვება სხვა კულტურათა გავლენის შედეგები. მაგალითად, აბრეშუმი აღმოსავლური და აზიური მოვლენაა, საათები – ევროპული და ა. შ.

სოციალურ ცვლილებათა პოტენციური აგენტებია **ვაჭრობა** და **მიგრაციული პროცესები**. მაგალითად, აშშ-ის კულტურა ევროპიდან ემიგრირებული ადამიანების შექმნილია. თავის მხრივ, მთელს მსოფლიოში გავრცელებული ჩიზბურგერები, ჰიპ-ჰოპი და სამაგისტრო ხარისხები ამერიკული მოვლენაა და ა. შ.

სოციალური ტრანსფორმაციის ერთ-ერთ მიზეზად სოციოლოგები **კონფლიქტებსაც** მიიჩნევენ. ამ საკითხის განხილვაში დიდი წვლილი შეიტანა მარქსმა. მარქსისაგან განსხვავებით, ვებერს მიაჩნდა, რომ სოციალურ ცვლილებებს **იდეები** განაპირობებს. ამის საილუსტრაციოდ მან მიუთითა, თუ რა გავლენას ახდენს რელიგიური (პროტესტანტული) იდეები კაპიტალიზმის განვითარებაზე. სოციალურ ცვლილებათა გამომწვევი და მამოძრავებელი ძალა, ვებერსის აზრით, იდეებია. ხშირად სოციალურ ცვლილებათა მიზეზად ცალკეულ ადამიანთა ან ჯგუფის წარმატების მიღწევის სურვილიც შეიძლება მოგვევლინოს. მაგალითად, გარემოს დამცველთა მოძრაობა, ფემინისტური მოძრაობა და ა. შ.

§4. სოციალური ტრანსფორმაციის ფორმები

ა) თანამედროვეობა (მოდერნი)

სოციალური ტრანსფორმაციის კვლევაში მნიშვნელოვან როლს თანამედროვეობის ანუ მოდერნის ცნება ასრულებს. თანამედროვეობას სოციოლოგიაში მოდერნის ეპოქა შეესაბამება. სოციოლოგიური თვალსაზრისით, მასში ინდუსტრიალიზაციის სოციალური ფორმები იგულისხმება, რომლებიც დასავლეთ ევროპაში ინდუსტრიული რევოლუციის შედეგად გაჩნდა XVIII ს-ის შუა-

ხანებში, მომდევნო 50-60 წლის შემდეგ კი – ამერიკის შეერთებულ შტატებში. სოციოლოგები საუბრობენ მოდერნიზაციის (“გათანამედროვეობა”) შესახებაც, რომელიც საზოგადოების ინდუსტრიალიზაციის შედეგად დაწყებული პროცესის გამომხატველია. ჩვენთვის ცნობილმა სოციოლოგმა, **პიტერ ბერგერმა** მოდერნიზაციის ოთხი ძირითადი თავისებურება გამოყო:

- **ადამიანთა ტრადიციულ გაერთიანებათა დასუსტება.** პ. ბერგერის აზრით, ადამიანთა ტრადიციული ერთობა, რომელიც ოჯახის გარშემო იყო თავმოყრილი და აგრარული მეურნეობით ირჩენდა თავს, წარსულს ჩაბარდა. ასეთი გაერთიანებები შესაძლებელია ახლაც კი არსებობდეს მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხეში, მაგრამ ისინი, სოციალური გაგებით, ამინდს ვერ ქმნიან, თანამედროვე საზოგადოებაში წარსულის რელიქტის როლს ასრულებენ. ისინი საინტერესო საკვლევია ობიექტებია სოციოლოგების, ეთნოლოგების, დემოგრაფებისა და ანთროპოლოგებისათვის. რაც შეეხება სოფელს: დღევანდელი სოფელი დიდად განსხვავდება ტრადიციული სოფლისაგან, თავისი კომპიუტერებით, მობილური ტელეფონებით, მედიისა და კომუნიკაციის თანამედროვე საშუალებებით. ასე რომ, ადამიანთა ტრადიციული ერთობები კი არ დასუსტდა, არამედ, შეიძლება ითქვას, საერთოდ გაქრა.
- **თავისუფალი არჩევანის ფართო შესაძლებლობა.** ტრადიციული საზოგადოების წარმომადგენლებს სჯეროდათ, რომ მათი ცხოვრება სხვადასხვა ზებუნებრივ ძალაზე იყო დამოკიდებული. მოდერნის ეპოქის ადამიანი კი ცხოვრებას, როგორც თავისუფალი არჩევანის ასპარეზს, უყურებს, და მისთვის სასურველს ირჩევს. ბერგერი ამას ინდივიდუალიზაციას უწოდებს. მაგალითად, თანამედროვე ადამიანი თავისი ცხოვრების სტილს ხშირად იცვლის, რაც ტრადიციული საზოგადოების შემთხვევაში წარმოუდგენელია.
- **სოციალური მრავალსახეობის გაძლიერება.** წინა ინდუსტრიული საზოგადოება სოციალურად ერთფეროვანი იყო, მოდერნიზაციამ კი საზოგადოება სოციალურად მრავალფეროვანი გახადა. ქალაქების რაოდენობის ზრდამ, ბიუროკრატიის გაძლიერებამ, ადამიანთა სოციალურმა შერევამ და სხვა ამგვარმა პროცესებმა საზოგადოებაში სოციალურ

ფორმათა და მოქმედებათა მრავალსახეობის გაზრდა გამო-
იწვია.

- **მომავალზე ორიენტირება და დროის ფაქტორის გაძლიე-
რება:** თუკი ადრე ადამიანები წარსულზე იყვნენ ორიენტირე-
ბულნი, თანამედროვე ეპოქაში ორიენტირი მომავალია. მო-
მავალზე ორიენტაცია ეფექტურ მოქმედებას გულისხმობს,
ეფექტური მოქმედება კი დროის ფაქტორს აძლიერებს.
თანამედროვე ადამიანს ყველაფერი წამებსა და წუთებში
აქვს გათვლილი, რადგანაც „დრო ფულია.“ მოდერნიზაციის
ხარისხს ბერგერი საათიანი ადამიანების რიცხვით ზომავს.
მოდერნიზებული საზოგადოებაში, ბერგერის თქმით, ბავშვებ-
საც კი უკეთიათ საათები.

ბ) საზოგადოების მოდერნიზაციის პროცესი

მოდერნიზაციას ჩვენთვის, სოციოლოგებისათვის ერთ-ერთი
ყველაზე მნიშვნელოვანი ფაქტი უკავშირდება. **ევროპული სა-
ზოგადოების მოდერნიზაციის პირმშოა საზოგადოების შემსწა-
ვლელი მეცნიერება – სოციოლოგია.** სოციოლოგია თავის წარმო-
შობას სწორედ ამ პროცესებს უნდა უმადლოდეს. პირველი ევრო-
პელი და ამერიკელი სოციოლოგები მოდერნიზებული საზოგადო-
ების ანალიზით იყვნენ დაკავებული. ამ სახით სოციოლოგიას
მანამდე ანალოგი არ გააჩნია, და ამიტომაც უნიკალურ მოვლენას
წარმოადგენს.

საზოგადოების გათანამედროვეობის პროცესის სხვა მახასია-
თებლებზე მიაწვდომენ სოციოლოგიის კლასიკოსები: ფერდი-
ნანდ თიონისი – ერთობის დაკარგვაზე, მაქს ვებერი – საზოგადო-
ების რაციონალიზაციაზე, ემილ დიურკემი – შრომის დანაწილე-
ბაზე, კარლ მარქსი – სოციალურ კონფლიქტზე. თუკი თითოეული
მათგანის ძირეულ დებულებებს გავითვალისწინებთ, მოდერნიზა-
ცია ახალი ტიპის – **მასობრივი საზოგადოების** - ცნებას შეგვიძლია
დავუკავშიროთ. **მასობრივია საზოგადოება,** რომელშიც ბიუროკ-
რატიისა და მრეწველობის განვითარების შედეგად ტრადიციული
სოციალური კავშირები შეზღუდულია, ხოლო სოციალურ ცხოვრე-
ბას მასობრივი ხასიათი აქვს, რაც იმას ნიშნავს, რომ უსაზღვროდ
გაიზარდა ჩვენი ყოველდღიური ცხოვრების მასშტაბები, ადამიანი
უპიროვნო მასის წევრი გახდა, ანუ გამასობრივდა. ტრადიციული
საზოგადოების მოდერნულად გარდაქმნა სოციალური ტრანსფო-
რმაციის პროცესის მაჩვენებელია, რომელიც კიდევ უფრო წინ მი-
იწევს და მოდერნულ საზოგადოებას პოსტმოდერნულად აქცევს.

საზოგადოების მოდერნიზაციის პროცესს, რომელსაც ვებერი რაციონალიზაციას უწოდებდა, უკრიტიკოდ არ იღებს ფრანკფურტის სოციოლოგიური სკოლის წარმომადგენელი, **ჰერბერტ მარკუზე**.

მისი აზრით, თანამედროვე საზოგადოება რაციონალური კი არა, ირაციონალურია, რადგანაც მას ადამიანთა უმრავლესობის მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილება არ შეუძლია (მარკუზე გულისხმობს შიმშილს, როგორც გლობალურ პრობლემას). გარდა ამისა, ტექნიკის სრულყოფამ ადამიანს საკუთარ ცხოვრებაზე კონტროლი დააკარგვინა, რადგანაც ძალაუფლებამ იმპროფესიულ ჯგუფებში მოიყარა თავი, რომლებმაც თანამედროვე ტექნოლოგიების მართვა იციან. იგი უარყოფდა მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ თანამედროვეობის გლობალურ პრობლემებს ტექნოლოგიები აგვარებს, და ამის საპირისპიროდ ამტკიცებდა, პირიქით, ტექნოლოგიები ახალ-ახალ პრობლემებს ქმნიანო.

თანამედროვეობას ადამიანი ყოველთვის პროგრესთან, წინსვლასთან აკავშირებს. შესაბამისად, სტაბილურობა აღიქმება, როგორც უძრაობა, მაგრამ სხვადასხვა კულტურაში პროგრესის სხვადასხვა გაგება არსებობს. ტრადიციულ კულტურაში თანამედროვეობა სულაც არ ნიშნავს პროგრესს. გარდა ამისა, როგორც წესი, პროგრესში ტექნიკურ პროგრესს მოიაზრებენ ხოლმე, რომელიც ყოველთვის სასიკეთო გავლენას ვერ ახდენს საზოგადოებასა და ადამიანზე. ტექნიკურ პროგრესს ადამიანთა უმრავლესობა ყველა ეპოქაში ეჭვით უცქერდა. მაგალითად, ავტომობილმა და ტელეფონმა, მართალია, გააადვილა გადაადგილება, მაგრამ საკუთარ საცხოვრებელთან ტრადიციული კავშირიც დაარღვია. ასეა კომპიუტერიც, რომლის მეშვეობითაც, მსოფლიოს სხვადასხვა ადგილას მყოფ ადამიანებთან მყარდება კონტაქტი მაშინ, როდესაც საკუთარ მეზობელსა და ახლობელს ხარ მონყვეტილი და ურთიერთობა არ გაგაჩნია. ერთი სიტყვით, სამყარო, რომელშიც ჩვენ ვიმყოფებით, სწრაფად ტრანსფორმირებადი რეალობაა. იგი ტრანსფორმაციის არნახული ტემპით გამოირჩევა. სწორედ არნახულმა სოციალურმა ტრანსფორმაციებმა მოგვცა პოსტთანამედროვე ანუ პოსტმოდერნისტულ საზოგადოებაზე ყურადღების გამახვილების საშუალება.

გ) პოსტთანამედროვეობა (პოსტმოდერნი)

თუკი ინდუსტრიულმა რევოლუციამ მოდერნის ეპოქას დაუდო სათავე, ინფორმაციულმა ერამ პოსტმოდერნის ეპოქა და პოსტმო-

დერნული ანუ პოსტთანამედროვე საზოგადოება წარმოშვა. დასავლელი სოციოლოგები პოსტმოდერნულად მოიხსენიებენ იმ სოციალურ ფორმებს, რომლებიც ინდუსტრიულის შემდგომი ანუ პოსტინდუსტრიული საზოგადოებისათვის არის დამახასიათებელი.

ტერმინ „პოსტმოდერნის“ ზუსტი შინაარსი დღემდე ცხარე კამათის საგანია. იგი არქიტექტურიდან შემოვიდა (ამერიკელმა არქიტექტურის თეორეტიკოსმა, ჯენქსმა 1976 წელს შემოიტანა). სოციოლოგიაში პოსტმოდერნი იმ მდგომარეობას აღნიშნავს, რომელიც თანამედროვეობის შემდგომი პერიოდის საზოგადოებას ახასიათებს. ცნობილი ფრანგი მოაზროვნე, **ჟან-ფრანსუა ლიოტარი**, რომელმაც 1979 წელს *პოსტმოდეჩნიზმის* ცნება შემოიტანა, შემდეგნაირად აღწერს პოსტთანამედროვე, პოსტკლასიკური ეპოქის ანუ, როგორც თვითონ უწოდებს, **„პოსტმოდერნულ მდგომარეობაში“** მყოფი ადამიანის ყოველდღიურ ცხოვრებას: „რადიოში უსმენენ რეგის; კინოში ვესტერნს უყურებენ; ლანჩზე „მაკდონალდსში“ მიდიან, ხოლო სადილობენ ადგილობრივი სამზარეულოს რესტორნებში; ტოკიოში ფრანგულ სუნამოს ხმარობენ და რეტროს სტილის ტანსაცმელს იცვამენ ჰონკონგში.“

მსგავს სიტუაციას მსოფლიოს ნებისმიერ წერტილში გადაეყრები, რაც ადრე წარმოუდგენელი რამ იყო. ყოველივე ეს თანამედროვე ტრანსფორმირებადი საზოგადოების დამახასიათებელი ნიშნებია, რაც ცხოვრების სრულიად ახალ სტილსა და სტრატეგიას, თამაშის ახალ წესებს სთავაზობს ადამიანებს.

ნიცშეს შემდგომი დროიდან – „ღმერთის სიკვდილიდან“ მოყოლებული – პოსტმოდერნულ საზოგადოებაში რელიგიური ეთიკა სხვადასხვაგვარი ალტერნატივით შეიცვალა. რეალობას ჩაენაცვლა ვირტუალური, ჰიპერრეალობა. ადამიანი მის მიერ შექმნილი ჰიპერრეალობის ზედაპირზე მოტივტივე ვირტუალურ არსებად გადაიქცა, რომელიც ყოფიერების სიღრმეებს ერიდება. ჩვეულებრივი კულტურული პრაქტიკა გახდა ტურიზმი, როგორც რეალობიდან გაქცევისა და სიმულაციის სიმბოლო. შემეცნების ტრადიციულმა პრაქტიკამ მომხმარებლურ საზოგადოებაში უკანა პლანზე გადაინაცვლა და მოდური გახდა ემოციური ლიცენზიის განათლება, რომლის ლოზუნგიცაა „აკეთე ის, რაც გსურს.“ ინტელექტუალთა მდგომარეობა ტრანსფორმირდა და მწერალი, ფილოსოფოსი, მოაზროვნე შეცვალა ექსპერტმა. პოსტმოდერნის ეპოქამ ტრადიციულ საზოგადოებაში დიდ პატივში მყოფ ინტელექტუალებს ყვე-

ლაფერი წაართვა. ისინი უფუნქციოდ დარჩნენ. ლიოტარის აზრით, უკანასკნელი დიდი ინტელექტუალი ჟან-პოლ სარტრი იყო. მის ერთ-ერთ წიგნს ასეთი სახელი აქვს – „ინტელექტუალთა სასაფლაო“, რითაც ის ამბობს, რომ პოსტმოდერნმა, ტრადიციული გაგებით, ინტელექტუალები დაასაფლავა. მათი დრო წავიდა!

ამ ტიპის საზოგადოების წევრთა მიზანი ნებისმიერი საშუალებებით პროფესიული და პერსონალური წარმატების მოპოვებაა. განათლების სისტემაც ამისათვის საჭირო უნარების გამომუშავებაზეა ორიენტირებული. მისთვის ნიშანდობლივია კარნავალური, სანახაობრივი კულტურა. კლასიკური გაგებით, ეს ეფემერული კულტურაა, რომელშიც წამყვან როლს მასმედია და რეკლამა ასრულებს. აქ ყველა და ყველაფერი თეატრალიზებულია, განსაკუთრებით - პოლიტიკური ცხოვრება, რომელიც თავისი ტრანსფორმაციით ტრადიციული აზროვნებისა და გემოვნების ადამიანთა რეაქციას იწვევს. პოლიტიკა ამ შემთხვევაში განიხილება არა როგორც ადამიანის აქტიური და სერიოზული სახელმწიფოებრივი საქმიანობა, არამედ - როგორც ხმაურიანი სანახაობა, ემოციური განტვირთვის ადგილი, სერიოზულობისა და არასერიოზულობის გაურკვეველი ნაზავი. ამიტომ ასეთ ეპოქაში არც ერთი პოლიტიკური ბატალია რევოლუციით არ დასრულდება. რევოლუციის შემთხვევაში სიკვდილ-სიცოცხლის საკითხი დგას, რომელიც პოსტმოდერნულ საზოგადოებაში ფულის, მოგების მომტანი შოუს ელემენტია და მეტი არაფერი. ყველაფერი ესიმ კულტურული პარადიგმების ცვლილების შედეგია, რომლებიც „ლმერთის სიკვდილით“ (**ნიცშე**) იწყება და, საბოლოოდ, ადამიანის სიკვდილით (**ბოდრიარი**) სრულდება. ბოდრიარის თქმით, რეალობა ანუ ტრადიციული საზოგადოება ვირტუალურ საზოგადოებად გადაიქცა. ამიერიდან ადამიანი და საზოგადოება მხოლოდ ვირტუალურ სივრცეში არსებობს რეალურად. ამ ვირტუალურ სივრცეს კი თანამედროვე ტექნოლოგიები ქმნის. ყველაზე ინტიმური ცხოვრებისეული მოვლენებიც კი ტრანსფორმირდა, მაგალითად, სექსი. ჰიპერსაზოგადოებაში ადამიანები კმაყოფილებას ვირტუალური სექსით იღებენ და ეს მიაჩნიათ რეალობად. ანუ ნამდვილი სინამდვილე შეცვალა მისმა ვირტუალურმა ორეულმა. ამიერიდან ადამიანი და საზოგადოება სიმულირებულია. ყველაფერ ამას **ბოდრიარი** ადამიანისა და საზოგადოების სიკვდილს უწოდებს. **ბოდრიარის** თქმით, პოსტმოდერნული ტრანსფორმაცია განიცადა სოციოლოგიამაც. თუ კლა-

სიკური გაგებით, საზოგადოება არ არის და, მის ნაცვლად, პოსტსაზოგადოება გვაქვს, მაშინ, კლასიკური გაგებით, სოციოლოგიამაც ამოწურა თავი და მის ადგილას პოსტსოციოლოგია უნდა იყოს.

§5. პოსტმოდერნის ძირითადი ნიშნები

პოსტმოდერნზე საუბარი რომ არ გაგვიგრძელდეს, მოკლედ აღვნიშნოთ ის ძირითადი ნიშნები, რითაც პოსტმოდერნისტული საზოგადოება განსხვავდება მოდერნულისაგან:

- **თანამედროვეობამ უმთავრესი პრობლემების მოგვარება ვერ მოახერხა.** მოდერნის ეპოქამ ვერც ერთი დაპირება ვერ შეუსრულა ადამიანებს და იმედი გაუცრუა. პირიქით, უფრო იმატა შიმშილმა და სიღარიბემ. პოსტმოდერნი არავის არაფერს არ ჰპირდება. ადამიანებმა ყოველდღიური ცხოვრებით უნდა იცხოვრონ.
- **პროგრესის მანათობელი „შუქის“ ჩაქრობა.** მოდერნისტული საზოგადოების ადამიანები წარსულში იყურებიან და იქ ეძებენ საიმედო მომავალს. პოსტმოდერნის შემთხვევაში ადამიანები მსგავსი ოპტიმიზმით არ გამოირჩევიან. ისინი რეალურად აფასებენ შექმნილ ვითარებას და „პროგრესისაგან“ მაინცდამაინც დიდ ცხოვრებისეულ დივიდენდებს არ მოელოან.
- **მეცნიერებამ დაკარგა თავისი პრიორიტეტი; ის უკვე კითხვებზე პასუხს აღარ იძლევა.** პოსტმოდერნისტების აზრით, მეცნიერებამ ვერც ერთი მის წინაშე დასახული ამოცანა ვერ გადაწყვიტა. ის ქეშმარიტების მიღწევას დაჰპირდა ადამიანებს, რაც ვერ შეასრულა. პოსტმოდერნისტების აზრით, „დიდი ნარაციების“ (მონათხრობების) დრო წავიდა. რაც შეეხება ობიექტურ რეალობასა და ქეშმარიტებას, ასეთი რამ საერთოდ არ არსებობს. ქეშმარიტება მოდერნისტული საზოგადოების ქიშკრა იყო, რაც პოსტმოდერნში არ არსებობს. პოსტმოდერნი ქეშმარიტებათა სიმრავლეზე სვამს აქცენტს, ხოლო, რაც შეეხება რეალობას, იგი „სოციალური კონსტრუქციის“ ეკვივალენტია.
- **კულტურულ უთანხმოებათა გაძლიერება.** თანამედროვეობა ტოლერანტობისა და სოლიდარობის ერა უნდა გამხდარიყო, მაგრამ ეს არ გამოვიდა. ამიტომ პოსტმოდერნმა ისეთი საკითხები წამოჭრა, როგორებიცაა სოციალური სა-

მართლიანობა, სექსუალური და ათასი სხვადასხვა ჯურის უმცირესობის უფლებათა დაცვა და ა.შ., ანუ ხელი შეუწყო კულტურულ უთანხმოებათა გაძლიერებას.

- **სოციალური ინსტიტუტების ტრანსფორმაცია.** პოსტმოდერნისტულ საზოგადოებაში ტრანსფორმაციას განიცდის თითქმის ყველა სოციალური ინსტიტუტი. მაგალითად, პოლიტიკა იქცევა ტრანს და პოსტპოლიტიკად, ოჯახი – ტრანსოჯახად და ა. შ. პოსტმოდერნისტულ ოჯახს ერთი კონკრეტული, გამოკვეთილი სახე არ გააჩნია. აქ ადამიანებს ოჯახური ცხოვრების ახალ-ახალი ვარიანტებიდან მათთვის სასურველის არჩევის სრული თავისუფლება აქვთ.

როგორც ჩანს, მოდერნმა ადამიანებს იმედები გაუცრუა, ხოლო პოსტმოდერნმა ახალი არაფერი შესთავაზა, რაც იმას ნიშნავს, რომ ჩვენი სოციალური სინამდვილე კვლავ მრავალუცხოვრიან ამოცანად რჩება, რომელიც კიდევ უფრო მეტად აღძრავს მის მიმართ მომავალი თაობების ინტერესს. ერთი რამ კი სავსებით ცხადი და გარკვეულია: თანამედროვე საზოგადოების მტკივნეულ პრობლემათა მოგვარება სოციოლოგიის ცოდნის გარეშე შეუძლებელია. ამასთანავე გასათვალისწინებელია, რომ სოციალური ტრანსფორმაცია განვითარებას არ გულისხმობს.

56. ეკოლუცია და რეკოლუცია

როგორც ზემოთ აღინიშნა, საზოგადოება განუწყვეთლივ იცვლება ისევე, როგორც მთელი სამყარო. იცვლება საზოგადოების ეკონომიკა, მისი მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა, შრომის იარაღები; ადამიანთა და მათ გაერთიანებათა იდეები, ინტერესები, თეორიები, ღირებულებები; საზოგადოების პოლიტიკური სისტემა, სახელმწიფოს მართვის ფორმები და ტიპები და ა. შ. ცვალებადობის ამ საყოველთაო პროცესში, ბუნებრივია, საზოგადოება ინარჩუნებს გარკვეულობასა და სტაბილურობას, იგივეობრიობას, განსხვავებულობას. თუმცა ცვალებადობის პროცესი სხვადასხვაგვარად მიმდინარეობს ბუნებასა და საზოგადოებაში.

ბუნებაში ცვალებადობა, თუ ადამიანის მიერ წინასწარ არ არის გააზრებული, ბრმად ანუ სტიქიურად მიმდინარეობს. საზოგადოებაში კი იგი გაცნობიერებული მოქმედების შედეგია. ამის გამო, მსჯელობენ ბუნებრივ და არაბუნებრივ ცვალებადობაზე. საზოგადოების ცვალებადობა ბუნებრივია მაშინ, როდესაც იგი შეე-

საბამება საზოგადოების განვითარების ობიექტურ მოთხოვნებს. არაბუნებრივი ცვალებადობისათვის კი დამახასიათებელია ხელისუფალთა ჩარევა საზოგადოებრივ პროცესებში და ორიენტაცია საზოგადოებრივ ურთიერთობათა რეგულირების თვითნებურ მოქმედებებზე. იგი ემყარება ძალადობას.

სოციალური ცვალებადობის ფორმებად მიჩნეულია ევოლუცია და რევოლუცია. „ევოლუცია“ ლათინურ ენაზე გაშლას ნიშნავს. ამ ტერმინით გამოხატავენ დროის შედარებით დიდ მონაკვეთზე გავრცობილ, ერთმანეთის მომდევნო, თანდათანობით ცვლილებებს. მასსაზოგადოების მიმართ ვიყენებთ. იგულისხმება, რომ თვისებრივი მდგომარეობის ცვლის კანონზომიერება საზოგადოებაშიც მოქმედებს, ოღონდ ეს არ არის თანდათანობითი რაოდენობრივი ცვლილება. იგი გულისხმობს რეფორმებს საზოგადოების ცხოვრების ყველა სფეროში.

რაც შეეხება რევოლუციურ ცვლილებას: ამ შემთხვევაში ევოლუციის საპირისპირო ვითარებასთან გვაქვს საქმე. ტერმინი „რევოლუცია“ იტალიელმა (ფლორენციელმა) ვაჭრებმა ჯოვანმა და ვილენმა შემოიტანეს უეცარი პოლიტიკური გადატრიალების აღსანიშნავად. თანამედროვე გაგებით, რევოლუცია ნიშნავს ძირეულ შემობრუნებას საზოგადოების სოციალურ ცხოვრებაში სახელმწიფოებრივი ძალაუფლების დაპყრობის გზით. თუკი ევოლუციის დროს საზოგადოება ტრანსფორმირდება ყოველგვარი ძალდატანების გარეშე, უსისხლოდ, რევოლუციის დროს - პირიქით; საზოგადოებრივი ცვალებადობა დაკავშირებულია რეფორმისტულ მოძრაობასთან. რეფორმატორული მოძრაობა ჩნდება მაშინ, როდესაც სოციალური მღელვარება მოიცავს საზოგადოებრივ ერთობებს და არსებული სიტუაციის შეცვლას წინ არ ეღობება ძალისმიერი რეპრესიები; ისევე, როგორც რევოლუციას, რეფორმატორულ მოძრაობასაც თავისი ლიდერები ჰყავს. სიტყვა „რეფორმა“ ფრანგული წარმომავლობისაა და სიახდის შემოღებას, გადკეთებას ნიშნავს. ეს ისეთი ცვლილებაა, რომელიც უკვე არსებულ წყობას ან წესრიგს მთლიანად კი არ სპობს, არამედ მიზნად ისახავს მის გადაკეთებას, შეცვლას. ამგვარად, შეიძლება ითქვას, რომ, ცვალებადობა საზოგადოების ზოგადი კანონზომიერებაა. ამ შემთხვევაში მთავარი საკითხია, საითკენ მიემართება ეს ცვალებადობა: პროგრესისკენ თუ რეგრესისკენ; რას წარმოადგენს საზოგადოება - იგი პროგრესულია თუ რეგრესული.

57. პ. სოროკინი რევოლუციის შესახებ

რევოლუციის შესახებ პ. სოროკინის იდეები მოცემულია წიგნში „რევოლუციის სოციოლოგია“, რომელიც მისმა ავტორმა 1923 წელს პრაღაში რუსულ ენაზე გამოსცა, ხოლო 1925 წელს ხელახლა გამოსცა აშშ-ში ინგლისურ ენაზე. შემდგომ წიგნიიპონურ, ჩეხურ და გერმანულ ენებზე ითარგმნა.

პ. სოროკინი რევოლუციის სოციალურ მნიშვნელობას ნეგატიურად აფასებს. მასმიაჩნია, რომ რევოლუცია ადამიანთა არა სოციალიზებას, არამედ ბიოლოგიზებას ახორციელებს. თავისუფლების დონეს კი არ ზრდის, არამედ ამცირებს. ადამიანთა ეკონომიკურ და კულტურულ მდგომარეობას კი არ აუმჯობესებს, არამედ აუარესებს. რევოლუციას თან სდევს ქაოსი, ღირებულებათა ნივთიერება, სისასტიკე. რევოლუცია ვერცერთ სოციალურ პრობლემას ვერ აგვარებს. „რევოლუცია ნავთით ცეცხლის ჩაქრობას ნიშნავს“. რევოლუცია ანტისოციალური ბუნებისაა.

პ. სოროკინის აზრით, რევოლუციის მიზეზებია:

- საზოგადოების დიდი ნაწილის ბაზისური ინსტინქტების შეზღუდვა, დარღვევა:
 - ა) შიმშილობა;
 - ბ) სიღატაკე;
 - გ) წარუმატებელი ომი;
 - დ) სქესობრივი ინსტინქტის რღვევა;
 - ე) ცენზურა და აკრძალვები;
 - ვ) სტრათიფიკაციული შეზღუდვები.
- ხელისუფლებისა და სოციალური კონტროლის დეზორიენტაცია.

რევოლუცია, ძირითადად, ასე იყოფა: I სტადია - მოზღვაებული ენერგიის გაუგონარი ამოფრქვევა, რასაც მასობრივი აპათია და დაქანცულობა მოსდევს. II სტადია - იმატებს შიმშილობა, დამნაშავეობა, პრიმიტიული ქაოსი და ეპიდემიები.

სოროკინის მიხედვით, რევოლუციის ალტერნატივა მშვიდობიანი რეფორმებია, რომლებიც ადამიანთა ძირითად ინსტინქტებს არ ეწინააღმდეგება და რეალურ ვითარებას ითვალისწინებს. რეფორმები თავიდან მცირე მასშტაბისა უნდა იყოს. დიდი მასშტაბის რეფორმები მხოლოდ წარმატების შემდეგაა შესაძლებელი.

თუ რევოლუციის მიზეზი სოციალური უთანხმოებობაა, მაშინ ამ პრობლემის გადასაწყვეტად აუცილებელია, საზოგადოების მატე-

რიალური და სულიერი სიამე ადამიანებს შორის „სოციალურად სასარგებლო შრომის ხარისხის“ (ანუ დამსახურების) მიხედვით განაწილდეს.

პ. სოროკინის მიხედვით, რევოლუცია სოციალური პროგრესის კი არა, სოციალური რეგრესის ნიშანია.

§8. თეორიები სოციალური პროგრესის შესახებ

სოციალური პროგრესის სოციოლოგიური თეორია ერთ-ერთმა პირველმა ოგიუსტ კონტმა შექმნა სამი „სტადიის კანონის“ (იხ. თავი III. §3.) სახით. მეტიც: მის მიერ შექმნილი ახალი მეცნიერების - სოციოლოგიის ერთ-ერთი უმთავრესი ამოცანა საზოგადოების პროგრესის ხელშეწყობასა და უზრუნველყოფაში მდგომარეობდა. კონტის მიხედვით, საზოგადოება პროგრესის გზაზე თეოლოგიურ, მეტაფიზიკურ და პოზიტიურ სტადიებს გაივლის.

საზოგადოების დინამიკა კონტმა პროგრესის იდეის საფუძველზე ახსნა. საკაცობრიო კულტურისა და ცივილიზაციის ისტორია გაიგო, როგორც აღმავალი განვითარება. აღმავალ განვითარებას განსხვავებული სულიერი ძალები უზრუნველყოფს. მათი მეშვეობით ნარჩუნდება ტელეოლოგიური კავშირი წარსულს, აწმყოსა და მომავალს შორის. საზოგადოების დინამიკა „სამი სტადიის“ ზოგად ისტორიულ კანონს ექვემდებარება. დაბალი სტადიიდან მაღალ სტადიაზე გადასვლა, კონტის აზრით, ეხება როგორც მთელ საკაცობრიო ცნობიერებას, ისე – ინდივიდუალურ ცნობიერებას. ასეთი სტადია სულ სამია: თეოლოგიური ანუ ფიქციური, მეტაფიზიკური ანუ განყენებული და მეცნიერული ანუ პოზიტიური. ყოველ სტადიაზე ადამიანი ცდილობს, შეიცნოს სინამდვილე, რომელიც, მისი აზრით, ცნობიერებისაგან დამოუკიდებლად არსებობს.

საზოგადოების პროგრესის საკითხის შესახებ თეორიები, ზოგადად, შეიძლება ორ ძირითად ნაწილად დავყოთ. პესიმისტური - პროგრესის უარყოფელი თეორიები, და ოპტიმისტური, პროგრესისტული თეორიები.

პესიმისტური თეორიის მიხედვით, საზოგადოება დაღმავალი გზით მიემართება: ოქროს ხანიდან - ვერცხლის ხანისკენ, ვერცხლის ხანიდან - სპილენძის ხანისკენ, ამ უკანასკნელიდან კი - რკინისა და ქვის ხანისკენ. მსგავს მოსაზრებას გამოთქვამდა ლაო-ძი (VI-V სს. ქრისტეს წინ) და ანტიკური ეპოქის არაერთი მოაზროვნე. ახალ დროში მსგავსი შეხედულება ჰქონდა რუსოს: საზო-

გადოების განვითარება - ეს არის სრულყოფილებიდან არასრულყოფილებისკენ მოძრაობააო.

ჯერ კიდევ ანტიკურ ეპოქაში ჩაისახა პესიმისტური თეორიების საზოგადოებრივი შეხედულებები. კერძოდ, საზოგადოების განვითარების წრებრუნვითი ხასიათის შესახებ საუბრობდნენ პლატონი და არისტოტელე, ახალ დროში კი ამ თეორიას - ისტორიული წრებრუნვის თეორიას - იცავდა ჯამბატისტა ვიკო (1668-1744). მის მიხედვით, კაცობრიობის ისტორია წრიულად ბრუნვაა, რომლის შიგნითაც სამსტადიური მოძრაობა სრულდება - წარმოშობა, განვითარება და დაცემა, დაღუპვა. ყოველი ისტორია იმეორებს ღმერთების, გმირებისა და დემოკრატიის ხანას, თუმცა კაცობრიობის ისტორია ნაკლებად ადასტურებს საწყისი მდგომარეობისკენ უკუსვლას. მიუხედავად ამისა, ამ თეორიაში საზოგადოების ისტორია მოაზრებულია ერთიანად და მთლიანად.

არსებობს სოციალური პროგრესის სწორხაზობრივი თეორიაც, რომლის მიხედვით, მსოფლიო ისტორია სწორხაზობრივი წინსვლითი მოძრაობაა. მისი ავტორია ფრანგი მოაზროვნე, კონდორსე (XVIII ს.), ოღონდ კონდორსეს, ფრანგი მოაზროვნის ტიურგოს (1727-1781) მსგავსად, კაცობრიობის განვითარების პერიოდიზაცია ესმოდა, როგორც მხოლოდ სულიერი პროგრესი, და ვერ არკვევდა წყვეტასა და უკუსვლას საკაცობრიო ისტორიაში. ამ ხარვეზის ამოვსებას შეეცადა სოციალური პროგრესის აღმავალი განვითარების თეორია (პერდერი). მის მიხედვით, მსოფლიო ისტორია აღმავალი გზით მიემართება: გულისხმობს განმეორებასა და დროებით შეჩერებებს, თუმცა მაინც წინ მიიწევს. ამიტომ კაცობრიობის განვითარებას აქვს საზრისი, და ეს არის ჰუმანურობის დამკვიდრებისაკენ კაცობრიობის მუდმივი სწრაფვა.

პროგრესის აღმავალი განვითარების თეორიებიდან აღსანიშნავია ჰეგელის შეხედულება. მის მიხედვით, საზოგადოების განვითარება მსოფლიო სულის გამოვლენის ასპარეზია, რომლის მიზანიცაა თავისუფლების ხარისხი და თვითშემეცნება. ამიტომ სოციალურ პროგრესში სამი აუცილებელი საფეხური გამოიყოფა: I საფეხურზე აღმოსავლეთის ხალხებია. აქ მხოლოდ ერთი ადამიანი - მონარქია თავისუფალი. II საფეხურზე თავისუფლებას რამდენიმე ადამიანი აცნობიერებს (ძველი საბერძნეთი და რომი). III საფეხურზე კი მსოფლიო სუდი აღწევს ისეთ მდგომარეობას, როცა თავისუფლების შეგნებას ყველა ადამიანი ფლობს. ამ შემთხვევაში გა-

სათვალისწინებელია, რომ არასოდეს დაკარგავს თავის მნიშვნელობას ჰეგელის აზრი იმის შესახებ, რომ სოციალური პროგრესი თავისუფლების რეალიზაციის დონის მიხედვით უნდა გავიზნოთ.

აღმავალი განვითარების თეორიას ეკუთვნის მარქსისტული თვალსაზრისიც, რომლის მიხედვით, საზოგადოების აღმავალ საფეხურებრივ განვითარებას განსაზღვრავს არა იდეალური, არამედ მატერიალური, ეკონომიკური ფაქტორები: კერძოდ წარმოების საშუალებათა საკუთრების ფორმები; ეს კი, ფორმაციული განვითარების თეორიაა. ეს თეორია მრავალი მიმზიდველი საკაცობრიო იდეალის შემცველია, მაგრამ აღმოჩნდა, რომ სოციალური პროგრესი შესაძლებელია სისხლიანი რევოლუციების გარეშეც და, ამდენად, ამ თეორიამ კრაზი განიცადა.

არსებობს ციკლური განვითარების თეორიაც. მისი წარმომადგენელია ოსვალდ შპენგლერი. იგი უარყოფს ისტორიულ პროგრესს. მისი იდეები გადმოცემულია წიგნში „ევროპის დაისი“ (1917); პროგრესის ციკლური თეორიის წარმომადგენელია არნოლდ ტოინბიცი (1889-1975), რომელმაც თავის თორმეტტომიან ნაშრომში „ისტორიის გამოკვლევა“ კაცობრიობის ისტორიაში 20-ზე მეტი ცივილიზაცია გამოყო. მან მიიჩნია, რომ საზოგადოების ისტორია არის ამ ცივილიზაციათა ერთობლიობა. ეს ცივილიზაციები კი ერთმანეთისაგან რელიგიური ნიშნით განსხვავდება. საბოლოოდ, ეს თეორია უპირისპირდება სოციალური პროგრესის იდეას და არ ცნობს ისტორიულ ეპოქათა კანონზომიერ ურთიერთკავშირს.

სოციალური პროგრესის შესახებ არსებობს კიდევ ერთი შეხედულება, რომელსაც „სტადიური განვითარების თეორია“ ჰქვია. მის მიხედვით, კაცობრიობა თავისი განვითარების გზაზე გავილის ხუთ სტადიას: ველურობა, აგრარული სტადია, ინდუსტრიული, პოსტინდუსტრიული და ეკოლოგიური. ამ ბოლო სტადიაზე სავარაუდოა წარმოებისა და ეკოლოგიის შერწყმა. პოსტინდუსტრიულ და ეკოლოგიურ სტადიაზე ისტორიის წარმმართველი იქნება არა წმინდა ეკონომიკური ინტერესები, არამედ - ჰუმანური ღირებულებები.

59. სოციალური პროგრესის კრიტერიუმები

სოციალური პროგრესის საკითხი საზოგადოების ამა თუ იმ სფეროში პროგრესის კრიტერიუმების განხილვას საჭიროებს. მაგალითად, სოციალურ სფეროში პროგრესის კრიტერიუმად ითვლება მორალურ-სამართლებრივი ატმოსფერო, როდესაც ადა-

მიანებს ან ადამიანთა ჯგუფებს გარანტირებული აქვთ ცხოვრება და საქმიანობა სახელმწიფოებრივად აღიარებული უფლებებისა და პრინციპების მიხედვით; პოლიტიკურ სფეროში კი, პროგრესის კრიტერიუმია სახელმწიფოს მართვის სრულყოფა; სამართლებრივი სახელმწიფოს ცნება და ა. შ. ადამიანთა ურთიერთობის სფეროში პროგრესის კრიტერიუმად მიიჩნევა ამ ურთიერთობათა ჰუმანიზაცია, ადამიანის პატივისცემა და ღირსება; ცივილიზებული ქვეყნები ადამიანურობის საყოველთაო და მარადიული იდეალების განხორციელებას ესწრაფვიან. ყოველივე ამის გათვალისწინებით, კაცობრიობა უნდა მოვიაზროთ მრავალსახეობრივად და ერთიანად.

სოციალურ პროგრესს, მეტწილად, განსაზღვრავს მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუცია. არსებითად, ეს არის მეცნიერებისა და ტექნიკის შერწყმის შედეგი. იგი გულისხმობს მეცნიერული აღმოჩენების ტექნიკაში დანერგვასა და ამის საფუძველზე თვისებრივად ახალი ტექნოლოგიის შექმნას. განასხვავებენ მეცნიერულ-ტექნიკურ პროგრესს და მეცნიერულ-ტექნიკურ რევოლუციას (მტრ). პროგრესი მეცნიერებისა და ტექნიკის შერწყმას, რომელიც მეცნიერების საფუძველზე ტექნიკის სრულყოფას გულისხმობს, ოდონდ ეს პროცესი შეიძლება იყოს ევოლუციური ან რევოლუციური. არსებობს აგრეთვე ტექნიკური რევოლუციაც, რაც ტექნიკის სფეროში თვისებრივ ცვლილებას ნიშნავს. მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუცია გულისხმობს მეცნიერებასა და ტექნიკაში მიმდინარე პროცესების გაერთიანებას. ის შეიძლება განვიხილოთ, როგორც სოციალური რევოლუცია. მის საფუძველზე შეიქმნა ახალი ტიპის ტექნიკა - ავტომატიზაცია, რომელიც შემდეგ კომპიუტერიზაციისა და რობოტიზაციის საფუძველი გახდა. თანამედროვე ეპოქისთვის დამახასიათებელია მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციისათვის გაბატონებული მნიშვნელობის მინიჭება. ადამიანის მოღვაწეობისა და საქმიანობის თითქმის ყველა სფერო მას დაექვემდებარა. ინდუსტრიული და პოსტინდუსტრიული ცივილიზაცია წარმოუდგენელია მის გარეშე. ყოველივე ამას, ბუნებრივია, მოჰყვა დადებითი და უარყოფითი შედეგები. კერძოდ, მტრ-მ შეცვალა ადამიანთა ცხოვრების წესი, საზოგადოების სოციალური სტრუქტურა და ღირებულებითი ორიენტაცია. ტექნიკური პროგრესის უარყოფით ხასიათს აკრიტიკებდა რუსო. მას მიაჩნდა, რომ იგი ხელს უშლიდა ადამიანის ზნეობრივ პროგრესს. რაც უფრო სრულყოფილი ხდება

ტექნიკა და ტექნოლოგია, მით უფრო ზნეობრივად დეგრადირდება ადამიანი. იქმნება ადამიანის ტიპი, ე. წ. „მწარმოებელი ადამიანი“ - ჰომო ფაბერი. გარდა ამისა, მტრ-მ ადამიანი და კაცობრიობა დააყენა ეკოლოგიური კატასტროფის საშიშროების წინაშე. ადამიანის სიცოცხლეს საფრთხე დაემუქრა; რაც შეეხება მის დადებით შედეგებს, პირველ ყოვლისა, ეს არის შრომის ხასიათის შეცვლა. ადამიანი გახდა ტექნოლოგიური პროცესის მეთვალყურე და გათავისუფლდა რუტინული საქმიანობისაგან. წარმოების სფეროდან ადამიანმა გადაინაცვლა მართვისა და პროგრამირების სფეროში. ფიზიკური შრომა შეიცვალა ინტელექტუალური შრომით, რომლის დროსაც ადამიანისათვის აუცილებელია არა მარტო დაოსტატება და გამოცდილება, არამედ - ცოდნა. თუმცა მომსახურების სფეროს პრიორიტეტი და მისი თანმხლები მრავალი პრობლემა კიდევ უფრო ზრდის ადამიანის გაუცხოებას. ამით საფრთხე ექმნება ჰუმანურ ღირებულებებს და დღის წესრიგში დგება ჰუმანური იდენტობის პრობლემა. ამგვარად, სოციალურ პროგრესში ძალზე დიდია მეცნიერებისა და მეცნიერული ცოდნის როლი. თანამედროვე საზოგადოება უფრო მეტად ხდება დამოკიდებული მეცნიერულ ცოდნაზე, რომელიც გონივრული გამოყენების შემთხვევაში აჩქარებს საზოგადოების პროგრესს, ხოლო საპირისპირო შემთხვევაში შეუძლია მისი შენელება.

კითხვები

- რა არის სოციალური ტრანსფორმაცია?
- რა მსგავსებაა სოციალური ტრანსფორმაციის ფართო და ვიწრო გაგებებს შორის?
- რა არის სოციალური ტრანსფორმაციის მიზეზები?
- სოციალური ტრანსფორმაციის მიზეზებიდან რომელი მიგაჩნიათ უმთავრესად და რატომ?
- თანამედროვე საზოგადოების დახასიათებაში სოციოლოგიის რომელ კლასიკოსს (თიონისი, ვებერი, დიურკემი, მარქსი) ეთანხმებით და რატომ?
- რა განსხვავებაა საზოგადოების ევოლუციურ და რევოლუციურ ტრანსფორმაციებს შორის?
- რა მსგავსება და განსხვავებაა სოციალური პროგრესის თეორიებს შორის?

დავლებები

- შეადარეთ ერთმანეთს მოდერნული და პოსტმოდერნული საზოგადოებები. რა განსხვავებაა მათ შორის?
- მოიყვანეთ კულტურის პოსტმოდერნისტული ტრანსფორმაციის მაგალითები და ჯგუფში იმსჯელეთ მათ შესახებ.
- მოამზადეთ საპრეზენტაციო თემა ქართველი საზოგადოების პოსტმოდერნისტული ტრანსფორმაცია.

სავარჯიშოები

სავარჯიშო N1.

შეავსეთ ცხრილი:

მოდერნის ძირითადი ნიშნები	პოსტმოდერნის ძირითადი ნიშნები

სავარჯიშო N2.

გაეცანით მარკ ტვენის „ტრაგიკულ ნათესაობას“ და უპასუხეთ შეკითხვას: კულტურული და გენდერული იდენტობისა და სოციალური როლების (გოფმანი) ტრანსფორმაციის თვალსაზრისით, რის თქმა ძალგიძთ მარკ ტვენის ტექსტზე?

მარკ ტვენი

ტრაგიკული ნათესაობა

ერთმა ფილადელფიელმა მოქალაქემ თავი მოიკლა და ამ შინაარსის წერილი დატოვა: მე შევირთე ქვრივი ქალი, რომელსაც მოზრდილი ქალიშვილი ჰყავდა. მამაჩემმა შეიყვარა იგი და ცოლად შეირთო. ასე რომ, მამაჩემი ჩემი სიძე გახდა, ხოლო გერი - დედაჩემი, რადგან ის მამაჩემის მეუღლე იყო. ჩემს ცოლს შეეძინა ვაჟი, რომელიც მამაჩემს ცოლისძმად ეკუთვნოდა, მე კი ბიძად, როგორც ჩემი დედის ძმა. მამაჩემის ცოლსაც შეეძინა ვაჟი. იგი, რა თქმა უნდა, ჩემი ძმაც იყო და შვილიშვილიც, როგორც ჩემი ქალიშვილის ვაჟი. მაშასადამე, ჩემი ცოლი გახდა ჩემი ბებია, როგორც დედაჩემის, ანუ ჩემი გერის დედა, მე კი, ერთსა და იმავე დროს, ჩემი ცოლისათვის ქმარიც ვარ და შვილიშვილიც. და რადგან ამა თუ იმ ადამიანის ბებუის ქმარი, იმავდროულად, ამ ადამიანის ბაბუაც არის, მე საკუთარი თავის ბაბუაც ვყოფილვარ.

სავარჯიშო N3.

შეავსეთ ცხრილი:

სოციოლოგიის შესავადში მომეწონა	სოციოლოგიის შესავადში არ მომეწონა

დასკვნა

- **კლასიკური სოციოლოგიური თეორიებისა და სოციოლოგიური კლასიკის ცოდნის აუცილებლობის შესახებ:**

„ისეთი გამჭრიახი ავტორების შემოქმედებით ლაბორატორიაში შედნევა, როგორებიც დიურკემი და ვებერი არიან, თეორიულ პლანში მნიშვნელოვანი სოციოლოგიური პრობლემის განსაზღვრებისას კარგი გემოვნების ჩამოყალიბებასა და პრობლემის მოგვარების წარმატებული გზის ძიებაში გვეხმარება. კლასიკა – ეს არის წიგნები, რომლებიც მათში ჩაღრმავებული მკითხველის გონებას ამახვილებენ“.

რობერტ მერტონი

- **სოციოლოგიური წარმოსახვის აუცილებლობის შესახებ:**

„სოციოლოგიის შესწავლის ერთ-ერთი შედეგი გაზეთის კითხვის ცოდნა უნდა იყოს. საგაზეთო მასალებში გასარკვევად, რაც არც ისე იოლი ამოცანაა, აუცილებელია, იმ მოვლენების ერთმანეთთან დაკავშირება შევძლოთ, რომლებსაც გაზეთი გვამცნობს, და საზოგადოებრივი ცხოვრების უფრო ზოგად წარმოდგენებთან მიმართებით, მათი გაგება ვისწავლოთ... საქმის არსი ეს არის: სოციოლოგია, უპირველესად, საშუალებაა იმ ტექსტების ჩარჩოებიდან გასასვლელად, რომელთაც გაზეთში ვკითხულობთ. სოციოლოგია იძლევა ცნებათა და კითხვათა სისტემას, რომელიც ზემოაღნიშნულის განხორციელებაში დაგვეხმარება. თუკი ასეთი რამ არ ხდება, მაშინ სოციოლოგია, როგორც ლიბერალური განათლების ნაწილი, უსაფუძვლო აღმოჩნდება.“

ჩარლზ რაიტი მილსი

- **სოციოლოგიური ცოდნისა და ყოველდღიური ცხოვრებისეული გამოცდილების შესახებ:**

„სოციოლოგიური ცოდნის ორიენტირი ყოველდღიური ცხოვრება უნდა იყოს. აუდიტორიაში მიღებული ცოდნის ცხოვრებაში მიღებულ გამოცდილებასთან ინტეგრირების გარეშე სოციოლოგიის სწავლების პროცესი უბრალო პედანტიზმი იქნება და მეტი არაფერი. ცხოვრებისეული შინაარსებისაგან დაცლილი მშრალი, ფორმალური სოციოლოგიური ცნებებისა და კატეგორიების დაზუთვია დიდ საშიშროებას უქმნის სოციოლოგიურ განათლებას.“

რობერტ ეზრა პარკი

• **პრაქტიკული დასკვნები, რომლებიც სოციოლოგიურმა ცოდნამ უნდა გამოგატანინოთ:**

„ისწრაფე, იცნობდე საზოგადოებრივ ყოფა-ცხოვრებას, განივითარე ცოდნა, აკონტროლე საკუთარი ქცევები და ეცადე, მართო ისინი, იმოქმედე არა ბნელი ძალების, არამედ ცოდნის საფუძველზე, იბრძოლე უკეთესობისათვის, მაგრამ არა მხეცური, არამედ საზოგადოებისათვის მისაღები მეთოდებით,

დააფასე და პატივი ეცი ნებისმიერ ადამიანს, რადგან ყველაფერი ის, რაც შენ გაქვს, რითაც ამაყობ და რაც შენი მე-ს შემადგენელი ნაწილია, მხოლოდ შენი შექმნილი კი არა, შენამდე და შენთან ერთად მცხოვრები ადამიანების ნაამაგარია,

თუკი გაგიმართლა და ღირსეული და ბედნიერი ხარ, ხოლო სხვებს - არა, იცოდე, ეს შენი დამსახურება და სხვების ბრალი კი არ არის, არამედ მთელი სოციალური გარემოს დამსახურება და ბრალია.

იყავი არა ადამიანი-ცხოველი, არამედ მცოდნე, კეთილისმყოფელი და გონივრულად მოქმედი.“

პიტირიმ სოროკინი

საკონტროლო კითხვები

- საიდან მომდინარეობს და რას ნიშნავს ტერმინი „სოციოლოგია“?
- როგორია ტერმინი „სოციოლოგიის“ ორგვარი კლასიკური (კონტი) და თანამედროვე (სოროკინი) გაგება. რა მსგავსება და განსხვავებაა ამ გაგებებს შორის?
- რას შეისწავლის სოციოლოგია?
- რა განსხვავებაა სოციოლოგიის საგანსა და ობიექტს შორის?
- დაახასიათეთ სოციოლოგიის ფუნქციები.
- ვინ არის სოციოლოგიის ფუძემდებელი და რა იცით მის შესახებ?
- რა არის სოციოლოგიური წარმოსახვა?
- დაახსენეთ კლასიკური, თანამედროვე და პოსტთანამედროვე სოციოლოგიის წარმომადგენლები და დაახასიათეთ თითოეული მათგანი.
- ჩამოთვალეთ ის ინტელექტუალური ფაქტორები, რომლებმაც სოციოლოგიის, როგორც საზოგადოების შემსწავლელი მეცნიერების, ჩამოყალიბებაზე იმოქმედეს.
- ჩამოთვალეთ ის სოციალური, პოლიტიკური, ეკონომიკური და სხვა ფაქტორები, რომლებმაც სოციოლოგიის, როგორც საზოგადოების შემსწავლელი მეცნიერების, ჩამოყალიბებაზე იმოქმედეს.
- რატომ შეცვალა ო. კონტმა ტერმინი „სოციალური ფიზიკა“ „სოციოლოგიით“?
- რა როლი შეასრულეს სოციოლოგიის სუვერენულ მეცნიერებად ჩამოყალიბებაში ე. დიურკემმა, მ. ვებერმა, კ. მარქსმა, გ. ზიმელმა, ფ. თიონისმა?
- სოციოლოგიის განვითარებაში რა როლი შეასრულეს პ. სოროკინმა, ტ. პარსონსმა, რ. მერტონმა?
- პრობლემატიკის თვალსაზრისით, რა განსხვავებაა კლასიკურ, თანამედროვე და პოსტთანამედროვე სოციოლოგიას შორის?
- რა განსხვავებაა მიკროდა მაკროსოციოლოგიას შორის?
- რას ნიშნავს „საშუალო დონის თეორიები“ და რით განსხვავდება?

ვდება ის სოციოლოგიური ცოდნის სხვა სტრუქტურული ელემენტებისაგან?

- რატომ მიიჩნევა ფუნქციონალიზმი მაკროსოციოლოგიურ თეორიად?
- თქვენი აზრით, რა ადგილი უჭირავს სოციოლოგიას მეცნიერებათა სისტემაში? რა განაპირობებს ამ ადგილს?
- ჩამოაყალიბეთ მეცნიერებათა კლასიფიკაციის კონტისეული სისტემის დადებითი და უარყოფითი მხარეები.
- რას ნიშნავს არისტოტელეს გამონათქვამი, ადამიანი არის „ძორონ პოლიტიკონ“?
- არის თუ არა სოციოლოგია მეცნიერება? (პასუხი დაასაბუთეთ).
- ჩამოთვალეთ სოციოლოგიის მონათესავე დისციპლინები და დაახასიათეთ ზოგი მათგანი შესასწავლი საგნის მიხედვით.
- ჩამოთვალეთ დარგობრივი სოციოლოგიური დისციპლინები და დაახასიათეთ ზოგი მათგანი შესასწავლი საგნის მიხედვით.
- რა განსხვავებაა მეთოდსა და მეთოდოლოგიას შორის?
- რატომ იყოფა სოციოლოგიური კვლევის მეთოდები რაოდენობრივ და თვისებრივ მეთოდებად? (პასუხი დაასაბუთეთ).
- რა განსხვავებაა ანალიზისა და სინთეზირების მეთოდებს შორის?
- რა როლს ასრულებს შერჩევა სოციოლოგიურ კვლევაში?
- რა შემთხვევაში მიმართავენ დოკუმენტური ანალიზის მეთოდს? მოკლედ დაახასიათეთ ეს მეთოდი.
- რა შემთხვევაში მიმართავენ დაკვირვების მეთოდს? მოკლედ დაახასიათეთ ეს მეთოდი.
- რა არის სოციომეტრია? რა შემთხვევაში გამოიყენება ეს მეთოდი?
- დაახასიათეთ სოციოლოგიური კვლევის რომელიმე სფერო-ფიკური მეთოდი (მაგ. ფოკუსჯგუფი, ინტერვიუ, ანკეტური გამოკითხვა და სხვ.).
- რა მნიშვნელობა აქვს კვლევის ეთიკურ პრინციპებს?
- რას წარმოადგენს საზოგადოება ფუნქციონალისტური გაგებით (დიურკემი)?

- რას წარმოადგენს საზოგადოება რაციონალისტური გაგებით (ვებერი)?
- რას წარმოადგენს საზოგადოება სოციოკუტურული დინამიკის თეორიის მიხედვით (ლენსკი)?
- რას წარმოადგენს საზოგადოება კონფლიქტოლოგიური გაგებით (მარქსი)?
- რა განსხვავებაა გემაიშაფთსა და გეზელშაფტს შორის (თიონისი)?
- რას ნიშნავს ჰ. სპენსერის დებულება „საზოგადოება ორგანიზმია“?
- რა განსხვავებაა ღია და დახურულ საზოგადოებებს შორის (კ. პოპერი)?
- რას ნიშნავს „რისკების საზოგადოება“ (უ. ბეკი)?
- რა განსხვავებაა საზოგადოების სოციოლოგიურ და არასოციოლოგიურ (მაგ. არისტოტელე. ჰობსი, რუსო და სხვ.) გაგებას შორის?
- რას ნიშნავს „სამოქალაქო საზოგადოება“?
- რატომ სწავლობენ სოციოლოგები კულტურას? (პასუხი დაასაბუთეთ).
- როგორია კულტურის ცნების ეთნოლოგია და მნიშვნელობა?
- რა განსხვავებაა მატერიალურ და სულიერ კულტურას შორის?
- რა განსხვავებაა კულტურასა და ცივილიზაციას შორის?
- დაახასიათეთ კულტურის ძირითადი ელემენტები.
- რა განსხვავებაა მასკულტურასა და ელიტარულ კულტურას შორის?
- რა განსხვავებაა სუბკულტურასა და მარგინალურ კულტურას შორის?
- დაახასიათეთ გლობალური კულტურა და მულტიკულტურალიზმი.
- რას ნიშნავს კულტურული დიფუზია და კულტურული შეყვანება?
- რა არის კულტურის სტრუქტურულ-ფუნქციონალისტური ანალიზის თავისებურება?
- რა სახეს იღებს კულტურა სოციალური კონფლიქტის თეორიის მიხედვით?

- რა არის კულტურის სოციობიოლოგიური ანალიზის თავისებურება?
- რა არის კულტურის სოციოლოგია?
- რა არის სოციალიზაცია და რა სოციალური მნიშვნელობა აქვს მას?
- რა განსხვავებაა სოციალიზაციის საბუნებისმეტყველო-ბიოლოგიურ (დარვინი) და სოციალურ მიდგომას შორის?
- დაახასიათეთ სოციალიზაციის ფროიდისეული ფსიქოლოგიური თეორია.
- დაახასიათეთ სოციალიზაციის ჟ. პიაჟესეული ფსიქოლოგიური თეორია.
- დაახასიათეთ სოციალიზაციის კოლბერგისეული თეორია.
- დაახასიათეთ სოციალიზაციის ერიქსონისეული თეორია.
- რა გავლენას ახდენს გენდერული როლები სოციალიზაციის პროცესზე?
- დაახასიათეთ სოციალიზაციის ჩ. ქულისეული „სარკისებრი მე-ს“ სოციოლოგიური თეორია.
- დაახასიათეთ სოციალიზაციის ჯ. პ. მიდისეული სოციოლოგიური თეორია.
- დაახასიათეთ სოციალიზაციის ძირითადი აგენტები. რა განსხვავება და მსგავსებაა მათ შორის?
- რას ნიშნავს რესოციალიზაცია? (მოიყვანეთ შესაბამისი მაგალითები).
- რას ნიშნავს დესოციალიზაცია? (მოიყვანეთ შესაბამისი მაგალითები).
- რას იტყვით სოციალიზაციის სხვა (არაძირითადი აგენტების მაგ., მოდა, რეკლამა, არმია და ა.შ.) შესახებ?
- რა არის ინტერაქცია? რა განსხვავებაა ინტერაქციასა და კომუნიკაციას შორის?
- რა არის სოციალური სტატუსი? რა განსხვავებაა მიწერილ და მიღწევად სტატუსებს შორის? რას ნიშნავს დომინანტი სტატუსი?
- რა არის სოციალური როლი? რა კავშირია როლსა და სტატუსს შორის? რა განსხვავებაა სოციალურ როლებს შორის?
- მოკლედ დაახასიათეთ სიმბოლური ინტერაქციონისტული სოციოლოგიური თეორია (ჯ. პ. მიდი).
- მოკლედ დაახასიათეთ სოციალურ-დრამატურგიული სოციოლოგიური თეორია (ი. გოფმანი).

- მოკლედ დაახასიათეთ ეთნომეთოდოლოგიური სოციოლოგიური თეორია (პ. გარფინკელი).
- მოკლედ დაახასიათეთ სოციალური გაცვლის სოციოლოგიური თეორია (ჯ. ჰომანსი, პ. ბლაუ).
- რას ნიშნავს „ემოციების სოციოლოგია“?
- რა როლს ასრულებს იუმორი სოციალურ ინტერაქციაში?
- რას ნიშნავს „სოციალური ბუღალტერია“ და იზიარებთ თუ არა სოციალური გაცვლის თეორიას? პასუხი დაასაბუთეთ.
- რას იტყვით, საპირ-უორფის ჰიპოთეზაზე დაყრდნობით, თანამედროვე ქართული ენის ვერბალური მნიშვნელობის შესახებ? რა გავლენას ახდენს იგი ქართულ მენტალობაზე? თქვენი აზრით, რამდენად მნიშვნელობს ვერბალური ფაქტორი ჩვენი საზოგადოების ტოტალიტარულ წარსულში?
- რას იტყვით ძალადობისა და საშინელებათა სიმბოლოების შესახებ? რამდენად გვხვდებიან ისინი ჩვენს ტელეეკრანებზე? შეიძლება თუ არა ამ პირობებში ტოლერანტული მენტალობის ჩამოყალიბება, რომელიც სხვა კულტურებისადმი კეთილგანწყობას გვთავაზობს?
- რა არის დევიაცია? მოიყვანეთ შესაბამისი მაგალითები.
- დაახასიათეთ დევიაციის ამხსნელი ბიოლოგისტური თეორიები: ჩ. ლომბროზოს „კრიმინალური ტიპები.“
- დაახასიათეთ დევიაციის ამხსნელი ფსიქოლოგიური თეორიები: ჟ. პიაჟე, ზ. ფროიდი.
- დაახასიათეთ დევიაციის ამხსნელი ე. დიურკემის სოციოლოგიური (ანომიის) თეორია.
- დაახასიათეთ დევიაციის ამხსნელი რ. მერტონის სოციოლოგიური (სოციალური დაძაბულობის) თეორია.
- რა არის პირველადი და მეორეული დევიაცია? (ე. ლემეტრის მიხედვით).
- რა არის დევიაცია სოციალური კონტროლის თეორიის მიხედვით? (ტ. ჰირში).
- რა არის დევიაცია კონფლიქტის სოციალური თეორიის მიხედვით? (კ. მარქსი).
- რას ნიშნავს სექსუალობა?
- რა განსხვავებაა სექსუალობის ბიოლოგისტურ და სოციოკულტურულ მიდგომებს შორის?
- რა არის სექსუალური რევოლუცია და კონტრრევოლუცია?

- რას ნიშნავს სექსუალური ორიენტაცია?
- რა განსხვავება და მსგავსებაა სექსუალობის სტრუქტურულ-ფუნქციონალისტურ, სიმბოლურ-ინტერაქციონისტულ და კოფლიქტოლოგიურ ანალიზს შორის?
- რა არის გენდერი?
- რას ნიშნავს გენდერული თანასწორობა?
- რა არის ფემინიზმი?
- რა მსგავსება და განსხვავებაა ფემინიზმის ტიპებს შორის?
- რა არის რასა? რას ნიშნავს რასობრივი კუთვნილება?
- რა არის ეთნოსი? რას ნიშნავს ეთნიკური იდენტობა?
- რა განსხვავებაა უმრავლესობასა და უმცირესობას შორის?
- რა არის რასიზმი?
- ჩამოთვალეთ და და დაახასიათეთ რ. მერტონის მიერ ჩამოყალიბებული რასისტების ტიპები.
- რა მსგავსება და განსხვავებაა რასობრივ და ეთნიკურ ცრურწმენებსა და დისკრიმინაციას შორის?
- რა მსგავსება და განსხვავებაა უმრავლესობებისა და უმცირესობების ურთიერთობის ფორმებს შორის?
- რა არის სოციალური ჯგუფი?
- რა განსხვავებაა სოციალურ ჯგუფებს შორის?
- თქვენი აზრით, რატომ ზღუდავს ბიუროკრატია პიროვნებას და რა გამოსავალი უნდა მოიძებნოს ამ პრობლემის მოსაგვარებლად?
- რა განსხვავებაა უტილიტარულ, ნორმატიულ და იძულებით ორგანიზაციებს შორის? (ა. ეტციონი).
- მ. ვებერი ბიუროკრატიის 6 ძირითადი ნიშანს გამოყოფს. (ჩამოთვალეთ და დაახასიათეთ თითოეული მათგანი).
- თქვენი აზრით, რატომ ზღუდავს ბიუროკრატია პიროვნებას და რა გამოსავალი უნდა მოიძებნოს ამ პრობლემის მოსაგვარებლად?
- დაახსიათეთ ლიდერის ტიპები.
- ლიდერობის რომელი ტიპია თქვენთვის მისაღები და რატომ?
- თქვენი აზრით, სოციალური ინსტიტუტების ფუნქციებიდან რომელია უფრო მნიშვნელოვანი და რატომ?
- თქვენი აზრით, როგორი იქნებოდა საზოგადოება სოციალური ინსტიტუტების გარეშე?

- უშლიან თუ ხელს ერთმანეთს პიროვნების თავისუფლება და სოციალური ინსტიტუტები? (პასუხი დაასაბუთეთ).
- ჩამოაყალიბეთ სოციალური ინსტიტუტების ძირითადი ნიშნები.
- რას ნიშნავს ინსტიტუციური დისფუნქცია? (მოიყვანეთ შესაბამისი მაგალითები).
- ცნობილი ამერიკელი სოციალური ფუტუროლოგის, ე. ტოფლერის ტერმინებია „ერთჯერადი ქორწინება“ და „სერიული ქორწინება.“ თითოეული მათგანი წარმატებული დროებითი კავშირების გამომხატველი ცნებებია. ტოფლერს მიაჩნია, რომ თანამედროვე საზოგადოებაში ოჯახმა ტრანსფორმაცია განიცადა და ერთჯერად ოჯახად გადაიქცა. ეთანხმებით თუ არა ტოფლერის ამ მოსაზრებას ოჯახისა და ქორწინების ტრანსფორმაციის შესახებ?
- ცნობილი ქართველი მოაზროვნის, ალ. ამილახვრის აზრით, „პოლიტიკა ადამიანის გაჩენის შემდეგ არსებობს და ყოველგვარი მნიშვნელოვანი მოვლენა, რომელიც ჩვენთვის ცნობილია, არის შედეგი პოლიტიკისა. პოლიტიკა იმდენად მძლავრი მოვლენაა, რომ სატანასაც მან შთააგონა ღმერთის წინააღმდეგ აჯანყება.“ ეთანხმებით თუ არა პოლიტიკის მნიშვნელობის შესახებ ამ მოსაზრებას? პასუხი დაასაბუთეთ.
- ჯ. ოსტინის აზრით, ეკონომიკა ეს არის „ფულის ხარჯვა სიამოვნების გარეშე.“ ეთანხმებით თუ არა ამ მოსაზრებას? პასუხი დაასაბუთეთ.
- როგორ ფიქრობთ, რა შეიძლება იყოს ოჯახის დანგრევის უმთავრესი მიზეზი?
- როგორ ფიქრობთ, რა შემთხვევაშია განათლება, როგორც სოციალური ინსტიტუტი, დისფუნქციური?
- როგორ ფიქრობთ, რატომ სწავლობენ სოციოლოგები რელიგიას?
- რა არის სოციალური სტრატეგიკაცია?
- რა განსხვავებაა საზოგადოების კასტურ და კლასობრივ სტრატეგიკაციას შორის?
- რა სახით უწყობს ხელს თანამედროვე საზოგადოება მერიტოკრატიის განვითარებას?

- რატომ უნდა ჰქონდეს, დევის-მურის თეზისის მიხედვით, ფირმის დირექტორს მეტი ანაზღაურება, ვიდრე რიგით თანამშრომელს?
- რა არის სოციალური მობილობა?
- რა განსხვავებაა ვერტიკალურ და ჰორიზონტალურ მობილობას შორის?
- რა არის მობილობის ზომა და მოცულობა?
- რა როლს ასრულებს პრესტიჟი სოციალურ მობილობაში?
- რა არის სოციალური ტრანსფორმაცია?
- რა მსგავსება და განსხვავებაა სოციალური ტრანსფორმაციის ფართო და ვიწრო გაგებებს შორის?
- რა არის სოციალური ტრანსფორმაციის მიზეზები?
- სოციალური ტრანსფორმაციის მიზეზებიდან რომელი მიგაჩნიათ უმთავრესად და რატომ?
- თანამედროვე საზოგადოების დახასიათებაში სოციოლოგიის რომელ კლასიკოსს (თიონისი, ვებერი, დიურკემი, მარქსი) ეთანხმებით და რატომ?

საპრეზენტაციო თემები*

- სოციოლოგიის ფუძემდებლები
- საჭიროა თუ არა სოციოლოგიის ისტორიის შესწავლა?
- თანამედროვე ამერიკული სოციოლოგიის წარმომადგენლები
- ჩემი ქალაქის, რაიონის ან სოფლის დემოგრაფიული პრობლემები და მათი გადაჭრის გზები
- ჩემი ქალაქის, რაიონის ან სოფლის ეკოლოგიური პრობლემები და მათი გადაჭრის გზები
- სოციოლოგიური გამოკვლევის შესაძლებლობები
- სოციოლოგიური კვლევის მეთოდების დახასიათება
- ფოტოსოციოლოგია
- მსგავსება და განსხვავება ადამიანთა და ცხოველთა ერთობებს შორის
- საზოგადოების ცნების სოციოლოგიური და არასოციოლოგიური გაგება. შედარებითი ანალიზი.
- კულტურა და ბუნება
- კულტურა და ცივილიზაცია
- სუბკულტურები საქართველოში
- მულტიკულტურალიზმი
- რელიგია და კულტურა
- რესოციალიზაცია და დესოციალიზაცია
- სოციალიზაციის თეორიები
- ემოციების სოციოლოგია
- იუმორის სოციოლოგია
- დევიაცია და გენდერი
- დევიაცია და იარლიყების მიკერება
- დევიაცია და სტიგმატიზაცია
- დევიაციის ფუნქციები
- ქართველი ახალგაზრდობის რეპროდუქციული ქცევების შესახებ
- სექსუალური განათლების საჭიროების შესახებ
- ქართველთა გენოციდი და ეთნოწმენდა აფხაზეთსა და სა-

* საერთოდ, უმჯობესია, საპრეზენტაციო თემა სტუდენტმა თვითონ აირჩიოს, მაგრამ ზოგჯერ მათ უჭირთ თემის შერჩევა. ამდენად, წარმოდგენილი საპრეზენტაციო თემები სტუდენტებს გზამკვლევად გამოადგებათ აღნიშნული დავალების შესასრულებლად.

მაჩაბლოში

- რასიზმისა და ეთნიკური ნიშნით დისკრიმინაციის მაგალითები
- თანამედროვე საზოგადოების ეთნიკური პრობლემები
- ბიუროკრატია და თანამედროვე საზოგადოება
- ლიდერის ტიპები და თვისებები
- პიროვნების თავისუფლება და სოციალური ინსტიტუტები
- სოციალური მობილობა თანამედროვე ქართველ საზოგადოებაში
- სოციალური სტრატეგიკაციის ტრანსფორმაცია საქართველოში
- ქართველი საზოგადოების პოსტმოდერნისტული ტრანსფორმაცია

სახელმძღვანელოში გამოყენებული ძირითადი ცნებებისა და ტერმინების განმარტებები

აბერანტული დევიაცია - ანგარების მიზნით კანონის მალულად დარღვევა

ანომია - უნორმოზა; მერტონის მიხედვით, სოციალური სტრუქტურის დისფუნქციურობა, რომელიც საზოგადოების წევრებს დევიანტური ქცევისაკენ უბიძგებს.

აქტორი – ინდივიდუალური როლის შემსრულებელი ნებისმიერი ერთეული, მოქმედების სუბიექტი

ავტორიტარული ლიდერობა - ლიდერობა ფოკუსირდება გადაწყვეტილებათა მიღებისას სხვისი აზრის მიუღებლობასა და ლიდერის მიმართ სხვების უსიტყვო მორჩილებაზე.

ბიპვეიორიზმი - ქცევათმეცნიერება, ე.წ. პრაგმატული ფსიქოლოგიის ერთ-ერთი მიმდინარეობა, რომლის მიხედვითაც, ფსიქიკა გარეზემოქმედებაზე - სტიმულირებაზე რეაქციების ერთობილობაა.

ბუნტისთავი -მერტონის მიხედვით, დევიანტური ტიპი, რომელიც არსებული სოციალური წესრიგის ალტერნატივას ქმნის.

გამოყენებითი სოციოლოგია – პრაქტიკული ხასიათის დარგობრივი სოციოლოგიური დისციპლინა. იგი თეორიული და ემპირიული სოციოლოგიური ცოდნის, სოციოლოგიის მეთოდოლოგიისა და კვლევის სხვადასხვა მეთოდის საშუალებით შეისწავლის და წყვეტს საზოგადოებრივი ცხოვრების მრავალ პრაქტიკულ ამოცანას.

განყენებული ლიდერობა - ამ ტიპის ლიდერობის შემთხვევაში ჯგუფი ლიდერისაგან დამოუკიდებლად ფუნქციონირებს.

ბიუროკრატია - XVIII საუკუნის ევროპაში გაჩნდა და მას თავიდანვე უარყოფითი ელფერი დაჰკრავდა. პირველი, ვინც მას დადებითად შეხედა, ვებერი იყო. ჩვეულებრივ, ბიუროკრატია სახელმწიფო აპარატის საშუალო რანგის ჩინოვნიკური სისტემაა.

გემაიშაფტი - თემი **გეზელშაფტი** - საზოგადოება

დახურული საზოგადოება სტატიკური სოციალური სტრუქტურით, შეზღუდული სოციალური მობილობით, ტრადიციონა-

ლიზმით, ინოვაციებისადმი მოუმზადებლობითა და დოგმატური ავტორიტარული იდეოლოგიით ხასიათდება (როგორც წესი, ეს ტოტალიტარული საზოგადოებაა). **ღია საზოგადოება** საზოგადოების ისეთი ტიპია, რომელიც დინამიკური სოციალური სტრუქტურით, მაღალი სოციალური მობილობით, ინოვაციურობით, კრიტიციზმით (არ არსებობს თემა, რომელიც კრიტიკისათვის დახურულია), ინდივიდუალიზმით და პლურალისტური დემოკრატიული იდეოლოგიით ხასიათდება. აქ ადამიანს არჩევანის სრული თავისუფლება აქვს. ღია საზოგადოებაში სახელმწიფო იდეოლოგია სრულებით არ არსებობს, ხოლო სინდისის და სხვა ტიპის თავისუფლება კონსტიტუციით არის გამყარებული. მასში დიდი ასპარეზი ეთმობა შემოქმედებით აზროვნებასა და ნოვაციებს. თუ დახურულ საზოგადოებაში, ყველას მაგივრად, ერთი ადამიანი ან ადამიანთა მცირე ჯგუფია პასუხისმგებელი, ღია საზოგადოებაში ყოველი ცალკეული ადამიანია პასუხისმგებელი. ამიტომ ამ ტიპის საზოგადოება პასუხისმგებლობისადმი განსაკუთრებული მიდგომით გამოირჩევა.

დევიაცია ლათინური სიტყვა *deviatio*-დან მომდინარეობს, რაც გადახრას ნიშნავს. გადახრა არის ნებისმიერი მოქმედება, რომელიც საზოგადოების ან ჯგუფის მიერ საყოველთაოდ აღიარებულ ნორმებსა და ღირებულებებს არღვევს. ქცევამ რომ დევიანტურის სტატუსი მიიღოს, ის სოციალურ სტანდარტებს უნდა არღვევდეს. რამდენადაც სოციალური სტანდარტები იცვლება, იმდენად დევიაციის შესახებ წარმოდგენაც იცვლება.

დელინკვენტობის ცნებით სოციოლოგიაში აღნიშნავენ არალეგალურ ან ანტისოციალურ მოქმედებებს, რომლებიც სხვადასხვა სახის სოციალურ და სამართლებრივ ნორმათა დარღვევასთანაა დაკავშირებული.

დემოგრაფია ბერძნული სიტყვიდან მომდინარეობს: „დემოს“ – ხალხი და „გრაფო“ – ვწერ, სიტყვასიტყვით – ხალხთაღწერა. ეს არის მეცნიერება, რომელიც შეისწავლის მოსახლეობის კვლავწარმოებას, მის რიცხოვნობას, დამოკიდებულებას საზოგადოების სოციალურ-ეკონომიკურ მდგომარეობასა და ბუნებრივ პირობებთან;

დემოკრატიული ლიდერობა - აქცენტირებულია გადანყვეტი-

ლებათა მიღების პროცესში სხვების მაქსიმალურად ჩართულობასა და მათი აზრების გათვალისწინებაზე.

დესოციალიზაცია - სოციალურობის (განცდის) გაქრობა

დეტერმინიზმი ლათინური სიტყვა *determinare*-დან მომდინარეობს და განსაზღვრულობას, შეზღუდვას ნიშნავს. მისი საწინააღმდეგო ცნებაა ინდეტერმინიზმი.

დესკრიფცია - აღწერა

ეთნოგრაფია - ძველ ბერძნულ ენაზე „ეთნოს“ – ხალხს, ხოლო „გრაფო“ – წერას ნიშნავს. სიტყვასიტყვით - ხალხის აღწერა.

ეთნომეთოდოლოგია - ტერმინი თანამედროვე ამერიკელმა სოციოლოგმა, ჰაროლდ გარფინკელმა შექმნა და ის იმ გზებისა და საშუალებების შესწავლაა, რომელთა დახმარებითაც ადამიანები თავიანთ გარემომცველ ყოველდღიურობას გაიაზრებენ.

ეთნოსოციოლოგია სოციოლოგიის დარგია, რომელიც ეთნიკური ჯგუფების სოციალურ პარამეტრებს შეისწავლის.

ეკოლოგია - ბერძნული სიტყვებიდან მომდინარეობს. ბერძნულად „ოიკოს“ – სახლს, საცხოვრებელ ადგილს, ხოლო „ლოგოს“ მოძღვრებას, სწავლებას ნიშნავს. ეს არის მეცნიერება, რომელიც გარემოსთან ცოცხალი ორგანიზმების კავშირ-მომართებას შეისწავლის.

ეკონომიკა ბერძნული სიტყვიდან მომდინარეობს. „ოიკოს“ – სახლს, ხოლო „ნომოს“ – კანონს ნიშნავს. სიტყვასიტყვით „სახლის ანუ მეურნეობის წარმართვის კანონს“ ნიშნავს.

ემპირიულობა (ძვ. ბერძნულად – *empiriea* - ცდა, გამოცდილება) – რაც იმას ნიშნავს, რომ ცოდნა დაკვირვებასა და გამოცდილებაზეა დამყარებული.

ემპირიული სოციოლოგია – სოციოლოგიის დარგი; სოციოლოგიურ გამოკვლევათა მთელი კომპლექსი, რომელიც სოციოლოგიური გამოკვლევის მეთოდებისა და ტექნიკის საფუძველზე სოციალური ინფორმაციის მოპოვებასა და ანალიზზეა ორიენტირებული.

ვერიფიკაცია – ცოდნის პრაქტიკული შემოწმებადობა.

ვერტიკალური სოციალური მობილობა - სოციალური მობილობა, როცა თვალს ვადევნებთ ინდივიდის ან ჯგუფის გადასვლას ერთი ფენიდან ან ერთი კლასიდან მეორე ფენაში ან კლასში.

გრძნობადი, სენსიტიური კულტურა და ცივილიზაცია (ათე-ისტური) - მასში გრძნობადი სიამოვნებები და პროფანული გატაცებებია პირველადი. მოცემული სისტემის ეტიკა ჰედონისტურია, რომლის მონოდებაცაა: ჭამეთ, სვით და გაერთეთ, ისიამოვნეთ ცეკვა-თამაშით, სექსით. ეცადეთ, რაც შეიძლება მეტი სასიამოვნო წუთი გამოსტაცოთ წუთისოფელს, რამეთუ იგი ხანმოკლეა და ხვალ შეიძლება აღარ იყოთ ცოცხალი. ადამიანის ცხოვრების ძირითადი საზრისი სიამოვნების, სარგებლიანობისა და ბედნიერების მიღწევაა.

იდეალისტური კულტურა და ცივილიზაცია (შუალედური) - შუალედური ადგილი უკავია იდეაციონალურ და გრძნობად ცივილიზაციებს შორის. მას გარდამავალი ხასიათი აქვს. მასში ორივე ტიპის ცივილიზაციის ელემენტებია თავმოყრილი. იგი პოზიტიურად არის განწყობილი იმ გრძნობადი ღირებულებების მიმართ, რომლებიც აბსოლუტისადმი ერთგულებას არ ეწინააღმდეგება.

იდეაციონალური კულტურა და ცივილიზაცია (რელიგიური) - ცენტრალური ადგილი ღმერთს და მისგან მომდინარე ღირებულებებს უკავია. იდეაციონალური ნორმის მაგალითია: „გიყვარდეს მტერი შენი“, „უპირველეს ყოვლისა ეძიე ცათა სასუფეველი“ და სხვ. იდეაციონალისტური ეტიკა დიდად არ აფასებს ძალაუფლებას, სიმდიდრეს, მატერიალურ სიკეთეებს, სხეულებრივ სიამოვნებას და ა.შ. ქორწინებაში მიწიერის, საამსოფლოს პირობას და შესაძლებლობას კი არ ხედავს, არამედ - წმინდა კავშირს. ცხოვრების საზრისი ღვთის მსახურებად წარმოუდგენია.

ინტეგრალური სინთეზი - სოციოლოგიური პარადიგმა, რომელიც ადამიანს, საზოგადოებისა და ცივილიზაციას მთლიანობასა და ერთიანობაში მოიაზრებს და ადამიანური საქმიანობის ყველა სფეროს მოიცავს. მოითხოვს ადამიანის, საზოგადოებისა და ბუნების შესახებ არასებულები სამეცნიერო ცოდნის სინთეზირებას.

იდეოლოგია (ბერძნ. idea და logos – მოძღვრება) არის იდეებისა და შეხედულებების სისტემა, რომლებიც ასახავს ადამიანის დამოკიდებულებას ბუნებრივი და სოციალური გარემოსადმი, და, საკუთრივ, ადამიანთა ურთიერთობას. იგი ყოველთვის რომელიმე საზოგადოების, კლასის, სახელმწი-

ფოს ინტერესებს ემსახურება, განამტკიცებს მის პოზიციას, წარმოადგენს მის თეორიულ საფუძველს.

ინსტიტუტი ლათინური სიტყვა institutum-იდან მომდინარეობს და იმას ნიშნავს, რაც დაწესებულია, დადგენილია. მას სოციოლოგიაში, სხვა მეცნიერებებსა და ყოველდღიურ ცხოვრებაში სხვადასხვა გაგება აქვს, რაც ოთხ ძირითად მნიშვნელობამდე შეიძლება დავიყვანოთ: 1) ტერმინი „ინსტიტუტი“ შეიძლება აღნიშნავდეს საზოგადოებრივ ფუნქციას შემსრულებელ გარკვეულ პირთა ჯგუფს; 2) ინსტიტუტი შეიძლება იყოს იმ ფუნქციების ორგანიზაციული კომპლექსი, რომლებსაც ჯგუფის ზოგიერთი წევრი მთელი ჯგუფის მიმართ ასრულებს; 3) ინსტიტუტი არის ის დაწესებულება ან იმ დაწესებულებათა ერთობლიობა, რომლებიც ცალკეულ ინდივიდს ან ინდივიდთა ჯგუფს საშუალებას აძლევს, შეასრულოს უპიროვნო საზოგადოებრივი ფუნქციები საკუთარი ან ჯგუფის წევრების მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილების მიზნით; 4) ინსტიტუტს უწოდებენ სოციალურ როლს, რომლებსაც განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ჯგუფისათვის. ინსტიტუტის ცნების ოთხივე განმარტება შეიძლება მის ორ, ფართო და ვიწრო გაგებად გავაერთიანოთ. ვიწრო გაგებით, ინსტიტუტის ცნებას ტექნიკური მნიშვნელობა აქვს და სპეციალიზებულ სამეცნიერო თუ სასწავლო დაწესებულებებს აღნიშნავს, ფართო მნიშვნელობით კი - საზოგადოებრივ ურთიერთობათა განსაკუთრებული სფეროს მარეგულირებელ ნორმებს.

ინდივიდუალურია მობილობა, როდესაც ყოველი ადამიანის ვერტიკალური ან ჰორიზონტალური გადაადგილება სხვებისაგან დამოუკიდებლად ხორციელდება.

იძულებითი ორგანიზაცია - ამ ტიპის ორგანიზაციების წევრობა იძულებითია.

კასტა სოციალური ნორმებით, სპეციფიკური ტრადიციებით, ქცევითა და ცხოვრების ერთნაირი სტილით გაერთიანებულ ადამიანთა დახურული ფენაა.

კლასი საზოგადოების სოციალურ სტრატეფიკაციაში ისეთი მაკროჯგუფია, რომელიც მსგავსი მატერიალური რესურსების და ცხოვრების წესის მქონე ადამიანებს აერთიანებს.

კლინიკური სოციოლოგია გამოყენებითი სოციოლოგიის ის ნა-

წილია, რომელიც სოციალური ადაპტაციისა და სხვა სოციალური პრობლემების კვლევისას თერაპიულ მეთოდებს შემუშავებს და გამოიყენებს. დასავლეთის ქვეყნებში ძალზე პოპულარული სპეციალობაა სოციოლოგ-კლინიცისტი.

კულტურა საზოგადოების მიერ აღიარებული ნორმებისა და ღირებულებების სისტემაა, ანუ, ის, ერთი მხრივ, სოციალური ურთიერთქმედების პროდუქტია, მეორე მხრივ, ამ ურთიერთქმედებათა სახეების განმსაზღვრელი პირობა. ერთი სიტყვით, კულტურა არის ის ღირებულებები, შეხედულებები, ქცევის ნორმები და მატერიალური საგნები, რომლებიც ადამიანის ცხოვრების წესის ფორმირებას ახორციელებენ.

კულტურული დიფუზია - საქონლის, პროდუქციის, ადამიანებისა და ინფორმაციის ერთი კულტურიდან მეორეში გადაადგილება

კონფორმისტი - მერტონის მიხედვით, დევიანტური ტიპი, რომელიც ტრადიციული მიზნების მისაღწევად საზოგადოების მიერ აღიარებულ საშუალებებს იყენებს.

კულტურული შეყოვნება - უილიამ ფილდინგ ოგბორნის მიერ შემოღებული ცნება. კულტურული შეყოვნება მაშინ გვხვდება, როდესაც საზოგადოების მატერიალური და ტექნოლოგიური მდგომარეობა წინ უსწრებს სულიერი კულტურის (მრწამსი, ადათ-წესები, ფილოსოფიური სისტემები და სხვ.) ტრანსფორმაციას.

მაკდონალდიზაცია - პროცესი, რა დროსაც სწრაფი მომსახურების რესტორნის მუშაობის პრინციპები საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვადასხვა სფეროებში აღწევს.

მეთოდი ბერძნული სიტყვიდან – **მეთოდოს**-იდან მომდინარეობს და შემეცნების, კვლევის გზას, საშუალებას ნიშნავს.

მეთოდოლოგია - მეცნიერების ზოგადი პრინციპების სისტემა; მეთოდის შესახებ მეცნიერება; თეორია მეცნიერული მეთოდების ჩამოყალიბების შესახებ.

მერიტოკრატია საზოგადოების რჩეული ნაწილია, რომლისადმი კუთვნილებაც განისაზღვრება არა ჩამომავლობით ან სოციალური მდგომარეობით, არამედ პიროვნული უნარებითა და ინდივიდუალური ძალისხმევით; ის სიტყვასიტყვით „ნიჭიერთა მმართველობას“ ნიშნავს.

მეტასოციოლოგია - სოციოლოგიური თეორია, რომელიც სო-

ციოლოგიას შეისწავლის. ჯ. რიტცერის მიხედვით, ეს არის სოციოლოგიის ნაწილი, რომელიც ახალი სოციოლოგიური თეორიის პრელუდიას, სოციოლოგიური თეორიის სიღრმისეული გაგების მექანიზმს წარმოადგენს.

მობილობის დისტანცია არის იმ საფეხურების რაოდენობა, რომლებზეც ადამიანმა ან ჯგუფმა ასვლა ან ჩამოსვლა შეძლო.

მობილობის მოცულობის ცნებაში ინდივიდების ან ჯგუფების ის რაოდენობა იგულისხმება, რომლებმაც დროის მცირე მონაკვეთში სოციალურ კიბეზე ვერტიკალური მიმართულებით გადაადგილება მოახერხეს.

მომხმარებლობა - (კონსუმერიზმი) მატერიალური კეთილდღეობის უმაღლესი ღირებულების რანგში აყვანა (რომელიც, პ. სოროკინის აზრით, გრძნობად კულტურას ახასიათებს. ზ. ბაუმანის შეხედულებით, სოციალური ორგანიზაციის ისეთი ტიპია, რომელიც ემყარება ძალადობას, სოციალურ ინტეგრაციას, ინდივიდუალურ სოციალურსტრატეგიკაციას და ახასიათებს ე.წ.თხევად თანამედროვეობას.

მორალი - ადამიანთა ქცევის მაკონტროლებელი სოციალური ინსტიტუტი, რომელიც ღირებულებათა ერთობლიობის სახით გვეძლევა. სხვა გაგებით, სიკეთის უნივერსალობის პრინციპი. დიურკემის აზრით, მორალი მორალური ვერ იქნებოდა რელიგიის გარეშე. საკრალური და მორალური ერთმანეთთან მჭიდროდაა დაკავშირებული. ზ. ბაუმანის აზრით, თხევადი მოდერნიზმის პირობებში მორალის დისპერსია ხდება ანუ ამიერიდან ადამიანები კარგებად და ცუდებად ყოფნას წყვეტენ და მორალურად ამბივალენტურნი ხდებიან.

ნოვატორი - მერტონის მიხედვით, დევიანტური ტიპი, რომელიც არატრადიციულ საშუალებებს მიმართავს ტრადიციული მიზნების მისაღწევად.

ნორმატიული ორგანიზაცია -ნორმატიულ ორგანიზაციებში ადამიანები შედიან არა ხელფასის, არამედ იმ მიზნის გამო, რომელსაც ისინი მორალურად მისაღებ ღირსების საქმედ მიიჩნევენ.

პათოლოგიური საზოგადოება - ზეგუცხოების სტადიაში მყოფი საზოგადოება, რომელიც ავტორიტარულ კერპთა-

ყვანისმცემლობას ამკვიდრებს და ადამიანებს იძულებულს ხდის, თავისუფლებას გაექცნენ.

პერფორმანსი - ინტერაქციული სტრუქტურა, რომელსაც ინდივიდი, როლის შემსრულებლის სახით, სცენაზე, მაყურებელთა (პუბლიკის) წინაშე გამოჰყავს.

პირველადი ჯგუფი მცირე ჯგუფის განსაკუთრებული ნაირსახეობაა, რომელიც მის წევრთა უშუალო კონტაქტზეა დამყარებული.

პოლიგამია (ბერძნ. პოლი - „მრავალი“ და გამოს - „ქორწინება“) — მრავალცოლიანობას/მრავალქმრიანობას ნიშნავს.

პოლიგინია ქორწინების ფორმა, ანუ პოლიგამიის ერთ-ერთი გამოვლინება, რომლის დროსაც ერთი მამაკაცი ქორწინდება ერთსა და იმავე დროს რამდენიმე ქალზე.

პოლიტოლოგია -ძველი ბერძნულიდან მომდინარეობს. „პოლიტიკონ“ - საზოგადოებრივს, „პოლისი“ - ქალაქ-სახელმწიფოს, „ლოგოს“ - მოძღვრებას, სწავლებას ნიშნავს; სიტყვასიტყვით პოლიტოლოგია „პოლიტიკის შესახებ სწავლებას,” ძველი ბერძნული ტრადიციიდან გამოდინარე, „პოლიტიკაზე საუბარს, სიტყვას“ ნიშნავს; შესაბამისად, პოლიტიკური მეცნიერების საგანია პოლიტიკა.

პრაგმატიზმი - იდეალისტური ფილოსოფია, რომლის მიხედვითაც, ჭეშმარიტია ის, რაც პრაქტიკულად სასარგებლოა.

რესოციალიზაცია ორმაგი პროცესია. ის არსებული იდენტობის წაშლას და ახლის ჩამოყალიბებას გულისხმობს.

რეტრიტისტი -მერტონის მიხედვით, დევიანტური ტიპი, რომელიც(ინგლისურ ენაზე **retreat** – უკანდახევა) არც მიზნებს იზიარებს და არც საშუალებებს. იგი ამოვარდნილია კულტურის მეინსტრიმიდან (ალკოჰოლიკები, ნარკომანები, უსახლკაროები და სხვ.). მისი დევიანტობა ცხოვრების ტრადიციული სტილიდან გადახრაა.

რისკის საზოგადოება - უ. ბეკის მიხედვით, თანამედროვე საზოგადოება, რომლის ძირითადი ნიშნებიცაა ფრაგმენტულობა, ქაოსურობა, ბუნებასა და კულტურას, კლასებს, ერებსა და ადამიანებს შორის განსხვავებისა და საზღვრების მოშლა.

რიტუალი (სოციალური) - ყოველდღიური ურთიერთობა, რომელიც სოციალური განსხვავებების პრეზენტაციაა.

როლური დისტანცია - გოფმანის მიხედვით, აქტორებსა და

როლებს შორის არსებული დაშორების ხარისხის მაჩვენებელი.

რიტუალისტი - მერტონის მიხედვით, დევიანტური ტიპი, რომელიც შესაძლებელია ტრადიციულ მიზნებს არ იზიარებდეს, მაგრამ მათ მისაღწევ საშუალებებს დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდეს.

საზოგადოებრივი ხელშეკრულების (კონტრაქტის) თეორია - (ავტორები არიან ჟან-ჟაკ რუსო და თომას ჰობსი). ეს ბუნებრივი მდგომარეობიდან საზოგადოებრივ და პოლიტიკურ მდგომარეობაზე ადამიანთა გადასვლას გულისხმობს. მის მიხედვით, ადამიანებმა განსაზღვრეს პირობები, რომელთა თანახმადაც, ისინი მზად არიან ერთად იცხოვრონ და ხელისუფლებას დაემორჩილონ. საზოგადოებრივი ხელშეკრულება ადამიანებს შორის უშუალოდ დადებული კონტრაქტია. იგი სოციალური წესრიგის გარანტიას წარმოადგენს. დღეს მასში პოლიტიკური ვალდებულებების საზღვრების მონიშვნა იგულისხმება, რასაც საზოგადოების წევრები ემორჩილებიან.

სეკულარიზაცია რელიგიური აზროვნების, რელიგიური ცხოვრებისა და ორგანიზაციების მიერ სოციალური გავლენისა და მნიშვნელობის დაკარგვის პროცესია. ვებერი ამბობდა, რომ თანამედროვე საზოგადოებაში მეცნიერული აზროვნება და რაციონალიზმი იკავებენ რელიგიური რწმენის ადგილს. ამას ის საზოგადოების „განჯადოებას“, „დემაგიზაციას“ ეძახდა. ფაქტობრივად, ეს რელიგიის საერო, სამოქალაქო ცხოვრების ერთ-ერთ რიგით ნაწილად გახდომის პროცესია, რომელიც ტრადიციული ღირებულებების მომხრეთა მძაფრ წინააღმდეგობას აწყდება. პარსონსი ამის შესახებ ამბობდა, რომ რელიგია გავლენას კი არ კარგავს, არამედ უფრო მეტად სპეციალიზებული ხდება, რაც საკმაოდ საკითხია დღესაც.

სექსუალური კონტრევოლუცია გულისხმობს ტრადიციული „ოჯახური ღირებულებების“ დაბრუნებას და სექსუალური თავისუფლების სექსუალური პასუხისმგებლობით ჩანაცვლებას.

სექსუალური ორიენტაცია ნიშნავს სექსუალურ მიზიდულობას საპირისპირო ან იმავე, ორივე ან ერთზე მეტი, სქესის მიმართ.

სექსუალური რევოლუცია ნიშნავს სექსუალობის შესახებ არსებული ტრადიციული წარმოდგენების, ნორმებისა და განწყობების ძირეულ ცვლილებას.

სოციოლოგიური წარმოსახვა - მილსის მიხედვით, ინტელექტუალის თვითშემეცნების ნაყოფიერი ფორმა, რომლის დახმარებითაც ცოცხლდება გაკვირვების უნარი და ადამიანები კრიტიკულ და შემოქმედებით აზროვნებას იწყებენ, ჩვეულებრივ ფაქტებსა და მოვლენებს მიღმა მათ უჩვეულო საზრისს სწვდებიან.

სოციოლოგიის სოციოლოგია - ა. გოულდნერის მიხედვით, „რეფლექსური სოციოლოგია“, რომელიც სოციოლოგიას განიხილავს, როგორც განსაკუთრებულ მოვლენას, ხოლო, ნ. ლუმანის მიხედვით, „სოციოლოგიური ცოდნა, რომლის საგანიც საკუთარი თავია“. ზოგჯერ მეტასოციოლოგიასთანაც აიგივებენ.

სოციალიზაცია ადამიანის მიერ სოციალური ნორმების, კანონების, ქცევის წესებისა და ღირებულებათა ათვისების პროცესია, რომლის დროსაც იგი საზოგადოებაში ცხოვრებისა და სოციალური ნორმების დაცვის უნარ-ჩვევებს გამოიმუშავებს.

სოციოლოგიზმი - სოციოლოგიური მიდგომა, რომლის მიხედვითაც, სოციალურის ახსნა სოციალურიდან ამოსვლით უნდა განხორციელდეს. ამ შემთხვევაში მეთოდურ სოციოლოგიურ უნდა იყოს. კლასიკური წარმომადგენელი ე. დიურკემია.

სოციალურიანთროპოლოგია - „ანთროპოს“ – ადამიანი, „ლოგოს“ – მოძღვრება, სწავლება, მეცნიერება; სიტყვასიტყვით – მოძღვრება ადამიანის შესახებ. განსხვავებით ადამიანის არსის შემსწავლელი ფილოსოფიური დისციპლინისაგან – მაგ., ფილოსოფიური ანთროპოლოგიისაგან - სოციალური ანთროპოლოგია ადამიანის სოციალური არსის შემსწავლელი მეცნიერებაა.

სოციალური გარემო - ადამიანის გარემომცველი სფეროს ნაწილი, რომელიც ინდივიდებისაგან, დიდი და მცირე ჯგუფებისაგან, ინსტიტუტებისა და კულტურის ელემენტებისაგან შედგება. ის იმ პირობების ერთობლიობაა (ეკონომიკური, პოლიტიკური და სულიერ-ღირებულებითი), რომელიც ინდივიდთა არსებობისა და მოქმედებისათვის არის აუცილე-

ბელი და რომელიც ამ ინდივიდების მიერ არის შექმნილი. სოციოლოგები საუბრობენ მიკრო- და მაკროსოციალურ გარემოზე. მაკროგარემო ერთად აღებულ მთელ სოციალურ და ეკონომიკურ სისტემას მოიცავს. მიკროგარემო მხოლოდ სოციალურ სფეროს გულისხმობს.

სოციალური დემოგრაფია ხალხთმოსახლეობის სოციალური ფაქტორების შემსწავლელი დარგობრივი სოციოლოგიური დისციპლინაა.

სოციალური დიაგნოსტიკა – გამოყენებითი სოციოლოგიის ერთ-ერთი ძირითადი მიმართულება, რომელიცოპერატიულად აფასებს სოციალური ობიექტისფუნქციონირების მდგომარეობას, ავლენს გადახრებს და ხელს უწყობს სოციალური ობიექტის განვითარებას.

სოციალური ინჟინერია – გამოყენებითი სოციოლოგიის დარგი, რომელიც ორიენტირებულია:ადამიანთა ქცევისა და განწყობის შეცვლაზე. სოციალურ პრობლემათა გადაწყვეტაზე, ცვალებად გარემოში სოციალური ინსტიტუტების ადაპტირებაზე, სოციალური აქტივობის შენარჩუნებაზე და სხვ.

სოციალური მეხსიერება - სოციალური პრაქტიკებისა და ღირებულებებითი ორიენტაციების თაობიდან თაობებისათვის გადაცემა, რაც ადამიანთა ქცევისა და ცოდნის სფეროში მემკვიდრეობითობას გულისხმობს.

სოციალური მობილობა - თუკი სტრატეფიკაცია საზოგადოების ფენებად დაყოფას გულისხმობს, მობილობა ამ ფენების შიგნით და ფენებს შორის მოძრაობას ნიშნავს. ტერმინი ლათინური სიტყვა *mobilis*-დან მომდინარეობს, რაც *მოძრა*ვს, *ცვალება*ს ნიშნავს. სოციალური მობილობა ეკონომიკური ან პროფესიული მდგომარეობის ან პოლიტიკური შეხედულებების ცვლილების შედეგად ინდივიდის ან ჯგუფისსაზოგადოების ერთი ფენიდან მეორეში გადასვლაა.

სოციალური სოლიდარობა დიურკემის სოციოლოგიის ერთ-ერთი კარდინალური საკითხია. ეს ის ძალაა, რომელიც საზოგადოებას ერთ მთლიანობად კრავს. სოლიდარობის ორი ძირითადი ტიპი გამოყო დიურკემმა: მექანიკური და ორგანული; მექანიკური სოლიდარობა ინდუსტრიულამდელ საზოგადოებას ახასიათებს. ამ შემთხვევაში ინდივიდები ერთნაირ ფუნქციას ასრულებენ და ერთმანეთისაგან არაფ-

რით განირჩევიან. ორგანული სოლიდარობა ინდუსტრიული საზოგადოებისათვის დამახასიათებელი ნიშანია. ამ შემთხვევაში ჩვენ წინაშეა შრომის დანაწილება; ადამიანები, იმ ფუნქციისა და როლის მიხედვით, რომლებსაც საზოგადოებაში ასრულებენ, მაქსიმალურად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან.

სოციალური სტატუსი ინდივიდის ან სოციალური ჯგუფის მეტ-ნაკლებად მყარი (მდგომარეობაა) პოზიციაა საზოგადოებაში, რომელიც განსაზღვრულ უფლებებს და მოვალეობებს უკავშირდება.

სოციალური სტრატეფიკაცია საზოგადოების ფენებად ანუ სტრატებად დაყოფას ნიშნავს. ეს ფენები ერთმანეთისაგან სხვადასხვა კრიტერიუმით განსხვავდება.

სოციალური პრესტიჟი - სტატუსისადმი შეფასებითი დამოკიდებულება. იგი საზოგადოების ან მის წევრთა მიერ სხვადასხვა მოვლენების სოციალური მნიშვნელობების დადებითი ან უარყოფითი შეფასებაა, რაც სოციალური აღიარების, მოწონების, წახალისების და ა. შ. მოტივაციაა.

სოციალური როლი მოსალოდნელი ქცევაა, რომელსაც ინდივიდი კერძო სიტუაციაში ასრულებს და რომელიც კონკრეტულ სტატუსს უკავშირდება.

სოციალური ტრანსფორმაციები სოციოლოგიაში ფართო და ვიწრო მნიშვნელობით გამოიყენება. ფართო მნიშვნელობით, სოციალურია ყველა ის ცვლილება, რომლებიც კი საზოგადოებაში ხდება. ამ შემთხვევაში სოციალური ცვლილებები საზოგადოებისათვის დამახასიათებელი არაერთი ნიშან-თვისებისა და ვითარების ცვლილებას გულისხმობს. ვიწრო მნიშვნელობით კი, „სოციალური ცვლილება“ სოციალურ ცხოვრებაში – საზოგადოების სტრუქტურაში, სოციალურ ჯგუფებში, ორგანიზაციებსა და ინსტიტუტებში - მიმდინარე ხდომილებების გამომხატველი ცნებაა.

სოციალური ურთიერთობა – ეს არის პროცესი, რომლის მეშვეობითაც ადამიანები მოქმედებენ დასხვებთან ურთიერთობენ ყოველდღიურ ცხოვრებაში.

სოციობიოლოგია მომდინარეობს სიტყვიდან – „სოციო“ – საზოგადოებადა და „ბიოლოგია“ – სიცოცხლის შესახებ მოძღვრება.

სოციოდრამა – ლათინურ ენაზე – “სოციუს” და ბერძნ. “დრამა”

– მოქმედება. ჯგუფური ფსიქოთერაპიის ტექნიკა. სოციომეტრიის ფუძემდებლის, იაკობ მორენოს მიერ შემუშავებული ემპირიული მეთოდი, რომელიც როლურ თამაშებსა და მოდელირებაზეა აგებული. მისი თემა ჯგუფის პრობლემაა, ხოლო მიზანი – სწავლება, რომელიც კრეატიულ (შემოქმედებით) სოციალურ ცვლილებაზეა ორიენტირებული. ფართოდ გამოიყენება ემპირიულ, განსაკუთრებით, ექსპერიმენტულ სოციოლოგიურ კვლევებში. ძირითადი სოციოდრამატული ტექნიკის ელემენტებია: დუბლირება (ჯგუფის ან ინდივიდის), სარკე, როლების გაცვლა, შინაგანი მონოლოგი, აქტიური სოციოდრამა და სხვ.

სოციალური ფაქტის ცნებით დიურკემი იმ სოციალურ (საზოგადოებრივ) ფენომენებს აღნიშნავდა, რომლებიც ინდივიდების მიმართ გარეგანია და შემზღუდველი, მაიძულებელი მნიშვნელობა აქვს. როგორც ამინდი გვკარნახობს იმას, თუ რა ჩავიცვათ, ასე გვიკარნახებენ სოციალური ფაქტები შესაბამის მოქმედებებს. ეს ფაქტები რეალურად არსებობენ და გავლენას ახდენენ ჩვენზე. სოციოლოგიამ სოციალური სინამდვილე სოციალური ფაქტების პოზიციიდან და არა - პიროვნულ-სუბიექტური მოტივაციებით უნდა ახსნას.

სოციალური ფსიქოთერაპია გამოყენებითი სოციოლოგიის (ფსიქოსოციალური ნიშნის მქონე) დარგია. იგი სოციალურ ქცევაზე ზემოქმედების მეთოდების ისეთ სისტემას მოიცავს, რომელიც გადახრების ნებისმიერი ფორმის კორექტირებისათვის გამოიყენება.

სოციოლოგიური პარადიგმა სოციოლოგიის, როგორც მეცნიერების, თეორიულ-მეთოდოლოგიურ საფუძვლებს და ფუძემდებლურ პრინციპებს გულისხმობს, რომელთა უმრავლესობაც ორ ნაწილად - მიკრო - და მაკროსოციოლოგიად - იყოფა. თითოეულ მათგანს სოციალური რეალობის განსხვავებული წარმოდგენა აქვს.

სტრატეფიკაცია ლათინური ენიდან მომდინარეობს (stratum – ფენას, ხოლო facio კეთებას ნიშნავს). სოციოლოგიაში იგი გეოლოგიური მეცნიერებიდან შემოვიდა (გეოლოგიური თვალსაზრისით, მიწა სხვადასხვა ფენად არის დაყოფილი) და საზოგადოების ფენებად დაყოფას, დაფენიანებას ნიშნავს. თანამედროვე სოციოლოგიაში სოციალური სტრატი-

ფიკაცია განიმარტება, როგორც სისტემა, რომლის საშუალებითაც საზოგადოება გარკვეული კატეგორიის ადამიანებს იერარქიულად ანაწილებს.

სტატისტიკა ლათინური Status-დან მომდინარეობს, რაც „საქმის ვითარებას“ ნიშნავს.

სტიგმა მკვეთრად გამოხატული სოციალური იარლიყი ან ფიზიკური ნიშანია, რომელიც პიროვნების ან ჯგუფის იდენტობის დევალვაციასა და დისკრედიტაციას ახორციელებს.

ტოტალური ინსტიტუტი - დაწესებულება, ორგანიზაცია, რომელშიც ადამიანთა დრო და სივრცე მთლიანად კონტროლდება პერსონალის მიერ: მისთვის ადამიანები „სამუშაოსათვის განკუთვნილი მასალაა“. გოფმანის აზრით, მსგავს ინსტიტუტებში ადამიანთა სიზმრებიც კი კონტროლდება.

ტრაიბალური წარმოდგება ლათინური სიტყვიდან tribus - გვარი, და სიტყვასიტყვით გვაროვნულს ნიშნავს.

უტილიტარული ორგანიზაცია - ყველა ის ადამიანი, რომელიც ხელფასის გამო მუშაობს, უტილიტარულ ორგანიზაციას ეკუთვნის – ორგანიზაციას, რომელიც ადამიანებს თავიანთი შრომის საფასურს უხდის.

ფილოსოფია ორი ბერძნული სიტყვისაგან – „ფილეო“ - მიყვარს და „სოფია“ – სიბრძნე – მომდინარეობს და სიტყვასიტყვით „სიბრძნის სიყვარულს“ ნიშნავს. ტერმინი პითაგორაიდან იღებს სათავეს, ხოლო სიტყვა „ფილოსოფოსი“ – ჰერაკლიტედან. საყოველთაო მნიშვნელობა ფილოსოფიამ სოკრატესა და პლატონთან მოიპოვა.

ფორმალურია ჯგუფები, რომლებიც ორგანიზაციისა და კონტროლის ფორმალურ სისტემას ემყარებიან

ფსიქოლოგია – ძვ. ბერძნულ ენაზე – „პსიხე“ – სული, „ლოგია“ – მოძღვრება, სწავლება; სიტყვასიტყვით – მეცნიერება სულის შესახებ. მისი წარმოშობა დაკავშირებულია არისტოტელეს სახელთან, რომელმაც დაწერა ნაშრომი სახელწოდებით: „პერი პსიხე“ – „სულის შესახებ.“ არისტოტელეს დროიდან მოყოლებული - დღემდე ფსიქოლოგია მეცნიერული ცოდნის სფეროა, რომელიც შეიცნავლის ფსიქიკური პროცესების (შეგრძნება, აღქმა, წარმოდგენა, წარმოსახვა, მეხსიერება, აზროვნება და სხვ.), ფსიქიკური მდგომარეობების (მოტივაცია, ემოცია, გრძნობები და სხვ.), ფსიქიკური

მახასიათებლების (ხასიათი, ტემპერამენტი და სხვ.), განწყობების წარმოშობას, მათ ფორმირებას, განვითარების თავისებურებებსა და კანონზომიერებებს, ანუ, ფართო გაგებით, ეს არის ფსიქიკურის შესახებ მეცნიერება. ამ შემთხვევაში უნდა გავითვალისწინოთ ის ფაქტი, რომ სული და ფსიქიკა ერთი და იგივე როდია. სული უფრო მაღალი ინსტანციაა, ვიდრე - ფსიქიკა.

ცივილიზაცია ლათინური სიტყვა civilis-იდან მომდინარეობს, რაც სამოქალაქოს ნიშნავს. მისი რამდენიმე მნიშვნელობაა ცნობილი. ერთ-ერთის მიხედვით, იგი არის დიდ სივრცეში განფენილი ცხოვრების წესი, რომელსაც დამოუკიდებელი ღირებულებათა სისტემა და შესაბამისი მსოფლმხედველობა აქვს. ამ თვალსაზრისით, ცივილიზაცია კულტურის ცნების სინონიმადაც გამოიყენება; ფრანგულ და ინგლისურ განმანათლებლურ ტრადიციაში ცივილიზაციის ცნებას ველურობის ცნების საპირისპიროდ იყენებდნენ. ამ შემთხვევაში ცივილიზებულობა ლტოლვების, აფექტებისა და ძალადობის რეგულირებასა და ურთიერთობის ფორმათა დახვეწას ნიშნავდა. ცივილიზაციის ეს გაგება ყოფით მეტყველებაშიდღესაც გამოიყენება.

შთაბეჭდილებათა მართვა - გოფმანის მიხედვით, ეს არის საიმისო საშუალება, რათა ადამიანმა გააკონტროლოს ის, თუ რას ფიქრობენ სხვები მასზე.

სოციალური სოციოლოგია - პ. ბერგერისა და თ. ლუკმანის მიერ ფენომენოლოგიური სოციოლოგიური პარადიგმის საფუძველზე შექმნილი იდეალისტური მიმართულება სოციოლოგიაში, რომლის ძირითადი პრობლემაა „ცხოვრებისეულ სამყაროთა“ სოციალური კონსტრუირებაა.

ძონ პოლიტიკონ - პოლიტიკური (ცხოველი) არსება.

ჯგუფურია მობილობა, როდესაც კოლექტიურ, ჯგუფურ გადაადგილებას ვაწყდებით.

ჰომო ეკონომიკუსი - ეკონომიკური ადამიანი

ჰორიზონტალური სოციალური მობილობა - სოციალური მობილობა, როცაპოზიცია ან მდგომარეობა იცვლება ერთი ფენის შიგნით.

INTRODUCTION TO SOCIOLOGY

(Revised Textbook)

Abstract

The textbook consists of the lectures in Introduction to Sociology delivered at the faculty of Social and Political Sciences of Iven Javakhishvili Tbilisi State University. Each lecture is equipped with the corresponding theoretical and practical questions and tasks, presentation topics, as well as definitions of certain classical and contemporary sociological terms etc.

The textbook is intended for the baccalaureate programme students of the faculty of sociology and political sciences and for anyone desiring to master sociology. Readers interested in sociology will get acquainted with classical and contemporary sociological attitudes, the main concepts and problems of sociology, specific features of sociology and many other analogical issues.

Since “sociology is a live science”, an introductory course to it should make readers think about “eternal urgent” social problems and questions and lead them to the laboratory studying social occurrences; the book should inform its readers, that it is all about them and their everyday life and help them orient in the surrounding world of social events. In this case, the main thing is not a perfect knowledge of sociological theories, but the fact that the book should help its reader see the regularity of the world which is in part made by him/her and which deeply affects him/her. In addition, one of the objectives of the textbook is the distribution and popularization of sociological knowledge.

The book consists of the following chapters and sections:

Dedications, Acknowledgements

Preface – K.Ketsbaia

Still, What is it – sociology – (Editor’s preface to the first edition of the textbook)

Introduction – (Profession – Sociologist)

Chapter I

What is and What Does Sociology Study

Keywords

- §1. Origin of the term sociology and its meaning: various opinions regarding the term (Comte, Sorokin)
- §2. The subject and the object of sociology
- §3. Social fact and social action, as the subjects of sociology
- §4. Sociology according to Pitirim Sorokin
- §6. The main functions of sociology
- §6. On laws and categories of sociology
- §7. Main attitudes in sociology (according to Neil Smelser)
- §8. Sociology as a science
- §9. Sociological imagination and the future of sociology

Chapter II

A brief history of Sociology

Keywords

- §1. The factors determining the origination and development of sociology according to J. Ecer
- §2. Protosociology
- §3. From social physics to sociology (when and how August Comte established the term “sociology”)
- §4. An early period in the development of sociology: Herbert Spencer, Harriet Martineau
- §5. Classical period: Weber, Durkheim, Tönnies, Simmel, Pareto
- §6. Modern period
- §7. Post-modern sociology
- §8. Sociology in Georgia

Chapter III

The Structure of Sociological Knowledge, Place of Sociology in the System of Sciences, Branches of Science Related to Sociology and Sociological Disciplines

Keywords

§1. General (theoretical) and empirical sociology, middle-range social theories

§2. Micro- and macro-sociology

§3. Place of sociology in the system of sciences

§4. Anthony Giddens: is sociology a science?

§5. Applied sociologies

§6. Disciplines related to sociology

Chapter IV

Methods of Sociology

Keywords

§1. Common (general) methods of scientific research

§2. Interdisciplinary methods of scientific research

§3. Max Weber on the method of understanding

§4. Specific methods of sociological research – quantitative and qualitative

§5. Photo-sociology as a research method

§6. General rules to make questionnaires

§7. Sociological questions according to A. Giddens

§8. Sociometry

§9. Stages and procedures of sociological research

§10. Ethical aspects of research

Chapter V

Society

Keywords

Introduction- the concept of society

§1. Non-sociological understanding of society

- §2. Sociological understanding of society
 - a) Herbert Spencer – organicistic understanding of society
 - b). Emile Durkheim – functionalistic understanding of society
 - c) Karl Marx -conflictological understanding of society
 - d) Max Weber -rationalistic understanding of society
 - e) Ferdinand Toennies – “gemeinschaft” and “gesellschaft” – from traditional to contemporary society
 - f) Gerhard Lenski – socio-cultural understanding of society
 - g) Amitai Etzioni – “active socium”
- §3. Open and closed society
- §4. Civil society
- §5. Ulrich Beck: the risk society
- §6. Contemporary understanding of society

Chapter VI

Culture

Keywords

Introduction – why do sociologists study culture?

- §1. The essence of culture
- §2. Culture and civilisation
- §3. Historical types of culture according to Pitirim Sorokin
- §4. Material and spiritual culture
- §5. Elements of culture
 - a) Symbols
 - b) Language
 - c) Values
 - d) Norms
 - e) Knowledge and technologies
- §6. Cultural variety
- §7. Elite and popular culture
- §8. Subculture
- §9. Multiculturalism
- §10. Contr-culture
- §11. Mass-culture
- §12. Marginal mass-culture
- §13. Global culture

- §14. Cultural and gender identity
- §15. Sociological analysis of culture
 - a) Structural-functional analysis of culture
 - b) Culture according to the conflict theory
 - c) Socio-biological analysis of culture

Chapter VII

Socialisation

Keywords

- §1. The concept of socialisation
- §2. Psychological theories explaining socialisation
 - a) Sigmund Freud: elements of a person
 - b) Jean Piaget: cognitive development of a person
 - c) Lawrence Kohlberg: moral development
 - d) Carol Gilligan: gender factor
 - e) Erik Erikson: eight stages of a person's development
- §3. Sociological theories
 - a) Charles Horton Cooley: theory of "mirror I"
 - b) George Herbert Mead: social "self", I and Me
- §4. Socialisation agents
 - a) Family
 - b) School
 - c) Peers
 - d) Mass-media
- §5. Socialisation in adulthood
 - a) Re-socialisation
 - b) De-socialisation
- §6. Other agents of socialisation

Chapter VIII

Interaction

Keywords

- §1. The concept of interaction
- §2. Interaction and communication

- §3. Priority of the social in the interactive processes
- §4. Sociological understanding of interaction
 - a) Social status
 - b) Social role
- §5. Breaking of status identity
- §6. Social construction of reality
- §7. Symbolic interactionism
- §8. On the gesture and body language
- §9. Geometry of interaction
- §10. Sapir-Whorf hypothesis
- §11. Ethnomethodology
- §12. Analysis of speech
- §13. E. Goffman's dramaturgical analysis: "Self-presentation"
- §14. Social exchange
- §15. Sociology of emotions
- §16. Humour: playing with reality

Chapter IX

Deviation

Keywords

- §1. The concept of deviation
- §2. Specificity of sociological and non-sociological attitudes to deviation
- §3. Theories explaining deviant behaviour
- §4. Biological (genetic) theories: "criminal types"
- §5. Psychological theories: personal factors, "abnormal psychic state"
- §6. Sutherland's theory of differential association
- §7. Sociological theories
 - a) Functional theory – Emile Durkheim: functions of deviation
 - b) Durkheim: analysis of suicide
 - c) Robert King Merton's theory of tension
 - d) Symbolic interactionism: theory of labelling
- §8. E. Goffman: total Institutions and stigma
- §9. Primary and secondary deviation
- §10. Deviation according to the conflict theory
- §11. Travis Hirschi: social control theory

§12. Gender and deviation

§13. Deviation and age

Chapter X

Sex, Sexuality, Gender, Feminism

Keywords

Introduction – sociological conceptualization of sexuality

§1. Different attitudes to sex

a) Biological attitude

b) Socio-cultural attitude

§2. Sexual moods

§3. Sexual revolution

§4. Sexual counterrevolution

§5. Sexual orientation

§6. Controversial aspects of sexuality

§7. Sociological analysis of sexuality

a) Structural-functional analysis

b) Sexuality according to the symbolic-interaction paradigm

c) Sexuality according to the theory of social conflicts

§8. Sociology of sexuality

§9. The concept of gender

§10. Sociology on gender

§11. Gender from the globalization viewpoint

§12. Margaret Mead's studies

§13. George Murdock's studies

§14. Sociological analysis of gender

a) Structural-functional paradigm

b) Social conflict theory and gender

§15. Sociology of gender

§16. Feminism

§17. Basic feminist ideas

§18. Types of feminism

a) Liberal feminism

b) Socialist feminism

c) Radical feminism

Chapter XI

Race and Ethnicity

Keywords

- §1. Race
- §2. Types of race
- §3. Ethnicity
- §4. Minorities
- §5. Racial and ethnic stereotypes
- §6. Racism
- §7. Theories explaining racial and ethnic prejudices
 - a) Theory of “scapegoat”
 - b) Theory of an authoritative person
 - c) Theory of culture
 - c) Theory of conflict
- §8. Discrimination, racist types according to Robert Merton
- §9. A vicious circle of prejudices and discrimination, W. Thomas’s theory
- §10. Forms of communication between majorities and minorities
 - 1) Pluralism
 - b) Assimilation
 - c) Segregation
 - d) Genocide, ethnic cleansing
- §11. Ethnosociology
- §12. Ethnic constitution of the population of Georgia

Chapter XII

Social groups and organizations

Keywords

- §1. Social groups
- §2. The main features of a group
- §3. Group identity
- §4. Objectives and tasks of a group
- §5. E. Eubank: classification of groups
- §6. Small, medium and large groups

- §7. Primary and secondary groups
- §8. Kinds of groups
- §9. Leadership in a group
- §10. Three styles of leadership
- §11. Social network
- §12. R. Emerson's theory of social networks
- §13. Social organizations
- §14. A. Etzioni: three types of formal organizations
- §15. Bureaucracy
- §16. M. Weber: main features of bureaucratic organizations
- §17. Bureaucracy and contemporary society

Chapter XIII

Social Institutions

Keywords

Introduction – The concept of institution

- §1. Two interpretations of the institution concept
- §2. Types, general features and functions of social institutions
- §3. H. Spencer on Social Institutions
- §4. Specificities of sociological analysis of social institutions
- §5. General features of social institutions
- §6. Functions and structural elements of the main social institutions
- §7. Institutionalism and de-institutionalism
- §8. Family as a basic social institute
- §9. Types of families
- §10. Types of marriage
- §11. Functional attitude to family
- §12. Conflictological attitude to family
- §13. Production, and economics, as main social institutions
- §14. Sociology of economics
- §15. Politics as a main social institution
- §16. Fundamental conceptions of politics
- §17. Structure and functions of politics
- §18. Main functions of politics
- §19. Sociology of politics
- §20. Education as a principal social institution

- §21. Main social functions of education
- §22. Religion as a main social institution
- §23. Religion as a social phenomenon
- §24. What do sociologists mean by the concept of religion?
- §25. Structure of religion
- §26. Functions of religion

Chapter XIV

Social stratification and social mobility

Keywords

- §1. The concept of social stratification
- §2. Historical types of stratification
 - a) Cast stratification
 - b) Class system
 - c) Meritocracy
- §3. Theoretical-sociological analysis of social stratification
- §4. Max Weber: class, status and power
- §5. Measuring stratification
- §6. Social strata in the contemporary society (a USA example)
- §7. Functions of social stratification
- §8. Social-stratification profile of the present-day Georgian society
- §9. Specificities of the stratification structure of the present-day Georgian society
- §10. The concept of social mobility
- §11. Vertical and horizontal, ascending and descending social mobility
- §12. Individual and group mobility
- §13. Structural mobility
- §14. Mobility measurement- distance and volume of mobility
- §15. Demographic factors of social mobility

Chapter XV

Social transformations

Keywords

- §1. The concept of social transformation
- §2. Basic features of social transformation
- §3. Causes of social transformation
- §4. Forms of social transformation
 - a) Modernity (modern)
 - b) The process of modernization of society
 - c) Postmodernism (postmodern)
- §5. The principal features of postmodern
- §6. Evolution and revolution
- §7. P. Sorokin about the revolution
- §8. Theories of social progress
- §9. Criteria of social progress

Conclusion

The book is equipped with control questions, presentation topics, definitions of the basic concepts and terms used in the textbook, and an index of literature and personalities.

ლიტერატურა

(რომლის ბაზაზეც განახლდა სახელმძღვანელო)

1. ამერიკული სოციოლოგიური აზრი, (1994). სიმბოლური ინტერაქციონიზმი, მ.
2. ასათიანი გ. (1987), თანამედროვე ბურჟუაზიული სოციოლოგია. თბ.
3. ასათიანი მ. (2006). კულტურის სოციოლოგია, თბ.
4. ასპი ე. (1998). სოციოლოგიის შესავალი. სანკტ-პეტერბურგი.
5. ანდერსონი ბ. (2003). წარმოსახვითი საზოგადოება. თბ.
6. არონი რ. (1993). სოციოლოგიური აზრის განვითარების ეტაპები. მ.
7. ბალიაშვილი მ. (2016). სოციალური ფსიქოლოგია, თბ.
8. ბაუმანი ზ. (1996). სოციოლოგიური აზროვნება, პირველი თავი, მ.
9. ბაუმანი ზ. (2000). თხევადი მოდერნულობა. თბ.
10. ბერგერი პ. (1996). მოწვევა სოციოლოგიაში, მ.
11. ბერგი პ. (1992), ისტორია და სოციალური თეორია, თბ.
12. ბერძენიშვილი ა. (2013), კლასიკური სოციოლოგიური თეორიები, თბ.
13. ბერძენიშვილი ა. (2019), თანამედროვე სოციოლოგიური თეორიები, თსუ.
14. ბერძენიშვილი ა. (2018). გეორგ ზიმელის ფორმალური სოციოლოგია, თბ.
15. ბერძენიშვილი ა. (2018). ალფრედ შუტცის ფენომენოლოგიური სოციოლოგიის ძირითადი პრინციპები, თბ.
16. ბერძენიშვილი ა. (2018). პიერ ბურდიეს სოციოანალიზის ძირითადი კატეგორიები, თბ.
17. ბერძენიშვილი ა, ქეცბაია კ. (2022). თანამედროვე სოციოლოგიური დისკურსი, თბ.
18. ბერძენიშვილი ა, ქეცბაია კ. (2023). პროტოსოციოლოგია, თსუ;
19. ბერძენიშვილი ა, ქეცბაია კ. (2023). სოციოლოგია დამწყებთათვის. თბ.

20. ბერძენიშვილი, ა. ქეცბაია, კ. (2021). სოციოლოგიის საგნის შესახებ პაატა გუგუშვილის მიერ დასავლური სოციოლოგიის კრიტიკული ანალიზის მიხედვით. თსუ-ს ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“ N3. გვ. 212-223.
21. ბლუმერი ჰ. (1994). კოლექტიური მოქმედება, წიგნში - „ამერიკული სოციოლოგიური აზრი“ - ტექსტები. მ;
22. ბოდრიარი ჟ. (2010). ომის პორნოგრაფია, კრ. „სოციოლოგიური ეტიუდები“, გამ. „უნივერსალი“. (თარგმნა ეკა ლეკიშვილმა).
23. ბოდრიარი ჟ. ამერიკა (ინტერნეტვერსია).
24. ბოჭორიშვილი ა. (1965). რა არის კულტურა? თბ.
25. ბრუიუსი ს. (2019). სოციოლოგია, ძალიან მოკლე შესავალი. თბ.
26. ბურდიე პ. (2006), განსხვავება: მსჯელობის სოციალური კრიტიკა, თბ.
27. გახოკიძე ც. (2017). კრიმინოლოგია, თბ;
28. გენდერულ ტერმინთა ლექსიკონი, (2003). თბ;
29. გენდერი, კულტურა, თანამედროვეობა, (2003). (რედ. ლ. გაფრინდაშვილი), თბ.
30. გიდენსი ე. სატონი ფ. (2021). ძირითადი ცნებები სოციოლოგიაში. მ.
31. გორდელაძე, კ. (1985). ორგანიცისტული მიმართულება სოციოლოგიაში. თსუ.
32. გოფმანი ა. (2003), კლასიკური და თანამედროვე: ეტიუდები სოციოლოგიის ისტორიასა და თეორიაში, მ.
33. გოფმანი ა. (2009). შვიდი ლექცია სოციოლოგიის ისტორიაში. მ.
34. გოფმანი ი. (2007). თვითპრეზენტაცია ყოველდღიურ ცხოვრებაში, თბ;
35. გოფმანი ი. (2004). ფრეიმების ანალიზი, მ;
36. გოფმანი ი. სტიგმა, (ელ. ვერსია);
37. გოფმანი ი. (2009). ურთიერთობის რიტუალი, მ;
38. გუგუშვილი პ. (1966), თანამედროვე ბურჟუაზიული სოციოლოგია, თბ.
39. დანელია ს. (1987), ნარკვევები ახალი და უახლესი ფილოსოფიის ისტორიაში, თბ.

40. დანელია, ს. (1927). ვაჟა-ფშაველა და ქართველი ერი. თბ.
41. დიურკემი ე. (1912). თვითმკვლელობა. მ.
42. დიურკემი ე. (2001). სოციოლოგიის მეთოდის წესები, თბ.
43. დიურკემი ე. (2004). რელიგიური ცხოვრების ელემენტარული ფორმები, თბ.
44. დიურკემი ე. (2012). შრომის სოციალური დანაწილება, თბ.
45. დონაძე ნ. კიკნაძე თ. (2006). გენდერი – სოციალური და პოლიტიკური სწავლებანი, თბ;
46. დურგლიშვილი ნ. (2006), სოციოლოგიურ მონაცემთა ანალიზი, სოციალურ მეცნ. ცენტრი, თბ;
47. ელიასი ნ. (2005), ცივილიზაციის პროცესის შესახებ, თბ.
48. ერისკონი ე. (1996). ფსიქოანალიტიკური ისტორიული გამოკვლევები, მ.
49. ერქომაიშვილი ვ. (2002). ადამიანი, თავისუფლება, იდეოლოგია. თბ.
50. ვებერი მ. (1994). პოლიტიკა, როგორც მოწოდება და ხელობა, თბ.
51. ვებერი მ. (1995). ხარიზმული ბატონობა. თბ.
52. ზაქარაია დ, ქეცბაია კ. (2012), სოციოლოგიის კლასიკოსები – პერსონალია (ბიოგრაფიული ლექსიკონი სტუდენტებისათვის), თბ.
53. ზაქარაძე ლ. (2009), კულტურის სოციოლოგია, ნაწ. 1. კლასიკოსები, ცნობები, პრობლემები. თბ.
54. ზურაბიშვილი თ. (2006), თვისებრივი მეთოდები სოციალურ კვლევაში, სოციალურ მეცნ. ცენტრი, თბ.
55. კალჭუნი, ქ. ლაითი, დ. კელერი, (2007). სოციოლოგია. თბ.
56. კარნეგი დ. (1992). როგორ შევიძინოთ მეგობრები, როგორ მოვიმხროთ ადამიანები. თბ.
57. კარტოზია, ბ. (1986). ნარკვევები ქართული სოციოლოგიური აზრის ისტორიიდან (XX ს. 10-30-იანი წლები). თბ.
58. კაჭკაჭიშვილი ი. (2008), სოციალური თეორია, თბ.
59. კაჭკაჭიშვილი ი. (2001). სოციალური მოქმედების თეორიები. თავი V, სოციალური მოქმედება, როგორც „როლებისათვისების“ პროცესი, თბ.
60. კაჭკაჭიშვილი ი. (1999). დევიაცია, როგორც სამართლებრივი ცნობიერების დეფიციტი, საქ. მეცნ. აკადემიის ჟურნ. მაცნე. ფილოსოფიის სერია, N2;

61. კაჭკაჭიშვილი ი. (2018). პოსტმოდერნული სოციალური თეორიები, თსუ.
62. კვალი, ყოველკვირეული გაზეთი, N 30. კვირა, 21 ივლისი, 1902 წ.
63. კილაძე თ. (2014). კულტურის ისტორია და კულტურის სოციოლოგია, თბ.
64. კოდუა ე. (2001). კულტურის სოციოლოგია, თბ.
65. კოდუა ე. (1998), სოციოლოგიის შესავალი, თბ.
66. კოდუა, ე. (1999). გრიგოლ რობაქიძის სოციოლოგიური ნააზრევნი, თბ.
67. კოპენი ლ., მანიონი ლ., მორისონი ქ. კვლევის მეთოდები განათლებაში (ელ. ვერსია).
68. ლეისტი ა. (1905). რა არის კულტურა? გაზეთი „ივერია“, ტფილისი, 1 სექტემბერი, N 155.
69. კრებული: სოციოლოგიის ისტორია დასავლეთ ევროპასა და ამერიკაში, (1999). სიმბოლური ინტერაქციონიზმი, მ. 1999;
70. ლომბროზო ჩ. (2014). დამნაშავე ქალები და მეძავეები, თბ.
71. ლუტიძე ბ. (2002), სოციოლოგია, თბ.
72. მასიონისი ჯ. (2004), სოციოლოგია, სანკტ-პეტერბურგი.
73. მეგრელიძე, კ. (1990). აზრის სოციალური ფენომენოლოგია. თბ.
74. მიდი ჯ. (1994). ჟესტიდან სიმბოლომდე, წიგნში - „ამერიკული სოციოლოგიური აზრი“ - ტექსტები. მ.
75. მჭედლიშვილი, პ. ლონდონის მანანალები. ტფილისი. 1903.
76. ნადირაშვილი შ. (1975). პიროვნების სოციალური ფსიქოლოგია, თბ;
77. ნათენაძე რ. (2005). კულტურისა და სოციალური სისტემის მიმართებისათვის, თბ;
78. ნიცშე ფრ. (1993). ესე იტყოდა ზარატუსტრა, თბ.
79. ნონიაშვილი კ. (2010), კვლევის მეთოდები ემპირიულ და გამოყენებით სოციოლოგიაში, თბ.
80. პიზი ა. პიზი ბ. (2016). სხეულის ენა, თბ.
81. რიტცერი ჯ. (2002). თანამედროვე სოციოლოგიური თეორიები, მ.
82. საინი ა. (2021). ამბავი ადამიანთა განსხვავებებზე, თბ.

83. სასწავლო სოციოლოგიური ლექსიკონი ინგლისური და ესპანური ეკვივალენტებით, (2001). მეოთხე გამოცემა.
84. სთორი ჯ. (2007). კულტურის კვლევები და პოპულარული კულტურის შესწავლა, თბ.
85. სმელზერი, ნ. (1994), სოციოლოგია, მოსკოვი.
86. სოროკინი პ. (2019). სოციოლოგიის სახელმძღვანელო ყველასათვის, (თარგმნა კ. ქეცბაია), თბ.
87. სოციოლოგია ენტონი გიდენსის მიხედვით, (2011), თბ.
88. სოციოლოგიური კვლევის მეთოდები, (1998). თბ.
89. ტარდი გ. (1905). საზოგადოებრივი აზრი და ბრბო. მ.
90. ტომასი უ. ზნანცკი ფ. (1996). მეთოდოლოგიური შენიშვნები. მ.
91. ფრანკფორტ-ნაჩმიასი, ჩ. ნაჩმიასი დ. (2009), კვლევის მეთოდები სოციოლოგიურ მეცნიერებებში, თბ;
92. ფერეოლი ჟ. (2003). სოციოლოგია, ტერმინოლოგიური ლექსიკონი. სანკტ-პეტერბურგი;
93. ფროიდი ზ. (2015), ყოველდღიური ცხოვრების ფსიქოპათოლოგია, თბ.
94. ფროიდი ზ. (2008), ფსიქონალიზმი, თბ.
95. ფროიდი ზ. (2015). ტოტემი და ტაბუ. თბ;
96. ფუკუიამა ფ. (1999). ისტორიის დასასრული და უკანასკნელი ადამიანი, თბ.
97. ქალი, მამაკაცი და საზოგადოება, (1998). თბ.
98. ქალთა მდგომარეობის სოციალურ-ფსიქოლოგიური გამოკვლევა, (1999). თბ.
99. ქალთა მდგომარეობა საქართველოში, (2000). თბ.
100. ქეცბაია კ. (2011), სოციოლოგიის შესავალი, თბ.
101. ქეცბაია კ. (2016), სოციოლოგია ყველასათვის, თბ.
102. ქეცბაია კ. (2017), მაქს ვებერი – ცხოვრება და შემოქმედება, თბ.
103. ქეცბაია კ. (2020). განათლების სოციოლოგია. თბ.
104. ქეცბაია კ. (2020). რელიგიის სოციოლოგია, თსუ.
105. ქეცბაია კ. (2015). ვირტუალური ალიენციის თავისებურებანი. ჟურნალი „მიჯნა“. თბ; N1.
106. ყულიჯანიშვილი ა. (2009). კულტურის თეორია, თბ;
107. შტომპკა პ. (2010). სოციოლოგია. თანამედროვე საზოგადოების ანალიზი. მ.

108. შჩეპანსკი ი. (1997), სოციოლოგიის ელემენტარული ცნებები, თბ.
109. ჩხარტიშვილი შ. (1974). აღზრდის სოციალური ფსიქოლოგია, თბ.
110. წერეთელი, მ. (1990). ერი და კაცობრიობა (სოციოლოგიური ანალიზი), თსუ.
111. წულაძე ლ. (2018), სოციოლოგიური კვლევის თვისებრივი მეთოდები, თსუ.
112. წულაძე ლ. (2008), რადენობრივი კვლევის მეთოდები სოციალურ მეცნიერებებში, სოციალურ მეცნ. ცენტრი, თბ.
113. წულაძე ლ. (2023). კულტურის სოციოლოგია. თსუ.
114. წერწემია ლ. (2018). კულტუროლოგია, თბ.
115. ხასაია ზ. (2008). სოციალური ფილოსოფიის ისტორია, თბ.
116. ხასაია ზ. (2014). გერმანელი ფილოსოფოსები ისტორიის შესახებ, თბ.
117. ჯალაღონია დ. (2018). პოლიტიკური ფილოსოფია. თბ.
118. ჭიოვეი ო. (1987). რა არის კულტურა, თბ.
119. ჭორჭაძე, ა. (2010). წერილები. თბ.
120. ჰოფსტედე გ. ჰოფსტედე ი. (2011). კულტურები და ორგანიზაციები. თბ.
121. Bernhard Sch. (2019). Einführung in die Soziologie. 2019, (წიგნის pdf ვარიანტი).
122. Heinz A. (2019). Einführung in die Soziologie. (წიგნის pdf ვარიანტი).
123. Кравченко А, Анурин В. (2004), Социология, ПИТЕР.
124. Поппер, К. Открытое общество и его враги (The Open Society and Its Enemies), т.1- 2, 1965.
125. Рабочая книга социолога. (2010), М.
126. Социология, (2002), Руководитель авторского коллектива П. Павленок, М.
127. Ядов А. (2007). Стратегия социологического исследования, М.

გამომცემლობის რედაქტორები:

გრიგოლ ჯოხაძე

მარინა ქყონია

კომპიუტერული უზრუნველყოფა

თამარ გულბანი

გარეკანის დიზაინერი

ნინო ებრალიძე

გამოცემის მჯენეჯერი

მარიკა ერქომაიშვილი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა
თბილისი, 2025

0128 თბილისი, ილია ჭავჭავაძის გამზ. 1
1, Ilia Tchavtchavadze Ave., Tbilisi 0179
Tel 995(32) 225 04 84, 6284/6279
<https://www.tsu.ge/ka/publishing-house>

